

СОРБОН

КУЛЛИЁТ

ЧИЛДИ

III

ДУШАНБЕ

«ЭҶОД»

2009

ББК 84 тоҷик 7-4
С-75

**Муаллиф аз саҳмгузори чопи «Қуллиёт»
Абдуҳалил ва Комрон сипосгузор аст.**

Мухаррир:
Салими Зарафионфар

Сорбон. Қуллиёт. Ҷилди III. — Душанбе: «Эҷод», 2009.
- 408 с.

ISBN 978-99947-39-83-7

© Сорбон, 2009.

ҚИССАҲОИ ХУРД

САНГИ ЛАҒЖОН

Ориф-фитна ўро ба замин афканда чоруки пояшро кашида гирифт ва ҳудашро ба рӯйи барфи арасот ронд. Писараки бекас рӯ-рӯйи барф барахнапо мегашт ва ягона орзуяш ин буд, ки пой гарм кунад; ҳеч набошад – пой зери каши хеш гирифта гарм кунад. Дигар орзуе надошт, ҳатто гуруснагӣ ба назараш наменамуд. Бекасию ломакониро фаромӯш карда буд. Мисли пойафзори чармӣ, ки аз бисёр гаштан ба зери барфу борон нам кашида об мегузаронад, пӯсти пойи ӯ низ нам кашида ба танаш рутубат гузаронд. Хунуки кора кард... Пойҳояш сӯхт; то мағзи устухон гузашт, сӯзан зад. Писарак ларзид. Пиндошт, ки қораш тамои шуд. Аз дасти чунин сармо умеди ҳалосӣ нест. Рӯйи барф нишаста, панҷаҳои пой миёни дастон гирифта гарм кардан хост ва ҳамин ки ҳарорати қабони аз пой гармтараш ба нӯги панҷаҳо расид, сӯзиши пойҳо зиёда гашт; чунон ки аз чашми писарак ашк рехт. Ҳаво чунон сард буд, ки ашк дар руҳсораш ҷа мебаст. Ба назараш ҳарорати дастонаш ду панҷаи пояшро гарм карда буд, вале дар асл андешаи зиёд: хеста кучо равад ва сари бесохибашро дар кучо пинҳон кунад ва чӣ хӯраду чӣ пӯшад? ларзиши бадани ўро боздошта буд. Агар пештар пойҳояш нам мекашиданд, акнун танаш нам мекашад. Ва ӯ аз ин дарди бедармон, ки ҳам аз шикам, ҳам аз тан ва ҳам аз ҷон зада бошад, гурезе надошт, балки фақат тан додан рост меомад: чуноне ки модараш ва бисёр қасони дигар ба чунин дард мубтало шуда аз олам гузаштанд. Писарак тан дода буд ба ин чиз – ба ин ҳукми ногузир, вале кирдори Ориф-фитна аламышро тоза мекард... Вай часта хест: ба назараш Ориф-фитнаи қадптаки ғуммача ўро дар ҳамин рӯйи барфи хунук ҳам шиштани намонда, аз пайи ӯ омадааст, ки ронадаш; аз ин ҷо ронадаш, то пояш ин заминро зер накунад...

Писарак баргашта ба пас нигарист: қасеро надид. Баъд дар баданааш аз кучо мадоре омад, ки ҳукм давид. Давиду давид... Барои он давид, ки ягон чизи аз зиндагӣ нагирифтааш, надидааш, нахӯрдааш насиб карда бошад, ба даст ораду сонӣ мурад; ба таъхир намонда ба даст орад... Пойҳояш ўро ба дари меҳмонхонаи гузари Тангно бурданд. Вале ӯ дар ин ҷо андеша ва истиҳлоли зиёд накард, балки якбора дарро кушода худро даруни меҳмонхона гирифт. Ҳамин қадараш дар ёдаш ҳаст. Баробари аз дари меҳмонхона даромадан аз нафаси гарми он ҷо беёд шуда

афтиданаширо намедонад... Ва боз вақте ки мисли ҷа аз гармо об кушода ҷашм во кард, дар болои сараш Мустафо ном писараки аз ҳудаш ду сол калон ва амаки Ҳамрохро дид. Амаки Ҳамроҳ баробари ҷашм кушодани ӯ ҷакман аз тан кашида ӯро печонд ва назди оташи қашқарча бурда нишонд.

— Чӣ шуд ба ту?

Вале забони ба ком яхбастан ӯ ҳоло ҳам об накушодагӣ барин, ӯ нигоҳ мекарду чизе намегуфт, балки яхи обшудаи сараш низ аз ҷашмонаш шориданд.

— Касал шудӣ, Бозор? Ягон кас тарсонд?

Ба ҷавоби чунин савол Бозор баланд гирист. Амаки Ҳамроҳу Мустафо ӯро ором кардани шуда, як пиёла ҷойи аз пӯсти дарахти себ дам кардари хӯронданд. Баръакс баданаширо ларза гирифт, манаҳаш низ ларзида дандонҳо ба ҳам зада садо бароварданд. На оташ, на ҷой, на гуфтори амаки Ҳамроҳ ва на аз бозувони ӯ пахш карда «ором шав» гуфтани Мустафо ларзиши тану ҷони ӯро боздошта натавонист. Ларзид; монанди гӯсфанде, ки нимбисмил карда бошанд, ларзид. Ларзид-ларзиду қарор истод, сонӣ монанди каси тоса гирифта тан, даст ва ё пояш як-як паридан гирифт.

Онҳо натарсиданд, балки худро ноҳинҷор ҳис карданд. Зеро дар он солҳо мурдан амри воҷиб барин буд. На танҳо дар ҷанг, балки дар ақибгоҳ, ки азобаш, таъшишаш аз майдони ҷанг камӣ надошт, мурдан одат шуда буд. Амаки Ҳамроҳ аз он таассуф дошт, ки охири нишонаи авлоди Абдурауф низ набуд мешавад.

Сонӣ вай ороми ором шуд. Амаки Ҳамроҳ набзи ӯро ҳабар гирифт. Ба сари синаи ӯ гӯш монда диққат кард: дилаш паст-паст мезад...

— Бозор! – садо кард амаки Ҳамроҳ.

Бозор ҷашм кушод. Ба назари Мустафо, ки вай табассум кард.

— Ба ту чӣ шуд, Бозор? – боз пурсид амаки Ҳамроҳ.

— Ориф-фитна...

— Зад?

«Ҳа!» – ба ишораи сар тасдиқ кард ӯ ва сонӣ майли хестан мекардагӣ барин пояшро нишон дод.

— Ҷорукатро кашида гирифт? – пурсид амаки Ҳамроҳ.

— Ҳа! – ин дафъа бо овоз ҷавоб дод ӯ.

Амаки Ҳамроҳ хест, миёни меҳмонхона қадам зад, риши мошубиринҷашро қабза кард, нафаси дароз кашид, ки пурзӯртар аз оҳ буд. «Ҷаро ин ҳел мекунамд? Бандаҳое ҳастанд, ки худозадаро мезананд...» худ ба худ гуфт ӯ, вале давоми андешаашро дар дил нигоҳ дошта натавонист: – Худо занад туро, Ориф!!!

Мустафо баргашта ба ӯ нигарист ва Бозор гумон кард, ки Ориф ҳамин ҷо омаду барои ҳамин амаки Ҳамроҳ ин ҳел ба вай рӯ овард, ковок шуда сӯйи дар ва сохиби овоз нигоҳ кард. Ориф-

фитна набуд. Бозор хайрон шуд, ки барои чӣ амаки Ҳамроҳ ин хел гуфт. Ў хест. Амаки Ҳамроҳ чониби вай омада пурсид:

— Ту чӣ кор кардӣ, ки ў зад?

— Ҳеч кор! Бузғолабонӣ намеравӣ, гуфта.

— Рост мегӯд...

Давоми суҳбашро нагуфта чони Бозор баромадагӣ барин боз гирист: «Ҳамаатон як, бечораи бекасу кӯйро, ки ёфтед, сангборон мекунед».

— Туро кӣ сангборон кард? Кори колхоз, кардан даркор. Беваю бечора, пиру кампир кор кунанду ӣигитчаҳо дар кӯчаҳо саргин пахш карда гарданд, ҳамин хел?

— Не, амаки Ҳамроҳ. Ёдатон бошад, тирамоҳ аз овул, ки фаромадем, бузғолаҳоро гирифта ба хешаш Раҳим доду маро ба пахта хай кард... Худатон азоби пахтачинии Қарақчиқумро медонед, агар одамони калон намебуданд, шамолаш маро саг барин ғелонда мебурд... Ана акнун, ки омадем, боз манбузғолабонӣ кунам будасту хешашон дар сандалиии гарм хоб кунанд... Ҳама кавалӣ шудаанд...

— Мустафо, чоруката ба ин те, – баъди андеша ба Мустафо рӯ овард ў.

Мустафо аввал худро фурӯ кашида, андеша кард, ки мисли Бозор тамоман тихипо мемонад, дили чорук додан накард ва баъде ки амаки Ҳамроҳ «оварда медихад» гуфт, Мустафо рӯйи намад нишаста чорукашро кашида ба Бозор дод ва «Тез биёр, ки кор дорам» гуфт.

Баробари аз дар баромадан гӯшҳои Бозор сӯхт, яқин кард, ки хунук гузаронидааст. Ба кафонаш барф гирифта ба гӯшҳояш дошт. Амаки Ҳамроҳ рафтори ўро, дида «Дуруст мекунӣ, барфро барф мебурад, – гуфт ва илова кард: – Ориф-фитна кучо рафта бошад?»

— Тарафи магазин уреб шуда буд.

Амаки Ҳамроҳ дид, ки Ориф-фитна вазн бар пештахтаи магазин партофта, чорукӣ Бозорро зери каш монда бо магазинчӣ сӯҳбат мекунад. Баробари дами дарро торик карда даромадани амаки Ҳамроҳ Ориф-фитна баргашта ба вай нигарист:

— Ориф!... – рӯ овард амаки Ҳамроҳ салому алейкро ҳам фаромӯш карда. – Ин сағераро худо зад, бас набуд, ки боз ту мезанӣ?

—... – Ориф-фитна рост шуд, хомӯш монд, дамаш ба дарун зад, ки сиёҳ гашт, дам кард, лабонаш париданд, аммо чизе гуфта натавонист.

— Падараш дар чанг нобуд шуд, бародараш ҳам беному нишон, очеш пеши назари худат мурд... Боз ту кучои ина мезанӣ?

— Душмани халқ ту! – ист не, бист не, гуфт Ориф-фитна.

— Чӣ хел ман душмани халқ будаам? Тарафи сағераро гирифта-тан душмани халқ мешавад?

— Дар замоне, ки халқи советӣ сина ба тири душман сипар мекунад, ту тарафи як баччаи коргурезро мегири...

— Шаттоҳӣ наkun... Сина сипар карда бошанд ҳам, ману ту накардаем... Падару бародари ин сағера кардаанд, – додарони ман кардаанд... Ту не... Ту дӯсти халқ, ман душмани халқ. Лекин ин сағера шикоят кунад, линги ту барин дӯсти халқ аз осмон меояд... Айби худат, ки моли ина гирифта ба хешат додӣ, ки вай пахта наравад. Аз пахта омад, боз молашро мегардонӣ, ки хешат хунук нахӯрад. Ту – дӯсти халку ман – душмани халқ...

— Амаки Ҳамроҳ, чорукашро гирифтааст, боз медиҳад, миёни чанги бачча надароед! – насиҳатгар барин гуфт магазинчӣ, ки ба сол аз ӯ хурд буд ва шояд аз ин рӯ амаки Ҳамроҳ ба сухани вай эътиборе надода ба Ориф-фитна рӯ овард:

— Те чорукаша! Хушёр бош, ки худо мезанад...

— Мебинем, ки худо киро мезанад, – чорукро ба замин андохта гуфт Ориф-фитна.

...Бозор чоруки Мустафоро кашида дод ва чоруки ҳудашро пӯшида аз меҳмонхона баромад. Ба дилаш аз амаки Ҳамроҳу Мустафо миннатдор, ҷониби ҳавлиашон рафт, ҷониби ҳавлие, ки пас аз рафтани падару бародар ва фавти модар ба дигар кас насиб карда буд – ба Ҳакназар, ки мурдаи модарашро гӯр карду соҳиби ҳавлӣ шуд. Бозор ба ин ҳавлӣ ҳуқуқ надошта бошад ҳам, дилкашолӣ дошт. Вай мисли дузд ба ҳавлии бобоиву додой рафт ва дарвозаро нимроғ карда, нигарист, ки ҳамон сағи чорчашми ҳудашон ҳавлибон аст, вале гумон накард, ки сағ ба ӯ бегона шудааст; баробари дарвозаро кушодан сағ барфро тити пош дода ҷониби ӯ давид: «ҳай-ҳай, Чорчамм, ин ман, нашинохтӣ?» дарро нимпӯш карда гуфт Бозор. Чорчамм то дарвоза пуршаст омад ва мадораш хушк шуд, ки паст-паст «ҳаф!» мегуфт, вале ошноӣ наметод. «Нашинохтӣ? Ман Бозор... Аз ман ҳам ту харобтар шудай-ку. Чорчамм? Касал шудӣ ё гушна ҳастӣ? А?» Сағ дум меликконд, вале ошноинаш маълум набуд. Гӯшҳояш, чур, чашмонаш фарох кушода буданд. «Ҷонвар, ягон чизи хӯрданӣ надорам, ки ба ту диҳам». Чорчамм зиёдтар дум ликконд ва даст ба роғи дарвоза бурд, ки дарпалларо калонтар кушода ба вай ошноӣ диҳад. «Росташа гӯй, шинохтӣ ё нашинохтӣ?» боз пурсид Бозор. Сағ каллаашро якрӯя карда бо як чашмаш дурусттар ба писарак нигоҳ кард ва акнун шинохт, ки даст аз роғи дарвоза берун овард. Бозор онро дошта, сила кард: «Акнун шинохтӣ?» Ӯ дарро калонтар кушод, вале якбора калон не, ки сағ бевафой карда дарнаафтад. Чорчамм сар аз дарвоза берун оварда хубтар ба вай нигарист. Ва Бозор омода буд, ки яке сағ ҳамлавар шавад, дарвозаро пӯшида онро миёни дарҳо маҷар мекунад. Сағ ба ӯ нигариста як нолае баровард, ки ба садои

чигарбандгумкарда монанд буд. Бозор беихтиёр дарвозаро калон кушод ва сагро оғӯш карда оби чашм рехт: «Аз наздикони ман, аз хешу табори ман танҳо ту мондӣ, Чорчашм!» Саг боз як бор иринҷос зад, гӯё мегирист. «Ҳамроҳи ман меравӣ?» пурсид Бозор. «Ииия!» нола баровард Чорчашм ва писарак ин садои онро ризоият доништа, сар ва тахтапушти онро сила кард. «Чорчашм! Агар рухсат диҳӣ, ман ба оғил дароям, дар он ҷо чела пинҳон кардаам, мегирам ва хардуямон шикор меравем. Розӣ? Не?.. Моли худамро мегирам, дуздӣ не...» Саг дум ликконд ва каме канор истод, ки ба вай роҳ мекушода бошад. Бозор аз таги дарвозахона ба чап гашт ва ба оғил даромада, се даста челаи ҷо-ҷо девча (куя) хӯрдаро баровард ва ба Чорчашм намуда гуфт: «Агар хоҳӣ, биё ҳамроҳи ман» ва аз дарвоза бурун шуд. Саг ба ӯ хайрон менигарист. «Намехоҳӣ?.. Майлат. Ман чизи ба ту меодагӣ надорам, ин ҷо ақаллан шуста мехӯрӣ... Хайр, агар якдигарро набинем... Гиря накун, Чорчашм. Агар ман кабкҳои худмурда ёбам, барои ту мебиёрам... Хайр... Лекин ҷойи рафти мана ба ягон кас нагӯ. Хуб?»

Чорчашм як бор чашм пӯшид, гӯё сухани ўро тасдиқ кард. Бозор челахоро гирифта пушти боғ гузашт. Ҳамин ки ба адир рост шуда ҷониби тангно мерафт, ҳавои замҳарирро хис кард. Вай дуздона мерафт, то касе аз ғайб задани ӯ огоҳ набошад. Худро ба тангно гирифт ва гумон кард, ки дигар чашми одамизод ба вай намеафтад. Ба ҷойи он ки ба дилаш хузн пайдо шавад, дар лабонаш табассум омад. «Ин табассуми хонаравшанкунӣ» аз дил гузаронд ӯ ва яқин кард, ки қабри нокандааш миёни ин кӯҳҳои баланд мешавад. Табассум мекард, аммо дар бораи марг меандешид, ки гӯё аз ин ҳавои замҳарир ва аз ин кӯҳи бегиёҳ амонӣ нест. Ҳамроҳи худ навое надорад, ки то ба ҷое расидан аз марг эмин гардонад. Тангно хомӯш буд ва ваҳмангез. Роҳи дуруст надошт, балки рӯбоҳраҳае дошт, ки дар хушкӣ одамон роҳи кӯҳро кӯтоҳ кунем гуфта, пиёда мерафтанд ва гоҳ-гоҳ шикорчиён мегузаштанд. Вале ҳоло хавфнок буд ва махсусан Санги Лағжон. Ва ҳамин ки Бозор ба ин ҷо расид, аз пас садои аккоси саг баромад ва ӯ рӯйи барф фурӯ нишаст, ки ин ҷӣ ҳодисае бошад. Фурсате нагузашта Чорчашм ҳаллосзанон омад ва забон бароварда, мондаю шалпар гаштанашро ба Бозор нишон додани шуда, пеши пойи ӯ афтид ва пойҳои ўро бўй кашид. Гӯё зорӣ мекард, тавалло мекард, ки Бозор аз ин роҳаш баргардад.

Бозор хест, ки роҳашро давом диҳад, Чорчашм пеши роҳи ўро гирифт; дар ҳуди дами роҳи Санги Лағжон уреб хоб рафт «хоҳӣ, аз болои ман қадам монда гузар» мегуфтагӣ барин. «Монӣ-намонӣ ман меравам, ҷӯра!» гуфт Бозор ва ба ин ҳарфи ӯ Чорчашм рӯйи барф гел зад: «Тавалло, нагузар».

«Ин хел намешавад... Хоҳӣ, ҳамроҳам биё, нахоҳӣ, баргашта ба деҳа рав!»

Чорчашм хест, вале аз сари роҳи ӯ дур нашуд. Балки танбатан мешудагӣ барин рӯйи роҳ поҳои пасро кат карда нишаст ва чашм ба чашми Бозор дӯхт. «Чӣ, гумон мекуни, ки аз Санги Лағжон сарозер меравам?» аз саг пурсид Бозор ва аз паҳлӯи вай гузаштани буд, ки Чорчашм аккос зад. Боз пеши роҳашро гирифт. Вале Бозор ба вай гӯш накард, аз маш қатъӣ буд. Чорчашм дид, ки писарак аз роҳаш намегардад, аз вай пештар ба Санги Лағжон баромад. Санги Лағжон, ки дар камари шах буд, барфу борони зиёде ба вай намерасид.. Ва ҳоло чандон барфи зиёде надошт, аммо зарраҳои барфи бодбурда онро тар карда, ях баста чунон менамуд, ки ба рӯйи санг сир андуда бошанд. Саг то ними санг рафту ба пасаш нигарист. Дастӣ росташ лағжид. Худро ҳақиқат кард ва боз ба Бозор нигариста «ак!» гуфт, Бозор забони хайвонҳоро нафаҳмад ҳам, алҳол пай мебурд, ки Чорчашм чӣ меғӯяд. Пойи Чорчашм лағжид, аммо ба тани Бозор ларза афтод: «Ту як чиза медонистагӣ барин, Чорчашм!.. Лекин дар миёнаи санг мондӣ, чӣ кор кунем. Пас гашта наметавонӣ. Ту, ки он тараф гузаштӣ, ман ҳам мегузарам.... Ман дар пас – дар деҳа умедворие надорам... Ва мурам-намурам, касе суроғам намекунад, Чорчашм... Хуб мешавад, ки гузарию ман ҳам гузарам... Гузар! Тез гузар!»

Чорчашм рӯйи Санги Лағжон хобида синамол гузаштани шуд ва бо чунин рафтораш ба писарак таъкид мекард, ки «бин, чӣ қадар мушқил аст». Вай якбора қаҳида ба он тараф гузашт ва зуд рӯ гардонда боз ба ин тараф омадани буд, ки Бозор сӯяш фиғон кард: «Ист ҳамон ҷо, роҳа нагир, ман мегузарам! Наход саг гузаштагӣ роҳро одам гузашта натавонад? Чӣ сар мечунбонӣ? Наметавонад? Метавонад, лекин ту аз сари роҳ гурез!»

Саг ин дафъа ба вай гӯш накард, балки пуршаст гузаштани шуд ва якбора чаҳор дасту пояш қанда шуда, парид ба гум афтид. «Ооо!!!» фарёд зад Бозор ва чашмонашро пӯшид; ҳатто нашунид, ки чӣ зайл шахҳо садои ӯро такрор карданд. Ва низ нашунид, ки чӣ зайл Чорчашм шалаппос зада ба гум афтид. Сонӣ ӯ ба умеди ёрмандӣ ба гум нигарист, ки ҳолу аҳволи сагро бинад. Гуми зери жарфно наменамад. Ва ба вай ёрмандӣ ҳам карда наметавонист. Ба гӯшаш садои аккоси саг расид. Ҳарчанд гӯш андохт, ки боз меомада бошад, дигарбора нашунид. Баъд ба хулосаи худ имон овард, ки саг аз он гум баромада наметавонад, магар ки мурдаашро об аз шаршар нишеб карда барад. Вале аз поён – аз роҳе ки Бозор тай карда омада буд, баъди хеле вақт садои Чорчашм баромад ва сонӣ худаш намоён гашт, ки писаракро шод гардонд: «Намурдан ҳам мумкин будааст-а, Чорчашм? Ман ҳам меафтадам, ту барин ҳамин хел давр гашта наздат меомадам» гуфта сагро сила кардани буд, ки Чорчашм худро саҳт афшонд ва оби танаш пош хӯрд. Бозор гардани ӯро оғӯш кард: «Акнун хунук меҳӯрӣ, чӣ хел туро гарм кунам, намедонам... Ҳамааш айби, чанг ҷӯра...

Агар чанг намебуд, на ту ятим мемондиву на ман. На ту чунин азоб мекашидиву на ман. Инро ту ҳам мефаҳмӣ... Агар аз падарам хати сиёҳ намеомад, умед мебастам, ки баъди анҷоми чанг соҳибдор мешавам, агар бародарам дар чанг беномунишон намешуд, мегуфтам, ки баъди чанг пару болдор мешавам. Ва агар модарам наmemурд... Ақаллан модарам наmemурд... Ай Худо!!!»

Чорчашм магар дилобии ўро пай бурд, ки гардан аз оғўши вай берун оварда, сўйи деҳа равона шуд: «Ту ҳам меравӣ? Ту ҳам маро танҳо гузошта меравӣ? Хайр, ихтиёрат...» Чорчашм баргашт. Аз лаби домони ў дошта кашид, ки баргашта деҳа равад. «Не, чўра, ман ба дигар тараф меравам» – домон аз даҳони Чорчашм раҳо карда гуфт Бозор ва сўйи боло равона шуда, по бар Санги Лағжон ниҳод. Қадами дуввум гузошт, саввум гузошт ва оқибат дастонашро ҳам бар санг ниҳода чорпо шуд, то пояш лағжад, дасташ дорад. Чорчашм гўшу чашм сўйи ў медўхт, ки рафту фалокате рух занад, худро баробари ў ба гум андохта, ўро аз гирдобии гум раҳо кунад. Бозор ба нисфи Санги Лағжон рафт. Чорчашм боз ҳам хушёртар мешуд – қоматашро баландтар медошт ва гўшхояш чуртар мешуданд... Бозор миёни санг бозистод. Дасту пойхояш меларзид. Саг пештар рафт, ки ба вай мадад кунад, вале роҳе набуд, ки «пахлўи ў истода мадад кунад. Ягона ёриву ёвараш ҳамин буд, ки «ак!» гуфт. Ак гуфт, то Бозор хушёр шавад, ин ҷо будани ўро пай барад. Писарак ба чӣ хаёле рафта будааст, ки як қад парида, пойи росташ андаке лағжид. Ва ҳамин ки саг «ак-ак!» карда ўро хушёр кардан мехост, Бозор пойи лағжидаашро боло кашида, якбора қоматашро рост кард, худро ба он тарафи Санги Лағжон андохтани шуда, тохт. Ду-се қадам тохта буд, ки пояш канда шуд, вале ў чӣ коре кард, ки ба гум наафтида, балки пояш ба танаи шах расида, худро силтав дода, он тарафи санг афтид ва ҳамон зайл начунбида хоб рафт. Чорчашм гумон кард, ки вай мурд. Рўбоҳраҳо тохта гузашт ва зуд назди Бозор рафта ўро бўй кашид. Бозор чашмонашро кушод ва табассум кард: «Дидӣ, Чорчашм? Боз ту мегўӣ, ки ман аз ўхдаи ҳеҷ кор намебароям...» Саг гўшхояшро чуртар карда бадикқат ба вай менигарист, ки сикату саломат ҳаст, ягон чояш лат наёфтааст? «Ман нағз, чўра... Биё зудтар ягон ҷо манзил гирем... Акнун ҳарду соҳиби зиндаю мурдаи якдигар мешавем. Рафтем».

Ҳама ҷо барфистон буд. Танҳо шахи Ҳисор сиёҳӣ мекард. Бозор ҷонӣ рафташро намедонист ва боз хавф дошт, ки чашмашро барф набарад, ки аз ҳамин рўзаш ҳам монад. Вай сайёсурат мерафт. Чорчашм ўро пай мегирift. Рафтанду рафтанд, аз ҳалойикат рафтанд ва Бозор, ки дар пахлўи офтобрўи шахи Ҳисор девлохеро медонист, дид карда то ҳамон ҷо рафтанд. Чўпонхобрави беҳи шах андаке хушк метофт. Бозор ҳамон ҷо нишаст. Чорчашм дар пахлўаш буд. Вай ба атроф менигарист, кўҳистон сап-сафед барф

буд, хатто арчаҳои сабз ҳам сафед метофтанд Араки тани писарак хушк шуда, баданаш шамол мекашид, чорукҳои намкашидааш низ хуноки мегузаронд. Аз гуруснагӣ ва хуноки баданаш меларзид...

Рӯзи кӯтоҳи чиллаи зимистон охир мешуд. Аз ништастан муроде нест. Бозор ба Чорчашм «ҳамин ҷо хоб рав, ман ҳозир меоям» гуфта ду сойча он тараф гузашт ва бо дасту пояш барфро якта-рафа карда ду даста чела кашид ва ба саввумаш мадор накард. Бозгашта поруи бех-беҳи шахро гун овард ва чоруки тарро кашида пойҳои сармохӯрдаашро даруни пору карда, гарм шудан хост ва Чорчашмро ишора кард, ки рӯи поруи гункардааш хоб равад, то ҳам гарм шавад ва ҳам ба вай гармӣ бахшад. Сонӣ ба сараш зад, ки чорукаш ҳамин тавр то сахар истад, аз хуноки ҷаҳ баста отанг мегардад ва пӯшида намешавад. Чоруки пахлӯяш гузошта-ро гирифта низ даруни пору ҷой кард: «Боз хоби маро баронда гирифта нагузед, Чорчашм!» гумонашро ба забон оварда гуфт ӯ. Саг иринҷос зад. «Гушна мондӣ, медонам... Гуфтам, набиё, омадӣ. Айби худат. Дар он ҷо мебудӣ, ҳам гарм будӣ ва ҳам шуста мехӯрдӣ. Ин ҷо чӣ мехӯрӣ? Сармо... Хайр, мегузаштагист...»

Бозор даст ба кисабағал бурд ва як пора қуруте, ки барои рӯзи мабод руст карда мегашт, гирифт ва зери дандон шикастанӣ шуда, ба даҳон бурд. Магар Чорчашм бӯи қурутро шунид, ки сар бардошта ба вай нигарист. Бозор қурут ба даст гирифта боз ба кисабағал бурд. «Хоб рав, Чорчашм!» Чорчашм боз сарашро монда хоб рафт. Шӯрии қурут, ки ба даҳони ӯ мазза дода буд, даҳонашро пуроб кард ва иштиҳои ӯро овард. Вай ин дафъа пораи қурутро шикастан нахост, то Чорчашм аз қасди вай огоҳ нагардад, балки ба даҳон андохту макидан хост, ки дуртар равад ва шояд қурут дар даҳон хобаш барад, ки мондаашро пагоҳ хӯрад. Вале то хӯрда тамом накард, хобаш набурд. Магар хоби саг бурд, ки мисли кӯдаки дардманд «аах!» мегуфт. Вай ҳалқа зада ва фӯк ба танаҳ паҳш карда буд, ки аз гармии нафасаш гарм шавад. Пойҳои писарак гарм шуданд, вале танаҳ хунук мехӯрд. Ӯ даруни пору фурутар мерафт...

Вай бедор шуда гумон кард, ки дербоз ин қадар бароҳат нахобида буд. Моҳтоб паси шаҳи Ҳисор гузашта, сояаш ба рӯи дара фаромада буд, вале кӯҳҳои он тараф сафеди сафед метофтанд ва агар сиёҳие пайдо шавад, ба чашм менамуд. Даруни пору гарм хобида буд, вале шамоли дам-дами сахар ба китфу бозу ва сару гӯшаш таъсир расониданд. Чорчашм ҳам тангтар ҳалқа зада ме-хобид ва магар бедор шудани Бозорро пай бурд, ки хест ва ҳамёна кашида даҳан воз кард. «Чӣ хел, Чорчашм? Агар шикорамон барор гирад, ҳарду сер мешавем» гуфт ӯ ва магар хобаш нимкора монда буд, ки боз сар ба гиребони чома дароварда хоб рафт...

«Ғичу-ғичу-ғичу!» аз болои сараш парвозкунон селаи кабк гузашт ва ӯ сар аз гиребон бурун оварда нигарист, ки села кучо

меравад. Села ба сойчаҳо ҳам хӯрд, вале Бозор, ки аз даруни пору нахеста буд, надид, ки онҳо кучо ништастанд. Вай аз даруни поруи гарм хест. Чоруқашро аз зери пору гирифт, нам дошта бошад ҳам, ба ҳар ҳол ях набастааст. Бозор ба фаросоти худ қоил шуд, ки чорукро зери пору кардааст. Саросема чорук пӯшид. Баданаш хунук хӯрд. «Ту ҳамин чо ист» ба саг гуфт ӯ ва ба қонибе, ки кабкҳо парида рафта буданд, равон шуд. Кабкҳои дар шах буда ба хониш даромаданд; ӯро дида ба хониш даромаданд. Мазмун, ба ҳамдигар мефаҳмонданд, ки сайёд омадааст. Шахи Ҳисор пур аз садои кабк шуд. Ӯ хеле рафта ба пас нигарист, ки Чорчашм низ меояд. Ништа ба саг ишораи «наё!» кард. Саг бозистод. Дида ба ӯ дӯхт, вале барнагашт.

Аз назди челаҳои ӯ садои хониши кабк баромад. Бозор чоргов гашта худро паси харсанге гирифт. Ва оҳиста аз бунӣ он нигарист, кабке наметобад. Аз он чое, ки чела кашида буд, ду-се кабк боло парида бозништастанд ва ӯ дид, ки кабкҳо рӯ-рӯи барф резу йӯрга карда боло мерафтанд: «Маро дидаанд» худро коҳиш кард ӯ. Ва ҳамин вақт Чорчашм чунон сӯи кабкҳо тохт, ки шикор мекарда бошад. Бозор ҳарчанд паст-паст «бах!» гуфт, «бах-бах!» гуфт, вай барнагашт. Кабкҳо сагро дида парида-парида ба ҳар сӯ рафтанд. Қони ӯ ба танг омад ва ба садои баланд дашном дод, ки ба дасташ афтад, мекушад. Ва сӯи челаҳо гӯш чур кардани Чорчашмро дида Бозор он сӯ тохт; лағжидаю афтидаю хеста тохт. Ва каф-каф барф гирифта, курут карда, сӯи саг меандохт, ки наояд. Аз рафтори саг пай бурд, ки ба чела кабк афтидааст... Ҳамин ки ба челаҳо наздик шуд, дид, ки чӣ зайл кабке боло чаҳида ва раҳой наёфта боз ба замин мезанад. Ӯ сагро намонд, ки наздик шавад. Аз челаи боло низ ду кабк гирифт. Корд, ки надошт, харсери аз боли чапашон миёни панҷаи чап гирифта челаҳои вайроншударо аз нав соз кард ва ба Чорчашм рӯ овард: «Рафтем, холо мебинӣ, туро чӣ кор мекунам!»... Вале Бозор бо саг коре накард. Балки як санги теғадоре ёфта, ду кабкро ба бағал андохта, кабки дигарро сар пас гардонда гулӯи онро арра мекардагӣ барин бо он санги теғдор бурид; базӯрӣ сари онро бурид ва рӯи барф андохт, ки ҳоло ҳам пар-пар мезад ва чаҳида-чаҳида поёнтар мерафт. Чорчашм гӯш чур карда ба вай менигарист, пахш қардани ҳам буд, лекин аз Бозор метарсид. Кабкҳои дигарро низ ҳамин хел ба азоб сар бурид. Гушнагии Чорчашмро доништа хост якеро ба вай диҳад, вале бесарии имрӯзаи онро фаромӯш накарда буд, барои ҳамин каллаи кабкҳоро канда, пеши вай андохт ва гумон кард, ки Чорчашм нахоида фуру бурд.

Бозор кабкҳоро зери барф гӯр кард ва ба шах баромад, ки хорчаву бодомчаи хушкидаро чамъ оварда, оташ афрӯзад. Ҳамин тавр ҳам кард, лекин гӯгирд, ки надошт, азоб кашид. Бозор на ба одами онрӯза, балки ба одамони давраи чамъияти ибтидоӣ

монанд буд: ӯ аз кисабағалаш санги шарар баровард, ба ҳам зад, аммо шараре напаррид. Онро ба кафи дастонаш сойида гарм карда, сонӣ аз даридаи зери каши чомааш пахтапора канд ва назди санги шарар дошта санғҳо ба ҳам мезад, то шараре бархезад. Акнун аз санг шарар мепарид, ба пахтапора мезад. Пахтапора шарар гирифт ва рӯвағғак сӯхт. Пас ӯ миёни кафонаш гирифт, то бод хомӯш накунад. Ва зери дастаи хаси хушк, ки аз камари шах пайдо карда буд, гузошта, оташ гиронд ва шохчаҳои хушкро аз рӯяш гузошт, то оташ афрӯхта гардад.

Оташ аланга мезад. Чорчашм ҳайрон ба вай менигарист.

Бозор як кабкро аз зери барф бароварда, пар наканд, балки пӯст канд ва дарунашро тоза карда, пойҳояшро бурида пеши саг андохт ва кабкро ба барф шуст ва бар навдаи бодомча гузаронида болои оташ дошт. Аз кабки тафсида зардоб таровида рӯйи лахчаҳо мечакид ва бӯйи хуши гӯшт меомад, ки иштиҳокушо буд. Ӯ сихчӯбро метофт ва ба оташ наздиктар медошт, ки зудтар пазад. Писарак тоқат накард: як линги нав гармшудаи кабкро канда ба даҳон бурда як газ гирифт ва сахтиву хомиву бенамакиашро ҳис кард, вале дар даҳонаш чунон мазза дод, ки хушлаззаттар аз он дар олам ҳӯроке набошад. Хӯрду устухонашро ба саг дод...

Бегоҳ боз ба челаи ӯ кабк афтод.

Бозор, ки оташро накушта буд ва акнун чӣ тарз шикам сер карданро медонист, имшабро «шоҳона» гузаронд, хобаш ҳам нағз бурд. Шиками Чорчашм ҳам сер буд, ки хунукиро камтар ҳис карда, дароз-дароз нафас қашида меҳобид. Вай хеле бароҳат хобида буд. Аккоси саг бедораш кард. Ӯ ваҳм карда хест ва ба чонибе, ки саг дид карда гироғирӣ дошт, нигарист, ки ҳоо дар он дуродур, сар-сари кӯҳи муқобил, рӯ-рӯи барфи сафед сиёҳ тофта, чанд чизи сағсурат қорвои қашида мераванд. «Дамата гир, Чорчашм!» чӣ будани онҳоро ва дар чиллаи зимистон гушн оварда гала шуда ғаштани гургҳоро доништа таҳдид кард, ки Чорчашм дамгир шавад, вағарна дӯғу пӯписаи бечойи вай сархӯр мешавад. «Ҳап хоб рав! Дамата гир!» аз даруни пору ковок шуда гуфт Бозор. Вале саг ба ӯ гӯш намекард: «Ӯй, шоҳиди ноҳақ! Ба сармон бало меорӣ!» Нашуд. Хест. Аз пашму пӯсти ғардани Чорчашм кашола карда овард, дар паҳлӯяш хобонд ва худ даруни пору даромаданро фаромӯш карда, ду чашм аз қатори гургон намеканд, ки кучо мераванд. Гургон рафтанд-рафтанду ба Сирнова ҳам хӯрданд. Ҳушу хоб аз сари Бозор парид. «Ҳамроҳ нашуда мур!» сағро меғуфт ӯ ва дурудароз ба адирҳо чашм медавонд, ки «лашкар» аз кучо сар мезада бошад. Саг ҳар лаҳза фӯк боло карда аз ҳаво бӯй мекашид. Ва Бозор сари онро паҳш мекард, ки ором хобад, ҳамин ки гургон омаданд, ҳудаш ўро хабар мекунад. Назари ӯ рӯ-рӯйи барфҳои сафеди адиру ёлаҳо медавид, ба ҳар сиёҳие, ки чашмаш меафтид, диққат меод. Ӯ яқин карда буд, ки

садои ночойи Чорчашм онҳоро ба балое мубтало мекунад. Галаи гургон дар ин девлоҳ мол хаст гуфта, дид карда меоянд... Бозор хест. Чорукашро пӯшид. Як асои қачро, ки имрӯз вақти ҳасгирӣ беҳи шах дида буд ва он аз асо дида бештар дастаи табарро меомонд, гирифта, сари гулхан омад ва оташ афрӯхт. Ӯ шунда буд, ки гург аз оташ метарсад ва наздик намеояд ва рафту ин кор ҳам нашуд, ба шах мебарояд, ки гургон хунари шахбарой надоранд. Оташ аланга зад; хорчаю бодомча чарсу чурс карда месӯхт ва гули оташ баробари дуд боло парид, андаке дар фазо бозӣ карда, сонӣ дуда гашта боз ба рӯи барфи сафед менишаст. Писарак, ки дар равшании оташ аз як доираи танг дуртарро намедид, он тараф гузашта ва чашмашро ба торикӣ одат кунанда боз ҳама чойҳои чашмасро аз назар мегузаронд, ки гургон метобанд ё на. Надид. Ҳеҷ чизро надид ва аз нав даруни пору даромад. Зеро ситораи субҳ баромада буд ва писарак медонист, ки аз пайи он офтоб мебарояд ва рӯз фаро меояд...

Дар челаи ӯ боз кабк афтид. Ва ризки Чорчашм, ягон-ягон то расидани Бозор кабкҳои аввал афтидаи зиёд бардорузан карда ҳаром мемурданд. Писарак пай бурд, ки Чорчашм ҷон мегирад ва хушёртар мешавад. Ва ҳамин ки ӯ челаҳоро ҳабаргирӣ равад ва ё чойи онҳоро дигар карданӣ шавад, Чорчашмро таъкид мекунад, ки аз «ҳавлӣ» дур наравад, ки чизу чорашонро дузд барад. Шӯҳӣ карда меғӯяд ӯ, вагарна медонад, ки дар ин манзили бепаҳоҳ ҷуз чанд кабки зерӣ барф чизи дигаре надорад. Чорчашм медонад, ки зерӣ барф кабк хаст, бонӣ мекунаду кордор намешавад. Вале зиндагӣ қонунҳои нонавишта ҳам дорад, ки ту кордор нашавӣ, ба ту кордор мешудаанд:

Он шаб моҳтоб аз ҳаршаба дертар баромад ва ҳоло паси шаҳи Ҳисор нашуда буд. Ҳарчанд ҷо-ҷо замин луч шуда, дар миёни барфистон сурату суроби ҳар гуна ҷонваронро пеши назар меовард, сиёҳе дар ин манзил пай занад, маълум буд. Моҳтоб мисоли қандили азим дар сақфи дара меистод. Бозорро ғанаб бурд. Чорчашм ҳам нафас ба нафас ҳалқа зада меҳобид. Ва ӯ чӣ бӯе шунид, ки сар боло кард ва ба атроф нигарист. Бозор тахлукаи сағро пай бурда, бедор шуд ва сар бардошта ба атроф нигарист. Чизеро надида, пиндошт, ки рӯбоҳе ё шағоле дар ин наздикиҳо пайдо шуда, сағ бӯи гирифтааст. Бинобар он вай «Ҳо!» гуфт. Ҳо гуфтаниро медонад, ки Чорчашм ҷониби челаҳо парид. Ва фурсате нагузашта садои хойхояки сағона баромад. Бозор чорукҳоро ликкак ба по қашида ва табардастаро гирифта он сӯ рафт... Ҳуш аз сараш парид. Галаи гургони он шаб дар сарқир қорвонбасти имшаб дар ин ҷо челаҳои ўро тити пора карда, бо Чорчашм ҷанг ба ҷанг буданд. Бозор як назар онҳоро дид ва наёрист, ки садо барорад. Зеро беҳуда буд. Қафо гашт. Ба оташ гирондан ҳам ҷуръат накард, балки ба шах часпид. Ва болотар баромад. Базӯр садои нолаи сағ меомад. Аз

баландӣ тӯдаи гургон менамуданд, ки ҳамагона ба сағ дарафтида буданд. Ва чӣ хел шуд, ки сағ аз миёни онҳо халос хӯрда, ҷониби «ҳавлӣ» омаданӣ буд, вале гургон пешгардонаш карданд ва сағ рӯйи дара нишеб шуд. Гургон боз вайро миёнагир карданд ва акнун чанги барф ба фазо мехест.

«— Ҳохохоҳӯ!» садо баровард тоқат накарда писарак, вале ҳудаш пай бурд, ки садои кӯдаконаи ӯ ба тани гургон ҳаросе наовард, балки аз чунин садо бадани ҳудаш ларзид, ҳаросаш зиёдтар шуд ва боз аз он тарсид, ки худро ба гургон фош кард. Ба назари ӯ намуд, Чорчашро аз ҷаҳор дасту пой, сару гардан ва думу пӯсташ дошта чортоқ мекунад. Ҳамон зайл сағро то рӯйи дара мӯяшро ба замин нарасонда фароварданд ва дар ҳамворие қарор гирифта, монанди рамаи гӯсфанд, ки аз як нова об меҳӯрда бошанд, гирду сарбасар омаданд. Бозор донист, ки гургон Чорчашро кафонда хомталош мекунад, дар ҷояш шах шуд. Садо бароварда наметавонист, балки ашк мерехт, бесадо ашк мерехт, мегирист; ҷунон мегирист, ки дар мурдаи наздиконаш ин зайл нагириста буд.

Баъди чанд муддат гургон як-як аз давра баромада, канортар мерафтанд ва бахши худро гузошта, сағона зери даст гирифта, каш-каш мекарданд. Гургони гурусна вақти зиёде нагузашта аз сари тӯма дур шуданд ва дар ҷойи гирд гирифтаашон як доғи сиёҳ боқӣ монд, ки аз ҳамин дури ба ҷашми Бозор метофт.

Гургон ба бозӣ даромаданд. Бозӣ-бозӣ рӯ-рӯи дара ҷониби боло мерафтанд; ба ҳамдигар дарафтида, афтондаю ғелонда, хестаю тохта... ба Сирнова дохил шуданд... Ҳамааш барқсурат гузашт.

Бозор шабро дар токи шах рӯз кард.

Ӯ боз танҳо монд. Тарсу ваҳмаш зиёд шуда буд. Як дил мекард, ки ба деҳа равад, боз аз худ меурсид, ки кучо меравад? Дили рафтан накард. Ва акнун як ният дошт, ки худро аз ҷашми мардуми роҳгузар пинҳон дорад, то хабари ҳайвонсурат дар беҳи шаху токи шах зистани ӯро касе ба деҳа набарад.

Мӯяш расида ва нохунҳояш дароз шуда буданд ва аз зарби хорчаканӣ баъзе нохунҳои ангуштонаш шикаста, парида, нӯги дастонаш озурда гашта буданд. Вай медонист, ки одамони ибтидоӣ, касони кӯҳию ҷангалӣ ҳамин тавр зиндагӣ ба сар мебуданд. Вале ӯ чӣ? Ҳа... Қисмати ӯро ҷанг чунин гардиш дод: айби ҷанг. Аввалаш айби ҷанг, сонӣ гуноҳи Ориф-фитна. Гӯё Чорчашм ҳам дар ҷанг ҳалок шуд; барои ғимояи Ватан – барои хифзи «ҳавлӣ»-ашон, барои зинда мондани Бозор ҳалок шуд. Бозор зинда монд, вале худро зиндадаргӯр ҳисоб мекунад: аз одаму олам дур – бе кас, бе наво, бе ёру ёвар худро мурда медонад. Ва гар зинда бошад, бояд коре бикунад... Вай табардастаро мазбуттар дошт. Ҷониби ҷелаҳояш рафт. Сайде ба дом наафтадааст. Ҷелаҳоро гун овард. Кабқҳоро аз зери барфи тӯдакардааш гирифт ва гарданаи

шахи Ҳисорро баромада ба дараи фарохи чониби офтобнишин гузашт.

Кӯҳи Қисматато, ки миёни кӯҳҳо мисли манор метофт ва теги офтоб пештар ба куллаи он мерасид, доманаҳояш кабкрез буданд. Боз пасттар бурсҳои азиме чангал шуда буданд, ки мардум «убол» гуфта намебуриданд. Тугҳои зиёде ҳам дошт. Як хонако ҳам буд, ки шифохоҳон ва фарзандталабон дар нӯгчӯбӣ ва шохҳои туғи паҳлӯяш латтапораҳоро туғ мебастанд ва либосҳои кӯдакона меовехтанд. Ваҳмангез буд. Бинобар он Бозор байни дарахтонро нагузашта, пасттар – аз назди Гуми Сада гузашта сойчаро рост шуда, ба кӯҳи Қисматато рафт. Болотар аз мазор чела кашид...

Рӯ ба рӯи мазор работе буд. Бозор он ҷо қарор гирифт. Кабкҳои зиёдари аз биниашон пар гузаронида чуфт-чуфт ба нӯги чӯбҳои раборт меовехт... Ҳезум меовард, зиндагӣ мекард...

Ва ба сараш чизе омад, ки метарсид. Ёро диданд: ду савор рост ба ҷое омаданд, ки Бозор чела кашида буд. Онҳо харҳоро ба буттаҳои вағнич баста, челаю сихчӯбҳоро гирифта омодаи челакашӣ болотар омада буданд, ки яке «Ин ҷо чела кашидагӣ» гуфта ба атроф нигарист ва Бозори дар паси шиббабурс пинҳонро надида, миёни худ машварат карданд ва уреб шуда болотар рафтанд. Ва зуд баргашта Бозорро диданд, ки челаҳоро даста мекард, то онҳо наомада, аз ин ҷо биравад. Саворони омада баробари Бозорро дидан дар ҷояшон шах шуданд.

«— Бозор!?» – бо тааҷҷуб хитоб кард ҷавонтаре, ки Мустафо будани ёро Бозор медонист. – Ту ин ҷо чӣ кор мекунӣ? – пештар омада пурсид ӯ, вале Бозор ҳайрон буд ва чӣ гуфтанаширо намедонист.

— Дар деҳа ҳама туро ба ҳисоби мурд бароварданд, – амаки Қурбон низ пеш омада гуфт.

— Чанд вақт боз ту ин ҷо? – худро ба вай наздик дониста пурсид Мустафо.

Бозор мулӯҳ барин буд. Гӯё ду чашм дошту ҷон на. Намечунбид, гап намезад. Фақат нигоҳ мекард.

— Туя чӣ бало зад!? – пурсид Қурбони кӯзпушт ва садои ӯ ба гӯши Бозор мисли овози Ориф-фитна расид. Ё гумон кард, ки ин мардаки бадафти ҳамеша ба замин нигоҳ мекардагиро Ориф-фитна фиристодааст ва барои ҳамин ҷавоб намедихад.

Мустафо пеш омад ва ба китфи Бозор оҳиста даст расонда пурсид: «Ба ту чӣ шуд?» Бозор ба вай нигарист ва бо ҳамон оҳанг ҷавоб дод: «Намедонам». Ҳушаш ба кучо рафта барои вазъияташро ба Мустафо фаҳмондан баробари ҷавоб дастонашро ба ду тараф кушод ва аз бағалаш фартӣ кабк баромада рафт:

— Э, гаранг! Чӣ кор кардӣ? – дод зад амаки Қурбон.

Бозор ба Мустафо саволангез нигарист.

— Ба вай – ба мо кабк лозим, аз район фармуданд.

— Кабк лозим? Кабк лозим бошад, кафаси пушташро ба замин монад, кабк мегирад, — ба кӯзпушт будани ӯ ишора мекард Бозор.

Мустафо хандид ва «Баччагӣ нақун» гуфт.

«Ҳм. Ба назари онҳо ман бачча, баччагӣ мекунам ва боз кимчӣ хел рафторҳои дигар. Ман одами бад. Аз гуруснагӣ гурехта панча ба шери қисмат задаам... Ё ба гуфти Ориф-фитна бовар карда маро «коргурез» ҳам мегӯянд. Барои ҳамин ба назарашон баччагӣ мекунам... ҳмм... Ҳар кас оршинро ба қадӣ худ чен мекунад, вале ҳеҷ кас лукмаро мувофиқи даҳонаш гирифтани намеҳадад; ҳар кас меҳадад, ки лукма калонтар бошад... Ба рӯзи бадам ҷуз амаки Ҳамроҳ касе суд накард, гушна бошӣ, касе як бурда нон намедиҳад, вале ба насихату муттаҳам кардан ҳама усто...»

— Ҳеҷ чиз меафтад? — риштаи хаёли ӯро бурид Мустафо.

— Меафтад...

— Бо вай пурсупос карда мешинӣ, челя каш! Вай ҳамроҳи хирсу ҳуқҳо гашта одамгариро ҳам гум кардааст, — ба танг омадагӣ барин гуфт амаки Қурбон.

Бозор, ки аз дасти чунин зиндагӣ хун дар танаш беқарорӣ дошт, хост бо мардак манша кунад, вале Мустафо аз чунин касди ӯ огоҳ шуда, тавалло мекардагӣ барин гуфт:

— Ба вай гап назан. Вай — алағда. Баччаҳои гушна. Медонӣ-ку! Баҳор ревоҷ мефурӯшад, сонӣ тут мефурӯшад ва тирамоҳи зимистон ҳезум... Ҳоло ки кабк лозим шудааст...

— Хайр, айби ман чӣ?..

— Айби ту не, айби чанг... Баъд ҳамун кабка сар додӣ, вай девона шуд...

Бегоҳ шуд, ба Работ омаданд. Ҳар кас ҳезум меовард. Амаки Қурбон шохҳои зерӣ бурсҳои мазор рехтаро чида овард. Мустафо, ки сарсону хайрон монда буд: «Амак, убол» гуфт. Вай магар ба ҳамин ҳарф нигарон будааст, ки шӯрид: «Ба камбағал ҳама чиз убол. Ин ҳам қатори ҳамон». Ӯ аз зерӣ кашаш пахта канд ва санги шарар ҳам доштааст, ки ба касе рӯ наоварда оташ афрӯхт. Миёнбандашро кушода, назди оташ гузошт ва гӯшаҳои боз кард, ки нони даруни он намуд. Бозор девона шуд. Ӯ, ки аз барфрезӣ то барфхезӣ рӯи нонро надида буд, рӯи гарми онро дида, бӯи онро шунида девона шуд. Луоби зерӣ забонашро номаълум фӯрӯ мебард ва вонамуд намекард, ки ба нон пазмон шудааст. Меъдааш ба дард омад, вале сирр надод. Мустафо ҳолати ӯро пай бурд. Ғулунг баровард. «Пеш биё!» гуфт Мустафо. Амаки Қурбон сурфид. Бозор намедонист, ки ба кадоме гӯш диҳад. Мардак аз чаҳми хӯрчин чойчӯш бароварда ба Мустафо фармуд, ки аз рӯд об биёрад. Бозор онсӯтар рафта аз кабкҳои дар ҷӯбҳои Работ овехтааш ҷуфтеро овард ва ба онҳо чизе нагуфта, дар равшании оташ пӯст канд, лаби об бурда шуста овард ва сихҷӯб гузаронида

рӯйи оташ дошт. Хунаш гурехта буд, ки рӯйи дастархон гузошт. Одамони меҳмондор барин рафтор мекард Бозор, гӯё сер буд, иштиҳо надошт ва меҳмонон бояд меҳӯрданд. Мустафо кабкхоро пора кард. «Ҳаминхоро мемондӣ, ки мебурдем» як пора нонро назди Бозор монда гуфт амаки Қурбон.

— Боз будагист-дия, – гӯё сухани амаки Қурбонро қувват ме-
дод Мустафо.

— Нест, – гуфт Бозор.

— Бошад ҳам, намедихӣ-дия, – як пора гӯшти сари синаи каб-
кро гирифта гуфт амаки Қурбон. – Надиҳӣ ҳам, майлат, гир наона
хӯр. Худо медонад, ки кай рӯйи наона дида будӣ...

Бозор бовар намекард, ки дар дахонаш нон мазза медиҳад. Ма-
гар оби дахонаш хушк шуда буд, ки зағораи ҷуворӣ дар дахонаш
қурутак шуд. Ин хел лаззат ва ин хел бўйи хуш доштани нонро
танҳо инсонӣ гурӯсна фарқ карда метавонад...

Амаки Қурбон шохчаҳои аз бурси мазор чидаашро бар оташ
мегузошт. Оташ аланга мезад. Работ равшан мешуд. Садои рӯд
меомад. Вале садои ҷӯшидани ҷойҷӯш садои рӯдро пахш кард.
Муваққатан пахш кард. Амаки Қурбон ҷойҷӯшро пас кашида аз
ҷойхалтааш каме ҷанбилу забудаи хушку зира гирифта ба ҷойҷӯш
андоخت ва ба дӯлча рехта боз гардонд. Он шаб оташ хомӯш на-
шуд.. Мардак сари субҳ ҳам ҷой дам кард ва ҷашми рӯз накафида
даруни бурсу туғҳои мазорро гузашта барои худ ҷое интиҳоб
кард, ки ба дом афтодани кабкхоро бинад. Мустафо низ аз пайи
ӯ рафт, вале Бозор начунбид. Офтоб ки тег кашида буд, хеста боз
таги мазорро давр гашта, сӯйи ҷелаҳояш рафт, ки бари ҷелаҳо
як села кабкон сар ба замин дон чид ва аз сармо фаҳха шуда ё
пакар гашта, роҳ мерафтанд. Бозор андеша кард, ки агар ҳамин
хел раванд, чунон аз миёни ҷелаҳои кашида озод мегузаранд, ки
парашон ҳам ба ҳалқаҳо намерасад. Як кабк рост боло парида
баландтар аз ҷелаҳо нишаст ва кабки дигар ҷаҳиду ба замин зад.
Села рамида сарболо гурехт ва фурсате нагузашта боло ҷаҳида ба
замин задани кабкҳо зиёд шуд. Кабкҳои эмин монда ба кӯҳ рост
шуданд. Бозор қоматашро рост кард ва сурфид. Кабкҳои ба адир
ростшуда парида ҷониби ҷелаҳои онҳо рафтанд... Ҳамон рӯз дар
ҷелаи ду нафари дигар як кабк ҳам наафтид.

— Кабкхоро те, ман бурда ба орд иваз карда биём, – гуфт
Мустафо.

— Дар ин замона кӣ ба кабк орд медиҳад? – ҳайрон пурсид
ӯ.

— Дар дунё холо одами сер бисёр, – таҳдор гуфт амаки Қур-
бон...

... Мустафо мувофиқи ваъдааш барнагашт. Амаки Қурбон «чӣ-
ба наомад?» мегуфту китф дарҳам мекашид, чунон менамуд, ки

гардани кӯтоҳашро ба кӯзаи пушташ мекашида бошад. «Меомад, дигар чо мерафтем, ин чо нашуд».

Пагоҳ дар доми амаки Қурбон харгӯш афтид. Ӯ аз ду гӯши харгӯш дошта, сӯйи Бозор алвонч дода гуфт:

— Ма, ина гиру кабк те.

— Як бор фиреб кардед, бас не?

— Фиреб не, вай меояд.

— Ояд, харгӯшро бурда бо башконатон мехӯред.

Сари амаки Қурбон ҳамтар шуд; ба қадри худ сӯхт, ки як сағераи бекасу кӯй бо вай ҳамзабонӣ мекунад. «Агар баччаи худам мебудӣ, як лингата тағ мекардаму як лингата рӯ» – ба гӯши Бозор омад ва дид, ки авзои мардак бечо шуд: харгӯшро аз гӯшхояш не, балки аз пойхояш доштааст ва чунон ба сари ӯ мезанад, ки мехча барин ба фарқи замин меравад. Бозор беихтиёр пас рафт ва сонӣ пас-пас рафта аз ӯ дур шуд. Ба назари ӯ қомати амаки Қурбон баланд метофт: кӯзи пушташ ҳам ҳамвор шуд ва баракс ба назараш дар назди қомати мисли бурси мазор рости мардак вай кӯзпушт метобад.

«Ба ман кордор нашав, кабк медиҳам, ҳамаашро медиҳам. Аз ин зимистони қаҳратун, ки баромадам, аз чанголи гургон, ки эмин мондам, дигар мурдан намецоҳам... Он вақтҳо ба мурдан розӣ будам – вақтҳое, ки аз ҷафои Ориф-фитна бо балоҳо рӯ ба рӯ шуда будам... Вале ҳоло мурдани нестам. Як рӯз не, як рӯз падару бародарамро ҷустуҷӯ карда аз паяшон меравам...»

Мустафо омад. Орд овард. Рӯйи тобасанг ҳамир кард. Зери оташ кӯмоҷ хобонд.

«Мустафо, бардор, зудтар хӯрем».

«— Ҳоло хом – ҳамир».

Дар ҳаёли Бозор чунин як гуфтугӯе шуд. Ба рӯйи Мустафо нигоҳ кард. «Гушна мондӣ? – пурсид Мустафо. «Не! Бовар намекунам, ки зери оташ кӯмоҷ хобонда бошӣ».

«Худам ҳам бовар намекунам».

— Чойчӯша пеш каш! Алоба кушт! – гуфтугӯи онҳоро бурид ӯ.

Кӯмоҷ варам карда чанбари дойира барин гашта буд, Ба назари Бозор моҳ дар назди ин нони калон кулча метофт. Дастони Мустафо сӯхт – кӯмоҷро даст ба даст гардонда болои дастархони шол партофт.

Ба нонро хойида хӯрдан дили Бозор намешуд. Мемакид, байни кому забон мемакид; чунон ки як вақтҳо синаи модарро ҳамин хел мемакид. Вай ҷашмонашро пӯшида ба ҳаёл рафт, ки аз нав ба дунё омадааст ва синаи модар мемакад. Онҳо нонро хойида мехӯрданд, вале Бозор мемакид. Пиндошт, ки як газ нон дар даҳонаш бошад, ӯ як умр сер: бо лаззати он, шираи он, бо бӯйи он. «Мустафо, бахши маро ҷудо карда деҳ, ман мисли шумо хойида

хӯрда наметавонам» – хамин хел гуфтани буд. Вай гумон кард, ки бахаш ва агар нисфи кӯмочро ба ӯ диҳанд, то зинда аст, онро меҳӯрад: як мағзрезаширо ба даҳон меандозаду мемакад, сонӣ бӯй мекашад ва ҳатто даст ба нон расонида бӯй кашад ҳам, сер мешавад. «Рост мегӯм, Мустафо, ё ҳаққи маро деҳ ё орди бокиро монда рав!»

— Гир нон хӯр, хушат кучо рафт? – ҳолати ўро дида гуфт Мустафо.

— Сер шудам.

— Чӣ хӯрдӣ, ки сер шудӣ?

— Сагир ба бӯяш сер.

— Баракс; сагир ҳафт ишкам дорад, меғӯянд-ку, ё меҳохӣ, ки ҳаққатро чудо карда диҳем?

— Майлатон.

— Ана нон, ана дастархон, дилаш кашад, хӯрад, – шарик шуд амаки Қурбон.

Нон дар комаш часпид. Сухан гуфтан намеронд...

— Мустафо, орду нони мана те, дигар ҷо меравам, – яке аз дахонаш баромад.

— Чӣ хел орду нони ту? – оташ гирифт амаки Қурбон. – Аз хонаи додот овардӣ? Ман ҷояширо гуфтам, ту кабк додӣ, Мустафо овард – ба ҳамамон баробар.

Бозор дароз шуда порои нони мондари гирифт, ба бағал зад.

— Ин бачча бӯю хӯи хирсу хукро гирифтааст... Доништа мон, ки ҳеҷ одам ҳайвон нашудааст. Ҳазор сол дар кӯху беша гардӣ ҳам, боз аз рӯи ақл кор мекуни... Ту ҳам, агар бошад, ақлата кор фармо. Ҳайвонсурат гаштан фойида надорад. Ҷомаат чанда шудааст, чорукат ғалбер гаштааст... Хайр, имшаб шикамсерӣ хӯрдем, дигар ин хел намекунем. Дар дунё хама мо барин гушна не; орддор ҳам бисёр, пулдор ҳам. Минбаъд ордро сарфа карда меҳӯрем. То анҷоми ҷанг мерасад... Баъд ба деҳа меравем.

Онҳо ба дараи Майкада гузаштанд. Ду рӯз болои ҳам дар ҷелаи онҳо кабк меафтиду дар ҷелаи Бозор на. Амаки Қурбон гап баровард, ки шикори миёна тамом, – ҳар кас доштагиашро гирад. Ба ҷелаҳои Бозор банд афтидагӣ барин як ҷӯрқабк ба дом омад. Бозор дид, ки онҳо ўро аз ҳисоб бароварданд, ҷелаҳояширо даста карда, ногумон ба гарданаи шахи Тангно рафт. Ҷела кашид... Бе-гоҳ боз хабар гирифт. Дар як даста ҷелае ки гирди шибар кашида буд, ёздаҳ кабк афтида ҳама ҳаром шудаанд. Дар ду дастаи дигар понздаҳо, ки дуюм он низ ҳаром шудаанд. Қабқҳои зиндари бо тегаки Мустафо дода дар ҳалқаи ҷела сар бурид, то ҳаром нашаванд. Ва ҳалолро ҳалолу ҳаромро ҳаром чудо-чудо даста карда, зери барфи сояруи шахчае гӯр кард.

... Боз ду савор омаданд. Дигар ҳоҷати гурез набуд. Буд-набуд ҳамраҳонаш овозаи зинда будани ўро мебаранд ва агар ҳоло

Мустафо нагуфта бошад. Ба гумони Бозор, ки онҳо рохгузаранд, вале сари хархоро чониби чӯпонхона гардонданд. Бозор аз дурӣ онҳоро шинохт: амаки Ҳамроҳу Муҳаммадича. Нагурехт, балки пешвоз омад.

— Бозор!? – баробари ўро дидан тааҷҷуб кард амаки Ҳамроҳ, – Ту ин ҷо чӣ кор мекуӣ?

— Шикор.

— О туя... – гуфтаниашро нагуфт ў, – о туя Вахш рафтагӣ гуфтанд... Одам ба кайк ситеза карда пўстин намесўзад.

— Чӣ кор кунам буд? Худатон бохабар.

— Қатори мардум будан беҳ: муранд – мемури, зиянд – мезиӣ. Як қуруту як каф ғўлунг ба ту ҳам мерасид. Ту ғайб задӣ, ман бузғолабон шудам, қавалибон шудам. Ё тарсидӣ?

— Не, амак.

— Натарс! Замони зўри гузашт.

— Лекин замони тўхмат чӣ? Номардӣ чӣ?

— Натарс, инаш ҳам мегузарад... Ба колхоз сидқ доштан лозим. Сидқи соф. Ҳозир давраи мушкилӣ, вақти дарду алам, лекин иродаи одамӣ бояд аз ҳамаи ин чизҳо боло бошад. Очаю додот рафт, акаат рафт... Ту ҳам меҳохӣ, ки... Нее, қасос гирифтани лозим, қасоси ману ту меҳнат, кор... Хайр, ҳозир қори колхоз несту ин ҷойҳо мегардӣ. Баҳор ки шуд, ҷойи ману ту даруни ҷўю воти дашт: ҷўӣ меканем, побел мекунем, пору мекашем, дона мепошем.

Дар ин миён Муҳаммадича хархоро бурда ба дарахти тут баст ва хўрчинҳоро аз пушташон гирифт. Амаки Ҳамроҳ аз кисааш қуруту ғўлунг бароварда ба Бозор дод: «Барор дорад?» пурсид ў.

«Ҳа».

— Дар чашми хўрчин челаҳои нав, гиру бурда ба ҷойи дилхоҳат каш, – гуфт амаки Ҳамроҳ ва Бозор наметавонист рад кунад...

Дар челаҳои нави ў кабк намеафтид.

Амаки Ҳамроҳ нон оварда буд. Ба миёна гузошт. Бозор ду кабк овард, ки навдакабоб кунад. Ў дасташро дошт: «Бисёр!»

«Не».

— Набошад, сарф нақун, лозим. Ман пагоҳ ба деҳа рафта орд меорам, кўмоҷ кунед, лекин кабк лозим, лозими лозим. Боз чандто хаст?

— Нест.

— А, ақои Курбон?

— Нест. Буд, ки Мустафо орд овард.

— Ҳаром-паром ҳам бошад, мешад.

Таги дили Бозор оташ баровард, даҳон пур мекард, ки хаст гўяд, дилаш раӣ намекард. «Не гў, не гў!» зарби задани дилаш чунин талқин мекард. Ва Бозор, ки ба амаки Ҳамроҳ менигарист, худро гум мекард: «Дурўг нагў», ба худ мегуфт ў ва боз бадикқатар ба ў менигарист, ки вай ба қасе монанд, не, танҳо ба худаш

ва баъд ба Ҳотами Тойи афсонавӣ монанд: хочатбарор, мададгор. Лекин давлату дунёӣ надорад. Ҳарфаш ҳам, афсонааш ҳам аз саргузашти Ҳотами Той. Ин шаб ҳам маталаш аз ӯ буд...

Ӯ пагоҳ Бозорро канортар бурда гуфт: «Кори Ориф-фитна расво, мадад кардан лозим, халос накунем, мебаранд...»

— Кабк нест, амак.

— Баччагӣ нақун, некӣ аз худо гардад. Рафту қорамон барор гирад, ба ӯ меғӯям, ки туро фалон сағира халос кард...

— Хайр, ҳамин рӯз чӣ қадар ки афтад, ба роҳи ризо, – солорона гуфт Бозор, вале ҳамон рӯз як чӯркабк ҳам ба дом наафтид. Амаки Ҳамроҳ ғамӣ шуд. Бозор авзои ўро дида, тоқат карда на-тавонист ва пуршаст рафта, барфи нармшудаи беҳи шахчаро, ки парҳои кабк менамуд, тит карда, бастӣ кабкҳои ҳаромро овард: «Лекин ҳаром, амак».

— Ҳарома ҳаром мебуррад. Зарур бошад, раво бошад.

Чехраи амаки Ҳамроҳ шукуфт. Чиготи амаки Қурбон ги-рифт:

— Муттаҳам, кабкҳои челаи моро ту мегирифтай-дия!

— Кабкӣ шумо ба ман чӣ лозим?

— Ҳаром, гуфти-ку, дуздӣ-дия!

— Ман ана ин чизро ҳаром гуфтам, – сари нобуридаи кабкҳоро нишон дода гуфт Бозор. – Аз челаи шумо ҳарома намедуздам, ин ҳароми дуболо мешавад...

— Ҳааа, намедуздӣ-а. Бинам, дастата зада мешиканам.

— Ёй! – хитоб кард амаки Ҳамроҳ. – Ба ҳурмати худо чунон мезанам, ки сиё ду дандонат пешғаҳи халқат меравад!

— Ҳамроҳ! Ин сағира кӣ мешад, ки қонибаша мегири?

— Сағира ҳеҷ кӣ намешад. Сағира сағира аст. Лекин сағир ҳам нафс дорад, қабир ҳам. Сағир гуфта пеши по қардан ба худо ҳам хуш намеояд, ба банда ҳам.

— Ҳоло нисфи кабкҳои ман дар дасти ҳамин, – гуфт Бозор.

Аммо амаки Ҳамроҳ чизе нагуфт, зуъм кард. Беҳарфу қалоча ҳарро зин зад. Рафтагор.

— Ман ҳам меравам, амак!

— Челаҳо ночада-ку?

— Амаки Қурбон маро лат мекунад.

— Не, Муҳаммадӣ ҳамин ҷо меистад, – гуфт ӯ ба амаки Қурбон рӯ овард: – Ёй, аҳо! Гашта биём, ҳамин бачча норизоӣ қунад, худо як аст, як лингата так мекунам, як лингата рӯ...

Ӯ ба ҳар савор шуда, ба гарданааш ҳалаҷӯб зада буд, ки Бозор хитоб кард: «Истед, амак!» Ва тозон рафта боз аз он ҷо ду баст қабкро бардошта овард. «Инҳо ҳалол, амак!» боло бардошта гуфт ӯ ва ҳис кард, ки чорукҳояш об гузаронд, лекин аҳамият надод...

... Амаки Ҳамроҳ роҳи тоб-тоби Қумбелро рост шуд. Ба назари Бозор аспсавор мерафт: баланд, босаловат, беҳтарин инсонӣ Олам...

ОТАШБАСАР

Ҳамаашро очааш ба ӯ гуфта буд... Рост, пеш аз ҳама душманро бояд шинохт, шиносӣ, кор осон мешавад, медонӣ, ки аз кӣ худро химоя кунӣ. Душмани мо нишона дорад: вай ки пайдо шуд, дар тори сараш оташ аланга мезанад, гуфта буд ӯ. Барои ҳамин номаш – Оташбасар. Оташи тори сари ӯ фақат ба чашми мо метобад. Аз дигар ҷонварон нагурезӣ ҳам, аз Оташбасар бояд бигурезӣ...

Очаам нав ба дарси рӯзгор сар карда буд: боби дӯсту душманро меҳонд, вале ба боби макру ҳиял нарасида, чунин ҳодиса рӯй дод: аз чашмаи зери дӯлонаи канори роҳ об меҳӯрдем – яке серӣ хӯрда, дигаре нав ба об расида буд, ки Оташбасар пайдо шуд. Очаам ўро дида, садое баровард ва адирро боло шуд, мо низ аз пайи ӯ тохтем. Оби хӯрдаам аз биниам баромад: вазнин шуда будам, тохта наметавонистам, дар адири санглох поям мелағжид: ба назарам, ки ман онро кашола карда наметавонистам: шикаста барин. Қафо монда будам. Онҳое, ки нӯлашон ба об нарасида буд, ё тез медавиданд, ё парида аз очаамон пеш мегузаштанд. Оташбасар наздик мешуд, ба назарам, ки ҳозир даст дароз карда, пеш аз ҳама маро мегирад. Ва ё ана-ана пуф мекунаду аз даҳонаш оташбод бароварда, мо чӯҷаякони сихпарро месӯзонад. Очаам баргашта ба пас нигарист ва маро аз ҳама ақиб дида, «киг» гуфт. Ман фаҳмидам, ки ӯ чӣ меғӯяд, аммо илоҷ надоштам, илоҷи гурез надоштам... Пешӣ чашмам очаам мисли санги сиёҳ дар адир ғелон шуд. Гумон кардам, ки оташи ӯ пеш аз ҳама очаамро сӯхт. Барои ҳамин сип-сиёҳ гашта меғелад. Фарёд задам: «чу-чу!» ва аз пайи очаам тохтам. Очаам магар ба худ омад, ки як бор ба по рост шуда, ба тори сари ман як нӯл зад ва боз ғелид. Надонистам, ки очаам барои чӣ ин корро кард... Очаам сангсифат меғелид, вале ман ҳайрон, ки чаро Оташбасар аз пайи ӯ намешавад, балки ҷониби ман меояд. Ман гаранг, аз зарби нӯли ба сарам задаи очаам гаранг. Ачаб, наҳод, ки очаам барои ҷони худро ҳалос кардан ин корро карда бошад? Наҳод, ки маро қурбон карда, худро зинда мондан хоҳад? Ман гаранг, ба сарам ҳар ҳел фикрҳо меояд: ҳаёлам, ки ҷаҳида ба тори сари ӯ бароям ва бар сараш нӯл зада гарангаш кунам, вале метарсам, метарсам, ки месӯзам, дар оташаш месӯзам ва... Ҳа, ҳоло ба дараҷае болҳоям қавӣ нашудаанд, ки парида ба сари ӯ бароям ва ба сараш нӯл занам. Ҳамин корро карда натавонам ҳам, чунин ғайрат дорам.

Оташбасари мисли кӯҳи азим тануманд сӯйи мани кӯчак даст дароз кард. Очаам чунон садои талху саҳт бароварда парвоз кард, ки ман мот шудам. Оташбасар даст дароз карда, маро ба каф гирифт. Гумонам, ки очаам барои маро доштани ӯ чунин рафтор карда бошад. Вале очаам чандон дур нарафт. Ба сари харсанге нишаст ва ҷонхарош «киғ-киғ!» кард. Мани майдаёк ҳамчун ҷон дар кафи Оташбасар фишор меҳӯрам, ҳамчун ҷони очаам. Оташбасар маро тамошо мекард, вале чашми ман ба очаам буд. Бадқаҳр метофт: пӯпии тори сараш боло шуда, гарданаши мисли мори сарбардошта ёзида буд. Ман мефаҳмидам, ки очаам чӣ мегӯяд, вале Оташбасар онро намефаҳмид. Яқин тахмин мекард, тахмин мекард, ки очаи зор чӣ мегӯяд; «Афсӯс, фурсат нашуд, ки ба шумо ҳама чизро гӯям, фаҳмонам. Гурезед! Пинҳон шавед!...»

Ӯ маро ба бағалаш андохт. Чаҳон пеши чашмам тира шуд. Тафси бадани Оташбасар ба баданам расид, қариб маро месӯзонд. Дунё танг омад, чунон танг, ки нафасам гашт. Дили хурдакам ба бозӣ даромад, вақти ба каф гирифтани ӯ ҳамин ҳел бозӣ мекард, ҳангоми аз сари санг сурудани очаам каме ором ёфта буд, боз ба тапиш даромад. Дилам бечо шуда, оби хӯрдаам аз даҳонам меомад. Оташбасар инро пай бурд ва ё гумон кард, ки ман баданашро ифлос кардам, боз маро аз бағалаш гирифта, танахро даст-даст карда дид ва маро аз нав ба бағал андохт... Ҳама ҷо хомӯш, ором. На садои очам меомад ва на оташи сари ӯ менамуд. Ман дар қаъре будам, ки ҳатто ҳудамро намедидам. «Чу-чу!» садо баровардам, ки шояд додрасе пайдо шавад. Ҳайхот... Дар чоҳ будам, лекин дар чоҳи ҷунбон, вай ҷунбида-ҷунбида пеш мерафт. Ҳаму рост шуда, чизеро меҷуст. Шояд ёрони маро ҷӯяд, шояд дастӣ дарозашро ёзонда, онҳоро гирад. Ман тахмин мекардам, ки ҳар бори ҳаму рост шудани ӯ яке аз ҳамтанони маро наздам меандозад, вале ӯ ҳар бор даст дароварда, маро ҳабаб мегирифт, ки мурдаам ва ё зинда. Лекин намедонам чӣ ҳел мефаҳмид, ки ман зиндаам. Шояд аз сари по истоданам бошад. Ё бадани гармам гувоҳӣ диҳад, ки зиндаам. Ҷунбиданҳои ӯ дер давом кард, баробари он дили ман бозӣ мекард, ки ана-ана яке аз ҳамтанони маро ба кафи азимаш гирифта, дар ин чоҳи торик меандозад ва ӯ низ аз озодӣ маҳрум гашта, мисли ман «чу-чу!» мекунад.

Ӯ монда шуд, ки нишаст, охи вазнин кашид, хастагиашро рафъ кард ва даст дароварда, маро аз бағал баровард. Нафаси тоза гирифтам. Бадани Оташбасар бӯй мекард, дар ҳавои тозаи кӯҳсор ин бӯй ба машом бад мерасид. Барои аз он ҳонаи бадбӯ баровардани ӯ шодӣ мекардам. Ва боз аз он шод будам, ки ӯ ҳозир маро тамошо мекунад ва мебинад, ки гӯштам киروي хӯрдан намекунад, сар медиҳад. Ба ин маънӣ даступо мезадам, ки раҳо кунад. «Чу-чу!» Ин садоям ҳам илтиҷо буд барои ӯ ва ҳам барои очаам, ки инро шунида огоҳ шавад – ман сикату саломатам. Гумон доштам, ки

очаам овози маро шунида, садо медихад ва Оташбасар илтиҷою зории ӯ ва беқарории маро шунида, тифлаки бегунохро рӯи кафаш медорад ва ман париди, не, париди не, ҳоло сихпарҳои ман парвози нашудаанд, беҳтараш, аз кафи ӯ ҷаҳида мефароям ва зуд худро дар паноҳгоҳе ҷо карда, сонӣ, баъди рафтани Оташбасар ба ҷустуҷӯи дидори очаам мефароям.

Вале ӯ сари чашма қачпахлӯ зад ва маро ҷониби об бурд. Намефаҳмидам, ки ӯ чаро чунин корро мекунад?

Шояд маро об додан меҳост, вале ман об хӯрдан намеҳосгам. Оби хӯрдаам ҳоло ҳам аз даҳонам меомад. Ӯ дид, ки ман об хӯрда наметавонам, нӯли маро даруни об гӯтонд, то об хӯрам. Ба биниам об даромада, сар ҷунбондам, аммо ангушти пурқуввати ӯ, ки аз тори сарам пахш мекард, намегузошт, ки сар бардорам. Ӯ гумон дошт, ки ман ташнаам, вале аз сабаби бо вай ошно набуданам обро намеҳӯрам. Ӯ як каф об ба даҳон гирифта, нӯли маро миёни лабонаш бурд, ки аз даҳонаш об хӯрам, вале ин корро ҳам накардам. Ростӣ, дилам бечо мешуд ва ҳаваси об ҳам надоштам. Аммо вай маҷбур мекард, ки ман об хӯрам. Ӯ қорашро тақрор кард. Ғашам омад ва ҳатто нафратам. Гарданак зада, минқори хомаки худро аз зери лабонаш баровардам. Вай нафрати маро намефаҳмид ва ҳеле меҳост, ки оби даҳони ӯро хӯрам. Минқори маро ба ду тараф кушод ва оби гармшудаи даҳонашро ба даҳонам андохт. Гарданак мезадам. Ӯ худ ба худ сухан карда, аз минқори ман дошта, кашолам кард. Ман аз тарс чашм пӯшидам. «Сабил, мода будааст» гуфт. Ман хайрон будам, ки чаро вай ин хел ношукрӣ мекунад. Нар ё мода будан барои вай чӣ аҳамият дошта бошад. Кабкони модаро аз нӯлашон дошта, кашола кунӣ, чашм мепӯшанд, лекин ман аз тарс чашм пӯшидам. Дудила менамуд ӯ. Ба назарам, аз он ки маро доштааст, норозӣ буд, умедвор будам, ки оҳиста қафашро ба замин наздик бурда, маро раҳо мекунад ва «ҷонвар, бирав, зиндагӣ бикун» мегӯяд... Баръакс маро боз ба ҷохи тира андохт. Умедамро кандам, гумонам, ки дигар рӯи офтобро намедида бошам. Дигар аз дасти вай раҳо нахоҳам шуд. Ман боз дар ҷохи ҷунбон мерафтам. Хобам меомад, вале намедонистам, ки чӣ кор кунам. Вай мерафту мерафт. Хобам бурд: очаамро хоб дидам. Ҳоло ҳам сари санг менишаст ва ӯпиаш баланд буд. Ваъз мегуфт: «Вақте ки Оташбасар меояд, аввал мегурезам. Дидам, ки илоҷи гурехтан нест, ҳудамро ғелон мекунам. Ӯ маро болшикастаю пошикаста пиндошта, аз паям меафтад. Шумо дар ин вақт руст мешавед. Агар вай пурдида бошад, ба ман аҳамият навода, аз пайи шумо меафтад. Хушёр бошед, эҳтиёт шавед!» Ва ман бедор шудам, ки дар дасти Оташбасар ҳастам... Ин ҷо ба кӯҳсор монанд набуд; садои рӯд намеомад, балки садои мағалу фарёди зиёде буд. Мазмун, овозҳои ҳамҷинсони Оташбасар буданд. «Писарам, қафасчаро биёр!» – садо кард ӯ. «Қафасчааш чӣ

бошад?» – мепурсидам аз худ мани нодида. Писарак чизи фармудан падарашро овард. Вай маро дар замин дошта, аз болоям он чизро пӯшонд ва дасташро бозгирифт. Як бори гароне аз дӯшам бардошта шуд. Худро сабук ҳис кардам ва хостам бигурезам. Худро ба чор тараф задам, баромада нашуд. Қафасчааш ҳамин будааст: мушти кушодтар. Мушти Оташбасар барин он қадар ҷафс намегирад. Осмонро мебинӣ, одамонро мебинӣ. Вале осмони ин ҷо танг, ба мисли осмони кӯҳсор кушод не. Ситорааш ҳам кам, боз хира метобад. Одамон кушоду рӯшод ба ҳам гап мезананд ва аз гуфтугузори онҳо бисёр чизхоро мефаҳмӣ. Кас аз овози онҳо ҳам метарсад; баланд-баланд ҳарф зада ҳамдигарро таҳдид ҳам мекунанд. Чаро? Чаро ӯ маро зери қафасча гирифт?.. «Мияввв!!» – садое омад ва чорпویی сиёҳе пайдо шуд. Аз чашмони ӯ низ оташ меборид. Аҷаб, чаро ҳар касе, ки пайдо шавад, оташ дорад, вале ин чиз дар писараки қафасча оварда набуд. Ман аз ваҳму ҳарос худро ба қафас мезанам. Вай ҳаракатҳои маро дида тохта омад ва даст тори қафас гузошт. «Пишт-пишт!» – садо карда тозон омад Оташбасар. Чунон тарсидам, ки... Вале боз хурсанд гаштам, ки аз барои ман вайро дашном дода, пеш кард... Ҳамин вақт як чизи зарди аз Мияв калонтар пайдо шуда, пуршаст ба вай ҳамла овард. Мияв чунон гурехт, ки пояш ба замин намерасид. Ман ҳамин вақт ба тохтани он ҳасад бурдам, ки чаро мисли вай зӯри тохтан надорам. Вагарна ҳеҷ гоҳ ба дасти Оташбасар намеафтидам... Мияв ба ҳамон шасте, ки тохт, ба дарахт баромад, чунон баромад, ки ман ҳайрон мондам, гӯё ки вай болу пар дошт, аз ҷинси чорпоён набуд, балки аз ҷинси паррандагон буд... Зардак низ ба ҳамон шаст рафт, то ба дарахт баромада Миявро дорад. Вале Зардак баробари дастонашро ба танаи дарахт мондан ором истод ва чашм ба Мияв дӯхт.

Мияв дар душоҳи дарахти чормағз ҷой гирифта, аз боло ба Зардак менигарист. Аввал гардан ёзонда, ба ӯ диққат меод ва баъд думашро мор карда, чунон бепарво ба дигар тараф менигарист, ки ғаши Зардакро меовард. Гӯё Мияв ба ҳоли Зардак хандида, ўро масҳара мекард ва ин чиз ба Зардак саҳт расида, ғаши ўро меовард. Зардак меғурирд, дум меликконд ва ба Мияв саҳт нигоҳ мекард... Вай белисандии Миявро дида, мисли каси пурғурур дастонашро аз дарахт гирифт ва пӯписа мекардагӣ барин як бор «ак!» гуфт. Вале Мияв гӯё ки таҳдиди ўро нашунида бошад, сар боло карда, ба шоху барги дарахтон нигарист. Зардак аз дарахт дур шуд ва боз ба Мияв нигарист, таҳдидомез нигарист ва ё Миявро месанҷид, ки ба вай эътибор медиҳад ё не... Зардак сӯйи ман омад. Болои қафас рост истод. Ман, ки аз таҳдиди Мияв тарсида будам ва Мияви оташчашм аз ин бало гурехт, ҷӣ хел дар назди вай ором истодан мумкин бошад. Аз рӯйи он ки очаам гуфта буд, Зардак ба рӯбоҳи кабкхӯр мемонд. Ҳамаи ин чизхоро ман дар як

лаҳза аз сар гузаронидам, вале чӣ хел ки аз Зардак нахаросидам. Метавонистам худро хуб ба қафас зада, хуншор кунам, аммо зуд дилам таскин ёфт. Вале ҳамин ки чашмам ба шохи дарахт афтод, дилам ба бозӣ даромад. Вазнин-вазнин қадам зада, аз назди қафас гузаштани Зардак диққати маро бурд ва як навъ диламро пур кард. Аз дилам гузашт, ки вай ёри ман аст. Аз Мияв дигар натарсам ҳам, мешавад... Зардак мисли дигар ҳайвонҳои кӯҳӣ гӯшдарозу думдароз не, балки гӯшу думаш бурида. Ҷонвар бошад ҳам, андешаманд метофт. Ким-чӣ хел балою пешомадхоро пай мебурд. Аввал гӯшҳои буридаашро сих карда, ба чизе диққат дод ва ҳеҷ чиз нашунид, ки фӯк бар дастони дарозгузоштааш ниҳода, ҳама чизро фаромӯш кард. Чашм пӯшид. Аз рӯйи гуфти очаам, рӯбоҳ ҳамин хел худро ба мурда андохта, фиреб мекунад. Зардак ҳам тамоман чашм напӯшидааст; ба назари ман, ки Миявро мепояд: фаромадани ӯро интизор. Бало, ҳайвонҳо ҳам бало...

Мияв андаке ковок шуд. Ба назарам, мисли абр калон шуд. Ҳамёза кашид, баланду дарозу ғафс ғашт, аз Зардак ҳам калон... Думаш морак мерафт, вай нӯки думашро ҳалқа кард ва бадикқат ба Зардак нигариста, сонӣ фаромадани шуд. Вай ачиб мефаромад. Гӯе ки ба ҷойи танге даромада ва барои баргаштан қад намедода бошад, пас-пас мефаромад. Шояд аз тарси Зардак бошад, ки ба-робари ҳамла овардан боз тохта барояд. Ҳар дам истода, гардан тофта менигарист, ки Зардак мечунбад ё не. Андаки дигар лағжад, ба замин мефаромад. Вале ҳамин вақт Мияв барои чӣ бошад, ки нимдоира шуда, ба замин нигарист ва якбора худро партофт. Буни дарахт қарор истод. Сӯйи Зардак нигарист, баъд чашм ба ман дӯхт. Ман ҳам ба вай нигоҳ мекардам, ки чӣ кор мекунад, вале даҳшати ӯ оромам намедод; боз худро ба қафас задам. Аз тапиданҳои ман Зардак беқарор шуда, аз ҷойи хобаш пуршаст сӯйи Мияв ҳамлавар шуд. Мияв пешакӣ гурезгоҳашро муайян карда будааст, ки ҷолок тохта зери обмӯрии тақи суфа даромад. Зардак ҷунон пуршаст рафт, ки гӯе думи Мияв ба даҳонаш омада бошад. Фӯки вай ба обмӯрӣ даромад, вале ба Мияв расида натавониста, ноумед он ҷо истода, думи буридаашро ликкандан гирифт. Сонӣ даст андохтани шуда, пештар рафт. Мияв наменамуд.

Ин дафъа Зардак фӯкашро ба қафас расонида хоб мерафт. Ҳатто ҷунон наздик, ки нафасаш ба танам мерасид, вале аз чӣ бошад, ки намеҳаросидам... Мияв наменамуд. Соҳибхона ҳам. Шояд вай ба Зардак ягон чиз гуфта рафта бошад.

...Оташбасар пайдо шуд. Писарашро ном гирифта ҷеғ зад. «Пушти бог рафта малах зада биё» гуфт. Писарак рафт. Ӯ низ аз пайи қораш шуд ва баъди чанд муддат писарак дар каф чизеро дошта, ба падараш «овардам» гуфт. Оташи сари ӯ, ки хангоми маро дар кӯҳ доштаниш ба назар менамуд, ҳоло наметофт ҷуссааш низ мисли кӯҳ гарону калон наметофт, чандон оташин ҳам не. Балки

ба ман меҳрубонӣ карданӣ. Вай аз кафи писараш чизи овардаашро гирифта, пой ва каллаашро канда партофт ва танаашро аз роғи қафас ба ман дароз кард. Ҳайрон будам, ки барои чӣ ин корро мекунад. Албатта, маро дароз мекард, вале ман намегирифтам, ҳароси худро нишон доданӣ мешудам. Писарак сари по нишаст, ӯ ба ман менигарист, ман ба вай. Донистам, ки малахаш чӣ будааст: ин ҳамон аст, ки очаам ба мо мегуфт ва сайд карда, пора-пора меҳӯрондамон. Маззаи онро медонам, вале аз дасти ӯ гирифта наметавонам. Гирам, дастнигараш мешавам, нагирам, аз гушнагӣ мемурам. Чигилдонам холӣ, вале малахи дасти ӯро намегирам. Медонам, ки бомаззатарин чизи дунё барои мо малах аст. Мардак тани бесарупойи малахро болои сарам алвонҷ медиҳад, ки ҳавасро орад, вале худдорӣ мекунам. Меҳоҳам хеле, меҳоҳам ин лукмаро. Ҳаваси маро овардан шарт ҳам не. Хӯсидану худро дар кунҷи қафас ҷо карданам магар ғазаби мардакро овард, ки даст андохта, маро гирифт ва минқорҳои хомакии маро ҷудо карда, танай малахро дар ҳалқам гузошт. Гарданак зада, бо забончаам онро фуру додам, вале дар гулӯям дармонд. Вай зӯр заданҳои ман ва чашм пӯшида, даҳон кушодани маро дида, гулӯямро молид. Малах фуру рафт. Акнун вай чизи нав ёд гирифт: як ангушт паси сарам, ангушти дигар дар гулӯям андаке пахш мекард ва даҳони ман беихтиёр кушода мешуд, ӯ пайи ҳам малахҳои қисмат кардаашро мегузошт ва ман мазза мекардам. Дидам, ки худамро ва ӯро азоб мешавад, ин дафъа малахи дарозкардаашро нӯл зада гирифтам ва фуру бурдам. Ӯ завқ карда, ба писараш нигарист: «Ҳар рӯз малах зада, чигилдони ҷӯчаро пур мекуний, сонӣ аз пайи корат мешавӣ».

Писарак аввал абру чин кард ва магар феълу ҳӯи ӯро ёд овард, ки «хуб» гуфт. Агар вай абру чин накарда, ба сухани падараш розӣ мешуд, ман гумон мекардам, ки боз як дӯст пайдо кардам, вале абру чин кардани ӯ сахтам расид ва малахҳои хӯрдам талх наму. Сахт нафорида, гӯё ки ман худамро гирифтори қафас карда бошам ва зӯран аз дасти вай малах меҳӯрда бошам.

«Маро сар деҳ, ризқамро ёфта меҳӯрам» гуфтам. Афсӯс, ки забони маро намефаҳмид. «Чу-чу»-ро мешунид, аммо ба маъниаш намерасид...

Қиссаи онрӯзаи ман анҷом меёфт. Ҷам гирифта буд, ки имшаб маро кӣ гарм мекунад. Ҳар шаб зери ҷури боли гарму нарми очаам ҷо шуда, хунокиро пай намебурдам, ҳаёл мекунам, ки имшаб даруни ин қафаси кушоду хунук умрам ба охир мерасад. Ин манзил аз кӯҳсор гармтар барин, рафту хунук назад, хатман Мияви сиёҳ омада, қафасро чаппа гардонда маро як даҳан мекунад. Баробари шаб дилам сиёҳ шуд. Вале дере нагузашта сайёд як ҳуволи кӯҳнаро оварда болои қафас пахш кард, ба назарам ҷунон сахту маҳкам мекард, ки ҷонзоде онро ҷунбонда натавонад. Ман яtimi гунаҳгор

ва берӯӣ барин хомӯш ва ором будам. Ёд надорам, ки кай поям аз мадор рафта, рӯйи замин хобидаам...

Рӯз дар кӯхсорон аз хониши кабкон сар мешавад. Мо ҳамдигарро аз фаро расидани рӯз хабардор мекунем. Шабкӯр бошем ҳам, дами субҳ сиёҳе аз наздамон гузарад, мебинем. Вале ҳоло намедонам, ки аз кори кардаи мардак фаро расидани субҳро пай мебарам ё не.

Ба ҳар ҳол, бедор шудам. Ба сари сина ба замин хобиданамро пай бурдам. Аммо намедонистам, ки шаб чӣ вақт аст. Гуш медодам, ки аз ягон гӯша садое меояд ё не. Кабкзоте овоз мебароварда бошад. Ақаллан очаам маро суроғ карда, овоз медода бошад. Ҳама умедам ба ӯ, ки маро аз фаро расидани рӯз огоҳ мекунад; аз дасти худам ин кор намеояд ва овози пуркуватте надорам, ки дигаронро хабар диҳам. Очаи зорам ба ин дурихо расида наметавонад. Кош боре садои ӯро мешунидам. «Чу-чу!» садои тифлона баровардам, ки модарам дар наздикихо бошад, шунавад, вале ҳайҳот. «Чу-чу!» боз садо баровардам. Бодикқат гӯш додам, ки шояд ҷавобе ояд, вале ҳама ҷо ором ва хомӯш буд. Ҳа, аз ҷуволкӯҳна садои пасти ман намегузарад. Ин дафъа чӣ қадаре ки метавонистам, садо баланд кардам. Ҷавобе набуд, лекин дилам гувоҳӣ медод, ки садои маро касе мешунавад. Як садои ғаш карда гиристанӣ кӯдак баромад, гумонам, ки ӯ ҳам очаашро гум карда бошад. Сахт мегирист, баланд мегирист. Ман барин забони сухан надошт, фикрашро ба касе фаҳмонида наметавонист. Аламашро аз гирия мегирифт. Маълум шуд, ки айб дар ҷуволи рӯйи қафас набудааст, балки кучо будани маро очаам намедонад. Лекин бовар намекунам, ки очаам садои маро нашунавад: «Чу-чу-чу!» Ӯро бе ман хоб намебарад, бедор аст. Вай мунтазир аст; овози маро шунида, парвоз карда меояд...

«Пишт-пишт! Пишт-э, сабил мон!» садо омад, садои Оташбасар буд. Лекин маълум набуд, ки Мияв чӣ гуноҳ кард. Ба ман наздик нашудааст, садое набаровардааст, лекин Оташбасар ӯро бадном мекунад. Ӯ кӯхначуволи рӯйи қафасро бардошт. Муддате ором истод. Дар торикӣ маро надид, ки барои будан ва ё набудани маро доништан ба забони тифлонаи ман сухан кард: «Чу-чу-чу!» ҷавобе наводам, зеро «чу-чу»-и ӯ ба забони мо монанд набуд. Дар кунҷи қафас ҷо шудам. Вай ба тори қафас тап-тап каф зад. Боз наҷунбидам. Сонӣ қафасро андаке бардошт, даст андохт. Хостам аз пахлӯи дасташ баромада гурезам, нашуд... Маро ба каф гирифт. «Ҷонвар, пишак тарсонд?» пурсид ӯ. Дилсӯзӣ мекард. Ҳайрон будам, ки чаро ин одами калони оташбасар ба ман ин хел дилсӯзӣ мекунад. Маро ғайр қард, аз дидори очаам маҳрум шудам. Акнун дилсӯзиаш чӣ маънӣ дошта бошад? Боз дар ин вақт, ки ҳама хобанд, ӯ барои ман шуда, хест...

Ӯ маро боз ба бағалаш андохт. Тани ӯ мисли тани очаам гармие дошт. Аммо ҳаловате надошт. Нафратовар буд. Он хеле ки ман

ноз карда худро ба тани очаам, ба зери пару боли ӯ чо мекардам, ба Оташбасар наздик шуда наметавонистам. Ҳарорати бадани ӯ ҳарина буд. Гармам намекард, балки месӯзонд, ғашовар месӯзонд. Чунон ҳалқам қоқ шуд, ки мехостам дарёро даркашам...

Вай дар чогах дароз кашид, охиста дароз кашид, Якин барои ман шуда, охиста дароз кашид, то пахшам накунад. Ман парешон будам, вале ӯ аз ман парешонтар, ки хобаш бурда, ғел гашта маро маҷақ накунад. Марги ман дар назди ин одами кӯҳпайкар чӣ аст? Агар ӯ ғел гардаду зераш монам, на танҳо мемурам, балки рӯдаю рӯбчакам мебарояд. Вай ҳам ин чизро пай бурда, куртаашро аз зери миёнбанд кашида ковок медорад, ки ман озод нафас кашам. Озор наёбам...

Боз надонистам, ки кай хобам бурд. Очаам пеши чашмонам: вай сари санг баромада, гардан ёзонда, комат афрохта мехонд. Баччаояш тамошобин буданд. Вале якбора чӣ шуд, ки ҳама сар чунбонда овоз андохтанд; очаам дар фироқи ман мехонд, дигарҳо овоз меандохтанд, ки ман нобуд шудаам. «Оча, ман дар ин чо, дуруст нигоҳ бикун! Ана дар ин чо! Дар ин чо!» – овоз медихам, вале ӯ намешунавад. Намебинад. Аҷаб, чаро ӯ маро намебинад? Магар аз ҳатӯлиам хафа шудааст? Аз Оташбасарро нашинохтанам ранчидааст?

Оташбасар сари субҳ бедор шуда, маро боз ба қафас андохт ва боз ҷуволкӯҳнаро болоям партофт ва ду-се бор баланд-баланд пишт-пишт гуфта, аз пайи кораш шуд. Саҳарӣ маро боз хабар гирифт ва ба писараш фармуд, ки аз ман бохабар бошад ва рӯзи дароз бедарак шуд. Писарак малах зада овард, об дод, як бор аз қафас гирифта, аз тарси он ки аз дасташ раҳо нашлавам, саҳт дошта қариб маҷақ карда кушта буд. Ман фарёд задам. Вай тарсида, зуд ба қафас андохтам. Ва ҳуб нигоҳ кард, ки рост истода метавонам ё не... Вай ба ман ҳамчун ба бозича нигоҳ мекард. Хаёлаш, ки маро гираду бозӣ кунад: сар диҳад, дорад, боло партофта пар-пар заданамро тамошо кунад ва боз дорад. Вале ӯ ин хел намекард, балки бароям ҳар чиз меовард: малах, об, мағзи нон ва боз аз болои қафас дон мерехт. Ман сар ҳам карда, донаҳои дукафони партофтаашро чида, ба сад андеша фуру мебардам. Ва маълум буд, ки ҷигилдонам калон мешавад, хӯрдани фаровон, мисли он ки ҳамроҳи очаам сари субҳ хеста аз пайи дон шавем ва минқор ба ҳазор санг зада, донро пайдо кунем, азоб намекашидам. Ин чиз хуш омада, ба онҳо ром мегаштам. Вале чизи асосӣ намерасид: ман озода набудам ва парубонда наметавонистам.

Писарак ҳам ман барин он қадар баақл не, гӯлакак. Дониста-надониста ҳар хел чизро ба донкоса мерезад ва ростӣ, ман наме-донам, ки баъзеи онҳо чӣ чизанд. Ман ба вай одат мекунам ва ҳамин ки наздик меояд, ба сақфи қафас мечаҳам, гумонаш, ки аз вай ҳусида ин хел рафтор мекунам. Ин чизро баъдтар фаҳмид, ки

аз омаданаиш шодӣ мекардаам. Вале ман ба як чиз ҳайрон, ки чаро падари ӯ оташ аз сар гирифтааст. Шояд фақат вақти шикор оташ ба сар гузорад ва дигар вақтҳо хомӯш кунад... Не, очаам гуфта буд, ки он оташ аз тарсу ваҳм ҳамин хел ба назар метобад...

Ӯ пайдо шуд. Андаке болои сарам рост истод. Сонӣ рӯи ҷу-волкӯҳна нишаст. Ба ман нигоҳ карда, хеле ғап зад. На ман сухани ӯро фаҳмидам ва на ӯ ба нигоҳҳои ман сарфаҳм рафт, пас даст ба бағал бурда, ҷўчаеро бароварда, назди ман гузошт, боз дигаронро низ як-як даруни қафас мекард. Аввал ман шод гаштам, ки ёрони маро овардааст. Вале зуд ғамгин шудам, ки ҳамтанони ман ҳам гирифтори қафас шуданд. Аммо онҳо ба ёрони ман монанд набуданд; хурд буданд.

Намедонам, ки онҳо будани маро ҳам пай бурданд ё не, аммо медидам, ки сар ба зери қаноти ҳамдигар, аз ҷумла зери болҳои ман халонда, пинҳон шудан меҳостанд. Ҳайрон будам, ки бо онҳо чӣ хел муносибат кунам. Ман аз онҳо калонтар. Соҳибхона барин. Худро ҳокими мутлақ гирам ҳам, мешавад. Худаш ҳам ҳамин хел. Онҳо сўр. Чизи овардари намехўранд. Холо ба рафторҳои ман нигоҳ мекунанд, баъзан-баъзан ба малахи даҳони ман нўл мезананд, кашида гирифтани мешаванд, вале гирифта наметавонанд. Аввал ҳамин хел буд. Баъд аз даҳонам малах рабудани шуданд. Ростӣ, ин чиз ба ман нафорида. Ман онҳоро мезадагӣ шудам. Ҳамин ки луқмаеро гирифтани шуданд, дар тори сарашон нўл мезадам ва малах аз даҳонашон меафтид. Акнун онҳоро бемалах ҳам нўл мезадам. Ҷунон нўл мезадам, ки «шиғғ-шиғғ!» садо меоданд. «Ғадо – душмани ғадо, ин лаънатиро бин, ки дигаронро рўз намедихад», пеш омада гуфт Оташбасар. «Пишак хўрад ту ҳайвона!» – садо кард ӯ. Маълум набуд, ки онро ба кӣ мегўяд. Ӯ қафасро андаке ковок карда даст андохт ва боз мани берўзиро берун овард. «Зўр, зўр, зўр ту!» гуфта, аз нўлам дошта маро кашола кард. Қанотак задам, почак задам, вале чашмавро напўшидам. «Ана худи ту лозим будӣ ба ман» гуфта, маро навозиш кард ва пойҳоямро дошта ду-се бор боло мепартофтагӣ барин ҳаво дод. Ҳаво медоду пойҳоямро раҳо намекард, аввал писараш бозӣ мекард, акнун худаш.

Ӯ маро, калон шудӣ, гуфта, ба қафаси калонтар андохт. Қафаси аввал ҳам маро чандон хурд набуд, лекн ин чиз ба Оташбасар лозим будааст. Дигар ҷўчаҳо дар қафаси паҳлӯи ман меистоданд. «Чу-чу!» доштанд, частухез мекарданд. Он чӣ ман аз сар гузаронидна будам, акнун онҳо мегузарониданд.

Қафасҳо дар ду қанори ман зиёд мешуданд. Агар ҳамаи моро раҳо мекард, як села мешудем. Вале ӯ ин корро намекард. Аз афташ, аз гурехтани мо метарсид. Ман акнун ҳокими ин қафас ҳастам, вале наметавонам ба ҷўчаҳои дигар фармонравой кунам. Одат балои ҷон будааст; ман ба нўл задани фарқи сари онҳо одат карда будам. Акнун хумораш мегирифт, маҷбур ба донко-

саи пахлӯи қафас нӯл мезадам. Сер бошам ҳам, дон меҳӯрдм, ташна набошам ҳам, об менӯшидам. Не, намешавад, бояд ки нӯл занам, вагарна хуморам намешиканад. «Чу-чу!» садо медиҳанд онҳо. Шояд модарашонро ёд карда бошанд ва ё аз дур шудани ман ҳамин хел кунанд. Ба ҳар ҳол ман барояшон сардор барин будам. Гумон карда будам, ки аз рафтани ман хурсанд мешаванд, вале акнун фаҳмидам, ки ба ин тоифа, азоб диҳад ҳам, сарвару раҳнамо лозим будааст.

Садои ман аз ҷӯча дида ба кабк монанд мешуд: чу-чуро монда, ба кикир-кикир гузашта будам. Оташбасар махсус ба садои ман диққат меод ва ҳавасманд буд, ки бештар хонам. Агар аз кор бозгардад ва бинад, ки хомӯш ҳастам, забон ба ком часпониди кабкона меҳонд, то хониши маро биоварад. Некиҳои ўро хотир карда хоҳишагро иҷро мекардам, меҳондам, баланд-баланд меҳондам. Ў завқ карда меҳест ва аз пайи рӯзии ман мешуд: ба малаху гандумреза қонеъ нашуда, бароям нахӯди тар, навола ва мағзу кучула меод.

Сихпарҳоям рехта, пари ало баровардам. Сонӣ пари алоям ранги сиёҳ гирифта ва расо шуда, ба кабк монанд гашта. Вай хурсанд мешуд. Ба назарам, ки ў маро нағз мебинад, барои ҳамин ин қадар шодӣ мекунад. Пӯсти по дарида, пих бароварданамо дида боз шодтар шуд. Вале ҳайрон будам, ки чаро ин қадар вай масрур аст.

Ў қафаси маро аз хок бардошт. Ба дори хона овехт, ба рӯяш як кӯҳнакуртаи занашро партофт, ки торик шавад, то садои кабкони дигарро камтар шунавам ва атрофро камтар бинам. Ман ин мақсади ўро танҳо вақте фаҳмидам, ки аввалин бор маро «буттамонӣ» бурда буд; ба кӯҳистон, ба ҳавои кушод бурда буд. Хонданам меомад. Ҳоло субҳ равшанӣ накарда буд ва аз ягон тараф садое низ намеомад. Ман хурӯш мекардам, хонданам меомад, вале ў ба рӯйи қафас тап-тап зада, «пишт-пишт!» гуфта маро аз даҳшати Мияв метарсонд. Ва ман гумон мекардам, ки Мияви сиёҳ ҳамроҳи ў омадаасту дар ҳамин ҷо ҳам намегузорад, ки ором бошам. Вай «пишт-пишт!» меғӯяд, ман хомӯш мешавам, вале лаҳзае нагузашта боз хурӯш қардан меҳоҳам. Намедонам, ки барои чӣ, вале ҳаваси хондан дорам... Шояд барои шунидани овози очаам бошад... Баъд ў ба тори қафас тап-тап зада намегузорад, ки хонам...

Нияти ў дигар будааст: чомаашро аз рӯйи қафас бардошта, қафасро миёни буттаи ғулӣ ҷо қард ва ҳоло ҳам намегузошт, ки бихонам, «пишт-пишт!» мегуфт ва ҳамин ки алафи зиёдеро болои қафас гузошта маро аз чашми ҳама пинҳон қард, дигар садояш набаромад. Канор рафт. Ман хеле вақт хомӯш монда, ба атрофи тирафом назар мекардам ва чизеро намедидам. Як бор тарсидаю ваҳмида, садои паст баровардам, ки ў боз хондани маро манъ мекунад ё не. Вай хомӯш буд, пишт-пишт нагуфт, ба тори қафас

назад. Намедонам, ки мақсади ӯ чӣ буд, вале акнун мувофиқи хоҳиши дилам меҳондам. Аз дуру наздик садои хониши кабкон баромад. Кӯхистон бедор мешуд, субҳ медамид.

Кабкони дара ба ҳар лаҳне меҳонданд. Ман лаҳзае хондани худро фаромӯш кардам, ба садои онҳо диққат додам, то хонданро ёд гирам, онҳо чунон меҳонданд ва чунон хурӯш мекарданд, ки оҳанрабо барин маро ба сӯяшон мекашиданд. Аз қафас баромада, наздашон рафтани мешудам, вале қафас қафас аст, то раҳо накунам, баромада намешавад. Кабкони дигар баҳсобаҳс меҳонданд. Қаҳ-қаҳ мезаданд, зоғ барин «қағ» мегуфтанд: ман ин садоро ме-донам: кадом вақте ки чӯчабарак болои сари мо давр зад, очаам ҳамин тавр садои талху тунд мебаровард, ки хушёр бошем, худро эҳтиёт кунем. Вале «қағ» гуфтани кабкҳои кӯхсорро намедонам, ки барои чӣ бошад. Шояд аз ман хавф бурда бошанд, ё овози бегона ба гӯшашон саҳт расида бошад. Онҳо меҳонданд, саволу ҷавоб барин. Ман хомӯш будам...

Арчаи чанд қадам аз ман дур ларзид, шоху шиббааш чунбид. Аз байни алафҳои рӯйи қафас базӯр намуд, ки ӯ оҳиста аз даруни шиббаҳо лағжида баромад.. Ба замин дароз кашид ва синамол пеш омад. Барои чӣ ин хел меомад, намедонам. Гӯё аз касе ё чизе худро пинҳон медошт ва ё намехост, ки чизе аз ӯ ҳаросад. Ман рафтори ӯ ва мақсади ӯро намефаҳмидам. Умуман мақсади ӯ аз ин ҷо овардани ман чӣ буд? Худаш медонад. Вай омад-омаду рост сӯйи ман нигарон истод. Ман ҳам якрӯя истода, бо як чашмам базӯр ӯро медидам, вале ӯ маро дида наметавонист, худаш бо алаф болои маро пӯшида пинҳон карда буд. Ман қоматамро рост кардам, ки бинадам. Намедид, нӯл зада, алафи болои қафасро дарун кашидам, ки намоям. Ӯ боз ҳам надид ва наздиктар омад. Ғуч-ғуч кардам. «Гумон кардам, ки мурдаӣ!» – овоз баровард ӯ, ки ба қафас наздик омада буд. Ман туро барои тамошо наовардаам, хайвон!» Акнун фаҳмидам, ки ба ман мегӯяд. Одамаш ачаб махлуке будааст: на ба гармо тоқат дорад, на ба сармо: чанде пеш «нахон» гуфта таҳдид мекард, акнун намехонӣ гуфта, ҳақорат дорад. «Ғуч-ғуч!» вақтҳои хӯрок доданаи ҳамин тавр садо мебарорам... «Мур, ғуч-ғуч накарда!» Шӯҳӣ набуд, саҳт буд ин ҳарфаш. «Кӯрнамак!» – саҳттар буд. «Себама хӯрдӣ, ғоз те» гуфтаанд. Гумон кардӣ, ки боз ба донкосаат обу дон меандозам? Хока хӯр!» Дар ҳақиқат донкоса ҳолӣ буд. Гумонам, ки чун ҳамеша дону обам медиҳад, ғуч-ғуч кардам.

Вай гӯё ки дар роҳ садди хавфноке бошад, чунбучӯл карда, боэҳтиёт гузашт. Назди қафас омад, як бутта алафро бардошта маро дид. Ман низ ӯро хеле хуб дидам; акнун аз тори сараш не, балки аз чашмонаш оташ меборид. Пурғазаб буд, вале барои чӣ ман аз ӯ худро намекашидам, баръакс, ноз карда бар қадди қа-фас мечаҳидам. Эркағӣ буд, ноз буд. Ҳамин хел фикр мекардам.

Дандон месойид. Ҳайрон мешудам. Ҳайрон мешудам, ки ин қадар маро навозиш мекард, парвариш мекард, пишт-пишт гуфта, рӯйи қафас тап-тап зада метарсондам ва акнун барои чӣ ғазаб мекунад, сари чаҳл рӯйи қафас омадааст. Агар сабаби ғазабашро фаҳмам, мадад мекардам. Вай, ки аз рӯйи донкоса алафро бардошта буд, сар бароварда, ба донкоса нӯл мезадам.

«Дамат дарун зад?!» – як мушт ба тори қафас зада гуфт ӯ. Сари аз қафас баровардаамро дарун кашида, аз тарс даруни қафас гирд гаштам. «Туро чӣ бало зад? Булбул будӣ-ку!» Фаҳмидам, ки гап дар кучо будааст.

Хондан лозим будааст. Саройидан. Лекин ӯ чунон ваҷоҳату сиёсат дошт, ки садо дар гулӯям печид. «Ғуч-ғуч, ғуч-ғуч!» – сарахбор кардам. Ӯ каме худро пас кашид.

«Қаку бақ» – садо додам.

«Ҳа, балота гирам!» – ба ғӯшам мегуфтагӣ барин овоз баровард ӯ ва зуд буттаро боз ба ҷояш гузошта, дур рафт. Гумон кардам, ки ба ҷелаи гузоштааш худ меафтад, вале ӯ домони ҷомаашро бардошта ва пояшро низ кушоду баланд бардошта, аз болои доми ниҳодааш озод гузашт ва аз назари ман ғайб зад. Даруни қафас гирд гашта, ба таври худам атрофро аз назар гузаронидам, сонӣ паст-паст, вале тӯлонӣ садо баровардам, ки дар наздикиҳо ҳамчинсонам бошанд, садои маро бишнаванд. Ба хусус очаам ё ҳамтанонам бошанд, дарак диҳанд. Бодикқат ғӯш андохтам, ки аз кучо садо меояд. Ё тарзи хондани маро тақлид мекарданд ва ё хоболуд буданд, ки аз садои ман ҳам пасттар меҳонданд. Аз наздикиҳо меҳонданд. Ва ҳамин ки ман як бор садоямро баланд кардам, онҳо чунон ба хурӯш омаданд, ки ғӯё тамоми кӯҳистон месаройид. Аз нағмаашон маълум буд, ки кабкҳои мода бо як муҳаббат саройида, оҳиста-оҳиста ҷониби ман меомаданд. Дикқат медодам, ки садои очаам ҳаст ё не? Фарку муайян карда наmeshуд; хеле бо меҳру муҳаббат меҳонданд. Вале кабкҳои нар дӯғмаст буданд; пуршаст, батаҳдиду таъкид меҳонданд, мисли зог «қағ» мегуфтанд, ки аз садояшон тарсида, хап шавам. Вале дар вучуди ман як ҳиссиёте пайдо шуд, ки худамро дошта натавонистам: меҳостам аз он кабкони масту пурпӯписа баландтар, пуршасттар ва ҷигаркан хонам. Аммо намедонистам, ки ҳар қадар пурғазаб ва гиро хонам, ҳамон андоза ба ман таҳдид зиёдтар мешавад. Баъзе садоҳои баланду ғазаболуд ва ҷангталабро як ё ду бор шунида, гум карда будам. Ва ҳамин ки гардан ёзида, минқор ба сақфи қафас расонида ба хондан сар кардам, аз наздикиҳо, аз атрофи ҷела «қағ, қағ, қағ!» садо додани кабкҳои пурзӯр баромад. Аз овозашон шинохтам, ки онҳо ҳамон кабкони ҷангталабанд, довталабанд; аз шасту довашон бармеояд, ки худро соҳибони мутлақи кӯҳсор медонанд. Онҳо ҳамагона ҳамлавар шудаанд, ки мани мусофир ва барояшон бегонаро аз ин манзил зада дур кунанд. Вале ман

худро бегона намедонам, ба онҳо дӯгу пӯписа ҳам надорам; як навъ мусобикаи овоз дорам ва меҳоҳам, ки бо ин роҳ ошноӣ кунам. Ростӣ, ҳеҷ гуна таълими ҷанг, зӯрозмоиро наомӯхтаам ва касдам бар ин нест...

... Ногаҳ тапар-тапар баромад; баъзе кабкҳо тарсида, ғиғон бардошта, парида рафтанд ва дигарон чунон хомӯш шуданд, ки аслан вучуд надошта бошанд. Ман ҳайрон мондам. Чӣ будани ин корро надонистам. Кӯҳсор хомӯш, кабкҳо хомӯш, ман хомӯш, вале дилам беқарор... Садои сурфаи Оташбасар баромад. Гумон кардам, ки оташи тори сари ўро дида, кабкҳо парвоз карда рафтанд. Вале ҳамин вақт чанд кабки дигар, ки миёни буттаҳо будаанд, фир-фир парида, «ғичу-ғичу-ғичу!» садо дода, дур рафтанд.

Вале як кабк боло мепариду ба замин мезад; метапид. Оташбасар сурфида-сурфида, омада онро пахш кард. Кӯҳсор хомӯштар шуд. Вай хеле ҳаял кард. Ва баъдтар садои сурфааш баромад. Назди қафас омад. Вай дониста месурфид, ки ман нахӯсам, на-тарсам. Назди қафас нишаст, алафи болои донкоса гузошташро гирифт ва сари кабкро аз болои донкоса дарун кард. Мақсадаш чӣ буд, намедонам. Гумон кардам, ҳамоне ки ман даъват мекардам, ҳамин буд. Оташбасар сари онро мечунбонд ва як навъ таҳдид ҳам мекард. Вале ман намедонистам, ки чӣ кор кунам. Худро ба кунҷи қафас қашидам ва қарор истодам. «Монда шудӣ?» – даҳон кушода, ҳалқак задани маро дида гуфт ӯ ва боз болои донкосаро маҳкам карда рафт. Ростӣ, дигар ҳаваси хондан надоштам. Хап истодам. Мазмун, вай ба танг омад, ки миёни забону ком «кикир-кикир» садо баровард. Вай меҳост, ки ман боз хонам ва муроиди ӯ ҳосил шавад. Намедонам, аз кучо зуъме дар гулӯи ман банд шуд ва наметавонистам, ки бихонам. Кабкҳои атроф низ намехонданд. «Мурӣ, беҳтар нест?» – бе ягон сурфаю садо болои сарам пайдо шуда гуфт ӯ. «Гумон кардам, ки шағол хӯрд», – давом дод ӯ ва чомаашро болои қафас сахт партофт. Дигар овозаш намебаромад... Ман акнун фаҳмидам доми фиреби ўро: ба воситаи садои ман ҳамчинсонӣ маро дошта, ҳабс мекардааст ва мекуштааст... Ин кори ман не; хиёнат накунам ҳамхунонамо...

Аз дур садои кабке баромад. Ба назарам, ки барои ман меҳонд. Бетокат шудам. «Ғуч-ғуч» кардам. «Дамата гир!» садо баровард ӯ, вале ман худдорӣ карда натавонистам, зеро овози шинос баромад овози очаи ман... Беихтиёр ба хондан сар кардам.

Вай хомӯш буд, чизе намегуфт. Ба кори худаш банд буд, ки ба ман эътиборе намедод. Сонӣ садои сурфаи пасти ӯ баромад. Оҳиста чомаро бардошта, боз дур рафт. Ба хондан гирифтор шуда, ўро фаромӯш кардам. На барои ӯ, балки барои шавқи худам ва ба ҷавоби хониши кабкони дигар меҳондам. Дам нагирифта ме-хондам. Шояд очаам пештар омада маро раҳо кунад.

Дар вучудам як хурӯше пайдо шуд, ки ягон кабки дара надошт. Чунон мастӣ мекардам, ки ҷуз садои худам садои дигареро намешунидам. Ва боз парт-парт боло ҷаҳида, ба замин задани кабке маро аз хониш боздошт... Овози ширини очаамро аз садои дигар кабкон фарқ карда натавонистам.

... Ҳамин тавр ман кабки буттагӣ шудам ва ном баровардам. Оташбасар намедонист, ки қафасамро кучо овезад. Бехтарин чизҳо: мағзу наволаю нахӯду мошу мавизи сиёҳ хӯроки ман буд. Вале дар ин миён Оташбасар нағмаи нав баровард. Вақте ки авҷ карда даруни буттаҳо мехондам, садои тир баромад. Гумон кардам, ки маро паронд. Садоям дар гулӯям шикаст... Ў аз миёни арча баромада, кабки мурдари бардошт ва назди ман омад. Ва ҳамон коре, ки бо кабки аввал карда буд, бо ин кабк низ кард: сари онро аз ҷойи донхӯраи ман даровард. Ман худро пас кашидам. «Мурдари намезананд» мегуфтам ба ӯ, вале намефаҳмид. Суханҳои аз худашон шунидаамро мегуфтам.

Зуъми маро дониста, қафасро бардошта ҷойи дигар бурд. Дуртар, гӯё ки кабкҳои поён аллакай намедавида бошанд. Вай лаби чашмае нишаста нону об хӯрд, ба донкосаи ман об ва мағзрезаҳои нон андохт. Ҳалқам тар шуд. Боз ба хондан даромадам, вале ӯ намехост, ки ман ҳоло бихонам. «Ғулом!» – гуфт ӯ ва зуд қафасро бардошт, ки ба дигар ҷой барад. Ў боз рохро дур кард. Ба назарам он қадар дур шуд, ки рӯзи аввали маро дошта оварданааш ҳамин хел мегашту мегашт ва ҳеҷ ба манзил намерасид. Хурӯшу хоҳиши хондан доштани маро дониста, аз зери чомааш намебаровард, балки ман дар пушторааш, ҳаму рост шуда, чела мекашид ва аз рӯйи рафтораш умеди зиёд дошт, ки сайдаш дар ин ҷо барор мегирад. Хонданаи меомад, вале ӯ «пишт-пишт!» гуфта, ба таги қафас якто мезад ва китфонашро низ чунбонда мемонд, ки ман такон хӯрда, дами дарун шавам. Боз қафасро даруни бутта гузошта алафпӯш кард. Барои фаҳмидани вазъи кор садо баровардам. Шояд қиёми рӯз бошад, ки ягон садо набаромад. Боз хондам. Хондаму хондам. Якбора бе ҳеҷ огоҳӣ аз наздик кабке зоғсурат «қағ» гуфт. Яқин, маро тарсонданӣ буд, вале ман ин зайл садохоро бисёр шунида будам, натарсидам. Фурсати хонданаи нашуда буд, ки садои ба ҳаво ҷаҳида, ба замин задани кабке баромад. Оташбасар тайёр будааст, ки кӯтоҳакак сурфида, кабкро зери панчааш пахш кард, дигар садои тапидани он намебаромад. Ва ҳамин вақт садои модакабки пире омад, ки хастаю бемадор мехонд. Бадаман қарахт шуд, ёрои ҷавоб надоштам. Бадиққат гӯш додам. Садои шинос: аввалин садое, ки ба гӯши ман расида буд, ҳамин зайл як садои форум, гуворо ва ширин буд. Ба назарам, аввал овози ӯ ғарибона ва заифона расид, вале оҳиста оҳиста гиро, бурро ва боло шуд... На, ин модари ман нест. Модари ман мешуд, овозамро мешинохт. Шояд ман ба лаҳни ҷўчагиам мехондам, ӯ маро мешинохт, ман,

ки мардона мехонам, наметиносад, вай ҳеҷ гоҳ садои маро ба ин гироиву расой нашунидааст ва гумон ҳам намекунад, ки ман фарзанди ӯям. Чӣ кор бикунам? Вай лаҳза ба лаҳза наздик меояд. «Наё!» – хитоб кардам, вале ӯ намефаҳмад, ки ман чӣ мегӯям. Гӯё ман ба забони одамии ҳарф мезанам ва ӯ намефаҳмад. «Наё! Ин ҳама фиреб аст!.. Чела, камон!» Ва ӯ қабул намекунад; хонда-хонда ва хандида-хандида меояд. Не, ман сахв кардам: ханда не, балки пурсида-пурсида меояд. Ман аз доми Оташбасар метарсам, аз камони ӯ хавф дорам, барои ҳамин кӣ будани худро ба вай намегӯям, ки парида омада, ба коми аҷал надарояд. Ҳамту мехонам, аз хушбахтии худ мехонам, ки барои дону об рӯзҳои дароз такопӯ надорам. Аз бахти баландам меболам, вале ҳамин қафас ҳам намебуд... Баъзан дӯғу даранги кабкҳои мастро шунида мехонам, ки ман аз онҳо наметарсам; баҳси суруд кунанд – баҳси суруд ва агар чанг хоҳанд – чанг... Аз ҳама бештар аз ҳарфи Оташбасар тарсида мехонам, ки кабки беҳунар – зери палов, мегӯяд. «Наё!» мегӯям ба ӯ. «Қағ!» – садо медиҳад ӯ – «Номаъқули накун!» – мегӯяд. Ва ман ҳам чунон «Қағ!!!» гуфтам, ки тамоми кабкҳо хомӯш шуданд. Ва дар ҳамин фурсат худро ба сакфи қафас мезадам; ба сар мезадам, ба тахтапушт мезадам ва имкон медошт, хез карда ба поям низ мезадам. «Наё!!!» – саҳт садо баровардам. Садои оҷаам омад, ки наздики наздик буд. «Қағ!!!» – тарсондани шуда, баландтар садо додам. Ва боз пуршаст худро ба сакфи қафас задам. Задаму задам. Қафас аз чояш бечо шуд ва тағқафасӣ канда шуда, дар чояш монд. Берун баромадам. Ман бояд зудтар парвоз карда, дуртар равам, то ки оҷаам садоамро шунида он ҷо равад... Пуршаст давидам, ки якбора... не, болҳои қолабгирифтаам имкон намедод, ки дур парвоз бикунам. Пойҳоямро ба замин тира карда, чаҳиданамро медонам баргашта ба замин заданамро. Гарданам ба ҳалқа омада буд. Боз чаҳидам, боз ба замин задам...

Кӯхсор хомӯш буд, ба чуз тапидани дилу тани ман дигар сардое шунида намешуд. Ҳаминро ҳам танҳо ман мешунидам. Ман ба доми Оташбасар афтодам, вале хурсанд будам, ки оҷаам озод монд. Ёд дорам, ки барои ба дом наафтидани чӯчаҳояш вай чӣ ребу найрангҳое карда буд, то моро эмин гардонад. Ман ҳам ба мақсади ба дом наафтидани оҷаам ҳила қардани шудам...

Оташбасар паст-паст сурфида омад. Ман ўро дида, боз як бор чаҳидам ва баробари ба замин заданам бо қафаш маро пахш карда ва ҳалқа аз гарданам бардошта, тори сари маро сила карда, хуни дасташро баргашта ба танам пок кард ва маро ба бағал андохта, ҳам шуда челахоро аз нав ба тартиб овард ва кабки қафасро хабар нагирифта, зуд даруни арча ҷо шуд. «Бихон, ҷонвар! Кабкҳо дур нарафтаанд, зудтар бихон!» гуфт ва миёни забону ком садо баровард. Вале сардое нашунид. Хеста ҷониби қафас рафтани шуд, вале ман ҳалал расондам: безобита шудам. Ў бознишаст, ки маро аввал

сар занад ва баъд давоми корашро бинад. Боз маро баровард, ба сари хунолудам нигарист, вале думи қатгаштаамро намедид, ки дар он қафаси танг ҳоли ман чӣ шудааст. Кордро баровард. Чашмонам бозӣ карданд. Аз нӯлам гирифта, сарамро ба пас бурд, то бибурад. Корд дар гулӯям монд. Ман чашмонамро напӯшидам, вай хайрон шуд, китфон дарҳам кашид, баъд нӯли дарозамро дид. Якбора сари ба пас гардондаамро сар дод. Пару боламро хабар гирифт, кушода дид ва ҳама чоямро аз назар гузаронд ва «ҷонвар, қариб сар бурида будам» гуфт...

Садои шиносе омад. Безобита шудам. Он қадар, ки вақти дар гулӯям корд мондан ин қадар безобита нашуда будам. Мабод, ки очаам ба доми Оташбасар афтад...

КАБУҲТАРИ САФЕД

Дар ин ғояти шаб қисми зиёди мардуми шаҳр хоб мераванд; махсусан онҳое, ки рӯзона кор мекунанд. Вале шаббода садои мусиқӣ, дойира ва суруди ҳофизонро аз тирезаи кушод ба хона меоварад. Шояд айби шамол бошад, ки садоҳо пасту баланд мешаванд, наздик меоянду дур мераванд. Ин оҳангҳо тамоми шабҳои тобистон такрор мешаванд. Ман гумон дорам, ки дар кадом тарабхонае ҳар шаб тӯе барпо мегардад, мардум ба мурод мерасанд, хурсандӣ мекунанд. Вале оҳангҳо вакте оғоз меёфтанд, ки ман ҳама чоро сомон карда, дар вақти ором шудани шаҳр ба сари миз менишастам. Қалами дастам, гӯё ки об мешуда бошад, ба рӯйи коғаз дароз мекашид. Дар чунин ҳолатҳо оҳангҳо ба ман хуш меомаданд. Оҳангҳо забон надоштанд. Вале ҳамчун таърих буданд. Як давраи пуразоби бечорагӣ, мотам ва нохушиҳоро ҳикоят мекарданд ва баъзан аз кадом базмҳои ҷамшедӣ қисса мегуфтанд. Ҳамчунон мегуфтанд, ки дар зери онҳо садои нола шунида мешуд ва баъзан овози ҳофизон ҳамчун забардастон ҳар гуна мусиқии шӯҳ ва ҳазинро беомунӣшон мекард. Ва ман ба чунин овозҳои дағал, ки гӯё аз кадом хуми ҳолӣ бурун меомада бошанд, нафрат мекардам. Ҳашмгин мешудам, ки чаро маъниҳои нозук ва дилангези мусиқиро мешиканад? Чарою чаро? Ин оҳангҳо баъзан маро дунёбозор мекунанд. Худ ба худ савол мекунам, ки ҳамаи ин чӣ лозим? Чӣ лозим, ки ман пагоҳ барои ду пула гап бо хурду калон сурху сафед шавам. Чаро як ҳамкорам дигареро дар назди ман бад гӯяд, дашном диҳад, фурушад ва боз бо вай як чӯ нишаста хандида гап занад ва ман ба ҳамаи ин тоқат кунам, бетараф истам? Оё барои ҳамин ба дунё омадаам? Ва ҷумла ҳалолӣ барои ҳамин ҳалқ шудаанд. Пас зиндагӣ чӣ лозим? Агар ман донам, ки як рафиқи ман барои ҷони ман мӯҳтоҷ аст, ҷони ман фидо шавад, ӯ амон мемонад ва агар ман аз ин саркашӣ кунам, барои кӣ зиндагӣ мекунам? Барои худам? Он гоҳ ин хел зиндагӣ ҳам лозим нест. Ман ба ҳар ҳол роҳи зиндагиро ёфта наметавонам. Вале одамоне ҳастанд, ки роҳи зиндагиро меёбанд. Онҳо худро ба парвезан меандозанд ва ҷунон мешавад, ки баъзан аз ҷашмҳои парвезан мегузаранд ва баъзан дар мемонанд, дар ҳар ду ҳолат ҳам зиндагӣ мекунанд, вале намедонанд, ки барои чӣ?

Шояд чанд ҳавлӣ аз мо дуртар ҳар шаб тӯй нашавад. Шояд ягон кас роҳи дилхушии зиндагиро дар ин мусиқӣ донад? Вале

чаро ин қадар новакт? Гоҳе ки ҳама фароғат қардан меҳоханд ва аз тамоми ғирудори ҳаёт осуда ҳастанд, дили ӯ метападу дили ман. Чаро ӯ хоб намекунад ва намегузорад, ки ман аз пайи кори хеш шавам ва ақаллан дар бораи оламу одам фикр кунам. Ман хеле таҳаммул қардам, ки шояд ягон кас ба ӯ фаҳмонад, ки ин зайл рафтор қардан мумкин нест, ба рафоату фароғати мардум ҳалал расондан хуб нест ва ӯ ором гирад ва ақаллан садои ин оҳангу навоҳоро, ки ағлаб шабҳо тақрор мешаванд, паст кунад. Вале ин қор намешуд. Аз афташ, ҳеҷ кас ба ин қор ҳалал расондан намехост, ё намехост, ки носеҳи ягон кас шавад ва ё ин оҳанг ба ӯ ҳам хуш меомад. Ё шояд ман хато кунам? Шояд, баъде ки ҳама ҷой хомӯш мешавад, садопардаҳои гӯши ман ба ларзиш дароянд ва ё шояд ин садоҳо хӯӯ аз он сари кӯҳ, аз дурии дуриҳо ва ё аз моҳ оянд?

Ман баъзан гӯшҳоямро медам ба оҳангҳо паст мешаванд. Бархоста ба назди тиреза меоям ва оҳанги дигар сар мешавад. Ва чунин менамояд, ки ин оҳангҳо аз ҳамин наздикиҳо, ҳамагӣ чанд ҳавлӣ он тараф, меояд, вале вақте ки бод ба дигар тараф мегардад, мусиқӣ заъле шунда мешаванд, ки қувваи қашқи офтоб нисбат ба қувваи қашқи замин зӯртар баромада, оҳангҳо аз моҳ қашқи мегардад. Ва ба ман чунин менамояд, ки дар ин қашқиҳо гоҳе Офтоб зӯр мебарояд ва гоҳе Замин.

Вақти зиёде гузашт, вале ҳеҷ кас ин оҳангҳо қатъ қарда натавонист. Ва пас аз чанд вақт ҳама сард мешавад, тирезаҳо мепӯшанд ва дигар ман ин оҳангҳо намешунавам. Ва шояд он кас, ки ин қадар мусиқиро дӯст медам, воситаи қашқи дигар ёбад, ин оҳангҳо тақрор мешаванд ва барои ман қашқи асрори азал монанд. Имшаб аз қардам, ки қӯстқӯй қарда ин қарбхонаро ёбад ва ҳамин ки аз ошонаи баланд ба қӯча фаромада, ба қӯйи қидқардам равон шудам, садои мусиқӣ аз гӯшҳоям дур шуданд. Яқин қардам, ки дар он қонаи қори ман ягон сеҳре ҳаст ва ё дар он қо гӯшҳоям ҳеҷ мезананд ва ҳар қона оҳанг қайдо мегардад. Ман дар қӯча қайрон мондам. Сабурона гӯш додам, ки шояд оҳанг қамом шуда бошад ва оҳанги тозае садо қиҳад... Аз роҳам бозқаштам. Ва ҳамин ки ба қонаам доҳил шудам ва шарқай қоям қарор қирифт, боз садои мусиқиро шунидам. Аҷабо, чаро маро қириб меқунанд? Чаро гӯшҳоям ба ман душман шудаанд? Дар ин қамона, ки ман ягон душман надорам, гӯшҳоям, ки қарғиз онҳоро қида наметавонам ва ба худ дӯст қуфта мегардам, ба ман душман шудаанд, вале ман ин душманамро қушта наметавонам... Сар аз тиреза бурон қарда ба он тараф мениқарам, ки аз осмон рехтани оҳангҳо меқида бошам, вале дар ин қояти шаб қуз иморатҳои шиферпӯш, қарахтон ва ситораҳои дури як гӯшаи Осмон қизеро намеқинам. Ва оқибат ба ҳулосае меоям, ки ин оҳангҳо Зӯҳрай қанғи аз он баланди менавозад. Вай маҳсусан қоби қамаро ба-

ронда, менавозад, ки ман хубтар шунавам ва ба садои нозуки торҳо хубтар сарфаҳм равам. Вақте ки кабке садои кабки дигарро мешунавад, гарданаширо қач карда, гӯш ба он овоз медиҳад, ки аз кадом тараф аст, то лозим шавад, парида ба он ҷо равад. Ман ҳам якрӯя шуда, як гӯшамро ба он тараф доштам. Чандон дур нест. Аз афташ, хӯӯ, он ҷо, дар зери он чароғи фурӯзон, ки тамоми сахни ҳавлӣ ва деворҳои ҳамсояхоро равшан мекунад, кадоме ин оҳангхоро батақрор менамояд.

Имшаб ҳам ман дурреро аз ин баҳри мусиқӣ ба каф оварда натавонистам. Мисли дилшудагоне, ки фаро расидани лаҳзаи дидорро нигарон шаванд, оғози ин китоби сеҳронокро мунтазир будам. Имшаб он қадар мошинҳои зиёде аз назди хонаам мегузашт, ки натавон ба шунидани садои мусиқӣ, балки ба шунидани сухани мусохибам ҳалал мерасонд. Ҳайрон будам, ки чаро мардум ин қадар ташвиш доранд. Мисле ки як соли дароз меҳнат карда ва дар дақиқаҳои охирин даррасидани соли навро бесаброна интизор шаванд, имшаб чизеро чашмдор буданд. Ба назарам ман хато мекунам, онҳо чизеро интизор нестанд, балки ба ҳамон тарабхона мешитобанд ва пас аз чанд замон кадоме барояшон мусиқӣ менавозад. Шояд он мусиқачӣ нобино бошад ва он эҷозкорихояшро набинад. Набинад, ки мардум ҳангоми навохтани ӯ чӣ лаззатҳо мебаранд. Қиёфаҳо ба чанд алвон мегарданд. Агар ӯ бино мебуд, ин қадар оҳангхоро пурсӯзу гудоз наменавохт ва шояд ягона лаззати ӯ аз дунё ҳамин бошад, ки ҳастияшро қурбон карда менавозад. Вале ҳоло садое нест. Ё мардум чамъ нашудаанд. Ё ин мусиқинавоз лаҳзаи нокомиашро нигарон аст. Шояд ӯ ошиқе буд ва дар ҳамин ғояти шаб дилдораш аз бари ӯ рафт, ё тамоман аз ҷаҳон даргузашт.

Вале ҳоло ба навохтан сар накардааст, ман ба андеша меравам. Оҳангҳои ӯ сар нашуда қаламабро рӯйи қоғаз гузоштам, гӯё имшаб садоҳои шинос ба ман ҳалал намерасонанд, балки ман интизорам, ки кай сар мешаванд. Дер шуд, косаи сабрам ҳам лабрез гашт. Ман ба ҳулосае омадам, ки ӯ ҳарчи номуродӣ дошт, ба муродаш расид ва дигар наменавозад. Ё дарёфт, вале ман гум кардам. Ман ба он оҳангҳо дил баста будам, ноком шудам. Оҳ, чӣ хел шуши ман якбора ҳавои зиёд хост. Ман нафаси дароз кашида, диламро сабук кардам. Нафаси дарози маро садои мусиқӣ пахш кард, гӯё ман зинда шудам. Ба кӯча нигаристам, ки боз ягон мошин мегузашта бошад, дигар мошин намегузашт. Бигуморидам, ки меҳмонон рафтаанд ва базм сар шудааст.

Тахмини ман дуруст барин. Ин мусиқӣ аз ҳавлие бармеояд, ки ниҳоят равшан аст. Ба кӯча баромадам. Боз мусиқӣ қатъ гашт. Ин дафъа аз роҳам барнагашта, ба сӯйи гузари зери адир равон шудам. Дар кӯчаҳо мардум гаштугузоре надоштанд. Ба ҳамгаште расидам, садои қорӯб омад. Марде ҳамроҳи зан ва духтараш ҳазони рӯйи

роҳ ва ҳарчӣ мардум рӯзона аз дасти худ он чо афканда бошанд, мерӯфтанд. Се чорӯб мисли камонакхое буданд, ки ғижжакнавоз ба рӯйи торҳои ғижжак мекашида бошад. Худоё, наҳод он оҳангҳо садои ҳамин чорӯбҳо бошанд, ки ба биноҳои серошӯна танин андохта ба фазо паҳн шаванд. Ман бо шубҳа ва андеша ба онҳо нигоҳ карда гузаштам, онҳо ба ман эътиборе ҳам надоданд. Ман ба мард наздик шуда, чунин суол кардам.

— Бародар, дар ин гузар ягон ҷое ҳаст, ки мардум ҳар шаб базм кунанд, ё тӯе барпо шавад?

— Аз девона мепурсӣ, ки моҳ чанд, — сарашро боло ҳам накарда ҷавоб гуфт ӯ ва чорӯбкаиширо давом дод.

Вале духтари ӯ аз чизе ҳаросидагӣ барин пуршаст ба ман ни-гарист ва боз ба падараш зехн монда хомӯш шуд.

— Ту ҳам намедонӣ, духтар? — ман аз нигоҳи ӯ чизеро пай бурда пурсидам.

«Не» сар ҷунбонд ӯ ва аз ман ҷашм наканда чорӯб кашид.

— Ва ягон бор садои мусиқӣ нашунидаӣ?

«Не» боз сар ҷунбонд ӯ ва рӯ гардонд.

Ман роҳамро давом додам. Ба зери адир наздик шудам. Ша-мол аранге оҳангеро ба ғӯшам оварду боз бурд. Ба назарам аз ҷашмам як даста оташ парид. Бозистода ғӯш додам. Як зарби оҳанг тақрош шуд. Дилам тапид. Баъд охишта-охишта қадам монда ба тангкӯчае дохил шудам. Аз як ҳавлии назарногир, ки хонаҳои гилий дошт, паст-паст садои мусиқӣ меомад. Ин оҳанг хеле паст ва аз ин роҳи дур то хонаи мо расиданаш гумон буд. Ва агар ба бод ҳамроҳ шавад ҳам, бод дар роҳ ин оҳангро фуру мебурд. Ба дарвоза наздик шудам, дилам саҳт-саҳт тапид. Гуё ман пешакӣ медонистам, ки ҳозир ҷӣ ҳодиса рӯй медиҳад ва ҳаяҷони ман то ба кадом дараҷа мерасад. Чунон ки ман дар назди тирезаи бози хонаам баробари шунидани оҳанг нафаси дароз кашида будам, дар назди ин дарвозаи ношинос ҳам ҳамин зайл нафас кашидам. Аз паси сарам шарфаи пойи касе омад.

— Ӯ ба шумо ҳалал мерасонад? — шунда шуд овози духта-ронае.

«Не» чунон ки ӯ ба саволи ман сар ҷунбонда буд, ман ҳам ҳамчунон сар ҷунбондам.

— Пас шумо ҳам ба ӯ ҳалал нарасонед.

— Ӯ кист?

— Апаи ман, — гуфт ӯ ва аз роғи дарвоза иигарист.

Ман ҳам аз болои сари ӯ нигоҳ кардам. Дилам фуру рехт. Дух-тар зонуҳояшро оғӯш карда, манаҳ бар зону гузошта менишаст. Мӯйҳояш мисли сунбул парешон гашта ўро ба оғӯш гирифта буданд. Фақат нўги бинӣ, мижғони ҷашми рост ва кунҷи абруёш менамуд. Дар тан куртаи ҳарири сафед дошт. Маълум набуд, ки ӯ сукут меварзад ва ё фикр мекунад. Дар паҳлӯи кат рӯйи курсие

магнитофон меистод, сахни хавлӣ обзада ва рӯфта буд. Ҳеҷ чиз нафаҳмидам. Гӯё дар ин хавлӣ як духтар ҳасту як магнитофон ва як кат, дигар ҷонзоде ва ё чизе нест. Ба маънии суол гарданамо қач карда ба духтар нигаристам. Ў сар ҷунбонд, вале ман маъ-ниашро нафаҳмидам.

— Ў ҳеҷ чиз намефаҳмад

«Не».

— Гунг аст?

«Не».

— Мағзаш ҳалал дидааст?

«Не» – фақат бо ишораи сар посух мегуфт ӯ.

— Чӣ набошад?

«Ҷим!» – ангушт ба лаб бурд духтар.

— Ту ҳам забон надорӣ?..

Ў ранҷидагӣ барин як ба ман нигоҳи бад афканд ва боз ба дух-тар нигарист, гӯё ки мисли ман ўро бори аввал медида бошад.

— Ў андӯх дорад?

«Не».

Ман худро пургазаб вонамуд карда даст ба ҳалкаи дарвоза бурдам, ки кушоям. Духтарак даҳон воз карда, дастамро маҳкам дошт ва маро ба пас кашид, ки баргашта равам.

— Магар ақли ӯ коҳидааст?

«Не, не, не!» – ботини ӯ гӯё ғиғон кард.

— Ошиқаш набуд шудааст?

Ин дафъа духтар ба ишораи сар ҷавоб надод, балки боз ҳам пургазабтар ба рӯи ман нигоҳ кард. Ман намедонистам, ки ӯ чӣ мегӯяд ва ман чӣ ҷавобе диҳам. Садои мусиқӣ низ ҳомӯш шуд.

— Акнун равед, вай тамои кард, – гуфт духтар ва рӯй гардон-да даруни дарвоза шуд. Ҳарчанд аз рӯи одоб набуд, ман тоқат карда натавониста, аз роғи дарвоза нигоҳ кардам. Духтарак ба апааш чизе гуфт ва ҳаракати магнитофонро боздошт. Аз афташ, дар бораи ман не, дигар чиз гуфт, ки духтараки ношинос безобита нашуд, ба сӯйи дарвоза нанигарист, балки бар лаби кат нишаста, ҳамчунон фикру ҳаёлашро давом меод. Акнун рӯи ӯ пурра ме-намуд. Духтаре буд мисли ширмоҳӣ. Дар ҳусни зоҳирии ӯ нуқсе ва ё ҳалале ба назар намерасид. Наҳифпайкар буд. Ангуштонаш ҳам хеле нозук ва борик менамуданд. «Наход, ки табиат ба ӯ забони бурро ё ақли расоро раво надида бошад?» аз фикр мегузaronдам ман. Ба назарам, ҳар қадар ба ӯ нигоҳ кунам ҳам, мурode ҳосил намешавад. Ман дилу бедилон аз дарвоза дур шудам ва дар дил мегуфтам, ки ҳар вақт ки лозим шуд, омада мефаҳмам... Бо роҳи омадаам баргаштам. Кӯчарӯбҳо наменабуданд. Дар ҳамгашти кӯчаи фароҳ як қорӯби дастадароз дар танаи симҷӯбе така гузо-шта шуда буд. Ман ба қорӯб иигоҳ карда гузаштам ва дуртар он

ду танро дидам, ки пайроҳаро мерӯфтанд. Қасдан аз наздашон гузаштам. Ҳарфе нагуфта гузаштам.

— Ёфти, муаллим? – аз ман пурсид мард.

— Ёфтам, вале чизе нафаҳмидам.

— Ҳаа!..

— Шумо намедонед, ки вай кист, чаро ин хел рафтор мекунад?

— Чӣ хел?

— Сукут, ҳаёл.

— Надонам, – ҷавоб дод мард, вале занак сарҳам роҳравро мерӯфт.

— Духтараке, ки ҳамроҳи шумо замин мерӯфт, хоҳари ӯ будааст...

— Надонам, вай тани мо не.

— Ҳаа!

Ман дигар аз онҳо чизе напурсидам, гӯё барои ман фақат ҳамин чиз лозим буд, ки сарчашмаи ин рӯди мусикиро ёбам. Ба назари ман он духтар заршӯеро мемонд, ки лаби рӯд нишаста дар торҳои пӯстаки дасташ тиллопораҳоро медорад. Ҳаёли ман ба ӯ банд: ба ҳар ҳол ланг нест, дастонаш ҳам солим, қару кӯр ҳам набояд бошад. Эҳтимол забони гӯё надошта бошад, ки хоҳараш бо ӯ гапзانون накард. Ҳамаи ин маро муаммосе буд.

Дари хонаро кушода даромадам ва назди тиреза рафтам, ки боди сабо садои мусиқӣ меорад ё на. Садои мусиқӣ набуд. Ва ман тасаввур мекардам, ки агар дар чунин вақт дар деҳа мебудам, чӣ садои мешунидам. Пеш аз ҳама садои рӯд, ки то субҳ ҳамдиёрони маро алла мегӯяд. Баъд шояд овози хуши булбул аз садаи парчи пул ояд. Бонги мургон, чир-чири сиёҳмалах ва садои комбайни дашт. Вале ба ҷойи ҳамаи ин садои ба ҳам тақон хӯрдани вагонҳо ва овози дилбазани движокеро шунидам. Аз кадом тараф аранге бонги хурус баромад ва садои пуризитирои хуштаки милиса онро пахш кард. Хобам парида буд. Сари синаамро ба пештахтаи тиреза партофта ба дигаргуи шудани фазои Машриқ дида бастам. Ман ин манзараро дар асарҳо хондаам, вале дар ягон асари мусиқӣ дарк карда натавонистам, ки мисли мисраи Бедил «Сурати ҳамёна дорад чини домони сахар» гуфта тавонад. Оҳангҳое, ки ӯ тақрор мекунад, нолаҳои шабхонгоманд ва ё рӯзҳои гузашта.

Ман акнун интизорам, ки он ғояти шаб қай фаро мерасад, ки ман оҳанги диловезро шунида назди дарвозаи ӯ равам. Оғози оҳангҳоро интизор шуда натавонистам. Рафтам. Аз дур дидам, ки он се тан роҳравҳоро мерӯбанд, роҳамро дигар карда ба тангкӯча даромадам ва ҳаросида-ҳаросида ба дарвозааш наздик шудам. Пеш аз он ки аз роғи дарвоза нигарам, дуздона ба атроф чашм давондам, ки мабод, омадани маро ва ба ин ҳавлӣ нигоҳ кардани як шахси бегонаро касе мушоҳида мекарда бошад. Дилпур шуда

аз роғи дарвоза нигаристам. Саҳна ҳамон саҳнае буд, ки аз ягон спектакл ба такрор намоиш меода бошанд. Вале ин дафъа ӯ зонухояшро оғӯш карда наменишаст. Рост меистод. Дар даст кабутари сафеде дошт. Вайро охиста ба сари дилаш наздик овард ва минқори зебоашро ба лаб бурда бӯсид. Баъд боли рости онро ёзонда хабар гирифт. Сар доду ёзонд, сар доду ёзонд. Каме ба пушт гардонда хуб тамошо кард, вале гоҳе ки боли чапи онро хабар гирифтани шуд, боз як бор кабутарро бӯсид ва ҳам шуда чунон боэҳтиёт ба замин гузошт, ки гӯё кабутар мисли зарфи нозуке мешикаста бошад. Ва шикаст ҳам: боли чапи кабутар кашол шуда ба замин расид. Кабутар қадам андохт, лангид. Духтар хеле ба қаноти кашоли кабутар зехн монд ва дасти чапашро бемадор кашол кард, китфаш ҳам ҳам хӯрд. Пас қадам андохта лангид. «Чаро ин муштипарро масҳара мекунад?» ба худ суол кардам.

Духтарак боз кабутарро пеш ронда, гашташро зехнишин мекард. Кабутар лангида-лангида чанд қадам монд ва ба паҳлӯи рост дароз кашид. Духтарак нафасе чанд диққат кард ва кабутарро бардошта бӯсида-бӯсида ба қуттии дар сутуни хавоза устувор кардашуда гузошт. Ӯ баргашта рафтори кабутарро такрор кард. Дасту пойхояшро ҳаракатҳо дод, азоби кабутарро тақлид кард, бозистод ва боз ба ҳаракат даромад... Баъд рафта тугмаи магнитофонро пахш кард. Зарби дойра баромад. Духтар ба осмон нигарист ва бо дасташ чунон ишорае кард, ки гӯё кабутар парвоз карда омада ба пеши пойи ӯ нишаста бошад.

Ба оҳанг гӯш дод, диққат кард, баъд мисли он ки ягон чизро як, ду, се, чор... гуфта мешуморида бошад, ба зарби дойра чӯр шуда даст ҷунбондан гирифт.

Ман яқин кардам, ки мағзи духтар ҳалал дидааст. Хеле афсӯс хӯрда, баргаштам. Аҳд кардам, ки барои шунидани оҳангҳо ба дарвозааш наоям ва танҳо «овози духӯл шунидан аз дур хуш аст» гуфта, тирезаи хонаамро боз карда, гӯш ба ҷараёни бод дорам. Акнун чунон зарбу рези шинохти дойра такрор мешуд, ки ҳам гаш ва ҳам хашми маро меовард. Гумон кардам, ки бахшии шаб бемореро мекуҷонад. Ниҳоят, баробари шунидани садои дойра тирезаро мепошондагӣ шудам... Дигар ба хонаи ман садои мусикӣ, оҳангҳои шинос ва садои дилбазани дойра намедаромад.

Бо ёди оҳангҳои аввал рӯзе ман ба «консerti калон» даромадам ва он се тан рӯбандаро дидам, ки дар қатори сеюм менишастанд. Онҳо маро нашинохтанд ва ман ҳам сир навода дуртар аз онҳо нишастам. «Консerti калон» чунон дилбазан буд, ки ҳар ромишгару хунёгару овозхонро камаш панҷоҳ ё сад маротиба дида будам. Дар курсии нишастаам беқарор шудам. Баногоҳ баранда «Ракси кабутар, дар иҷрои Мулкия» эълон кард. Рези дойра баромад. Ин ҳамон садои ошно буд. Гӯё як вақтҳо ман бо бародарам ҷангӣ

шуда аз дидораш махрум гашта будам, баъди пазмониҳо бо ӯ ҳамдидор ва оштӣ мешудам.

«Як кабӯтари сафед парвоз карда омад. Дар сахна давр гашт, бозӣ кард. Болҳои вай пар-пар мезад. Пӯлакашро бод мечунбонд. Меларзид. Дар зери осмони лочувардӣ озод парвоз мекард... Бано-гаҳ садои тир баромад. Кабӯтар парвоз кардан хост, натавонист. Боли чапаш кашол шуд, пояш ҳам захм хӯрд, лангид...»

Ман лаҳзае назарамро ба он се тан дӯхтам ва дидам, ки онҳо ҳама ҳуш шуда, ба пеш майл кардаанд. Дойра мисли ҷон канда-ни сайде як-як метапиду садо мебаровард. Гӯё кабӯтар бо боли шикастааш фаршро мезад ва садои он базӯр шунида мешуд. Кабӯтар ҳаракат мекард, ки боли шикастааш қувват гирад ва ӯ аз нав парвоз карда равад. Садо ва зарби дойра охиста-оҳиста тез шуд ва кабӯтар ҷон гирифт. Дойра рез кард ва боли шикастаи кабӯтар ба парвоз моил шуд, дигар намелангид. Кабӯтар парвоз кард, давр гашт, пар-пар зад ва аз сахна берун шуд...

Толор гӯё як тан шуда буд ва як нафар дар он ҷо нафас мекашид, вале ҳамин ки кабӯтар парвоз карда рафт, як тан садҳо тан шуда каф кӯфт. Кабӯтари сафед хиромида ба сахна баромад ва боз пар-пар зада рафт.

Ман ҳайрон шудам, ки дар сахна ҳаракатҳои паррандаро ин зайл иҷро кардан мумкин будааст, вале чаро паррандаи тирхӯрда ба ин осонӣ сихат шуда боз парвоз мекунад? Дар ин хусус бисёр мулоҳиза рондам ва чандин бори дигар ин рақсро тамошо кардам, вале ба саволам ҷавоб наёфта, ин раққоса аз сахнаҳо гум шуд. Кабӯтари сафедро ё ягон кас сайд кардааст ва ё ба ягон ҷо парвоз карда рафтааст. Баъд одати халқамонро ба ёд овардам, ки аспӣ нағзу духтари хубро зуд мерабоянд. Ростӣ, ман аз ҳеҷ кас пурсида натавонистам, ки ӯ кучо рафтааст, зеро нахостам, ба ман гӯянд, ки ту ҳам ба ӯ хушдор шудай. Вале мақсади ман дигар буд. Ман мехостам, ки Мулкия дар сахна ҳам кабки дарӣ шавад, ҳам шохин ва агар илоҷаш бошад, уқоб ҳам...

Оҳангҳо низ гум шуданд. Маро ба он тараф намехонданд. Вале як ғояти шаб, ки фаро расид, қалами дасти ман ба рӯйи коғаз дароз меҳобид ва ман гӯш ба кадом оҳанги шинос меодам. Ба гӯшҳоям ҷунин мерасид, ки оҳангҳои ӯ дар деворҳои хонаи ман боқӣ мондаанд ва хумораш, ки гирифт, садо медиханд.

Тирамоҳ айнан вақте ки ман тирезаҳои хонаамро мепӯшидам ва садои оҳангҳо намеомад, азназаргузаронии театрҳои халқӣ шуд. Шабе театри Кӯлоб баромад кард. Баранда эълон кард, ки дар иҷрои Мулкия рақси «Остин»-ро тамошо кунед. Садои таблаку ғижжак баромад ва раққоса намоён шуд. Куртаи гулпартои остиндарози тоҷикӣ дошт: чакан. Хиромида паҳлӯ мерафт ва бо остинҳояш банавбат рӯяшро мепӯшид. Рӯйи ӯ пеши назарам мисли моҳе менамуд, ки аз зери абрпорае баромада, зери абрпо-

райи дигаре фурӯ мерафта бошад. Дар ин ракс як шарму ҳаё буд. Назокате дошт. Ва ин раксро ҳар раққоса иҷро карда метавонист. Вале гумон аст, ки рақси «Кабӯтар»-ро ҳар кас рақсида тавонад. Ва ман интизор будам, ки баъди ин ракс мардум каф мекубанд ва Мулкия рақси «Кабӯтар»-ро иҷро мекунад. Ин тавр нашуд. Баданамро фарошо гирифт. Дигар нишаста натавонистам ва худро муҳбир сохта аз паси сахна рафтам, ки бо ӯ гуфтугӯ кунам.

— Салому алайкум! – одоб кардам ман. Духтарак сар чунбонд.

— Ба назарам шумо дар филармония кор мекардед?

«Ҳа» – боз сар чунбонд духтар.

— Рақси «Кабӯтар»-ро иҷро мекардед?

«Ҳа».

— Кучо шуд он рақси шумо?

Ба ҷойи ҷавоб мижаҳои ӯ бозӣ карданд.

— Аа, медонед чӣ, – ба гап даромад роҳбар, – дар дастаи мо ин хел дойирадаст нест, ки оҳангро иҷро кунад.

— Чӣ, ин кас забон надоранд? – пурхашм шуда пурсидам ман.

— Чаро? Доранд.

Ман дигар ба роҳбар эътиборе надода ба духтар рӯ овардам:

— Мулкияҳонум, – духтар як қад парид. – Филармонияро партофта ба театри район рафтан барои шумо муваффақият буд?

Духтарак ларзид. Ва ман дидам, ки дар чашмонаш ашк ҳалқа зад, пас сар чунбонд: «Не». Ман яқин кардам, ки ӯ забон надорад ва бадбахтии ӯ дар ҳамин аст. Ба роҳбар нигаристам.

— Ман ба шумо гуфтам-ку, аз ӯ чизе фаҳмида наметавонед, – аз нигоҳам рамуз гирифта гуфт ӯ.

Мулкия пас гашта рафт. Ман аз ӯ чашм канда будам, вале дил накандаам.

— Шояд сабабашро шумо донед? – ба роҳбар рӯ овардам ман.

— Шояд шумо ҳам ягон вақт ошиқ шуда бошед? – ба саволи ман чунин савол кард ӯ.

Консерт тамои нашуда буд. Ман аз дарвозаи сахни ҳавлии театр баромадам. Пайваста як суол ба сарам мегашт: «Чаро? Чаро? Чаро?» Чаро Мулкия чунин рафтор кардааст? Ман бовар намекардам, ки ӯ ба ягон кас дил бой дода, аз паси ӯ кашола шуда, аз баҳри ҳама чиз баромада бошад.

Тирамоҳ даргузашт, зимистон ҳам рафт, баҳор фаро расида ҳама чизро зебо ва ширин гардонда буд, ҳатто паррандаҳо дар ин фасл хушрӯ менамуданд ва овозашон ниҳоят фораи буд. Ман тирезаҳоро мекушодам. Садои кукуи мусича, кум-куми кабӯтар, чирик-чирики гунҷишкон меомад, аз кучое худхӯд: «Паккук, тут пухт, хишш!», паррандаи зард: «Тилилӣ, лилӣ, лиён, ман духтара-

ки сӯфиён» гуфта мехонд, эзурсурхак гӯё ки дари хонаро касе бо ангушт мекӯфта бошад, ба дарахт нӯл мезад. Инҳо оҳангҳои нав ба нав буданд, ки то ин дам ман эътиборе намедодаам. Агар зебой ба дарди кас нахӯрад, хунук менамудааст. Ман оҳангери интизор будам, ки бояд хушу ҳаёли маро чамъ мекард. Тирезахоро боз мондам, вале насими сарди шабонаи дарёи Душанбе намегузошт, ки то як гояти шаб табақаҳои тиреза кушода истанд.

Ин ҳолат дер давом накард. Акнун тирезаҳо шаборӯз боз буданд. Имшаб дили ман чизеро ҳис мекунад. Гӯё деворҳои хонаи ман ботароват шудаанд. Бод ба пардаҳо бархӯрда алвонҷ медиҳад, ки онҳоро бардорам. Ман пардахоро ба ду канори тиреза чамъ кардам. Шаббода ба сару рӯям зад. Баъд як оҳанги ҳазин ба гӯшам расид. Гӯё ба тани ман ҷон даромад. Қоматамро бардоштам. Гӯшоямро дурусттар доштам. Садое набуд. Шояд ягон кас радио монда мавҷеро кофта истода бошад, ки як оҳанги ҳиндӣ ё эронӣ якбора садо дода қатъ гардид. Боди саргардон боз он оҳангро давр занонда овард. «Наход ин рост бошад? Наход, ки ўро фиреб дода бошанд? Наход ки ишқу муҳаббат то ин дараҷа даргузар ва беқадр шуда бошад?» ба худ суол мекардам ва гӯш меодам, ки кай ин оҳанг шӯхтар мешавад. Вале ҳазини оҳанг гум шуда ба ғазаб гашт. Ба якбора паст ва хомӯш шуд, вале акси садои дар гӯшоям ва деворҳои хонаам боқӣ монда буд. Оҳанг аз нав тақрор шуд. Боз ва боз. Баъд хомӯш шуд. Гӯё ӯ хеле хаста гашта, дар шаби аввал ҳамин қадарро кофӣ донист. Акнун ҳар шаб ин оҳанг тақрор мешуд. Ва ман дар назди тиреза истода онро гӯш мекардам. Мақсади оҳанг ва сабаби тақроршавии онро пурсуҷу намекардам. Вале якбора ба сарам зад, ки шояд Мулкия барнагашта, ин кори хоҳари ӯ бошад... Ҳама хоб, шаҳр хоб, чароғи хонаи ман месӯзад. Аз берун садои қорӯбкаиш меояд: «хиш, хиш, хиш». Вале ман гӯш ба оҳанги дуродур дорам, ки боиси илҳоми ман шудааст. Имшаб навои маҳмалин, ки ба тори асабҳо ва дили ман равшан шавад, садо намедиҳад... Ба ман як чиз – мусиқии ошно намерасад, ки қалам аз рӯйи қоғаз бардорам. Гӯё Зӯҳраи чангӣ боз тамоми оҳангхоро мисли оҳанграбо ба худ кашидааст.

Садои қорӯбкаиш саҳни ҳавлӣ ҳам басанда шуд. Баъди андаке танаффус, ки тамоми шаҳр ором шуд, дари хонаи маро хеле боэҳтиёт нохун заданд. «Қадам кӯдаки беҳоб аст, ки дасташ ба занг нарасида нохун мезанад»? дар дил мегуфтам. Охиста аз сари миз бархоста назди дар рафта каме истодам. Боз садои нохун баромад. Напурсида дарро кушодам: дар паси дар духтараке буд. Маро дида салом гуфта натавонист. Пайкари ӯ меларзид. Мазмун, дилаш ҳам метапид. Худам ҳам ҳайрон будам, на аз ӯ чизе пурсида натавонистам ва на даро мегуфтам. Ин духтарақ хоҳари Мулкия буд. Бо ин ташрифи бемаҳал дили маро аз дилхона баровард.

— Чи?.. – давоми суҳанамро гуфта натавонистам.

— «Не», – мазмуни саволи маро фаҳмида сар чунбонд ӯ.

— Ба Мулкия ягон гап шудааст?

— «Не», боз сар чунбонд ӯ ва ин «безабонӣ»-и ӯ чони маро бар лаб овард.

— Чӣ! Чӣ?!!! – фарёд задан меҳостам ман, вале аз ҳамсояҳо хавф бурдам.

— Мулкия дар рӯйи ҳавлӣ...

Ман дарро нимроғ гузошта ба саҳни ҳавлӣ баромадам.

Мулкия ба қорӯби дастадароз таъя карда хандида меистод.

— Бубахшед, муаллим, – саломро ҳам фаромӯш карда барои дар ин новақтӣ маро ташвиш доданаҳ узр мепурсид.

— Боке не, осмон ба замин начаспидааст.

— Дидем, ки қароғатон месӯзад... Яку як...

— Чӣ яку як? – шӯҳии ӯро нафаҳмида пурсидам.

— Шумо ҳам вақти машки ман ҳалал расонда будед.

Ман ҳайрон будам аз завқи ӯ, чӣ гуфтанамо намедонистам, вале ӯ боз ба суҳан даромад:

— Ташаккур ба шумо!

— Барои чӣ?

— Шумо намебудед, ман баргашта намеомадам.

— Ман?

— Ҳа... Шаби азназаргузаронӣ паси саҳна омаданатон бас буд...

Намедонам ба ӯ чӣ гӯям. «Аз он ҷо омада, рӯбанда шудӣ?» пурсиданӣ будам, вале малол наояд гуфта напурсидам.

— Очаму отам меҳмонӣ рафтагӣ, мо ба ҷойи онҳо... – аз таҳаммули ман рамуз гирифта гуфт Мулкия.

«Ба ҳона марҳамат» гуфтани шудам, вале шарм доштам.

Хоҳараки ӯ аз банди дасташ маҳкам дошта меистод, ки гуё Мулкия ба ягон ҷо мегурехта бошад. Дар зери пирӯҳанаҳ пайкари хурдакаки ӯ ҳоло ҳам меларзид.

— Муаллим, пагоҳ ба Филармония биёед, барномаи сафариӣ моро аз назар мегузаронанд...

— Чӣ хел барномаи сафарӣ?

— Мо ба Монреал меравем...

Ман шукуфтам, саҳл монд, ки хоҳаронро якбора оғӯш карда бардорам ва ба гирди худ давр занонам, худдорӣ кардам.

— Меоед, муаллим?

— Меоям...

— Хайр, шабатон хуш!

— Шаби шумо ҳам!..

Дар толори Филармония ҳамагӣ чанд кас буданд. Ман ба сифати мухбир ҳузур доштам. Ҳунарнамоии дигарон чандон завқамро намеовард. Нигарон будам, ки Мулкия кадом рақсро иҷро мекунад. «Рақси қабӯтар» ва ё рақси «Остин»-ро. Вале эълон шуд, ки

Мулкия «Рақси мор»-ро иҷро мекунад. Толор ором буд, гӯё чанд нафари ҳузурдошта низ нафасҳо ба дарун кашида буданд. Баъд ҳамон оҳанги дар гӯшҳои ман мисли сурб рехта садо дод ва духтаре дар пӯсти мор ба сахна омад. Мори масти баҳор хазида, печутоб меҳӯрд, частухез мекард, заҳр задан меҳост. Пӯсти нақшینی ӯ дар зери нури моҳчароғҳо чило меод, вале чиояш нафратовар буд. Дар ин бозӣ ҳам садои тир баромад. Мор як рост шуд ва баъд шалаппос зада ба замин нақш баст. Мор заҳр зада натавонист. Ба худ мепечид. Сари заҳмиаш зери танаш монд. Мор ҷон меканд. Вай мисли кабӯтари сафед аз нав ҷон нагирифт, балки ҷон дод. Вай мурд, вале ҳоло ҳам думаш бозӣ мекард...

ХОНАИ НАВ

1

Аробае бепарво меҳазад. Офтоби тамуз нами бадани аспи Моҳрӯро ҷафидааст, ки бемадор қадам мебартояд. Аробакаш аз каллаи худ ба ҷашму рӯяш соябон сохтанӣ шуда, пойҳояшро ба шотуҳо тиргак монда, бар зин сукут меварзад. Насими саргашта аз дара вазида, таровати оби ҷӯи деҳро ба бадани шалпари асп ва рӯи аробакаш зад. Моҳрӯ як қадам фарохтар гузошт ва авзои соҳибашро ба инобат гирифта боз бо мароми аввал рафтани гирифт. Аробакаш аз санглохи тафсон гузашта ба дарахтони аввали доманаи деҳ наздик омаданро ҳис карда сар бардошт, ба куттиҳои болои ароба нигарист, ки шорида пас наафтаида бошанд. Дар рафти ароба бо рӯи шотуи ҷап ба бордон гузашт ва шолҷаи аз рӯи куттиҳо лағжидаро пеш кашид. Боз ба рӯи зин омада, аспро «чу» гуфта тозиёнаи мисли қамчини шербозони сирк дарозро болои сар давр занонд. Моҳрӯ боз тез қадам гузошт. Ҷашми аробакаш ба зани дар сояи дарахти чормағзи пире истода афтид ва гӯё ба худ омада аз лоғарии асп номус кард ва тозиёнаро ба шотуи ароба зад. Асп пойҳояшро ба замин тира карда, ба пеш зӯр зад. Ароба аз паҳлӯи сояи чормағз гузашт. Занак пушт ба ароба гардонда меистод. Ароба дуртар рафт. Аз пеш мотосикли сечарха омада ба аробакаш нигоҳ ҳам накарда, гузаро шуд ва назди зан қарор гирифт. Зан ба мотосикл нишаст. Мотосикл ба сӯи деҳаи дигар, ки идораҳои колхоз он ҷо буд, раҳсипар шуд. Мотосикл дар ҷанги ҷархояш нопадид гашт. Аробакаш ба паси ароба нигарист ва худ ба худ савол дод: «Ҳар ду мегардад, ҷаро мотосикл ҷанг мебаровардасту ароба не. Вай мешитобад, барои ҳамин. Асп ҳам тез давад, аз зери сумҳояш ҷанг мебарояд, ҳатто шарора мебарад». Аробакаш ҳоло ҳам ба қафо менигарист. Ногоҳ ароба қарор гирифт ва мағали занону духтарон баромад.

— Ҷаро ин қадар дер?

— Дар роҳ ҳар намурдааст-ку?

— Ақои Ёрмуҳаммад, сӯзану ришта хайрон монд. Аспатонро қамчин занед, намешавад?

Дар зери саволу пичингҳо Ёрмуҳаммад куттиҳои пур аз барги тамокуро ба занҳо дароз мекард. Занҳо баргҳои тамокуро ба сояи

шипанг рехта, қуттихоро ба ароба монданд ва таъкид карданд, ки ин дафъа тезтар биёяд. Сӯзанҳои табакгузаронӣ аз офтоб чило медоданд. Аробакаш мисли кӯдаки камақл лаҷоми аспро на ба сӯйи дашт, балки ба сӯйи деҳа тофт ва: «Хӯрок хӯра, меоям» гуфт. Вале аз шипанг, ки дур шуд, ба худ омад, ки ба кучо рафта хӯрок хӯрад. Ӯ лаҷоми аспро такон дода «чу» гуфт ва аз он тараф садое баромад. Ёрмуҳаммад ба тарафи рост нигарист, ки дар назди ҳавлиаш мошине хишти пухта рехт ва аз зери он хиштҳо дуду чанги ғализе баромада, пеши чашмони ӯро гирифт ва ба назараш сақфи хона фуру ғалтида, аз сари девори вайрона зане, ки муддате пеш ба мотосикл савор шуда буд, ба ӯ арбада кард:

— Тоқатам тоқ шуд, ман дигар ин хел зиндагӣ карда наметавонам.

— Чӣ хел?

— Зани аробакаш.

— То ин вақт зани аробакаш будӣ-ку?

— Бударам...

— Будед... Акнун наметавонед? Магар аробакаш ба доманаш...

— Кайҳо. Акнун хабардор шудӣ?...

— Дирӯз аз газета хондам, дар як мамлакат 95 фоизи занҳое, ки аз шавҳарашон ҷудо шудаанд, кор карда, пул ёфта метавонистаанд, шояд шумо ҳам... Шояд шумо ҳам ҳамин чизро ба назар гирифта бошед?

— Пагоҳ бояд ба идора оӣ, – гӯё сухани шавҳарашро нашунида ҳарф дигар кард.

— Ту ба ароба шин, барг кашон, ман ба идораи ту меравам.

— Ароба барои ту баринҳо мезебад!

Ёрмуҳаммад тоқат наоварда ба мӯйи гирди сар печонидаи ӯ чанг зад ва як тарсаки ба баногӯшаш фароварду аз дарвоза баромада рафт.

«Чу»! якбора ба худ омад ӯ ва лаҷоми аспро ба ақиб тофт. «Сараша хӯрад» гуфту ба асп тозиёна зад. Барои оташи нафрат ва ғазабро фуру нишондан аз фӯтааш як газ нон ба дахон кард ва хойида натавониста, рӯй ба сутун зада, сиёҳ кардани занаш ва ӯро ба идора зӯран бурданашро ба ёд овард. Нон ба комаш часпид. Чунон ки он рӯз забонаш ба ком часпида, ягон чиз ногуфта, баромада омада буд, вале то алвақт сабаби кирдори занашро нафаҳмидааст. Занаш он қадар боло нарафтааст, ҳамин қадар, ки ба ҷойи занакӣ ба мураххасӣ рафта иҷроҷӣ аст. Ёрмуҳаммад медонад, ки ӯ пеш аз ба ин кор рафтан як шаб ӯро гуфт, ки ҷудо хоб рав, аз баданат бӯйи асп меояд. Бори дигар «гулӯям бугз кард» гуфта ба сахни ҳавлӣ баромада, хоб рафт ва оҳиста-оҳиста ҷоғабзор шуд.

«Чуш...ш» нони ба ком часпида нагузошт, ки ӯ баландтар «чу» гӯяд. Аробакаш мисли мурғи гулӯгирифта чашмонашро пӯшида, хойидаашро фуру бурд. Мохрӯ аробаро кашида, байни майдони тамокуҳои сабз пинҳон шуд...

2

Мотосикли сечарха аз роҳи калон ба рост гашта, даштро миёнабур кард ва сӯйи дарё рафт. Аз деҳа касе ӯро назар кунад, мидид, ки ба зерӣ абрҳои сӯхтаи айёми гуруб фуру меравад. Вале гоҳе ки онҳо ба лаби рӯд расиданд, диданд, ки абрҳои сӯхта андаруни обанд.

Чавлон аз рӯд як каф об гирифт ва абрҳои сӯхта аз даруни об гум шуданд. Гуё пардаи сиёҳи шаб ба сари ӯ даромад. Чавлон, ки обро бо азми ба рӯйи Назир пошидан гирифта буд, даст боздошта, об ба рӯйи худ кашид, то хотири мушаввашам чамъ гардад.

— То кай ин чо мешинем? – пурсид Чавлон.

— То фурурафти офтоб.

— Баъд?

— Баъд ба хонаамон.

— Шумо хонаатон меравед... Ман...

— Чавлон, ман чӣ гуфта будам?...

— Хонахоро гардондем. То хонаи нав бунёд мешавад, ки зимистон меояд.

— Ҳеҷ гап не. Аввалин хонаи шефирдор хонаи худат мешавад. Он гоҳ кадом вақт хоҳӣ, ман меоям.

— Шумо розӣ ҳастед, ки аз ҳисоби он шабҳо имшабро дар ин чо гузаронем.

— Не, Чавлон, дар ин чо мумкин не, «девор муш дораду муш гӯш.» Бе ин ҳам одамон сояи маро аз девор метарошанд.

— Занатон аз гиребонатон мегирад?

— Боз гуфти-дия.

Чавлон дигар ҳарфе назад ва ба шафаки офтоб нигоҳ кард. Дилаш ҳузн гирифт ва ба Назир гилаомез гуфт:

— Ё маро масҳара мекунед, ё мақсади шуморо ман намефаҳмам. Ин як рӯзу ду рӯз не, чордах сол мешавад. Падару модарам зӯран фотиҳа карданд, гуфта хонадор шудед. Ман ҳам сари чаҳл ба шавҳар баромадам. Ба хотири шумо аз ӯ чудо шудам. Ана акнун...

— Меҳоҳӣ, имшаб ҳамин чо монем?

— Не, меравем.

Ба ҷойи офтоби паси уфукҳо фурурафта дар қаъри рӯд чароғи мотосикл фурузон шуд. Чавлон ба доираи нур нигоҳ кард, ки моҳие синаи сафедашро нишон медода бошад. Як шоҳи шикаста аз доираи нур гузашта, пинҳон шуд ва ба назараш расид, ки оби

гилолуд дуде дорад. Сипас аз хаёл гузаронд, ки зани гунахкоре худро ба ҳамин рӯд андозад, боз талвосае мекарда бошад, ки бурун ояд? Зиндагӣ ширин аст, ё ғарқ мешавад, ё мавҷи рӯд ўро ба соҳил меандозад. Баданаш ларзид. Зарраҳои оби рӯд ба рӯйи ӯ мезаданд. Форум.

— Ин қадар фикр мекунӣ?

— Фикр не. Ба назарам моҳиён дар нур чамъ шудаанд...

— Намеравем?

— Моҳ барояд, меравем.

Бар рӯйи рӯдбор равшании моҳ пахн шуд, вале чари лаби рӯд-хона байни моху онҳо монесае буд.

— Ба назари ман ягон шаб ин хел кушод ва ҳаловатбахш набуд.

Ба назари шумо чӣ, Назирҷон?

— Ман ҳам ягон вақт дар об ин қадар ситора надида будам.

— Акнун чароғи мотосиклро хомӯш кунед.

— Намеравем?

— Шумо ин қадар аз ман гурезон?

— Ҷавлон, мо хурд нестем. Мефаҳмӣ.

Ҷавлон берхост ва як санги азимро тела дода ба об ғелонд ва баробари ба об сарнагун рафтани санг нури чароғ аз қаъри об зарраҳояшро чамъ кард.

— Рафторат кӯдакона.

— Акнун фаҳмидам, ки кӯдак будаам.

Назир боз мотосиклро по зад. Садои мотор ба рӯйи рӯдбор пахн шуд ва дили Назирро ваҳм пахш кард, гӯё ки ин садо асрори ўро фош мекарда бошад. Ҷавлон бо як зуъм ба қачоваи мотосикл нишаст ва пеш аз роҳӣ шудан бо овози шикаста ба Назир суол кард.

— Мабод, ки хато карда бошам?

Ба ҷойи ҷавоб садои мотосикл баланд шуд.

3

Ҷавлон чӣ хел ба хона расиданаширо надонист. Гоҳе ки аз дарво-зааш дохил шуд ва хонаашро вайрон дид, чуз бӯйи хоки деворҳои вайрона чизеро ҳис накард. Ба кӯрпахое, ки зери хавоза тори сандуқ рах зада буданд, таъя кард ва ба худ саволе дод: «Мардҳо бовафоянд, ё занҳо?» Пас ба хаёл рафт: «Ман аз барои ӯ худро шармсор кардам. Аз шавҳарам ҷудо шудам, вале ӯ наметавонад. Метарсад. Сабабе намеёбад. Беҳабар! Магар ман баҳонае доштам. «Аз ту бӯйи асп меояд». Аз ин гуфта худам шарм мекунам. Чӣ хел ин дард ба ман часпид? Ҳа, айби ғунда. Дар сари дарав маро газид. Беёд шудам. Чашм кушодам. Манаҳ ва абрӯю миҷғони ўро дидам. Он қадар ба назарам ачиб намуд, ки маргро ҳам фаромӯш кардам. Ҳар ҷо мегуфтам, ки сабаби аз марг наҷот ёфтнам ҳамин

Назир аст... Бригадир шуд. Дугонаи маро гирифт... Бо Муаттар шабҳои маҳтоб даравгар шудем. Кӯрмаҳтоб шавад, орзу мекардем ва ба якдигар мегуфтем, ки шӯй бояд чор кас меидагӣ бошад. Ҳар ду аз бахти табелҷӣ сухан мекардем. Табелҷӣ чандин бор ба ман нигоҳи ошиқона кард, вале Муаттарро гирифт. Гӯё худ аз худ ман бо Муаттар чангӣ шудам ва дигар ӯро надидам... Ягона чизе, ки маро азиз аст, ҳамон нигоҳ аст, ки дар дами марг ба манаҳ ва абрӯву мижғони Назир андохта будам. Ман хато накардаам?»

Саволи Ҷавлон ӯро ба худ овард. Ба назараш аз байни деворҳои вайрона Ёрмуҳаммад ба ӯ нигоҳ мекард. Як қад парид ва боз Назирро ба ёд овард: «Ноинсоф, ман туро гуфта, танҳо шудам, вале як шабро аз ман дарег доштӣ». Сабр накарда ба ҳавлии ҳамсоя гузашт. Кампири Бибирачабро ҳамхоба овард.

— Духтарам, сари танҳо иморат сохта истодаӣ, азоб намекашӣ? — пурсид кампир.

— Колхоз ёрӣ медахад...

— Ҳа... Духтарам, даравгарӣ карда мегаштӣ, хуб набуд? Ҳам бечанҷол, ҳам номат таърифҳо қатӣ баромад. Акнун ба ҳар ош намак. Дар тамоқуқорӣ ҳам биной будӣ.

— Ҳа, холаҷон... Хонаро рост кунам, дигар кор меёбам. «Фалонӣ занаширо задааст... Ҳамсоя саги маро як дос зада, кушт... Шохи дарахти пири ҳамсоя соя мекунад... ниҳолҳои мо қад намекашанд... Мурғи ман дар ғарами алафи бисмадонӣ тухм мекардааст». Ба дилам задааст. Охир ҳамин масъалаҳоро ҳудашон ҳал кунанд намешавад? Баччаи ягонтааш аскарӣ равад, ман қасдан мекардаам. Номи бригадирҳоро гӯё ман хоста, ба муқофот пешниҳод мекардаам. Нашуд. Ба назарам аз ин кори серғавғо нест.

— Духтарам, ҷавони ҷавонию, шӯятро ягон рӯз ба идора ҷеғ зада, ошӣ шав. Вай одами хуб аст.

— Хола?!

— Хайр, боз худат медонӣ.

Садон ҷархи аробаи Ёрмуҳаммад баромад. Кампир ба Ҷавлон нигоҳ кард. Ӯ худро ба нодонӣ зад.

4

— Ҷавлон! Муаттар ҳамаашро фаҳмидааст.

— Хайр?

— Метарсам, ки ягон балоро сар накунад.

— Ман аз аввал медонистам, ки шумо тарсонҷак. Лекин ваъдаатонро фаромӯш накумед: «Барои ту ҳама чизро қурбон мекунам». Инро ман нагуфтаам.

Назир гашти мотосикдро сушт кард ва баргашта ба Ҷавлон нигарист. Ин пагоҳ дар рӯйҳои сиёҳчурдаи ӯ равғани ҷурғот ҷило

медод. Фарқи лайс ва рӯймоли пасисарбастваи ӯ ҳаваси Назирро овард ва ӯ иқрор кард, ки ҳама чизро қурбон мекунад.

— Ман имрӯз дидам, ки иморат қариб рост шудааст.

— Ба ин кор фикр накарда даст задам.

— Чӣ хел?

— Ба як сари қоқ ҳамин ташвишҳо чӣ лозим?

— Соддагӣ накун. Хайр!

Назир ӯро дар назди идорааш фаровард ва мотосиклро баргардонда рафт. Дар роҳ ба аробакаш дучор омад: Ёрмуҳаммад аробаро дар алди роҳ дошта, пеши мотосикли ӯро гирифт ва аз ароба фуруд омад. Рӯ ба рӯи ӯ рост истод. Мушташ гирех мешуд, дар дасти чап тозиёна меларзид ва дандон ба ҳам месойид.

— Роҳ деҳ! – дӯғ зад Назир.

Аробакаш каме китфонашро бардошт ва бо овози ларзон гуфт:

— Медонӣ, ки чӣ кор кардӣ?

— Медонам.

— Медонӣ?

— Ҳа...

— Агар ин тавр, аз худат гила кун.

— Чӣ кор мекуни?

— Ана, ин тавр! – тозиёнаи ба ҳаво бардоштаи аробакаш ба банди дасти Назир бархӯрд. Ғазаб кард:

— Вай-ку туро намехоҳад, ту чӣ худатро хари гаргин барин ба дарахт месойӣ? – ба аробакаш ҳучум кард ва як мушт фаровард.

Ёрмуҳаммад ба ҳашм омад ва бошаст Назирро дошта, рост бардошт ва гардонда ба рӯи роҳ зад. Хост адабашро диҳад, Садои бонги мошине ӯро боздошт...

5

Ёрмуҳаммад бист рӯз дар адабхонаи маркази ноҳия хоб карда омад. Аробаро як ҷавони нав аз хизмати ҳарбӣ омада мекашид. «Ҳама чиз ва ҳама кас навбат доштааст» гуфт ӯ ва рост ба хонаи хурди гӯшаи анбори кӯхнаи колхоз рафт. Нафасашро рост накарда, бригадир одам фиристод, ки аз он хона барояд. Ёрмуҳаммад дар остона рост истода, мӯйсафеди асобадастро ба хона хонд.

— Не, баччем, биргад дар кӯча, рафта гӯям, ки гапи қарзро расондам.

Ёрмуҳаммад аз паси мӯйсафед нигоҳ карда монд. Садои ба сангчаҳо бархӯрдани асои пирамард дур шуд.

Ёрмуҳаммад фурсати зиёде ба дар таъаи зада истод ва кӯрпаи болишташро ба гилем печонида, ба дӯш бардошт. Ӯ байни кӯчаро гузашта, сӯи боғи падарӣ рафт. Гилемпечро сари девор гузошт

ва тори бора баромад. Ду мард юнучкаро дарав мекард. «Ман намурдаам-ку» ба худ гуфт ӯ ва фаромада назди онҳо рафт.

— Монда нашавед!

— Саломат! Оқсаққол гуфтанд, ки дарав кунем. — Аз нигоҳи ӯ рамуз гирифта гуфт яке.

— Миннатдор, оқсаққол ба ин боғ хӯчаин не. Дар дафтари хочагӣ ба номи ман аст.

— Ука, дафтари хочагӣ дар дасти оқсаққол аст.

— Аҳоҳ, мондагиашро худам дарав мекунам.

Даравгарҳо дос ба китф гузошта рафтанд.

Ёрмуҳаммад кӯрпаву болиштро ба беҳи дарахти тут гузошт ва як дам болои он нишаст: «Дар он гӯшааш хона меандозам. Дар гӯшаи чап оғилу коҳдон» фикр кард ӯ ва паси сарашро ба танай дарахт таъя дод. «Занро аз хона рондани мард маълум буд, акнун аз хона баромада рафтани мардон расм шудааст. Дунё ки-роӣ чанҷол намекунад. Биринчи замонаи нарқуши модапарвар оббардор нест».

Ӯ бархоста боғро давр зад ва ба гӯшае, ки бояд хона андозад, истод. Пас аз сари девори ҳамсоъа ҷеғ зада, дос гирифт ва ба дарави алаф машғул шуд.

Дар зери шафаки офтоби ғуруб охири қабзаҳоро медаврид. Аз кӯча садои тормози мотосикл баромад. Оқсаққол аз сари девор намоён шуд. Ёрмуҳаммадро дид ва оҳиста худро пас кашид.

6

«Хум...ҳаҳ... Хум...ҳаҳ». Садои ба санг бархӯрдани путки Ёрмуҳаммад аз шахҳо шунида мешуд. Баробари зарбаи гарони путк пораву резаҳои санг ба ҳар сӯ мепариданд. Арақи чабини ӯ беист қорӣ шуда, ба чашм ва нӯги биниаш мефаромад.

Ёрмуҳаммад сангшиканро ба ғӯт таъя гузошта, қоматашро рост кард ва арақи пешониашро бо ангушти дасти чапаш виречид, «уф» гӯён алам ва мондагиашро баровард ва аз доманай кӯҳ ба дашт нигарист: як мошин ва аз паси ӯ мотосикле чанг карда гузашт. Мард ба ғӯт таъя зад ва дандон баҳам сойид. Арақ дар чашмонаш гӯё оташ шуда буд. Фурсате нагузашта бо силтави вазнаш аз ғӯт дур шуд ва сангҳои шикастаро ба як ҷо тӯб кард. Обилаи дастонашро дид, каме ба худ омад, бо арақи рӯяш дастонашро нам карда, ба ҳам сойид ва мисрону сангшиканро гирифта, ба адир рост шуд. Ғӯту харсангҳоро қанда, меғелонд. Ба рӯйи дарағелида фаромадани онҳоро тамошо мекард, дам мегирифт.

Сангҳои ба ҳамворӣ фаромада, дар таҳмини ӯ як хонаро бино мекунанд. Вале то майда қардан ва то ба ҳавлӣ қашонда, девор рост қардан хеле вақт ва қувва лозим аст.

Баъди он ки Ёрмуҳаммад охирин путкро ба сари санг зад, аз кори имрӯзааш хангаш канд; чашмаш сиёҳ зад, ки ин қадар сангро чӣ тавр шикастааст. Каме ба дастаи сангшикан вазн андохт. Нафасашро рост карда, кӯзаро аз зери бутта гирифта, култҳои охириноро хӯрд, дастаи путкро аз дастаи кӯза гузаронд ва ба китф гузошта, мисриноро ба дасти чап гирифт, вазнин-вазнин қадам гузошта, сӯйи деҳа рафт. Дар назди рахнаи боғ ҷавони аз хизмати ҳарбӣ омадаро дучор шуд.

— Аҳо, рафта аробаатонро гиред.

— Кӣ гуфт?

— Худам.

— Вай аробаи ман не.

— Ман дигар кор дорам. Дар аскарӣ мактаби шофёроиро тамои кардам, на аробакаширо.

Мошине ду ҷароғи хурдро фурузон карда омад. Ёрмуҳаммад даст бардошт ва пурсид, ки вақт дошта бошад, санги ўро биёранд. Шофёр сухани ўро рад накард. Аскарбачча ҳам ҳамроҳи ӯ ба ёри рафт.

Ёрмуҳаммад девори боғро гардонда, ба шофёр фаҳмонд, ки сангро дар пали алаф резад. То дами субҳ садои ба бордони мошин бархӯрдани санг мебаромад.

— Аҳо, акун аробаатонро мегиред. — Пас аз рафтани шофёр хоҳиш кард аскарбачча.

— Додарам, то калонҳо нагӯянд, намегирам.

— Ман ба бригадир мегӯям. Агар ёрии ман лозим бошад, беибо ҷеғ задан гиред. Имсол ман ҳам хона пӯшонданӣ.

— Хайр, додарам, раҳмат....

7

— Назир, ман бовар намекунам, ки шумо ўро мегиред.

— Беақлӣ накуи!

— Охир ҷаро вақти мучаррад буданатон ўро нагирифтед?

— Бас кун!

— Не, акун бас не. Ҳарфҳое, ки одамон ба ман мегӯянд, ба шумо ҳам мегӯянд. Ба ман ҳамаашро гуфтанд, бовар накарда худам кӯча баромадам, ки бинам... Фақат ман аз аробакаш метарсам.

— Чӣ?

— Метарсам, ки ӯ ягон бало накунад.

— Аҳмақ, аз дасти як марди фисин чӣ меояд!

Назир мотосикло даргиронд, тела дода аз дарвоза баровард ва савор шуда рафт.

Чашмони Муаттар аз паси ӯ тофта монданд. Ў бодикқат гӯш дод, ки садои пат-пати мотосикл дар назди дарахти чормағз каме

суст гардид ва якбора баланд шуда ба роҳ даромад. Муаттар дар зинапоия болохона фуру нишаст.

Модари бригадир аз ошхона баромада, ба ӯ «Ҳа, ойим» гӯён киноя парронд ва сағбачаро бардошта ба коҳдон бурд...

Мотосикл ба ароба наздик шуд. Назир хост аз аскарбачча баъзе чизҳо пурсад ва дид, ки болои ароба Ёрмуҳаммад нишастааст. Якбора газ дод ва ба Ҷавлон рӯ овард:

— Кӣ гуфт, ки ӯ ба ароба шинад?

Ҷавлон ба гапи ӯ ҷавоб надод. Вай ин дам аз рафтори худ шарм карда, ба ҳаёл рафта буд.

— Ҷаро хомӯш шудӣ, Ҷавлон?

— Чӣ гӯям?

— Мегӯям, ки бо иҷозати кӣ ӯ ба ароба нишаста бошад?

— Назаратонро паст нагиред. Монед кор, карда гардад...

— Ҷавлон! Муаттар ҳамаи асрори моро фаҳмидааст. Ҳамроҳ рафтани моро дидааст.

— Тарсидед?

— Гап дар тарс не. Моро расво накунамд, мегӯям.

— Кӣ?

— Одамон.

— Назир, ман шуморо нафаҳмидам. Ба назарам, ки шумо – мардҳо дар ҷойи худ мемонед ва ман ба ягон ҷо баромада меравам.

— Ҷавлон, тез нашав. Агар ту суҳанро ёфта занӣ, ҳеҷ гап на мешавад.

— Чӣ хел?

— Масалан, даъво нею, гӯй, ки мо ҳамчун дӯст ба ҳамдигар муносибат мекунем.

— Вақте ки ба рӯйҳои ман доғ пайдо шуд, мардум ба ин бовар мекунамд?

— Чӣ хел? – мотосиклро боздошт ӯ.

— Ҳамин хел. Ҳамааш айби худам.

— Ман дар ноҳия духтури шинос дорам. Ҳамроҳ меравем.

— Ба ғамхориатон ҳазор раҳмат!...

8

Ҷавлон ин пагоҳ пиёда сӯйи идора мерафт. Дар кӯчабоғ, лаби оби равон Ёрмуҳаммад ва аскарбачча сару гардан ва даступойи лойолуд мешустанд. Аскарбачча ба рӯяш ду-се каф об пошид ва ба занак нигоҳ кард ва оҳиста сурфид. Занак ба онҳо наздик шуда, рӯяшро яктурафа карда гузашт ва назараш ба раҳнаи девори боғ

афтид, ки дар паси он сангдеворе боло шудааст. «Бо ман мусобика мекунад» аз дил гузаронд оксаққол ва гузаро шуд.

— Дидед? — аз ёрмуҳаммад пурсид чавон, вале ҷаВобе нашу-нид.

— Ту кай хона андохтани?

— Намедонам. Андак қоматамро рост кунам.

— Агар хоҳӣ, хишт мерезем. Аз кор омада лой меҳобонем. Субҳдам хеста ё хишт мерезем ё похсадевор мебардорем. Баъд якҷоя рафта ҷӯбу тахта оварда болояшро мепӯшем.

— Ман барои ҷӯб пул надорам. Модари бегона ҳамин-дия. Падарам мурд. То ман аз аскарӣ омадам, ки ҳама чизро хоку туроб кардааст.

— Додарам, дунё кири ҳафа шудан надорад; кири чон кохондан ҳам намекунад. Мову ту чанд сол умр мебинем, ки ҳамонро ҳам бо азобу машаққат гузаронем? Фақат гӯӣ, ки хона лозим. Дар рӯи замин ҷӣ бисёр, сангу ҷӯб... Мебинӣ, аҳволи ман аз ту бадтар. Хайр, як кӯрпаи тағу як кӯрпаи рӯ зиёд. Тобистон-ку, ба ҳардуямон мерасад... Мойиндарат шӯ кардааст, рост аст?

— Рост будагист-дия! Занҳо ҳозир комилхуқук.

— Мардҳо ҷӣ?

— Мардҳо мурд шудаанд.

— Медонӣ-ҷӣ?..

Чизе гуфтани буд натавонист гуфтан. Зеро ҳарфи аскарбачча ўро таъна расид. Ҷӯшиду хурўшид ботинан, вале писаракро чизе нагуфт, ки шояд чунин андешахоро надошта бошад...

— Медонӣ-ҷӣ? Ман бояд бригадирро кушам.

Писарак ҳайрон шуд, ки андешаҳо дигар буд ва ҷаро ӯ якбора ба тангкӯчаи дигар рафт:

— Ман ба ҷойи шумо бошам, кучое бином, аз наздаш хандида мегузарам.

Ту ҳоло чавон ҳастӣ, дар одам номус ҳаст, мардӣ ҳаст. Лекин ман аз рӯ чизе намегӯям, ки оксаққол барои ман шуда бригадирро задааст, нагӯяд. Ман ҳам метавонам аз магазин ду куртаи тоза харида, об ба об пӯшам ва ба назари баъзе занҳо озода намоям, вале мардӣ, одамгарӣ дар либоспӯшӣ нест. Ман ҳамин қадар мефаҳмам, ки одамро фаҳмидан кори осон набудааст... Меравӣ?

— Гараж равам кани, уқои раис ягон ҷо наравад, мошинро ман ҳай мекунам.

— Ҷӣ хел? Мошини алоҳида надоданд?

— Не. Алҳол ҳамроҳ.

— Ин хел бошад, рафта санг майда кун.

— Аввал гараж равам-ҷӣ.

Аскарбачча ба роҳ баромад. Мотосикли бригадир ба маркази колхоз равон буд. Назди ӯ омада, каме сушт шуд. Аскарбачча гумон кард, ки ўро савор мекунад, вале овози мотор баланд шуд ва

«пат-пат» карда рафт. Дар роҳ ўро савор мекунад, аз дил гузаронд Зиё ва гӯё аз паси бригадир равон шуд.

Мошини почта дар роҳ Зиёро гирифт. Дар миёндашгӣ оқсаққол назди мотосикли бригадир рӯй гардонда меистод.

9

Бародари раис ба Зиё гуфтааст, ки ман як моҳ кор дорам, мошин ба ихтиёри ту. Зиё мошинро овардааст. Назди боғи Ёрмуҳаммад мегузорад ва пагоҳ гирифта меравад.

Ў дар паҳлӯяш оқсаққолро шинонда, сӯйи деҳа мошин меронад. Роҳ кӯтоҳ, шояд аз ҳардуи онҳо ҳарфе набаромада, ба деҳа расанд. Зиё мошинро охиста меронад. Ба пеш нигоҳ мекунад ва гӯш ба ҳамсафар дорад, ки ягон чиз мегӯяд, ё на. Занак гоҳ-гоҳ месурфад.

Мошин аввалин биноҳои деҳаро гузашт.

— Боғи ақои Ёрмуҳаммад...

Оқсаққол чизе нагуфт. Ҳарфи ронандаро киноя донист. Мошин хеле роҳ рафт. Назди раҳнаи боғ омад.

— Шуморо то назди ҳавлиатон барам?

— Майлат...

Мошин аз назди дарахти чормағз гузашта рафт.

— Ў дар бораи ман чизе намегӯяд?

— Не.

— Дурӯғ мегӯӣ!

— Фақат як бор гуфт, ки бригадирро мекушам...

Оқсаққол аз мошин ҷӣ хел фаромада ба хонааш омад, ҳудаш намедонад. Ғазабаш чунон зиёд буд, ки аз ўҳдааш мебаромад, деворҳои бинои навро ба замин яксон мекард. Ба сандуке, ки тораи кӯрпа рах зада буд, тақя кард ва ангушти башорат ба даҳон бурд, то бихояд. Пойҳояш меларзиданд, каме рост истод, баъд нишаст. «Наход, ки кушад?» худ ба худ савол кард ў ва зӯре пайдо карда, парида хест. «Илоҷи ин кор дар дасти кист? Ба Назир гӯям, ки хушёр шавад? Ё назди Ёрмуҳаммад равам?.. Не... Ин тавр намешавад. Ҳар кас гунаҳкор бошад, ҷазояшро бинад...»

— Духтарам! Ҷавлон!

— Ҳа, хола?

— Омадию гап намезанӣ?

— Монда шудам.

— Чой намехӯрӣ?

— Не, холаҷон...

— Зани бригадир ба идораат нарафтааст?

— Не. Чӣ буд?

— Имрӯз ин чо омада, як иснод кард, — шарҳ дод ӯ ва аз гуфтааш пушаймон шуд, ки худро қафо кашид.

— Чӣ гуфт?

— Ба сари устоҳо дӯғ зад, ки шумо аз кучо ва аз пули кӣ ин иморатро месозед? Ин хонаи колхоз не, ки ба шумо рӯзи меҳнат диҳад. Усто Кариму усто Собир чанг карданд, арросанон рафт.

Гӯё гӯшҳои Чавлон қуфл заданд, танҳо як фарёди зани шинос дар гӯшаш мондаасту бас. Дигар ҳама як ғавғои беҳуда аст, ки ҳарфе кас шунида наметавонад. Ба назараш як тӯдаи зогони сиёҳ, ки фасли тирамоҳ як деҳаро кӯчонда мегузаранд, дар болои ҳавли ӯ гирд гашта фарёд мезананд. Ӯ гӯшҳояшро дошта аз чояш хест ва аз пиразан хоҳиш кард, ки дар кӯзааш оби хунук бошад, биёрад.

Кампир кӯзаро бардошта омад. Чавлон як коса об хӯрд, баъд ба рӯяш об зад.

— Духтарам, аз дасти ман ягон кор меояд? Ба ту чӣ ёрӣ диҳам?

— Ҳеч ёрӣ лозим не, — гуфт Чавлон ва гилеми рӯи симкатро густурда, болояш дароз кашид.

— Агар не, ман рафтам.

— Лозим шавед, чег мезанам...

Чавлон ба сар кӯрпа печид, ки ғавғою фарёди шуми зогон аз гӯшаш дур шаванд. Касе кати ўро тела додагӣ барин ларзид, башаст кӯрпаро аз сараш дур андохт, сиёҳие нест. Гӯш андохт: баргҳои тоқ шибир-шибир карданд, гуке аз марза ба пали алаф чахид.

Кӯрпа гармӣ кард, ба паҳлӯяш гардонд ва дароз кашид. Пеши назараш Ёрмуҳаммад омад, ки дастонашро чангак гардонда, гулӯи Назирро дид карда мерафт. «Мекуша-а-ам!» мегуфт ӯ. Занак «Не!!!» гӯён фарёд зада, аз чоғаш хест ва ангуштони мисли чанголи уқоб қушодааш мушт гаштанд. Баргашта ба лаби кат нишаст. Гӯё ҳамаи дахшато дар ҳавли ӯ гирд омадаанд. Ӯ то рахнаи девори ҳамсоя рафт, ки пиразанро ҳамхоба биёрад, вале касе ўро қафо кашадагӣ барин пой боздошта, аз рахна баргашт.

«Чу!» аз кӯча садое омад ва овози чархҳои ароба баромад.

Чавлон ба кӯча нигарист, вале надид, ки дар ароба кӣ нишастааст. Аз рахнаи девори ҳамсоя ба сари девори кӯча омад ва нигоҳ кард, ки ароба кучо меравад.

Ароба пас аз ягон соат бо ҳамин роҳ сӯйи дашт нишеб шуда рафт. Чавлон нафаҳмид, ки аробаи кӣ ва кучо меравад. Аз дуродур бори дигар садойи «Чу!» омад.

Аз рахнаи девори ҳамсоя садои сурфае баромад. Ва пиразан намоён шуд.

— Духтарам, дидам, ки хоб нарафтаӣ, омадам, бетоҳ ӯмоч¹ карда будам, аввал сер гуфта наовардам, ба хаёлам, ҳозир гушна мондӣ.

— Ташвиш кашидед, миннатдор!

— Ташвиш не. Ягон кор барояд, гуфтан гир. Аз дастам ояд, мекунам.

— Миннатдор, гоҳ-гоҳ ба ҷойи модарам омада истед, мешавад.

10

— Чаро рафти? Ба ту меғям, чаро? Лағнатӣ, устоҳоро ҳақорат кардӣ, барои чӣ рафти? Туро кӣ гуфт, ки ба чунин корҳо ҳамроҳ шавӣ?!

— Дилам ба шумо сӯхт, рафтам.

— Ҳо маккора, дилат ба ман сӯзад, шарманда мекуни?

— Шӯи вай шуморо куштанист...

— Чӣ? Кӣ маро мекушад?

— Шӯи оксакқол.

— Ту девона шудай!

— Ман хоб дидам.

— Аҳмак!

— Ха-ха-ха, барои як чанахс?

— Даҳонатро пӯш, девонаи худо!

— Ҳар зан шарафашро надорад, мисли вай мешавад, вале ман барин девона шуда наметавонам. Вай оламо олонда, номи туро сиёҳ кунад, ба ту маъқул? Марҳамат! Лекин пеши маро надор.

— Девона шудай!

— Ту дар ҷойи ман бошӣ, девона намешавӣ?

— Бас кун! Девонаи худо.

— Ҳамсояҳо пиқ-пиқ аз пасу пеш ханданд, чӣ хел мешавӣ?

— Ба даҳонашон мана ин хел...

Аз зарби дасти ӯ Муаттар ба кундаи тоқ бархӯрд. Назир мотосиклашро савор шуда рафт. Гоҳе ки мотосикл аз тангкӯча мебаромад, нури чароғҳояш ба девори нимбуди хонаи Ҷавлон бархӯрд. Назир мотосиклро ба роҳи калон баровард ва чароғашро хомӯш карда, хеле интизор шуд, ки шояд Ҷавлон аз сари девор нигоҳ кунад.

Ҷавлон пиразанро гусел карда, дар бистар дароз кашида буд, садои мотосиклро шунид, вале аз ҷояш нахест. Пас аз хеле фурсат, аз паси девор сурфаи марде баромад. Боз сурфид. Ҷавлон хеста

1. Ҷмоч – таом, ҳамирро мисли нахӯд лӯнда карда, дар оби ҷӯш пазанд ва мост ё чакка омеанд.

сари девор рафт, вале бовар намекард, ки Назир аст. Аз харос меларзид..

— Чавлон?!

Ин овоз ўро як қад парронд.

— Чавлон, ба ту гап дорам. Ягон чиз пӯшида биё!

— Не, ман намеравам.

— Гапи муҳим...

Чавлон суҳанро кашол накард ва рафта камзӯли бекасабро пӯшида, мисли наварӯс ба кӯча баромад ва омада, ҳарфе нагуфта, ба мотосикл нишаст.

— Ман ҳам мешавам, – гуфт Чавлон, вақте ки аз назди боғи Ёрмуҳаммад мегузашт. Назди рахнаи боғи ў ароба лаклак буд, асп дар паҳлӯи ароба алаф меҳӯрд, аз лойхонаи паҳлӯи хона садои каланди Ёрмуҳаммад меомад.

Ҷондоре аз пеши чароғи мотосикл гузашт. Овози мотосикл садои ҷонвару ҳашаротро пахш карда буд.

— Кучо меравем? – тоқат накарда, пурсид Чавлон.

— Ҷос, ки як шабро ҳамроҳи ман гузаронидан меҳостӣ.

— Ҳа, акнун ба худ омадед?

— Гапҳои пасту баланд назан, худам хафа ҳастам.

— Чӣ маҷбур кард, ки дар ин ғояти шаб омадед?

— Муаттар девона шудааст.

— Чӣ?! – дасти рости Назирро дошта саҳт кашид ў ва саҳл монд, ки мотосикл ба ҷӯй равад. Назир хушёрӣ кард ва рулро ба чап гардонд. То лаби рӯд хомӯш рафтанд. Назир аз бордони мотосикл ҳуволи алоро гирифта, ба рӯйи рег паҳн кард.

— Моҳро бин, чӣ хел аз даруни об тоза менамояд.

— Вай моҳ аст, одам не!

— Ин ҳарфат чӣ маънӣ дорад?

— Занат чӣ хел девона шудааст?

— Ҳоло ин хел чизхоро напурс. Ту бояд ҳама вақт барои ман як хел бошӣ. Ҳама фикру зикрам ту. Ба баҳонаи девонагӣ аз занам халос мешавам. Ин чизро бояд фикр кунӣ... Чӣ хел овози рӯд баланд-а?

— Аробакаш мегуфт, ки шабона аз маркази ноҳия оӣ, аз он тарафи рӯд овози сағҳои деҳаро мешунавӣ. Ба назарам дар хомӯшӣ овози андак ҳам баланд метобад.

— Дуруст-ку? Ту чӣ хел зебо шудай.

— Ҳо, хеле зебо шудаам ва ҳайронам, ки дар ҳамин вазъият дар дили ту чӣ хел меҳр меғунҷад.

— Ту дар ҳар вазъият метавонӣ ба дили ман ҷой дошта бошӣ.

— Ту фикр мекунӣ, ки ман бо гӯшаи рӯймол шикамавро чӣ хел пинҳон карда мегардам? Дар ҳамин ҳавои гарм маро кӣ маҷбур...

— Азизам, бас, ман гуфтам-ку, худам хафа хастам...
— Ман хурсанд! Фикр мекунӣ, ки ҳоло дар деҳаи мо касе..
— Бас! Ман бо ин мақсад ин ҷо наомадаам.
— Шояд ин овози ту дар ин хомӯшӣ он тарафи рӯд гузашта бошад...

— Гуфтам-ку, дар маркази ноҳия духтури шинос дорам. Ҳоҳӣ, ҳозир меравем....

— Не, ман роҳамро худам меёбам. Ту метавонӣ ҳозир равӣ, шояд барои ту ягон маслиҳат диҳад, шояд занатро бурда муолича кунӣ.

— Не, вай аз ин дард халос намешавад.

— Пас чӣ фарқ дорад, ки ман таваллуд мекунам ё не.

— Ту чаро ҳукм мекунӣ, ки аз ман аст. Рафту аз аробакаш бошад?

— Ҳаа, ҳазор раҳмат ба ту барин мард, – гуён Ҷавлон бархост ва бо қадоба равон шуд.

— Беақлӣ нақун, биист! Охир, чаро худатро меҳӯрӣ, касе хабар надорад-ку! Туро дар маҷлиси ҷамоату партиявӣ маломат накарда бошанд...

— Маломат кунанд, баъд ҷашм мекушоӣ?

— Маро хафа нақун. Ту орзу доштӣ, ки шабе ҳамроҳ ин ҷо бошем, барои ҳамин омадам.

— Ҳазор раҳмат.

Ҷавлон аз ӯ дур шуд. Дар паси буттаҳои сиёҳ аз ҷашми Назир ғайб зад, Назир нигарон шуд, ки бармегардад. Ногоҳ садои ба рӯд бархӯрдани чизи вазнине расид. «Ҷавлон!» фарёд кашид Назир ва баргашта ба мотосикл таъя зад.

Ҷашми фурузони мотосикл қаъри обро нигоҳ мекард. Шаб тамоман хомӯш. Моҳиён ба хоб рафтаанд.

Назир чароғи мошинро ба қади об рост кард. Буттаҳои қатор ва дар сари буттае рӯймоли Ҷавлон меистод. Назир дартоз рафта, рӯймонро бардошт ва «Ҷавлон, Ҷавлон» гуён паси чандин буттаро хабар гирифт, наёфт. Мадори пояш хушк шуд. «Уф» гуфта нишаст. Пас аз ҳеле вақт бархеста, рӯймонро бар гардан андохт ва мотосиклро савор шуда сӯйи деҳа ронд. Ба роҳ баромад. «Ман чӣ кор карда истодаам?» савол дод ба худ ва баргашта ба лаби рӯд омад. Касе ҷашмони аз косахонааш барҷаста ва ранги паридаи ӯро намедид. Ва ҳудаш намедонист, ки дар чӣ ҳолат аст. Вақте ки ба пешониаш даст расонд, ҳис кард, ки мисли каси бечон дастанааш сард шудаанд. «Ҷавлон!» бори дигар фарёд кард ӯ ва каме поёнтар рафт. Дар реги нарм ва нами соҳил нақши кафши занонаро дид. Чанд қадам рафт ва дар сангҷол онро гум кард. «Ҷавлон!» Дар ҷавоб садои рӯдхона омад ва гуё об овози мардӣ хурд.

Рӯзи аввали соли таҳсил. Мактабиён ба Кабир маънирез нигоҳ мекарданд. Кабир рамузи нигоҳи онҳоро намефаҳмид; ба яке меҳандид, ба дигаре чашмак мезад. Дар хотимаи дарс «Ба модарат чӣ шудааст? Чаро дасту пойи ӯро бастед? Ту модаратро ҳар рӯз мебинӣ?» барин пурсучӯхо ӯро ба ҳайрат гузоштанд. Кабир сарфаҳм нарафт, ки онҳо чӣ мегӯянд. «Маро масҳара мекунед» гуён хориаш омад. Ба хонашон омада, момояшро зери айвон парешон дид, аз ӯ напурсид, ки модараш кучост. Хонахоро хабар гирифт. Модарашро наёфт, пас назди момояш омада пурсид. Кампир ҷавоб надод. Кабир ӯро ба ҷон расонд, баъд бо илтиҷо гуфт:

— Тақдир будааст, ба модарат парихо расидаанд. Коре карда ба касе гап назан. Наздаш нарав. Мулло ҳамин рӯз омада меҳонад.

— Дар кучо модарам?

— Дар коҳдон.

— Ба қатори говҳо бастед?

— Овоз накун. Гуфтам-ку ба ту, касе нафаҳмад.

Кабир ба ҳарфи момояш гӯш надода, назди дари коҳдон рафт ва қуфлро як лағат зад.

— Оча!?

— Кабир, дара зада шикан, ман мебароям, инҳо маст шудаанд. — Базӯр овози модарро шунид ӯ. Дасте аз паси гиребони Кабир дошта, кашид.

— Ту ба очаат рафтани, барони ҳамин гуфтани маро гӯш намекуни. Гузар! Додот наомада, гузар, ки мекушад.

Кабир сари ҷаҳл силтав дод, ки аз дасти момо раҳо ёбад, гиребонаш дарид. Башааст аз дарвоза бурун рафт. Момо парешон шуда, аз паси ӯ тохт, ки ба ягон кас хабар надиҳад. Кабир лаби ҷӯй нишаст. Момо баргашт.

Кабир хеле ҳаёл кард, гӯё имшаб хоби мудҳише дида бошад, ба оби равон гуфт. Ҷаҳида аз ҷӯй гузашт ва боз ҷаҳида ин тараф омад, тозон ба ҳавлии ҳамсоя даромада, номаълум ба бом баромад. Тахтаи бар равзана гузошта ро гирифт ва аз он ҷо нигоҳ кард, модарашро дида, хост худро ба рӯи коҳ партояв, вале модараш «нафуро» гуфт.

— Оча, ин ҷо чӣ кор мекуни? Ман фуриям?

— Не, баъд баромада наметавони. Гӯш кун. Дар байни кӯрпахо пул ҳаст. Оҳиста гир ва марказ рав. Ариза навишта, ба милиса дарою гӯй, ки модарам ҳамин хел.

— Ариза навишта наметавонам.

— Чӣ хел панҷ сол хондӣ, ки... Хайр, назди муаллимат раву ҳама воқеаро гӯй, дар ариза нависад, ки...

Садои кушодани қуфли дар сӯҳбати онҳоро бурид. Кабир тахтаро ба ҷояш гузошт ва хона хилват гуфта аз бом фурумад, ки аз байни кӯрпа пул гирад.

— Марҳамат, домулло, – садои кампир баромад.

Мулло ҳаросида, аз дар даромад. Аввал дар торикӣ чизеро на-
дид, баъд сафедии коҳро дид ва дар рӯи он занеро, ки бо дастони
баҳамбаста рӯяшро пӯшида меистод. Мулло аз дами дар канора
истод, то дар равшанӣ занакро хубтар бинад.

— Хоҳарак, ба ту чӣ шуд? – як қадам пеш монда пурсид мулло,
вале ҷавобе нашунид.

Вақте ки ин савол бори дигар такрор шуд, модаршӯ ҷавоб
гардонд:

— Чин задагӣ.

— Аз кучо медонед, ки чин задагӣ?

— Муллоҷон, агар зудтар боҳабар шуда, сару нӯғашро на-
мегирифтам, писарамро дар назди мардум шармандаву беобрӯ
мекард.

Муаттар ҳама чизро фаромӯш карда, даст аз рӯй гирифт ва ба
кампир бо нафрат нигоҳ кард. Мулло аз нигоҳи ӯ пай бурд, ки
мағзи занак ҳалал надидааст. Пас ба кампир рӯ оварда гуфт:

— Ман моргазида ва ғундаву каждумгазидаро меҳонам, илмам
ба девонаҳоро дуруст кардан намерасад.. Ин беморро ба духтур
бурдан даркор.

Мулло сурфид ва рӯй гардонда аз дари коҳдон берун баро-
мад.

Муаттар pariда аз рӯи коҳ хест, ба косаи об пешипо хӯрда,
сӯйи дар ҷаҳид ва фарёд зад:

— Домулло! Гӯед, маро чин задааст?

— Аз ин кас пурсед! – кампирро ишора карда гуфт мулло.

Кампир башафт дарро пӯшид, вале Муаттар китфашро монда,
тела дод ва берун баромад:

— Вай қувваи писарат буд, ки маро ба коҳдон даровард, ҷа-
лочин!

— Вай дур нарафтааст, меояд. Ин гапатро фаромӯш накун.

— Дастамро кушо, набошад, хамин ист идора меравам.

— Дар идора кӣ ба гапи ту гӯш мекунад? Дастатро мекушоям,
лекин дигар дар ин ҳавлӣ қадам намегузорӣ!...

Ҷанҷоли онҳо басанда нашуда, аз кӯчабоғӣ садои мотосикл
баромад...

12

Дар сари Ҷавлон ҳамон рӯймоли фаранги сабз, ки дар сари
бутта монда, пушт-пушти буттаҳо гурехта, ба идора рафта шаб
он ҷо хобида буд. Ин бегоҳ на бо роҳ, балки лаб-лаби рӯд омад
ва ангорро гузашта, дар даромадгоҳи деҳа каме дам гирифт. Та-

биат ба чашми офтоб сурма кашид. Чавлон ба сари девори боғи Ёрмуҳаммад наздик шуд. Аспи Моҳрӯ ўро дида, сайҳа кашид ва боз ба алаф фўк зад. Чавлон гардан ёзонда ба сўйи лойхона, ки садои каланд меомад, нигоҳ кард. Ў хеле нигоҳ карда истод. Ёрмуҳаммад танҳо буд, аскарбачча ҳам нест. Баногоҳ дар зери нури моҳи нав аз дами кир баромада, дар сари девори рӯ ба рӯ суратеро дид. Чавлон худро паси девор кашид.

— Ҳамсоя! – охиста Ёрмуҳаммадро ҷеғ зад овози зане. Чавлон хеле нигоҳ кард ва шинохт, ки соҳиба занест, ки чанде пеш шавҳараш вафот карда буд. Занак косаеро ба сўйи мард дароз кард.

— Чӣ лозим?

— Дами гарм, ҳамсоя. Мард бе дами гарм наметавонад.

— Раҳмат, ҳамсоя!

Чавлон паси девор ҳам хўрд ва гўшаи кашоли рўймолро ба рўйи шикамаш паҳн карда сўйи хонааш рафт.

Чандин рӯз аст, ки деворҳои нобуди хонаи нав як зайл истодаанд, тахтаву шиферҳоро ҳам касе наҷунбонидааст. Алафи ҳавлӣ тухм бастааст, дастиеёре нест, ки онро даравад.

Чавлон вазнин лаби кат нишаст ва нафасашро рост накарда, сурфай пиразан баромад:

— Духтарам, омадӣ?

— Ҳа...

Пиразан дар коса ҷурғот ва зери каш фатирча дошт.

— Дер омадӣ, духтарам?

— Кори чанҷолӣ. Нав ҳушам омада истодааст... Лаби кат шинед... Касе, ки арзу ариза карда, чудо мешавам, гуфта ояд, шинонда, меғўям, ки дар пункти фалон қоидаи ЗАГС гуфта шудааст, ки оиларо вайрон кардан мумкин не. Ин таҷриба, хола. Бовар кунед, аллақай чанд оиларо муросо кунондам. Агар умрам боқӣ бошад ва аз дастам ояд, пеши роҳи ҳамаи бадӣ ва вайронкорихоро мебандам. Бигузор, дар тамоми мамлакат паҳн нашавад ҳам, дар ҳамин колхоз, дар ҳамин деҳа ин чиз қонун шавад. Морғазиди аз ресмони ало метарсад... Хола, бовар кунед, ман аз одаму олам дур шудаам.

— Ҳа, духтарам, сахар қатӣ меҳезӣ, меравӣ, ними шаб меойӣ... Лекин ман аз ҳама чиз боҳабар; кӣ қай ба кор мееравад, қай меояд; ҳамаашро медонам. Айвон баланд, тамошо карда мешинам. Ин пагоҳ биргад девона барин буд.

— Чӣ хел?

— Ду шаб боз писараш бедарак будааст.

— Чӣ?!

— Кабираш гӯё бо момояш ҷанг карда баромадааст, дигар барнагаштааст..

— Оча! Оча! Хобӣ?

— Не!

— Муаллим ариза навишт, ба редаксияи газета...

— Хайр, нағз. Акнун маро барор.

— Чӣ хел?

— Дар нӯги шамалаки момот калид ҳаст. Коре карда гиру куфлро кушо...

— Оча, садои мотосикл... Коҳ баланд аст? Яктарафа истед, ман худамро мепартоям.

— Кабирҷон, боз маъиб нашавӣ?

— Не, яктарафа истед. Хӯӯӯп...

«Чу!»

Аз қадамҳои Мохрӯ пайдост, ки имшаб хеле дам гирифта-аст. Ин пагоҳ бори аввал қуттиҳои тамокуро мекашонад. Мохрӯ пойҳояшро ба замин зӯр зада, тира намекунад. Сабук ва чолок қадам мегузорад. Дар зери наълҳои наваш сангҳо садо медиҳанд. Чархи ароба гирд мегардад, аз тири чарх садои нола бармеояд. Аробаи қӯкандӣ лангар меҳӯрад. Гӯшҳои Мохрӯ сиканд. Аробакаш тозиёнаро болои сар давр занонда, ба сағрии асп зад ва мисли асптозҳо «Чу!» гуфт, Мохрӯ тез шуд. Ароба селравро гузашта, ба роҳи рост баромад.

Дар доманаи деҳа касе ба сӯйи дашт медавид. Аробакаш лаҷоми Мохрӯро кашид, боз «Чу» гуфт. Он кас наздик шуд: зане мӯйҳояш парешон ва дар даст рӯймоли сабз метохт. Ӯ наздик омад ва ба аробакаш нигоҳ накарда гузашт. Ёрмуҳаммад аз паси ӯ нигарист. Дилаш таҳ нишаст ва якбора нафраташ боло шуд. Аспро тозиёна зад. Мохрӯ тез гашт. Ӯ лаҷомро кашид ва ба ақиб нигарист. Зан ба миёндашті расид. Бороҳа шуда, сӯйи рӯд метохт.

Аробакаш боз аспро тозиёна зад ва зери дарахти чормағз расид. Мохрӯ таққӣ истод. Аробакаш боз ба ақиб нигарист, зан хеле дур рафт. Ӯ худро аз ароба ба замин партофт. Зертанги аробаро кушода, шотуро ба замин гузошт ва аспро савор шуда, сари онро сӯйи рӯд гардонд. Мохрӯ мисли шахбоз парвоз кард. Занак дар дуродур медавид, мӯйи парешони ӯро бод мисли дуди оташ ба қафо мебурд. Мохрӯ дар миёндашті хӯсида ба канор чахид. Ёрмуҳаммад рӯймоли фарангро дида, боз аспро тозиёна ва маҳмез зад. Мохрӯ чӯю воту марзахоро чахида, чорхез мегирифт. Рӯд наздик. Занак қариб расид. Мохрӯ аз мақсад хабар ёфта, то ҷон дошт, медавид. Вай қариб ба занак расид. Ба ӯ баробар шуд. Занак намеистад. Сари асп аз ӯ пеш гузашт...

ПУЛИ ЗАРРИН

Ў пир шудааст. Як пора латтаеро қурут барин лўнда карда, чашмони обшорашро пок мекунаду ба кас менигарад. Чашмони шаффофи ў беранг ва бенур шудаанд, фуру рафтаанд. Доим дар пилки сурхшудаи чашмонаш ашк давр мезанад. Вай риши сафеди мундаашро панча мезанад. Гоҳ-гоҳе фаши салларо дошта беозор оби чашмашро тоза мекунад ва нафаси дароз кашида «Астағфу-руллоҳ, худоро шукр» мегўяд. Вай нидо мекунад, ки ҳар беаклӣ ва гуноҳе карда бошад, худо биёмурзад. Чашмонашро молида-молида ба кўча мебарояд. Борон навакак заминро об зада хушрўй кардааст. Дар паси тегаи пахлӯи деҳа тирукамон ба сони пули заррини афсонавӣ рўйи рўди Зарафшон шинонда шудааст. Гунчишкон худро афшонда чирк-чирк аз шохе ба шохе мечаҳанд. Мўйсафед аз тангкўча баромада ба камонак нигоҳ мекунад, рангҳо ба назараш шабаҳ метобанд. Дар кўча касе нест, ки бо вай сўхбат кунад. Мўйсафед каме зери дарахти садаки наврас менишинад, баъд охи мадиде кашида бархоста меравад...

1

Бист сол аст, ки онҳо дар ёди писар месўзанд. Дар ҳар маврид инони сухан ба ин боб мегардад. Нияташон ҳамин, ки писар шавад у номашро Ҷаҳонгир монанд. Вале ин ном ба ҳудашон насиб шуд. Ба хоҳири орзу ҳамдигарро «Ҷонгир» гуфта ҷеғ мезадагӣ шуданд. Ва оҳиста-оҳиста номи Алибек дар байни мардум тамо-ман «Ҷонгир» шуда монд. Ў марди доро буд. Мардум ўро «бой» мегуфтанд ва вақтҳои тангдастиашон аз ў гандум, ҷав ё пул қарз мегирифтанд, ки баъд аз даҳону биниашон мебаромад.

Зани Алибек ҳам ба ҳудаш мос афтида буд: ниҳоят зани бағиём. Як дона чормағз ба дасташ афтад, ба сандук мебартояд, ки ба рўзи бадаш суд мекунад. Вай зани қоматбаланд, сари калони ларзон дорад ва гўшаш вазнин ҳам шудааст.

Онҳо ҷуфти кабўтар барин, доим як ҷо. Ҳоло дар айвон офтоб меҳўранд. Каллаашонро ба ҳам монда, оби барфи аз гўшаҳои бом рехтаро тамошо мекунанд. Мўйҳои занак ба рўю пешониаш паҳн шуда, ба гўши шавҳараш расида китикашро меорад.

— Ҷаҳонгирчон, хардекамон-дия? – сарашро аз сари шавҳараш нақанда пурсид ў, вале Алибек ҷавобе надод, вай ба андеша рафта

буд. Гапи занаш дили ўро ба тугён овард, вале чизе нагуфт. Занаш боз ба гап даромад:

— Мегӯм, Ҷонгирҷон, чӣ шуд ба шумо?

— Шоша об барад, нашуда истодас-ку!

— Чӣ нашуда истодас, Ҷонгирҷон, чӣ?

— Ту алами мана тоза накун.

— Мегӯм, гапатона аз ман руст мекардагӣ шудаед?

— Шота об барад, аз ту чӣ руст мекунам?

— Ҷонгирҷон, мегӯм, илоҳӣ ягон рӯз пешу қафо намурем-дия, набошад хор мешем.

— Мурдаи ману ту хор намешавад. Худамонро худамон гӯр карда метавонем.

— Ҳамин хелу мегӯм, Ҷонгирҷон, лозим-дия.

Мардак ба ҳарфи занаш ҷавоб надода аз дарвоза касе ўро фарёд кард:

— Бой-амак!

— Хез, шоша¹ об барад, кӣ бошад, хез! Хӯ-хӯ-хӯш! Канӣ, биёнд!

Аз таги дарвозахона чупон намоён шуд.

— Умм... умм... биё-биё, молҳо нағз? Ягон офат нарасида-аст?

— Не, бой-амак. Баччаҳо гушна, ҳаққи мола...

— Умм... ум... Шоша об барад, мардум қарзашонро наме-диханд, боз камтар сабр кунӣ-чӣ, а? Ҳаққи имсолаат қатӣ якҷоя меводам.

— Бе ҳамин ҳам ҳаққи дусоларо аз шумо нагирифтаам.

— И... и! Тавба кардам гӯй. Фақат ҳаққи ҳаминсола!

— Порсолаашро ҳам надодаед.

— Укаҷон, ғиромӣ накун, айб аст. Ман ҳаққатро додагӣ.

— Кай додед? Канӣ гӯед?!

— Кай? Кай додам? ум... ум... Шота об барад, додам-ку! Йй... йй... тӯҳмата бинанд.

— Канӣ гӯед, кай, дар кучо?

— Ман ҳар рӯз қариб ба ҳар кас ҳар чиз медиҳам, кай донам, ки кадомаш кай буд.

— Ман дигар моли шуморо бонӣ намекунам.

— Майлат, майлат, бонӣ накун, ман ҳозир рафта чудо карда ба дигар чӯпон месупорам. Майлат, рав, ман аз қафо меоям.

— Ҳақро бароред, баъд мол мегиред, вагарна...

— Ман ҳаққатро баъд медиҳам.

— Не.

— Не бошад, не! Рав!

1. Шохашро

Чӯпон ба нӯги таксинчи барҷастаи дарвозахона нишаст ва:

— Ҳамту? Гила аз худатон!

Гӯён асояшро ба сутуни дарвозахона сахт заду баромада рафт.

Ба пӯсти Алибек кайк даромад. Одатан воқеае тезу тунд шавад ё худаш ба ҳаяҷон ояд, нӯги забонаш, гӯё ки бахташ бошад, чаппа шудан мегирад.

Омадани каси дигарро дида шод шуд, ки пулаш мезояд. Чӯра-чаток омад. Ёро ба чой таклиф кард. Чун фикраш ба чӯпону таҳдиди ӯ буд, аз рояш гашта, дар роҳрав қарор истод ва хост, ки ӯ пул бароварад. Чӯра худро ба нодонӣ зада вазн ба пойи сихаташ партофтани шуда худро рӯйи санги роҳрав гирифт. Як лаби санг бардошта шуда, гашта сахт ба ҷояш нишаст; оби барф шалаппӣ ба маҳсию эзори бой зад.

— А, шота об барад, чӣ кор кардӣ? — Вай ҳамин вақт ба пояш нигоҳ кард, ки калӯшашро напӯшидааст, баъд ба муғамбирӣ гузашта: «Пақусур¹, саросема кард» гуфт, вале Чӯра ба сухани ӯ эътибор надода пулро баровард. Бой пулро гирифта шумурд баъд хандаи фиребо карда гуфт:

— Ин пули худам додагӣ-ку?

— Ҳа, пули худатон надодагӣ ҳам мешуд-чӣ?

— Шӯхӣ нақун, Чӯра-чаток... Худат медонӣ, ки ман...

— Медонам, вале як тин пулатонро сарф накардам.

Ба Чӯра пул лозим набуд. Вай маҳз барои он пул гирифт, ки дар бораи бой як мазҳакаи нав бофад. Вай пайдо меҳост, вале Чӯра хандида-хандида «Не, бой, ман пули худатонро овардам» мегуфт.

Алибек гӯсфандхоро ҳам фаромӯш карда, акнун меҳост, ки аз Чӯра чизе рӯенад. Ёро аз нав ба чой таклиф кард. Чӯра қасдан сангро як бори дигар ҷунбонда обро шалаппос занонду «Э, сари соҳибата хӯр» гуфт. Бой гӯё ки гапи ёро нашунида бошад, натақ набаровард.

Онҳо дар офтобрӯйи айвон нишастанд, занак дастархон кушод. Андарунаш бурдаҳои лочиран аз худойиҳо овардаи бой коқ шудаанд. Баъд дар як лаълӣ чормағзи кирмзада ва тутмавизи сиёҳ овард, дар як коса рағғани зарди панҷсолаи гиёмкардаи занак, ки мазааш забону гулӯро месӯзонд, дар байни лаълӣ буд. Чӯра ба ин чизҳо хуб нигоҳ карду якбора «омин, қорам зарур» гуфт.

— Шота об барад, ин хел нашудааст-дия! Мана хафа ме-кунӣ.

— Хафа нашавед, ҳамин пули худатон, ё не?

— Пул-пули худаму боз қоида қоида-дия. Боз лозим шавад омада мегирай...

1. Падарқусур

Ќўра дигар чизе нагуфта хеста рафтан гирифт. Бой ба занаш нигоҳ карду «бори аввал ин ҳодиса» гуфт. Дигар чизе гуфта на-тавонист, замона дигар, бою бойдориро наметарвад. Вай аз ин хусус ба ягон ҷо арз карда гапашро гузаронида наметавонад. Ў ба маънои пуррааш бойҳои кӯҳна барин он қадар доро не, вале замони ҷанг, қаҳтӣ, вай каму беш дорад. Одамон дар тангдастиҳо мачбур мешаванд, ки хоҳу ноҳоҳ чизе гиранд.

Афсӯс, ки ӯ аз болои Ќўра-ҷаток ба ҷое арз карда наметавонад.

Бой ба хари «сиёҳмушкин»-и бино монда ва фирефта аз лӯли харидааш савор шуда бо роҳ Таги Фор сари мол рафт. Бо вуҷуди резачорпо рафтани ҳар вай хеле ба танг омада буд, ки зудтар ба сари мол расад, халаро ба шонаи ҳар зер мекард. Чунон ба ҳаяҷон омада буд, ки мехост ҳарро монда, пиёда тозад. Ҳар метохту ӯ ба пеш ннгоҳ мекард, ки мол дар кучо бошад. Вай дар Сурххок, ки барфаш кайҳо об шуда, бугаш туман барин адирро фаро гирифта буд, рамаро дид. Ҳарро ба адир рост кардани шуд, вале дасту пойи ҳар аз лой лағжида пеш нарафт. Алибек ҳарро ба хорбуттае баста, оҳиста-оҳиста боло баромад. Вай ба сари мол рафт, дид, ки Бозор ҳоло наомадааст, занаш мол бонӣ мекунад. Вай аз фурсат истифода бурда гӯсфандҳояшро ҷудо кардани шуд, вале занак розӣ нашуд, ба бой арз кард, ки шавҳараш ба назди ӯ ҳақ мегирам, гуфта рафта буд. Алибек ба ин гапҳо эътибор ва ҷавобе надода, ёвалло, гӯсфандҳояшро зудтар ҷудо кардани буд. Бой «ҳа», занак «на», қариб ҳар ду ба тую ман рафтанд.

Ќўпонзан ба гапи ӯ гӯш накарда, пеши молро гардонда ба ҷойи қақилтар ронд. Алибек як-як гӯсфандҳояшро зехнишин карда, ҳасту несташро медид. Вай ҳоло боқувват ва чилу ҳафт сол дорад, бардаму пурқувват. Ќўпон ёри надихад ҳам, ҳудаш гӯсфандҳояшро ҷудо карда наметавонад. Ў хеле шитоб мекард, ки Бозор-ҷўпон наомада корро буд қунаду молашро бо сойчаҳо хай карда равад, вале ҷўпонзан аз чизе бохабар будагӣ барин ҳеч намегузорад, ки бой гӯсфандашро ҷудо қунад.

Алибек ба пӯписа гузашт ва бо ҳамон шаст ду-се гӯсфандро аз пояш қашида ҷудо кард, вале занак рафта онҳоро баргардонида боз ба мол овард. Ғазаби бой гирифт, дов қашида ба сари зан омад. Занак асоро рост бардошт:

— Наздик нашав!

— Охир ту сиёҳмилла мефаҳмӣ, ки ман моли худамро мегирам!

— Охир ту мефаҳмӣ, ки мардак барои ҳақ рафта буд? Ҳақро барор, молатро бар!

— Ман дар умрам бо зан байъу шаръ накардаам. Туро ба ин кор кӣ монд?! Ҳеҷ кас ёд надорад, ки зан чӯпонӣ карда бошад. Рав, ба хонаат шин, муттахам!

— Муттахам худат! Беимон! Акнун ба ёдат мегирӣ, ки зан чӯпонӣ мекунад!

Вай аз назди ӯ дур шуда ба паҳлӯи харсанги зард, ки дар бада-наш аввалин аломатҳои сабзаи баҳор сим зада мебаромад, рафта ба роҳи деҳа чашм андохт, ки ҳоло ҳам аз шавҳараш дараке нест.

Пас гапи марди бефаровездаҳон таъсир карду худ ба худ зери лаб ғуррид: «Аблаҳ, замона ба чӣ аҳвол аст, намебинад, таъна мезанад. Кӯр. Агар бинӣ, ки ҳозир дар ҳама ҷо занҳо...» ҳамин вақт ба хотираш дигар чиз омад, дандонҳояш ба ҳам фишурда шуданд: «Як милтиқ медоштам...» Вай боз ду-се қадам болотар ниҳод. Ҳамин дам чашми бой ба мӯйи дарози пӯпакандохтаи зани ҷавони гавдадор афтид ва якбора дилаш таҳ зад. Вай боз сар то пойи занро дар мизони чашм андозу баркаш кард. Зан бари чома-аширо бардошта ба миёнаш таранг баста буд, ки ӯро хеле ҷасуру зебо нишон меод, вале ҷорукҳои мардонаву ногунҷони пояш ба ҳусни ӯ ҳалал мерасонад. Бо вучуди он кас бо чашмони бой не, бо чашмони нек ба ин зани ҷавон нигарад, мегӯянд, ки аввалин лолаи кӯҳсор аст, ки абри найсон нав онро шустааст. Бой бори дигар ба ҷоруки пойҳои ӯ, ки аз он шавҳараш буданд, диққат дод. Молҷудокунӣ аз хотираш рафт. Ба зан нигоҳ мекард. Як ҳиссиёти беандозаи ҳайвонӣ ба сари ӯ зад, баъд қадам монда пеш рафт ва тамоман бо савти дигар гап сар кард.

— Ту умуман чӣ меҳохӣ?

— Ҳеҷ чиз!

— Не, ба ин маъно, ки ман ба ту чӣ диҳам.

— Ҳеҷ чиз!

— Ҳақ мегӯӣ-ку?

— Инро бо ҳуди чӯпон ҳал кунед.

— Чӯпон не, худат чӣ мегӯӣ?

— Худам? Ҳу... худам мегӯям, ки чизе ки чӯпон хоҳад, тею гӯсфандҳоятро гирифта бар!

Алибек аз нав ба фикр рафт. Аз пеши рама садойи хониши кабк баромад. Занак ба он тараф нигарист, вале ин садо ба гӯши мард намефорид. Садойи гӯсфанди барраашро гумкарда баромад. Мард зуд ба он нигоҳ кард. «Аз он ман набошад?» Ҳамин дам пояш лағжида, ба даҳан зад ва салла аз сараш парида гӯсфандҳоро тӯронд ва ғелида ба паст рафт. Ба ҳамворӣ нарасида ба хорбуттае андармон шуд. Бой дастони лойолударо афшонда-афшонда, гардан ёзонда аз паси он менигаристу аз дил мегузаронд: «Сари чанд сӯро меҳӯрад» ва тоқат накарда бо пошнаи пояш лағжида-лағжида ба паст нишеб шуд. Вай рафта салларо гирифт. Ба сараш напечонду ба миён баст ва токии нимдошти ҷоргулро маҳкамтар

ба сараш пахш карда, як назар ба зан зехн монд ва оҳиста-оҳиста боз ба назди мол рафт:

— Шоша об барад, замин рӯяк об кушода будаст-дия, – ба зан лабханда карда гуфт ӯ ва нарм-нарм сурфид. Занак ба ҳарфи ӯ эътиборе надода, лаҳза ба лаҳза ба роҳи деҳа нигоҳ мекард. Вале мард ду чашмашро аз ӯ намеканд, ки шояд бе салла ба назари ҷавонзан хубтар намояд ва шояд ягон чиз гӯяд, вале... Суханҳое, ки дар ҳаққи мумсикии ӯ мегуфтанд, эътиқоди тамоми занҳоро гардонида буд.

— Ту ҳайф шуда будай-дия! – якбора чунин сар кард вай.

— А?

— Мегӯм, ки шота об барад, ҳайф шудай!

— Рост мегӯед, бобочон.

— Ҷойи ту дигар ҷо будааст.

— Ҳа, бобочон...

Бой сурфида монд ва босаловат қадаме пеш андохт, чашмаш ба габгабаи сафеди ҷавонзан ва ранги тозаи ӯ афтид, бори дигар дилаш таҳ нишаст. Ба назараш чунин расид, ки акнун ба зан фармонравой карда метавонад. Боз лабханд зад:

— Й... ихй. Ана хурсандию, каний ин ҷо биё!

Занак сурфида монд, гӯё ҳарфи ӯро нашунид. Бой боз таклифа-шро пеш ронд. Зан ӯро тез кардани шуда суҳанро дуртар бурд.

— Не, бой, шумо пир-ба даст додагӣ, ба шумо наздик шудан мумкин не.

— Ҳаҳ-ха, ту хеле шӯх менамоӣ-ку, а? Ойимча?

Ин калима ба ҷиккаи зан нарасид, зеро вай меҳост, ки бойро ба шӯр орад:

— Не, бе ҳазл мегӯям, шумо одами табаррук.

Бой боз сурфид, муллоёна сурфид.

— Шота об барад, ин ҷо биё, ҳавасамро оварда истодаӣ.

Дили зан ҷиғ кард, вале оташро фуру дошта ҷавобе нагардонд. Китф аз ҳарсанг баргирифта, пушти он гузашт.

Ӯ ҳар вақт дасташро саҳттар фишурда мемонд ва бо гӯшаи чашм дуздида ба роҳи шавҳараш менигарист.

Бой боз як қадам пеш монда ба зан наздик шуд, вале ҳамин вақт аз ҳаяҷон дилаш саҳт зад, ба ҳарсанг така кард. Вай занро ба паҳлӯяш хонд.

Ҷўпонзан хандиду чизе нагуфт, хандаи ӯ ба назари бой нозу адо барин расид. Гумон кард, ҷавонзани зебои офтобхӯрда, ки бо чунин ҳусну ҷамол бо як ҷўпони бадбӯй умр ба сар мебарад; як шаб бо зан бошад, сад шаб дар сари кӯҳ, ба ҳар сухани ӯ дафъатан розӣ хоҳад шуд; аз он, ки дороии ӯ ба мардуми деҳа маълум аст. Аммо судхӯриашро пинҳон дорад, ки мардум намедониста бошанд. «Ягон чизи дуруст ваъда бояд кард.» Бо ҳамин мақсад боз пеш рафт.

Занак ҳаросид ва ранги рӯяш саҳт тағйир ёфт. Пояш лағжид, зуд асояшро ба таъя гузошта, худро нигоҳ дошт. Ҳамин вақт бой қариб буд, ки ба ӯ дарафтад. Занак худро ба паст ҳавола дода паси ҳарсанг гирифту асояшро мазбуттар дошт. Алибек ба ӯ наздик омад. Зан асоро бардошта сари бойро нишон карда шофосо ронд. Асо аз рӯйи сари бой шуввӣ ҳаворо бурида ба шаст омада ба ҳарсанг бархӯрд ва дасти зан лат ёфт, вале ӯ дар гармиаш ҳис накард. Бой ҳаросида дигар пеш наомад.

«Ҳа?...»

Вай тарсид. Чашмонаш давида баромандан аз дил гузаронд, ки асои ӯ мерасиду ҳамин ҷо мемурд, молу ҷоҳу ҷалолаш киро мемонд? Боз аз тарс ҳамон оҳангро тақрор кард:

«Ҳа?»

Бадани бойро арақ паҳш кард. Чашмашро пӯшид. Молу ошнояшро ёд овард, ки дар Ёсмаат ва Баҳмал ном ҷойҳои Ўзбакистон, дар Рухшону Ёриву Нимдонаву Сурххок ном деҳаҳои водии Зарафшон дар дасти ошноҳо ғусфанди зиёде дорад, ки рафту асои зан ба сари ӯ мерасиду мемурд, ҳамаи он молҳо аз он ошноҳо мешуд. Ё ба худ омад, ба ҷӯпонзан «Ҳазл кунам, қариб зада кушта будӣ» гуфт ва аз нав хост молҳоро ҷудо кунад...

Ҳамин вақт зан дид, ки аз Таги Фор касе намоён шуд. Акнун дили ӯ ором ёфт, вале дасташ саҳт ба дард даромад. Бой молҳоро ҷудо мекард, вале зан гап намезад, зеро вай бовар дошт, ки то он дам шавҳараш расида меояд...

Бозор омад. Рост ба чашмони занаш нитох карду «гуноҳи замон» гуфт.

— Ҳеч гап не, – дилбардорӣ кард зан.

Вале дар он тараф бой қуту амолаш қанда лаҳза ба лаҳза ба онҳо нигоҳ мекард, ки зан рафтори ӯро ба шавҳараш меғӯяд, вале зан аз ин вачҳ даҳон накушод.

Бозор назди ғусфандҳои бой омада. Як ғусфанди сафед ва як сиёҳи пойи росташ холи сафед доштаро ҷудо карда аз нав ба мол ҳамроҳ намуд:

— Ҳа? Шота об барад, ҷӣ қор карда истодаӣ?

— Ду қарор. Ду ғусфанд.

Бой шах шуда монд. Вай тарсид. Қон ба саломат бурдан барои ӯ ғанимат буд, аз ин рӯ чизе нагуфта, ғусфандҳои ҷудокардаашро пеш ронд. Баъд худ ба худ ғурунгид: «Ош нақун. Даҳ боло карда нагирам, Алибек набошам».

3

Қӯра-ҷатоқ дар байн даромада, як қӯча мардонро меҳандонд. Онҳо рӯйи суфа, дар тақсинҷҳои пешайвони мағазину ҷойхона, рӯйи сангҳои сиёҳи пул нишаста ба гапҳои ӯ гӯш андохта меҳан-

диданд, Вай дар байни мардум чунон машхур шуда буд, ки ҳатто нигоҳ кунад, хандаи кас меомад. Ў ба кас нигоҳ мекарду як абрӯ мепарронд, баъд дандонҳои резаашро ба ҳам ҷафс карда механдид. Ба қавли мардуми деҳа «лӯкка» мегирифт, ки китфҳояш шинухез мекарданд. Дар ҳамон шасти хандааш қофия мезад ва якбора «вааъ» гуфта даҳонашро мекушод.

Ў ҳоло «бой эзорашро олонидааст» мегуфту механдид ва қиссаи пулгириашро нақл мекард, таърифи зани бағиёми ўро мегуфт, ки аз тангкӯча Алибек намоён шуд. Ҳама баробар хандиданд: «Номаша гиру гӯшаша каш».

Бой то басанда шудани ханда расида омад: «Йй. Ана хурсандию, ана хурсандию». Вай салому алейкро фаромӯш карда якбора ба мардум ҳамроҳ шуд ва гапро сар кард.

— Шоша об барад. Чӯлоқ, мақом карда истодааед-чӣ?

Боз ҳама баробар хандиданд ва ба эзори бой нигоҳ карданд. Худи ў ҳам ҳайрон монда ба эзораш нигоҳ кард, баъд дид, ки ҳеҷ гап не, як-як ба одамон чашм дӯхт.

Ҳамин вақт мӯйсафеде асозанон аз кӯчаи миёна баромаду хабар овард, ки усто Рачаби чорукдӯз аз гап мондааст:

— Йй, ана хурсандию, ана хурсандию, – бой баробари сухани мӯйсафедро шунидан хурсандии бемавқеъро чун одат изҳор кард.

Муаззин «намози аср»-ро азон гуфт. Намозхонҳо ба масҷид рафтанд, вале бойи «ба пир даст дода» намозро партофта беморбинӣ рафт. Вай аз дари ҳавлии бемор «бай-бай-бай, ана хурсандию, ана хурсандию!» гуфта даромад. Атрофи беморро гирифта гиря мекарданд. Алибек аз зани ў пурсид, ки васияташро ба кӣ гуфта бошад. Зан «ба ман васият карданд» гуфт.

— Аз ман камакак қарздор буданд, гуфтанд?

— Не, нагуфтен, ушон одати қарзгирӣ надоштанд-ку!

— Фаромӯш карден-дия. Хуҳаракам, ба шумо дурӯғ, ба худо рост, аз ман се гов чарм, якунимта¹ пул гирифта буданд, баъд як бор даҳон ҳам андохта буданд, ки говро ба ивазаш медиҳам... Ин ба шумо дурӯғ, ба худо рост, хуҳарам.

— Ягон бор ба хуш омада монанд, мепурсам.

— Не-не, ин аниқ, шумо беморро азоб надихед, ин аниқ! Ба ёди бемор қарз омадан гирад, чон доданаш душвор мешавад... Хайр, ман боз меоям. Фақат ҳамин чизро ба шумо гӯям гуфта омада будам. Боз меоям...

Вай беморро надида баромада рафт. Занак ҳам аз шавҳараш ин гапро пурсида натавонист.

1. Яку ним ҳазор

Пагоҳии барвақт. Алибек зери кӯрпа буд, ки ба гӯшаш садон навхагарии мардум расид. Одатан гирия ба каси нав бедоршуда саҳт мерасад, вале табъи ин мардакро хуш қард. Алибек ҳам зуд хеста ба мурдаҳона рафта ва аз дарвоза даромада «аком-э, аком-э» гӯён баробари хешони Усто Рачаб овоз баровард ва дар байни овозҳо мақсади худро баён мекард, ки мардум бифаҳманд: «Аком-э, аком-э... қарзи маро надода рафтед, аком-э, шоҳи зиндагӣ об барад, аком-а!» Кӯдакон гирияро монда, ба ғӯяҳои ӯ меҳандиданд...

Баъд аз дафн ҳама аз сари қабр баргашта раҳораҳ дар ҳаққи усто суҳанҳои неқ мегуфтанд. Ёдаш мекарданд. Хомӯшу сарҳам меафтанд. Ҷӯра-ҷаток оҳе қашид, сурфид (гӯё диққати ҳамаро бурданӣ буд), баъд ба гап даромад:

— Мо бисёр одати бад дорем-қуя!

— Чӣ хел одат? – пурсид мӯйсафеде, ки гоҳи сӯҳбат сараш ларзида меистод.

— Ба ҷойи он ки мо ба мурдадор ёрӣ диҳему ўро дилбардорӣ кунем, аз вай пул мегирем: хайрот. Ҳам чизӣ қиматро гум кунад, ҳам...

— Йй, й, шота об барад, гунаҳкор шудӣ. Ин аз рӯйи таомул... Йй... й...

— Таомул бошад ҳам, нодуруст. Дигарон бояд пул диҳанд, на мурдадор.

— Йй... й... ана хурсандию, ана хурсандию.

— Шумо ҳамин хел меғӯед-дия, бой. Як кас дорад, дигаре надорад. Таомул гуфта, маҷбур аст, ки қарзу вом кунад, буду набудашро фурушад хайрот диҳад. Болои сӯхта намақоб.

— Шота об барад, таомулро пушти по назан.

Ҳама хомӯш, андеша мекарданд. Касе ба тақлифи Ҷӯра-ҷаток ҳамроҳ намешуд. Ҳамин тавр, ҳар кас ба қори худ рафту Алибек рост ба мурдаҳона.

Вай аввал хел-хел рӯи ҳавлӣ гашт, баъд назди зан рафта пурсид, ки шавҳараш чӣ гуфтааст.

Зан, ки то ин вақт барои шавҳараш месӯхт, гапи бойро шумидан замон ашқи чашмонаш хушк шуд ва ноҳост хандид. Баъд ҳаросида ба атроф нигоҳ қард. Лаб инч қарда истодани бой ўро ба ҳашм овард ва акнун ба саволи ӯ ҷавоб дод:

— Усто гуфтанд, ки аз шумо чизе нағирифтаанд.

— Йй, й, шоша об барад, дурӯғ...

— Албатта дурӯғ.

— Не, нафаҳмидед, сеvu ним гов чарм ва...

— Ун рӯз се буд, имрӯз сеvu ним шуд!

— Яктоаш чарми такка буд, барои ҳамин нагуфтам. Ҳаминро ним гов чарм ҳисоб қарда сеvu ним гуфтам.

— Бой-амак, ман шумо қатӣ мочаро намекунам. Боз чанд рӯз сабр кунед. Ду-се касро даъват карда шуморо розӣ мекунонам.

— Хуҳарам, ман ба «ду-се» кас чиз наодоам. Хохӣ, медихӣ, нахоҳӣ ба арвоҳи падарам мебахшам.

— Мурдaro монда, тутхӯрӣ кунам? Рафтуo сабук шавад...

— Нее, намешавад.

— Набошад, пеши усто рафта, қарзатонро даъво кунед...

Бой сурфаи таҳдоре карду баромада рафт ва бегоҳ гови занакро аз пода чудо карда ба хонааш бурд.

Ҳамон шаб ҳама бо ёди мурдаи Усто Рачаб, гов ба хотири касе нарасид. Пагоҳ зан парешон ба оғил даромад, ки говро ба пода ронад. Гов набуд. Вай гумон кард, ки ягон кас барвақттар онро ба пода бурдааст. Хотирчамъ аз пайи пешвозу гусели меҳмонҳо шуд. Ин бегоҳ ҳам гов наомад. Шабона хеле кофтуков карда, говро наёфтанд, баъд назди подачӣ рафтанд. Подачӣ арз кард, ки ин пагоҳӣ говашон ба пода наомадааст.

Зан, ки аз гирияи зиёд овозаш гирифта буд, тамоми шаб атрофи деҳа, боғу боғхонаҳоро «ҳеш-ҳеш!» гӯён чӯё шуд, вале говашро наёфт.

Хурӯсбонг. Аз кадом катаке овози норасои хурӯсчӯчае бармеомад ва овози хаставу бемадори гове, ки аз гуруснагӣ бекара шудааст, ба хурӯсчӯча ҷавоб мегардонад: «Ку химматат, бой-бой!»

Ҳамин вақт зан аз назди дарвозаи бой мегузашт. Вай овози говро шунида, бозистод. Пас аз ду-се бори «бойро» ҷеғ задани гов, ба дарвозаи Алибек рафт ва бо асо сахт-сахт кӯфт.

Бойи хоболуд ҷомарo ба китф партофта сурина росташро хорида-хорида ба дарвоза омад:

— Кӣ?

— Ман.

— Кӣ ту?

— Бой, гови марo барои чӣ дуздидед?

— Номаткул нақун, холо марo ҳеҷ кас дузд нагуфтааст.

— Ман мегӯям. Дарвозарo кушо!

— Овозатро гир! Шаттоҳӣ нақун! Ман қарзро гирифтаам. Набошад, чарму пуламо биёру говатро бар.

— Чармат сарата хӯрад. Рав, асбобу ускунаи усторо бардор

биёр, лекин ман гови медодагӣ надорам.

Бой ҷавобе нагардонд. Хеле хомӯш истод. Зан гумон кард, ки ӯ рафт. Оҳиста, «ака» гуфт. Боз ду-се бор ҷеғ заду баъд дарвозарo кашид.

— Ман шумо занҳоро нағз медонам, як шаб, ки бемард мондед, чашмонатонро хун мегирад. Дарвозарo кушом, медарой-а? Ё, ё... – якбора гапро аз дигар тараф кашола кард. Зан ором буд. Бой гапашро давом дод. – Ё омадӣ, ки бой ба балои занаш... а?... Чарo гап намезанӣ? Шота об барад, рафти-чӣ? Хайр, майлат, рав...

- Бой-ака!
- Йй, ана хурсандию. Кушом?
- Ҳа, кушоед!

Бой занҷирро бардошт ва оҳиста табақаи дарвозаро боз кард. Дар назди зан аллакай чанд нафар ҳамсояҳои бой ҳозир буданд. Бой дарвозаро пӯшидани шуд, вале зан тела дода даромад.

- Говро сар дех!
- Йй, шота об барад, пулро биёр набошад.
- Ман аз ту пул нагирифтаам. Пеши усто рав!
- Ман ҳам аз ту гов нагирифтаам. Пеши подачӣ рав!

Бой чӣ кор карданаширо надониста беихтиёр дарро пӯшид ва хост бо зан оромона гап занад. Вай боз сурини росташро хорида-хорида ба гап даромад:

— Миёни ҳардуюмон, шота об барад, ё ягон чизи дигар ме-хоҳӣ-а?

- Говамро мецохам. Дигар чӣ мецохам?
- Не, дилат дигар чиз мекашад. Ман шумо занҳоро... ҳй, ҳй-ҳй. Ё мецоҳӣ, ки...

Бой як қадам ба зан наздик шуд...

- Ҷонгирҷон – аз айвон овози занаш баромад.
- Йй ана, нагуфтам, кора бало зад. Мақсадатонро тезтар нагуфтед. Уху-уху. Ҳозир!

— Кора бало зад ё худатона, барои ман фарқ надорад. Ба ман говам лозим.

— Ин қадар хирагӣ мекунӣ, гуфтам-ку, қарз қарз аст! Боз чӣ? Шота об барад, рав! Мардум фаҳманд, чӣ меғӯянд. Шӯяшро дирӯз гӯр карду аллакай ба дари бой омадааст, меғӯянд.

— Гуфтан гиранд. Ман ба дари бой гадоӣ наомадаам. Говамро мегирам.

- Овора нашав. То пулу чармро набиёри, гов-пов намегирӣ.
- Ана пул! Ана чарм! – зан бо асо ба миёни бой фаровард.
- Йй, шота об барад... Ҷонгирҷон!
- Чӣ шуд, чӣ шуд? Ҷонгирҷон!
- Омадас, ки... Ҷонгирҷон, омадас, ки... – туфашро фуру бурдани шуда мақсадашро ҳӯрд.

- Ҷонгирҷон, дар ин бевақтӣ омадас, ки шумо...
- Ҳа, омадас, ки ман... – сухани занашро тасдиқ кард.
- Ҳӯ бар падарат лаънат! Шӯят барои ҳамин мурда будаст-дия! Гуфтанд-а, мардак сил шуда мурд!

— Ман пеши ту додани наомадаам, беимон! Говро барор, мумсик!

Ҳамин вақт гов бонг зад ва онҳо лошаҳӯрони аз уқоб ҳаросида барин гардан фуру кашида хомӯш монданд.

Бой ба занаш менигарист, зан ба ӯ. Ҳар ду хайрон. Занак ҳаросид ва асоро мазбуттар гирифт. Зани бой пас аз ба шавҳараш

нигоҳи дуру дароз андохтан ба сӯйи занак қадам партофт ва на-
сихатомез ба гап даромад:

— Хухарам, ҳамин обрӯят ҳам бад не. Шукр кун, ки ҳамсояхо
нафаҳмиданд. Набошад, расво мешудӣ. Хухарам, айб аст, ки зан
ними шаб ба хонаи марде биёяд. Ин чизро мардҳо мекунад. Ба
ту айб. Чӣ кори кардаат пешатро гирифт-дия.

— Қанчики ҳаром. Ман пеши шӯйи ту хоб рафтани наомадам.
Говро барор... Холдоракам, хеш-хеш!

«Боонг!» ҷавоб гардонид гов.

— Дидед, аз шумо боақл, – ба зани бой ишора паронд ӯ.

— Вай аз ту ҳам боақл аст. Вай қарзи соҳибашро доништа омаду
ту гардан мекашӣ, маълум, ки бо шӯят чӣ муносибат доштаӣ.

— Ана ин хел муносибат доштам! Мебинед? Ана ин хел!

— Вой дод! Ҳамсояхо ёрӣ дихед! – ба зарбаҳои асои зан тоб
наоварда дод мезад зани бой. Дар ҷавоб аз паси дар «пик-пик»-и
тамасхури ҳамсояхо шунида мешуд.

Бой тохта ба хона рафт, ки либосашро пӯшида биёяд.

Зани бой дарвозаро кушода дастак мезад, ки ин бева дар ин
бевакфӣ ба сари шӯйи ман омадааст...

Занак ба чизе гӯш надода турми дари оғилро бароварда, го-
вашро берун овард.

4

Оби ҷӯйи байни деҳа хоки сурхи адири маҷрояшро шуста
рангин шуда, кафк карда ба нишебӣ қорӣ мешуд. Садои мори
афъӣ барин фишшосзанон қорӣ шудани он қариб деҳаро фаро
мегирифт. Вай аз кӯҳҳо бӯйи баҳору сабзаҳои навдаида, ҷӯбҳои
хушқу, восӯхтаҳои ҷӯпонон, пӯсти дарахтон ва сангу сангчаҳоро
меовард. Дар кӯча боз мардон ҷамъ омадаанд ва интизори авва-
лин кишти баҳорианд. Замин рутубат дорад. Нақши поҳои гову
гӯсолову бузу бузголаҳо ба рӯйи роҳҳо колаб андохтаанд. Ҷӯра-
чаток пулро гузашта ба мардум наздик шуд, ки ҳама баробар
хандиданд ва якбора «бой» гуфта монданд. Ҷӯра ҳам дахонашро
то баногӯш кушода «вааъ» гуфт, пас ҷӯбашро ба паҳлӯи ҷавони
«сафедмӯй» халонд.

— Э мон ҳазлата, ланг!

Ҷӯра дахонашро кушода чизе гуфтани шуд, вале чашмаш ба
бой, ки аз тангкӯча намоён шуда буд, афтоду ҳамон зайл монд.
Ҷӯра сурфид: «уху-уху!»

Ҳама хомӯш ва ором буданд.

Бой бо сангроҳаи пушти хонаҳои барқади деҳа хирадмандона
қадам зада, гоҳ-гоҳ ба кӯчаи калон нигоҳ карда, даст пушти бар
меомад. Фаши саллаи ӯ чашми гуруснаи соҳибаш барин беқарор
буд.

— Ассалому алайкум! – дастони бой якбора аз пушт ба пеш гаштанд ва чашмонаш боҳасрат ба Ҷӯра-чаток дӯхта шуданд, ки гӯё мегуфтанд: «Аввалин касест, ки маро фиреб дод. Боғи зебои маро, ки то ин дам меваашро касе начашида буд, рахна кард. Дар ҳар ҷо дод аз дасти ту мегӯям».

— Бой, фикр карда мондед? – ба хадуки Алибек расида гуфт Насим-пучук.

— Шоша об барад, ҳамин ҷӯлоқ ғалатӣ-дия.

— Бой-амак, ҷӯлоқа кораш калон.

— Кани-кани?

— Имрӯз як кабк доштааст, қафас мекобад.

— Йй, шота об барад, ту қафасата надодӣ?

Дахони Ҷӯра-ҷӯлоқ боз то баногӯш кушода шуд.

— Бой-амак, қафаси ин кас тангӣ кард. Ваа!!! – боз қофия зад ҷӯлоқ.

— Шоша об барад, барои бедона будааст-дия.

— Ваа!!! Кабкҷӯча бошад мешуду сабил ман пирчаашро доштам.

— Доматон хуб калон будааст, ки пирчааш афтидааст. – Ҳамаи ғаниматҳои ба сараш омадаро ба ҷӯлоқ бор кардани шуда гуфт Насим-пучук.

Мардҳо аз ханда шикамашонро медоштанд. Ҷӯра-чаток вазнашро ба асояш партофта механдид. Насим-пучук аз рӯйи санг парида хест, бой оби чашмонашро пок мекард, баччаҳо аз ханда гирд-гирди мардҳо мегаштанд, ки ҳамин вақт аспсаворе «хонаи Камолиддин тӯй-ба!» гӯён ҷор андохта гузашт.

Ҳама якбора хандашонро боздоштанд. Бой овози ҷорчиро нашунида аз нав дасташро ба гӯшаш лапар кард, ки дурусттар фаҳмад. Овози савор дур рафта буд. Бой нашунид. Баъд ба Ҷӯра-ҷӯлоқ рӯй оварда пурсид.

— Чӣ мегӯяд?

— Мегӯяд, ки касе, ки гурусна бошад, ба хонаи домолло равад.

— Чӣ хел?

— Домолло қарзҳои аз одамон гирифтаашонро бармегардонандаанд.

Бой хеле ба сукут рафт. Мазмун, аз ин гап хулосае бароварда, ришашро панча зад. Пас, охишта ба одамон назар андохт. Ҳама гӯё бо қиёфаи орому таҳдор ва нигоҳҳои писхандомези худ ба бой механдиданд. Андому ваҷоҳату сукути онҳо ба бой як саҳрои тумангирифтаи ноаёнро намудор кард. Бой мисли гунаҳкоре тез-тез ба онҳо нигоҳ карда, ҳарфе назада, гӯё ки ҳозир ҳама ўро даст гирифта танбеҳи фалон-фалон қорхоят гуфта «сила» мекарда бошанд, тоӣ барин худро ба тангкӯча гирифт. Одамҳо аз қафои ў механдиданд, пичинг мезаданд, хатто дашномаш меоданд, мум-

сикиашро медонистанд, вале дар рӯяш чизе намегуфтанд. Хислати одамӣ хамин, ҳудаш месозад, мепарастад, вале ба вайронии он чуръат намекунад. Ба назар чунин мерасад, ки аз байни ҳамаи онҳо бой зиндагиро хубтар фаҳмидааст ва роҳи зиндагиро хубтар медонад. Вай медонад, ки кас мемурад. Вай ҳам аз мурдан метарсад, вале барои ӯ як рӯз ҳатто лаҳзаи вопасин ғанимат ва ширин аст. Вай меҳоҳад зиёдтар умр бинад ва ҳамаи чизу чора аз они вай бошад ва дар ҷое, ки барои ӯ хиссаест, дар вақташ ҳозир шавад. Алибек лаҳзае сабр карда натавонист, ҳатто тоқаташ намонд, ки ҳамроҳи мардум якҷоя равад. Рост ба хонаи мулло омад. Аз дур бӯй кашид. Боз наздик омада, дароз-дароз нафас гирифт, ба димоғаш бӯии пору расид, вале боумед пеш мерафт. Ба дари домолло расиду истода нафасашро рост кард, баъд дурусттар ҳаво кашид. Ин дафъа бӯии поруи гарм ба димоғаш расид. Дарвозаро кушода сар ҳаст ва сурфида даромад, ки домолло ҳамроҳи зан дар ҷувол пору меандозанд.

— Ассалому алайкум.

— Ваълайкум. Ҳа, бой, ҳама баофият? Тӯмор-пӯмор лозим шуд?

Бой ба гапи ӯ эътиборе надода ба чор тарафи ҳавлӣ, ба айвону ошхонаву танӯрхона нигоҳ кард, пас табъаш хира шуд.

— Ба шумо чӣ шуд, бой?

— Ҳамин хел, чанд вақт боз шуморо надида будам, як сари кадам даромадам, ки...

— Хуб кардед...

— Хайр, дидам хамин...

Бой аз дари дарвозаи мулло баромаду «аз мулло чиз мерӯяд?» гуфта, ҷониби кӯча тохт. Кӯча мисли лонаҳои тирамоҳӣ бекас буд. Мардҳо ҳама ба тӯй рафтаанд. Бой ба кадом тараф тохтанашро надониста ба ҳар тараф кадам мемонд. Ҳамин вақт як зани ҷомаи сиёҳпӯш сарашро печонда аз кӯча мегузашт. Бой тохта ба назди ӯ рафт.

— Хуҳарам, тӯйхабарчӣ ба хонаи кӣ равед гуфта, хабар дод?

— Ба хонаи Алибекбой... – ҷавоб дод зан ва тез гузашта рафт.

Бой ҳайрон шуд. Нафаҳмид, ки Алибекбой кист? Боз аз қафойи зан тохт.

— Хуҳарам, кадом Алибекбой?

— Алибекбойи судхӯр ҳаст-ку, писарашро тӯй кардааст, – гуфт ӯ ва гашташро тезтар кард.

Чашмони бой чашмони гови ҳароммурда барин аз косахонааш часта баромаданд. Боз токат наоварда тезтар гашту аз занак пурсид.

— Хуҳарам, рostaшро гӯй...

— Рост мегӯям. Бой шаби гузашта гови зани Усто Рачабро бар ивази қарзхояш гирифтааст, барои ҳамин тӯй додааст.

Баробари ин суҳанхоро шунидан ҷони бой ба гулӯяш омад ва пас гашт.

5

Ба бой ҳавасе пайдо шуд, ки тӯй кунад. Аз занаш умеди фарзанд нест. Зани дигар мебояд. Барои ин дилу гурда даркор, ки бо занаш гуфтугӯ кунад... Он гоҳ шарту шароити онҳо чӣ мешавад? Онҳо ваъда кардаанд, ки ҳамдигарро гӯр кунанд. Ва ё зане ёфт шавад, ки бо мизочи инҳо мос ояд. Бой шабу рӯз ба фикр рафт ва зане, ки ба зехнаш шишта бошад, ёфт нашуд. Вай чунон матои зангириашро буру дӯз мекард, ки кӯе ночно наравад. Якбора ба сараш омад: зан кофта нагашта, ба зани Усто Рачаб хостгор фиристаду монад. Ба як тир ду нишон: ҳам зан, ҳам гов. Ин чизро ба занаш чӣ хел фаҳмонад. «Агар аз он зан даҳон кушоям, албатта Ҷонгир мегӯяд, ки як гапат будааст, ки занак нисфишабӣ ба ин ҷо омад. Баъд кор, уху-уху...» дар дил мегузaronд бой, баъд охи дарозе мекашид, аз нав ба фикр мерафт ва охирон сурфида, фаши салаашро зери лаб мегирифт.

Саллаи бой имрӯз нав менамояд, онро ранг додаанд, ранги он ба лабони бой оби усма барин нақш бастааст. Ё бо гӯшаи намдори саллааш чашмонашро пок кард ва охиста ҷуссаашро бардошта рост шуд ва назди занаш, ки ба пали пиёз пору мерехт, рафта болон сараш ҳамёза кашид; ҳамёзааш тамом нашуда ба гап даромад:

— Ҳа... ҳаамин кор ба ту зарур аст?

— Ҷонгирҷон, кӣ мекунад?

— Рост мегӯӣ. Ба ту ҳам азоб.

Бой хеле хомӯш монд, маккорона ба гирди ҳавлӣ чашм давонд, баъд ба занаш нигоҳ карда монд.

— Ҷонгирҷон! – нарма хеле самимӣ овоз баровард ӯ.

— Лаббай!?

— Акнун ба мо ин хел корҳо намезебад. Ҳақки ману ту пойро дароз карда, худо гуфта шиштан аст. Як одам даркор, ки ба ҳамин хел корҳо андармон шуда гардаду ману ту...

— О Ҷонгирҷон, дар ин солу замона канин ин хел одам. Ҳама барои худ. Як не, се-чор хизматгор гирифтед, нашуд. Бед, ки худам тону нотон чунбида гардам.

— Хизматгор дигару...

— Ё дилатон ба ягонта...

— Ҷонгирҷон, ману ту ҳеҷ чизи рустӣ надорем... Бояд ба ту гӯям. Дирӯз дар кӯча мардум чамъ буданду ба ман расонида дар бораи тӯю тӯйдорӣ кинояҳо заданд. Ба ман алам кард. Худо ба ту ягон шохписар меод, хочати ин гапҳо набуд.

— Чич-чй гуфтаниед, Чонгирчон? – ранги рӯйи зан канд ва хангаш хушк шудагӣ барин ба чояш нишаст ва чашмонаш нобоварона ба рӯю чашмони шавҳараш тофтанд. Бой ҳам худаширо гум карда, оби даҳонаширо бо машаққате фуру бурд ва илтиҷокорона чашмак зад. Ниҳоят, ба қаҳр омада, чиготаш гирифт. Боз ба ёдаш омад, ки аввалин касе, ки ўро фиреб дод, Ҷўра-чатоқ буд ва ҳамин овозаю гапу калочаҳое, ки дар ҳаққи ў паҳн мешавад, кори ҳамон ҷўлоқ аст.

Ў дигар ба занаш ҳарфе нагуфт. Пеши чашмонаширо пардаи хирае гирифт ва ў гумон кард, ки солаш рафта, нури чашмаш кам мешавад. Аввал хост ба кўча барояд, вале дилаш нашуд, ки занашро хафа кунад, бинобар ин паҳлӯи ў нишаст ва ба дилбардорӣ даромад:

— Чонгирам, бе иҷозати ту неку! Пурсидам, ки чӣ мегӯӣ, нахоҳӣ, ман...

— Акнун ки худатон даҳон андохтед, ман чӣ гуфта метавонам.

Афти кор ба ҳаяҷон омад, ки каллааш ларзид.

— Чонгирчон, ёд доред, ки ман ягон бор гапатонро гардонда бошам?

— Барои ҳамин ҳам маро бӯзбала мегӯянд-дия!

— Ман бошам, шумо пир намешавед. Гӯед, кучо равам? Духтари Нори дароз мешавад?

— Чонгирчон, масҳара накунед, ба мӯйсафед кӣ духтар медахад?

— Давлат бошад, духтарашонро монед, худаашонро медаханд.

— Намезебад, Чонгирчон, намезебад. Ягон қисирчааш лозим.

— Чонгирчон, ман ба хизмати шумо, хафа нашавед, шуд...

6

Рӯйи деҳаро пардаи ғализи туман пӯшида буд. Гарди борон ба рӯйи кас серун мерасид. Шамоли суст бӯйи гинҷро паҳн мекард. Садои ҷоришавии оби сой гӯё аз дур ба гӯш мерасид. Гунчишқҳо аз паси пардаи туман дар шоҳҳои дарахтон чирик-чирик мекарданд. Гӯё бегоҳ шудаасту онҳо ба хонаашон медароянд. Дар кўча касе нест. Ҷавоне хари шибоғро ҳай карда паст рафт. Кўча ниҳоят ором, мисли ошиқ омадани ҷуфташиро интизор аст.

Садои ба санғо бархўрдани асое шунида шуд. Пас аз хеле вақт аз паси пардаи туман Ҷўра-чатоқ намуд. Нав аз хоб хестагӣ барин баданаш вазнин ва қарахт буд. Лангида-лангида ба дари магазин омад, каме сукут варзид. Баъд ба таксинчи пешайвони магазин нишаст. Ба ёдаш Алибек омад, табассум кард. Чӣ аҷоба-

те, ки имрӯзҳо фикру зикри ӯ Алибек ва ёфтани гапи кофиядоре буд, ки чанд рӯз аз он хусус мардум чак-чак кунанд. Вай воқеаи говгумкунии зани Усто Рачабро настунида буд. Фақат тӯйхонаро гум кардани бойро медонист, ҳоло ҳамаи ин чизҳо аз назари ӯ дур шуданд ва табассум аз лабонаш гурехт. Аз дур дар зер пардаи сиёҳи ғализ бой хира-хира ба назараш мерасид, ки бо одамони қарздор муомила мекард ва фикру зикраш суд хӯрдан буд ва бештар тавонад ба ивази пулаш молу ҳоли қарздорро мегирифт. Ва ягона бойигарии барои ӯ лозима гӯсфанду гов буданд. Вай бое набуд, ки рӯи тангаю тиллоро дида бошад ва эҳтимол онро дар ягон чой бинад, настиносад ҳам.

Аз тангкӯча садои ба сангҳо бархӯрдани наъли хар баромад. Ҷӯра нигоҳашро аз пардаи сиёҳи туман канда, гарданашро қач карда зехн монд, ки бой меояд. Дам назада нишаст. Бой ҳам савора аз назди магазин гузаро шуда ба Чаток салом надод. Ҷӯра аз қафои ӯ сурфид, баъд ба гап даромад:

— Ҳа бой, сафар ба хайр?

— То Рухшон, молхоро хабар гирам гуфтам.

— Мегӯянд, дигар офтоб намебарояд, зудтар рафтан даркор.
— Пичинг парронд Чаток.

Бой ба гапи ӯ ҷавобе надоду паси домони сиёҳи туман пинҳон шуд...

Зани бой ҳам аз қафои шавҳараш баромад, то ба хонаи ягон бевае хостгорӣ равад. Бисёр мардон аз ҷанг барнагаштанд ва занҳои зиёде ва ҳатто духтарони болиға бешавҳар монда буданд. Зани бой умед дошт, ки ба кадом даре, ки тир паронад, тираш ба нишон мерасад, вале намехост, ки ба дари духтари ҷавон ва ниҳоят зебое равад. Бозистод. Пардаи тираи туман ҳам аз замин бардошта намешуд. Ҷӯра китф бар сутун така дода ба зани бой зехн монда меистод. Зан ду-се қадам поён рафту истод ва аз роҳаш гашта қад-қадӣ об боло рафт, вале намедонист, ки кучо равад. Бисоти ҳамаи занҳои бешавҳарро буру дӯз кард ва мичози ягонтаи онҳо бо мичози ҳудаи мувофиқ наомад. Ниҳоят зани Усто Рачаб хуш омад. Сӯи хонаи ӯ роҳӣ шуд, вале воқеаи оншаба ӯро аз роҳ боздошт ва андеша кард, ки бо кадом рӯй меравад. Аз роҳаш гашт, ба хонааш омад.

Чанд рӯз аз бой дарак нашуд. Занаи ҳам палончи мувофиқе наёфт, ки ба омадани Алибек ҳамчун тӯхфа барорад. Гумон кард, ки ҳамаи корро ӯҳда кунад, барои бой боз ҳам азизу мӯтабар мешавад. Бинобар ин талвосаи зиёде дошт. Вай ба рӯяш парда кашиду хонаи зани Усто Рачаб рафт. Занаи гумон кард, ки вай боз қарз гуфта омадааст ва ё фотиҳахонӣ. Ва чӣ хел пешвоз гирифтанишро надонист.

Афти кор гов бўйи омадани зани бойро ҳис кард, ки аз оғил бонг зад, гуё «хуш омадед» меғуфт. Чашмони соҳиба бечо шуданд. Зани бой табассум мекард. Вай хеле хомӯш нишаст, баъд мақсадашро баён кард ва аз зан чунин ҷавоб гирифт:

— Ман тамоми давлати ин хел бойро ба риштаи сӯзани Усто намегирам... Касе ки нони бой хӯрдааст, хӯрдан гирад. Ман бо нони деҳқонӣ қаноат мекунам...

— Шумо нахӯред. Хоҳиш мекунам, ки... ин фақат... чӣ буд. Ман ҳамту пурсидам. Овоза накунед. Гапи шумо дуруст... Бой аз ин хабар надоранд, фақат худам хостам, шумо, ки ба ман маъқул, хостам ҳар ду як ҷо шавем, писарҳоятон ҳам дастёри беминнат...

— Онҳо барои худам дастёри беминнат...

Зани зиндагидидан бой оҳанги сухани ўро ба кадом маъно, ки фаҳмида бошад, каме ранҷид ва «иштиёрат» гӯён баромада рафт. Вай хеле хаста ва бемадор мерафт ва гоҳ-гоҳе сараш гашта, аз деворҳо медошт. Гӯё розӣ нашудани зан барои ӯ шикасти гароне буд ва тамоми сарбозҳои умедашро талаф дод: дар назари аввал суханашро рад кардани зан гарди рӯйи аҳгар барин бевазн намуд ва охиста ба сараш зад ва оташ барин устухонашро сӯзонд. Ў дасташро аз сангдвори кӯча канда рост рафтани шуд, сараш давр гашт, чашмонаш сиёҳ зад, даст ба пеш бурд. Чизеро доштанӣ шуд, ки мадор шавад, вале дасташ ба ҳаво бархӯрд ва ҳамон зайл беҳушона пеш рафт. Вақте ки аз назди магазин мегузашт, бо Қўра-чўлоқ рӯ ба рӯ омад ва шах шуда монд.

— Ҳа янга, бой ғурбат карданд-чӣ?

— Не, додарам, ин хел нагӯед, Қонгирчон чангу бонга намедонанд. Пирӣ, додарчон. Роҳ гардам, сарам мегардаду чашмонам сиёҳ мезананд.

— Янга, лавшӣ¹ шудаед.

— Надонам, додарам...

Зани бой каме ба хуш омад ва ба Қўра-чўлоқ чизе нагуфта ба тангкӯча равон шуд. Дасти росташро ба миён гузошта бо оринчаш бари саргиракро пушт бардошта вазнин-вазнин кадам мемонд.

Ойимхон чанд рӯз гӯш ба кӯчаю тангкӯча дошт, ки хостгориаш овоза шудааст ё на. Аз касе дар ин боб ҳарфе нашонид. Баъд хотирчамъ гашт ва дигар фикри хостгориро ба сараш роҳ надод.

Он рӯз ки навозишҳои шавҳараш ба дили ӯ раҳм оварда буд, ҷойи онро як ҳаёли тираи киргун гирифта, ҳар лаҳза ба назараш чангу бонги палонҷҳо, мағали шавҳарони серзан, таънаву надомати мардумро меовард. Ўро буғз мегирифт, чашмонаш хира мешуданд, хангаш мерафт ва қариб бедаму дуд мегашт, зери лаб «Қонгирчон!» меғуфту чуръат намекард, ки ҳамаи хостаҳояшро

1. Камхун, сарчарх

гӯяд. Вай то омадани шавҳараш ба ҷойи арӯси нав гилаҳо тайёр кард ва умед дошт, ки бо онҳо дили шавҳарашро нарма кунад; ўро аз фикри зангирӣ гардонад: «Меғўям, ки зан нагиру ягон ятимро гирифта писар гўй ва ҷӣ ҳунаре, ки дорӣ, сарф бикун».

Мағзи ў аз андешаҳои зиёд палағда шуд. Дигар андеша ронда наметавонист, сар ба болишт монд. Аввал каме бароҳат хобид, баъд бо палонҷҳои зиёде рӯ ба рӯ омада ҷанг ба ҷанг мешуд; меғуфту мешунид ва ниҳоят ба бой нашта мезад: «Шумо мардонро дар як гӯр мондан даркор. Ҷўҷеш ҳам ваъдабозу пирҷеш ҳам. Вақте ки ҷашматон ба ҷашму абрўвони занҳо афтид, дигар на зан меғўеду на хонаву ҷой. Биё, ки лаҳза хуш гузарад. Ту маро гӯр мекунӣ, ман туро... Ман ба ҳеҷ қадомаш кор надорам, шумо ҷӣ Ҷонгирҷон?... Ё шумо ҳам дигарон барин банди пойи занҳоро думба гумон мекунед? Ҳар ҷӣ бошад ҳам, майлаш, шумо барои ман Ҷонгирҷон ҳастед... Не... не... Ба шумо дигар ҳеҷ кас лозим нест!»

Ўро садои ҷанги хар бедор кард. Ҷашмонашро кушода гӯш андохт. Садоҳои охирини харашонро, ки аз кучое ояд дар назди дарвоза ҷанг меғуфт, шинохта парида хест ва ба пешвоз тохт.

Бой ба саломи ў алейк нагуфт, хӯрҷинро ҳам аз болои хар нагирифта, рост ба зери айвон рафт ва ба сутун таъа зада нишаст.

Ойимхон хӯрҷинро гирифта харро ба оғил даровард ва аз пойи хӯрҷин пўсти гўсфандеро гирифта ба анбор дароварда намак пошид ва пас аз сомони корҳояш назди бой омад.

— Ҷонгирҷон, ҷӣ шуд?

Бой хомўш ва саҳл мондааст, ки гирияд; сукут меварзад, ҷашмонашро пўшида гўё пинак меравад.

Зан омада паҳлўи ў нишаст ва бо «нози арӯсӣ» сар ба китфи шавҳар гузошт, вале ба ҷойи навозиш зарбаи оринҷ дид: бой ўро тела дод ва сарашро ба миёни пойҳояш ҳам карда охи ҷигарсўроҳе кашид. Ойимхон бори аввал чунин бемеҳрии ўро дида бошад ҳам, наранҷид. Худро вазнин гирифт ва боз рўи ўро дастмол кард.

— Ҷонгирҷон, шумо ин хел набудед-ку!

Боз ҷавобе нагирифт ва зарбае ҳам надид. Бой хомўш буд. Зан ба дигар ҳаёл рафт; сухани онрўзаи шавҳараш «писар лозим» ўро ларзонд ва ба гумоне рафт, ки зане дили ўро рабудаст, боз ба андешаҳояш бовариаш наомада, дилашро таскин меод; ваъдаи аввалро ба хотир меовард: «Ту маро гӯр мекунӣ, ман туро». Ҳамин вақт чунон меҳраш ба бой зиёда шуд, ки илоҷе наёфт, то доруи дарди сар барин хўрад. Вай саллаи бойро гирифт ба меҳи сутун овехт. Боз ба назди ў нишаст:

— Ҷонгирҷон, ҷӣ шуд?

— Ту зан бошӣ, ақлат кам бошад...

— Ҳа, Ҷонгирҷон. — Барои худро меҳрубонтар нишон додан сухани ўро тасдиқ кард зан.

— Чӣ шуд, чӣ шуд, гуфта мешиниву намедонӣ, ки аз дунё чӣ мегузарад.

— Чӣ, Қонгирҷон, боз ҷанг сар шудааст магар?

— Э ҷанг-панг нагӯ! Беақл, ҷанг шавад, ба мо чӣ?

— Намефаҳмам, Қонгирҷон, охир чӣ шуд?

— Боз «чӣ шуд?» мегӯяд. Охир кадом вақт ҳаққи дусола гуфта чӯпон ду гӯсфандро дошт. Имрӯз дар Рухшон чӯпон «гӯсфандатонро санг зад» гӯён пӯстро бароварда дод. Намедонам, чӣ кӯтоҳие кардаам, ки давлатам гашта истодааст. Ва ту ҳеҷ кадоми инро намебинӣ. Пеши назарат зани Усто Рачаб говро аз оғиламон бурд...

— Э Қонгирҷон, ман барои шумо шуда ба хонаи ӯ рафтам. Хостгор шудам.

— Хум?...

— А... а... мегӯяд, ки шӯ намекунам.

— Зан мекардааст?

— Намуред... Не...

— Ба ту кӣ...

— Худатон писар гуфта будед-ку!

— Ман писар гуфтам, ба назди вай рав нагуфтаам-ку!

— Ман худам... а... хостам, ки то омадани шумо... Лекин на-шуд.

Ҳар ду ба гапи якдигар ҷавоб наёфта хомӯш монданд. Зан меҳост, ки ятимписар гирифтандро таклиф кунад, вале фурсати боб намеёфт. Чашмони ӯ шабчароғ барин милтирос мезаданд, ки аз шавҳар чӣ садо бармеояд. Бой якзайл хомӯш буд, дар мотами гӯсфандҳо нишаста...

7

Табиати бой тағйир ёфтааст.

Ба зану шӯй хавфе таҳдид кардагӣ барин ҳарду нороҳат буданд. Ойимхон хафа будани шавҳарашро дониста, «коса кучо монам» шуд. Алибек ҳам мурғи посӯхта барин ҳар сӯ метохт; кӯча мебаромад ва фурсате нагузашта гашта меомад. Ба айвон мерасиду боз кӯча рафтани мешуд...

Ойимхон аз рафтори ӯ тааҷҷуб мекард, вале ҳоли худро наме-дид. Вай ба хулосае омад, ки ба худ чоҳ мекобад – ба худ палонҷ меёбад. Ӯ дари ҳар беваро кӯфт ва табассумҳои зиёдеро дид. Ин табассумҳо ҳақорате буданд ба давлати бой, ба палонҷдорӣ ва ба завчигии Ойимхон.

Наздикони «беваҳо» омадани Ойимхонро хуб пешвоз меги-рифтанд ва ҳамин ки сухан аз хостгорӣ рафт, ба таърифи бой мебаромаданд: «Охир, кӣ ба бой намерасад; нону оби таъйин, чоҳу чалоли ногуфтани, ҳудашон ҳам он қадар пир не» ва дар охирҳои

сӯхбат «ин бева ба он кас мувофиқ не. Рӯзгори бойро сомон карда наметавонад. Ё фалонӣ мувофиқтар» мегуфтанд.

Зани бой аввал аз шикасти суханаш хафа мешуд, баъд хурсанд мегашт, ки бой ба ҳудаш мемонад. Аз деҳа ба бой бевае нарасид.

Бой аз кӯча баргашта ба зинаи айвон қадам мемонд, ки ба гӯшаш «Салоти чаноза!» расид, тохта аз дарвоза баромад ва дар дами тангкӯча ба касони рост омада «Ана хурсандию мана хурсандӣ» гуфт ва пурсид:

— Кӣ мурдааст?

— Зани осиебон.

— Э сабил!

— Ҳа, бой?

— Ман гумон кардам ҳудаш. Афсӯс!

Ҳама бо андӯх ба бой нигоҳ карданд, гумон мерафт, ки аз мурда андӯх надоранду аз бебарории кори бой ғам меҳуранд. Дар ҳамин лаҳзаи хомӯшӣ бой аз фикр гузаронд, ки ба осиебон ягон макр бофтаи мумкин аст ё на: «Занатон қарз гирифта буд» гӯяд. Мепурсанд, ки «кай ва чаро?». «Вақте ки шумо дар ҷанг будед» гӯяд, осиебон ба ҷанг нарафтааст. Пас чӣ бояд кард?

Бой чанд рӯз фикр кард ва оқибат бо чунин фикр ба осие рафт: гӯё зан аз ӯ чанд пуд гандум гирифта буд, ки орд карда, нон пухта мефурушад ва пулашро баъдтар медиҳад. Ӯ ба осиеб дохил шуд, санги осиеб базӯр донаҳои ҷуворино орд мекард ва якчанд зан интизори муштакҳои худ буданд. Чашмони бой бечӯ ва ба ҳар кунче дӯхта мешуданд.

— Бандагӣ-дия, ако! — осиебонро дилбардорӣ кард ӯ. Осиебон «ҳаа» гӯён сар ҷунбонду «Бой, ягон хизмат буд?» гуфт.

— Ҳа, як ғап буд, баъд мегӯям.

Зане даҳону биниашро бо остинаш пӯшонида пиқӣ хандид.

— Йй... Ана хурсандию мана хурсандӣ...

Занҳои дигар ҳам хандиданд. Осиебон ҳайрон буд. Пас чашмони ӯ ба чашмони бой дучор омаданд. Бой табассум кард. Осиебон ҳам беихтиёр лабони худро ба табассум майл дод. Ба димоғаш бӯйи макр расид, ки андомаш дигар шуд. Вай баччаи анори ғӯр хӯрда барин рӯй турш кард. Бой ин ҳолати ӯро дида, ба гумоне рафт, ки осиебон аз нияташ пай бурдаасту ҳақорат хоҳад кард.

Занҳо аввал тааҷҷуб карданд, баъд хандиданд. Бой фаши саллашро муллоёна дастмол карду сурфида баромада рафт.

Аз гулӯи бой чизе намегузашт, беморон барин забонаш хушк шуда, ташнагиаш намешикаст. Ташнагне, ки дар мағзи ӯ пайдо шуда буд, пай бурда наметавонист, ки аз ҷист. Ӯ сангчаи сиёҳи

ҷўйро гирифта зери забон партофт, ки ташнагиаш шиканад ва ба сару рўяш об пошид, вале ташна буд.

Ба рўйи гилеми сиёҳи ба айвон густурда ғел мегашт, асабҳояш ўро нороҳат мекарданд. Фаши саллааш чашмонашро пўшида буд, ҳамон зайл хобаш бурд.

Пас аз ду соат бедор шуд, ки сараш тоза аст ва асабаш ором. Акнун маълум шуд, ки ташнагиаш аз чист. Вай шикасти корҳояшро хис накарда, худро ташна мепиндошт. Намефаҳмид, ки одамон дигар шудаанд ва қариб як сол мешавад, ки касе аз ӯ пул қарз нагирифтааст. Акнун бой «чун пир шудӣ, аз маърака дур шудӣ» гўён худро тасалло медод, вале ба касе, ҳатто ба занаш намегуфт. Ӯ ба хулосае омад, ки маъракае ороста боз дили одамонро гарм кунад. Вале чӣ хел? Инро ҳудаш ҳам наметонист ва ба касе маслиҳат пеш бурданӣ набуд, зеро ба дарҳо «зан» гўён рафтани Ойимхон ба деҳа паҳн шуд ва ҳама дар ин хусус гап мезаданд ва мегуфтанд: «Бой-ку бой, Ойимхон чаро баройи худ гўр мекобад?» Ҳатто рўзе Ҷўра-чатоқ одамонро рўйи суфаи кўча шинонда худ дар нақши Ойимхон даромада, якеро амаки бевае хонда бозиро сар кард:

— Падар, ҳар чӣ хоҳед, ба ҷон иҷро кунем, ҳамин мўйсафеди маро ба фарзандӣ қабул кунед.

Мард ҳайрон мемонд ва ба ӯ рӯ меовард:

— Шумо-ку девона нашудаед? Охир кадом аҳмак ба худ гўр мекобад?

— Падар, ҳар чӣ гўед, майлатон. Лекин мўйсафед ба касалии зан гирифтор шудааст. Ман пир шудам. Вай аз ман панҷ сол хурд. Эҳтимол дилаш зани ҷавон хоҳад. Барака ёбед, ёрӣ диҳед.

— Ба ҳар кас мумкин, лекин ба мўйсафеди шумо не!

— Аа..а? – даҳони Ҷўра-чўлоқ воз монд ва фўтаи ба сараш рўймол кардари партофт ва аз ханда ғелид:

— Наход, ки бой то ҳамин дараҷа...

— Ба бой-чӣ? Кампирашро гўй!

Мардҳо байни худ ҳар чӣ мегуфтанд ва механдиданд, ки сўфӣ ва эшони Калон пулро гузашта назди онҳо омаданду пас аз салому алейк: «Кушоиш шуд» гуфтанд.

— Кушоиши чӣ? – пурсид Ҷўра-чўлоқ.

— Ба бой аз деҳаи ҳамсоя арўси кори калон ёфтем.

Ҳама баробар хандиданд. Сўфиву эшон ҳам сабаби хандаро напурсида, хандиданд...

Зани бой ҳомила нашуда, дар деҳа овоза шуд, ки бой «пи-сараш»-ро тўй мекунад. Ин монанди овозаи офтобгирӣ боиси интизорӣ гардид ва пас аз чанд рӯз басанда шуду касе аз ин хусус

харф назад. Вале пас аз як сол занҳо овоза карданд, ки шиками зани хурдии бой хестааст. Акнун ҳуди бой тўйгар шуд. «Бачча дар сафар, номаш Музаффар». Бой интизори писар, мардум интизори тўй, ба бой духтар шуд...

Ба қавле ҳама чиз тайёр. Духтар бошад ҳам, бой тўй мекунад. Ба халқ фарқ надорад, ки киро тўй мекунанд, ошу нон диҳанд, шуд. Бой ҳам розист, ки духтарашро ҳамчун писар тўй кунад...

Духтар дусола шуд, вале аз базму сури бой дараке нест... Бой пушаймон шудааст; ин зайл тўй кардан нораво будааст. Худо писар диҳад, бой ҳама ҳунарашро нишон меодааст.

Баъзеҳо маслиҳат доданд, ки барои нобуд нашудани чизу чора баҳри савоб додари арӯсро, ки чавони барқад ва дастёри беминнати бой шуда буд, хонадор кунад. Бой арз кард, ки барои тўй хозире надидааст.

Бой аз ин зан донаи арзан барин зарар накард ва духтар шуданаш барои Алибек давлати гароне буд. Додараш Нор китфи колхозии ӯ шуд. Апаву додар кори колхоз меафтанд, пиру кампир зери айвон ништаста Ҷонгирашонро ёд мекарданд, месӯхтанд, вале бой ҳасрат гӯяд ҳам, фикраш ба дигар тараф банд буд.

Ойимхон ҳоло баду неки палонҷашро нагуфтааст.

Чӣ шуд, ки пас аз ду рӯз бой зани хурдиашро ба боғ кӯчонд ва гуфт, ки ҳам яктарафа ва ҳам ба саҳро наздик.

8

Ҷӯра-чатоқ укази наве, ки оид ба чорводорӣ баромада буд, хонда ба бой тамоман нодуруст ва қасдан нодуруст шарҳ дод. Дар указ гуфта мешуд, ки колхозчиён дар муддати се моҳ молҳои зиёдаи худро фурӯшанд, вале Ҷӯра мефаҳмонд, ки ҳуди ҳамин шаб ё дар байни ду рӯз.

Чашмони бой шахкоса барин зада баромаданд. Ҷӯра зери абрӯ ба ҳоли бой нигоҳ кард ва ҳоли парешони ӯро дида чӣ гуфтаниашро надониста ду бор паст-паст сурфид.

Бой рӯймолчаи ба миёнбанд гузаронидаашро кушода, мисли қурут лӯнда кард, оби чашми беихтиёр омадаашро бисутурд. Дар ҷавоби сурфаи Ҷӯра сурфиду номаълум ба тангкӯча ғайб зад.

Рӯзи азодории бой расид: вай ба хона омад, ки Нор нест. Ба занаш арбада кард, ки ӯро ёбанд. Қариб то нисфи шаб ӯро ҷустанд, наёфтанд. Ҳаво ниҳоят хунук буд. Аз афташ Нор ҷуръат

накардааст, ки ба боғхона равад, назди оташи меҳмонхона хобаш бурдааст.

Бой аспӣ аз бузкашӣ омада барин нафасҳои дароз гирифта, ба меҳмонхона даромад. Ҳаври бинии ӯ ба буруташ расида, ях баста буд. Ҳавои гарми меҳмонхона якбора нафаси ӯро гардонид. Вай аз ҷустани Нор ҷунон монда ва дар ҳашм шуда буд, ки кас гумон мекард, баробари аз дар даромадан ӯро лағадкӯб мекунад, вале вай оҳиста ба назди ӯ нишаст ва нарм-нарм ҷунбонида бедор кард ва хеле пас гуфт:

— Хез, Норбой, хез!

— А?

— Хез!

— Ҳа? – вай гарангу хоболуд сарашро бардошт. – Чӣ шуд?

— Ҳеч чиз, хез, ба хона меравем.

Шамол хучум оварда ба дару тирезаҳо мезад. Ялча меборид. Онҳо аз дар баромаданд, сармо ба Нор, ки аз хоб хеста буд, саҳт таҳдид мекард. Сари ӯ мекалобид.

Бой аз хона як чакмани кӯҳна, ҷоруки аз резини ҷархи мошин такбаста бароварда ба Нор дод, ки пӯшад, вале нагуфт, ки барои чӣ.

— Таёки калонро гир, – гуфт бой.

Нор асоро гирифт, ҳоло ҳам гаранг буд ва намекурсид, ки чӣ кор аст. Фақат ба назараш бой як албастии маст менамуд, ки сараш калобида ба ҳар девор мезад ва ё қасдан мезад, ки қафадӯ ба қасе тӯҳмат бандад.

— Гап ҳамин, – беруни дарвозаро аз назар гузаронида гуфт бой. – Қаллаи гов дар ҳум дар монд, писарам...

Нор ин суҳанро шунида, аввал ҳайрон шуд, баъд қаме ба худ омада ба давоми суҳани бой гӯш дод:

— Писарам, шоша об барад, қарор баромадааст, ки молҳоро мегиранд. Акнун писарам, ҳам ту... а... а... ҳамааш ту. Ҳамин шаб молро ба шах мебарӣ, набошад, қор расво. Хушёр шав, ки қасе набинад. Шумуру тафтиши молҳо, ки гузашт ва моли мардумро, ки гирифтанд, дар бозор нархи мол меҳезад, ҳамон вақт бурди ту. Фақат хушёр шав, ки қасе набинад.

— Гӯсфанд ба шах намебарояд.

— Як илоҷ кун. Бузҳоро ба шах барору гӯсфандҳоро пушти шах гузарон. Ман то тангӣ ҳамроҳат меравам гашта меоям. Худи ҳамин шаб ба Рӯхшону Мимдона рафта молҳоро... ҳа, ҳоло газет ба он ҷойҳо нарасидагист. Тезтар рафта ҳамаи молҳоро пул мекунам... Хайр, дари оғилро қушову молро барор, ман пешашро дошта меистам. Апаат ҳам ба ту ҳамроҳӣ мекунад...

Бод чинӣ гашта ба кӯх бармехӯрд ва фиғонаш мебаромад. Зери харсангу камарҳо худро пинҳон кардани шуда ҳуштак мекашид ва мисли гурги гурусна зуза. Бузу ғӯсфандҳо аз даҳшат «баъ-бӯ» гӯён ба ҳам чафс мешуданд, пеш рафта наметавонистанд. Бод ҳама чизро мегелонд. Саг дар адир ду-се гел гашту сӯйи бод даҳон кушода аккос зад.

Нор дар воҳима афтод. Гардани апаашро гирифта гирист.

Мол як қадам ҳам пеш намерафт. Ғӯсфандҳо сарҳояшонро зери думбаи якдигар медоштанд. Бузҳо гӯш чур карда фиғон мебардоштанд.

Тундбод барфҳои адирро рӯфта ба ҳамвориву хамиҳо пахш мекард. Дар фазо тумани барф хеста буд ва Нор ғӯсфандҳои пешро намедид. Аз сари кӯх уллоси гурги гурусна баромад...

— Апа? – дандонҳои ӯ ба ҳам мехӯрданд, гап зада наметавонист.

— Апа?

— Ч... Чон!

— Биё мо-молашро моонда меравем.

— Ба кучо?

— Роҳ ба кучое, ки барад. Ман туро гуфта ин ҷо гаштаам, ки худатро танҳо хис накуни. Меравем. Апаҷон, меераавем...

— Биё, рафтем... Дилкашолиам нест... Духтарчаам буд, ки аз олам рафт. Мо ҳам меравем...

Уллоси гургҳо наздик мешуд.

Нор дасти апаашро гирифта аз роҳи ноҳамвор баргашт.

Шабгир. Тамомии сағҳои деҳа гирифта карда сӯйи тангӣ метохтанд. Бой, ки акнун ба сафар баромада буд ва хеле парешон менамуд, хараширо боздошт ва сари онро сӯйи тангӣ гардонд. Вай уллоси гургҳо, аккоси сагонро шунид, чашмонаш торафт бурун частанд, гӯшҳояш куфл заданд. Ба тангӣ наздик шуд, ҳар ҷо-ҳар ҷо пӯст ва пашми молҳоро медид, бовариаш наомада пеш мерафт: «Ноор!» фарёд зад ӯ. Баъд чашмаш ба хунҳои барфро сӯроху ранга карда афтид. Аз ҳаяҷон ва хунукӣ беихтиёр «ана хурсандию мана хурсандӣ» гуфта монд. Ба чашмони худ бовар намекард. Ин бор бо ҳашм фарёд зад: «Нооор!».

Кӯхҳои барфпӯш базӯр садои ӯро такрор карданд. Чанд қадами дигар ғӯтида-ғӯтида пеш рафта бузу ғӯсфандҳои ҳароммударо дид. «Гург ба куштан сер». Вай молҳояшро шинохт. Ашк аз чашмонаш зиҳ зада, яхча шуда, фуру мегалтид. ӯ сари мурдаи ғӯсфанди посафед нишаста гургвор уллос кашид. Пас бо рӯймолчаи лӯнда кардааш ашкашро пок карда, ба чидани пашмҳои ғоз-ғози рӯйи барф даромад. Лахтаҳои пӯст ва пашмҳои тор-торро бо як хирси тамом ғун карда ба хӯрчин меандохт. «Молҳоям, молҳойи

азизам, шумо маро гӯр мекардед» мегуфт, вале боре ҳам нагуфт, ки занашу Нор кучо шудад.

Агар ба ҷойи бой каси дигар мебуд, намедонам чӣ кор мекард, эҳтимол аз ин талафоти бузург ё девона мешуд ва ё захиракаф.

Ба вай чизе нашуд, на девона шуд ва на асабхояш бечо шуданд. Фақат хира медидагӣ шуд ва чашмонаш обравон.

Ӯ рӯи барф дилгеч рафта чангол-чангол пашм мегирад ва гоҳ-гоҳ мадораш рафта манаҳаш ба барф меғтад. Вақте ки манаҳаш ба барф фуру рафту ришаш каме пеш баромад, пеши чашмонаш қабзайи мӯй омад ва ӯ онро чанг зада гирифтани шуд, ки беҳи ришаш дард ёфт...

Ҳамин дам аз шахи сиёҳ овози ларзони бузе омад. Бой аз ҷой парίδα хестани шуд; калӯши таксуфтааш ба ақиб лағжида имконият намедод, ки бой хезад. Шикамашро ба барф андохта бо чашмони хирааш сӯи овоз зехн монд. Пеши чашмонаш рамаи гӯсфанд гузашт. Бой шодӣ кард, вале оби чашмашро пок карда бори дигар нигарист, ки чизе нест. Боз овози буз баромад. Бой шинохт, ки ин овози серкаи ўст ва хира-хира онро дар шах дида аз дил гузаронд. «Ягона ҳайвоне, ки ба қадри ман расидааст».

9

Алибек андаке нотоб шуд. Чанд рӯз хоб кард, вале ба занаш фармуд, ки ба касе нарасонад. Бо баҳонайи арақ кардан кӯрпаро ба сар кашида то буғзаш кушода шудан гирист ва ҳамин ки нафасаш гашт, кӯрпаро аз сар бадар карда чилдараҳо барин чашмонашро ба шифт дӯхта ором меистод.

Пеши назараш, байни кодоқҳои хона рамаи гӯсфанд мегузашт, хар гӯсфандро аз назар гузаронида, аз он худро ҷудо мекард. Ӯ то ин дам барои гӯсфандҳои мурдааш хуб гирист, дигар ҳақаш намонд. Акнун фикр мекард, ки гӯсфандҳои дар дигар ҷойҳо доштааш чӣ мешаванд. Магар онҳоро ҳам гург хӯрда ва ё ҷӯпонҳо «давлат гирифт» гуфта илочашро меёбанд?

Ӯ дигар тоқат накард, пой зада кӯрпаро аз рӯяш дур андохт ва ҷуста хест, ки либосҳояшро пӯшида назди гӯсфандҳояш равад.

— Ҷонгирҷон, мол садкаи сар...

— Шота об барад, худат садкаи сар!

Ойимхон боҳайрат ба рӯи шавҳараш нигоҳ карду чизе нагуфт. Бой меларзид ва фаши саллааш алвонҷ меҳӯрд. Ӯ ниҳоят хунук хӯрдагӣ барин. Манаҳаш бозӣ мекард. Дандонҳояш ба ҳам меҳӯрданд. Ӯ ба зорив таваллои занаш нигоҳ накарда ба хар савор шуд. Аз кӯча мегузашт.

Ҷӯра-ҷӯлоқ вазнашро ба асояш партофта бо сари ҳам ба фикр рафта буд, вале ҳамин ки бойро дид, худро далер гирифта хандид.

Бой аз сармо парвое накарда дехаро паси сар гузошта, ба рохи танге, ки барф гӯраш кардааст, мерафт...

Ў як ҳафтаи тамом бедарак шуд. Ойимхон ҳар рӯз ба офтобрӯяи айвон нишаста чашм аз дарвоза намеканд.

Бой тамоми молҳояшро арзону гарон фурӯхта ба хонааш баргашт ва филфавр пулҳоро ба сандуқ андохта ба занаш рӯй овард:

— Ҷонгирҷон, хардуямонро гӯр мекунад.

— Кошкӣ баробар гӯр мекард. Ҳа Ҷонгирҷон, аз гӯр гап задему ба хотирам омад. Бошукура маззеш не, мегӯянд.

— А? Кӣ?

— Бошукур.

— Шоша об барад, аз мо камакак қарз дошт-ку. Ман рафта бинам.

Ў гушнагӣ ва кӯфти роҳро фаромӯш карда, дамашро рост накарда баромад, ки ба хонаи бемор равад, вале ҳоло намедонист, ки аз бемор чӣ даъво мекунад. Мол гӯяд, мол бекадр шудааст ва зиёда мумкин не, дигар чӣ? «Не... мол не, пул. Кай? Барои чӣ? Ҳа... Дар тӯйи писараш. Мол ҳам диҳад, майлаш. Аз хирс мӯе... Мол диҳад, худам пул мекунам».

Қадамҳои ӯ васеъ шуданд...

Гирди беморро баччу қан гирифта мегиристанд. Хона ниҳоят мудҳишу ваҳмовар буд, кӯдакони хурд гӯё аз «мурда» тарсида мегурехтанд. Назди бемор мулло ва устои наългар менишастанд. Дар дасти усто анбӯри гулмехканӣ, ҳар лаҳза даҳони беморро кушода дандонҳои тиллояшро хабар мегирифт ва ба мулло рӯ оварда сар мечунбонд. Бо фатвои мулло бояд дандонҳоро кананд, вагарна барои ӯ дар «чаннат» ҷое нест.

Усто ба дандонҳои бемор анбӯр меандозад, зӯраш намерасад, ки канад. Дандонҳо қалъагӣ барин сахтанду мазбут.

Усто анбӯр меандозад, бемор баробари дастони усто қариб аз ҷояш мехезад, боз грсӣ ба пушт меафтад, аз чашмонаш ашк мерезад, гап зада наметавонад, фақат сар мечунбонад, ки касе манойи онро намефаҳмад. Хонаводаи ӯ баробар дод мезананд. Бемор чигот меандозад. Мулло тасбех мегардонад.

Ба кандани дандон зӯри усто нарасид. Акнун бо сӯҳон тиллоро буридан лозим. Усто сӯҳонро ба қор андохт; бемор «азоби дӯзах ҳам ин қадар набудагист» мегуфт, вале касе инро намефаҳмид.

Сӯҳон ҳам нашуд...

— Ассалому алайкум... Бай-бай-бай... Ман хабар надоштам, ки чону чигари ман ин хел сахт нотоб....

Дигар нафаси бой набаромад. Вай дид, ки усто тиллоҳои даҳони беморро мегирад, даҳони ӯ ҳам кушода шуд. Ў интизор буд, ки

порае ба замин афтад ва бой гирад, зеро ӯ шунида буд, ки бойи-гариин асосии инсон тилло, вале ҳеҷ ба даст намеомад. Бинобар ин: «Канед, устоҷон, канед!» гуфта монд. Тилло ба чашмони ӯ чило медод, аклу хуши ӯро рабуда буд.

Усто боз анбӯр андохт. Анбӯр лағжида аз нӯги дандон гирифт. Усто анбӯрро тоб дода каме тилло чудо кард ва он аз анбӯр ба рӯи гилем афтид.

Бой гурба барин ба болои он чаҳид. Дили мулло шувӣ таҳ нишаст, ба бой ало нигоҳ кард.

Ҳоло бой ба сари мақсад наомадааст ва шояд тиллоро дида фаромӯш ҳам шуда бошад.

Беҳи дандонҳои бемор хунӣ шуданд. Вай базӯр забон мечунбонд. Мулло фармуд, ки бо дандонҳо якҷоя кананд тиллоро. Усто анбӯр андохту паҳш кард, дандонҳо қисир-қисир карданд. Усто зонуяшро ба ҷоғи бемор монда бо тамоми қуввааш кашид. Ду дандон баробар хест. Даҳони бемор аз хун пур шуд...

Бой ба нӯги анбӯри усто ҷанг андохт. Мулло бо тасбеҳ ба дасти ӯ зад.

— Вай аз ман қарздор! – фарёд зад бой.

— Чӣ қарздор? Дар васияташ нагуфт-ку!

— Дар тӯи писараш пулу чизу ҷораи зиёде гирифта буд...

Бемор як чашмонашро қушоду боз пӯшид. Аз кунҷи лабонаш хун мешорид,

...Аз кӯча садои гудоки мошини ёрии таъҷилӣ баромад. Чашмони бемор қушода шуданд. Ӯ хуни даҳонашро фуру бурд...

10

Баҳор. Бод бӯи сабзаҳои навхези кӯҳсор, бӯи ҳаловатбахши ҳулбӯи лаби ҷӯй, бӯи хоки намнок, бӯи қоқуи боғҳо, бӯи шукуфа ва барги дарахтонро ба машом меовард. Об дар баҳорон одатан лой шавад ҳам, оби соии деҳа мусаффо буд. Бод баробари бӯи хуш овози обро пасту боло меовард, зеру бамҳоро ба ҳам соз оварда якнавохт мекард, шамолхӯракро дар ҳаво бозӣ медошт. Адиду талҳо, ҳамвории доманаи кӯҳу деҳа маҳмалӣ буд. Ҳар баҳор дар ин сабззорҳо бузғолаву баррачаҳои зиёде ҷарида ба ҳам бозӣ мекарданд ва кӯдакон аз паси онҳо овора буданд. Вале ин баҳор онҳо хеле кам менамоянд ва ҳавсала надоранд, ки бозӣ кунанд. Гуё ин сабззорҳо соқитанд ва чизе ба «оромӣ»-и онҳо ҳалал намерасонад. Зиндагӣ бо як усул идора намешавад. Рӯзе меояд, ки кас дар ин сабззорҳо бузғолаву барраҳои ширмастеро мебинад, ки тифлакони барин зебову хуштаб метобанд, бозӣ мекунанд, аргӯшт мераванд. Аз баландӣ ба зер ҷастухез мекунанд, ба рӯи харсангҳо мебароянд, сар афшонда, гӯш мечунбонанд, даступо мезананд...

Дар кӯча мардуми зиёде, аз чист, ки ба кор нафта, ин чо гун омадаанд, шояд эътироз доранд, шояд замини нав обод кунанд ва ё ягон чизи дигар. Ҳама ба домани деҳа, ба сӯи саҳрои васеъ менигаранд. Мошине намоён шуд. Мардум «Омад, омад» карданд. Алибек аз рӯи санг хеста ба тангкӯча рафтани шуд. Ҷӯра-ҷӯлок ба ӯ рӯ овард:

— Бой, Бошукур меоянд, наравед.

Бой тег кашида ба Ҷӯра нигарист, пас бо латтапораи лӯнда чашмашро пок карду қадам пеш монд.

— Бой, хуб не! Наравед!

Ӯ меларзид. Пир шудааст, мадораш рафтааст ва ё аз тарсу ваҳм меларзид, ки Бошукур аз даъвои ӯ огоҳ бошад, ягон чиз нагӯяд. Ба ҳар ҳол шарм дошта наравед.

Шифоёфта аз мошин фуромад. Бо ҳама вохӯрдӣ кард. Навбат ба бой. Бошукур ба чашмони бой нигоҳ карда монд. «Не-не» аз дил гузаронд бой ва пушт рафт.

— Хӯс, бой, ман аз сумо чанд пул қарздор? – канда-канда пичингomez гап мезад ӯ ва аз ҷойи дандонҳои канда ба ҷойи овози «ш», «с» мебаромад. Бой дар дил «шарманда шудам, расво шудам» гӯён пас-пас мерафт.

— Хӯс, бой, гап занед!

— Не-не, дурӯғ, шойи гуфтагӣ об барад, дурӯғ... Пир шудаам, ҳурмати мӯи сафедам дурӯғ... дурӯғ!!!

Ӯ пошнаи пояш ба санг бархӯрда ба пушт афтид ва гумон кард, ки дигар ҳаргиз барнамехезад. Чандин рӯз бистарӣ шуд ва ҳар бор, ки сари ҷогаҳ менишаст «ҳо мардак, пир шудай, афтидӣ» мегуфт ва ришашро панҷа мезаду бо латтапора оби чашмашро пок мекард.

Дастӣ чапашро аз таги манаҳаш андохта пеш овард ва ба ришаш нигоҳ кард, ки ягон тора мӯи сиёхро бинад, ба зиндагӣ дил бандад. Ришаш ба назараш мошубиринҷ тофт. Табассум кард, вале зуд киёфааш чиддӣ шуд. Ӯ на каси аз марг дар ҳарос ва на интиқомталаб, балки як марди баандеша барин менамуд. Ҳаракати хестан кард, натавонист. Занаш ба тӯй рафта буд. Аз қуфли сандук дошта хест. Аз раҳти болои сандук болиште лағжида ба сараш зад. Якбора: «Худо аз фарқи сарам зад!» гӯён фарёд баровард ва боз баргашта нишаст. «Худоё, ҷӣ гуноҳ карда бошам? Ҳамин қадар неки кардам, дар рӯзи бади одамон суд кардам... подош ҳамин аст, ки ба фарқи сарам занӣ?.. Ҳама аз ман рафтаанд. Ҷӣ кор кунам... вой... вой-войе! Ҷӣ кор... Ҷӣ кор... Ҷӣ кор кунам, ки дили, уху... дили мардумро ба даст орам. Худо писар надод, ки тӯй кунам... Оҳ...»

Ӯ ба фикр рафт ва сараш ба болои пойҳои дарозаш ҳам хӯрд. Мадораш намонда буд, ки бархезад, ҳамон зайл ба паҳлӯи чап афтид.

Ойимхон омада ўро бардошт.
 — Ҷонгирчон, оши тўй овардам.
 — Шота об барад, ман мураму ту тўйхўрӣ кунӣ!
 — Вой, Ҷонгирчон, ман мурам, на ки шумо!
 — Ҳама аз ман рӯӣ тофтанд. Илоче надорам, ки бо онҳо рӯ ба рӯ шавам. Писар надорам, ки тўй кунам.
 — Очаву додоямонро худойӣ диҳем-чӣ?... Не, Ҷонгирчон, ҳароҷоти зиёд мешавад.
 — Не исту! Соли Пайғамбар чанд?
 — Шасту се мегўянд-ку...
 — Эсабил, гузаштааст-ку...
 — Ҳа, намешавад.
 — Шота об барад, хап шин. Кӣ медонад, ки ман чандсола. Шасту се. Ҳамин сол ба шасту се медароям. Соли Пайғамбар. Худамро ош медиҳам.
 — Ҷонгирчон...
 — Тамом... Маро бардор!...

11

Алибек фармуд, ки болои майсаи гандуми ҳавлиаш палос партофта ба маърака ҷой ороянд.

Ҳавлии Алибекро рӯбучин карданд. Роҳраву таги дарвозахона, кўчаи берунро об зада рӯфтанд. Шаб то рӯз нон пухтанд, ҷой оростанд, ош дам карданд. Алибеку занаш, ошпазу мулло ва чанд нафар наздикон ба ҳаври аз зери табақи дам баромада чашм дўхтаанд. Мардум бояд пеш аз кор ба оши наҳор оянд... Офтоб ба деги ош, баъд ба ҷойи маърака расид. Оташи таги дег хомӯш ва ҳаври ош паст шуд, вале маърака нест. Алибек беруни дарвоза баромад. Ҳеч кас нест. Охиста-охиста ба кўча омад. Дар кўча танҳо тўйхабарчӣ меистод.

— Ҳа, Ҷўрабой, ҳамаро хабар кардӣ?
 — Ҳа, Ҷонгир-амак, ҳамаро.
 — Чаро ҳеч кас нест?
 — Ҳо ана, ҳама белу каланд дар китф ба сахро рафтанд, муаллимон ба дарс... Ман то омадани магазинчӣ, ин ҷо посбонӣ мекунам.

Мўйсафед латтапораи лўндаро бароварда чашмонашро пок кард.

Ў пир шудааст. Як пора латтаеро, ки ба ҷойи рўймолча гирифта мегашт, курут барин лўнда карда, оби чашмони ҳамеша шоронашро пок мекунад пас ба кас менигарад. Чашмони шаффофи ў бо

гузашти рӯзгор беранг ва бенур шудаанд, фурӯ рафтаанд. Доим дар пилки сурхшудаи чашмонаш ашк давр мезанад. Хори кас меояд. Вай риши сафеди мундиашро панчашона мезанад, фаши саллаи кабудаш рост аз рӯйи гӯши чапаш фаромада, доим алвонҷ меҳӯрад; тасаллои дили мӯйсафед. Гох-гоҳе фаши салларо дошта беозор оби чашмашро тоза мекунад ва нафаси дароз кашида «астағфуруллоҳ, худоро шукр» мегӯяд, гӯё бо ҳамин ҷӣ беаклӣ ва гуноҳе, ки карда бошад, шустанист...

Чашмонашро молида-молида ба кӯча мебарояд. Борон навакак заминро об зада хушрӯй кардааст, бӯйи хок ба димоғ мойд, рӯҳи кас меболад. Аз шохаву барги дарахтон қатраборон фурӯ мерезад. Боди сабук вазида нами заминро мемакад. Гунчишкон худро афшонда, «чирқ-чирқ» гӯён аз шохе ба шохе мечаҳанд. Дар паси теппаи паҳлӯи деҳа тирукамон ба мисли пули заррини афсонавӣ ба рӯйи рӯди Зарафшон шинонида шудааст. Мӯйсафед аз тангкӯча баромада ба камони Рустам нигоҳ кард. Хеле зебо менамуд. Рангҳо ба назараш тиллопораҳо барин зебо менамуданд, чило медоданд ва шабаҳ барин ҳалқаҳо бароварда ба сони тиллои гирда ситора-ситора парида ба зери домони уфуқ паноҳ мебурданд, гӯё аз бой мегурехтанд. Ў хост, ки ҳамин рангҳои зебо ҳам аз онӣ вай шаванд. Чашмони камнурашро пӯшида ба сӯйи камонаки зебо даст дароз кард ва пас аз хеле фурсат чашм кушод, ки ба дасташ ҳаво омадааст. Гулӯяш бурз мекунад. Дар кӯча касе нест, ки сӯхбат орояд. Каме зери дарахти садаи наврас нишаст, оби чашмонашро пок кард, охи мадиде кашиду хеста рафт...

САФАРИ ХОНАКАЛОН

Имшаб тамоми шаб аспи сиёҳмушкини ӯ паҳлӯи хонаи калонаш дар охтаҳона сум заду пой кӯфт. Сафар аввал чандон эътибор надод ва дид, ки беқарории асп меафзояд, чароғи сиёҳ гирифта, ба охтаҳона гузашт. Сиёҳмушкин баробари дидани соҳибаш кишна кард, сайха кашид, бинӣ афшонд. Ӯ ҳайрон буд, ки ба вай чӣ шуда бошад. Ин ҳел одат надошт; гоҳ гоҳ бинӣ афшонданааш шунида мешуд, лекин ин ҳел беқарор набуд. Сафар охтаҳонаи монанди хонааш калонро давр зад, ҳар кунчу бурчи хавлию хонаро, сӯрохиро ҳабар гирифт, ҷонзодеро надида, ҳайронтар шуд, дару ишкелро низ аз назар гузаронд, ҳамаро ҷо ба ҷо дида, китфи тааҷҷуб ба ҳам кашид. Дар баста ва асп баста буд. Дасту пой, чашму рӯй, ёлу дум ва тани аспро аз назар гузаронида хотирчамъ шуд, вале як гӯшаи дилаш парешон, ҳеле ба асп диққат дода, кишнаҳои ӯро дида ва ҳаёле фарқ кард, ки гӯши асп андаке ҳамидааст: «Чӣ шуд ба ту, Сиёҳмушкин? Касал шудӣ?» Сиёҳмушкин «не» гуфтагӣ барин гӯш сих кард ва хушёр ба ӯ нигарист. «Чӣ мегӯӣ? Чӣ меҳаҳӣ?» Сиёҳмушкин ба ҷойи ҷавоб гардан ёзонда, ҳудро аз ҷангу губор тоза мекардагӣ барин сар афшонд, сонӣ дастак зада ҷо тоза кард. Сафар яқин кард, ки наъли он афтида, меҳ ба сум рафтааст, барои ҳамин дасти аспро бардошта наълро низ дар ҷояш дид. «Дар ин фасл мор нест, ки ӯро газида бошад» ҳукм кард ӯ ва сабади бедакашро парӯ гузошта болояш нишаст. «Маро аз хоб ҳезондӣ, чӣ алам дорӣ, Сиёҳмушкин?» боз пурсид ӯ, вале Сиёҳмушкин зуъм карда ба саволи ӯ эътибор надод. «Фақат забон надорию халос, Сиёҳмушкин, вагарна... агар забон медоштӣ, кори ман ҳам осон мешуд...» Сиёҳмушкин як кишна кард, ҷониби дарро ишора кард, аммо Сафар чизе нафаҳмид. Ба хотирагӯӣ даромад: «Даҳ-понздаҳ сол мешавад, ки ману ту ду бародар барин. Агар бародарони маро ба игвои хойинон дар Хирмани хунин намекуштанд, ману ту ин қадар бародар намешудем, ин қадар ҷонамро Ҳоҷӣ Кулол сохтагӣ барин танаи адиру шахҳои саҳтро намешикофтам, то хун аз Хирмани хунин шушта шавад. Ту ин чизхоро ёд надорӣ, Сиёҳмушкин, ҳоло ба дунё наомада будӣ. Сабағ дар банди дили кӯҳ сари синаи паҳлавон барин кушод аст, ягон ҷойи ниҳонӣ надорад ва Сабағ дар зиндагӣ боре ҳам ҷониби касе тир накушодааст, лекин игвою дасиса чизи бад будааст... Воқеа ин ҳел шуда буд, Сиёҳмушкин: як пагоҳ офтоба барин тирҳои тӯп ба ҷо-ҷойи Сабағ бархӯрда деҳа-

ро гардолуд ва ҳамаро бесомон кард. Ҳама медонист, ки замони ҷангу босмачигарӣ буд, аммо ин зайл нобахангом зери тирӯ тӯп мондани Сабағро касе гумон надошт. Деҳае, ки ҷангчӯ нест, ҳама вақт амонӣ меҳоҳад. Лекин ҳамин ҳел шуд, ки душмани инсон ҳам ҷашм надошт. Баъди тирборон бисту се тан ҷавонмардонро дошта дашти Сабағ бурданд ва дар хирманчо тир зада куштанд... Сонӣ маълум шуд, ки сахв рафтаанд; аз рӯйи игвою дасисаи душманон, ки гӯё дар Сабағ танҳо босмачиҳо зиндагӣ мекарда бошанд, чунин нофаҳмӣ шудааст... Сонӣ пушаймонӣ суд накард. Мардум хирманчоро «Хирмани хунин» ном доданд. Гӯсолаи рихин подаро меолояд, гуфтаанд. Лекин кӣ дидааст, ки дар Сабағ одам ба одам тир парронда бошад. Ҳамин ҳел Сиёҳмушкин: чизе, ки намедонистӣ ба ту гуфтам. Воқеаҳои, ки баъд шуданд, ҳамаашро медонӣ; дар ҳама ҷо ҳамроҳ будем, вақти ин сарчӯйхоро кофтан тӯро гоҳ савору гоҳ ҷилав қашида мерафтам, пайи сарчӯйҳо дар танаи адиру шахҳо сарсабз метобанд, ҳаваси кас меояд, ки кӯҳи беғиёҳ ҷӣ ҳел сабза пайдо кардааст. Бало об, Сиёҳмушкин, як рӯз об нахӯрӣ, ҷӣ ҳел мешавӣ...»

Ӯ ҳарчанд Сиёҳмушкинро аспӣ баақл медонист, ҳама суҳану саргузашташро нагуфт. Ҳеста бори дигар сару ёли онро сила кард «ором шав!» гуфту ба хонаи калон гузашт. Вай ҳар вақт барои фароғат ба меҳмонхонаи рӯ ба рӯйи дарвозахона мегузашт, аммо ҳоло ин корро накард, балки ба хонаи калони аз санг сохтааш, ҷароғи сиёҳ ба даст даромад. Ба хонаи калони дупӯшаи дорбондошта, ки ҷиҳилу ду болори аз ду ҷониб ба рӯйи дорбон омада, бинандаро дар ҳайрат мегузорад, нишаста натавониста ба ҷароғи хираи дасташ кунҷу канори онро аз назар гузаронида, ҳаммаҳои барқади ҷониби офтоббарою кӯҳро тик-тик нохун зада пурию холиғиашонро муайян кард ва гӯё ки ҳозир ҳамин ҷиз ба ӯ лозим бошад, таъя бар шахсутуни миёнаи хона зада нишаст. Дар беҳи сутун нишаст ва ба назар хонаро пур карда нишаст ва гӯё хона чунин калон набошад, Сафар намегунҷида бошад; одами калон: пойҳояш рафидаи шутур барин, қафи дасташ мисли табақ, гӯшу биниаш ҳам калон; на харобу на фарбеҳ, шербас, сиёҳ – як андоза ба кӯҳҳои сахту сӯхтаи диёраш монанд. Дар қор, дар зиндагӣ беқарор мисли Зарафшон, вале дар тамкин мисли кӯҳҳои вазнин. Вай зери партави хираи ҷароғи сиёҳ, ки даҳ-понздаҳтои он хонаи калонро базӯр равшан мекунад, нишаста дафтари хотироташро варақ мегардонад ва ба ҷоғаҳи қатори зану фарзандонаш ҷашм мечаронад ва ба назараш ҷоғаҳе ҳолӣ метобад, ки аз безобитагии асп ҳам ўро зиёдтар беқарор мекунад: ҷоғаҳи духтари сарнаҳусташ; духтари ҷӯпонаш ҳолӣ ва Сафар ҳаёл мекунад, ки ӯ мол ба ҷаро бурда барнагаштааст, вале ӯ дар ин хусус андеша қардан намеҳоҳад, ки боқии умрашро ҳамин масъала ҳазон қарда бошад. Сафар парешон ба дилаш ҷизе намегунҷад. Шояд сум заданҳои

Сиёҳмушкин ҳам аз ин хусус бошад, шояд кишнаю сайҳаҳои вай барои ҳамин бошад ва Ҳалима аз «чаро» баргашта, дар буни девори охтагона қарор гирифта, ёрои даромадан надошта бошад ва Сиёҳмушкин бӯи ӯро шунида чунин беқарорӣ кунад, забон надошта бошад, ки гӯяд. Чонвар. Шояд беқарории Сиёҳмушкин барои ҳамин ҳам набошад. Барои соҳибаш будагист; барои парешонӣ, ноҷамъии ӯ будагист, ки вай дар охтагона чарбу гирифта меҳобад Сафар қаду бари дашти фарохи Сабагро қадам мезанад. Ҳо қадам мезанад – сенздаҳ ҳазор ба дарозӣ ва ҳазору чорсад ба паҳнӣ қадам мезанад; боз шумурда қадам мезанад, аз бекорӣ ин корро мекардагӣ барин. Касро хоб набарад ва ё ғон фикри саршиканро аз сар дур андохтан хоҳад, ҳамин ҳел рафтор мекунад – як, даҳ, сад, ҳазор гуфта мешуморад, лекин Сафари хонакалон беҳуда як-ду гуфта дашти Сабагро қадамшумор кард, ана акнун ба андеша меравад, ки ҳамин қадар масофаро бар қадди дашт кандаю бурида, сарчӯй кофта, ба ин дашти Оташ об бояд баровард. Сарчӯй кофтани болои дашт дарди бахайр, лекин шикоятани шахи саҳт, ки ба дарозии қариб чорсад қадами Сафар аст миёншикан.

Сафар қўшу палтарашро бардошта ба такоб кўчид; ба гапу калочаи мардум, ки Сафар ақлашро хўрдааст, кӣ гумон мекунад, ки шахи офтобрӯи тағобро шикоят Фарҳоди сонӣ об мебарорад. Ӯро ба девонагӣ бароварданд, аммо Сафар аз азмаш нагашт; такоб рафт. Дар марғи миёна хирғох зад ва ду духтари калонаш чўпон шуданд. Ва ҳудаш аз пайи нақшаи сарчӯй шуд: вай обтарозуи новашакро, ки аз ду сар сўроҳии тангаандоза дошт, бардошта ба сари об рафт ва хуб мушоҳидаю муойина карда, канори харсанги ба пояи ҳайкал монанд, ҳеле бозистод, сонӣ бар сари он сангери нишона гузошт ва ба обтарозуаш об андохта, аз паҳлӯи харсанг ба дари адир нигарист, аз сўроҳҳои обтарозу чойи дид кардаашро зехн монд; лаби обтарозуро ба чониби худ бардошт, об ба лаби сўроҳии пеш баробар шуд, аз сўроҳии назди худ ба сўроҳии пеш нигарист, чоеро зехнишин карда, рафта ба он чо сангери нишона гузошт, меҳ кўфт, сипас аз он чо дуртарро нишон гирифта ва ҳамин ҳел дар ҳар бист қадам нишон монда, то беҳи шах расид ва илоҷашро гум кард. «Шояд одамон дуруст гўянд...» ба шахи баланду саҳт нигоҳ карда аз дил гузаронд ӯ ва панча мушт кард, ки саҳттар аз шах одам ва ин чизро аломати нек пиндошта, гўшаи дилаш равшан шуд; ба лабаш ҳам табассум дамид.

— Мардак, бас нест? – назди ӯ нону чурғот оварда пурсид занак.

Сафар ба сару рӯи занаш нигарист ва табассум аз лабаш дур нашуда, ба ӯ ишора кард, ки дастархонро накушода лаби об фарорад. Зан рӯи санғоб фаромад ва Сафар оби обтарозуашро рехта онро паҳлӯи рост – зери каш гирифт ва қадоба фаромад.

— Монда шудед, мардак, акнун бас будагист.

— Кас аз бекорӣ монда мешавад, кор кардан гири, хастаги ро ҳам намефаҳмӣ.

— Духтаро қадрас шудиян, шӯшон мебод...

— Ҳаа, – гуфт Сафар ва хурмаи чурғотро ба сар кашид ва хурмаро рӯйи дастархон гузошта шукргузорӣ кард ва каф зада чурғоти ба мӯйлабаш часпидаро тоза кардани буд, ки занаш андаке пеш ёзида, бо нӯги остин пок кард. Сафар аз гардани ӯ оғӯш карда, сари зан ба банди дил гирифт ва ба адирҳо нигарист, ки духтарони ҷӯпонаш рӯ ба рӯ набошанд.

— Ҳама адирхоро сарҷӯйи сабз гардондаед, лекин як кас бале намегӯяд... Бас кунед, мардак, – ба дили ӯ муроҷиат мекардагӣ барин сар аз сари синаи ӯ нагирифта мегуфт зан.

— Лозим ҳам нест. Замин сабз гардад, шуд.

Он рӯз гӯё кор бо ҳамин тамои шуд. Ва сабоҳи дигар Сафар ба занаш «Кунҷи паз!» гуфт. Занаи кунҷи пухт; ним табақ атолаи кунҷи пухта, ба болаиш ним табақ равғани зардро об карда рехт ва назди шавҳар гузошт. Сафар сари нон равғану атолари ошӯрда хӯрд ва чоку ҷутка бардошта ба сарбанд рафт, ки сари ҷӯйборро кобад. Вай аз чое, ки нишона гузошта буд, корро сар кард. Кунҷи тафсондаш, ки нӯл ба оби такоб гузошта кафтаркаш хӯрда, аз тораҳои бурутаи об шорида, хест ва сари дилаш тоза гашт, боз ба он шахи сахт нигашт. Аз хайбати шах ва ё тафси кору офтоб буд, ки тамоми оби хӯрдааш аз сару танаиш зада баромад. Ба харсанги пояшакл така зад. «Наход ки зӯрам нарасад?»

...Саворе аз ҷониби Сабағ меомад. Сафар ба кӣ будани ӯ аҳамият надод: «роҳгузар будагист». Аммо ёде аз Сиёҳмушкинаш кард, ки дар пешғаҳи такоб ба ҷӣ ҳол бошад. «Агар ин савор боло равад, мепурсам, ки хабари Сиёҳмушкинро орад». Вале савор омад-омаду назди ӯ қарор гирифт ва аз асп фаромада салому алейк кард ва расонд, ки аз пайи ӯ омадааст. «Агар ба ҷоям кор кунӣ, ба деҳа меравам. Ҷӣ гап будай, деҳанда?»

— Ҷӣ донам, суроғ кардантун. Ҳарду меравем, аҳо, ҳарду бозгашта кор мекунем.

— Рост мегӯйӣ?

— Рост мегӯям.

Ҳақим пиёда шуду Сафарро ба асп нишонд ва дид, ки вақти рӯйи зин нишастани ӯ ҷӣ хел миёни аспаш ҳам хӯрд.

— Ба Сабағ не, ба Хирманҷойи хунии меравем, аҳо, сари аспро гардонед, – вақте ки дашти Сабағро мегузаштанд, гуфт Ҳақим.

— Ҷӣ, боз хун рехтани ҳастед? – лаҷоми асп боздошта пурсид Сафар.

— Не, аҳо, хурду калон шуморо он чо интизор: раис, ҷамоат ҳам. Инжинер биёяд, сонӣ маҷлисро сар мекунем, мегӯянд.

«Якбара истед намешавад, мардум! Дар ин чо хуни бегуноҳон рехтааст, зери пой накумед!» баробари мардумро рӯйи Хирманҷойи

хунин дидан аз дил гузаронд Сафар, вале ба касе чизе нагуфт ва ҳамин ки он чо расида аз асп фаромад, дид, ки баъзеҳо ишора ба он воқеа карда, дасти ишора ёзида, гӯшаи хирманчоро нишон медоданд ва даст мегардонданд, то одамон якбара шаванд ва канортар истанд, то хунпайчой зери қадамҳо намонад.

— Маҷлиси мо даҳанакӣ, аҳо Сафар, — гуфт раиси колхоз, — коғазу қарор надорем. Шуморо ҳам барои он ҷеғ зада овардем, ки худатон ба даҳони худатон гӯед, ки чӣ меҳаҳед?

— Ман аз шумо ҳеҷ чиз намеҳаҳам...

— Аз мо не... Ба тақоб кӯчидед, аҳо, танҳо нестед? Оё худатон аз ӯҳдаи кофтани сарчӯй мебароед?

— Чаро аз ман мепурсед, раис? Инро аз худатон пурсед, аз халқ пурсед. Ва фаросат кунед, ки як кас кӯҳро синаҷок карда метавонад?

— Ҳамту ки бошад, чаро фӯк қач карда меравед, ин қор қори ситеза не, аҳо.

— Додарам, на фӯк қач қардиам, на ситеза. Лекин шумо чӣ қарди дил доред?

— Ҳеҷ қарди дил надорам, аҳо, шуморо барои бозпурсу қанҷол нахостаем, балки меҳаҳем маслиҳат пурсем. Чӣ бояд қард?

— Чӣ қойи маслиҳат? Мағар масҷоҳиён бори аввал сарчӯй меқобанд? Ё ба қавли Триполский фақат палорақиҳо масҷоҳи ҳастанду мо масҷоҳи нестем?

Раис табассум қард ва қадам зада, назди Сафар омада ӯро оғӯш қард, аммо дастанаи ба қирди миёни ӯ нарасид, сонӣ ба қомати баланди ӯ — ба кӯҳи баланд менигаристагӣ қарин, сар боло қарда зеҳн монд, ба суҳан даромад,

— Кӯҳи аз ҳама баланди мо, пурсаҳовату пурнеъматӣ мо шумо ҳастед, аҳо. То омадани шумо ҳама маслиҳат қардем, қардум розӣ, ки ба дашти Сабағ об қароранд, лекин шумо гӯед, ки чӣ қор кунем?

— Қор, додарам, қор!

...Сафарро боз аспӣ Ҳақим ба тақоб овард. Сафар бо меҳмон, бо аҳлу аёлани машварат қард ва пағоҳ — вақте, ки духтаронаи мол ба чаро меқурданд, сарқани сафедро ниғаҳ дошт, ки қар сари қӯй хун қунад, аммо он рӯз ба қуз Ҳақим қаси диғар наомад. «Ту ҳам аспат намеқуд, намеомадӣ».

«Меомадам, аҳо, меомадам. Ман аз шумо усули қӯйқарориро ёд қирфтани меҳаҳам».

Сафар ба ӯ бовар қард ва ба қарри қашмонаи ниғарист: «рост қарин.» Ва фармуд, ки қарроҳ қардад. Онҳо рӯ-рӯи санғоб рафта аз об гузашта, беҳи шаҳ қарор қирфтанд. Қарди кӯҳистонӣ ҳақин қадар сол диққат нақода будааст, ки шаҳ ба қӣ тариқат меқӯяд. Вай то алвақт гумон дошт, ки қар рӯи қамин пайдо мешавад, вале ҳоло меқинад, ки шаҳ ҳам мисли долу қарахт аз қамин меқӯйи-

дааст. Сафар хуб ба шах нигарист, сонӣ бо нигоҳаш миёни онро уреб бурид ва дар он тарафи шах, ки нигоҳаш мисли об шорида рафта, қарор гирифта буд, як буттаро зеҳнишин кард ва ба Ҳаким фармуд, ки рафта, ҳо дар паҳлӯи буттаи вағниҷ санғхоро мӯла чинад. Ҳаким ба он тараф рафт ва ҳуди Сафар ба шах нигоҳ мекард: «Чӣ бояд кард? Дар боло яккамехе кӯбему ресмон баста, нишеб шуда шахро канем? Валлона ҳам намешавад».

— Ҳамин-ча?! — ҳаёли Сафарро парронд Ҳаким.

— Ҳо, ҳамун-ча! — ҷавоб дод Сафар ва боз худ ба худ мегуфт. «Ҳамун-ча, ҳамун-ча... лекин танайи шахро чӣ қор мекуни, уқоб набошӣ, ки лона сози, марза бардошта намешавад, баланд. Як роҳ дорад: сӯроҳ қардан. Лекин қорсад газро сӯроҳ қардан... боз шахро...»

Ҳаким санғхоро паҳлӯи буттаи вағниҷ болои ҳам чида мӯла кард ва чашмаш қониби офтобрӯ ба теғи кӯҳ афтид, ки пайкаре мисоли лола метобад; хуб нигоҳ кард ва духтараки куртасурхеро дид, ки тақя бар асо зада ба паҳнои дашти Сабағ менигарад. Ҳаким чашм аз ӯ намеканд, ки шояд нигоҳаш бар ӯ афтад. Ӯ хест, вале чашм аз он сӯ намеканд.

— О, Ҳаким, дар бари адир ситора дидӣ? — фарёд зад Сафар.

— Моҳ дидам, ако, моҳ», — оҳиста гуфт Ҳаким ва Сафар ўро нашунид, ки боз такрор кард:

— Дар бари адир ситора дидӣ, мегумо?

— Моҳ, ако, моҳ!

— Ҳааа, гумонам ситора дидӣ!

Ба назари Ҳаким расид, ки куртасурхак муколамаи онҳоро шунида табассум кард ва шарм ҳам дошта қониби мол асо гардонд ва монанди офтоб паси теғ ҳам хӯрд. Вай сари харсанг баромада ва ба нӯги пой қомат бардошта ўро дидан хост, аммо ба чашмаш натофт. Сонӣ аз сари шахча фаромада, оҳиставу вазнин қадам монда қониби Сафар рафт.

— Як вачаб адир набаромадию ёдат рафта, бачча? — аз рафтори ӯ норозӣ барин гуфт Сафар. — Боз мегӯӣ, ки шикофтани шах кори душвор не.

— Душвор не, ако, душвор не, — сар набардошта гуфт Ҳаким.

— Душвоор! — гуфт Сафар ва боз ба шахи баланду саҳт нигарист.

— Ин қорро қасе мекунад, ки Фарҳодсифат ошиқ бошад...

Ҳаким ин суҳанро бе ягон пӯсту пичинг гуфт, аммо Сафар дигар ҳел қабул кард, ки хомӯш монд. Дер хомӯш монд. Ҳаким низ аз вачоҳату рафтори ӯ маънӣ кашид, ки сангҷаҳон лаби обро бо пой зада ба об меандоҳт.

— Шах сӯроҳ қардан сангҷабозӣ нест.

Ҳаким ин дафъа ҳайратангез ба Сафар нигарист: «Чӣ меҳохӣ аз ман?» нигоҳаш мегуфт.

— Он рӯз маро фирефта бурдӣ, ба мардум нишон додию боз овардӣ... масҳара барин... Баъд чӣ шуд? Ку одамонат? Сафари хонакалон будем, Сафар – Фарҳод шудем... Намедонам, ки ман ба бибии кадомаш ошиқ шуда бошам... Ва ту ҳам мегӯӣ, ки касе ки ошиқ бошад, ин шахи сахтро сӯроҳ карда метавонад.

— Ман шуморо дар назар надорам, аҳо.

— Маро дар назар надорӣ? Киро дар назар дорӣ? Файри ман боз кӣ ба ин кор дасту дил дорад?

— Ман гуфтам, ки ҳар кас мисли Фарҳод заминашро дӯст дорад, халқашро дӯст дорад, ин корро мекунад, умрбод номаш мемонад.

— Гап ёд метийа?

— Таррамарг шавам, ки не. Ман бо шумо шӯхӣ намекунам, чунки устод хондаам...

Сафар чизе нагуфт. Чавон чиддӣ ҳарф мезанад. Вале Сафар ба баъзе ишораҳои ӯ сарфаҳм намеравад, таги гапро намедонад. Намедонад, ки Ҳаким дар сари тега моҳу ситора не, балки духтари лолалибоси ӯро дидааст.

— Одамот наомаданд-ку!?

— Меоянд, аҳо, меоянд...

Ва омаданд. Вакте омаданд, ки Сафар сарчӯйро кофта, то ни-маи роҳ оварда буд. Ҳаким ҳам ба ӯ мадад мекард ва ду рӯз пас ба деҳа рафта хабар меовард, ки пагоҳ мардум меоянд, вале чӣ боис буд, ки хабарашон меомаду ҳудашон не. Сафар зиёдтар гамӣ мешуд, ки ӯро масҳара мекунанд. «Ҳарата ҳай гӯ, бачча... туро кӣ ин ҷо фиристод...» Ҳаким аз чунин муомилаи ӯ ранҷид ва сар ҳам карда истод, ки вай боз чӣ мегӯяд. Шояд гумон кунад, ки...

— Додо-додо! – садои духтари калонӣ омад аз даруни хиргоҳ.
– Додо-додо!

— Чӣ мегӯӣ?

— Чорукам даридаӣ.

Сафар чавоб нагуфт. Духтараш медонист, ки аз рӯи феълу атвори ӯ дигар чиз пурсидан мумкин нест, ҳап шуд. Ҳаким ба Сафар дуру дароз нигоҳ кард, ки шояд ягон чиз пурсад ё фармо-яд, ки чорукҳои духтарашро дӯзад. Аммо ӯ пойҳои бараҳнаашро дароз кард, то дар зери нури моҳтоб бинад, ки барои пои кӯхис-тонӣ чорук лозим аст ё не. Пойҳои кӯхистонӣ сангқуб шуда, беҳӣ ёфта, ба сангу кӯрсангҳо зада, аз гармою сармо кафида, боз сихат шуда, ба мисли чарм мегардад ва андак зарбаю озори хору хас таъсир намекунад. Аз ҷамъияти ибтидоӣ ҳамин қадар нишона мондааст.

— Ҳалима мегӯяд, ки чоруком даридагӣ, молбонӣ рафтан на-метом, – аз хиргоҳ берун омада гуфт зани Сафар.

— Шунидам. Кар не!

Занак низ хомӯш баргашт.

Ҳаким боз ба Сафар нигарист: «ман дӯзам?»

— Ҳаминаш кам буд.

— Набошад молбонӣ равам?

Сафар на «ҳа» гуфт ва на «не».

Ва ҳамон рӯзе, ки аз пеши худ молбонӣ рафт, мардумони дех чӯйкобӣ омаданд. Сафари хонакалон надонист, ки чӣ кор кунад; ҳарчанд меҳост, ки онҳоро пеш аз кор зиёфате бикунад, аммо дар гӯшаи дил ғуборе дошт – аз гапу калочаи онҳо, аз дербоз меравем, гуфта фиреб карданашон, дар дил ғуборе дошт. Аммо ҳоло аз омадани онҳо хурсанд шуд ва хост пеши пойи онҳо хун кунад. «Ҳалима, рафта аз мол серкаи сафедро биёр! – фармуд ба духтари калонӣ ва илова кард: – Ҳамроҳи Салима рав!»

— Чоруқом даридагӣ, додо.

— Чорукҳои маро пӯшида, рафта, серкаро биёр.

Ва хоҳарон он рӯз барои серкаи сафед рафтанд. Гашти пешин серкаи сафеди шоххояш ба мисли шохи оху ҳалқагаштаро каманд бар гарданаи андохта оварданд. Дар гардани серка зангӯла забона зада садо мебаровард ва гӯё кӯхистони хуфтаре бедор кардан меҳост. Мардуми ба ёри омада рӯйи марғи паҳлӯи хиргоҳи Сафар нишаста аз гуфтугӯ бозмонданд, гӯш ба садои зангӯлаи серкаи сафед медоданд, ки дилу нодилон – гардан кашида меомад. Серкаи сафед хангоми сар кашида пешопеши мол рафтаниш қоматашро боло гирифта, чавлон зада, ба атроф нигоҳ карда, гӯё пеши рохро тоза карда, рамаре аз дунболи худ мебурд. Ҳоло он тавр не: ба назар гарданаширо ҳам мекунад, ки зангӯла алвонч нахӯрад, садо надиҳад, вале аз ресмон кашидани Ҳалима зангӯла такон хӯрда садо медод; садояш он садое набуд, ки вақти пешопеши рама рафтан мебаромад. Пашми серка ҳамчунон дароз – аз рӯзи шуданиш то ҳол қайчиро надидааст, қариб заминро мерӯбад, аммо пати мурда задагӣ барин. Ба ростӣ, вай серка барин не, архарро мемонад ва ақл доштагӣ барин рафтор мекунад. Шох, чашмони барчаастаи зинда ва қоматаш ба архар монанд, фақат пашмаш аз серка будани он дарак медиҳад. Вай омад-омаду магар аз одамони зиёд ҳаросид, ки ҷаҳор дасту пояшро кушод гузошта хеле истод, сонӣ заминро тар кард. Ҳалима рӯяшро яктарафа кард, Салима дуртар меистод ва дар даст асои ҷӯпонӣ дошт, ки ба сангҳо зада-зада, аз дунболи серка сиёсат карда, меомад. Ҳалима чандон ба мардум наздик нарафт. Серкаро ба меҳи говбандӣ баста, гардани онро оғӯш карда хеле истод ва ба гӯши вай чизе гуфт, ки серка гардан тофта ба ӯ нигарист, сонӣ онро бўсида, сирти пушташро дастмол кард ва чорукҳои калони падар дар пой даруни хиргоҳ рафт, Салима ҳам. Серкаи сафед аз паси ӯ нигариста «уууу» гуфт ва тан афшонд. Мӯйҳои дарозаш мисли бол гаштанд ва зангӯла

чунон бетартиб садо дод, ки кӯхистониён дар умрашон чунин садои берабту бемаъниро нашунида буданд.

Ҳама гумон карданд, ки Ҳалима барои бисёр аз паси мол гаштаниш ва бо бузу гӯсфандон унс гирифтаниш ин хел бо серка муомила кард ва ба гӯши он видоҳ ҳам гуфт, вале надиданд, ки хангоми ба хиргоҳ даромадан Ҳалима чӣ зайл ба ҷониби кӯҳ нигарист ва дар сари тегаҳо ва ё паҳлӯи буттаҳо чӣ пайкареро чӯё шуд, аммо касеро надида ба хиргоҳ даромад. Ва баъд чунон хомӯшу бедарак шуд, ки на садояшро шуниданд ва на сураташро диданд.

Сафар аз хиргоҳ баромад; корд дар даст баромад ва серкаро аз меҳ кушода назди меҳмонон бурд. Банди чармини зангӯларо, ки кӯргирех буд, кушода натавониста ба корд бурид, тасмаро ба миёнбандаш баст ва ба ҷамоа рӯ овард: «Кӣ мекушад?» Вале касе ғайрат накард. «Каллабур ҳаст?» Боз касе ҷавоб наод. Сонӣ як марди сафедмӯйи нуронӣ, ки Муҳаммадрасулаш мегуфтанд, даст сурфида аз ҷой хест ва ба Сафар наздик омада корди аз ғилоф кашидаи ўро аз дасташ гирифт, ғилофро ҳам гирифт, кордро боз ба ғилоф андохт, зери каши чап зад, зангӯларо аз миёнбанди ў гирифта боз ба гардани серка баст (ин корхоро ў хомӯш мекард), каманди гардани серкаро кушод, сари ўро ҷониби кӯҳ гардонд ва як шаппотӣ ба думғозаи серка зад: «Рав, ҷонвар, рав, ба мол рав!»

— Барои чӣ ин хел кардед, ако? – гӯё ба худ омада пурсид Сафар.

— Серкаро намекушанд, ин мисли он аст, ки пешвои қабиларо кушанд.

Сафар нафаҳмид, ки дар ҳақиқат ҳамин хел аст ва ё онҳо маслиҳат карда рафтор мекунанд.

Серка боз қоматашро боло гирифта, ҷавлон карда, ба ёнаи адирҳо нигариста, гӯё қадам мепартофт. Помонии он лангар дошт ва дар ҳар қадамаш забонаи зангӯла ба девораҳо бархӯрда, садо мебаровард. Садои он ба шаҳу танаҳои кӯҳ паҳн шуда, акс дода, сонӣ дар мағзи кӯҳсор ҷой гирифта, хомӯш мегардид. Серка ба хиргоҳ наздик шуда тан ба намади он молида, ҳамон хел пой тира гузошта як гирди хиргоҳро гашт ва ба дари он қарор гирифт. Вай аз чизе ноумед гашт, ки дар дами дар дер наистода боз гирди хиргоҳ гашт. Аз тибити тани ў дар домони намади сиёҳ як раҳи кабудча пайдо шуд. Ҳамин ки Ҳалима аз дари хиргоҳ баромад, серка назди ў қарор истод ва дастону домони ўро бӯй кашидан гирифт. Ҳалима миёни шохони вай даст бурда, пешониашро сила кард ва оҳиста ба гӯши ў гуфт: «Бубахш...» Ҳамин тавр кӯтоҳ узрҳои кард ва ҳайрон буд, ки чаро ин ҳайвони безабон дастони ўро мебӯсад, тани ўро бӯй мекашад. Вай-ку онро барои куштан овард, боз серкаи сафед миннатдорӣ карда ўро мебӯсаду мебӯяд.

Ҳалима паҳлӯи серка нишаста ўро оғӯш кард – даст ба гардани вай Ҳалка гардонд. Гардани серкаи сафед аз болои китфи чапи Ҳалима гузашта ба хиргоҳ дакка меҳӯрд. Вай чизеро пай бурд, бӯй гирифт ва ё садоеро шунид, ки ором бозистода гӯшу хуш дод ва сонӣ бекарор гашта, сар аз Ҳалкаи дасти духтар бозгирифтани шуда, худро пас кашид. Ҳалима гардани онро раҳо карда хест. Серка ҷониби кӯҳе, ки омада буд, қадам партофт, гардан баланд гирифта қадам зад ва зангӯла аз нав садо баровард. Аз он ҷониб – аз паси тега чангу губор боло шуд. Ҳалима яқин кард, ки Ҳаким молро ба оби нисфирӯзӣ мефарорад.

Мардони ба кор омада баъди нону чурғотро хӯрдан «омин» гуфта хестанд ва чоку чӯткаю бел бардошта ҷониби ҷӯи нимкоб рафтанд. Сафар, ки аз рафтори онҳо – серкаро накуштанишон ҳоло ҳам дар ҳайрат буд, аз паси онҳо нигарон монд, сонӣ – вақте ки онҳо дар сари ҷӯи нимкоб саф кашиданд, наздашон рафта баҳси шикоятани кӯҳро аз нав кушод.

— Каманди дароз биёр, Сафар, – гуфт Қамариддин.

— Сарчӯйро чен мекунед, ако? – пурсид Сафар.

— Не, Сафар. Камандро дар тор мустаҳкам карда аз миёни коргарҳо баста то ними шах мефарорем ва шахро мебуррем.

— Қурбони ақлатон, ако. Дар рӯи замин шах бурида наметавонему дар ҳавои муаллақ шах мебурем?

— Мулло Қамариддин ақли торо кофтани, Сафар, – пеш омада гуфт Муҳаммадсабур, ки вақти гуфтан як чашмашро кӯрак карда, бинии чуққаашро ба назар пеш меёзонд.

— Ҳой, Сафар! Ман шӯҳӣ намекунам, ҷиддӣ мегӯям, – пеш омад Қамариддин.

— Мефаҳмам, ако, лекин мо шахро намебуррем, сӯроҳ мекунем...

Ва он рӯз ба шахи саҳт мисронӣ чоку ҷутка заданд. Аввал кӯҳ баромада ҳезуми зиёд фарооварданд. Оташ афрӯхта мисронҳоро сурх карданд ва ба мағзи шах фуру доданд; пора-пора канданд. Ба зарби чоку ҷутка шахи саҳт роғ-роғ мепарид; вай кома шуд, танӯра гашт ва батадрич ба ғор табдил ёфт. Шах хӯрда мешуд, дастҳо обила мебастанд, сарҳо мекафиданд, китфҳо лат меҳӯрданд. Дар ин миён коргарони бемузд кӯрпаю болишташонро бардошта оварданд. Сафар Душанбе рафта капсула аманал овард, ки кори машаққатро сабук кард; бо мисрони тафта шахро кома карда, дору мемонданд ва дур рафта ба рӯда оташ мезаданд, шах метаркид ва порохоро бо замбару замбаргалтак берун мебурданд... Вале чунин кор дер давом накард: Муҳаммадсабур зери шахпораҳо монда мурд. Ўро дастак карда то Сабағ бурданд, гӯру ҷӯб карданд... Ва ҳамон рӯз Сафар аз кардааш пушаймон шуд – ҳама ҳунаре, ки дар ин обрав сарф карда буд, пеши ин фоҷиа як пул гашт. Мардоне, ки ҳамроҳи Сафар кор мекарданд, «Ин қисмат ба сари ҳар яки

мо омаданаш мумкин буд», гуфтанд, вале хешовандони шахид дигар хел гуфтор мекарданд. Онҳо баробари таънаю маломат ба сари Сафар сангу чӯб рехтанд. Сафар дар ин миёна гӯшт кам кард; лоғар шуд.

Мардон барнагаштанд. Обраҳаи шахи Лагаргиф нимкора монд. Тобистон ҳам сипарӣ шуд. Дасту дили Сафар ба кор намерафт ва аз тағоби Лагаргиф дил канда ҳам наметавонист ва Ҳаким чӣ дилкашолие дошт, ки ёди Сабағ намекард. Ҳоло ҳам моли Сафарро бонӣ мекард. Чунин рафтори ӯ Сафарро дар ҳайрат меандоخت, вале намеёрист, ки сабаби бозистодани ӯро пурсад. Фақат боре ба ин чиз чуръат кард:

— Ту чаро намеравӣ, Ҳаким?

— Шумо танҳо...

Ҳаким қадар буд гуфтугӯ ва Ҳаким бо чунин ҷавоб ба дили Сафар хубтар ҷой гирифт ва дафъаи дигар савол аз ҷониби Ҳаким шуд.

— Чарм надоред, ако?

— Чорук дарид?

— Не, ако. Чоруки Ҳалимаро дӯзам, мол бонӣ кунад, ману шумо шах меканем.

Ин ҳарф ба Сафар хуш омад. ӯ даруни хиргоҳ даромада як пора резини аз чархи мошин буридаро баровард ва ба Ҳаким дароз кард. Ҳаким резинро гирифта лаби об рафт, ҳамон рӯз варакҳои онро ҷудо кард, қолаби чорукҳои Ҳалима бурида, тағ баст: фақат як пораи онро тағ баста натавонист, зеро резини ғафс имконияти зуд сӯзан гузаронидан намедод; дарафш гузарад ҳам, сӯзан дар меомонд ва усто Ҳаким ба як пойи дӯхта иктифо кард ва бегоҳ вақте ки пойи чорукро гирифта аз лаби об ба дари хиргоҳ омад, Ҳалима аз даруни хиргоҳ базӯр худро намуда, сӯйи Ҳаким табассум кард. Ҳаким чорукро дами дари хиргоҳ гузошта ба адир рост шуд, ки моли парокандаро ҷамъ орад. Ва ҳамин ки мол омад ва серкаи сафед пешопеш ҷавлон карда меомад, Ҳалима баромада аз гардани серка оғӯш, сонӣ хорумолаш кард ва боз як назар сӯйи Ҳаким чашм ҷаронда ба хиргоҳ даромад... Рӯзи дигар Ҳаким боз молро ба адири рӯ ба рӯ ҳай карда пойи дигари чорукро дӯхт ва боз оварда дами дар гузошта нигоҳи фаттону дилрабои Ҳалимаро дид ва боз аз пайи мол рафт... Бегоҳ машварат карданд, ки чорукҳои Ҳалима дӯхта шуд, вай аз пайи мол равад, Сафару Ҳаким шах мешикананд. Онҳо дорую рӯда гирифта, ба обмӯрии шах рафтанд ва аз пайи кор шуданд; ҳамчунон кор идома дошт; садои таркиш меомад, садои путку боткон мебаромад, замбарғалтак чарх мегашт, шахпораҳо ба сой мерехт, ғор фурутар мерафт. Дар ин кор ҳамаи такоббудагон ширкат доштанд ба ҷуз Ҳалима. Хонадони Сафари Хонакалон обмӯрии дурудароз мекофтанд. Ва ҳар боре, ки Ҳаким замбарғалтакро пури сангу шахпора карда аз ғор мебаровард ва

ба пастӣ нишеб мекард, ба баҳонаи нафас рост кардан адирҳоро чашм медавонд, то пайкари зебои Ҳалимаро бинад, чунон ки рӯзи аввал дар сари тега мисли як лола дида буд.

— Хешовандонатро ёд накардӣ, Ҳаким?

— Хеши ман шумо, акои Сафар.

Андаруни ғор чароғи сиёҳ хира месӯхт ва ҳар бори замбарғалтакро бурдану овардан шамоли гашти Ҳаким забони онро мелаппонд. Вақти берун рафтани ба равшании рӯз менигарист ва ҳангоми дарун даромадан забонаи хираи чароғи сиёҳро дид карда замбарғалтак меғелонд ва монанди Сафар умед мекард, ки рӯзе аз ҷониби девори қиёмат гурфае пайдо гашта, равшании рӯз метобад.

— Хонат пури гандум, Ҳаким, кӯзаи асал ба лесидан ҳолӣ мешаваду наҳод ки мо бо таркондану кашондан ин шаҳро суфта натавонем? – нияти ўро рамуз гирифтагӣ барин гуфт Сафар.

Ва ҳамон вақт онҳо шахи сахти Лагаргифро суфта натавонистанд. Тирамоҳ сахт омад, яхбандиҳои тақоб сар шуд ва ба Сафар лозим омад, ки боз ба Сабағ кӯч бандад. Аспи рамузфаҳми ў низ, ки то алвақт ҳайдав мегашт, ба сардии болооби тақоб тоб наовард, нишеб шуда омад. Хару хингил карданд, ба асп низ бор бастанд, пуштора карданд. Ҳаким молро пеш андохта бурд.

Сафар кӯчид, вале пушаймон шуд; ҳамааш барқасд омад – барқасди нияти ў: Ҳалима гум шуд; чунон зими сиёҳ зад, ки ҳамаро дар ҳайрат мононд. Сафар пурсу суроғ кард, пасту боло давид, аммо духтарро пайдо карда натавонист...

... Ва баъд маълум шуд, ки Ҳаким низ зими сиёҳ задааст. Баъди аз такоби Лагаргиф баргаштан ўро як рӯз дар кӯчаҳои Сабағ дидаанд. Вале Сафар бовар намекард, ки Ҳалима ҳамроҳи Ҳаким гурехта бошад. Барои ў духтараш ба ҳукми мурд буд, зеро Сафар аз муҳаббати онҳо огоҳ набуд, ҳарфе ҳам ба миён наомадааст, ки онҳо ба ҳамдигар хуш омада бошанд ё Сафар миёни онҳо ҳалалгор шуда бошад. Аммо...

... Аммо чӣ боис шуд, ки Сафар серкаи сафедро аз мол ҷудо карда омад ва пашми сафеди онро аз хун сурх гардонда духтарашро худӣ дод.

Он шаб тамоми шаб аспи сиёҳмушкини ў паҳлӯи хонааш – дар охтаҳона сум зад, пой кӯфт, бинӣ афшонд, сайҳа кашид. Сафар аз безобитагии Сиёҳмушкин пай бурд, ки бӯи одами шиносро мешунавад... Ва рӯзи дигар оварданд, ки ҳар касе аз паҳлӯи шахи Лагаргиф гузарад, аз даруни ғор омадани садои чоку ҷутқаро мешунавад...

МАРДИ ТАНҲО

— Ман лаҷоми мошини туро намедорам, лекин волло монам, ки як хас бор кунӣ. Ман барои Бӯстони ту чизу чора накардиам. Бӯстон лозим бошад рафта меёбад... одамонро, ки мебарӣ, ғамашонро хӯрдагистӣ; хона тайёр мегӯӣ, хона, ки сохта медода бошанд, он тарафаш чӣ мемонад... Ман бачча неям, аробаатро каш! Намоянда бошӣ, ба худат! Занам ҳам аз онӣ ту, баччахоём ҳам аз онӣ ту. Масчонда як одами ваҳшӣ зиндагӣ кунад, боке не. Гуфти худат «дар ин замони маданияю ободонӣ» якта-нимта ваҳшиҳо ҳам лозим; то устухонашонро аз гӯр кофтана, худашонро омада бинанд, беҳтар... Монед, ба ихтиёри худ зиндагӣ кунем... Намеравам, гуфтам, гӯри падару модарамро ба кӣ монда меравам? Шумо инсоф доред ё не!? Ҳамаро хонавайрон кардед, рӯҳу арвоҳро андеша мекунед ё не! Ман хиёнаткор неям, ман ҳам одами советӣ, лекин мон, осуда зиндагӣ кунам. Ғами маро нахӯр.. рав! бирав!

Қурбон марди андаке зардина, тез, каме чашмаш кабудтоб, гуфт-гуфту рӯйи санге нишаст; пушт гардонда нишаст ва рӯяш ба пешгаҳи Масчоҳ буд. Мағали онрӯзаи Дехманораро дар умраш надидааст ва ин зайл мошинҳоро қатор андар қатор омада бошанд, дар чанг ҳам надида буд. «Ҳоло ҳам дар Масчоҳ босмачӣ будааст-дия», – дар гӯшаш садо медиханд суханони намоянда. Лекин Қурбон босмачӣ не, иштирокчии чанги Ватанист, аз кучо гирифтааст ин гапро он бачча?.. Мошинҳо қаторанд, бор доранд ва кӯчиҳо саворанд, танҳо мошине, ки барои кӯчи Қурбон омадааст, холӣ ва шояд ҳамонро мунтазир бошанд. Мардак намерунбад, сӯйи онҳо нигоҳ ҳам намекунад, вале медонад, ки ҳама сӯйи ӯ менигаранд. Ва ӯ гӯё ки нигоҳи ҳамаи онҳоро дармеёфта бошад, парида хест: «Равед гуфтам-ку!» ва тозон рафта аз дари оғил ғурмо гирифта ва бо ҳамон шаст пас гашт. Ду милисае, ки паҳлӯи намоянда меистоданд, якбора пеш часта ўро доштани шуданд. Қурбон бозистод ва тег қашида ҷонибашон нигарист: «Гуфтам-ку, паррон!» ва боз қадам зад. Вай аввал тез рафт, сонӣ мисли хирс якка-якқа қадам зада ба тағоби Дехманора даромад. Дуртар рафта рӯйи санге нишаст, ки аз он ҷо роҳ менамуду Дехманора на. Вай сари он санг нишаст, то гузаштани мошинҳоро бинад ва баъд... вале ӯ сари санг дер нишаст, он рӯз мошинҳо сафар карда натавонистанд ва фақат рӯзи дигар, вақте ки мошинҳо корвон қашида аз пеши назари ӯ гузаштанд; дашти Палораку Роғро гирд гашта,

ба соҳили рости Зарафшон гузашта, деҳаи Ярмо убури карда ва рӯ ба рӯи Деҳманора он соҳилро чанг хезонда рафтанд, Қурбон якка-якка фаромада ба деҳа омад; тарсону ларзон омад, гӯё ки ба ягон макони ноошно дуздӣ мерафта бошад. Шабро сари санг рӯз кард, вале ба хоҳири ҳарфи зиёд нашуданаш ва анҷоми нохуб напасируфтаниш ба деҳа нафаромад, аммо баъди азоби шабина ва сардии боди такоб ба деҳа наздик шуда, на Деҳманора, балки як деҳаи харобу вайронаро дид, ки гӯё як қарн боз пойи одам ба он ҷо нарасида бошад: аз қалъаи поёни Деҳманора ҳам вайронтар, фақат боми хонаи ӯ солим аст дигар ҳама валангор. Ва ҳамин ки Қурбон ба хона даромад, як намади кӯҳна, ду пӯстак, як болишту як кӯрпаро дид, ки дар гӯшаи хона буни ҳамма меистод, дигар чизу чораро бурда, танҳо дегу табақи сиёҳу чойҷӯро боқӣ гузоштаанд: «Бас, барои ман зиёдатӣ», – аз дил гузаронд ӯ ва чизе безобита мекардагӣ барин бархеста ҳаммаро хабар гирифт; гандум ҳаст, дигар чиз лозим не, ҳудаш бурда осеб карда метавонад. Ҳараш ҳам ҳаст, боз говро набурдаанд, дигар чӣ лозим? Як ҳамсӯхбат, ки ба ягон диёри ҳамсоя рафта пайдо мекунад, ҳама ба Бӯстон нақӯчидагистанд... Шаб ба назараш беохир буд ва гумонаш, ки рӯз намешуда бошад, вале рӯз ҳам чунон тӯлонӣ, ки шом намегашта бошад ва ҳамааш аз ҳамин лаҳза сар шуд; чашми ӯ дар роҳ, ки боз ягон кас гурухта бошад, меояд, бо умед ба роҳ менигарад, аммо чашмони вай хона карду касе пайдо нашуд, мошин ҳам наомад; гӯё тамоми деҳоти болоро кӯчонда, дигар ба омадани мошин ҳочат намонда бошад. Он рӯз тамоми рӯз нишаст, ба ҷуз об аз гулӯяш чизе намегузашт; об меҳӯрду об, гӯё дилу чигараш дар мегирифт, месӯхт; чунон месӯхт, ки аз ҳаёлаш чизе намегузашт ва ба андеша қардан мадору фара надошт. Ҳамин хел, ки ўро зада, кӯфта партофта бошанд. Говро надӯшид, харро набаст, чароғ нагиронд, хӯрок ҳам тайёр накард, гӯё ба чизҳо ҳоҷат не. Гову хар ҳар қадар хоҳанд, хӯранду чаранд, мулки худашон... Моҳтоб мисли шир буд, фазо ғуборе надорад, мол тоза метобад, ситораҳо ҳам, чунон равшан, ки чароғ ҳам лозим нест, вале ин тозагиву ин равшанӣ дар дили Қурбон намеғунҷид, зеро як боди дар умре навазида аз болооби Зарафшон шояд аз зери пирчи азим бошад, мисли балое ғуррида рӯ-рӯи рӯд, гӯё аз об чангу ғубор бардошта, ба соҳилҳо бархӯрда, ҳама чизи роҳро ба гирдаш печонда, ба осмон мебардорад ва ба замин мезанад ва баъзан чунон дур меандозад, ки ба назар наменамояд: «Ин бало маро Бӯстон бурданист» – ба худ гуфт ва аз пушти бом фаромада, ба хона даромада, дарро ғалақа андохт ва баъди фурсате дарк кард, ки касе дарро мекубад. «Кӣ?» гуфта пурсидани шуд, аммо забонаш нагашт, зеро медонист, ки дар чунин ғояти шаб касе дар кӯфтаниш мумкин нест. «Ё касе бар қасди ҷони ман аст ва ё кампир худро аз мошин партофта баргашта омад».

— Кампир! – ҳамин зайл, ки шӯхиомез ном мебурд, садо дардод. Вале ҷавобе нашунид. Боз дар мисле ки мекӯфта бошанд, садо дод: «Кист? Инсӣ ё чинсӣ?» – ва дар ҷавоб чунон шуд, ки дарро канда мепартофта бошанд, аммо турму ғалакаи он мустақкам будааст. Ва боз садои пурдахшати бод омад ва дар ларзида садо баровард. «Туф-туф, сабил мон, захирама кафондӣ...» – пичиррос зад ӯ ва боз гӯш дод, ки дар ҳақиқат шамол аст ё на... «Шамол, шамол... Пайҳоро мерӯбад», – хулоса кард ӯ ва ба намаду кӯрпаи лӯлакарда така зад. Ба гӯшаш ҳанги хару бонги гов омад, парида хест, вале дарро кушода намешавад, гӯё баробари кушодан бало зада меда-рояд. «Наход ки аллакай гургон бекасии деҳаро фаҳмида омада бошанд?» – Қурбон ғалакаи дарро бардошт, бод дарро тела дод, одам барин тела дод ва боз дарро ҷафс карда ғалақаро андохт... Бод мисли боди даймоҳ меғуррид, мешӯрид, нола мекард, хуштак мекашид. Бод меғуррид, вале он дараҷае, ки Қурбон дарк мекунаду воҳима дорад, набуд, балки як ҷаҳр кашида меомад, ба деворҳои вайрона, ба боми худи ӯ бархӯрда боло меҷаҳид ва садоҳои ранг ба ранг мебаровард. Тук, тук, тук, эзурсурхак дарахт нӯл мезадагӣ барин садо меод. Нафаси ӯ танг шуд... уллоси гург буд ё нолаи бод, фарқ карда натавонист: «Хӯред, насибатон бошад, хӯред, қатори рафтагон як гову хар еми гург шавад боке нест...»

Бод суст ва батадриҷ басанда шуд, ҳама ҷо хомӯши хомӯш гашт; на бод буд, на гург буд ва на бало... Ӯ бодикқат гӯш ба берун меод, ба назар чизеро чашмдор буд, ба омадани мошини дигарон гумон дошта бошад, аммо ба омадани ҳамсараш умед дошт, имон дошт, ки ӯ аз роҳ баргашта меояд ва ё ба Бӯстон мерасаду ба офтоби тафсони он ҷо тоқат накарда, писарро маҷбур мекунад, ки бозбарад. Вай боди ғуррону бонги ҳайронро фаромӯш кард ва пеши назараш омад, ки мошинҳо корвон баста мераванд. «Расида бошанд ё дар роҳ бошанд?» – аз дил гузаронд ӯ ва чунин андеша андаке парешонаш кард: «Сихату саломат расанд-а...» Ноором буд, хоб дар чашмаш меҳмон намешуд, шаби равшан андаруни хона чунон метобад, ки ҳаргиз рӯйи рӯшноиро надида бошад. «Ба ҳамин умед хонаю дар карда будам, ба ҳамин умед бачча калон карда будам... Хайр, маззаи оби Деҳманораро ёд кунанд, баргашта меоянд. Наход ҳамин қадар хоки диёр беқадр бошад? Ман иштирокчи чанг, аз ҳама пеш бояд ба мошин савор шавам, будааст, гапа бинед... Ту ба хоки диёр зор нашуда бошӣ, қадри сухани худи хоки диёрро аз кучо медонӣ, ҷўча! намоянда! Барои ту чӣ фарқ дорад? Хонаи бегона вайрон шавад, ту ғам дорӣ, вале вақте ки хонаи худатро каланд заданд, ғиғонат мебарояд... турсе дар чунин ҳолат медидам, салом меодам. Охир ин чӣ гуфтани гап – қабри падару модарро ба кӣ монда рафтанд? Мурдаҳо ҳок шуданд, будааст, дина Мирзоҳасанро гӯр кардем, ақаллан намонданд, ки ҳафт пагоҳӣ сари қабр раванд, тавба, инро чӣ гуфтан

мумкин? Хаа сухан нест, чунки чунин корҳо набуд, якта-нимта одамҳо тарки диёр мекарданд, ки аз рӯи зарурат буд; ё рӯзашон намегузашт ва ё носозие доштанд, вале касе надидааст, ки деҳахез кӯчида бошанд... Як замон вақти босмачигарӣ шуда буд: деҳа ба кӯхистон кӯчида буд – чандон дур не, онҳо бозгашта омада буданд, вале инҳо намеоянд, шояд «акнун роҳатамонро ёфтем» ҳам гӯянд, шояд... Ба тани Қурбон хориш даромад, як хорише, ки мисли боди ғуррон аз кучо пайдо шуданаширо кас намедонад; хориш ба тамоми узвҳояш давид ва ҳатто беҳи ришаш ҳам ба нохун эҳтиёҷ пайдо кард ва оқибат дар хона тоқат карда натавонист, ғалақаи дарро кушода, аввал дарро нимроғ карда, ба берун диққат дод ва баъди он ки тоқаташ тоқ гашт, баромад. Гов ҳам дар ҷояш, ҳар ҳам. Дар гирду гӯша ҷонзоде нест, бо вучуди он дилаш ваҳм дорад; аз бунӣ деворҳои сангин, аз сари қалъа, аз даҳанаи тағоб ўро мепойидагӣ барин, ба вай ҳамлаовар мешудагӣ барин, дасту пой баста, кулук карда, мебурдагӣ барин, – ҳамин хел ба назараш метобад, аммо аз ягон ҷо садое нест, ки боиси ташвиш гардад: «Баъд чӣ мешавад? Ҳоло як рӯз нагузашта ин хел...» Ў аз замин чизе пайдо накард, ба осмон нигарист, вале аз зебоиюи равшании осмон чизе дарёфт накард, дар ҳайрат ҳам набуд, ки чӣ хел баъди ин қадар ғуруро фиш ҳаво соф аст, гӯё дар рӯи замин ҳасе бечо нашудааст, аммо ба назараш, ки ҳуди ӯ дар ҷояш нест, ҷою манзил, замини бисёр, ин дунёи бекас ба кӣ лозим? Андешае, ки андаруни хона ба сар наомада буд, дар ҳавои кушод ба майнааш зад: «Рост, ба кӣ лозим ҳамаи ин?» Вай ба назараш пешбинӣ мекунад, ки чунин аҳвол дер намерояд, агар зинда монад, боз чӣ қадар шабҳову рӯзҳо пеш меоянд. Рӯи бом баромад, гӯё аз дунёи танг ба дунёи кушод... хориши танааш рафъ шуд, дар ҳоо сари кӯх ситораи Сармо пайдо шудааст, хунукӣ мефарояд. Ба пайдо гаштани ситораи Сармо чанд вақт шуда буд, аз чӣ сабаб бошад, ки ӯ диққат намедод ва ё овози кӯчоқӯчи Масҷох хотиру назари вайро аз ҳама чиз дур карда буд. Пушти бом Од барин дароз мегашт ва меҳаросид, ки касе ўро чунин дида дева на мегӯяд ва пагоҳ овозааш аз ин диёр ба диёре меравад. Ба ҳар тақдир имон меовард, ки дар ҳамин наздикиҳо касе ҳаст, ҳама рафтору кирдори ўро мебинад... Дароз кашид, пушти боми пурчанг, ки дар деҳа ягона боми солим буд ва аз он ҷо ҳам вайронаҳо менамуд, дароз кашид; лаҳзае ором шуд ва ба чашмаш ҳоб омад ва ӯ авло донист, ки ҳоб равад, рӯз шавад, ягон чиз меандешидагист, вале баробари рӯи кӯрпа дароз кашидан ҳоби омада боз рафт... Ё аз Палорак ё аз Роғ ҳурӯсе бонг зад, ки аранге ба гӯш омад ва гӯё дуртар аз он ҳаре ханг зад. «Наход, ки миёни ин кӯхҳо зиндагӣ давом мекарда бошад?»

Қурбон тезихои зиёд дорад, вале вақте ки андеша мекунад, сухани гуфтаашро медонад, ҳоло ҳамин хел: мулоҳизаҳояш тезӣ

надоранд, чунки кори яктаарафа мекардагӣ нест. Насими сахар хама чизе, ки дар тану рӯяш чой шудагӣ буд, баргараф кард, надонист, ки чӣ хел хобаш бурд; як ғанаб карда бедор шуданаш чунон намуд, ки шаби дароз ночунбон хоб карда бошад. Офтоб дар теги кӯхи Лагаргиф зардӣ мекунад, аммо Курбон хуши хестан надорад: рӯ ба боло хобида, дар бораи одаму олам ҳаёл мекунад: чаро осмон ин қадар баланду замин ин қадар сахт, чаро душман дӯст намешаваду душман шудани дӯст осон? (ин фикр барои он ба сараш омад, ки ба баргаштанаш аз ҷанг даҳ сол шудааст). Вале чунин андешаҳо дер намероянд; боз дар бораи зану фарзанд фикр мекунад: «Зинда бошем, ҳамаашро мебинем». Курбон парида хест, аммо ҷоғашро нағундошта аз бом фаромад. Дар ғичобаи ҷӯйча дасту рӯяшро шушта, бо бари домони чома пок кард ва рост назди хару гов рафта ресмони онҳоро кушод: «Дигар намебандамтун, мулк аз они худотун».

... Ва аз ҳамон вақт ягон бор ҷонваронро набаст. Ҳаво, ки сард шуд, онҳо ё аз сахро рост ба оғил меомаданд ва ё аз тавила берун намерафтанд, Курбон вақтҳои сармо шабу сахар ему хошокашонро таъмин мекард... Тарсу харосаш фурӯ нишаст, ордаш тамои шуд ва акнун барои ҳудаш низ бояд ташвиш мекашид: ҳаммаро хабар гирифт, ки гандумаш пур аст, барои зиндагӣ ва барои кишт ҳам мерасад... «Вале аҳволи бачаҳо дар он ҷо чӣ хел бошад? Гандум доранд ё не?» Вай лари тобистон аз оғил рӯкан кардаи бачаҳоро, ки дар як ғӯша рах зада буд, ба хонаи хоб оварда дар кашқарча чид ва параха гиронда оташ афрӯхт ва ҳудашро гарм карда боз ба ҳаёл рафт: «Онҳо чӣ меҳӯранд?...» Аммо ҳаёлаш ба дигар чиз банд шуд: «Бо як хар чӣ хел кишт кардан мумкин? Барзагов лозим... Як кас чӣ меҳӯрад, побел карда ҳам мекорам».

Ҳар пагоҳ як хар аз боло ҳанг мезанаду Курбон аниқ карда наметавонад, ки аз кадом деҳа аст. «Маҳмакарим, кучо, шудӣ? Чаро дуи мӯриат намебарояд? Абдуҳаким, намехонӣ-ку? Ово-зи марғӯладоратро пазмон шудам, ҳой кампир Садаф, кулчаю нонҳоят, ҷанголюю талқунатро ба кӣ мепазӣ? Ҳай Мулло Расула, ҳай Мулло Расула, дигар дар сари об ҷанҷол намекунӣ, об аз ту ҳам монд, аз дигарон ҳам, аз ҳама мемонад, олам ба кӣ бақо кардааст? Гуштии рӯйи марғ нест шуд, ҷанҷоли тағоб ҳам басанда гашт... ҳама чиз фано мегаштааст... танҳо зистани ман чӣ маънӣ дорад?»

Ҷ аз деҳа бадар рафт, ба умеде, ки дар ягон деҳа касеро пайдо кунад, дари хонаашро ҳам напӯшида ба суроғ баромад, ки хар дари пеш омадаро қӯбад ва пурсон шавад, ки дар ин мулк одам мондааст ё на? Даштро гузашта ба Палорак даромад, тағу болои онро хабар гирифт: хонаҳои Палорак ҳама монанди хонаҳои Дехманора валангор нашудаанд, балки хонадармиён бомҳояшонро канда, ҷӯбҳои нағзастро бурдаанд ва хонаю оғилҳои нимкора ободанд.

Қурбон дари бастаи масҷидро дида, ба жарфноии паҳлӯи рости деҳаи калон нигарист ва сари бораи Сағкуш омад: «Зиндагии сагона ба кӣ лозим?...» Аз масҷид сурфаи касе баромад ва ӯ баргашта эшони Одинаро дид, ки саропо сафедпӯш берун меояд.

Қурбон ӯро дида худро гум кард ва беихтиёр сӯйи эшон қадам зад.

«— Ассалому алайкум!»

«Ваъалайкум ассалом!»

Ба назараш, ҳамаи ин ба назараш буд ва баъди садо пирамарди сафедпӯш аз пеши чашмаш ғайб зад. Қурбон зиёд тарсид ва ҳамон замон дасту пояш ба ларза даромад, вале нанишаст, балки бораи Сағкушро ҳам фаромӯш карда, ғами зиндагиро хӯрда, боз ба дари бастаи масҷид зехн монд, дуздона қадам зада, паҳлӯи биноро гузашт ва роҳи Деҳманораро пеш гирифт. «Дар мусофират мурдан хуб нест». Тарсид, сахт тарсид, барои ҳамин меҳост, ки зудтар ба деҳа расад: ҳар чӣ шавад, дар ҳамон ҷо шавад ва ба дашти Палорак расида қадам боздошт ва ба пас нигарист; боз як бор баданаш вараҷа кард, мӯйи сараш рост шуд, сонӣ танаш тафс баровард. «Не, ман ҳеҷ гоҳ аз касе ё чизе натарсидаам!» Садои ӯ ғайринихтиёр буд, гӯё ҳама ғубори танаш бо ҳамин садо бадар рафт ва ларзишаш бозмонд. Болотар аз Деҳманора бознишаст ва ба дашти васеи соҳили Зарафшон, ки гирдогираш девора шуда ҳавзаеро мемонд, ба назараш як мулк намуд ва ривояте, ки гӯё ҳокими қалъаи Деҳманора ин чоро ҳавз сохта, об пур карда, мурғобӣ сар дода, аз баландии ҳисораш тамошо мекарда бошад, бори дигар ба ёдаш омад ва орзу кард, ки ба ҷои оби зулол дар ин манзил майсаи сабз мурғак равад. Боз ба деҳа омад, боз шаб шуд, боз рӯз гашт ва ӯ қариб ба танҳой одат кард. Ҳар дарде, ки дар дил дошт, ба бод мегуфт; бо гову хараши, ҳангоме ки ба ҷонварон коҳ меандоخت, сӯҳбат кардани мешуд, вақте ки дари оғилро кушода онҳоро ба об сар меод, ҳар чиз мегуфт ва баъд лаби оташдон нишаста, аз гуфтаҳои худ хулоса мебаровард, ки майнааш ҳалал дидааст ва ё ин аз олуғдагист. Вай он рӯз, ки кӯмочи зерӣ кӯрро кашида, ҳокистарашро тоза карда ва аз рағғани дар кӯза боқимонда чанголу тайёр карда хӯрд ва аз болояш як дӯлча оби сардро даркашида берун баромад, бори дигар тамоми деҳаро давр гашта, соҳибони ҳар хонаро ном бурда, аламашро тоза кард, беихтиёр сӯйи оғил рафт; ин дафъа гову харро сар на-
дода, балки аз гардани хару шоҳи гов каманд андохт, берун овард ва тирӯ омочро пушти полони хар бор кард, ҷониби ҳавза ронд ва дар сари замин ба гардани гову хар юғ бор карда, тирӯ омоч пайваст, поза ба неши омоч андохт ва ба тири уреби говрона зада «их, бош!» гуфт, вале ба иҳи ӯ хар ҳаракати ба пеш гаштан кард, аммо гов баракс худро пас кашида шоҳ зад, гардан тофт, ки дар умраш бори аввал пушти гарданааш бори вазнин бор шуда буд.

«Аз зарурат, лаънатӣ, аз зарурат, медонам, ки ҳеҷ гоҳ ба гардани модагов юғ набастваанд, ин аз зарурат... чунон ки аз зарурат солҳои ҷанг занон сина ба кундаи омор тира карда ҷуфт меронданд... ҳама ҷиз аз зарурат, вағарна модагов ҷуфт накунад ва хару гов ҷуфт набошанд». Ў ба шоҳи гов зад, вай сар афшонд, аклаш намерасид, ки гуфтаи одамиро бикунад ва хар, ки ба хар фармони одамии одат кардааст, баробари «иху иш» гуфтан амал мекунад; гов баробари говрона задан як ҷаҳида сараш гашт, гарданаи тоб хӯрд ва ҷуфт-так зада аз қатор дур шуд, гарданаи банди тирӯ юғ ҷашмонаи ҷаста баромаданд, аз даҳонаи оби сиёҳ реҳт ва Қурбон ресмони паҳлӯҷӯби зерӣ гулӯи говро бо корд бурид ва юғ аз гардани он бардошт. «Сабил мон, бесоҳиб мон... ҳайвон, заруратро нафаҳмӣ ту... Хаёлаш, ки ман аз хушӣ ин корро мекунам». Вале шоҳбанди онро сар намедод, ҷашмонаи боз бар ҷой шуданд, обу кафки даҳонаи хушк гаштанд. Ў аз нав говро зерӣ юғ овард, боз баст. «Акнун яктаатон лозим шудед, муттаҳамҳо, ақаллан як нафараш ҳам наистод-э, шоҳбанди говро мекашидед, зоро... Чу! Бош! Их!» Говрона ба сағрии модагов расид, вай ҳамлаи пеш ҷаҳидан кард ва ҳамон замон таппӣ ба ҷояш афтид. «Сабил мон, зор мон!» Боз юғ аз гардани гов бардошт ва онро кашидарӯ кушода говрона зад: «Ҳайвон! Ду қадам гардӣ, намерӯӣ... баччаҳоям ҷӣ бақо кард, ки ту кунӣ... Ман ҳам ба ту як парра қоҳ тиям, рав, аз кучое ёфта хӯрӣ, ихтиёрат, пеши ман наё!» Хар гӯшҳояшро лакка карда меистод, гоҳ-гоҳ бинӣ меафшонд; гов баъди ин аз Қурбон метарсидагӣ шуд, гурехтан меҳост, вале ресмонаи, ки дар дасти ӯ буд, наметавонист. «Гум шав, гуфтам-ку!» – ресмонро сар дода гуфт ӯ. Гов бозистод ва ба соҳибаш ҳайрон нигарист; фӯки бадвоҳима, шоҳи аз болои ду ҷашм ба пеш ҷулкашудаи вай мардакро ба воҳима овард. «Чу, бош!» – говрона бардошта таҳдид кард, аммо гов наҷунбид. «Дафъ шав!» Говрона зада пеш кард, вале гов ҷанд қадам монду боз истод ва ба сӯйи соҳибаш нигоҳ кард: «Бооо!»

— Бонгатро вақти дигар меғӯӣ, ба ман барзагов мезоӣ, агар назоӣ... – аз суҳан боз истод ва боз давом дод. – Каси ба гӯшт мегирифтагӣ нест, вағарна ба гӯшт месупоридам, ё деҳаҳо ин хел бекас намемонд, ба ягон барзагов иваз мекардамат, ҳатто ба хар, ки ҳамроҳи ин лакка ҷуфт мекашид.

Қурбон суп-сурх шуда буд, аз сару рӯяш арақ мешорид, аз хаври даҳонаи маълум буд, ки вай ниҳоят ба танг омада, сардии хаворо фарқ намекунад. Юғ аз гардани хар низ гирифт, вале ба ӯ сиёсат накард, ҷизе нагуфт, ин лаби юғ низ ба замин ҳобонд ва хари сукутварзидаро хушёр кард: «Их!» Хар қадам зад, гӯшҳои хамидаашро бардошта дуртар рафт ва сар ба замин ҳам кард, то бичарад. Мардак юғи тирӯ омӯро миёни замин партофта ба ҳона баргашт, отангу говронро пушти бом андохт. «Дигар лозим нестед!» Ба оғил даромада, аз пушти дар белро гирифт ва боз сари

замин рафт. Гову хар, ки ҳоло дур нарафта буданд, баргашта ба ӯ нигаристанд, вале Қурбон қаҳр кардагӣ барин сӯяшон нигоҳ накард. «Ҳайвон, гови худо, гарданкашӣ намекардӣ, қорам осон мешуд...» Ӯ рӯй ба Зарафшон, пушт ба такоб, ба побел сар кард, баробари як огарди ҷуфт бел зада рафт ва баъд чапу рост рафта, то бегоҳ аз ин сар то он сари замин расид, чунон арақ кард ва чунон шалпар шуд, ки дар баданаш катраи об ва мадоре боқӣ намонда бошад. Сари вот нишаст. «Пагоҳ чили Мирзоҳасан, ягон кас меомада бошад?... Як кас ҳам намеояд, ки одам пурсад, аҳволи онҳо чӣ гуна аст...»

Вале пагоҳ ҳам касе наомад. Он шаб дергоҳ хоби ӯ набурд; аз ҳаракати зиёд ва ҷӯши хун хобаш набурд ва баъде ки ғалаёни хунаш фуру нишаст, марҳам кардагӣ барин хобаш бурд ва ҳамин ки чашм кушод, гӯш ба берун дод, ки дигаргуние хаст ё не. Мисли рӯзҳои дигар оромӣ ва хомӯшӣ. Ӯ дасту рӯй шуста сари қабр рафт, каме нишаст, як хост, ки дарди дил кунад, аммо раво надид: «Будагӣ гап, мадад карда наметавонанд, баъд аз мурда мадад ҷустан чӣ маънӣ дорад? Акои Мирзоҳасан, ақаллан хунатун обод мебуд, чароғ мемунам, афсӯс, ки...» Ва имрӯз ҳам як тоба замин побел кард, рӯзҳои дигар низ, вале бел аз сари замин нагирифта борону барф борид, замин нокишта монд, «Майлаш, заминро хунук мезанад, мулоим мешавад, баҳор меқорам... Лекин ин хелаш ҳуб набудааст, танҳои кори осон набудааст... Тавбае, наҳод ки дар Масҷид ба тухми инсон қирон омада бошад, ки як кас намегузарад, рост, ба мулки нообод парранда ҳам пар намезанад, лекин онҳо чӣ ҳол дошта бошанд? Он ҷо низ барф борида бошад...» Ва коре шуд, ки Қурбон чашмдор набуд: ӯ бемор шуд, лекин надонист, ки аз чӣ ба ин аҳвол гирифтдор шуд – аз хунукӣ, гуруснагӣ, бепарвой ва ё бекасӣ; ба ҳар ҳол бистарӣ гашт, табларза гирифт; на оташи қашқарча, на кӯрпаю ҷогаҳ, на ҷойи гарм ларзаи бадани ӯро паст карда наметавонист, бистарӣ шуд, акнун аз дар берун баромада наметавонист. «Гӯр танҳои шавад...» – сари дар зери кӯрпа арақ кардаашро берун оварда меғуфт ӯ ва боз сар зери кӯрпа мекашид. Дардаш саҳт буд, вагарна вай барин марди қайсари саҳтҷон ба ҷунин бемориҳо эътибор ҳам намедод, балки ё табарро гирифта ба ҳезум мерафт, бо зарби қору арақ табро аз тан дур мекард ва ё ҳар рӯз як тоба ё як турра замин гардонда сикату бардам мегашт. Дастонашро аз кӯрпа берун кард ва ҳамон зайл хобаш бурд. Як дам. Сонӣ ҳис кард, ки арақаш хушк гашта аз нав хунук меҳӯрад ва пайванди ангиштонаш дард доранд. «Кош ягон кас меомад... Дар ҷунин барфи арасот кӣ ҳам меояд...» Боз дастонашро дарун гирифт ва боз кӯрпа ба сар кашид. Аз нав тафсид, вале ин дафъа арақ накарда ташна монд, гӯё дар баданаш об намонда буд, ки арақ шуда барояд. Оби ҷӯш нест, дар сатил оби чандинрӯзаӣ ях-баста ки... вале оби хунук ба ӯ зарар накард. Ӯ кӯрпаро аз рӯй

афканда хест, як дӯлча оби хунукро дам кашид, як лаҳза рӯҳаш ва сару дилаш тозаву равшан гашт ва дере нагузашта боз ба ларза даромад: «Акнун тамом, доруи маргамро хӯрдам... Нодон, ғами мурдаи Мирзоҳасанро хӯрдӣ, ҳафт пагоҳ сари қабраш нарафтанд, мегӯӣ, лекин аз мурдани худ беҳабар, касе нест, ақаллан мурда-натро донад, дар ин хона мепӯсӣ... Аах! Чӣ бад карда будам? Ба даргоҳат ношукрӣ кардам, аз қисмат сар кашидам, барои ҳамин...» Ӯ боз таги кӯрпа даромад ва ларзааш чунон шуд, ки дандон ба дандон мезад. «Вавава, хухуху... маман садқаи сар... аахволи оонҳо чӣ хеел бошад?» Аз берун садои сафири бод баромад, азбаски дигар бому бомгӯша нест, шояд ҳамлаю зарбаи бод танҳо ба хонаи ӯ расида садо диҳад, ки ин қадар бадвоҳима ва пурдаҳшат аст, боз чилла ки... Чилла ба хотираш заду аз молҳо — хару гов ёд кард, ки аз рӯзи ғалтида хобиданаш то ҳанӯз аз ҳоли онҳо хабардор нашудааст, намедонад, ки мурдаанд ва ё зинда. Чандест, ки шабу рӯз барои ӯ баробар: чароғ ҳам намегиронад, уллоси бод ба садои гург монанд ва албатта гург бошад, танҳо нест, вақти гушн, дари оғилро набастааст, аз сад қонаш як қонаш халос намехӯрад. Оғил дур не, пахлӯи хона, лекин ку мадоре, ки ба он чо равад. Дикқат дод, ки садои гург меояд ё не ва ё хар ҳангу гов бонг мезанад ё не... «Нашунидаам садои онҳоро, омада бошанд? Ё...» ӯ боз кӯрпа аз рӯй бардошт. Андешаманд сари чоғаш нишаст. Хӯрдан мехост: «Як пиёла чурғот мебуд». Лекин на чурғот буд, на чизи дигар. Ёдаш омад, ки дар кучоё курут ҳаст. Хест. Аз даруни кӯзаҷаё курут пайдо шуд, як пораи онро ба даҳон андохт. Вай намедонист, ки ҳоло шаб аст ё рӯз. Назди дар рафт. «Бахт аз таввақал, хунукро хунук мебурад». Ғалақаи дарро бардошт, чизе дарро тела дод, вай зӯр зад, ки гашта пӯшад, натавонист; дар боз шуд ва ба хона шамолу барф даромад; барфи паси дар дамма шуда даруни дар рехт ва ӯ ба дашти сафеди равшан нигарист, телпаки саллотии кӯхнаро сари абрӯ кашид, чомаро печонд, чакманро ҳам печонд ва пойи калӯш баромадани шуд, натавонист, бо азобе чорук пӯшид, сонӣ баромад. Аз ғайрат ва ё аз тарс буд, ки ларзиши баданаш монда, андаке ба ҳуш омад. Қониби оғил зехн монд, дари он боз, вале дар гирду атроф пайи қондоре набуд; пештар рафт, оромӣ, ба дари оғил наздик шуд. «Ҳеш-ҳеш!»

— Хуум!

— Бех-бех!

— Ҳик-ҳик!

Ӯ донист, ки гову ҳараш ҳастанд. Сонӣ гов боз як бонг зад, ки ҳеҷ гоҳ чуни садо намебаровард: «Бооонг!» Қурбон ба дар наздик шуд ва дар торикии оғил чизеро надид, баргашта даштро аз назар гузаронд, ба чашмаш чизе нанамуд, уллоси гургон беҳуда будааст: майнааш ҳамин ҳел ҳабар додааст. Осебе нест, беҳавфу ҳатар, даромадан лозим меояд, вале ҳамин ки ӯ барои чашмашро

дар торикӣ одат кунондан ба дарун нигарист, ба чойи ду чашм се чашми чуфтро дид, ки ўро ҳайрон кард: »Аз кучо? Магар хар ё гов чуфти худро ёфта омадааст?» Андаке парешон ҳам шуд ва аз эҳтиёт дари бози оғилро нимпӯш кард, ки гургон надаромада бошанд. «Баҳ-баҳ, гиркиш!» – гўё сагери ба гург меангехт; гургангезии ў ин дафъа харро тарсонд, ки ҳиқ-ҳиқ карду баланд ханг зад. «Бехавф?» – пурсид ў, нафаси дароз баровард. Қурбон як пой даруни дар ниҳод, пояш ба чизи нарм фуру рафт, пай бурд, ки як қадам дарунтар барф дамма шуда, дарро пӯшида ҳам наместонад, ачиб пайи дарову баро нест, ин ҳайвонҳо чӣ хӯрда бошанд? Чашмони саввум аз кучо пайдо шудаанд?... Ў хари ҳиқ-ҳиқ карда пеш омадаро «иш!» гуфта ба таъкиди даст пас гардонд ва ба назди гов рафт, ки чӣ ҳайвоне даромада бошад. Вай чашмони саввумро гум карда буд, даст пеш бурда оғилро гирд гашт; кунҷхояшро хабар гирифт, вале чизе пайдо накард, ҳайраташ афзуд. «Ачабо, чӣ коре буд, ё ба чашмаш намуд?» Миёначойи оғил рост истода, ба садо ё ҳаракатҳои гову хар диққат меод. Чалп-чалп садо баромад аз ҷониби гов, вале мардак чандон аҳамият надод: «Гӯшҳои маро худо гирад, ки хар хел садохоро мешунавад». Ў ба гов наздик шуд, вале вай ҷунон нафас баровард, ки мардакро ягон бало мекарда бошад.» Бош-э, сабил! Дар торикӣ қасдатро гирифтани мехохӣ?»

«— Хуум!»

— Аз ман ҳафа шудагӣ барин, ҷонвар, вақти ҳазлу шӯҳӣ не, худам базӯр истодаам, пуф кунӣ, мепарам... Ту ин қадар рӯзу шаб чӣ хӯрдӣ? Аз афташ аз оғил берун набаромадаӣ, вагарна...

Як чуфт чашме, ки дар ин торикӣ аз зери пойи гов тофт, сухани ўро бурид, вале ў андаке хомӯш истоду боз ба сухан даромад:

— Исту исту... вай чист? Ту магар зойидӣ? – даст ҷониби чашмони фурузон ёзида ва аз пӯписаи гов натарсида, каме пеш рафт ва дасташ ба гӯсола расид: – Э ҷонвар-э, зойидию ҳап, а? Ҷонвар-э, нар зойидӣ ё мода? Гуфтаамро накарда бошӣ, корат расво. Ман гуфтаамро мекунам.

«— Хуум!»

— Фаҳмидӣ-а? Гапам якта, ту ҳоло маро нағз наместонӣ, то алвақт бо очаи баччаҳо сарукор доштӣ, акнун ба дастам афтидӣ, онаи зората нишон медиҳам... Ман одами як умр гапшунидаю шаллоқхӯрда, агар мувофиқи табъам рафтор накунӣ, ҳама алаамро аз ту мегирам. Шунидӣ-а? Ана ҳамин хел... – Ў даст-даст карда гӯсоларо дошт, нару мода будани онро муайян кард ва хушнуд барин ба гардани гов зад. – Ана акнун ту ҳалос, ман дигар ба ту кордор намешавам, ҳамчуфти хар ёфт шуд, акнун коре бикун, ки «букқача» зуд калон шавад, шири ту ба ман лозим не, ба баччаат хӯрону калон бикун... Исто, ки чанд рӯз шуд зойиданатро, гӯсолаат ба по истих, дар ин хунукӣ чӣ хел онро нигоҳ доштӣ? А? Фақат лесидӣ?... Лесидӣ, намакандӣ-а?... Агар ҳамин хел намекардӣ, ме-

мурд, баъд ту ҳам ман барин яккаву танҳо мемондӣ... Медонӣ, танҳой чӣ хел бад будааст? Танҳой – харом мурдан будааст. Ман беҳуда ба ту каллаварам ҷон коҳонда ҳарф мезанам... Ту ҳам танҳо, хар ҳам танҳо, ман... не, ту акнун танҳо не ва мо якҷоя танҳо не, лекин ин чизро ту намефаҳмӣ, ҳазор бор гӯям ҳам, намефаҳмӣ... Ман ин ҷо чӣ қадар азоб кашидам, ба мурдан наздик шудаму ту аз ҳолам хабар надорӣ ва ман ҳам аз ҳоли ту хабар надорам, дуриамон як қадам...»

Қурбон гуфтор карда, хаставу бемориашро аз ёд баровард, «Акнун дарро ҷафс пӯшидан лозим, ки оғил ғарм шавад: барои ин барфи даруни дарро рӯфтан лозим, вале бел дар сари замин, ба даст кандану берун андохтани он кори сахл не.» Ў берун баромад, ки сари замин рафта белро орад, гӯё кори дигар набошад. Вай охирин девори вайронаи деҳаро гузашту бозистод; ана он галаи қатори даҳанаи такоби Деҳманора ўро аз рафтан боздошт: «Шояд инҳо гург набошанд, шояд сағоне бошанд, ки як рӯз пеш аз кӯчидани деҳа уллос кашида ба ҳар тараф ғайб зада буданд, шояд... Лекин бовари кас намеояд, ки ин қадар сағ ё гург якҷоя шаванд, эҳтимол сағҳо ва гургон якҷоя шуда бошанд. Ба ҳар ҳол то сари замин рафта, белро гирифта намешавад... зудтар гашта, оғилро маҳкам кардан лозим...» Ў боз ба галаи рӯ-рӯи барфи сафед бозигар дуру дароз зехн монд ва ақлаш ду шудагӣ барин, фаросати баргаштан накарда ҳайратзада меистод ва яке аз хунуки ларзида ба худ омад ва яқин кард, ки боз табу ларза мегирад, то хона нарасиданаш ҳам мумкин... Баргашт, аз сангдеворҳо дошта баргашт, вале ба хона надаромада, оғил рафт ва ҳамин дам дарк кард, ки ў танҳо не, ҳамроҳ дорад. Боз меҳмон ҳам ҳаст. Вай нар будани ғӯсоларо донист, аммо рангу шаклашро намедид, ки чӣ гуна аст. Вале ғӯсола, ки имшаб аввалин бор садон одамро шуниду шакли ўро дуруст намедид, ҳайрон аст: ҳайрон, ки ин махлук садо бароварда, суҳан мекунад, чизҳои ба ў номаълум мегӯяд ва боз даст ба ҳам мерасонад, ба очаи ў дӯғу пӯписа ҳам мекунад, вале ҳеҷ кадоми онро ғӯсола намефаҳмад – ғӯсола-дия... Вале Қурбон аз ин хусусҳо андеша надорад, фикри ў ба тоза кардани барфи дами дар ва пӯшидану аз гургҳо эмин мондан банд аст...

Дастони ў хунук хӯрданд, панҷаҳояш шах шуданд. Акси беморӣ, вагарна чунин кор барои ў бозича, даму нафасаш қатӣ ҳам об мекард, аммо ҳоло нафасаш аз даҳан мебарояду дар лабаш ях мебандад. Ба назараш як чиз ё аз пахлуи хона гузашт ё даруни хона даромад, дарро пӯшид, пӯшида нашуд, барф намемонд; лагад зада барфро рӯйи оғил тит кард, барфи беруни дарро ҳам по зада парешон кард ва дарро сахт пӯшид, қариб ҷафс шуд, аммо чизе набуд, ки паси дар тамба монад, то дар кушода нашавад... Боз як чиз гузашт... Акнун ўро ёрои ба хона гузаштан нест ва дар чунин аҳвол, ки дар хуб пӯшида намешавад, хона рафтан аз ҳуду

аз ҳамроҳон даст шустан аст. Аз роғи дар намуд, ки боз як чиз гузашт ва сонӣ ячанд сар бозикунон барфро тит карда, мулкро бесоҳиб дида, ғалту хез карда, ҳамдигарро ҳойидаву навозиш карда пешу паҳлӯи хона мегаштанд ва аз дари он сар фуру медоданд. «Медонистам, чароғ мегирондам». Ў ягона чизе, ки аз оғил пайдо кард, полони хар буд, онро паси дар гузошт ва ба рӯяш нишаст – ягона роҳи халосӣ. «Ҳамин шаб хеста, аз шумо бохабар шуданро бинед-дия, бахтатон хандид... Як камон ҳам нест, ки... Ҳама кори чаҳон – акс...»

«Алуу! Хуухуу!»

Мӯйи сари Қурбон рост шуд, медонист, ки агар гургон якбора ҳамлавар шуда, пештана ба дар зананд, ў тоб оварда наметавонад, хоҳ-нохоҳ аз паси дар парида меравад: «Биё шохатро тира мон, чонвар», – оҳиста гуфт ў, то садошро гургон нашунаванд ва аз роғи дар нигарист, ки онҳо аз хона пӯстакро кашола карда берун оварда, лахту палахт мекунанд. «Ачаб!» – ҳайрон шуд ў ва надонист, ки ин чӣ аломат аст. Пасу паҳлӯи оғил гулдур-гулдури тохтутози гургон шуд ва шунид, ки паси сӯроҳии порупарто нафасу садои пасти инг-инги даррандаҳо меояд ва кадоме аз онҳо ханҷол кашида, ба девор рост шуда, майли сӯроҳӣ мекунад. Ва Қурбон надонист, ки чӣ кор кунад: сӯроҳиро ҳимоя кунад ё дарро. Уллос мезананд онҳо – ҳамдигарро ҷег мезананд, ҳабардор мекунанд, ки роғ ёфтем, роғ...

Зери пойи хар садое баромад – садои оҳан ва ў фаҳмид, ки дар он ҷо бояд чизе бошад, ки лозим шавад. Қурбон берун нигарист, ки гургон аз дари хона дур намераванд; қисме он ҷо, қисме паси оғил; зуд рафта зери пойи харро дастмол кард ва ҷӯбе ба дасташ омад, ки ба дастаи каланд ё бел монанд. Пеш кашид, панҷшоха! Ба дилаш фараҳ омад, ки ақаллан бо гурги аввал муқобилат карда метавонад... Зуд паси дар омад ва боз ба дари хона дида дӯхт: яке ғуруу фиши гургон, дӯғу даранги онҳо боло шуд, фӯк боло карда, дандон тез карда, ҳамдигарро тарсонидан сағона буд ва ў дурусттар диққат дода, яқин кард, ки онҳо – ду тани онҳо думу гӯши бурида доранд: «Худоё, дар қудратат мурам, ин чӣ аҷобат аст?» Онҳо ҷанг ба ҷанг шуданд, дар ҳаво ба ҳамдигар дандон задан хоста, ҳамла карданд, рӯйи барф афтиданд, ҳойиданд, тақорӯ шуданд, хестанд, боз газиданду ҳойиданд, дигарон тамошобин буданду ду паҳлавон миёна зӯрозмоӣ мекарданд. Паси оғил ором шуд ва яке садои ҳиқ-ҳиқӣ хар баромад ва ларзону тарсон ҷанг зад. Қурбон дид, ки сӯроҳии порупарто тира шуд ва ў зуд рафта панҷшоха ба сӯроҳӣ зад ва чизе гурӯҳи худро пас партофт ва боз гашта ба дари хона зехн монд, ки онҳо ҷангро бас карда, ҷо-ҷо ҷукка нишастанд: «Охирзамон шудааст магар, ки сагон бо гургон ёр шудаанд?» – сағ будани ду ҷангараро яқин доништа гуфт ў. Хар ҷанг зад, гов бонг гуфт ва аз ҷунин рафтори онҳо ғӯсолаву Қурбон

тарсиданд, гургон комат рост карданд ва оҳиста-оҳиста сӯйи дар омада, дида ба роғи он дӯхтанд ва сағона бӯй кашиданд, вале он ду тани чангара боз аз хона пӯстак кашола карда бароварданд, дигарон ба дари оғил қатор шуданд – ба назари Қурбон тамоми гургони кӯҳсори Масчоҳ гала шудаанд ва бо онҳо сағони гург-гаштаи деҳаҳои бесоҳиб ҳамроҳанд, саггургон бадтар аз гургон, зиёнашон пеши чашм метобад. «Кай рӯз мешуда бошад?» Ӯ, ки қуввати муқобилат надошт, садо намебаровард ва танҳо умед ба равшанӣ баста буд, ки шояд ин гургони гуруснаву саггургонро ронад; беморӣ ва сармо ба назараш наметофт. «Наход маро хоб надида бошанд, ки...» Ба дар чанг задани гурге ҳаёли дури ўро барканд. «Мадор надорам, вагарна онаи зоратро нишон медиҳам». Ё зону ба дар тира монда, нӯги шоха аз роғи дар берун кард ва якбора зад, ки ба шонаи гурге расид ва онҳо як тапар-тапар карданду андаке дур рафта ҷо-ҷо ҷукка заданд... боз садои гурриши саггургон баромад. «Садо диҳам, онҳо сағона ба гургҳо ҳамла мекарда бошанд? Не-не, ҳап шин, ки аз ҳамин рӯзат ҳам мемонӣ». Гурги зарбхӯрда дур рафт, вале хашмаш аз ҳама зиёд буд... Ҳар боз ханг зад, сӯроҳии порупарто боз тира шуд, мардак боз ба-шаст рафта шоха зад... ва гургон назди хона қарор истоданд, ба назар мунтазири ишорае ва ё пеш даромадани саркардае буданд... Баъдтар гургон як-як паси хона гузаштанд, вале саггургон ҳоло ҳам пӯстак пора мекарданд.

Дар берун ва дар ботини Қурбон субҳ дамид. Вай он шаб ҳама гуна дардро фаромӯш кард; гӯё дард аз тарси эшони палорақӣ дар танааш омада буд ва аз тарси имшаба баромад; сангро санг шиканад...

Дар пешғаҳи водии Масчоҳ, сапеда дамид, фазо аввал бунафшаранг гашт, сонӣ ба абри сафед бадал шуд, ӯ каме дарро боз карда, сар бароварда ба берун нигарист, оромӣ; шохаро пеш андохта озод баромад, назди дар рост истод, хуб нигарист; тахмин дошт, ки гургон рафтанд, аммо гумонаш, ки саггургон бозмонда бошанд – агар сағони ин деҳа бошанд, бояд ки монда бошанд; ба ҳар ҳол андаруни хона нестанд, зеро Қурбон аз назди хона дур шудани онҳоро дида буд, ба ҳар ҳол эҳтиёт шарт, чунки ин сагон он сагон нестанд. Вай ба дари хона рафта дастархонро пора-пора дид: «Лаънатиҳо одат карданд, акнун ҳар рӯз меоянд». Буни хона, паси онро хабар гирифт; ҳама ҷо пайи пойи гург буд, аммо онҳо наменамуданд, сонӣ ӯ аз пайи пайдо кардани бели ҷӯб афтод, то барфи роҳи оғилу хона ва рӯйи бомро тоза кунад. Кучо будани бел ба ёдаш наомад; оғил ва буни деворҳоро хабар гирифт, баъд ба ҳочатхона даромад, ки бел ба девори он рост аст. «Сабил монад ин хотира, ҳазор бор ин белро дар ҳамин ҷо дидӣ...» Ӯ аз ҳамон ҷо роҳрав кард ва то дари хона омад, ки мадораш хушк шуд; навъе карда барфи лаби бомро резонд, рӯйи

норбон истода, боз каме барфро гирифта пас партофт сонӣ рӯйи бом баромад; ҳар хонаю сангдевори вайронро аз назар гузаронд, ки гургон ҷой нашуда бошанд, сонӣ чашмаш ба пайи онҳо афтод, ки кучо мерафта бошанд, буд-набуд, Зарафшонро намегузаранд; ё паст мераванд ё боло ва ё баргашта меоянд. Ў як бел барф мепартофту ба гирду атрофи деҳа менигарист, ҳама чоро аз назар мегузаронду барф мепартофт, аммо қораш ба кори одами солим монанд набуд; медонист, ки дар се рӯз ҳам ба чунин аҳвол бомро тоза карда наметавонад, боз барф меборад, боз қораш душвортар мегардад. Мадораш хушк шуд, дигар барф партофта наметавонист, дасту пояш меларзиданд ва намедонист, ки аз бом ҷӣ хел фарояд. Дунбагеч фаромаду барфи лаби бом ва зинаҳои набонро бо либосҳои рӯфта фаромад ва пушт аз норбон нагирифта ба ҳаёл рафт, ки бемадориаш аз гушнагӣ ва ё аз беморист. «Одам нахӯрад, наmemурдааст, чанд рӯз шуд? Ба ёдам ҳам нест. Имшаб чандшанбе? Инаш ҳам номаълум...» Оғил рафт, дарро қалон кушод, равшанӣ даромад; гову ҳар нафас бароварданд, вале ғӯсола паси модараш пинҳон шуд – ҳаросид. Қурбон даромада, аз гардани вай дошт, ки аз назди очааш барад, ғӯсола гарданкашӣ кард: «Медонӣ, ки зӯрам намерасад-а, балоча!» Гов «хуум» гуфта пеш омад ва Қурбон таҳдид карда, онро тарсонда баччаашро баровардани шуд; ғӯсоларо тела дода аз дар баровард, вале вай аз равшанӣ ҳаросида боз дарун даромадан хост. Қурбон нагузошт, ки вай пас гардад, тону нотон то хона бурд ва ба пушташ ҷомаи кӯҳна партофт. Сонӣ оташ гиронд, то гарм шавад ва барои хӯрдан чизе омода созад, ҷойҷӯро об пур карда болои оташ гузошт, сатили майдаро гирифта пеши гов рафт, то шир дӯшад, аммо гов ўро роҳ надод: шох қашида, лағат зад, пӯписа кард. Қурбон шохбанди ўро дар меҳ баст, хорумол кард, боз нашуд... Рафта ғӯсоларо овард, назди вай гузошт, гов баччаашро лесид, думи ғӯсола қарқара шуд, мардак фӯки ғӯсоларо ба пистони гов расонд, ҳар кадоми дораро эдир кард – ду-се қултӣ шир маконд ва андаке фӯки онро тела дода, як-як дораҳоро қашид, садои ба таги сатил бархӯрдани тораи шир баромад ва сонӣ садои сатил гум шуда, овози гув-гуви шир омад, – як садое, ки ба тани мардак равон бахшид; зиёдтар бӯйи шири гарм. Дастонаш ҳам аз дораи гарми гов ҷон гирифтанд, чарбак шуданд, зери забонаш луоб баровард, иштиҳоиаш кушод... монда шуд, мадори дастонаш ҳам хушк шуданд, дигар дораи говро қашида натавонист, пойҳоиаш ҳам дард карда, вазнашро бардошта наметавонист; нишаст, ҳамон зайл сатилро дошта нишаст, сатилро миёни пойҳоиаш гузошт: «Қай мепазаму қай меҳӯрам...» Сатилро бар сар бардошт, шири гарму хушбӯйро дарқашид – бисёр хӯрда ва сатилро паҳлӯ гузошта, сӯйи гов зехн монд: «Барака ёб!» Баробари ин суханашро гуфтан қариб ки шир гашта аз даҳонаш омада буд, таги шикамашро кофт, баъд бечо

кард, гарора мекардагӣ барин; андаке худро сабук ҳис кард, вале зери обу арақ монд... «Кам-кам хӯрдан лозим будааст, нафси бад». Лақоту лоҳаз шуд, аз каланд задагӣ ҳам бадтар. «Гов бошӣ ҳам, дар вақташ зойидӣ... лекин соли дигар қисир мемонӣ, букка нест... Агар ягон буккаи роҳгузар пайдо нашавад, қисир мемонӣ... Қисир монӣ ҳам, аз шир намонӣ, шуд». Ў ба сатили шир нигарист, ки дар тагаш каме мондааст, боз хӯрданаш меояду метарсад, ки зӯрӣ накунад. Хуши хестан надошт. Гӯё аз бози рафтани мардуми деҳа як ҳудаш ба ҷойи ҳамаи онҳо кор карда, монда шуда, акнун роҳат кардан меҳост, гӯшаш ҷеғ зад – садои хуштак барин. Сатилро канортар гузошт ва аз меҳи сутуни оғил шохбандеро гирифта ба гардани гӯсола андохт ва ба ҳамон сутун ҳалқа баст: «Эркагӣ бас, шири очатро бо ҳам мебинем» – ва сатилро гирифта ба хона рафт. Дари хонаро кушодан замон ба сару рӯяш гармӣ зад, дарро боз пӯшид ва сатилро назди оташдон гузошта, ба ҷоғаҳи ногундоштааш дароз кашид. «Чандшанбе бошад? Чоршанбе бошад, хоб рафтан мумкин не, одам боз вазнин мешавад». Вале хуши хестан накард. «Мани бандаи ношукрро хуб шавад, аз тақдир рӯ тофтам, ба фармудай худо шак оварда, нақӯчидам, барои бандаи ношукр шанбею чоршанбе нест...» – ва хобаш бурд. Ҳамин ки чашм кушод ва андаке худро сабук ҳис кард, ба андеша рафт: ҳаёлаш, ки дуру дароз хобида, аз байн вақти зиёде гузаштааст – барфҳо об шуда, гӯсола калон шудааст ва акнун ҳамроҳи хар ҷуфт баста заминро мекорад; зиндагӣ давом мекунад, вале ӯ яккаву танҳо мемонад; хар ҳам, гов ҳам, букқача ҳам... Аммо берун ҳамчунон сармо, пурбарф ва бекас буд. Танҳо вақте ки ӯ хориҳои зиёдро аз сар гузаронд, аз бими хуниқу даҳшати гургон раҳо ёфт, фасли ҳаёлии ӯ фаро расид; дар ин миён ӯ бо шири гову орду гандум умр ба сар бурд, сапедӣ надошт, ки ҷурғот хобонад – шир меҳӯраду атола, гандумро дар шир меҷӯшонд, кӯмочи башир мекард... лекин гӯсола гов нашуд, ки ҳамроҳи хар ҷуфт бикунад...

...Ва як рӯз аз деҳаи рӯбарӯ харе ханг зад ва сари бораи За-рафшон намоён шуд. Қурбон гӯё ки чизи гумкардаашро дарёфта бошад, хеле ба он ҷониб нигарон истод ва дар замиранаш як фараҳ ҷой гирифт. Дуру дароз дида аз он сӯ наканд, ки соҳибдор бошад, аз пайи хараши меояд, вагарна кару гунг барин дар ин мулки бе-соҳиб ваҳшӣ мегардад. Касе пайдо нашуд, ки хар ҳам дур нарафт: «Бех-бех!» – садо кард мард, вале хар нашунид. Қурбон харро аз оғил бароварда, ба ишораи даст хари сари бораро нишон дод: «Мебинӣ, дар сари ҷар, хари сиёҳ... Ҳар, ҳар, ҳар!» Ба ангезаи ӯ хар як-ду ҳиқ-ҳиқ кард, вале мароки ханг задан надошт. Муроди Қурбон ин буд, ки хар ханг занаву он хар шунида ояд ё худаш рафта онро дошта оварад. «Овардан лозим, соҳибдор бошад ҳам, овардан лозим, вагарна ба кишт дер мешавад...» Аз рӯи тах-мини ӯ имсол барфи зиёде рехт, замин хуб дам гирифт, замини

гардондаашро хунук зад, бояд ҳосили хуб шавад, барои ин меҳнат кардан лозим. «Ҳар-ҳар! Ҷег зан, лаънатӣ, ҷег зан! Ҳар-ҳар!» Хари бўри ӯ ханг зад ва садои вай тамом нашуда, хари сиёҳи сари бора сари овози ўро гирифт ва гӯш сих кардаву дум бардошта бесаброна сар-сари бора пешу қафо тохт, то роҳе пайдо карда ин чониб ояд. «Маълум, ки ту ҳам танҳой, чонвар, биё!» Гӯшҳои хари бўр низ сих гаштанд: Бӯр сӯйи Сиёҳ садо меод ва Сиёҳ ин чониб чизе мегуфт, вале Қурбон намедонист, ки онҳо пурсу посух мекунанд ва ё аз танҳоияшон меноланд ва ё дӯғу пӯписа доранд. «Дӯсти ман бошӣ, ҷег зада меорӣ!» Лекин ҳаво торик шуд. Ва пагоҳӣ боз Сиёҳ сари бора пайдо гашт; боз Қурбон ба муродаш нарасид. Пагоҳи дигар дари хонаву оғилро занҷир карда, ба сафар баромад: Палораку Роғро гирд гашта, ба Ярм омад – рӯ ба рӯи Дехманора, вале ҳарро дар он ҷо пайдо карда натавонист, вақте ки ӯ аз деҳа баромада буд, Сиёҳ сари бора истода бо Бӯр «муколама» мекард, холо нест. ӯ деҳаро аз назар гузаронд, сари бора омада пасро хабар гирифт. Сиёҳ набуд; гумонаш, ки рӯдро гузашта назди Бӯр рафта бошад, бадикқат Дехманораро аз назар гузаронд. Сиёҳро надид. Медонист, ки Бӯр дар оғил аст. Қурбон, ки ниҳоят монда шуда буд, боз бо роҳи дуру дароз боло рафта нахост. Зарафшонро убура карданӣ шуд, вале пеш аз он боз Ярмо як давр зад, фақат масҷид ва дар паҳлӯи он кулбае обод буд. Аз даруни кулба аранг-аранг садои мӯя меомаду боз хомӯш мегашт, дигар дар гирду атроф нишонае аз зиндагии инсонӣ набуд. ӯ лаби марзаи масҷид нишаст, то нафас рост кунад ва донад, ки ин мӯягар кист. Дергоҳ садо такрор нашуд ва Қурбон хеста назди дари баста рафт ва кӯтоҳ-кӯтоҳ сурфид. Ҷавобе нашунид ин дафъа, садо кард: «Ягон кас ҳаст?» ва аз дарун аввал садои нола баромад ва баъд зорию меҳрубонӣ: «Вой, дар омаданат мурам, дар қоматат чонам, Раҷабмахмад, омадиё?» Дар кушода шуд ва Қурбон рӯбарӯяш як пиразани ҳамидақоматро дид; мӯҳои пахта барин сафеди ӯ аз зери қарси чиркин тозатар метофтанд, чашмонаш фуру рафта, лабонаш парсинзада.

— Ассалому алайкум, оча!

— Маҳмарачабиё?

Аз пурсишаш маълум, ки чашмони ӯ равшан намедид, барои ҳамин ҳар замон номи писарашро гирифта мепурсид.

— Ман Маҳмарачаб неям, оча, ман – Қурбон, аз Дехманора.

— Аз Мачойи нав омадӣ?

— Не, ман нарафтиам.

— Хаёлам, ки аз Мачойи нав омадӣ, Маҳмарачаба дидӣ... Маҳмарачаби беимона... Наход, ки ту очата ба ҳамин аҳвол партофта Мачойи нав равӣ. Аҳволи мана бин, қаландарҳо барин, одами дидагӣ метарсад. Дили оча ба фарзанд, дили бачча ба фарсанг. Баччаҳои инзамона ҳамин. Ягон мамлакати дигара ном гирӣ, хез

мекунанд, манзили худата обод бикун, гӯйӣ, мотам мегиранд... Даро, чоят кунам... Даро, аз хонаи мачойӣ даҳани хушк рафтан зеб надорад... Шаш моҳ хай, ки рангу рӯи одама надидам, чашмам ҳам нағз намегузарад... Аз Деҳманора мешам гуфти?

— Ҳо.

— Аз Деҳманора, ки бошӣ, писари кӣ?

— Писари Амирбек.

— Додот ҳаян, очат ҳаян?

— Не...

— Э ту ба ман писартағо мешудай-э, даро-даро...

Пиразан ҳарчанд қоматашро рост қарданӣ мешуд, аммо қолаб гирифтагӣ барин миёнаш рост намешуд. Ӯ пӯстак кашола қарда, дар равшаниӣ дами дар андохт, ҳамон зайл – долсурат дастархон, дар коса ҷургот оварда назди ӯ гузошт, вале нанишаст.

— Чой лозим не, оча, ҷургот ҳаст, бас... маълум, ки гов до-ред.

— Ҳай, баччам.

Қурбон хост, ки тарзи зиндагии худ ва гов доштану сапедӣ надоштанаширо гӯяд, аммо худдорӣ қард, лекин мақсади асосиро гуфт:

— Ба ман ҳар лозим, оча.

— Ҳар? Ҳезум меравӣ?

— Не. Ҷуфт меронам.

— Ман ҳар надорам, лекин як ҳари сиёҳ мегардад, намедонам, ки ҳари кӣ, рӯз пайдо мешавад, шаб ғайб мезанад, ба ҳаёлам ҷойи хобаш – роҳи зеризаминии Ярм, медонӣ-а? Ба ҳамун роҳ наомадӣ?

— Не, ба адир.

— Ба ҳамин роҳ равӣ, меёбӣ... Гандум дорӣ, ҷав дорӣ?

— Гандум... Лозим?

— Агар зиёти бошад... Боз хабар бигир, ҳара, ки бурдӣ, аз он сӯ ҳой гӯ...

Қурбон аз роҳи зеризаминӣ гузашт, аммо харро пайдо накард. Лаби рӯд фаромад, ки илоҷе қарда аз об гузарад, вағарна ҳанги роҳи дуру дарозро надорад. Қад-қади рӯд боло рафт ва чашмаш ба дарахте афтид, ки об оварда, миёни рӯд ҳобоида буд, хост ба болои он гузарад, аммо аз ин тараф пой гузоштан имкон дошту бар он тараф на, барои ҳамин боз роҳи дарозро паймуд ва чун бар дари ҳонааш расид, ҳам шод шуд ва ҳам ҳайрон, ки чӣ зайл ҳари Сиёҳ пештар аз ӯ ба ин ҷо расидааст. Сиёҳ бар дари оғил гӯш меод ва бинӣ меафшонд ва ҳамин ки одамиро дид, гурехтанӣ шуд. Қурбон, ки чунин нақд аз даст додан намехост, тоқӣ бар қафи даст гирифта ва сӯйи ҳар дароз қарда «беҳ-беҳ!» гуфт, вале Сиёҳ аз ӯ хӯсида гурехт ва пушти оғил шуд. Қурбон аз паси вай рафт, Сиёҳ боз гурехт, ӯ дигар илоҷ надошт; баргашта аз

оғил Бўрро баровард ва каманд аз гардани он нагирифта, паси оғил гузаронида дар нўгчўбии оғил барбаст ва ангишиш дод, то вай ханг занад: Бўр ханг зад. Сиёҳ баргашта сўяш нигоҳ карда, аз роҳаш бозистод; чониби Бўр омад; ҳамин ки наздик шуд, фўк ба фўк ҳамдигарро бўй кашиданд, гардани ҳамдигарро хойиданд, мисли ду тани ҳамдигарро кайҳо боз надида, пазиройӣ қарданд, сонӣ ба гўши ҳамдигар чизе гуфтанду маъкул нашуд, ки қад ба қад рост шуданд, ки ба якдигар пирўзӣ кунанд, ресмони гардани Бўр ҳалалдор буд. Сиёҳи маст баландтар парида аз гардани Бўр пахш қардан меҳост ва ҳамин тавр ҳам шуд: ба гардани Бўр даҳан зада газид, сар додан намехост, сахттар мегазид, Бўр меҳост, ки гурехта худро ҳалос кунад, ресмон ҳалал мерасонд, аммо ба доштани Сиёҳ кўмак мекард – ресмон аз пештани Сиёҳ гузашта як нўгаш ба мех, нўги дигараш дар гардани Бўр буд. Қурбон аз буни девори оғил дошта, пеш рафт, то Сиёҳро дорад, лекин нашуд, ба доштан аз гардани вай дошту зўраш нарасид: Сиёҳ зўр зад, ресмонро қанда, гардани Бўрро раҳо карда, Қурбонро пеш кашид ва ў мадори боздоштани ҳарро накард – ду-се қадам баробари ҳар тохту сараш дод. Сиёҳ ханг зада чониби ҳавза рафт ва ба рўдбор фаромад. Қурбон фаҳмид, ки ҳар бо роҳи омадааш боз меравад. «Сабил, сайд бо пойи худ омада, ба даст наафтод...»

... Ва ў пагоҳ дар ҳалта гандум гирифт, Бўрро полон зада савор шуд, боз роҳи Ярро пеш гирифт, вале Бўр ҳамин қадар роҳ рафту дар даҳани роҳи зеризаминӣ рағи пояш кашид; ба задану «их!» гуфтан ҳам даруни нақб надаромад, Қурбон маҷбур шуд, ки Бўрро дар буттае бандаду пиёда назди пиразан равад; ҳалтаи гандум, ресмон ва ҳалачўбро гирифта рафт ва дар баромадгоҳи нақб ба Сиёҳ дучор омад. Сиёҳ аз ў нагурехт, балки ўро дарранда гумон карда, гўш хобонда, чонибаш тохт ва ҳамон лаҳза аз зарбаи ҳалачўб бозистод ва ҳайрон монд, пас ё пеш рафтанро надонист. Қурбон зуд ба гардани вай каманд андохт, аз фўкаш ҳалқа гардонд ва боз як ҳалачўб ба думғозааш зад, сонӣ тоб хўронда ба роҳи Ярм кашид. Сиёҳ гардан метофт, вале ҳамин ки ба зарбаҳои дигар дучор омад, аз паси мардак равон шуд: «Ана ҳамин ҳел, ҳазор набошад, одам ақл дорад, чӣ қор қарданаширо медонад... То қучо мегурезӣ?» ғолибона мегуфт. Ў аз нақб берун омад, ҳар боз ду-се зўр зад, ки аз дасти одамай бираҳад, аммо фўки ҳалқадораш аз итоати ресмон берун намешуд. Ў Сиёҳро дар дарахти зардолу баст ва назди пиразан рафт, ки ў дар дами дари хонааш офтоб меҳўрд.

— Ман омадам, оча!

Пиразан сар боло карда дуру дароз ба вай нигарист ва баъди шинохтан пурсид:

— Боз омадӣ?

— Ха... Гандум овардам, – халтаро дароз карда гуфт Қурбон.

— Э боракалло...

Пиразан хест, ки ўро ба хона хонад, аммо Қурбон рад кард.

— Харро нав ёфтам...

— Ёфти?

— Ха, оча, ҳеҷ чиз лозим не, каме чурғот дихед, мешавад...

— Чурғот?... Э пешмаргат шавам, наҳод чурғот аз ту беҳ бошад...

— Барои испеди.

— Хаа, дар қадамот чонум!

Қурбон ин дафъа ҳам суҳанро дароз накард: «алами ўро тоза кардан чӣ лозим?» Дар дўлча испеди гирифт ва баргашт. Харро боз аз роҳи зеризаминӣ гузаронд ва полони Бўрро гирифта, дар пушти Сиёҳ зада, савор шуд ва аз нўхтаи Бўр кашид. «Акнун зўрро бинам, ки чӣ кор мекунад!», ба Сиёҳ гуфт ў ва пошна зад. Сиёҳ ҳоло ҳам итоат намекард, метавонист, саворро афканда мегурехт, аммо илоҷ надошт, нўхтааш торафт таранг мешуд: «Ба ту нишон медиҳам, ҳайвон!»

Сиёҳ дар фарози гирдгашти Роғ дамгардон шуд. «Мурӣ ҳам, намефароям. Ин чӣ? Нафасгардон шудан дар пеш». Сиёҳ бозистод, қадам назад. Қурбон фаромада аз нўхтааш кашид... Сиёҳ пеш нарафт, сар мекашид, то каманд аз сар афканда, гурезад, аммо мардак, ки феъли харонро медонист, ба чунин ҳаракатҳои вай фирефта нашуда, нўхтаи онро маҳкамтар медошт; ба Бўр чандон аҳамият намедод, ки вай ҳоло одамгурез нашудааст, ҳайдав кунад ҳам, аз пасаш рафтан мегирад, аммо Сиёҳро саҳттар бояд дошт: «Их! Муғамбирӣ нақун... Ё пўстатро қанда отанг мекунам, ё силу зардобам меқунӣ... Туро қор мефармоям, гуфта, як умр ҷилав намекашам, ром шав, ҳайвон! Ваҳшӣ шуда, бенўхта гаштай! Их! Ҳангасат гўши фалака қар мекунад, лекин як фарозака баромада наметавонӣ, муғамбир... Их, меғўм! Йеми гург нашудӣ, шукр биқун. Их-э!» Кашидаю қушода ба гардани Сиёҳ халачўб зад, ҳайвони безабон пеш аз ин бар сар халачўби зиёде хўрда будааст, ки гўш хобонда, сар ба зер афканд ва ҷувозак гаштани шуд, ки ресмони дар пордумаш баста ҳалал расонд; ресмони хари Бўр. «Хаёлат, ки полонро боз қанда, бар пушти Бўр мезанам, нее, хотиратро ҷамъ дор, медонам бо ту чӣ қор қунам...»

... Ва ҳамон қорро қард: баъди задаю қўфта то Дехманора овардан каме пеши ҳардуяшон беда партофт, ресмонҳояшонро қўтоҳтар бағст, то ба якдигар расида натавонанд, сонӣ сари замин рафта, югу тиро омочи тирамоҳ дар он ҷо гузоштаашро хабар ва отангу гавронаи дар дорбӯми оғил ниҳон қардаашро гирифта ба сари харҳо рафт ва сар афшонда фаро расидани соати қорнамоиро ишора қард: «Ана акнун ҳунаратро нишон медиҳӣ, зўр маълум

мешавад». Ин дафъа онҳоро гардан ба гардан баст, чунон ки вақти хӯб мебанданд ва пеш андохт. Сиёҳ ду-се қадам рафту оҳанги гурез кард, аммо пеши по хӯрдагӣ барин дур рафта натавонист, вазн ва гардани бастаи Бӯр имкон наметод, ки вай дур равад: «Ҳаҳа... гурезу қандата зан!» – ва ҳамон зайл ресмони гардани онҳоро накушода, то таги юғ бурд. Ба гарданашон юғ бор кард, ба воситаи отанг тиро омонро пайваст, позаи аз сари омон гирифтаро аз нав андохт ва говрона ба тир зад: «Иххх!»

Харҳо ҳаракат карданд ва оҳани чуфт ба замин фуру рафт, замини тирамоҳ побел кардаи ӯ хока мегашт. Дар аввал ӯ гумон кард, ки танҳо омон дошта ва «гарду их!» гуфта оғард мегардонаду меронад ва дар як муддати муайян заминро аз даст бароварда, тухмӣ кошта, мола карда, хотирчамъ мешавад ва он тарафаш аз деру тез омадани баҳору тирамоҳ вобаста аст. Ҳамин тавр ҳам шуд; аммо ба осонӣ не: Сиёҳ ҳеҷ тан наметод ё хари дар умраш кор накарда будааст ва ё соҳибхитиёро аз ҳама авло медонад, зеро Бӯр ба майлу хоҳиши чуфтгар кор кунад, вай баракси он мегардад; ё пеш меравад – Қурбонро асабӣ мекунад... Сонӣ Қурбон қасдан ба сари вай говрона мебардорад, ки сарашро ба замин ҳам кунад. «Ҳайвон, ҳоло ҳам умед дорад, ки аз дасти ман раҳо мейбад... Гуфтам-ку пӯстатро отанг мекунам...» Ва дар чунин лаҳзаҳо Қурбон сурх мешуд, ғазаби ботиниаш ба рӯй мезад, ахлу аёлашро дар дил дашном медод ва боз чӯб бар Сиёҳ мезад: алам-алами фироқи дӯстон ва танҳой буд: «Якҷа хабар ҳам намегирад-э, падар доштем, намегӯяд-э... Наход Бӯстон ба ҳама хуш омада бошад, ки як кас барнагашт...»

Майса баробари сабзаҳо дамид, Қурбон гову гӯсолаю харҳоро гирдгардон мекард, ки ба майса надароянд, бештар ба тағоб меронд ва дар хавф буд, ки як рӯз не, рӯзе пӯсту устухонашонро аз он ҷо пайдо мекунад... Дар ин миён Қурбон ҳама кори занонаро ёд гирифт: гов чӯшид, чурғот хобонд, гуппӣ зад, курут кард... Ду бор аз аҳволи пиразан хабар гирифт ва ҳар бори рафтан аз ӯ мепурсид, ки ягон кас аз он Масҷид омадааст ё не ва ҳамин ки сухани «не»-ро мешунид, «Мо ба касе лозим набудаем» мегуфт... Фақат вақте ки гандум сар кашид, геологҳо ба ин макон омаданд ва ҳосили меҳнати ӯро дида гуфтанд, ки дар дигар ҷойҳо нам кам шуд, ғалладона аз замин нарӯйид, вай ба ҳаёл рафт, ҳамин қадар ҳарф барои ӯ кофӣ буд, ки шабу рӯз киштро эҳтиёт кунад; аз ҳайвону паррандаҳо эмин гардонад: дар Деҳманора пеш аз ҳама ғалладонаро эҳтиёт мекарданд – ҳатто дарахт наместинонданд, ки гунҷишк чамъ шуда, гандуму ҷави нимдумбулро меҳӯрад, аз ин рӯ Қурбон аз сар кашидан то пухтани гандум аз субҳ то шом сари замин гашта гунҷишк «ҳо» мегуфт, танҳо охириҳои моҳи саратон ӯ аз ин кор озод шуда, ба киштаи хеш дос андохт; даравид, хирман кард, боз харҳоро гардан ба гардан баста хӯб гардонд, гандумро

кӯфта, бод кард, коҳу донашро бардошт ва боз мисли зоғ омад омади зимистонро нигарон истод...

... Рӯзе аз рӯзҳо дар соҳили рӯ ба рӯ мошини боркаше пайдо шуд, ки чанг карда боло мерафт. Қурбон ҳарчанд садо дардод ва даст гардонда мошинро сӯйи худ меҳонд, муроде ҳосил намешуд: на сари мошин мегашт, на меистод ва на ронандааш садою ҳаракатҳои ӯро ба инобат мегирифт. Қурбони мӯйи сару ришаш дароз меҳост, ки болу пар бароварда, аз рӯйи Зарафшон парвоз карда, назди мошин равад ва пурсад, ки баччу қачи ӯро дидаанд ё на, онҳо сиҳату саломатанд ё на? Аммо ҳамин дам пай бурд, ки ин мурғи паршикаста қудрати парвоз надорад, така ба девори хона зада нишаст. Мошин пинҳон шуд, лекин чангаш ба чашм мерасид... Зормондаи Сиёҳ гаши ӯро овард: сари бора пайдо шуд, гӯш сих карда ба Деҳманора менигарист ва ханг мезад, вале Бӯр дар кучост? Ў Бӯрро пайдо накард, пиёда ба роҳ баромад, ки дар бозгашташ мошинро медорад, зеро боло роҳи рафт надорад, хоҳ-нохоҳ бармегардад. Ў аз ҳарвакта тезтар мегашт; ё чизеро пайдо кардани ва ё амонатеро ба қасе супоридани буд; тез мегашт – қариб медавид, аз пошнаи чоруки даридааш ба пас пош хӯрдани хок ва бархестани чангро намедид, баданаш гарм шуд, арақ баровард, чунон ки рӯзҳои чуфт, дарав, хирманкӯбӣ ҳамин хел арақшор мешуд, вале ҳоло дар ҳавои тозаи дашти Рог пай бурд, ки аз баданаш – аз зери чома бӯйи арақ меояд – нафоридаш. Вай нахост пеш равад, то бӯйи бадани ӯро дигарон нашнавад, қадамаш суст шуд, аммо пояш беихтиёр пеш мерафт; «Ҳо-ҳо-ҳооӣ!» – якбора даст боло карда фарёд зад ӯ ва дар ҳамин лаҳза ҷуғи бол баровардагӣ барин пеш тохт: «Ҳо-ҳо-ҳооӣ! Исто! Исто!» Вай гумон кард, ки мошин чанг бароварда аз ӯ дур меравад, аммо мошин ба пешвози ӯ меомад, ҳамин ки наздик омадани онро дид, сари вот нишаст... зери обу арақ монда буд... Мошин каме аз ӯ гузашта бозистод, вале Қурбон пеш нарафт, аз фарёду пеш омаданиш пушаймон барин худро андаке фуру мекашид.

— Ассалому алайкум, акаи Қурбон!

— Ваалайкум бар салом! Фарҳодӣ?

— Ҳо, – ҷавоб дод Фарҳоди деҳманорагӣ, ки вақти адои хизмати ҳарбӣ курси ронандагиро тамои карда буд.

Онҳо бағалкаш воҳӯрӣ карданд ва дергоҳ ҳамдигарро сар надоданд, ҳарду гиря мекарданд, аммо садояшон намебаромад, фақат аз ларзиши тан маълум буд, ки мегирианд.

— Омадӣ? Тамоман омадӣ? – баъди ҳамдигарро раҳо кардан пурсид Қурбон.

— Не, – сар чунбонд Фарҳод, – эшонро овардам, эшони Одинаро... Дар боду ҳавои Бӯстон истода натавонистанд, бемор шуданд...

— Хаа, гумон кардам, ки тамоман омадӣ, ё барои ман омадӣ...

— Барои шумо омадам, аҳо. Эшонро мемонаму шуморо мебарам.

— Не, ман намеравам, агар ман равам, пиразани ярмӣ тамоман бесоҳиб, дар хонаи ҳудаш ғариб мемонад... Не, ман намеравам... Эшонро зиёрат кунам.

Ў гирд гашта эшони Одинаро, ки дар кабинаи мошин менишаст, зиёрат кард, ҳолу аҳвол пурсид.

— Тори мошин бароед, аҳо, дар Палорак ҳолпурсӣ мекунем, — хоҳиш кард Фарҳод.

Қурбон тори мошин баромад ва баробари роҳӣ шудани он ҳис кард, ки ба сару рӯяш боде расид, ки то алвакт пай набурда буд. Ў аз рӯйи мошин як бор қониби Ярм нигарист, то пиразанро бинад, аммо ў ба чашм нанамуд: «Вақти рафтан хабар мегирам». Ў ин фикрро аз сар гузаронду аз паҳлӯ ба ронанда нигарист, ки боз нафаҳмида бошад ва барои чӣ чунин гуфт, намедонад. Сонӣ ба андеша рафт, ки чӣ кор кунад? Мошини тайёр... Мошин тез овард онҳоро, вақти андеша ҳам нашуд, аммо эшони Одинаро кучо рафтан маълум набуд; хонаҳо маълум, ки чӣ ҳол доранд.

«Дар масҷид мефароям», — гуфт эшони Одина, вале Қурбон хоҳиш кард, ки ба хонаи ў равад, эшон ин «хоҳиш»-ро нарасандид, зеро ў ҳарфи зиёд ва рафторҳои ночоро хуш надошт... Фарҳод кӯрпаю болишти ўро пуштора кард, чизҳои дигарро Қурбон ғирифт ва то дари масҷид бурданд.

— Ҳама сиҳату саломатанд? Баччаҳо хубанд? — пурсид Қурбон.

— Хаа, — маддор ҷавоб дод Фарҳод ва дили Қурбон рағ зад.

— Ту донӣ ҳудо, ростишро гӯӣ...

— Нағз, аҳо, нағз... фақат ҳоло ба боду ҳавояш одат накардаем.

— Дар он қонибҳо нам нашудааст, меғӯянд... А?

— Ҳо, аҳо, андаке фарқ дорад.

— Ту боз мегардӣ-а?.. Ман гандум диҳам, барои баччаҳо бубар...

— Агар худатон ҳам равед, мебарам.

— Не, ман рафтан наметавонам, ин ҷо кор дорам, хоҳӣ, гандумро бор мекунам, қурут медиҳам...

— Намебарам, аҳо.

— Арвоҳи падарат, бар. Кӣ медонад, ки...

— Дилатон ба баччаҳо сӯзад, меравед.

— Не-не, ту як кори савоб бикун... ба ту ҳам гандум медиҳам.

— Ман аз сад ҷой гандум меёбам, аммо, лекин шумо бояд...

— Барои чӣ бояд? Магар...

— Не, хама сихату саломат...

Қурбон ба андеша рафт: «Майлаш, гуфти ту шавад, мошини тайёр, хабар гирифта меоям».

... Мошин дар дами дари Қурбон меистод, ҳоло ки гандум дар ҷувол буд ва ҳалтаҳои қатор паҳлӯи он буданд, як-як тори мошин бароварданд, вале ба гандуми ҳамма даст назаданд.

— Акнун бирав, Фарҳод, ман намеравам...

— Шумо чӣ хел одамед, ако?

— Фуроред, гандуматонро! – ҷаҳл кард Фарҳод.

Қурбон хеле сарҳам истод ва ба чӣ ҳулосае омад, ки ба вай рӯ овард: «Ин хел бошад, гову ғўсоларо ҳам бор бикун... Баъд дар Ярм як дам медорӣ, ман бо пиразан хайрухуш мекунам... ва боз... Не!.. Ба як шарт савор мешавам: мебарӣю боз меорӣ...»

ГАП ДАР ДИЛ

I

Мошин монанди барраи ширмак аз паси комбайн мегашт. Аз хартуми хамгаштаи он гандум чун селоба чорӣ мешуд. Комбайн пояҳои гандумро ба мисли аждар дам кашида, дарҳол ҳазм мекарду аз паси худ тӯб-тӯб коҳ мекартофт. Замин ғусфанди тарошидаро мемонд.

Гандуми тиллоранг аз гармсел мавҷ мезад. Сарҳои пурбори он синонбозӣ мекарданд ва рафта-рафта кам мешуданд. Ин манзара ба офтоби ғуруб, ки абрпораҳоро сӯзонда, чигаррангу гандумгун мешавад, шабоҳате дошт.

Дар дуродур хонаҳои ҷудогона, вагонҳои алоҳида, ҷо-ҷо комбайну мошинҳои мисли хаймаи лӯлиён менамуданд.

Мошини пур аз ғалла бо «дили нохоҳам» аз комбайн дур шуд. Комбайн бозистод. Аз кабина ду чашм ғурросзанон пояҳои нимбури гандумро пахш карда, пеш рафтани мошинро мушоҳида кард.

Дар назди комбайн пайдо шудани мошини дигар нигоҳи чашмҳоро овора кард. Ғуриши мотор боло шуд ва комбайн боз ба ҳаракат даромад. Аз қачноваи комбайн ба бордон гандум мешорид, мошинҳо паси ҳам ба зери қачнова истода, пур шуда мерафтанд.

Комбайн оҳиста-оҳиста қач шуда, гандуми нодаравро пахш карда рафтан гирифт. Он чашмҳо, ки ба ақиб нигоҳ мекарданд, ин чизро надида монданд. Садои шофёр ронандаи комбайнро ба худ овард:

— Ээ! Ошиқ шудай магар?

Комбайн бозистод. Чашмҳо ба гандуми зери комбайн дӯхта шуданд ва ҳамон лаҳза маҳзун гардиданд. Комбайнчи комбайнро хомӯш карду фууромада ба атроф чашм давонд ва доси аз эҳтиёт дар паҳлӯи комбайн овехтаашро гирифта ба даравидани гандуми баромадгоҳи комбайн даромад.

Шофёр, ки марди тунукмӯйлабе буд, мотори мошинашро хомӯш карду бовиқор қадам монда, наздик омад. Каме болои сари духтар истода доскашиашро тамошо кард ва зери лаб хандид:

— Камтар ман даравам-чӣ?

- Ташаккур. Шумо бе ин ҳам дар сари рул монда шудаед.
- Не, ҳеҷ гап не, диҳед ба ман.
- Ман, худам...
- Биёед, биёред.

Вай досро гирифта каме ба комбайнчӣ нигоҳ кард, пас бо лабханд гуфт:

- Ҳаминро надаравем, намешавад-мӣ?
- Намешавад...
- Ҳеҷ гап не, рондан гиред.

— Диҳед, худам медаравам. То ин қадар чоғ задана, мешудам.

— Не-не, ман медаравам. Читу ба шумо дурӯғ нагӯм, сухани шуморо шунидан меҳоҳам.

— Ман ҳеҷ гап надорам.

— Читу ба шумо дурӯғ нагӯм, гап ёфт шавад ҳам, намегӯед. Шумо одами нағзу боз ганда.

— Ҳа, ман ганда, досро диҳед.

— Не-не, ана ман сар кардам.

Вай ҳунар нишон доданӣ шуд. Аммо агар як хӯшаи гандум ба қабза ояд, дутои дигараш дар замин мемонд.

— Аз ин дарави шумо комбайнро ронданам беҳтар.

— Гуфтам, гапамро нагирифтед. Ҳеҷ гап не, кам монд. Читу ба шумо дурӯғ нагӯм, шутур ба элак лангидааст. Шунидаед?

— Шунидаам. Бас, худам медаравам. Арақатонро хушк кунед. Монда мешавад, боз дар сари рул хобатон набарад.

— Барои ҳамин шумо ҳамроҳам меравед. Сабр кунед, ман сафари охирином омада шуморо мебарам.

— Ташаккур, ташвиш нақашед.

— Читу ба шумо дурӯғ нагӯм, рафтани шумо ҳатмист. Ё бо мошини ҳамшаҳратон меравед?

— Не, ба ман фарқ надорад. Шумо ҳам ҳамшаҳр, вай ҳам.

— Набошад ман омада мебарам.

— Ташвиш нақашед. Эҳтимол ман имшаб наравам.

— Инту бошад ман, наздатон меоям.

— Не... е!

Гӯё ба дили оташбори Амир оби сард рехт. Вай неши досро ба замин зада, сӯи мошинаш рафт. Духтар досро гирифта гандуми пеши комбайнро даравида, муштаҳоро ба сӯе гузошт, баъд ба сари рул нишаста, як ба қафо чашм давонд, рӯймоли сарашро қушода арақи пешонию сару гарданро пок карду моторро даргиронд. Комбайн ба ҳаракат даромад. Вале мошин наздик намешуд. Ӯ комбайнро дошт ва аз кабина сар берун карда ба гандумзори паҳновар зеҳн монд. Куртаву эзори яклухти сиёҳи ӯ ба танаш часпида, сари дилашро намоиш медод. Духтар мӯйи дар паси сар

лўнда кардаашро даст зада рўймолашро аз нав баст ва ронандаро чеғ зад:

— Ээй мардак, пештар биё!

— Чй меҳоҳй?

— Мошинатро пештар биёр...

Ронанда сар хорида монд.

Чашми духтар ба мошине афтид ва гўё дар саҳрои хушк ба машомаш бӯи гулу сабзаҳои баҳорӣ зад, ки табъаш болид, зуд ба сари рул нишаст. Боз ду чашм ба пас дӯхта шуданд.

Мошини навбатӣ омада байни тӯдаҳои гандумпоя истод ва аз кабинаи он чавони қадбаланд, ки мӯйи чингилааш аз зери кулоҳи ҳасин намуда меистод, баромад. Вай хеле чолок ва боқувват менамуд, сиёҳчурда, дар чо-чоӣ рӯйҳояш доғи кунҷитак дошт. Куртаи нимостини сафедаш аз чанги роҳ ва шӯраи арақ сиёҳ шудааст.

Ӯ атрофи мошинашро давр зада чархҳо ва мурватҳояшро хабар гирифта буд, ки чашмаш ба санги сиёҳи байни ду чарх афтид ва калидро гирифта ба баровардани санг машғул шуд. Мошини пур аз гандум аз наздаш чанг бардошта гузашт.

Ҳамин дам ба болои сари ӯ сояе афтид, ки аз офтоби сӯзон ғимоя мекард. Чавон рӯй гардонда дар болои сараш духтари қоматбаланд, рӯйпурраи чашмсиёхро дида ҳайрон шуд ва салом доду санги дармондари базарб зада гирифт. Пас ба бинӣ ва лабони нафиси духтар, ки ба ҳуснаш мувофиқ омада буд, нигариста бомулоҳиза гуфт:

— Мебахшед, шуморо маҳтал кардам.

— Ҳеч гап не, айби роҳ.

— Ҳа... а... Акнун ба аспатон савор шавед, хари мо ба сафар тайёр.

Ин дафъа комбайн қариб ба қанори саҳро расид. Мошин ҳам пур шуд. Ронанда мошинашро гардонда рафтани буд, ки духтар аз комбайн тохта фуромард:

— Раҳим-ака!... Боз меоед?

— Не, сафари охирин!

— Ман чӣ хел меравам?

— Боз мошинҳо меоянд.

— Не, шумо омада баред.

— Ман...

— Боз як раҳ оед...

Мошин ба роҳ даромад, Раҳим аз тирезачаи паси қабина ба духтар нигариста дасташро ба сандуқи дилаш паҳш кард.

II

Раҳим бори дигар омад, ки духтарро ба чоӣ хостааш бурда монад. Вале ҳамин ки ба назди комбайн расид, мошини Амирро

дида пушаймон шуд. Мошини ӯ аз комбайн дур буду ҳудаш назди духтар меистод. Вай мошинро гардонданӣ шуд. Духтар даст бардошта:

— Раҳим-ака, пештар биёед! – гӯён фарёд кард. Раҳим наздиктар рафт. Мағфират комбайнро ба кор андохта:

— Рафтем! – гуфт...

Мошин аз гандум пур шуд. Раҳим хост, ки равад. Духтар назди дари кабина омада, дастаи онро дошт. Рост ба чашмони ҷавон нигарист. Ронанда ба ӯ боҳайрат гуфт:

— Мошини он кас ҳолӣ-ку!

— Он кас намеҳоханд...

— Ҳолӣ рафтани вай хуб не. Ман меравам. Шума боз ба мошини он кас гандум тайёр кунед, ҳамроҳ равед.

— На меҳохед, ки ба мошинатон шинам?

— Гап дар ин не.

Раҳим аз кабина сар бароварда ба Амир, ки аллакай мошинро даргиронда буд, мурочиат кард:

— Ака, гандум баред!

Вай роҳу бериҳа нагуфта мошин меронд. Мошин ба гӯсолаи хармагасгазида монанд шуда буд.

Раҳим каме ҳиҷолат кашида, ба ҳамроҳ рафтани духтар розӣ нашуд...

Мағфират дари кабинаро саҳт пӯшид, ки садои он мисли садои таппонча атрофро фаро гирифт. Ронанда як қад париду ҷӣ гуфтанаширо надонист ва муддате хомӯш истод. Мағфират тез-тез қадам монда сӯи комбайн рафт.

Ба комбайн баромада чизеро гирифта фаромад, каме ҳайрон истоду чизе ба хотираш расидагӣ барин боз ба комбайн баромад ва ба сари рул нишаст. Ҳамин вақт Мағфират уқоби ба ҳашмомадаеро ёд меовард, ки дар сари санг нишаста, аз раҳа ёфтани сайдаш дар ғазаб буд.

Садои мошини наздик омада ҳаёли Мағфиратро пароканд. Вай чашм кушода Амиро дид. Ҷанги мошин рӯи ронандаро лесида гузашт ва чашмони ӯ аз паси ҷанг мисли чашмони гурбаи дузд тофтанд.

Мағфират сӯи мошини Раҳим нигарист.

— Ҳа... а... – охи таҳдор кашид Амир.

Мағфират як ба вай нигоҳ карда ҳашмомез абрӯ бар ҳам кашид ва хомӯш қадам монд. Мӯзаи брезентии хокирангаш пояҳои даравидаро паҳш карда мерафт. Як хӯшаи сурхи ба замин афтидаро, ки синонаш мисли устуҳонҳои моҳӣ ба пас майлон буданд, гирифта, думчаашро байни ду ангушт дошта ба ду тараф давр занонд. Кафмол карда донашро гирифтани хост. Не, баръакс, сиҳҳояшро шикаста-шикаста партофту хӯшаи вазнинро паси гӯш ниҳод ва боз сӯи мошини Раҳим нигоҳ карда, ба Амир рӯ овард:

— Амир-ака, мошинатонро тайёр кунед, ман ба комбайн мешинам!

— Ана он касро гӯед, тайёр кунанд, – пичингомез ба Раҳим ишора намуд Амир.

— Мошини он кас пур.

— Хонум, фармонатонро ба одамаш диҳед.

— Ба шумо фармон надодаам. Нахоҳед, марҳамат, роҳ калон, пашша нашавад.

— Худи ту кистӣ, ки ба гирдат пашша шавам!

— Кас дахонро ҳама вақт шуста наистад, бӯ мекунад...

— Гапатро дониста зан! Ягон бор лаб расонда дидӣ?

Мағфират бо ситеза сӯи мошини Раҳим, ки ба рафтан омода буд, даст бардошт.

Дар мавҷи гурриши мотор Раҳим овози ўро нашонид. Духтар давиду фарёд зад. Хӯшаи паси гӯш ниҳодааш афтода ба пояш бархӯрд ва андаке аз ҳудаш пеш pariда рафт. Хӯшаро бардошта нигоҳ карда монд.

Сар бардошта ба ҷои мошин Мағфират чанги мисли ресмони дароз кашолро дид, охе кашада хӯшаро байни лабонаш гузошт ва рӯймоли чангхӯрдаашро кушода афшонд. Мӯи парешоншудаашро бо рӯймол баста, ба баҳри сурхи гандум рӯй гардонд, мурғакравӣ ва мавҷи шӯхи рақсомезро, ки шамол мусикии форами онро менавохт, тамошо кард. Худро бемори нав шифоёфта барин ҳис намуд ва дилпур сӯи комбайн рафт, ки каме роҳат кунад.

Духтар ба комбайн баромада, пушташро ба девори оҳанини он таъя дод ва ба ҳаёл рафт.

Амир дар кабина дароз кашада буд, пойҳои аз кабина берунаш ба назар мерасид.

Саҳро роиқ фаро гирифт дили Мағфират ба тапиш даромад. Ҳарчанд худро устувор гирифта ба атроф нигоҳ кард, чизеро надид. Ба сӯи Амир бодикқат гӯш дод; шарфаи пояш мебарояд ӯ не. Шибир-шибири пояҳои гандумро шунид. Хурроккашии Амир ин наворо ҳалал меод. Ба ҳар ҳол дили Мағфират таскин ёфт. Хост чароғи комбайнро афрӯхта саҳрои торро мунаввар кунад, вале аз бими он ки Амир бедор нашавад, аз ин кор даст кашид.

Бо вучуди ин Амир бедор шуд. Дар ториқӣ чашмонашро молида-молида ҳамёзаи дарозе кашиду чароғаки сақфи кабинаро гиронда ба атроф гӯшу хуш дод.

Мағфират аз шуои чароғақ худро панаҳ кард. Пояш ба тунукае бархӯрду садое баромад. Бадани ўро ларза гирифт.

Амир мисли гурбаи афсунгар аз тирезаи кабина сар бароварда, сулфаи маънодор кард. Мағфират худро далер гирифта чароғи комбайнро гиронд.

Ҳамин дам оҳиста кушода шудани дари кабинаи мошин мисли алмоси тез тори нозуки ҳаёли ўро буррид ва чашмаш ба Амири

аз кабина берун омада афтид. Мағфират чолокона поён фаромад ва байни ду мили булӯрии нури чароғ истод. Нури чароғ пеши чашмашро гирифт, чизеро надида монд. Вай мисли ширмоҳӣ байни баҳри нур монда буд. Ба ҷойҳое, ки нури чароғ мерасид, назар давонд, хомӯшакҳои зиёдерр дид, ки худро беибо дар мавҷи нур мегирифтанд. Хомӯшакҳо худро ҷирт-ҷирт ба сару рӯи ӯ мезаданд. Мағфират онҳоро аз сару рӯяш базӯр дур мекард.

Ин ҳолро дида Амир қоҳ-қоҳ хандид. Аз хандаи ӯ хашии Мағфират омад. Чизе нагуфта ба комбайн тақя карда истод.

Амир ресмони нурро бурида гузашт. Вале аз он доираи нур берунро дида натавонист. Дандонҳои нукрагини худро намуда, бо табассуми сохта:

— Машахон, Машахон! – гӯён хитоб кард.

Ҷавобе нагирифт. Рӯй ба чароғ гардонида буд, ки хомӯшаке тирвор ба чашмаш омада зад ва байни сарпӯшаки чашми росташ руст шуда монд. Чашмаш сӯхт ва бо дастони ҷанголулаш онро баровардани шуда, ба замин нишаст.

Ҳамин дам Мағфират давр гашта ба мошини Амир наздик шуд ва худро ба кабина гирифта ба калидаш даст бурд: дар ҷояш. Калидро тоб дод, мотор ба қор даромад.

Амир як қад pariда фарёд зад. Мағфират газ монда, мошинро ҳай кард. Амир давида ба мошин расам-нарасам, Мағфират газ доду суръатро зиёд кард. Амир канавор аз паси мошин ҷаспида баромад. Гашти мошин тезтар шуд. Ҷанги аз зери ҷархҳо баромада монанди абри сафед ба атроф паҳн гашт. Мошин бераҳа рафт ва ниҳоят дар лаби канале, ки барои ҷамъ шудани оби борон кофта буданд, расида таққӣ истод. Мағфират берун омада қад-қади канал кадам зад ва ҷои мошингузар кофт.

Амир номаълум худро даруни кабина гирифт ва ҳам шуда, ба рафтори Мағфират диққат дод.

Чароғҳои комбайн ханӯз ҳам саҳрои тираро равшан мекарданд. Шамоли сабук аз рӯи замин тафти боқимондаи офтобро пеш андохта мебурд, ба ҷигари сӯхтаи саҳро об мезад. Ба димоғ бештар бӯи пояҳои гандум мерасид.

Нури чароғҳои мошин якзайл ба девори канал бармехӯрд. Мағфират сар-сари канали хушк хеле боло рафту гузаргоҳе наёфта, назди мошин омад. Дари кабинаи кушода мондаашро дошта ба дарун даромадани буд, ки Амир якбора рост шуда, нишаст ва ҳамин дам дасташ ба сигнали мошин расиду овози нофорами он баромад.

Мағфират худро гум карду фарёд ҳам зада натавониста, аз зинапои мошин ба замин афтид...

Амир аз кардаи худ пушаймон:

— Маша! Маша! – гӯён тозон фууромад ва Мағфиратро рӯи даст бардошт. Мағфират мадҳуш буд. Амир ба сару рӯи беҳуни

ӯ зехн монд. Мисли шағоли мурғдуздида ба пасу пеш нигоҳ карда тугмаи пеши камбиинзони ӯро кушод, то шамол расад. Мағфират мисли мурда ором ва хомӯш буд.

Амир ӯро такон дода фарёд кард:

— Маша, Маша!.

Мағфират чашм намекушод. Амир ӯро бардошта ба кабина даровард. Ба рӯи курсей дароз хобонд. Чароғаки шифтро гиронда куртаи ӯро васеъ кушод ва дар зери чароғи хира сандуқи дили ӯро, ки қахраборанг гашта буд, тамошо кард. Лабони бесуробаш мепариданд. Моторро хомӯш кард.

Садои серғавғои мотор аз сахро бардошта шуду гирду атроф сокит гашт...

III

Аз рӯ ба рӯ ду фари оташбори мошин, ки дар шаби тор мисли чашмони гурба буданд, торафт наздик меомад. Вай каме аз тарафи рост роҳ гирифта буд ва лангар хӯрда пасту боло мешуд. Гоҳе нури чароғ ба чапу рост меафтид. Ду-се бор ба мошини лаби канал бархӯрда бошад ҳам, ронанда онро надид. Мошин аз канал гузашту рост ба сӯи комбайни Мағфират роҳ гирифт.

Аз кабинаи мошин Рахим фаромаду назди трактор рафта кабинаро хабар гирифт, гирду атрофро аз назар гузаронд, касеро надид. Мағфиратро ҷеғ заданӣ шуд, вале ҷӣ гуфта ҷеғ заданашро надонист, ду-се бор сахт-сахт гулӯ афшонд. Овозашро торикӣ фуру бурд. Рафтани шуда, ба мошин нишаст. Ҳамин вақт дид, ки чароғи комбайн фурузон, хомӯш кардан хост. Як пояшро ба зинапоя гузошта буд, ки чашмаш ба чароғаки сурхи ақиби мошине афтод. Чароғи комбайнро хомӯш накарда мошинашро пас гардонд, вале чашмонашро аз чароғаки он мошин намеканд. Фарҳои калони мошинро хомӯш карда, чароғҳои хурдашро даргиронд...

Рахим аз мошини лаби канал каме гузашта истод. Вай мошинро шинохта аз кабина сар баровард.

— Амир! Комбайнҷӣ канӣ?!

— Намедонам.

— Чароғи комбайн даргирондагӣ, ҳудааш нест.

— Кор доштӣ?

— Не. Ба хонааш бурданӣ будам.

— Хонааш дар кучо будааст?

— Намедонам.

— Вай инҷой неку! Мо барин...

— Ёрдамҷӣ гӯй.

— Ҳаа. Хайр!

Дили Амир мисли моҳии ба соҳил афтода бозӣ мекард ва ранги рӯяш аз ранги рӯи Мағфират монданӣ надошт.

Ҳамин вақт Мағфират чашм кушод. Худро дар болои мошин дид. Овози касе ба ғўшаш мерасид, вале чизе намефаҳмид. Каме ба худ омад. Ду-се нафаси дароз баровард. Аз борти мошин дошта хестанӣ шуд, мадораш нарасид.

Амир гаштаву баргашта аз тирезачаи ақиби кабина ба Мағфират менигарист. Ҷунбидани ўро дида ба ҳашм омад ва аз тарс ҷӣ қор қарданаширо надониста монд. Сару рўяширо арақи сард пахш қард.

Раҳим мошинаширо каме пеш ронда:

— Амир, ман рафта қароғи қомбайнро қомўш қарда оям, – гуфт.

— Майлат!

Мағфират фарёде баровард:

— Оҳ!!!

Раҳим садои Мағфиратро шунида шаҳ шуда монд, баргашта боз ба Амир хитоб қард:

— Вай қӣ?

Амир қавоб надод, ғўё нашунид.

— Умм, оҳ! – шунида шуд садои нолишомез.

Раҳим ба мошини Амир наздиқ омад ва зуд аз борти он даст гирифт, қи барояд. Амир худро аз қари рост ба берун ҳаво дода, аз дасти Раҳим маҳкам дошт:

— Ҷӣ ҳақ қорӣ, қи ба мошини ман барой?

— Вай қист?

— Қорат қӣ?

— Қаро нола меқунад? Боз...

— Даҳонатро пўш!

— Сабр қун, ман қинам...

— Не.

Амир аз дасти Раҳим қашид.

Раҳим худро ҳалос қарда ба мошин баромаданӣ шуд.

Амир ўро дошт. Раҳим силтакитф зада қудо шуд. Қорай қурта дар дасти Амир монд. Раҳим ба ҳашм омада, аз ду қитфи ў дошт ва ду-се қаротиба афшонда, ба пас тела дод. Амир баргашта, ба Раҳим расиду як мушт ба паҳлўи ў фаровард. Раҳим паҳлўи росташро андаке дарун қашид ва яктарафа шуд. Амир боз ҳамла қард. Раҳим ин дафъа аз қиребони ў дошт. Ҳамин дам Мағфират ба борти мошин рост шуда, қичиррос зад:

— Раҳим-ака!

Раҳим Амикро тела дода аз худ дур қарду ба Мағфират ни-гарист:

— Шумо? – баргашта ба Амир нигоҳ қард, қи боз муште ба қитфаш бархўрд.

Раҳим ҳанўз ҳам сабаби мағали Амикро фаҳмида наметавонист. Вай қори диғар бо андаке тақон Амикро ба ҳурўси қанғара

монандро аз худ дур кард, ки вай калавида-калавида ба назди мошин рафту аз кабинаи он калидро гирифт.

Амир бо калиди мошин ба сари Раҳим фурувардани шуд. Мағфират, ки ин дам аз мошин фурумада буд, худро ба миён гирифт.

Раҳим бо як чолокӣ мушти обдоре ба банди дасти Амир зад. Амир парешон шуд, калид ба замин афтид, Мағфират онро гирифта болои мошини Раҳим партофт.

— Ин қадар каш-каш барои чӣ? Девона-ку нашудаӣ?

Амир тег кашида, исрор кард:

— Духтарро намебарӣ!

— Агар бо ман рафтан хоҳад?

— Не, бо ман меравад, ҳудаш меҳаҳад. Ман...

Мағфират, ки то ҳол ҳомӯш буд, ба рӯи хунпаридаи Амир ни-гаристу чизе нагуфта ба кабинаи мошини Раҳим нишаст. Мошин ба роҳ даромад...

IV

Амир кабех-кабех ҳақорат мекард, дандон мефушурд, чӣ карда-нашро намедонист. Чашмаш ба чароғи фурузони комбайн афтод. Зуд мошинро пас гардонда, пеши комбайн омад. Мошин мисли ҳомӯшак гунгос мезад. Ба комбайн расида истод. Чанги ғафси мошин комбайнро пӯшид. Амир аз байни чанг гузашта, ба болои комбайн баромад ва ким-чӣ хел мурвати онро кушода гирифт. Чароғ ҳам ҳомӯш шуд.

Танҳо моҳи пурра дар сақфи осмон мисли гули офтобпарастӣ сарозер менамуд. Ситорагон хӯшаи пурсӯки гандумро мемонданд. Пораи абре ба мисли матои тунуке ба рӯи моҳ паҳн шуд, гӯё нурполое буд.

— Кучо овардед?

— Ба хонаи ҳудамон.

— Хонаи шумо дар Қазокистон?

— Ором бошед, Раҳим-ака, дароз кашед, ин хонаи Соня.

Раҳим ба рӯи кати сабз нишаста, ба хонаи оддии хурд, ки меҳ-монхонаро мемонд, назар давонд. Ягон-ягон паҳлӯи рӯсташ хала мезад. Ё либосхонашро набароварда паҳлӯ зад.

Мағфират чанги дар рӯю абрӯи Раҳим нишастаро пок кард ва ба мижгонҳои ба ҳам бастаи ӯ боумед нигарист. Кас намефаҳмид, ки ин чӣ ҳиссиёте буд.

Раҳим чашм кушода ба сару рӯи вай зехн монд ва боз дида ба ҳам баст. Мағфират сурх шуд, арақ бароварду пас аз нафасе сару рӯяшро сардие паҳн кард. Охиста ба рӯи Раҳим даст бур-да чангро пок кардани шуд, вале дасташ ба ширеш бархӯрдагӣ барин ба рӯи ӯ каспида монд. Ба болои сари Раҳим ҳам шуд ва

хуб нигоҳ кард, ҳаячоне вучодашро фарро гирифт, тасфида рафт. Фақат баъди андаке фурсат гӯё ки ба гӯши ӯ гапи махфие мегуфта бошад, пичиррос зад:

— Шумо нағз.

Раҳим ҳамаашро фаҳмида бошад ҳам, начунбид ва ҷавобе на-
дод. Ҳиссиёти ӯ байни ду абрӯяш гирех зад.

Мағфират бархоста берун рафт ва пас аз андаке куртаи сафеди
миллӣ, ки одатан шабҳои арӯси пӯшанд, дар бар омад.

Дар дасти ӯ сачоки тар буд. Назди Раҳим нишасту бо он чанги
сару рӯи ӯро пок кард. Раҳим гӯё ки хоб бошад, як қад пари-
да дасти ӯро тела дод ва ҳамин лаҳза меҳрубониҳои завҷааш ба
хотираш омаду дарун-дарун сӯхт. Дар зери милкҳои пӯшидаи
чашимонаш ашк чарх зад.

Раҳим бедор шуд ва чашмонашро молида-молида аз байни
ангуштон ба Мағфират нигоҳ кард. Мисли оташаки сарнагун
омада чизе ба дилаш расида, сӯзонда гузашт, вале муҳаббате, ки
дар дил мепарварид, мисли сири ба зарфе давонда рӯи он оташи
ногаҳониро андуд.

Гиреҳи байни абрӯвони ӯ кӯргиреҳ шуд ва чинҳои чабинаш як
бар даҳ афзуданд. Гӯё Мағфират ба ӯ таронаи муҳаббат меҳонду
вай ба Мағфират суруди бепарвой. Ҳамин дам дар чехрааш гар-
ди гул барин табассум пайдо шуд ва мисли оташе, ки ба нахҳои
рӯи пахта давад, дар рӯи Мағфират сурхӣ паҳн гашт. Вай сабук
хиромида рӯи хонаро давр зад, назди Раҳим омаду бо эркагии
кӯдакона гуфт:

— Шумо ганда.

— Дер фаҳмидед...

— Шумо ганда нею ганда...

— Иқрор мешавам.

Мағфират боз табассум инъом кард. Ҷавон ҳамёза кашид.

V

Мағфират назди Раҳим нишаста кадом як шаби ба назараш
ширин ва аз ҳама кӯтоҳтаринро ба хотир меорад. Ӯ ёд дорад, ки
дар бистолоғиаш ҳамин тавр болои сари ҷавони хобида нишаста
буд ва айнан куртаи сафед дар бар дошт. Ҷавон гоҳ-гоҳ чашмони
хоболудаи масташро кушода ба ӯ табассум мекард ва боз хобаш
мебурд. Шаби кӯтоҳ торафт дароз мешуд. Вақте шуду шаби сиёҳ
поён наёфт ва ҳаёти духтар ҳамин зайл монд. Вай ҳоло ҳам дар
дили шаб нишастааст, вале ба назараш аз тирезаи хона равшани
мохтоб даромада, ҷои нишастии ӯро равшан мекунад. Дари баро-
мад ҷунон торик менамояд, ки кас баромаданӣ шавад, ба чизе,
албатта, бар хоҳад хӯрд. Мағфират байни фикрҳои мухталиф
монда, ҷи гуна кас будани Раҳимро намефаҳмад. Фақат гоҳ-гоҳе

«Раҳим-ака!» гуфта мемонад, то аз ӯ садое барояд, чунон ки аз санг шарора...

Дили Мағфират бугз кард. Назди Соня гузашт.

— Мағфиратҷон, ин қадар худатро азоб надех.

— Ман не, апаҷон, вай...

— Ҳо, ҳар чӣ бозоргир шавад, нархаш боло мегардад.

— Апаҷон, вай ҷавони хуб...

Ҳамин вақт дари хона кӯфта шуд. Соня чашмонашро молида-молида назди дар рафт.

— Кист?

— Читу ба шумо дурӯғ нагӯм, ман.

— Шумо кӣ?

— Нашинохтед!

— Не!

— Читу ба шумо дурӯғ нагӯм, ман худам. Ҳҳи. Шумо Га-ляҷон.

— Каси мегуфтагитон ду ҳавлӣ он тараф... — Соня баргашта ба хона даромад.

VI

Мотори комбайн дар намегирифт. Ду раги хуни чаккаи Мағфират тираквор дамида баромад. Вай гирди комбайнро сад бор гашта бошад ҳам, иллати онро наёфт.

Ҳаво гарм шуд. Хармагасҳо гингос зада ба сару рӯй менишас-танд, Раҳим бо дастони равғанолуд магасҳоро аз сару гардана-ш зада дур мекард, паи сиёҳи панча дар ҷо-ҷои рӯяш нақш гузошта буд.

Мағфират афти Раҳимро дида хандааш омад, вале лаб зери дандон гирифт ва дарун-дарун дуд кард, ки кор қафо намонад. Вай яқбора сушт шуд, ба Раҳим нигоҳ кард, вале чизе нагуфт. Боз машғули кор шуду яқбора даррандавор ба Амир нигариста бо овози баланд гуфт:

— Раҳим-ака, ташвиш накашед. Ана бинед: симу ноқилҳоро касе гирифтааст.

Раҳим қоматашро рост карда нафаси бардавоме бароварду худ ба худ савол кард: «Кист он номард?»

Ҳама хомӯш буданд. Амир ҳаракат мекард, ки худро холис нишон диҳад. Вале чашмони ӯ ба кирдораш итоат накарда, «Мана ман» мегуфтанд.

— Шаб ягон комбайнчӣ омада, гирифтагист.

— Ягон кас қасд доштааст.

— Қаровул кучо будааст, ки...

Окибат Амир ҳам ғурунгида монд:

— Сахро чои бозӣ не. Дар ин чо кор кардан хунари ҳар кас не.

— Оҳистатар! – бо оҳанги пичинг гуфт Раҳим.

— Калонигариатро ба худат кун. Ман укоат не, ки нозбардорӣ кунам.

Амир қадам ба пеш гузошт, Мағфират ба дили ӯ неш зада гуфт:

— Сарҳангиро кӣ кунад? Дузд!

— К... к... кӣ дузд? Ш... ш... ш... тӯҳмат. Ман рафта арз мекунам. Бо собуни ман чомашӯй накардаед! Шумо ҳазор бидӣ-бидӣ кунед ҳам, борони баҳоред. Ман ҳамаашро мегӯм.

Амир сӯи мошинаш равон шуд.

— Шумо ба ёрӣ не, ба дигар кор омадаед. Дурӯғ гӯм, ана кори имрӯзаатон шохид. Ман ба чои калонҳо мебудам, чои шуморо муайян мекардам.

— Аввал чои худатро муайян кун, – чӯшида рафт Мағфират.

Ӯ хост аз кирдори дишабаи ӯ шаммае гуфта Амиро шарманда кунад, вале охи сарде кашиду онро ба қаъри дил фурӯ нишонд.

— Агар ин кори шуморо газетаҳо фаҳманд, лингатон аз осмон меояд.

Аз ин гап хун ба сари Раҳим заду назди Амир рафт.

— Медонӣ, чӣ, – сарангушташро ба мобайни ду ангушти дигараш гирифта гуфт ӯ, – Ана ин ҳел қиссон.

— Ист, ҳоло ба ин гапхот ҷавоб медиҳӣ!

— Рав! Ба Афлотун арз кун!

Амир ба хоначаи диспетчер наздик омада якбора мағал бардошт:

— Ман дар он участка кор намекунам. Ба чои дигар фирис-тед.

— Барои чӣ?

— Бо одамҳои паст кор кардан намехоҳам...

Дасти Амир номаълумакак сӯи дариҷа дароз шуд. Садои калид баромад. Занак дид:

— Вай чӣ?

— Калид.

— Чӣ ҳел калид?

— Калиди... шаб... шуморо озор додан нахостам.

— Аз кучо ба дасти шумо афтид? Калиди комбайн-ку?

Ранги рӯи Амир канд.

— Шинохтеда? О, балое! – лабонашро инч кард Амир.

— Ин ба шумо чӣ лозим?

— Шаб ёфтам.
 — Ҳа... ёфтед! Набошад, ба ман диҳед. Соҳибаш барояд, ме-
 диҳам.
 — Не-не. Худам медиҳам.
 — Ба кӣ?
 — Ана ба вай...
 — Калидро монеду ба кор равед.
 — Читу ба шумо дурӯғ нагӯм, ба он участка дигар наме-
 равам.
 — Хайр, наравед, каси дигар меравад.
 — Шумо ҳам тарафи ҳамонҳоро мегиред.
 — На тарафи шуморо мегираму на тарафи онҳоро. Гапатонро
 хоида занед.
 — Ҳа, хоида...
 Дарича бошиддат пӯшида шуд.

VII

Комбайн ба кор даромад. Гандум чун оби шаршара қорӣ ме-
 шуд. Мошинҳо дар роҳи байни саҳрову анбор тор метаниданд.

Ду чашм гаштаву баргашта аз тирезаи ақиб ба пас менигарист.
 Чашми дигаре гурбавор ба комбайн дӯхта мешуду Раҳим бепарво
 омада мерафт.

Офтоб охирин қувваи қонбахши худро чамъ намуда, абрҳои
 доманаи осмонро оташ гиронд. Абрҳо ба назар аланга мегириф-
 танд.

Пардаи хокистарранги тунук, ки торафт селонвор сиёҳ мешуд,
 домани худро ба рӯи замин паҳн кард.

Мағфират дар сари рул нишаста фикр мекард, ки ҳаёт ачаб
 мураккаб аст ва кучост он кас, ки ба гирудорҳои он сарфаҳм равад.
 Афсӯс, ки ҳама зуд маънии ҳаётро фаҳмида наметавонад. Шавҳари
 аввалини ӯ чӣ? Ёро чун гарди домон афшонда, бо дӯшизаи таннозе
 волгасавор аз наздаш гузашта рафт. Магар ӯ дуруст кард? Магар
 ӯ хушбахт шуд! Бахт чист? Чаро зиндагӣ он хел нест, чунон ки
 баъзан дар китобҳо менависанд? Чаро?

Мағфират чунон ғарқи андеша гашта буд, ки ба чапу рост
 морпеч рафтани комбайнро надида монд.

Боз шаб фаро расид. Мағфират ба ғанаб мерафт. Гӯё ки чизе
 аз паҳлӯи ӯ ниҳта мекарда бошад, парида-парида меҳест.

Раҳим ҳар боре ки бармегашт, духтарро дар хоб медид ва як-ду
 снгнал дода бедор мекард.

Мошин ба паҳлӯи комбайн гузашта истод. Сояи он ба пеш
 афтида буд. Раҳим ин дафъа сигнал надод, чароғи мошинро хомӯш
 карду дароз кашид.

Мағфиратро хомӯшакҳо бедор карданд. Вай дасту сару рӯяшро молиш дода, ба берун нигоҳ кард. Чизеро надид. Нафаси озоде бароварду боз мижа ба ҳам баст. Нашуд. Аз таъкиби хомӯшакҳо халос хӯрдани шуда ба замин фаромада қадам зад.

Садои атса омад. Як қад парид.

Раҳим сулфаи ҷавобӣ доду чароғи мошинашро гиронд. Мағфират мошинро шинохта:

— Раҳим-ака?! – гуфт. Ҷавобе нагирифт.

— Кӣ вай?

— Натарсед, ман, – худро нишон дод Раҳим.

— Маро захирақф накунад...

Раҳим чизе гуфта натавонисту рӯй ба нури чароғ гардонд. Мағфират пеш омад.

— Раҳим-ака! – пичиррос зад ӯ.

Раҳим худро ба нодонӣ зада, сулфид. Нигоҳи Мағфират ба сару гардани Раҳим чун прожектор сайр мекард.

Мағфират наздиктар омада суҳанашро тақрор кард:

— Раҳим-ака!

Раҳим рӯй гардонд:

— Гап задед?

Чашмони меҳролудаи Мағфиратро ҳаё паҳш кард ва суҳанаш дар гулӯш гиреҳ зад. Барои он ки худро аз даст надихад, аз паҳлӯи ӯ гузашта назди мошин рафт ва чароғашро хомӯш карда як ба мохтоб нигаристу ба зинапои мошин нишаст.

— Монда шудед? Камтар шинед, Раҳим-ака...

Раҳим назди тӯби пая рафта ба пушт дароз кашид. Тӯби пая болишти пар барин фуру нишаст.

Моҳ ором менамуд. Раҳим дасташро таги сар гузошта моҳро тамошо кард. Вале баъди фурсате пеши моҳро тасвирҳои аҷиб гирифтанд.

Боз завҷаи меҳрубонаш, ки хангоми ба ин ҷо омаданаш «Хайр, комсомол» гӯён бо табассум гуселаш карда буд, намоён гашт. Ҳоло ӯ ҳам дар қадом бошишгоҳе ҳамроҳи ҳамдиёронаш хобидааст ва ё чун одат дар шаби мохтоб дарав карда истодааст, ё назди духтарчаи фатиламӯяш, ки акнун қадам мекартофту ангушт ба даҳон мезад, нишаста алла мегӯяд.

Раҳим чанд бор паҳлӯ гашт ва қариб ғелида рафта буд. Хобаш парид, фикрҳои гуногун ўро тала мекарданд. «Чӣ хел фахмонам, ки зану бачча дорам?»

Вазнинтарин соат он аст, ки кас ба саволи худ ҷавобе наёбад. Дар зиндагӣ ҳама чизро чашм доштан мумкин аст. Зиндагӣ косаест лабрез, муҳаббат дарёест шӯрангез.

Раҳим якпаҳлӯ гашт. Ҳамин дам ба назараш бодӣ сабуки форае вазиду кокули духтарчаашро алвонҷ дод, ӯ табассумкунон наздик омад ва «авва» гӯён аз рухсори падараш бусид.

Тӯби паяи мулоим чунон ба Раҳим нороҳат намуд, ки гӯё болои сангу симхор хобида бошад.

Паяҳои атрофи ғарам кирс-кирс мешикастанд. Садои пойгузори ки касе баромад, вале ба ғӯши марди хобида нарасид. Як тарафи ғарам зер хӯрд ва паст шуда рафт. Ба пешонаи Раҳим дасте расид, вале чӣ ҳаловат доштани он дастхоро ҳис накард. Вай беихтиёр як чашмашро мисли гули нимшукуфта нимбоз карду боз пӯшид.

— Раҳим-ака, — пичиррос зад Мағфират ва ба атроф нигарист. Рӯю гардани мардро сила карда пасттар фаромадан гирифт ва ба сари синаи ӯ расиду қарор ёфт. — Аз они худам... Ба касе наме-дихам, — лабони хушк ва чиза бастаи духтар ба рӯйҳои серриши ҷавон наздик шуданду чизе лаҷоми бозхосташро пас кашид.

Сабри Мағфират ба оби шишаи шампан монанд буд, ки баро-бари дахонашро кушодан дамида барояд. Вай дасташро аз болои Раҳим гузаронда худро ба ӯ ҷафс кардани шуд. Синааш ба бадани сахту боқувват расиду сӯзишero ҳис кард, худро ақиб кашид. Фақат лабони ӯ, ки гӯё тамоми гармии имрӯзарo ҷамъ карда бошанд, ба рухсораи ҷавон наздик шуданд. Вале Мағфират ба ҷои бӯса торсакие ба бари рӯи ӯ заду аз болои ғарам худро пас партофт.

Раҳим як қад париду нишеб ғелида рафт ва ба Мағфират бар-хӯрд.

Мағфират гиря мекард.

— Чӣ шуд ба шумо? — пурсид ӯ.

Мағфират сарашро байни ду зонуи оғӯшкардааш гузошта, дарун-дарун гиря мекард.

Дастӣ Раҳим ханӯз ҳам дар домани андеша буд, гӯё рӯи ҳас-бистаре хобидаасту чашм ба ситораҳо медӯзад ва синаи ӯ зери сари Мағфират болин шудааст. Гоҳе ба ҳам дуздида нигоҳ меку-нанд, нигоҳҳояшон ба ҳам мепечанд, гоҳе бо нози кӯдакона ғел мегарданд.

Мағфират аз саргузаштҳои худ ҳикоя кардани мешавад. Раҳим тоқати шунидан надорад, лаҳза ба лаҳза аз китфони вай дошта мебӯсад.

Мағфират паридида хест. Раҳим:

— Не... не! — гуфта монд.

Мағфират бошаст дари мошини Раҳимро кушоду стартёр-ро пахш кард, даргиронду пеш ронд. Аз пахлӯи Раҳим гузашта рафт.

Раҳим ҳайрон, чизе гуфта натавонист. Даст бардошт, ки овоз диҳад, дахонаш нимбоз монд.

Мағфират хеле роҳ рафта, худро ғолиб ҳисобиду завқ кард. Мо-шинро дошта ба пас нигарист. Раҳим даст бардошта меистод.

Мағфират каме интизор шуд, ки Раҳим меояд ё не. Раҳим худро болои хасбистар партофт...

Ин рафтори ӯ дили Мағфиратро санги хоро гардоянд. Аз мошин фаромаду кабинаро набаста ба сӯи комбайн рафт. Сари рул нишаст. Боз фикрҳо ихотааш карданд. «Магар ҳамаи мардҳо як хел мешаванд? Ҳамон духтар, ки аз ном бурданаи баданам меларзад, ба шавҳари ман чӣ гуфту дилашро ёфт. Ё ҳамин тавр шуду монд, ки худашон ҳам нафаҳмиданд. Магар ҳамон лаҳза дар бораи ман фикр мекард? Вай аввалҳо як шаб-ду шаб бедарак шуд. Баъдтар тамоман наомад. Ҳа... Боз гуноҳи зиндагӣ... боз гуноҳи зан. Шояд ман аз ўҳдаи эҳтироми ӯ набаромадам. Шояд имконият надодам, ки бо қорҳои дилхостаи машғул шавад...»

Мағфират хестани шуд, сараш ба соябон бархўрду чашмаш сиёҳӣ зад, ба қояш нишаста монд, гӯё субҳи дамидаи саҳро ро як пардаи тираи шабона аз нав дар оғӯш кашид.

Ў худ ба худ хандид. Дастонашро мисли боли уқоб кушода, нӯги пой истоду ҳамёнаи кашид.

— Э... эй! – Раҳим ба сӯи Мағфират хитоб намуда даст чунбонд.

Мағфират овози ўро шунида нигоҳ кард ва дастчунбонии ўро дида хандааш омад. Фурсате нагузашта худро паси комбайн гирифт. Ин ҳолату рафтори ӯ ба бозии «рустшавақон»-и баччагон монанд буд.

Мағфират аз паси комбайн ба Раҳим нигарист. Раҳим ба мошин наздик шуд, кабинаю бордонро хабар гирифт, касеро пайдо накарда, чашм чун барқ ба қанор давонд. Гӯё торе аз рубоби дили ҷавон гусаста, оҳанги форами саҳро ба як ғалоғулаи дилбазане табдил ёфт, Раҳим гӯшхояшро бо дастонаш пахш кард ва башиддат сарашро такон дод. Баъдтар ба худ омада нафаси чуқуре кашид.

VIII

Мағфират худро байни гандуми нодарав пинҳон карда буд. Гох завқ мекарду гоҳе оташин мешуд ва дар ботинаш ҳаяҷоне пайдо шуд, ки меҳост ба рафтори Раҳим таъна занад, вале чӣ андешае ўро бозмедошт. Сабр мекард. Раҳим комбайнро хабар гирифта буд, ки касе пичинг парронд:

— Монда нашаванд!

— Саломат бошанд, – бо ҳамон оҳанг ҷавоб дод Раҳим.

— Маша-хонум кайи?

— Намедонам.

— Шумо ҳозир омадед?

— Бале!

— Ҳм...м. Набошад, он кас ҳамроҳи шумо набудаанд-дия.

- Ҳамроҳи ман чӣ кор мекунад?
- Ҳаминту нагӯед-дия.
- Ҳм... м...

Оромии шабона, ки каме халалдор шуда буд, боз ба ҳолати аввала баргашт. Дар канори шарқии осмон абри шутурмонанд ба зайле меистод, ки гӯё касе лаҷоми ўро ба пас мекашида бошад.

Раҳим бо теги чашм ба Амир зеҳн монду шабона ба дари хонаи Соня омаданааш аз пеши чашмаш гармсел барин гузашта рафт. «Ман ба ҷои ин кас мебудам, рӯям дуд мекарду дигар намеодам – аз дил гузаронд Раҳим, – ё гумон мекунад, ки ҳеҷ кадоми мо хабар надорем».

Раҳим хеле вазнин менамуд. Бо сари ҳам ба кабинаи мошинаш нишаст ва сукут намуд. Гӯё намерхост, ки оромии саҳрои беканор вайрон шавад.

Амир паси мошини худ гузашт, мактуберо аз соки мӯзааш баровард ва ба рӯи лиффаи он чашм давонд.

Чашмони ӯ танг шуда, дандонҳояш мисли дандонҳои шағоли ба хашм омада шараққос мезаданд.

Садои комбайн риштаи андешахоро барканд. Амир баробари дидани Мағфират тезу оташин ба Раҳим нигарист ва нӯги мӯйлабашро ба даҳон кашида торҳои онро бо дандон гӯла қардан гирифт. Гӯё оташи ниҳонин худро паст мекард ва алам аз бурути хеш мегирифт. Мактуби байни панҷаҳояшро маҷақ мекард.

Мошини Раҳим дар замини ноҳамвор лангар хӯрда рафт ва ба ҷои он мошини Амир омада, бо оҳанги дараву кӯфти комбайн рафтан гирифт.

Мошинаш пур шуд...

Комбайн бозистод. Мағфират берун омада, чизеро нафаҳмидагӣ барин саллона-саллона пояҳои нимдаравро паҳш карда рафтан гирифт.

Раҳим оҳиста қоматашро боло карда ба бори мошин нигарист.

— Мошин пур нашудааст-ку!

Мағфират гандуми нодаравро ба ду тараф тела дода пеш ме-рафт. Ба назар мисли ташналабе буд, ки ба сӯи дарё мешитофт. Ў баногоҳ чашмонашро пӯшид, гӯшҳояшро дошт ва гӯё ки кинаи саҳт гирифта бошад, ғел гашта пояҳои гандуми нодаравро мешикаст. Ҳис мекард, ки орзуҳои ширини ӯ мисли боди сабуки ошӯфта гузашта рафта истодаасту танҳо ҷанги талхи гандум, ғубори сиёҳак ба ҳалқаш бархӯрда, роҳи нафасашро мегирад ва мисли заҳр ме-часпад. Ў сулфида роҳи нафасашро тоза карду мисли дилшудае аз байни сарҳои пурсинони гандум ба сӯи Раҳим нигарист. Нигоҳи ҳар ду ба ҳам бархӯрданд. Мағфират ҷунон ошӯфта буд, ки гӯё гавҳар тум кардаасту мечӯяд.

Чашмаш ба чанги роҳ афтид, ки печ хӯрда боло мебаромад. Ин чанг ўро, ки дар осмони орзую ҳаёл сайр мекард, ба замин – ба қароргоҳи худ фаровард.

Мағфират ба тарафи канал, сӯи ду-се шохбеди навраста, ки аз ободонии бодия гувоҳӣ меод, равон шуд. Вай бепарво буд, ба пасту боло рафтани об коре надошт.

Баргҳои сабзи нартҳои навраси бед Мағфиратро бо ракс пешвоз мегирифтанд.

Мағфират шохчаи бедро дошта ба баргҳои чангхӯрда зехн монд, озурдадил шуд. Каме худро дур кашида ду-се шохро такон дод. Мағфират ба оби пур аз чомаи қурбоққа нигоҳ давонд. Нишаста ба об даст зад: гарм. Чомаи қурбоққаро яктарафа карда, рӯй шуст ва боз ба баргҳои чанголуди бед нигарист, андаке сукут кард.

Баргҳои зардшуда ба рӯи об афтида, қолаб мегирифтанд.

IX

— Ҳэ...ҳхэ...й Маша!

Ин садо монанди насими форам ба саҳро паҳн шуд, байни заминро осмон мисли шуоъҳои вопасини офтоби ғуруб гум шуда рафт.

Мағфират баробари шунидани овоз ба худ омада ба сӯи мошинҳо нигоҳ кард ва дар рӯи мошин дастчунбонии касеро дида, аз байни гандуми нодарав роҳ гирифт.

Ба назди мошин расида дид, ки Раҳим ҳоло ҳам нарафтааст. Ба дилаш ҳисси фаҳр ғулғула зад ва худро бори дигар ғолиб пиндошта бо теги абрӯ сӯи ӯ нигоҳ кард.

— Читу ба шумо дурӯғ нагӯм, маззаи кор нест-ку! Ҳоло ҳам ин паҳлавон масти хоб! – киноя парронд Амир.

Раҳим эътиборе надода ба хӯшаҳои гандуми нодарав нигарист.

Мағфират ба Амир рӯ овард:

— Мошинатонро тайёр кунед.

Раҳим тоқат карда натавонист.

— Мағфиратхон, мошини ман пур нашудааст-ку!

— Чаро ман «хон» будаам?!

— Бубахшед...

— Бахшиатонро ёфтед.

Раҳим ҳарф назад. Дар зиндагӣ коре, ки ба ҳубӣ анҷом напазирад, ба худ тарзу рафтори дигар меҷӯяд. Агар пеши обро банданд, вай роҳи дигар меҷӯяд, чаркан мекунаду роҳи дигар меёбад.

Раҳим оҳанги суҳанашро боз ҳам пасттар кард:

— Охир, ман чӣ хел мошини холиро ронда мебарам?

— Моширо тўғри кунед, – ба сухани Раҳим эътибор надода гуфт Мағфират.

— Ҳай кун, охир! – хитоб намуд Амир.

— Хоҳӣ, гузар, фақат дӯр назан...

— Ту ҳам одам шудӣ?

— Аз ту кам не.

Мағфират хичолат кашид ва аз ҷӣ сар карданаширо надониста:

— Раҳим-ака, мошинатонро биёред! – гуфт. Пас аз он ки Раҳим ҷанги заминро бароварда рафт, Амир аз кабина сар бароварду гуфт:

— Одами паст будааст.

Мағфират ба гандуми рехтаистода нигарист.

Амир суханаширо баландтар такрор кард:

— Одами паст будааст, мегӯм.

Мағфират тоқат накард:

— Ҷӣ хел?

— Охир, ҳамин ҷо дар ду пула гап бузбозӣ карда шиштагеша намегӯед. Рафтан гирад-ку мешуд!

— Шумо пастигарио ҳамин хел мефаҳмед?

— Медонед, вай ба ҳама мегӯд, ки гӯё зану бачча надорад... Мана... мана...

Вай аз соқи мӯзааш бо корду ғилоф якҷоя мактубро баровард.

— Мана, хонед!

Комбайн аз гашт монд. Мағфират мактубро хонд: «Азизам, мактубатонро гирифтам. Саломатии духтарҷаро пурсидаед. Нағз. Қадам меपर्тояд...»

— Ман як чизи дигарро гӯм-мӣ? – Мағфиратро аз хондан боздошт Амир. – Ҳамун мурватҳои мошину комбайнро Раҳим дуздидагӣ.

— Аз кучо медонед?

— Ман аз ҳафт қабати тақи замин мор гузарад, мефаҳмам.

— Бало будаед-ку! – шерак кард Мағфират.

— И... Читу ба шумо дурӯғ нагӯм...

Мағфират бо ранги парида ва ҷашмони тира адреси мактубро хонд. Мактуб ба ҷорҷубае табдил гашт, ки байни он ду сурати бо ҳам шиносро ҷафс гузошта буданд. Расмҳои пеши ҷашмони ӯ гоҳ дар либоси арӯсу домодӣ менамуданд, гоҳ давранҳои пиронсолиро намоиш медоданд...

Амир ҳолати Мағфиратро дида, мактубро гирифтаниш шуд. Мағфират номаълум мактубро ба ҷоки гиребонаш хаст.

Садои комбайн баландтар баромад. Мошин пур шуд. Амир ба гап задан ҷуръат накарда рафт. Ҷанги паси мошин ӯро дар оғӯш кашид.

Мағфират мактубро баровард. Ба чор тараф зехн монд, охи дарозе кашида, бори дигар адресашро хонд.

«РСС Тоҷикистон, шаҳри Панҷакент... Райҳон».

Мағфират сар бардошт, дар кучо ҷойгир шудани ин шаҳрро фикр кард. Дар як он тамоми Тоҷикистонро давр зада баромад. Мактубро байни панҷаҳояш маҷақ кард. Ў якбора бо дасти мактубдорааш ба пешонаи худ фаровард ва ангуштонаш байни мӯйҳо шона шуданд. Мактуб ба китфааш бархӯрда пеши по афтид.

— Не... не... – вай гулӯи буғз гирифтаашро дошт. Қатраҳои ашк ба рухсорааш мисли обе менамуд, ки ба рӯи нони аз танӯр канда пошида бошанд.

— Не... оҳ...

Мағфират мисли одами пешпохӯрда зуд коматашро рост кард. Ў дар байни чанд дақиқа гӯё тамоман одами дигар, олами дигар шуда буд.

Х

Раҳим баргашта омада, Мағфирати равғанолудро дар таги комбайн дид. Рӯйболо хобида, мурватҳои комбайнро равған мекард. Омадани мошинро пай бурда шприсро мисли кӯдак ба паҳлӯяш хобонд ва чашмонашро пӯшида, якка-якка нафас гирифт.

Раҳим аз рафтани рӯз ба танг омада, сари комбайн рафт ва ду-се бор сулфид. Мағфират паҳлӯ гашту хестани шуд, сараш ба оҳан зад. Пешониаш дард кард, ки бо кафи даст дошта, бо дасти дигарааш ба замин така доду аз зери комбайн баромад.

Раҳим ба Мағфират бо зъм менигарист.

Гоҳ-гоҳ чашмонашро пӯшида мекушод. Мағфиратро гӯё дар бар либоси арӯсӣ медид. Ҳамин лаҳза раҳимиашро пай бурд, ки дилаш таҳ нишаст. Мағфират бошад тамоми орзуи дилро хаспӯш карда, хост муомилаи дағалтар кунад ва ҷӣ будани ўро бори дигар дурусттар фаҳмад:

— Домод, дер нашуд-мӣ?

Ин саволи ӯ ба Раҳим хуш наомад, ки ба сӯи Мағфират саволомез теғ кашид. Мағфират ишора кард, ки ба мошинаш шинад.

Раҳим номаълум китф дар ҳам кашид. Вақте ки мошин гандум-пояро зер карда рафт, Раҳим Мағфиратро ҳол пурсид:

— Ҳамшаҳр, аҳвол ҷӣ тавр?

— Ҷӣ хеле ки мебинед...

Раҳим андак сукут карда, баъд ҳазломез гуфт:

— Ҳай-ҳай, сари гурбаву сағ дард кунад, наҳод сари Мағфирати мо.

— Ба оҳани комбайн зад, гумон кардам, ки кафид.

Раҳим даст ба сари Мағфират бурд, ки дили ӯ аз ин меҳрубонии ҳамсафарааш гум зада рафт. Мағфират дигар лол буд. Чашмонаш лаб ба лаб об шуданд.

- Алачон, дигар тоқат надорам.
- Ором шав, Мағфират, ором. Бин, шаб чӣ хел ором аст... Дар вақташ гуфтам, гапамро нагирифтӣ. Ҷавони хуб гуфтӣ.
- Бад нею...
- Ором шав. Ба дилат нагир...
- Ёро ба дигар участка фиристонед.
- Ҳа, хуб, ором шав....

XI

Мағфират, ки ин пагоҳӣ комбинзони сиёҳ ва мӯзаи сурх пӯшида буд, назди мошини Раҳим меистод. Ё ба мошин савор шудан ё нашуданашро намедонист. Фақат вақте ки мошин мӯри нав аз хоб бедор шуда барин пеш рафт, часта аз дари кабина дошт.

Ҳамин лаҳза Соня ба Раҳим фармуд, кӣ имрӯз ба участкаи дигар меравад.

Дастӣ Мағфират резинкаи бурида барин шартӣ ба баданаш бархӯрд. Чашмонаш барқ заданду ҳамон дам олам ба назараш торик шуд.

Мағфират хост ба диспетчер гап зада Раҳимро боз ба участкаи худ барад, вале ҳаёи занона ва гапу калочаи ҳамкорон ёро боздошт. Ду қувваи зӯр ёро аз ду тараф фишор меод.

— Шумо рафтан гиред! – амр кард диспетчер ба Раҳим.

Раҳим итоаткорона мошинро даргиронду аламашро аз мошин гирифтани шуда, газро дароз-дароз пахш кард.

Мағфират ба сӯи Раҳим маънидорона нигоҳ кард, нигоҳи ӯ «Нарав... Ҳамроҳи ман...» мегуфт.

Раҳим мошинро ҳай кардани шуд, ки Мағфират илтиҷо кард.

— Маро сари роҳ то ба ҷои қорам баред!

Раҳим, ки сабаби ба участкаи дигар рафтаниашро фаҳмида наметавонист:

— Ман ба дигар тараф меравам, – гуфту ба роҳаш рафт.

Самимияти Мағфират чун шири оташи дегаҳи хомӯшшуда аз ҷӯш монд. Ҷои муҳаббатро нафрат гирифт...

XII

Мағфират бо ёди қадом рӯзе ба сӯи ҳамон бедҳои ҷангирифтаи лаби канали ифлос рафт. Ё наздик мерафту бедҳо боз дур менамуданд. Ниҳоят ба оби канал чашм дӯхт. Ба барғҳои рангарида даст ҳам нарасонд. Мӯи сараш каме бардошта шуд, вале ӯ чунин ҳис намуд, ки касе рӯймолашро аз сар рабуд. Ақиб гашт. Касеро

надид ва араки сарде вучудахро пахш кард. Мурғи аз об баромада барин худро афшонд. Гӯё аз даруни нахр, аз паси буттаҳои хушкшудаи хорҳо, аз паси шохҳои бед гургон уллос мекашиданд ва ба ӯ дарафтида ба дилаш чангол мезаданд. Дигар ба он бедҳо ва нахр нигоҳе накарда ва ларзидаву рангпарида ба коргоҳ омад. Ҳар қадар ки пеш меомад, гӯё ҳамон қадар комбайн аз ӯ дур мешуд ва ба назараш чунин мерасид, ки касе қасдан комбайнро ронда истодаасту Мағфират ва ӯ расида наметавонад.

Мисли ҳавои баҳор фикраш якбора кушода шуд ва ба рафтори худ хандаш омад – мастана қаҳқос бизад. Садои хандаи ӯ ҳамчун валси сабук ба саҳро паҳн шуд.

XIII

— Э Машахон, одамро шинохтан мушқил будааст. Читу ба шумо дурӯғ нагӯм, ба вай ҳар хел гапро нагӯед.

— Ба кӣ?

— Кӣ мешуд, ҳамон номехрубоне, ки барои вай шуда аз ман рӯ тофтед.

— Раҳим-ака-мӣ?

— Боз ака будаанд!

Мағфират гапҳои бесарунӯги Амирро бар мекашид, ки то чӣ андоза ростанд.

Ӯ борҳо шунида буд, ки гӯё Раҳим дар чанд чо лоф зада гуфта бошад, ки ману Мағфират як одамом, зану шавҳари бе никоҳ. Инро Соня ҳам медонистааст. Мағфират аз кӣ фаҳмидани Соняро пурсид. Вай Амирро ном бурд. Мағфират чизе нагуфт. Вай меҳост бо Амир рӯ ба рӯ шудан замон ба рӯяш чанд торсаки занаву ба болояш туф карда, гузашта равад. Дар ҳамин вақт мошини Раҳим аз наздаш гузашта истод. Раҳим салом дод.

Чашмони Мағфират гирд шуданд. Чизе гуфтани шуд, аммо натавонист.

Раҳим ҳайрон шуд. Аввал табассум кард. Пас ба сараш чизе саҳт зад. Гӯё ба чашмонаш хун давид. Мағфират ӯро дашном меод.

— Номард! Беномус...

Дар пешони Раҳим тирак барин раг дамида баромада бошад ҳам, вазниниро афзал дониста ба роҳаш рафт.

Мағфират ҳис кард, ки як нӯги мактуб ба банди дилаш халид. Онро бо ғазаб пора кард. Вале таскин наёфт. Фикри шуме ба сараш зад ва охиста-охиста пораҳои мактубро аз замин ҷида ҷо ба ҷо гузошт. Бори дигар адресашро хонд. Аз роҳ гашта рост ба идора омад, ба паси машинка нишаст.

«Ба азизам гуфтан забонам намегардад. Бехтараш, ману ту ҳамдигарро фаромӯш кунем. Ин мактуби охирини ман. Ҷавоб

лозим не. Нанавис! Умед мабанд! Ман дигар ба назди ту барна-мегардам...!»

Дастони ӯ меларзиданд. Вай коғазро чорқат карда ба конверт андохт. Бо забон ширеши мактубро нам карда часпондани шуд. Натавонист. Аз ғазаб меларзид.

Мағфират берун баромад ва ба куттичаи сиёҳ нигоҳ кард. Гӯё нигоҳаш куттии хатхӯрро сӯроҳ мекард.

Ӯ забонаи куттиро бардошт ва чашмонашро пӯшид, лабонашро ғазид мактубро ба куттӣ партофт. Садои ба так бархӯрдани мактубро шунид.

Ҳамин дам мошине дар назди ӯ истод. Мағфират лабонашро сахттар фишурд. Чашмони ӯ ба сӯи Раҳим гунаҳгоруна дӯхта шуданд ва дандонҳояш торафт бар лабҳо фуру рафтанд.

Раҳим пиндошт, ки Мағфират доғи дашноми худро шустанист. Гузашта рафт. Чанги мошини ӯ байни онҳо девори азиме шуд.

Мағфират фарёд задан хост. Вале садо набаромад. Чанд нафар ӯро гирд гирифтанд. Беҳушона ба одамон нигоҳ карда натавонист. Дар лаби поёнаш изи дандонҳо менамуд.

Ин дам овози ҷонгудоzi ӯ атрофро пахш кард.

— Не... не... е... е... аз они мааан!

Баъд аз паси мошин давид. Мошини Раҳим дар замини ҳамвор ҳеҷ аз назар дур намешуд. Мағфират пеш давиду зери лаб гуфт:

— Чаро ӯро дашном додам? Ох... Охир вай... Не... вай бегуноҳ. Вай – одам... Вай марди бовафо...

Ин дам мактубаш ба ёд омад, бозистод ва бо чашмони ашқолуд ба сӯи, куттии хатхӯр давид...

XIV

Амир чанги заминро ба фазо мавҷ дода назди Мағфират омад. Туфашро аз кунҷи лабонаш макида-макида ба гап даромад.

— Читу ба шумо дурӯғ нагӯм, зане омадааст. Абдурахимро мепурсад. Номи духтараш Райҳон. Ин ҷо Абдурахим нест-а?

— Кай?

— Ҳоо дар миёндаштӣ.

— Мошинро ба ман деҳ.

— Барои чӣ?

— Лозим.

— Не, – забонашро бароварда гуфт Амир.

Мағфират рӯй гардонду чун марди оташнишоне, ки барои хомӯш кардани сӯхтор шитобад, ҳамон сӯ давид. Фикраш аз қадамаш тезтар буд.

«Бо ӯ дасту гиребон мешавад. Фиреб медиҳад. Не-не, ӯ модар аст, ба суроғи падари фарзандаш омадааст. Ба назди шавҳараш мебарад... Не, лат мекунад, охир ӯ Раҳимро аз вай рабуданист...»

Ғарқи чунин андеша Мағфират ба зане дучор омад, ки дар тан куртаи суфи лаби доманаш бо риштаи сиёҳ мошиназада ва дар сар рӯймоли фаранги сабз дошт, аз паси рӯймол ду миллии сиёҳи дарозаш менамуд. Чанд тори мӯи кӯтоҳаш ба пешони фарох халқа зада, ба аракаш часпида буданд.

Духтарча сар ба синаи модар бурда гиря мекард. Мағфират рӯ ба рӯи зан истода монд. Чӣ гуфтанахро надонист. Нигоҳи ӯ ба нигоҳи Амир монанд. Зани кӯдакдор ҳамин дам аз дил гузаронд: «Магар мардуми ин ҷо ҳама ба як ранг нигоҳ мекунанд?» ва рост ба чашмони Мағфират нигарист.

Мағфират ба гап даромад:

— Ситораатон гарм, ҳаминҷой-ку не?

— Не, аз Тоҷикистон.

— Ҳа... ягон кор қатӣ...

— Падари Райҳон, – ба духтараш нигоҳ кард ӯ, – дар ҳамин ҷо кор мекунанд.

— Ҳа... а! Номашон чӣ?

— Абдурахим...

Ҳар ду сукут карданд.

Райҳон, ки пистони модарро сар дода буд, чашмони олу барин сиёҳашро аз рӯи Мағфират намеканд. Мағфират табассум бахшид. Духтарча хандид. Ин ҳол ба дили Мағфират оташ зад. Модар ҳайрон буд, ки чаро вай ин қадар фикр мекунад.

— Хайр, пурсуҷу карда меёбем... Шумо хеле монда шудагӣ барин, – омадани мошинро дида ба гап даромад Мағфират.

— Не, ҷони кӯхистониҳо сахт.

Мағфиратро як лаҳза андеша бурд: «Оҳ, чиҳо мегӯяд ин зан, – аз дил гузаронд ӯ. – Муҳаббаташро мечӯяд, эй дил, мешунавӣ, ки зан аз паси шавҳар омадааст. Аз аҳду вафо гап мезанад, балки ман аз паси шавҳарам мерафтам, тарахҳум мекард, илтиҷову зории маро ба инобат мегирифт...»

Мағфират ба худ омада, илова кард:

— Шумо аз паи шавҳар ба ҳамин роҳи дур омадед?

— Ҳа... Мактуби охиринашро гирифта...

— Мактуби охиринаш... – гӯён Мағфират забон хоида монд.

— Ҳа, – ба тақи чашми Мағфират нигарист зан.

— Вай мактуби сохта. Вайро ҷӯраҳои Раҳим-ака шӯҳӣ ба шӯҳӣ навишта буданд. Муҳаббати шуморо имтиҳон кардани шуданд, – бо овози баланд гуфт Мағфират.

— Аа? – гӯён зан қариб кӯдакашро аз даст афтонда буд.

Мағфират мошини наздик шударо дида рост ба миёни роҳ баромад. Мошин таққӣ истод. Аз дараи сари Амир намоён шуд.

— Пеш аз аҷалат мурдан хостӣ? – дод зад ӯ.

Мағфират аз бозуи зан дошта хомӯш назди кабина омад, дари онро кушода зану кӯдакро шинонд.

Амир бори аввал Мағфиратро дар чунин ҳол медид. Хеле дар тааҷҷуб монда бо овози пасттар пурсид.

— Ба кучо?

— Ба назди Абдурахим.

Сухани Мағфират чунон қатъӣ буд, ки Амир:

— Ман... ман... читу... – гуфта монд.

Мағфират ба болои мошин нишаст. Амир башиддат дари кабинаро пӯшид.

Мошин дилу бедилон ақиб гашта, якбора суръат гирифт.

ПИНДОР

Пиндорам буд, ки модарам барои падарам месӯзад: ба қисмату тақдири ман мегирияд, ки зиндаятим мондам, духтари бепадарро ба машаққат арӯс мекунамд... «Гиря накун, оча, калон шавам, туро бонӣ мекунам, шӯ намекунам. Лӯлаболишти зери сарат мешавам» мегуфтам ва боз мегирист модарам. Хаёлам, ки бе падарам азоб аст ўро. Рӯзгораш талх, азобаш гарон. Ҳайрон мемонам ба ў; гуноҳ гуноҳи падарам, чудой аз ў шуд. Боз мегирияд дар ғами ў, дар фироқи ў, бар мотами ў... Худи модарам инро гуфт: «Ба мотами отат мегириям.» Бовар кардам. Баъде ки ҳамаашро гуфт, бовар намекунам, ки барои чунин кас одам гирияд. Ба қадри хеш мегирияд модарам... Ба қавли модарам, падарам арӯсакеро нағз дидааст. Вале ман бовар намекунам. Зеро, ба назари ман, аз модарам ширинтар арӯсаке нест дар олам. Сап-сафед, абрӯвонаш сиёҳ, мӯяш ҳам, аммо чашмонаш ба дараҷаи мӯю абрӯяш сиёҳ не. Ё ба чашми ғизол монанд ё рӯшноие дорад монанд ба рӯшноии офтоб: барқ дорад, чозибар дорад: зинда, равшан. Дандонҳояш сапеду симзада, якзайл. Лабонаш ранги пуштигулӣ дорад. Қарси сафедро як бор гирди сар мегардонад; хафабанд низ дорад. Агар ба абрӯяш усмаву ба чашмаш сурма кашад ва гулгуна молад, ба рухсор ўро шинохта намешавад.

Дар танҳоиро чунин симоро пеши назар меорам ва мепурсам, ки ба падар чӣ лозим будааст арӯсаки дигар? Наход арӯсаки ў аз арӯсаки ман зебо бошад. Наход он арӯсак аз модари ман зиёдтар падарамро дӯст дорад? Наход аз барои падарам ба сони модарам гирияд? Бовар намекунам. Пушаймон мешавад падарам...

Аз мактаб омада, чизе намехӯрам, ғамам зиёд. Зону оғӯш карда роҳ бонӣ мекунам, ки кай модарам аз қор бармегардад ва ба чӣ ҳолат аз дар мебарояд. Дер меояд ў; аз анҷоми қораш чанд соат мегузарад. Ман зону оғӯш мекунам. Ҳамаро андар сар тақорӯ мегардонам: пурсиданиҳои шарикдарсонамро ёд меорам ва ҳама гуноҳро ба дӯши падар бор мекунам. Бад мебинам ўро: падари хушқомати хандони одамдӯстамро. Бад мебинам ва ҳоло хурсандам, ки ў падари ман нест.

Модарам омад. Хушнуд. Зери пӯсти нафиси руҳаш ришта-ришта сурхӣ давида. Ранги зардолуи руҳи ҷавонон. Баҳавас ба модарам менигарам. Ў аз шодӣ чӣ қор карданаширо намедонад... Ҳар қоре

кунад, бо завқ мекунад. Масрур, ишораҳо дорад дасту сару чашму абрӯву лабонаш; ифода мекунад маънихоро. Чизе намегӯям ба ӯ, то халалгӯр наштавам. Ҳамин қадар, ки падарамро дида бошад. Тасаввур мекунам: падарамро дидааст, сӯҳбат кардаанд ва ӯ ваъда дода, ки ҳамаи ин корҳо муваққатӣ, ҳавову ҳавас, ҳамааш хуб мешавад, назди шумо бармегардам, ман Парвонаро ба ҳазор ҳазор чизу чораи дунё ва туро ба ҳазор арӯсак иваз намекунам... Шод мешавам аз тахмини хеш. Падарамро пеши назар меорам, дӯшташ медорам....

Модарам тезкор мешавад. Дасташ дар кор, хушаш дар чойи дигар. Самбӯса мепазад; аз пудина, аз чаъ-чаъ, аз испаноғ. Дар табақча мегирад, аз тораи табақчайи дигар мегузорад, дар дастархони сафеди оҳорӣ мепечонад ва шодон бадар меравад. Рӯзи истироҳат аст. Кучо мерафта бошад? Ба падарам мебарад? Чунин гумон мекунам ва зуд аз фикрам мегардам, ки чаро падарам ба хонаи мо намеояд ва модарам ба назди ӯ меравад. Шояд бемор бошад падарам ва бо ӯ коре шуда, ки модарам аз вазъи ӯ гоҳ шод асту гоҳ ғамӣ. Ҳоли падарам бад бошад, ӯ ғам меҳӯрад, вай беҳ шавад, модарам хушнуд мегардад..

— Падарам чӣ ҳол дорад, оҷа?

— Ман ҳолдони падари ту не...

Дуруғ мегӯяд модарам, то ман аз вазъи падар огоҳ нагардам, ғамӣ наштавам. Вале ман ғам меҳӯрам аз ин бозии нофахмо. Модарам чандон эътиборе надорад ба ман. Ягон чиз гӯям, дар бораи мактабу шарикдарсонам ягон чиз гӯям, «хайр» мегӯяд, хушаш дар дигар ҷо «хайр» мегӯяд, гӯё сухани ман аз як гӯшаш медарояду аз гӯши дигараш мебарояд. Хушу ёдаш банд аст ба чойи дигар, дар бораи падарам ҳарфе шунидан намехоҳад. Чунон ки дар рӯйи замин набошад падари ман. Дилам гум мезанад барои падари болобаланди зебоям. Шояд касе ўро саҳт дошта, нагузорад, ки аз наздаш дур шавад, барои ҳамин ба назди мо намеояд. Ҳаёл мекунам, ки модарам меравад ба назди ӯ. Гоҳ шод меояду гоҳ ғамӣ. Рӯйи кати зери дарахти хурмо менишинад, баъзан дилаш танг мешавад дар ин ҳавлии танг ва ё аз шодӣ намегунҷад: қаҳида мебарояд аз дарвоза ва зуд баргашта дурудароз менишинад ва зону оғӯш мекунад. Ман наздик намеравам, то халалаш нарасонам. Хурсанд бошад, эркагӣ карда меравам ва ӯ маро навозиш мекунад, сарамро ба банди дилаш пахш мекунад; ғамӣ бошад, намеравам наздаш, медонам, ки намефорад ва маро иллат карда парида мехезад ё башаст аз дарвоза мебарояд ё ба хонаи зери замин даромада чӣ корхое мекунад. Метарсам аз рафторҳои ӯ, ки худро ба балое мубтало накунад. Модари зебоям парешон мекунад маро. Дар курсии мактабӣ нишаста хушу ҳаёлам ба ӯ банд мешавад ва аз муаллим ғап мешунавам ва тамоми дарс шарикдарсон гаштаву баргашта ба ман менигаранд, ки чӣ ҳодисае рӯй дода бошад.

«Парвона, боз ягон баччаи синфамонро дӯст надошта бошӣ?»

Ғамгин мешавам, хона омада мегирам. То аз кор омадани модарам мегирам ва ашқи чашмонамро хушк карда, мунтазири дарвозаро кушодани ӯ мешавам.

Дарвоза садо мебарорад, садои раъдро мемонад, чунон ки ба дарвозаи оҳанин кӯба мезада бошанд. Медонам, ки ин кори мода-рам не, аз ҷоям намечунбам. Инҳо баччаҳои шӯҳу беодоби гузар. Бемардина будани хонаи моро дониста ҳар гуна нағма мекунанд ва садо мебарорад дарвозаи тунука, ҳамчунон ки ба рӯи пардаи тунукаи осмон бочкаи ҳолӣ гелонда бошанд. Баччаҳои беодоб дарвозаро мекубанду мекубанд ва ҳавсалашон пир шуда мераванд. Пасон ман ин чизро ба модарам мегӯям, ӯ ҷавобе намедихад. Боз ба ҳаёл меравад, зону оғӯш мекунад ва кадом вақт ки феълаш фаромад, мегӯяд: «ҳоли хонаи бемардина ҳамин»

— Охир, чаро отамро биё, намегӯӣ, оча?

— Отат пеш-пешу ту аз пушт, отадор!

Медонам, ки ба ӯ ҳарф задан ғойида надорад. Ба хона меда-роям ва кӯрпа ба сар кашида меҳобам, то касеро набинам, чизеро нашунавам. Арақ мекунам, метафсам, нафасгардон мешавам.

Бардошта мешавад кӯрпаи рӯям. Ҳавои серун мерасад, нафасам меояд, ҳаловат дорад, аммо чандон эҳсос намекунам, ҳушу ёдам ба модарам, ки ҷӣ рафтор мекунад, ҷӣ мегӯяд. Дастмол мекунад сару рӯямро. Дароз мекашад ба паҳлӯям, рӯ ба рӯям мениҳад. Гумон мекунам, ки чизе мегӯяд, ё маро дилдорӣ медихад ё аз боби падарам сухан мекунад. Хомӯш. Ҳамон зайл хобаш мебарад ва ман андеша мекунам: ҳама рӯзҳои бо падар доштаамонро пеши назар меорам. Дер меомад ӯ, намеомад ӯ. «Кори духтурон чунин, шабҳои навбатдорӣ зиёд, меғуфт ва клова мекард, ки пулаш зиёд ин корро.» Вале мо чизе намедидем; ӯ аз модарам пул мегирифт, матоғ мегирифт, ки зодрӯзи ин ё он коргармон аст ё зани роҳба-рам ба панҷоҳ даромада. Мо бовар мекардем ба ӯ, вале модарамро ба мавридҳо ҳамроҳ намебурд, танҳо мегашт доим.

Бедор мешавам, ки модарам бӯй мекашад маро, вале чашм намекушоям. Дурудароз мебӯяд ва қатраи ашқаш ба рӯям шори-да, меҳезад. Кӯрпаро мекашад то гулӯям ва оҳиста аз дар берун мешавад, то бедор нагардам.

Ман бедор, тамоми шаб хоб накардаам, ҷӣ нафас кашидани модарамро медонам, охро мемонад нафаскашии ӯ. Мечунбад, паҳлӯ мегардад ва қад-қад мепарад. Роҳату фароғат надорад модари ман. Худованд барои азоб офарида ӯро.

Дарвоза саҳт садо кард, садои раъдро мемонд, ташвишомез буд. Модарам банд буд, ман дарвозаро кушодам. Очаи Карими шарикдарсам буд.

— Очат-ку?

— Ҳамин чо! – гуфтам ба ӯ ва зуд ба ошхоша рафтам, ки модарам ба абруёш усма мекашид. Аз ҳолати ташвишомези занак ҳайрон шуда ба модар хабар додам. Модарам шуст усмаи нагирифтаро ва зуд ба дарвоза рафт.

— Отам олой меғӯяд, як укол мекардед, мурам пеши потон.

Ман намефаҳмам дарди отаи ӯро ва дилам чандон ба ӯ намесӯзад, ки дили он зан ба падараш месӯзад. Падари худро ёд мекунам ва дилам гум мезанад барои ӯ.

Модарам меравад ба хонаи ҳамсоя. Чойи дамкарда хунук мешавад, аз гулӯям чизе намегузарад. Иштиҳо надорам. Гушна меравам ба мактаб. Табъам гирифта, дарс ба гӯшам намедарояд, ба саволи муаллим ҷавоб гуфта наметавонам.

— Ба ту чӣ шудааст, Парвона? Толибаи беҳтарин будӣ?

Ҷавоб гуфта наметавонам ба ин саволи муаллима ҳам. Пас ӯ мефармояд, ки модарам наздаш ояд. Ман ин хабарро ба модарам мерасонам. «Чӣ кор доштааст?» мепурсад модарам, ба ин пурсиш низ посух дода наметавонам. Гӯё ба ҳамааш ман гунаҳгор бошам. «Чӣ азоб аст зистан!» Худамро баркамол мепиндорам, ки дар боби рӯзгор муҳокима ронда метавонам. Вале ҷавобе намеёбам, ки чаро зиндагӣ чунин аст? Гӯё мурдагӣ. Ҳама чиз беранг, бечон, бепадар. Пур андеша мекунам. Ҳасад мебарам ба ҳамсояҳо. Коре надоранд ба илму олимӣ, ба санъат, ба адабиёт, ба ташиши зиёд. Гӯр сӯзад, деғ ҷӯшад; ба кори савдо мезананд худашонро. Онҳо як-ду нафар нестанд, як шахр одам, кадом солҳо кӯчида омадаанд, дар маркази ин шаҳри навбунёд маскан доранд, ба ҳеҷ чиз корашон не, ба ҷуз савдо. Аҷаб мардуме, зиндагиашон ба зиндагии дигарон наметавонад. Ором, хомӯш, корашонро доништа мекунанд, занонашон кор намекунанд, лекин қадбонуҳои пазандаву созанда, ҷилави рӯзгор дар дасташон, асрори рӯзгор нухуфта медоранд ва кӯдакони онҳо кӯдакистонҳоро банд мекунанд ва қариб писаронашон ба хизмати ҳарбӣ намераванд; роҳи зиндагиро хуб омӯхтаанд.

Ва модари ман баъзе чизҳо аз эшон омӯхта, ки асрори хона ниҳон медорад ва касе гумон намекунад, ки мо бепадар ҳастем.

Модарам баргашт аз назди муаллима, аммо чизе нагуфт. ман ҳам хомӯш ва андеша мекунам, ки муаллима аз вазъи рафтори ман ба очаам гуфт ва ӯ чӣ ҷавоб дод, ҳудаш медонад. Ба ҳар ҳол ғамист, гарифтатар метобад; зону оғӯш мекунад, нохун мехояд. Ҳарчанд медонад, ки ин кор аз рӯйи одобу фаросот нест. Ӯ низ табиб, покизагиро аз ҳама боло медонад. Аммо...

Ин пагоҳ усма кашида буд модарам ба абруёнаш. Мазмун, рӯзи хушиаш буд, аммо аз мактаб бедимоғ баргашт. Ва завқи ороستاني хешро накард. Ба кор не, бозор рафт. Чаъ-чаъу пудинаи навруста овард. Самбӯса пухт. Ҳамон зайле ки дар дастархони сафед мебурд, табақчаҳои тақуруро печонда бурд. Ними шаб омад. Хап буд.

Худ ба худ табассум мекарду мешукуфт.

— Отам аз Москва омад?

Фаҳмидам, ки саволи ночо додам. Ҳама хушие, ки дар рӯяш дошт, зардии офтоби бегоҳӣ барин аз рӯйи ӯ парид. Лабонаш чунбиданд. Дандон сойид, Дер хомӯш монд. Бад нигарист ба ман ва гуфт:

— Омад, то туро гирифта барад!

Сахт расид ба ман. Талху киноя буданаширо дарёфтам. Хомӯш шудам. Пучидам баданамро, ки чӣ лозим чунин пурсишҳо. Бепадарҳо намурдаанд-ку.

— Оча, чӣ ин қадар ғам меҳӯрӣ? Рафт, рафт-дия!

Хомӯш аст. Яқин андеша дорад, ки ман боакл шудаам, калонҳо барин ҳарф мезанам. Насиҳатвор мегӯям. Вале ӯ чизе намегӯяд, ки ман андешаамро давом диҳам. Гӯям, ки сар бошад, тоқӣ ёфт мешавад.

Забон мегазам. Модарам чӣ кор карданаширо медонад.

Ақли кӯтоҳам ба як чиз намерасад, ки чаро падарам хонаи мо намеояд. Шояд шарм кунад, ки мо аз хонааш баромада дигар хона ёфтем; сохтем, ҳама чояш дуруст, зиндагиамон ҳам бад нест ва ӯ ба сари танҳояш ҳар кор хоҳад, мекунад, аз ҳоламон хабар намегирад; кӯмак намекунад, очаам аз ӯ талабе надорад; бегона гашта, аз омадан ҳиҷолат мекашад. Шояд модарам ба омадани ӯ розӣ набошад. Ҳамсояхои нави мо медонанд, ки ман падар дорам, аммо надидаанд. Ва модарам намецоҳад, ки онҳо ўро бинанд, шиносанд. Барои ҳамин давъат намекунад ба хона. Падарам одами ҳабата не, чор кас медидагӣ. Ва намедонам, ки барои чӣ модарам омадани ўро намецоҳад. Агар ӯ ҳарф мезад, падарамро дашному дуо мекард, хочати ин қадар андеша набуд, ӯ хомӯш, ҳама вақт танҳо, каси зирак аз вачоҳаташ дармеёбад, ки ӯ чӣ мецоҳад.

— Оча, мактабро мепартоям...

Ў як қад парид, аммо вонамуд накард. Китфонаш чунбиданд, баъд афшурд хешро: оринчи қат ба паҳлӯ паҳш кард.

— Чаро?

— Азоб ба шумо.

Намедонам, чаро ӯ ҷавоб нагуфт, балки ба ошхона даромад. Хеле муддат монд он ҷо, пасон табассум дар лабон баромад. Омада назди ман лаби кат амонат нишаст, баъди андешаи зиёд гуфт:

— Не, ту бояд хонӣ. Дар ин дунё ҳар кас бояд худро саришта кунад. Ба умеди кас шудан хуб нест!

Вазъи модарам дигар шуд. Ташвишаш кам метофт. Гаштаву баргашта менигарист ба ман. Чизе гуфтанист, намеёрад. Яқин мекунам, ки дар хусуси падарам ҳарф мезанад, аз номи ӯ чизе мегӯяд ба ман. Пиндорам, ки маслиҳат кардаанд дар бораи ман ва ба ҳулосае омадаанд, ки хонданамо давом диҳам ё кор кунам.

— Отам чӣ гуфт, оча?

Гумон кардам, ки модарам шартӣ ба рӯям чизе мегӯяд ё як шаппотӣ мезанад. Аммо ӯ манаҳ аз зону барнагирифт. Андеша дошт. Лекин намедонам, ки чӣ фикр мекард. Дар хусуси падарам ва ё дар бораи саволи ман. Гумонам аз ман савол мекунад: «Ту аз кучо медонӣ сӯхбати моро?» Дуру дароз хомӯш истодам. Ба забонам омад:

«Аз ҳолататон.»

Намедонам, аз ин ҳарф ӯ чизе дарёфт ё на, ман мунтазир будам, ки чизе мегӯяд. Чизе нагуфт. Мазмун: ин пурсу посух дар ҳаёлам будааст.

Надидаам, нашунидаам, нахондаам, ки зан барои шавҳар ин қадар гусса ҳӯрад, ҳешро чунин дар азоб гузорад, дилтанг гардонад ва аз як дидор ё сухани хуши ӯ шод гардад. Аз рӯи гуфтаҳо дар замони пеш барои бешӯйӣ ғам ҳӯрдан лозим буд, ки баъди сари ӯ кӣ бонӣ мекунад зану фарзандонро. Шояд беқадр шудани зан дар назди мард аз ин рӯ бошад ва ё бешӯйиро ба инобат нагирифтани баъзе занҳо аз ин нукта бар ояд? Вале чаро модари ман ин қадар гирифтор аст, намедонам. Гӯё баробари рафтани шӯ ҳама чиз аз дасти ӯ рафта бошад.

— Оча, намедонам, азоби кадомамон зиёд?

— Ту чӣ азоб дорӣ?

— Бепадари аз бешӯйӣ бехтар аст ё батар?

Ӯ сари маро ба банди дилаш пахш кард, сила кард, паси гӯшамро молид, ки одаташ буд барои хобондани ман. Вале чизе нагуфт. Ман хомӯш будам, ки ӯ дароз фикр мекунад ва ҷавоби пухта медиҳад. Муаммо гуфт:

— Калон шавӣ, ҳамаашро мефаҳмӣ.

Ман калон. Дар синфи ҳаштум меҳонам. Аз миш-мишу пич-пичи ҳамсинфонам чӣ қадар маънӣ мекашам. Лекин ягон ҳарфи равшан нест. Ҳама гумону пиндоранд. Дар ҳона гумон мекунам, дар мактаб ҳам. Танҳо аз ишораю ҳаракоти шарикдарсонам пай мебарам, ки дар хусуси ман ҳарф мезананд. Сар ҳам мекунам, то набинам. Вале муаллима парешон мекунад андешаю пиндори маро.

— Парвона, ман чӣ гуфтам?

Меҳезам, ҷавоб дода наметавонам. Меҳанданд шарикдарсон. Тоқат накарда бадар рафтани мешавам, аммо муаллима аз банди дастам медорад, даст меафсонам, то раҳо гардам, муаллима намегузорад. Метарсад, ки худро ба балое гирифтор накунам, ба қавли рӯзноманигорон ба мӯд даромада худкушӣ. Муаллима пӯписа мекунад, ки мактаби советӣ ройгон шуморо тарбия намекунад, одам шавед, мегӯяд, шумо ба қадраш намерасед, ба сахл гап фӯку димоғ мекунед. Мактаб хонаи очатон не...

— Вай ошиқ шудааст, муаллима!..

— Дамата гир, пучук! – пӯписа кард муаллима Шоқобилро.

Сахт расид ба ман. Аз дасти муаллима ба як силтав раҳо хӯрда бадар рафта аз синф ва надонистам чун расидам ба хона.

Назди дарвоза мошини қаҳваранги «Жигули» меистод ва дари дарвоза қуфл буд. Калид андохтам, кушода нашуд. Кӯфтам дарвозаро. Касе ҷавоб наод, дарвозаро накушод. Якин кардам, ки коре шуда бо хонаи мо, ҳеҷ гоҳ чунин нашуда буд. Қуфли оҳани англисии дар дарвоза васл кардаро ба осонӣ мекушодам ва медонистам, ки аз дарун калид монда бошад, кушода нашавад. Якин кардам, модарам дар хона. Вале мошини бегона фикри маро дигар мекард, ки шояд дузд бошад андарун. Дод задам, кӯфтам ва баромадани ҳамсояхоро дида дам ба дарун гирифтаам ва бахона овардам, ки калидро дар мактаб фаромӯш кардаам, барои дафтар омадам, дар қуфл... Баргаштам, то ҳамсояҳо напурсанд:

— Отат мошини нав гирифтаӣ?

Бозистодам. Вале барнагаштам. Ҷавоб наодоам. Гӯё нашунидам. Зеро медонистам, ки падарам мошин дошт, вале донистани ҳамсояхоро фикр накарда будам. Мошини падарам «Москвич», рангаш ҳам дигар – сабз. Боз тозон сӯии мактаб рафтам. Надаромадам. Берун гаштам, ки кай занг мезананд, то даромада ҷузвдонро гирифта баргардам ба хона.

Мошин набуд назди дарвоза, вале дарвоза қуфл буд. Кушодам, дар хона касе набуд. Ҳарос ёфтам. Наистодам дар хона. Беруни дарвоза истодам. Духтари ҳамсоя омад. «Бозӣ мекунӣ?» «Не!» Ё мунтазир шуд, ки дигар духтарон бароянд, бозӣ кунад. Торик шуд, аз модарам дарак набуд.

Омад, дер омад. Хандону шукуфон буд. Ва ранги рӯии маро дида, хайрон шуд ва пурсид – чӣ шуд? Чаро дами дарвоза истодаӣ?

— Рӯзона омадам, қуфлро кушода нашуд. Як мошин буд назди дарвоза. Мактаб рафта омадам, ки нест. Тарсидам.

— Чӣ метарсӣ, ман дар хона будам, то баромадам, ки аллакай рафтаӣ.

Аз чизе пурсон нашудам. Лозим ҳам набуд. Зеро ӯ шод буд, ноҷо пурсам, димоғаш месӯзад. Ҳар гуна чиз рӯии дастархон меовард, ки хӯрам, аммо иштиҳоям баста буд. Худаш сер, чизе намехӯрад. Маро «бихӯр» мегӯяд, хӯрда наметавонам.

Зуд бурд хоби модарам. Чароғро хомӯш накарда хобаш бурд. Ман ба ҷехрааш менигарам, механдад. зеботар метобад. Чоки гиребони ҷомаи хобаш якбара шуд, дар рӯии синааш хуни хобида дидам, хайрон шудам, сарфаҳм нарафтам, ки чист. «Пагоҳ мепурсам» гуфтам ба худ ва андешае аз сарам гузашт, ки чароғро хомӯш кунам, то ӯ нороҳат набошад.

Хона торик. Оромӣ. Нафаскашии нозуки модарамро мешунавам. Аз дахлез садои чик-чики соати электрон меояд ва мияв-мияви гурбаи ҳамсоя, ки аз дар берун монда. Садои мошинҳои роҳ

ҳам меояд. Ва боз як чиз, ки то алвакт пай набурда будам: дар қафаси синаам чизе метапид ва «гуп, гуп, гуп!» садо мекард. Танг шуд нафасам. Хобида натавонистам. Сар бардоштам, ба модарам нигаристам, ки бо ҳаракати ноҷо бедораш накунам. «Чӣ лозим чунин зиндагӣ?» якбора ба сарам зад чунин фикр ва баданам ларзид. Мағшуш буд, кароҳат дошт ҳама чиз. Чаро фикри зиндагӣ ба сар зад, намедонам. Шояд барои он бошад, ки аз андешаи зиёд сар ба дард омад, хаста гаштам, беҳуда метофт ҳама ашӯи олам. Падарам пеши назарам омад ва гуфтахояшро ёд овардам, ки чаро ин қадар зиндагиро наҳ мезад, дашном меод ва мегуфт, ки аз зери бори зиндагии «номард» зудтар баромадан лозим, вагарна чунон пахш мекунад, ки мисли донae зери санги осӣб орд мегардӣ. Модарамро нағз медидам, падарамро нафрат доштам. Вале ҳоло падарам пеши чашмам намоён ва равшан омад: табассум дошт дар лабаш, писхандомез буд ва ифтихор дошт, ки ман ҳаётро хуб медонам, ба маъниаш сарфаҳм меравам, оқибат гуфтаам меояд. Ҳоло мехостам ўро бидам. Маслиҳат пурсам, ки чӣ кор кунам. Модарам маслиҳат дода наметавонад. Ҳама умр дар андешаи хеш аст, чизе гуфта наметавонад. Ягон чиз пурсӣ ҳам, фикраш ба ҷое меравад. «Кӣ зада бошад ба рӯи синаи ў?» Наход ҳамон хуни хобида андешаи маро нисбати ў дигар карда бошад. Намедонам. Шояд хаста гаштаам барои ҳамин. Мехоҳам падарамро бидам, лек намедонам дар қучост. Гуё дар Маскав. Олим шуданист...

Дарро кушодам. Рӯи ҳавлӣ баромадам. Садои турми дар нафорида. Гуё модарамро бедор кард. Баргашта нигаристам. Ба назарам рӯпӯшро дур андохта хест. Наход гумон кунад, ки коре мекунам бо худ? Дастак надодаам, гумон карданаш мумкин не... Не, ў чизе намедонад аз ҳолати ман. Гирифтори андешаҳои хеш аст. Ман гумон мекунам, ки аз дилаш мегузарад, ки гапу калочаи мактабро ба хона намеорам. Аз ин рӯ гумонаш чизеро пай намебарам, ба ягон кор ақлам намедавад. Замину осмон такорӯ шавад ҳам, коре намекунам Ман беҳуда гумонҳои ноҷо мекунам.

Намефаҳмам, ки чаро рӯи ҳавлӣ баромадам. Барои модарро санҷидан? Вай бедор нашудааст, вагарна ў сахтхоб набуд. Ба боди домон бедор мешуд. Садои дар ҳам бедор накард. Маълум, ки монда шуда ё хушу ҳаёлаш ҷамъ аст. Ё аз тиреза мепояд маро? Ҳеҷ кор карда намешавад. Мебинад ў. Сиррам фош мешавад. Пасон намегузорад, ки як қадам танҳо гардам. Ҳаёли ботил. Чунин чуръат надорам.

Равон шудам сӯи ошхона. Намедонам, чӣ чустам. Дар тараққас кушода шуд ва модарам ҷаста баромад:

— Парвона!

Шах шудам. Модарам башаст омад. Надонистам, чӣ гӯямаш. Пуршаст омад ва як торсаки ба бари рӯям зад. Нафаҳмидам.

Напурсидам. Сер шудаам аз чонам, шояд ӯ ҳаминро дарк карда бошад. Ё гумон дорад, ки...

— Аламам кам нест...

Медонам алами ӯро: падарам... Вале ӯ дар ин хусус ҳарфе намегӯяд. Гӯё падарам гунаҳгори азим аст, ӯро бева карду маро ятим. Кӯйи сахт. Ӯ ҳам, ман ҳам, таъна мешунавем.

— Чӣ кор карданӣ?

Сар андохтам. Магар гуфта мешавад, ки чӣ кор карданиям. Ба ростӣ, чӣ карданама маълум набул. Гӯё чизе васваса карда маро аз хона баровард ва он тарафашро намедонистам, ки чӣ кор мекунам. Тортанакхӯрда барин буд вазъам, вале чуръат надоштам.

Чашм расид ба модарам: гиря оғоз кард. Ҳама шодинаш як пул шуд,

— Ин чӣ зиндагист, ки як рӯзи хуш набошад?! Кас ба мурдан розӣ!

Киноя донистам ҳарфи ӯро. Гӯё аз номи ман мегуфт. Гӯё ҳама хандаву табассумаш беҳуда буданд: усмаву сурма карданаи аз хушӣ набуд. Не, хушиҳо дошт ӯ, вале намедонистам, ки хушинаш аз чист. Гумонам хушиву нохушинаш ба падарам вобаста.

— Чӣ гиря мекунад, оча? Ман намурдаам! Отам намурдааст -ку!

— Кош мемурад

Чӣ гуфта мешавад дар чунин ҳолат? Забонам баста. Ба падарам дилам сӯхт.

— Оча, оштӣ кунед-чӣ?

— Не, дигар оштӣ намешавад. Ӯ зан гирифтааст...

Як қадам пас рафтам:

— Барои ҳамин шумо хурсанд?

— Ҳо, барои ҳамин.

Бовар накардам. Гумонам раҳми маро бедор карданӣ буд очам. Мағзи сарам ҷӯшид. Шаби ором ба шаби мағал бадал гашт. Гӯё дар кучои шаҳр як базми бетартиби пурмағал мерафт, ки касе ба барпо шудани он розӣ набошад. Гуё тӯйи ҷанҷолии тараф тараф буд, ки арӯс ҳазор домод дошту ба яке расида. Аз кучо чунин андеша? Наход падари ман чунин арӯс гирад? Модари парисурати ман – Дурдоноро монда, кадом арӯсаки ҷанҷолиро гирад. Бовар намекунам.

— Дурӯғ будагист, оча?

— Чӣ хел дурӯғ? Ҳамин шаб тӯяш.

— Мо беҳабар-ку?

«Ҳих!» ин ҷавоби модарам буд. Фаҳмидам маъниашро: «Моро хабар карданаи мумкин не». Боз аз ӯ бисёр чиз пурсидан меҳохам: «Чаро? Чаро? Чаро?» Ва медонам, ки суде надорад, мӯҳри ҳомӯшӣ мезанам бар лаб. Андеша мекунам. Ёд меорам ҳарфҳои китобҳои

дарсиро: «Мардум дар ҳама солу замона озодӣ ва хушбахтиро орзу мекарданд, вале ба муроду мақсад намерасиданд... Модари ман аз он хушбахто, ман ҳам.» Майнаам гич. Сарам варамкарда. Чун кадуи ҳолӣ хув-хув мекунад, дигар ба мактабҳои қодир нест.

Баъзан ҳулоса мекунам, ки хушбахт аст модарам: ягон-ягон табассум мекунад: ба ҳаёл рафта, чизеро ёд оварда завқ мебарад ва ман шод мегардам, ки хушбахт аст модарам... ва нафрат меҳонам падарро, ки чунин арӯсаки нозанинро ба қадом духтари савдогар иваз кард. Рост будааст, рост будааст ҳарфи модарам, падарам вақти дар Масков хонданаши мудирӣ мағозаи марказиро дучор омада, ошно шудааст ва баъд духтари беваи ӯ Сулҳияро гирифтааст ба занӣ. Ҳоло падарам аз баҳри хондан баромада, ронандаи онҳо шудааст, мегӯянд. Шояд рост бошад, шояд дурӯғ, лекин боре падарамро жигулисавор дидам, дар паҳлӯяш занаке буд, вале намедонам, ки ӯ Сулҳия аст ва ё модари ӯ. Ман шах шудам дар роҳ. Ӯ нигоҳ накарда бирафт. Хандон буд, завқ дошт, ба зани дар паҳлӯяш нишаста майл оварда хушнудӣ мекард. Ба назари ман, ки тақя мекунад ба ӯ. Аз роҳгузарҳо шарм доштам, ки гириям ва якбора ҷойи гириро нафрат гарифт. Ҳашм кардам. Надонистам чун расидам ба ҳона. Меҳрам зиёд шуд ба модарам. Хуб кардааст, ки чунин шӯро безътибор гардондааст. Ғулом гашта падарам ба он занак ба духтараш... Ва акнун ёд меорам баҳси модараму падарамро: падарам мегуфт: «пул ҳама чизро ҳал мекунад», модарам рад мекард: «шараф болотар аст аз ҳама чиз.» Рост баромад ҳарфи падарам барои ӯ: пул гуфта ё моли дунё гуфта, ба доми зани савдогар афтод. Модарам ба чизе имон дорад ва ягон-ягон лаб мекушояд, ки дар олам муҳаббат гуфтани чиз ҳаст ва бо чунин орзу табъашро хуш мегардонад.

Оҳ, чӣ андоза бад дидам он ронандарову он мошину он занакро... Рост будааст ҳарфи модарам. Ҳамон мошину ҳамон занак сабаб шуд, ки модарамро бева, маро ятим гардонад. Акнун шодам, ки ман ятимам. Хушнуд, ки Дурдона барин модар дорам. Мани кӯтоҳақл барои чунин падар шуда қариб ҳудро фалаҳ кашида будам. Чашми модарамро хато кунонда ба балое гирифтор мекардам ҳешро... Гумон кардам, ки модарам касеро дӯст дошта, барои ҳамин падарро бад мекунад ба ман. Рӯйи уро пеши чашмонам сиёҳ мегардонад, то бад бинамаш. Ба чашм дидам, бовар кардам.

Кампири ҳамсоя мегӯяд: «Ҳаво гирад, ҳуши хестан намекунам.» Модари ман гирифта бошад, ҳуши хӯр надорад. Нағмаҳои тоза мебарорад: аввалҳо нӯки мӯй ба лаб бурда нам мекард, пас ба забон мепечондагӣ шуд, ба нохунхойӣ одат кард, акнун ҳешро мепучад: гӯё барои хоб набурдан мепучад, то бедор бошад, аз коре дар ғафлат набошад. Пиндорам чунин. Вале дар асл дигар

андеша дорам. Аз коре пушаймон метобад ӯ. Гумонам аз рафтани падарам:

— Оча, отамро дӯст медорӣ?

Сӯям тег кашид ба ҷойи ҷавоб. Аз ҳазор дашному ҳақорат зиёд буд нигоҳаш. Пушаймон шудам, ки чаро пурсидам. Напурсида намешуд. Зеро сабаби андӯхи ӯро бояд донам. Агар падарам сабабгор бошад, ман бояд назди ӯ равам ва ба хотири модарам пеши пояш афтам, то баргардад.

— Равам, зорӣ кунам?

— Мемонӣ зиндагӣ кунам ё не?!

Шах шудам. Наход сабаби ночӯрии зиндагии ӯ ман бошам?

— Оча!

— ...

— Оча!

— ...

Гиристам дуру дароз. Ва боз дастони ӯ сару рӯи маро палмосид ва ашқя тараш рехт ба рӯям. «Чӣ зиндагист?» суол мекунам аз худ, ҷавоб надорад суолам. Модарам пушти гӯшамро молид. Ором гаштам. Ноз кардам:

— Ман онҳоро дидам, оча?

— Кӣҳоро?

— Отаму занашро!

Дасти ӯ бозмонд дар паси гӯшам. Гумонам ҳозир гӯшамро метобад. Чу муаллимаи таърих барои саволи «ноҷоям»: «Чаро он подшоҳи хушбурутро ин қадар меқубанд?» чунон гӯшмолам мекунад, ки... Ғайри чашмдошт бечон афтид ба паҳлӯ дасташ. Ва дасти чапаш сари маро бардошт, то хезам. Нозам нафорида ӯро. Чунин аст қисматам: дар ҷое намегунҷам.

Ғалмағал шуд тангкӯчаамон. Модарам баҳона карда баромад аз дарвоза. Садои гаря баланд шуд якбора. Баромадам. Ҷавонписареро рӯи даст бардошта меомаданд ҷӯраҳояш. Сараш нишеб буд ба пушт. Куштаанд, тир задаанд. Шинохтам ӯро-Маҳмудро. Шарикдарси ман аст. Онҳое, ки ӯро рӯи даст бардошта меоранд, талабагони мактаби мо ҳастанд. Дар ошӯби шаҳр иштирок кардаанд, тир расидааст ба Маҳмуд.

Пиндорам, ки танҳо дар хонаи мо ночӯрист, маълум ки дар шаҳр, дар ҷумҳурият ва дар Иттифок ва дар олам ночӯрист. Брон ба барф гашт. Сард шуд ҳаво. Ларзид танам. Парид рангам. Надонистам ҷӣ кор кунам. Модарам ба хонаи ҳамсоя рафт. Гумонаш ҷон дорад Маҳмуд, кӯмак кунад. Равон надошт. Модарам метавонист танҳо ниғаҳ бидорад модари Маҳмудро. Натавонист. Аз хуш рафт модари Маҳмуд. Паҳлӯи писараш дароз хобонданд. Ба биниаш навшодир медошт модарам. Сӯзандору мекард, то ба хуш ояд.

Танг шуд дилам. Мегиристам, ашк надоштам. Гӯё тарсида будам аз мурдаи Маҳмуд. Наход мурдан ин қадар осон бошад. Ман аз мурдан борҳо тарсидаам, аз ин рӯ зиндаам. Модарам низ ҳалал расонд, вағарна Маҳмуд мурдаи маро медид, на ман мурдаи ӯро. Осон будаст-ку, чаро ин қадар тарсидам аз мурдан?

Кушанд, осон. Худкушӣ мушқил. Баробар аст ба қаҳрамонӣ. На ҳар бадкору бешараф худро мекушад.

«— Кош ман мемурдам ба ҷойи ӯ.»

Модарам якбора баргашт сӯям, тарсидам, ки садои қалбии маро шунид. Сар ҷунбондам: «Не!»

— Тозон бирав хона, шприсро биёр!

Фаҳмидам, ки сӯзандоруи дасташ ба кор наомад. Яктоз рафта овардам. Маҳмуд ба холи худ буд. Модарро наҷот бояд дод.

Падари Маҳмуд омад. Худро партофт ба рӯйи писар. Касе набуд нағириста аз ҳамсояҳо, ёрони Маҳмуд. Ҳатто ӯ пурсон нашуд аз ёрони писар. Гӯё ҳамаро медонист. Мегиристу мегирист.

«Худовандо, наҳод ки падари ман ба марги ман чунин гирияд?» Аз дилам гузашт зери гирия ва дониستم, ки падар чӣ гуна мешудааст. Ё баъди талаф кас ширин мешавад, азиз мегардад? Ҷавоб намеёбам ба ин андеша, лекин медонам, ки бо модари ман коре шавад, мемирам. Ё низ ба марги ман мемирад. Вале дар хусуси падар чизе туфта наметавонам. Шояд гириям, шояд ӯ низ марги маро шунида гирияд, аммо чунин на, чунон ки падари Маҳмуд мегирияд.

«— Ман мурданӣ будам-ку, чаро ту мурдӣ?»

Нафаҳмидам, ки чаро падари Маҳмуд мурданӣ буд. Ҳамин ҳел одами ороми бамаънӣ, ки ягон ҳамсоя тую манаширо нашунида, мурдан меҳаҳад. Маҳмуд мурд. Ман мурданӣ, очам мурданӣ, падари Маҳмуд мурданӣ, очаш мурданӣ. «Ай Худо!»

Дарҳои мошин баробар пӯшида шуданд. Садоаш ба мурдахона омад. Баъд «Пӯшт! Пӯшт! Роҳ диҳед!» гуфтани марде шунида шуд. Ду тан коргари милиса ва аз паси ӯ ду марди дигар одамони дами дарвозаро ба ду тараф ронда даромаданд ба хавлӣ. Ҷавонписари рӯйи хона ҳобидаро диданд ва гуфтанд, ки бояд баранд ӯро ба «Морг» ва муайян кунанд, ки кӣ кушта ӯро, ба чӣ кушта ӯро.

— Кӣ мекушт? Аскарон! Ба чӣ мекушт? Ба тир!

Вале онҳо рад карданд, ки чизе, ки намедонед, нагӯед. Аскарон камону афтамат доштанду тир не, чӣ гуна мекушанд онҳо? Тири ҳолӣ магар мекушад? «Тири ҳолӣ» гуфта, патронро дар назар доштанд онҳо. Ман меларзидам аз омадани онҳо: «Наҳод як бори дигар кушанд Маҳмудро?»

Модараш худро ба рӯйи Маҳмуд андохт, ки намегузорад баранд. «Монед, ҳасади ӯро осуда гузорем ба хок!» Вале онҳо

намегузоштан. «Мо бояд аз экспертиза гузаронем, ки чӣ гуна мурдааст»

— Мурданаш маълум: тир хӯрда.

— Не, маълум кунем, ки кӣ куштааст.

— Магар шумо намедонед, ки кӣ тир дошту кӣ парронд?

— Не, ин чиз холо маълум не. Экспертиза маълум мекунад ҳамаи инро.

Ман чизе намефаҳмидам. Маҳмудро куштанд, боз чӣ сухан.

Ҳама медонанд, ки халқ ба Қаср ҳучум кард, озодӣ талабид, ҳақиқат хост, онҳоро аз даруни қасру беруни он парронданд, ҳама диду медонад. Кам набуданд он ҷо мардум. Инҳо собит кардани, ки халқро халқ парронд. Чизе фаҳмида намешавад. Аҷаб. Агар ин тавр, чаро аскар намурд, одамони даруни Қаср намурданду кӯдакони бегуноҳ мурданд? Кас аз ин бозиҳо чизе намефаҳмад.

Падари Маҳмуд чизе намегуфт. Як навъ зуъм дошт. Суханро раво намедонист ба онҳо. Эътибор намедод ба тақоӣи онҳо. Гӯё аҳамият надорад давуғечашон, таҳлукаву тараддуашон...барои хеш мекунанд ин корро, то пӯстинашон насӯзад: ба бозпурсиҳо фароҳ посух дода тавонанд, ҷон раҳонанд аз балоҳо.

— Шумо Маҳмудро зинда кардани ҳастед?

Дасти сардори дастаи муфаттишон бозмонд дар куртаи мурда. Ва дилаш фуру кашид, ки мурда садо дардод... Ӯ бозистод, гӯш дод, то сухан такрор шавад ва донанд, ки майит мепурсад ё каси дигар. Сухан такрор нашуд. Пурсид аз хеш, ки чаро чунин шуд? Кам мурда надида дар ин умри кӯтоҳ, кам тафтиш накарда мурдаҳоро: мурдаҳои чоку барҷокро, бечашмро, бесарро, саркӯфтаре, кордхӯрдаре, паррондаре, овехтаре, сӯхтаре, вале чаро дилаш ҳаросид. Ман дидам, ки чун дасти ӯ оҳиста-оҳиста куртаи ҳунолуди Маҳмудро раҳо кард, рангпарида баргашт ба пас ва нигарист ба ҳамраҳонашу падари Маҳмуд

— Кӣ пурсид?

— Шумо писари маро зинда кардани ҳастед? Ё як бори дигар мекушед?

Муфаттиш айнакашро ба нӯги ангушт пас тела дод ва наздик шуда гулшурсӣ кард:

— Нафаҳмидам,

— Думатонро гиреҳ кунед!

Муфаттиш пӯписа кард ба падари Маҳмуд, ҳамраҳонаш тарафдор шуданд, ки коргари ҳукумат, корманди органро касе таҳқир карда наметавонад, онҳо рухсатнома доранд дар ҳама ҷо, ба ҳама ҷо. Падари Маҳмуд худдорӣ накард:

— Агар шумо дар ҳама ҷо сар намехалондед, вазифаи худро иҷро карда метавонистед, Маҳмуди ман намемурд.

— Чӣ хел?! – баланд гуфт муфаттиш, – Мо куштем писари туро?

— Шумо куштед писари маро! Маккорҳо! Сиёсатбозҳо! Даъф шавед!

— Тушбераро хом шумурдӣ, гӯл! Ин мурдаи ту не, мурдаи ҳукумат аст! Ҳукумат ҷавоб медиҳад барои мурдаи ӯ!

— Гӯл ман не, шумо! Шумову ҳукумати шумо чӣ парво доред, ки кӣ мурд! Ба кадом мурда ҷавобгар буд ҳукумат? Шумо ҷаллод ҳастед, сияҳкор ҳастед! Шумо ёри ҳаннотҳо, шумо ёри савдогарон!..

Ман нафаҳмидам, ки чаро падари Маҳмуд ба онҳо саҳт гуфт. Магар онҳо куштаанд писари ӯро?

Падари Маҳмуд надод, ки баранд писари майиташро. Онҳо ҷомаи зирабекасаби Маҳмудро кашиданд, куртаашро низ ва муайян карданд, ки тир аз тахтапушти Маҳмуд зада аз сари синаи ҷапаш берун рафтааст. Ва захми сари сина аз захми тахтапушт фарохтар аст. Корд не, тир задааст. Муайян шуд. Аммо баҳси дигар барҳост, ки чаро тир аз пеш неву аз пас зада? Ҳарчанд ҳамраҳони Маҳмуд фаҳмонданд, ки вақти гурез тир зад аз пас, онҳо қонеъ нашуданд. Муфаттишон изҳор мекарданд, ки бояд тир аз пеш мезад. Пас, ин тири қасонест, ки аз пас истода паррондаанд, кори ифротӣ. Шӯришчиён рӯ ба Қаср доштанд, агар аскарон парронда бошанд, бояд тир аз пеш мезад. Тир хӯрдани Маҳмуд маълум шуд, кӣ парронданаши маълум нашуд.

Мотам дошт модарам: саҳт буд мотамаш. Гумон кардам падарамро низ тир зада, аммо намегӯяд модарам. Хостам пурсам, наёристам. Саҳт мегӯяд, ман ҳам меранҷам ва дар ду бурҷи хона мисли ду бум менишинем. Андеша мекунам Маҳмудро, ки чаро тири аҷал маҳз ба ӯ расид. Ёд меорам хандаашро, дандонҳои сафеди раддаашро, чашмакзаниашро. Ва акнун сарфаҳм меравам, ки чизе гуфтани буд ба ман... нагуфта рафт. Шояд модарам ин чизро дарк карда ва аз ин рӯ ғам дорад. Ғамист, ки ҳар чӣ дорад, аз даст медиҳад.

— Барои Маҳмуд мотам гирифтӣ, оҷа?

— Не, барои ту!

Ба ман саҳт нарасид ҳарфи ӯ. Андешае, ки доштам, ӯ гуфт. Ҳолпурсӣ накардам. Сари ғазаб ё андӯх гуфта бошад ҳам, ҳарфи дурустро гуфт. Яқинаш ин буд, ки Маҳмуд ба духтари ӯ дилкашолӣ дошт, ӯро қуштанд, аз ин рӯ ғам меҳӯрад: толеъ надорад духтараш мисли ҳудаш. Ростӣ, ман чизе пай набурдаам аз рафторҳои Маҳмуд, шояд чизе дошт дар замиранаш, аммо нагуфта буд ва изҳор накарда. Ман низ чизе барояш хувайдо накарда будам. Аз рафтори модарам ба дилам оташаке пайдо шуд. Ҳайҳот... Дер кардам. Ва ҳамин қадар мегӯям: «Кош наmemурд..»

Маҳмуд дар лаҳади сард хуфта, вале вирди забонҳо номаш. Ба ҳар ранг мегӯянд воқеаро, ҳар ранг маънидод мекунанд мурдаи ўро. Вале модарам лом намегӯяд. Аз кирдору рафтораш маълум, ки чизеро медонад, аммо намегӯяд. Аз кор меояд, ба хонаи ҳам-соя меравад, ҳамроҳи модари Маҳмуд мегирияд, гӯё ки ҳамроҳ зойида бошанд Маҳмудро. Сабаб доништан меҳоҳам, намекурсам, алами ўро тоза кардани нестам. Ягон рӯз ҳудаи мегӯяд. Ман ба шевани модари Маҳмуд гӯш меандозам, ки чизеро дарёбам, вале ў ба ғўрамаргии писар мегирияд, қотилонро дуойи бад мекунад, домангир аст аз рӯзгор.

— Оча, агар Маҳмуд намемурд, кӣ мешуд?

— Ҳеҷ кӣ, решаи умраш то ба ин ҷо будааст.

Аввал ба ҷавобаш сарфаҳм нарафтам, баъд дарёфтам, ки дил-сард карданист маро. Маҳмуд ҳатўл набуд. Дидадаро буд, баору баномус буд, зирак буд,

— Одами нағз умри дароз намебинад.

Ногаҳонӣ буд ин ҳарфи модарам. Нагузошт андешаамро дар хусуси Маҳмуд идома диҳам. Ба назарам ҳар қадар андеша кунам, аз ин зиёд ҳарфе пайдо карда наметавонистам. Рост: одами нағз буд Маҳмуд ва намедонам барои чӣ то алвақт ин суҳанро гуфта наметавонистам. Шояд модарам дар ин хусус андеша мекард, ки ҳамчу Маҳмуд писар дошта бошад ва ё...

Андўхи модарамро ба чизе андоза карда нашавад. Гӯё осмон ба сараш фуру рафта ва ў бардошта натавониста зери ин бори гарон набуд мегардад.

— Оча, ғамат ғами ман аст?

— Чӣ ғами ту?

— Ғам меҳўрӣ, ки духтарат рӯз намебинад?

— Чаро чунин гумон дорӣ?

— Баъди марги Маҳмуд андўхат зиёд шуд.

— Не... ғамам ғами худам аст. Ту ҳам рӯзатро мебинӣ.

Беҳуда пурсидам. Пиндорам ў мегирияд ба ғами ман, дилдорӣ мекунад маро ва мегӯяд: «Ҳар кас насибашро мегирад.» Вале ў чизе нагуфт. Чун пешин нохун хойид. Баъд нўги гўшҳояшро сойид ва пушти дастонашро хорид. Хў-рўч кард, мазмун, хоришак... Рӯзҳои охир ба хоришак гирифтор гашта, чизе мадад намекунад. Сўзандору мезанад ҳудаиро. Қўмак намекунад. Ман ба ў гуфта наметавонам, ки малўл нашавад, ғамӣ нагардад. Дар хусуси падарам ҳарфе намегӯяд.

Дарвоза тақ-тақ шуд. Модарам баромад ва баъди фурсате садон бад гуфтаниш омад. Касеро носазо мегуфт ва охири суҳанаширо шунидам:

«Парвона ба куртаи ў зор не...»

Донистам дар боби ман аст сӯхбат, набаромадам... Модарам дарвозаро пуршаст пӯшид. Садои дарвозаи оҳанӣ садои раъди осмонро мемонд. Гирифта ва нафасаш гашта, фармуд:

— Отайи дилсӯзат дар иди занон ба ту курта фиристодааст.

Дигар чиз нагуфт ӯ. Ман ҳам напурсидам.

Директор ва роҳбари синфамон омаданд ба хонаи мо. Ба модарам фаҳмонданд, ки духтарат ба мактаб намеравад, ин кораш хуб нест. Модарам маро сарзаниш кард, ки ба мактаб нарафта, кучо меравад? Ба ӯ фаҳмонидам, ки барои ёд гирифтани чопи мошини меравам.

— Чаро?

— Ту танҳо, мехоҳам ёрӣ кунам,

Ӯ назди муаллимон чизе нагуфт ва ба онҳо ваъда дод, ки мактаб меравам. Боз рафтам ба мактаб, вале пушаймон шудам. Ҳамсинфонам маро дилдорӣ карданд барои марги Маҳмуд. Ҳайрон шудам ва аламам тоза гашт. Чизе нафаҳмидам аз гуфтаи онҳо ва боз баргаштам гирифтани катъан намеравам гуфтам ба мактаб. Зеро сурати даруни чаҳорчӯба гузоштаи Маҳмудро ҳар рӯз дида, мурда боз зинда шудан маро осон набуд...

— Оча, ба ман мошинка харида бите!

— Аз ҳамун пули захира кардаи отат харида диҳам!?

Фаҳмидам, ки киноя буд. Дигар такрор накардам. Акнун ба дарси «чоп» меравам, аз рӯйи ҳавас меравам, аммо забонам намеравад ба модарам гӯям, ки пул дех, то ба гурӯҳ дохил шавам. Аҷаб духтараке будааст Маҳбуба. Чопро ёд дод, аммо диплом надорам. Ба кучое равӣ, диплом мепурсанд. Одами бедиплом одам шуморида намешавад. Савод надошта бошӣ ҳам, хунар надошта бошӣ ҳам, диплом дошта бошӣ.

Он рӯз шод буд модарам. Ҳавлиро об зада рӯфта ва паст-паст месуруд. Барои хеш месуруд, хоҳишу вазъу ҳолати хешро ифода мекард, аммо баланд намесуруд, то донам чӣ месарояд. Не, ба он сурудҳои занҳои кӯхистон монанд не, ки ҳатто дар аллашон андӯх чой дорад. Хушнуд, аз рӯйи ҳолаташ, сурудаш бояд шодиёна бошад.

Дар рӯйи курсии дахлез картонкутӣ меистод. Аҳамият надодам, пурсон нашудам, ки чист. Модарам аз дар даромад. Усмакашида буд абрӯвонаш. Баъди марги Маҳмуд аввалин бор усмакашид ӯ. Завқ кардам, дилам пур аз фараҳ гашт, ки модарам аз ҳама гуна ғами олам барист

— Барои ту!

Бесарсухан изҳор кард ӯ куттии қоғазиро намуда. Пиндоштам, ки падарам фиристода. Куртаи ночизамро нагирифт гуфта, ягон чизи дуруст фиристодааст. Беарво вонамуд кардам хешро. Нагирифтам, напурсидам, ки чист. Модарам чӣ рамуз гирифт, ки

ба куттӣ даст накофт, балки сари маро ба оғӯш кашид ва оҳиста гуфт:

— Вакте ки ношод бошам, чизе напурс.

Модарам мошинка харидааст, барои ман: «Ерика» номи вай. Чунон ки ҳама чиз дар хурдиаш ширин метобад: барра, гурбачча, сагча, кӯдак, «Ерика» ҳам маро азиз тофт..

Садои чиқ-чиқи он хушам омад. Ҳама андешахоро мебурд ва андешаҳои тоза меомад ба сарам. Пиндорам қисса менависам. Қиссаи ҳамсоҳову гузар ва қиссаи марги Маҳмудро... Вале ҳама чиз пароканда мегашт ва мемонд қиссаи ҳудаму модарам. Падарам ҳеч ба қисса дохил намешуд. Ҳайкали сиёҳе буд пеши назарам. Пешгир буд ҳамаро ва намегузошт дуртарро бином. Намехостам барои касе чизе нависам ё навиштаи ӯро чоп кунам, мехостам чизе нависам аз худ, ба мардум фаҳмонам, ки чӣ зиндагӣ дорем мо: дилгир, носомон, берабт, бисёр вақт кас меҳоҳад худкушӣ кунад, баъзе бахшҳои рӯзгор касро аз ин роҳ бозмедорад. Чунон ки «Ерика» бахшидани модарам маро дилгарм кард ба зиндагӣ. Ба д-он монад, ки ба фиреби «коко» гирия тифлро боздоранд.

Банд шуд мошинка. Ҳоло ба қисса напардохта, фикру андеша чамъ накарда, банд шуд ин бозича ва ҳарфе намезад ба коғази сафед. Тугмааш саҳт гашта пеш намерафт ва андеша кардам, ки шояд бахти баста низ чунин бошад. Қуфл шуд мошинка. Чунон ки ба муаммои зиндагии модарам сарфаҳм намеравам, илми боз кардани қуфли мошинкаро низ намедонам. Тангкӯчаамон ғалмағал шуд. Садои модари Маҳмуд боло мегирифт. Тозон баромадам. Онҳоро дидам, ки рӯзи фавти Маҳмуд омада, ӯро барои чоку барҷоқ кардан бурдани буданд ва мегуфтанд, ки майнааш халалдор буда, вагарна дар чунин ошӯб ширкат намекард. Акнун талаб доранд, ки гӯрро кушода мурдаи Маҳмудро бори дигар аз назари кормандони органу тиб гузаронанд. Гӯё ӯро бо тир неву бо корд задаанд.

— Боз мекушед писарамро? Дубора?!

— Не, мо ҳақиқатро барқарор карданӣ!

— Магар ягон вақт ҳақиқат буд, ки шумо барқарор карданиед?

— Ин кори шумо, – ҳарф гурез дод муфаттиш, – мо меравем, дигар ягон арзу шикоятатон ба инобат ғарифта намешавад.

— Ман медонам инро. Ҳар чӣ сарвар гӯяд, он шавад.

— Имзо кунед, ки ба кушодани гӯр розӣ нестед, даъвое надоред.

— Ҳама мурод ҳамин? Ман имзо надорам, даъво ҳам намекунам. Мурдаи писарамро фурӯхтани нестам. Агар мардон зинда ба зинда ҳудашонро фурӯшанд ҳам, ман мурдаи писарамро намефурӯшам...

Гуфтам-ку, кӯдак ҳастам, ба чунин корҳову тақалҳо сарфаҳм намеравам, харфи онҳоро шунида хайрон мемонам, ки наҳод пайи тир ё кордро фарқ кардан он қадар душвор бошад...

Модари Маҳмуд ларзид. Ман чун модарам қудрат надорам, кӣ ўро дорам, сӯзандору занам. Хостам тозон назди модарам равам, ўро бозорам, аммо модари Маҳмудро танҳо гузошта натавонистам. Зеро муфаттшон рафта, ману ё монда будем. Дигар ҳамсоёҳо ҳама дар қоранд ё бозор рафтаанд... Зиёда аз ё меларзам ва ҳарос дорад дилам, ки коре шавад бо ё, ман саришта карда наметавонам. Ин қадар ташвиш дорад ин дунё: дар як кӯчаи танги мо ин қадар ташвишу носомонӣ, дар олам чӣ ҳодисоте бошад? Сангак худро овехта қушт барои занаш, Боғир занашро зада обсар қард барои аз пасаш пойида ғаштанаш, Мардонқулро бурданд барои сари савдо ба даст афтоданааш, писарашро шинонданд барои магнитофони мошини прокурорро дуздиданааш... Эээ, боз қорҳое, ки сару нӯгаш нест. Марзия мардак меорад ба хонааш, Гулӣ чаканафурӯшӣ мекунад, Фармонқул бадмаст, аз назди дӯкони майфурӯшӣ дур намешавад ва имрӯзҳо ин дӯкони бастаанд, ё девона. Як касе нест, ки... Намефаҳмам, ки дилам чӣ меҳаҳад. Ҳамин қадараш равшан, ки аз ин макону мавзё дур рафтан меҳаҳам, гумонам ҳооо... дар он ҷо – дар зери абрҳои сӯхта зиндагӣ дигар ҳелтар, чунон ки дар афсонаҳо: инсон чизи дилхоҳашро пайдомекунад, бо каси мувофиқ менишинад, чизи дилкашро меҳӯрад, дар чунин умри даргузару кӯтоҳ ҳамдигарро озор намедиҳад, барои нафси ҳеш ҷӯраро намефурӯшад. вале вақте ки киноҳои он ҷоро намоиш медиҳанд, кас мефаҳмад, ки осмон дар ҳама ҷо як ранг дорад. Хурӯс дар ҳама ҷо якранг бонг мезанад. Дилам монда аз ҳама чиз, ба чизе дилкашол нестам ва меҳаҳам ба касе мутё набошам... ва орзу дорам, ки касе назди касе ҷавобгар набошад... Дурӯғ менавиштаанд дар китобҳои дарсӣ: «Мо ҷамъияте сохтан меҳаҳем, ки одамонро гулом накунам». Месозем. Балки сохтаем. Чунин мегӯянд-ку лекторҳо! Оҳ, ин қадар дурӯғ мегӯянд, ин қадар дурӯғ мегӯянд ин китобҳо, он қадар фиреб медиҳанд ин мардум. Ба кӣ бовар кунам?

— Оча, чаро дунё дурӯғин?

— Дунё дурӯғин нест, одамон фиребгаранд. Дунёро фиреб мекунам онҳо. Гуноҳи ҳешро ба гардани дунё бор мекунам. Борбардор аст ин дунё, пурбардор аст ин Замин... Гуноҳу мурдаи дурӯғгӯёро низ мебардорад.. Ҳама бар дӯши он баробар менишинанд.

Гумон надоштам, ки модарам ба одамон нафрат дорад. Хаёлам танҳо падарамро бад медида бошад, дигаронро низ бад медидааст. Ман ўро аз ин андеша дур кардан меҳаҳам:

— Оча, чаро гӯри Маҳмудро боз мекобанд?

Ҳайрон шуд ӯ. Сахт нигарист ба ман:

— Ту аз кучо медонӣ?

— Онҳо боз омаданд, гуфтанд, ки гӯри Маҳмудро мекобанд...
Гӯё ӯро бо корд зада кушта бошанд.

— Лаънати худо бод ба ин дунё!

Андаке пеш модарам одамонро айбдор мекард, на дунёро, холо лаънат меҳонад ба дунё. Бархост. Рӯймоли сафеди хошияи сабздорро баста ба мурдаҳона рафт.

Фурсати зиёде нагузашта дами дарвозаамон як «Жигули» бозистод ва касе дарвозаро кӯфт. Кушодам дарвозаро.

— Дурдона дар хона?

— Не!

Намедонам чаро чунин ҷавоб додам ва нагуфтам, ки лозим бошад, пайдо карда меорам. Мард чизе нагуфта ба мошин нишаста рафт. Шум тофт ба назарам. Пеши чашмам падар омад. Хеле зебо буд падарам нисбати ин мард. Аз худ пурсон мешудам, ки чаро ин мард модари маро мепурсад...

— Оча, марле омад. Шуморо пурсид,

— Чӣ мард буд?

— Мошинсавор.

— Пас чаро маро ҷеғ назадӣ?

— Ӯ наистод. Пурсиду чизе нагуфта рафт.

— Яқин рӯи хуш надодӣ.

Модарам кӯча баромад. Роҳхоро хабар гирифта омад, ки мошин ҳаст ё на. Наёфт, ба андеша афтод. Оғӯш кард зонувнашро. Дерёз чунин биистод, пасон болиштро оғӯш карда, гушна ва ташна рӯи ҷогаҳ дароз кашид. Агар медонистам, ки модарам чӣ андеша дорад, андӯҳаш аз чист, муомила мекардам ончунон ки ӯ меҳост.

— Оча, ҳалал расондам?

Ҷавобе нест. Гумонам хобаш бурда. Чароғро хомӯш кунам ё не? Дилу нияти ӯро намефаҳмам. Чароғро хомӯш кунам, малолаш нашавад? Хобаш нороҳат аст. Бо сару либос хуфта. Ӯ чунин зан нест. Озода аст. Пеш аз хоб сару тан мешӯяд. Пироҳани хоб мепӯшад, ба бистараш гулоб мепошад, пасон роҳат мекунад. Вале чандест, ки ба ҳеш аҳамият намедиҳад. Зиндагӣ пеши назараш маъние надорад. Дилсард аст ба ҳама чиз. Ба сари ман як андеша, ки падарамро гум карда, ба чунин рӯз расидааст. Аммо ӯ номи шӯро ба забон намегирад. Гӯё аслан надида ӯро, унс нагирифта, бадомӯхт нагашта; аз кӯча пайдо карда, ба кӯча сар дода.

— Оча, чароғро кушам?

— ...

— Хезед, ҷогаҳ тахт кунам!

Ман хавф мекашам ва сар паст карда, баробари ӯ дароз кашида, боз сар пеш мебарам, ки нафас мекашад ё на. Оххх, он қадар метарсам аз он лаҳза, ки Худо нишон надиҳад...

— Оча, ман мемирам...

— Мурӣ, мурдан гир!

Аламаш зиёд, ба ситеза мегӯяд ӯ ва ман дармеёбам, ки сари чаҳл мегӯяд. Малол намегирам. Шодам, ки ӯ ҳарф зад.

Пасон даст мегардонад ба дӯши ман. Ҷафс мекунад ба худ. Мебӯяд, мебӯсад. Ангӯштон миёни мӯйҳоям муҳаррик мекунад, мемолрад. Ҳам ӯ осуда мегардад, ҳам ман.

— Имшаб ба хонаи бобот бирам, ман навбатдор ҳастам дар беморхона. – Фармуд модарам. Лекин ман рафтани нашудам. Модарам то алвақт навбатдор намешуд. Бад мидид ин корро аз барои падарам. Зеро ӯ шабдармиён навбатдор мешуд дар ҷойи кор ва қариб ману модарам ӯро намедидем. Аввал модарам бовар мекард, пасон ҷанд ҳарф шунида бовар накард. Тафтиш мекардагӣ шуд навбатдории ӯро. Вайро дар ҷойи кор наёфта дилтанг мегашт, дам ба дарун мегашт, баъзан «навбатдорӣ чигуна гузашт?» гуфта пурсад, падарам хешро ноҳол нишон медод, ки хоб накарда то рӯз бо беморони вазнин машғул шадааст, каме бояд дам гирад. Баъд модарам ба навбатдориҳои ӯ бовар накард ва напурсид. Акнун ҳадаш навбатдориро баровард.

— Оча, шумо равед навбатдорӣ, ман хоб меравам.

— Не-я, ҳеҷ мумкин не... Духтарбачча танҳо...

— Не-не, дарро қуфл мекунаму...

— Не, гуфтам-ку!

— Ҳамроҳатон ман ҳам навбатдорӣ мекунам.

Модарам ба андеша рафт. Лаб хойид. Намедонист ба ман чӣ гӯяд. Пай бурдам безобитагии ӯро. Гӯё чизеро ҷӯё буд, пайдо намекард, олуғда мегашт ва намедонист чун кунад бо ман.

Баромад аз дарвоза, дарро қуфл кард аз рӯям ва чизе нагуфта рафт. Сар печидам ба ҷома, то бихобам. Набурд хобам. Аз ташвиши модар андеша доштам: «ҷаро парешон аст? Ҷаро навбатдорӣ ихтиёр карда? Шояд рӯзамон нагузарад бо маош? Ташвиш мекашад аз барои ман, Хӯрандаи зиёда.» Намеёфтам ҷавобе. Хобам набурд, зиёд гашт васвосам. Назди дарвоза рафтам. Баргаштам, сари чопмошин ништам, то чизе нависам, аммо намедонистам, чӣ нависам, ҳамин қадар метавонам нависам, ки модарро дил насӯхт ба ман. Нагуфт, ки духтар танҳо дар хона чӣ кор мекунад, ақлаш надавид, ки коре мекунам бо худ. Ў ҳеҷ гоҳ пай намебарад аз нияти ман. Гирифтор аст ба дарди хеш. Гумон дорад чизеро сарфаҳм намеравам.

Ман бояд рӯзнома нависам, ҳар қадаму рафтори модарамро дарҷ кунам, то рӯзе барои худам ва хатойи мод арам ба кор

ояд. Ангушт задам ба чопмошин, вале фикр накарда ангушт задам. Чизе нанавиштам. Ҳарфҳо пайи ҳам дар коғази сафед шакл мегирифтанд, аммо маънӣ надоштанд.

Дарвоза ба сони раъди осмон садо баровард, аммо кушода нашуд. Касе кашид онро. Пайдост, ки модарам нест. Зеро ӯ мекушод ва медаромад беташвиш. Ваҳм гирифт диламро. Хомӯш кардам чароғро ва пардаи тирезаро бардошта ба дарвоза нигаристам, чизе маълум набуд. Раъша гарифт танамро ҳазор ҳаёл омад ба сарам. Дар шаҳр ҳар рӯз як ҳарфи тоза: дар боби дуздиву ғорат, ба даст афтодани онҳо ва бетартибиҳо. Оташ баровард танам. Надонистам чӣ кор кунам. Боз садойи дарвоза баромад ва ин дафъа кушода шуд. Модарам даромад. Дарвозаро пӯшиду қуфл кард ва пушт бар он таъя дода дерёз истод. Набаромадам ба пешвозаш. Аз роғи парда менигаристам, ки сӯйи хона ояд, чома мекашам ба сар ва дароз мекашам бар фарш. Ва ин кор зуд нашуд. Ӯ паси сар ба дарвоза гузошта, рӯ ба осмон андеша мекард ё садоеро гӯш медод. Надаромад ба хона. Ҳамон зайл лағжида фаромад ба танаи дарвоза ва сари пой нишаст. Гиря дошт.

Токат накардам. Баромадам. Нӯг-нӯги пой пеш мерафтам, ки ба ӯ ҳалал нарасонам. Барф дона мекард, ба замин мерасиду об мегашт. Яқин модарам хунук хӯрд.

— Оча, аз барои ман шуда, навбатдорӣ накардед?

Бехуда пурсидам. Вай ҳатто пайдо шудани маро пай набурд. Гӯё хоб бурда ва ё рӯҳаш рафта буд. Дилам сӯхт. Рафта аз зери дасташ дошта бардоштанӣ шудам.

— Гум шав!

Ҳайрон мондам: «Наход боиси нохушиҳои ӯ ман бошам?»

Тори каллапӯши пашминааш барф хол-хол нишаста, андаке мепойид, баъд об мешуд, гӯё миёни ин пағаҳои сафед нафаси баҳор низ ҳаст. Хафа набудам аз модарам, зеро худро гунаҳгор медонистам, ки барои ман шуда имшаб навбатдорӣ накард, акнун алам меситонад. Ҳамин қадар маро иллат кард, дур будан хост аз ман. Пай мебарам, ки бори вазнин ва зиёда ҳастам.

— Оча, нам кашидед, боз нотоб нашавед.

— Нотоб шавам, ту дард намекашӣ.

Маълум гашт: ҳама дарду ранҷаш аз ман.

— Оча, чаро худо маро намебардорад?

Пай бурдам, ки як қад парид. Барфи нӯги пашминаи сараш рехт. Пасон паси сар ба дарвоза саҳт зад. Боз садойи шиноси раъдосо баромад. Надонистам чӣ кунам бо ӯ. Андеша мекунам, ки ҳар ду сер гашта аз дунё, аммо чӣ кор карданро намедонем. Хостам фарёд занам, ки сари модарам кафид аз зарби оҳани дарвоза, лаб газидам.

— Лаънати худо бар падарат!

Сабук кард дили маро ӯ. Гумонам ҳама нохушии ӯ аз падарам буда.

— Омада буд?

Боз посух нагирифтам. Фурсате баъд бардоштам аз зери кашаш. Бархост. Даромадем ба хона. Рӯймоли тар дур накард аз сар, рӯпуш низ накашида, хешро ба рӯи бистар андохт пасрӯ.

Акнун дарёфтам, ки чаро модарам нохун меҳойидааст. Зехи нохунам озурда гашт, аммо мурод ҳосил намешавад. Ба гумонам дар ягон замон духтаре чу ман озор надида ва чунин азият накашида. Ба касе лозим нестам: на ба падар ва на ба модар. Танг мегардад дилам. Фишор меёбад он ва хунаш мебандад чунон ки дар гардани буридаи ғусфанд.

— Оча, дилам мекафад!

Эътиборе нест. Гӯё хоб аст. Ва ман намедонам чӣ кор кунам. Ёро чунбонда бедор кунам ё бадар рафта, инсара шавам ё онсара. Зону оғӯш мекунам. Гӯё куллуқ кардаам хешро, ба чое нахоҳам расид. Ба назар ҳама хислатҳои модар ба ман гузашта. Агар ӯ дар рӯзгор шод мебуд, шояд ман ҳам шод мешудам. Наход қисматҳо тақрор гарданд..

Зӯрам намерасад, ки ёро рӯгардон карда либоси тарро аз танаши канам. Вагарна нам кашида, гарифтор мешавад ба бало. Ёро эҳтиёт бояд кард...

Ман набояд мурам, вагарна ӯ бекас мемонад. Вазнин мешавад ҳолаш... ё беҳ мегардад рӯзаш? Шояд ҳалалгоре набошад? Шояд ин қорашро доништа кунад ё навбатдор бошад шабҳо?

Намефаҳмам. Наход ӯ он қадар махлуқи мураккаб бошад, ки духтараш дилу нияташро доништа натавонад? Ё ман духтари ӯ нестам?

— Оча, ман духтари шумо нестам?

Ба назарам мурда чон даровард. Охиста дастони ёзидаро пеш кашид, вазн бар онҳо андохта, сар бардошт, сина бардошт, гардан тофт ва ба ман нигарист. Пур аз савол буд нигоҳаш, аммо намедонистам чӣ посух диҳам. Ларзид-ларзид ва боз ба синаву даҳон зад.

«Оча!!!»

Ё кар буд, ман баландтар садо меодам.

Нее, ғам дорад модарам, сангин аст ғамаш. Вагарна барои навбатдорӣ ё барои пулаш ин қадар андӯх намекашид. Болин кардам зонуро. Зери бори гарони андеша, ғам, фикри парешон хобам бурд сари зону. Чангу ғигони гурбаҳои сари девори хавли хамсоя бедорам кард. Модарам набуд дар чояш. Набуд дар хона, набуд дар хавлӣ. Субҳ дамид. Боди сард кора мекард ба тани бадхуфтаи ман.

Тахмин модарам шаб барои ман омада буд, то натарсам, боз сари субҳ рафта, ки идома диҳад навбатдориро. Дилам меларзад. Гумонам кори ночое бояд шавад. Мазмун, саҳт гирифта модарам корро ва аз пайи падарам афтода. Вагарна барои навбатдории якшаба ин андоза гарифтор намешуд. Вучудам гувоҳӣ медиҳад, ки ҳама андӯҳи олам ба сари ман бор мешавад ва ман ин санги вазнинро бардошта натавониста ба балое гирифтор мегардам ва... ва мешавад коре, ки касе чашмдор набуд.

Саҳт гирифтааст модарам. Ин зайл набуд, ба одаму олам коре надошт ва парво намекард ба ҳар чиз. Ҳоло ҳама ташвишро гирифта ба худ, яксара карданист оламо. Яксара кардани ӯ оламо гарон аст, ё бо худ коре карданист ё бо падарам. Боз ба сари ман бор мешавад ғами олам. Хубаш, ман кунам ин корро, то нақшаҳои модарам нимкура намонад. Зеро ман дар рӯзгор нишонае надорам, намедонам чӣ кор кунам ва маънии зиндагӣ чист, намедонам. Гуё зиндагӣ аз рӯз шудану шаб иборат бошад: хуфтани хестан ва хӯрдану хуфтан... Ҳо, модарам як навъ сарфаҳм меравад ба зиндагӣ, вале ман кулӯх. На хонда тавонистам мактабро, на кор мекунам ва на роҳи мурданро медонам. Чӣ мешавад, агар ин корро кунам? Модарам биёяду маро...

Метарсам... метарсам, ки мурдаи маро дида заҳракаф мешавад ва бӯи мегирад мурдаи ҳардумон дар ин ҳавлии танги бобоям харида, бобои модариам... То ҳабаб меёбанд, ки...

Гумон надоштам, ки баъди андӯҳи имшаба боз ба лаби модарам табассум меояд. Ӯ шодон омад ба хона ва майл кард, ки мӯйи дирӯз шустаамро теппакокул бофад. Аввал ҳайрон мондам аз рафтори ӯ ва баъд шод гаштам, ки бо падарам оштии кардааст. Гумонам ӯ махсус мебофт мӯйи маро, то ба касе хуш оям, аммо ба дили ман намегунҷад чунин кор. Хушнудӣ доштам таҳи дил, ки модарам фараҳ дорад. Сари забонам меомад, ки пурсон гардам аз падар... забон мегардам. Ӯ кокули нимбофтаре аз чапу рост пеш мепартофт ба сари синаам ва ман идома медодам бофтанро. Нафаси гарм мерасид аз паси гарданам чун нафаси зиндагӣ...

— Оча!

Ӯ садо набаровард. Ё медонист, ки ман чӣ мегӯям ё мунтазир буд, ки ҳарфамро гӯям. Вале на ман садо кардам, на ӯ. Андешаам дар замирам нобуд гашт. Шукр кардам, ки нагуфтам. Боз хафа мешуд ва ё сарзаниш мекард. Эҳсос мекардам, ки шасти нафасаш гашт, андаке сард шуд.

— Пӯпак андозам?

Ҳайрон шудам, ки чаро чунин мепурсад. Ягон бор пӯпак на- андохта буд.

— Нукрапӯпак?

— Ҳо!

— Шӯ доданӣ?

Ў дар ҷавоб маро оғӯш кард аз паси сар ва гирист. Гӯё аз хушбахтӣ мегирист. Пурсон нашудам аз рафтораш. Тахмин кардам, ки ба духтари падарчудо ҳам хостгор мебаромадааст, гӯён мегирад.

Ҳама андешаоям тахмину пиндор аст, вале гумон надоштам, ки модарам чун модарони зиёд духтарашро ба савдо монад.

— Вазниниам расид, оча?

— Дар шаҳрамон то алҳол қаҳтӣ буд, акнун қиматӣ мешудааст, магар вазнин намешавад?

Мулзам шудам ман. То ҳол ӯ ба саволҳои ман ҷавоб намедод, акнун ман намедонам чӣ гӯям. Як кӯдак, мушкилӣ мекунад хӯрондану пӯшонданаи. Қиматӣ шавад, сербаччаҳо чӣ қор мекунамд? Вале нагуфт ин ҳарфро. Зеро намедонистам, ки модарам ба чӣ маънӣ чунин гуфт: киноя аст ё чиддӣ. Аз хомӯшиам чӣ маънӣ кашид, ки саҳттар оғӯш кард маро ва нафаси гармаш баромад:

— Ба касе намедихам... Зери сарам болишт мекунам. Ту ҳастӣ, ки ман ҳастам.

Ў меғӯяд, ман ба андеша меравам, ман меғӯям, ӯ ба андеша меравад. Вале яке наметавонем фикрамонро ошкоро гӯем. «Ба касе намедихам» меғӯяд ӯ. Ва ман сарфаҳм намеравам, ки чаро чунин меғӯяд.

— Шояд падарам талаб карда бошад маро?

— Отат туро ба сараш мезанад?! – посух медихад модарам. Ба фикр меравам фурутар ва яқин мекунам, ки вазнинӣ кардам.

— Ба кӣ намедихед маро?

— Ба ҳеч кас!

Дасте ба сарам мерасад, мемолад паси гарданамо. Хоболудам, фаҳм намекунам маънии онро. Ақлам бедор, аммо чашмамро кушода наметавонам. Ё пушаймон аст модарам аз ҳама чиз ё барои ранҷониданаи маро имшаб хоб нарафта. Вонамуд мекунам, ки дар хоби саҳтам, чашм намекушоям, намеҷунбам, то зиёдтар молад паси гарданамо, то ман ҳам як лаҳза навозиш бинам. «Кӯдак ҳастӣ, чизеро намефаҳмӣ» базӯр расид пичирросаш ба гӯшам. Вале суолаш накардам, забон боздоштам. Нахостам навозишу меҳрубониҳои ӯ гум шавад.

«Саҳт дӯст медоштааст падарамро, ҳама девонагиаш барои ӯ.» Пеши назар меорам симои падарамро, яқин мекунам, ки хубтар аз ӯ нест марде дар дунё ва боз хориҳои модарро дида, ғашам меояд: «Кош зода намешудам аз модар!»

Нафорида, тела додам дасташро. Модарам ҳайрон ва дасташ дар чаккаи ростам бозмонд, ки чаро чунин мекунам. Дергоҳ хомӯш будем. Ба назарам ана-ана торсаки ба бари рӯям мезанад ва ба ситеза аз дар мебарояд. Вале торсакиву таппонча не, тир расид ба

мағзи сарам: «Ту садди роҳам ҳастӣ, вагарна зиндагиамро дигар хел мекардам...» Ман як пора санг будам. Хуб буд, ки чонам ҳам мебаромад ва нафас намекашидам... «Ман ҳам бояд нобуд шавам ба сони писари ҳамсоя». Қарор чунин буд, аммо инро ба касе гуфта намешавад. Роҳи худкуширо намедонам. Агар бори дигар мардум қиём карда назди Қасри шаҳр ҳозир шаванд, пеш мегузарам ва шояд тири номаълуми сайёде аз пой афканад ва маро назди Маҳмуд баранд. Хушбахттарин инсон будааст Маҳмуд. Чонашро халос кард аз ҳама гуна азобу шиканча. Ҳамин ҳам зиндагӣ шуду ҳамин ҳам озодӣ шуду...

Вале азоби рӯҳии модарам ҳама андешахоро мерабояд аз сари ман. Месӯзам ба ҳолаш. Ба дил намегирам сарзанишҳояшро. Медонам, ки аз хушӣ намегӯяд.

Дарвозаи оҳанини мо садои осмонӣ дод, як қад парронд маро. Модарам нарафт чониби дарвоза.

— Бубахшед, хонаи Маҳмуд ҳамин аст?

— Не, ана он хонаи пешгаҳи тангкӯча.

Ба марди дами дар, ки маро дида худро гум кард ва чунин пурсид, посух додам, вале намедонам, ки кадом Маҳмудро мегуфт? Ба ҳар ҳол ман як Маҳмудро медонам, Маҳмуди чавонмаргро. Вале мард ба даре, ки ман ишора кардам, нарафт. Чанд қадам он чониб гузошт ва баргашта дид, ки дарвоза пӯшида аст, бозпас рафт. «Ачаб» гуфтам ба худ ва дергоҳ ба хона надаромадам.

— Кӣ буд? – аз дар баромад модарам.

— Як мард, хонаи Маҳмудро меурсад.

Модарам як қад парид ба назарам, вале худдорӣ кард, лаб газид. Шах шуд дар саҳни ҳавлӣ.

— Оча... Ё падарам набуд...

Эътиборе надод модарам. Якбора бурун рафт аз дарвоза ва садои раъдосо боло шуд. Ҳайратзада будам, нохун меҳойидам чун модарам. Акнун дарёфтам, ки боиси нохунхойии ӯ ноумедихо ва нобарорихо буда.

Баргашт ва тамоми шаб гӯш ба дарвоза дошт, ки садо мекунад, аммо садое барнаомад аз дарвоза.

Сари субҳ аз дарвоза баромад модарам ва теги офтоб баргашт. Чехрааш табассум дошт. Дили ман низ шод гашт, вале дер напойид:

— Ту чаро кор намекунӣ, мактаб намехонӣ?

Якбора хушёр шудам ва нигаристам ба чехраи ӯ. Дигаргун гашт, сиёҳ шуд, ларзид... дере нагузашта аз ман сабаб напурсида дандонҳояш ба ҳам хӯрданд. Дар дил дарде дорад, намегӯяд. Неее, барои хӯрдану пӯшиданам чунин рафтор намекунад, ин ҷо асроре хаст ва ақли кӯдаконаи ман намерасад ба он

Фарёди модари Маҳмуд баромад. Андешаҳои ман ва ҳаёли модарамро рабуд. Хостам битозам ба дарвоза. Модарам пештар рафт аз ман ва баробари мушт кӯфтани модари Маҳмуд дарвоза боз кард.

— Ҳамсояҷон, мемурад; отаи Маҳмуд мемурад!

Ӯ чунон гуфт, ки бори маънӣ ба Маҳмуд афтод: гӯё мурдани шӯяш эътибор набуд, мурдани падари Маҳмуд эътибор буд. Чизе напурсид модарам, тохт ба он ҷониб. Ман нарафтам. Андешидам, ки мурдан чун мешавад, модарам биёяд, маро мурда дарёбад... Сабил монад андешаҳои мағшуш, сари касро гаранг мекунад. «Окибаташро медонам: модарам худро мезанад, мӯй меканаду рӯй, пушаймон мешавад аз гуфтааш, ду даст ба сари зонуи зада фарёд мекунад... маро баргардонда наметавонад, чунон ки ҳамсоя Маҳмудро. Не, марги Маҳмуд дарс аст, набояд модарамро азоб диҳам. Рафтам ба хонаи эшон. Падари Маҳмуд рӯйи замин мехобид. Кафк мерехт аз даҳонаш. Модарам тохт ба хона. Дору оварду сӯзандору ва дасти нокори ўро дида, фармуд, ки ёрии таъҷилӣ ҷеғ занад,

Ёрии таъҷилӣ омад. Дер омад ва дер молмомол дорад. Падари Маҳмуд рӯйи замин хоб аст. Духтур ҳолу аҳвол мепурсад, сабаб меҷӯяд, варақа пур мекунад... падари Маҳмуд рӯйи замини лучу сард ҷон меканад.

Ба назарам, падари Маҳмуд азоби оламо кашид: ўро ба тобут андохтанд, ба мошин бор карданд, зани ў аз модарам хоҳиш кард, ки забони табибонро медонад, ҳамроҳашон равад.

Ман аз танҳои хеш тарсидам, ки ба хона дароям. Назди модари Маҳмуд истодам. Модари Маҳмуд кокулони майдабофи маро рӯйи каф дошта бӯйид ва гирист: «Насиб набудаст.» Нафаҳидам, ки ҷиро мегӯяд.

Он марди ношинос ба дарвозаи мо наздик шуд. Дер истод назди дарвоза ва даст ёзида, мушт зад. Садои дарвозаи мо маълум.

— Кӣ лозим, амак?

Ӯ як қад pariда паҳлӯ гашт ва он саволашро такрор кард:

— Бубахшед, хонаи Маҳмуд ҳамин аст?

— Не, ана он хонаи пешғаи тангкӯча!

Сар ҷунбонд ў ва сӯйи дарвозаи онҳо рӯ овард ва парешон шуд:

— Ман саҳв кардам. Дарвозаи ў ба дарвозаи шумо монанд буд,

— Сабр кунед, шояд пайдо шавад.

Ӯ сабр накард. Рафт.

Модарам омад. Рост ба хонаи ҳамсоя рафт ва ба модари Маҳмуд гуфт, ки шӯяшро дар беморхонаи сактаи дил хобонданд,

— Пешӣ потон мурам, ҳамсоя!

Беш аз ин чизе натавонист бигӯяд модари Маҳмуд. Ман ба андеша рафтам, ки Худо ҷаббор аст ё мардум? Қисмати Маҳмуду падараш, худаму модарамро аз Худованд донам ё аз бозихои инсонӣ?

— Оча, он мард боз омад... – модарам суолomez нигарист ба ман ва идома додам: – он мард боз дарвозаи моро кӯфт. Пурсидам, ки чӣ мехоҳад, хонаи Маҳмудро пурсон шуд. Нишонаш додам, баргашту бирафт.

Дигар дар хусуси андешаҳои модарам намегӯям, беандоза аст андешаҳои ӯ чу об, ки ба хӯрдан кам нашавад... Чизи дигаре рух дод: ҳамон мард, ки хонаи Маҳмудро мепурсид, аз паси модарам аз дарвоза ворид гашт. Модарам ҳайрати маро дида зуд шарҳ дод:

— Амакаш барои сӯзандору омадаанд.

Гирех зад миёни абрӯям, чизеро гирех кардам дар дилам.

Беморро ба хонаи дарун даровард модарам. Сӯзанро ҷӯшонд, доруро даровард ва дергоҳ набаромад. Баъдтар куттича, сӯзандору, сачоқ ва спиртро бардошта бароварда, худ аз худ ҳисобот дод ба ман:

— Печондам, арақ кунад, нағз мешавад.

Дар чехраи модарам хушнудӣ ҳувайдо буд, аммо ба забон намеовард. Муомилааш бо ман хуш буд. Гаштаву баргашта менигарист дуздада, чизе гуфтан меҳост, намеёрист. Мазмун, тунд гуфтани маро ҷашмдор буд ва ё гумон мекард, ки такпурсӣ мекунам беморро. На! Чунон қардани набудам; мисли духтурони ёрии таъҷилӣ, ки бо падари Маҳмуд қарданд. Мурдари монда, тутхӯрӣ.

Магар бемор он шаб арақ накард, ки нарафт. Субҳ модарам тағора даровард ба он хона, оби гарм бурд, сачоқи тоза бурд, вале чизе аз он ҷо набаровард. Тухм бирён қард...

Ман дар ҳучраи танги пахлӯ зону оғӯш қарда манах бар сари зону ниҳода, сукут варзидам, аммо ҳаёлам дар як ҷо набуд. Чунин нишастанҳо ва ба андеша фуру рафтани модарам пеши назар меомад, вале... ва яқбора падарам хандону масрур пеши назарам омад. Сӯйи ман менигарист шодон, аммо дандон ёзид ҷониби модарам. Панчааш низ ҷанголи дарранда гашт ва сӯйи очам рафт. Пахш қард гулӯяшро. Ҷашмони очам чун ҷашми ғук ҷаста баромад ва фарёд задам.

Модарам башитоб омад ба хонаи ман «Ҳа-ҳа?» қард: «Чӣ шуд?» Ҳайратзада будам ва намедонам чӣ гӯям ба ӯ. Гӯё танҳо сураат доштам. Ҷашм намекандам аз рӯяш,

— Чӣ шуд?

Лаб мегазидам. Дандон фуру рафта буд бар лаб. Ҳайратам ба ғазб гашт. Ангушт мушт қардам, хостам ба ҷойи падар гулӯи ин зани «беғона»-ро бигирам.

Аз вазъу чехраи ман тарсид модарам. Зону зад наздам. Вале наёрист сару рӯямро сила кунад. Ба забон омад. Гӯшҳоям куфл зада буданд, базӯр шунидам ҳарфашро:

— Туро ба ҳеч чиз иваз намекунам, Парвона...

Ангоштам, ки нашунидам. Ё баландтар такрор кард.

— Туро ба чизе иваз намекунам, Парвона.

Ё сӯйи дари меҳмон нигарист, ки нашунида бошад. Пас ох кашид:

— Сӯхтам!

Гирифторм шудам ба худ. Баъди рафтани меҳмон ҳам ба худ наомадам. Ҳарфи модарамро намешунидам. Дасту дилам ба коре намерафт. Падарамро ёд мекардам.

— Ту кӯдакӣ... намедонӣ, ки танҳой чист.

Ҳамин қадар гуфт ӯ. Вале намедонист, ки чӣ танҳоям, танҳо-тарини танҳоён манам дар ин дунё!

Гиреҳи дилам кушода намешуд. Ҳатмона менишастам таги дар ва гоҳи омадани модарам ба хона медаромадам.

...Ва падари Маҳмудро оварданд. Дошта фуруварданд аз мошин, бардошта дароварданд ба ҳавлӣ. Ҳамин лаҳза ҳама чизро фаромӯш кардам. Ба ҷуз қиёфаи заъфаронӣ ва тани лоғари падари Маҳмуд чизе дар ёдам набуд.

Чанд рӯз баъд падари Маҳмуд асо дар даст, аз паҳлӯдарӣ дошта, аз дариҷаи дарвоза бурун омад. Пойи росташро чу паргорм ним дойира гардонда пеш мемонд ва бар асо вазн андохта пойи сиҳатро пеш мегузошт, ба назар меҷаҳид. Менишаст ба ҳараки дами дарвоза. Дерёз менишаст. Худ ба худ мегирист. Ба дасти рости озоду кашолаш оби дида пок карда наметавонист. Асо бар зонувон уреб мегузошт. оби дида пок мекард бо дасти чап... Бо азобе меҳест. Медаромад аз дарвоза. Садои гирияш меомад:

«— Алам! Қанотамро шикастӣ, Маҳмудҷонам, алам! Ғӯра-маргам, алам!!!»

Тоқатам тоқ мешуд. Медаромадам ба хонаи дарун, то нашунавам овои талхашро. Тирвор медаромад аз дару девор садояш. Худро андохтам рӯйи кат, болишт бар сар гузоштам, то кар бошам. Вале он қадар андеша афзуд, ки хубтар буд шунавам нолаашро, то мағзи сарам палағда нагардад. Акнун дарёфтам, ки чаро мағзи сари одамон ҳалал меёбад, чаро девона мешаванд онҳо, чаро зиндагиро бад мебинанд, одамнро дидан намехоҳанд, зиндагии ваҳшиёнро дӯст медоранд, канора буданро авло мешуморанд. «Маҳмуд чонашро халос кард» мегуфт модарам. Намефаҳмидам, ки чаро чунин мегӯяд. Пиндорам, ки кӯтоҳаклӣ кард; дар он рӯзи маҳшар ба майдон рафтан лозим набуд. Акнун чӣ қадар чони падару модар дар азоб аст. Ҳарфи падарашро гӯш накарданд, ба додаш нарасиданд, Маҳмудро айбдор хонданд, падарро ба

шиканча кашиданд: «Баччаро ин хел тарбият намекунанд!» Пурсу посух зиёд шуд, ба чонаш расонданд... оқибаташ...

Дар ҳавои гирифта ва дилбазани шаҳр меваҳо хуб намерасанд, ангур мепӯсад, себ кирмгӯч гашта мерезад. Ягона чизе, ки хуб ба воя расид, хурмост. Дар ҳавли хурду танги мо низ як бех хурмост. Ҳоло ҳама баргаш рехта, хурмоҳои ба тухми рангдода монандаш сари шоҳхоро ҳам кардаанд. Модарам як лаълӣ чид аз он хурмоҳо ва ба хонаи дарун даровард. Даву гечаш зиёд буд субҳ: дарвоза ва дару деворхоро собуншӯ кард, бозор рафта омад, зирбаки ошаш тайёр, нони самарқандӣ харид аз нонвойи ҳамсо-ягузар. Дасташ ба кор, чашмаш ба дарвоза буд. Ба назар ситеза дошт, ба ман коре намефармуд. Ҳар лаҳза даҳонам пур мешуд, ки пурсам: «меҳмон дорӣ, оча?» забонам намерафт, медонам, ки чӣ ҷавоб медиҳад. Мазмун, меҳмони азиз, барои ҳамин ҳама корро ҳалол карданист. Дилёб намешавад, ки ба ман фармояд. Вале пиндори ман дигар: «Отам меояд оча?» Забонам намегардад ба пурсидан. Пурсу бин...

Гоҳи шом меҳмон омад. Ҳамон амаки «бемор» буд. Модарам зуд кафшҳои ўро гирифта дар ҳаммоми пахлӯ руст кард, ҳудашро ба хонаи дарун даровард. Қуттӣ сӯзандоруро бар оташ гузошт, то ман донам, ки «бемор» барои табобат омада. Мӯрвор ба хонаи дарун ҳама чизро даровард, ош кашида овард, ба ман фармуд:

— Рав, аз дег ош кашида хӯр!

Сағира буданамро яқин кардам. Назди падар равам гӯям, ўро ба кадом шаҳри дур хондан фиристодаанд... Лекин ў дар дилу дидаи ман. Илоҷе надорам, ки бинам. Чӣ андоза дӯст дорам ўро; падари болобаланди бовикори озодаро, ки аз нигоҳаш хона рӯшан мешуд. Аммо чӣ бало зад, ки рӯзамон тира гашт.

Агар модарам ба ғазаб ояд, «аз падарат қасдамро мегирам» мегуфт. Шояд қасдситониаш ҳамин бошад?

Телевизорро гирондам. Садояшро баланд кардам. Ҳамон замон модарам баромад аз хонаи дарун: «Амакаш бемор, асабаш вайрон, саҳт мерасад...»

— Маҳмудро нишон медиҳад, оча!!!

Баланд гуфтам. Модарам ҳайрон нигарист ба ман. Сар андохтам. Ў низ чизе нагуфт. Телевизори хомӯш кардаашро гиронд, садоашро паст карду боз даромад. Як духтараки зебо дар ойнаи ранга пайдо шуд, хандон буд ва лабонаш хунин, ниҳоят болида эълон кард: «Тамошобинони мӯхтарам, инак воқеаҳои хунини баҳманмохро пешкаши шумо мегардонем!» Ҳанда мерехт аз даҳонаш ва ҳамин зайл паси пардаи сиёҳ ғайб зад. Ба ҷойи ў катори ҷавонон пайдо шуд, ки ливою лавҳ дар даст ва сари синаҳо доштанд. Дар латтаву қоғазҳо ҳар гуна шиор навишта буданд, чунон ки борҳо шӯру балвои ҷавонони хориҷиро дида будем. Ин намоиши дохилӣ

буд ва шиорҳо низ ба забони тоҷикӣ буданд: «Сарварони ҳукумат ба истеъфо бароянд!» Намоишчиён, ки шуморашон чандон зиёд набуд бо роҳрав рафта, ҷониби Қасри Ҳукумат гаштанд ва дар зинапоёи он қарор гирифтанд. Пасон сухан гуфтанд аз иқтисоди ҷумҳурӣ ва арз карданд, ки сарварони ҷумҳурӣ аз ўҳдаи роҳбарӣ набаромаданд. Ин намоиш чандин вақт қабл дар пойтахт рух зада буд ва ба воқеаҳои баҳманмоҳ робитае надошт, Воқеа ҷунон дар кино пайваст шуда, ки дӯш намоиш буд ва рӯзи дигар ҳучум шуд ба Қаср. Даъвои намоиши рӯзи аввали Баҳманмоҳ даъвати котиби аввали хизби коммунистӣ назди мардум буд. Котиб набаромад. Намоишчиён мўҳлат таъйин карданд: бисту чаҳор соат, фардо дар ин соат котиби аввал бояд назди халқ ҳозир шавад ва арзи мардумро пурсад...

Намоиши рӯзи дигар чунин буд: майдон пури мардум. Қатори милиса пеши роҳи эшонро мегирад. Даруни Қаср пур аз сарбоз. Ва телевизион чизеро намоиш медод, ки меҳост. Ҳучум шуд ба дару тирезаҳои Қаср. Сангандозиро нишон дод, бардошта бурдани як милисаи даҳманиро, ба майдон даромадани автобуси зардро, вале тир зада куштани ронандаи автобусро нишон надод, мурдани Маҳмудро нишон надод, дар ошёнаи баланд тир хўрдани филмбардори ленинградиро нишон надод ва бисёр чизҳоро, ки мо шунида будем, медонистем. Садои тир омад, тир хўрдану афтидану ғавтидани ҷавонписарон пеши назар наомад.

Дўконҳои сари роҳҳо оташ мегирифтанд, мошинҳо месўхтанд, ба гашти мошинҳо роҳ набуд. Фавтидагон ва маҷрўҳонро дўстон аз чаҳор дасту пояшон бардошта мебурданс. Садои гўянда меомад: ин кори авбошон, ифротӣён. Котиби аввал аз даруни кадом мошини «зирехпўш» микрофон дар даст ба халқ муроҷиат мекард. Тўда-тўда мардум ғавго доштанд. Намояндагонашон сухан мегуфтанд: яке инсоф талаб мекард, дигаре ба оромӣ меҳонд... ва яке овоза шуд, ки сарварон хоҳиши халқро ба инобат гирифта, розӣ шуданд, ки ба истеъфо бароянд. Вале ба ҷойи ҳақиқати ҳол ластгир кардани «авбошон»-ро нишон медод ва рақси фардеро, ки киву чӣ буданашро қас намефаҳмид: садо кардаву рақсидаву хандида санг меандоخت, вале ба ҷое расидани сангаш маълум набуд. Ҳоле буд бесару сомон...

Ва ман бисёр меҳостам, ки Маҳмудро бинам. Намоиш тамошуд ва саҳл монд, ки дод зада ба ҳона дароям. Вале чунин карда натавонистам, ба ҳона надаромадам. Дар ҷойи нишастаам дод задам:

«— Маҳмудро нишон надод, оча!»

На, ҳаёӣ будааст фарёди ман. Дод зада натавонистам. Балки беихтиёр дари очамро кушодам. ки ин матрабро гўям. Кушодаму пўшидам дарро. Очам пойи «бемор»-ро мемолид ва зуд ин кора-

шро монда баромад ва бе ҳарфу калоча паҳлӯи чапамро пучиду тоб дод: «Вой»

Ӯ боз телевизорро кушт. Ҳама чо хомӯши хомӯш гашт. Ҳама чиз мурда ва хомӯш буд чун Махмуд, ҳама кас дур шуд чун падарам. Вале дарди ҷойи сахт пучида тоб додаи модари зорам то дилу устухон кора кард. Месӯхт ҷонгудоз: «Вой!»

Ашкам шашқатор; ғаймаеро мемондам, ки ҳукуки сухан гуфтан, арз кардан, ҳукуки талабиданро надоштам. «Худоё худовандо, ҷонамро бигир!!! Наход ки барои марди бегона модари кас чунин азоб диҳад!» Инро аз дил гузаронидам ва дар хонаи хурд, ки гоҳ ҳамроҳи модарам меҳуфтаму гоҳ танҳо, кӯрпа ба сар кашидам...

— Ҳеҷ барро қуфл бикун, ман ба кор меравам...

Садои модарам базӯр ба гӯшам расид. Гумон кардам, ки навбатдорӣ меравад, лекин рӯз буд. Ёд надорам, ки имшаб ҷӣ андеша кардам ва кай хобам бурд, намедонам. Ба ҳар ҳол як чиз дар ёдам ҳаст: бояд бимирам. Вале чун? Мурдан осон не. Ҳасад мебарам ба Махмуд: ҷонашро халос кард. Азоб накашид... азоб медихад.

Дарро қуфл кардам аз паси, моларам. Рост истодам дар сахни хавлии танг. Чунон танг, ки гӯр тофт бароям. Дилкашолӣ намонд дар ин дунё. Як Махмуд буд, ки... Як модарам буд, ки... Акнун як бор падарро бояд дид ва пурсид, ки кӯтоҳие гузашта бошад, бахшад...

«Парвардигоро! Наход гунаҳгор ман бошад, ки аз батн ин ду тан ба дунё омадаам? Агар гунаҳгор манам, бояд бимирам!»

Дарвоза қуфл, касе нест. Танҳо гурбаи ҳамсоя сари девор шикам паҳш кардааст. Пинак мераваду дум меликконад хоболуд лаб мелесад. Дар гарданааш тасмаи борик. Шояд писари ҳамсояи пушти хона қасдан баста бошад, ки ман истифода кунам барои худкушӣ. Даст ёзидам, ки гурбаро дорам, фаҳх гуфт, дандон тез кард: «Пишӣ-пишӣ, мор читурин мекунад?» Гурба дум рост кард ва қачу қилеб ҷунбонд ҷунон ки мор роҳ равад. Андармон кардам ҳешро, лаҳзае андешаҳои мағшуш дур шуд аз сарам. Гумон кардам халос меҳӯрам аз банди шайтон, аммо саҳт гирифт. Пиндоштам шайтон ҳамин гурбаи сари девор аст маҳсус бароям банди марг оварда. Курсӣ гузоштам зери поям ва даст ёзидам, ки гурбаро дорам, гурехт; тори бом баромад... Аз пайи таноб шудам. Бояд каманде пайдо кунам ва худро биовезам. Ин дунё кирои зистан надорад. Тори ҷомашӯйиро буридам. Акнун намедонистам дар кучо кашол кунам. Дарахти хурмо мисли худам ҷавон аст, шохаш борик, намедонам бардорад ё на... Курсиро зери дарахт гузошта тораи баромадам. Танобро дар шохи уребаи кашол кардам ва халқаро аз сар гузарондам...

Садои фарёди ҳамсоя омад: «Во хонем! Во хонем!»

Надонистам чӣ кор кунам: курсиро як лагад занам ё ҳалқа аз сар барорам. Чӣ шуда бо ҳамсоязанак. Садо аз чониби ҳавлии Маҳмудшон меомад, ба овози модари ӯ монанд буд. Ў ҳар гоҳ Маҳмудро ёд карда: «Во алам, чигарам!» мегуфт. Ҳоло «во хонем!» мегуяд. Чизе дар гулӯям танг омад. Чашм пӯшидам, ки мурдам. Олам тира гашт. Акнун аз ин хонадон ҳам садои гирия мебарояд: «Ғўрамаргам, номуродам, бенасибам, берӯзиам, хорузорам!!!»

Ин танҳо садои модарам... Садои модари ошиқам... Аммо овози падари раҳдуру гумроҳамро касе намешунавад...

Вале садои осмонии дарвоза нақшаҳоямро барбод дод.

Ҳайкал гаштам рӯйи пояи чӯбӣ. Модарам яктоз омад. Сумкааш рӯйи пояш зада парид канор ва ӯ рӯ ба рӯям боз истода ду шаппотӣ зад ба рухонам: «Ҳаминаш кам буд!»

Ман ҳоло ҳам ба худ наомада будам. Аз ақл бегона метофтам. Пас модарам оғӯш кард аз пойҳоям. Бардошт, то ҳалқа танг наояд. Дасти рост дароз карда ҳалқаи маргро бардошт... «Оҳхх...» Аз гулӯи очаам баромад ин нафас ё аз даҳони ман, фарқ накардам...

Бардошта аз рӯйи курсӣ фаровард. Бурда рӯйи катам хобонд. Рӯй ба рӯям монд... Гирист... Гиристу гирист...

— Падари Маҳмуд мурдаст... Бо мурдаи ту ҳок сер намешавад... Одамон беҳуда мемуранд...

Гуфт канда-канда ва боз гирист...

... Ҳанӯз ҳам мегирияд...

КУШИШ

Ман он вақт кӯдак будам; ба ишора ва муомилаи калонсолон чандон сарфаҳм намерафтам. Баъзан кунҷқобона менигаристам, хайрон менигаристам ва баъзан бо даҳони воз, ки бо вораҳоям сухан мешунида бошам, бо даҳани кушодам маънӣ фуру мебурда бошам. Ростӣ, он вақт кам пирони аз асри гузашта омада хати моро хонда метавонистанд. Аз ин рӯ онҳо ба чое қосид фиристодаи шаванд, ягон чизашонро медоданд, ки ба он ҷониб расонида, фаҳмонанд, ки қосид меояд; ё носкаду ё корду банд, ё тозиёна, тоқӣ ва фӯтаашонро медоданд, ки он ҷониб ба ҳарфи қосид бовар кунад... Падари ман «салом расонӣ, кифоя» гуфта, чанд говро ба ман супурд ва илова кард: «Вай ҳар рӯз гӯшт қабул намекунад. Ту говхоро бурда ба гӯшт супор, сихат шавам, худам пулашро рафта мегирам». Вале ман аз дарвоза набаромада, боз ҷеғ зад: «Номаш – Юсуф, амаки Юсуф. Чандон калонсол не, чил-ба будагист-дия... Мардаки хушчақчақ. Аз сад навада мезанад. Лекин ту гӯй, ки ман писари Рачаби некони ва ин носкаду ро нишон диҳӣ, муомилааш дигар мешавад...» Ман он вақт намефаҳмидам, ки аз сад навадро задан чӣ маънӣ дорад, баъдтар дар муомилоти одамон ин чизро пай бурдам ва дарёфтам...

Амаки Юсуф марди газгӯшти чолок буд. Ба назар дар сараш ду майна дошт: майнаи қисми пеши сараш тез кор мекард ва ўро ба хуруш меовард, пару бол мебахшид: ҳарфаш тез буд, чашмонаш сойика дошт, хушу ҳаёлаш барқосо кор мекард ва дасту пояш як лаҳза ором будан намехост. Аммо майнаи қисми паси сар хуфта менамуд ва ба корҳои чолоконаву зираконаи ў ёвар намешуд, балки ўро ба тамкин мекашид: охиста бош, эҳтиёт бикун, тез нашав, дағал мабош – санги вазнинро об набурдааст, мегуфт ва ин чизро дар паси чашмони тези ў хондан мумкин буд. Ин хел одамро дар умрам надида будам. Ва ҷуръат накардам, ки наздик равам. Говонро дуртар боздошта, ба рафторҳои ў диққат додам: ба назар танҳо ба кори худ гирифта буд; дуртар аз тарозуи фараҳ чизро намедид ва хотирашро парешон кардан ҳам намехост, аммо бо гӯшаи чашм на танҳо атрофиён, балки одамони дар роҳҳои дур гов пеш андохта омадаро медид. Вале ман гумон доштам, ки ў маро на мебинад ва дар миёни одамони бузург ба ман эътибор ҳам намедмҳад. Зеро ман дуртар меистодам ва одоб

намедонистам, ки аз бузургсолон пеш гузашта, назди амаки Юсуф рафта, саломи падарро расонам.

— Пеш биё, бачча!

Ҳамин хел як садо ба гӯшам расид. Аммо ман надонистам, ки ин садойи кӣ буд ва киро мегуфт. Ҳамин қадарро дидам, ки ҳама ба ман нигаристнмд, аммо амаки Юсуф на сӯйи ман на менигарист вэ на эътибор меод.

— Пеш биё, мегӯм!

Боз такрор шуд ин садо, вале ман намедидам, ки ин овоз аз даҳоми кӣ мебарояд. Одамон мадад карданд ба ман: «Туро мегӯяд, бачча... Ўй, даҳанияла, пеши Юсуфчон биё!»

Ҳақиқатан даҳанияла будаам, зеро дар он ҷо ҷуз ман баччае набуд ва ҳоҷати андеша надошт, ки амаки Юсуф киро даъват мекунад.

— Ассалому алайкум!

— Ваалайкум! – нигоҳ накарда алейк гирифт амаки Юсуф ва надид, ки то чӣ андоза дар ҳаяҷонам.

— Ман писари Рачаби неконӣ!, – гӯё худро шинос карданӣ шудам, аммо аз ҷониби амаки Юсуф ягон дарку эҳсос ё ҳаракате маълум машуд. Гумон кардам ӯ нашунид: – Ман писари Рачаби неконӣ, – гуфтга акнун носкадури бароварданӣ будам, ки якрӯя шуда ба ман зехн монд ва дурудароз нигарист. Худро гум кардам. На табассум карданро медонистам, на абрӯ гиронданро, на сурфиданро...

— Кар не...

Хуш наомад ба ман ин ҷавоби ӯ. Дасту дилам аз қорам хунук шуд ва яқин кардам, ки ба ман аз дигаром ҳам батар муомила мекунад.

— Нижний - средний! – хитоб мекард сӯйи онҳое, ки молашонро қабул мекард ва онҳо ба тавалло мебароманд, ки ақаллан «средний» нависад, вале ӯ аз қавлаш намегашт:

— Гапи мард яқта! Маъкул набошад, молатонро пеш-пеш карда равед.

Ба тани ман ларза даромад, ки говонро баргардонда барам, аз дасти дуздҳо дар ин роҳи дароз ба як ҷо мерасам. Амаки Юсуф сар хам, дону нодон, тону нотон ба забони русӣ қвитансия навишта, ба соҳиби мол меод ва мегуфт: «Пулатона баъд мегиред... кай ки омад...»

— Ба ман ҳозир пул лозим, вагарна говамро ба гӯшт наме-
додам...

— Ин хел бошад, бозор баред буд.

— Охир шӯъбаи андоз саҳт гирифт, вагарна ман гови фурушӣ надорам...

— Ин хел бошад, сабр мекунед... Говатон гӯшт мешавад, гӯшт ба фуруш меравад, пул мешавад, он гаҳ...

— Бузак-бузак, намур, ки бахор меояд.

Амаки Юсуф ба сухани ӯ эътибор надод, ба ман нигарист, дурдароз зехн монд, ки дар симоям чизеро мехонда бошад: фиреб додан мумкин ё не?

— Говата хай карда биё, бачча, – гуфт ва рӯяшро ба дигар тараф гардонд. Ғалмағал шуд миёни одамон, ки шаб боз дар навбат истодаанд, вале ӯ говони баччаяки нав омадаро мегирад. Аммо ман қарахт будам, намедонистам, ки говонро биёрам ё на; гардонда бурдан хуб аст ё супоридан. Ва чунин сухани ӯ, ки ба одамон мегуфт, маро ҳушёр кард: – Чӣ мегӯед? Хоҳам, қабул мекунам, нахоҳам, не... Шуморо кӣ гуфт, ки ними шаб оед, баробари ҳамин бачча биёед буд...

Намедонам, ки ин ҳарфҳои амаки Юсуф барои маро шерак кардан буд ё барои сеҳру чоду ё тарафғирӣ; худро ба ман наздик ва ҳомӣ нишон додан ва ё ягон мақсади дигар дошт; ба ҳар ҳол дар дили ман гармие пайдо шуд, ҳайратзада ба амаки Юсуф менигаристам, ки ӯ дар кадом мактаб хонда бошад. Ба назарам ӯ чунон одами мӯътабар, доно, кордон ва бузург метофт, ки мислу монандашро дигар пайдо кардан мумкин набошад ва баъзан чунон муғамбир ва сипоҳ метобад, ки кас намедонад ба кадом хислати ӯ бовар кунад; ҳеч нафаҳмидам, ки ӯ чӣ хел аз сад навадро мезанад. Хостам аз калонсолон маънии ин чизро пурсам ва донам, ки ӯ чӣ хел ин корро мекунад, аммо аз сиёсати амаки Юсуф тарсидам. Тарсидам, ки агар ягон кори нобоб бошад, дар бало меонам.

— Ӯ даҳани амма, говата хай карда биё! Гуфтам-ку!

Ин хитоб маро буд, аммо дигарон ба тавалло даромаданд, ки аввал гови онхоро қабул кунад.

— Ман медонам аввал кадом говро қабул кунам! Дуздҳо қарақчӣ мезанад... Гови ин бачча то пагоҳ истад ҳам, вазнаш дигар намешавад, аммо гови шумо камтар атоларо ронад.

Онҳо гӯё бо забони махсус ҳарф мезананд ва ман намефаҳмам. Ва ман ҳайратзада будам, ки гови назди тарозу атола ронд, ҷараксааш ба мӯзаҳои хиромии амаки Юсуф расид. Амаки Юсуф ба соҳиби гов чизе нагуфт, ба атрофиён аҳамият надод, балки рост ба гов дида дӯхта, ба сухан даромад:

— Ҷонвар-э, аз азоб халос шуд.

Ба назари ман гов, ки андаке пештар дам карда буд, ба пӯсту устухон гашт: шикамаш фуру рафта, зери қабурғаҳояш кома шуд ва мӯхраи пушташро қабза карда гирифтан имкон дошт. Гови сурхчаранг як бор нафаси дароз гирифт, ки боз шикамаш дамид ва аз нав ҳам нафас берун кард, ки шикамаш монанди пӯсти ғабғабаи одами аз гӯшт афтида кашол шуд ва фаҳмидам, ки чаро амаки Юсуф «аз азоб халос шуд» гуфт.

— Ту писари Рачаби неконӣ не! – боз ба касе нигоҳ накарда сухан кард амаки Юсуф ва ин ҳарф ба ман саҳт расид. Ҷуз нос-

каду илочи дигар ё бурхоне надоштам, ки писари Раҷаби неконӣ буданамро исбот кунам.

— Марҳамат! — носкаду ро дароз кардам ба ӯ.

Вай хандид. Ман гиристам. Аламам омада гиристам, ки ӯ маро писари Раҷаби неконӣ не, мегӯяд.

— Дидӣ, дидӣ? Нагуфтам... Ман медонистам, медонистам, ки ту ба вай нарафтаӣ. Писари ӯ мебудӣ, ҳоло даҳ бор говатро рӯйи тарозу меовардӣ.

Акнун амаки Юсуф ба ман нигоҳ карда сухан мегуфт. Вале ман ором намешудам. Намедонам, ки падарам маро барои имтиҳон фиришод. Ва ё барои омӯхтану донишони хислатҳои ҳамин одам.

Амаки Юсуф ҳомӯш ҷониби гови мо рафт. Ресмон кашида овард. Болои тарозу набароварда, ғавҷбро тела дода, дарун карда ба боз ғавҷбро пӯшид, ки он тараф молхонаи деворғирифта бошад, вале он тараф низ дашт буд ва амаки Юсуф ғавҷбро барои тасаллии дили хеш сохта буд, ки моли қабулкардари аз моли дигарон фарқ кунад. Дар ду канори ғавҷб ду ҳодаи дароз гузошта буданд ва моли қабулшуда ҳатман бояд аз пайи кушодаи ғавҷб мегузафт. Говон он тараф гузафта чаро мекарданд, ҷойро бегона медиданд ва ҳамроҳонро ноошно ва баъд ба ғурру фиш мебаромаданд, шох ба шох мешуданд, буккачаҳо аз як сар говонро бӯй мекашиданд, баъд говон ба умеди гиёҳи сабз пеш мерафтанд — ба ҷониби рӯдбор. Амаки Юсуф медонист, ки дур намераванд, гум намешаванд, бепарво буд. Дастере ҳам надошт, ки сари говонро гардонад.

Амаки Юсуф гови маро даруни ғавҷб ронд. Ғавҷбро пӯшид ва сари мизи ба болояш як пора алвон партофта омад. Қвитансия навишт ва ҳомӯш ба ман дароз кард. Нағирифтам. Токиашро аз сар гирифт, қвитансияро даруни тоқӣ гузошт, пӯшид. Бо ман «чангӣ» шуд. Бо дигарон муомила мекард:

— Гови атолаҳуратро ҳай карда бар! — рӯ овард ба марди тарсу, ки сангпӯштор гардан даруни шонаҳо мекашид ва ба марди дигар рӯ овард. — Ту донӣ худо, ба говат кунҷора дода, оби зиёд хӯрондӣ ё не?

Вай одам безобита шуд. Худ ба худ аъзои баданаширо меҷунбонд; китфак мезад, вале ҳарф намезад. Зуд-зуд мижа мезад, лаб мелесид, бинӣ мекофт, гӯш мекофт, бинӣ мекашид, ба нӯги остин пок мекард, чизе гуфтан меҳост, аммо дар гулӯаш ғамбода дамид ва ба назар ҳар тори ришу мӯйлаби зардаш ҷудоғона меларзид ва абрӯвонаш банавбат ҳаракат мекард. Ҳама ба ӯ нигаристанд. Мисли паррандаи дар гулӯаш чизе дармонда гардан ёзида чизе гуфтан меҳост, аммо наметавонист..

— Ба худо андохтам-а!

— Ҳа... ҳамин хел... — Даст ба гардан бурда гулӯ молида, боазоб посух дод марди зардина.

— Боракалло! Мард будай... Акнун бигӯй, ки говат чӣ қадар бор дорад?

— Ягон даҳ-дувоздаҳ пуд будагист.

— Рост, ин вазни зиндаи обу кунҷора хӯрдааш, бораширо гап зан!

— Ҳамин қадар, ки гуфтам, раис.

— Лучаку пӯсткандаш шаш пуд...

— Неее...

Амаки Юсуф ба ман ҳам нигоҳ намекард, ба марди зардина ҳам. Ба дигаре фармуд, ки говашро рӯи тарозу барорад. Ў гови он касро баркашида гирифт ва ба ман фармуд, ки ғавҷубро кушода говро ба «говхона» дарорам ва ҳудаш танаффус эълон кард. Мардум мағал бардоштанд ва ба зорӣ даромаданд, ки то танаффус говашонро қабул кунад, розӣ нашуд. «Говатон хӯрдаширо ронад, сонӣ қабул мекунам», мегуфт.

— Писари Рачаб, ҳамроҳи ман биё! – ба ман рӯ овард ӯ ва ман хайрон будам, ки чаро бо мани кӯдак чунин рафтор мекунад. Розӣ нашудам:

— Амак, роҳи ман дур. Илоҷаш бошад, пули говро диҳед, равам.

Ў хандид. Баланд не, гулӯй, ба содагии ман ишора мекард:

— Пулро ба додот медиҳам. Ту – бачча, аз ин ҷо то Некон пул бурда наметавонӣ... Исто, ки ҳуди додот чаро наомад?

— Кӯҳ рафтанд, барои ҳезум.

Чанд муддат, ки ин ҷо будам, пай бурдам, ки сухани амаки Юсуфро ду қардан мумкин не. Аз даҳонаш сухан барояд, дигар намешавад: «худо якта, гап якта» сари сухан такрор мекунад ӯ ва мефаҳмонад, ки ҳарфи зиёд ғойида надорад. Ҳамин чизро доништа дудила шудам, ки ҳамроҳи ӯ равам ё не? Равам, ба бозгашт дер мешавад, наравам, ҳоло ӯ аз қабули гов чизе нагуфтааст ва ба падар чӣ ҷавоб бурданро мамедонам.

— Гард! – фармуд ба ман ва дигар ба касе чизе нагуфт. Қаламу қоғазашро ба сумкаи банддор андохт, сумкаро бар китфаш овехт ва ба ҳозирон рӯ овард: «Эҳтиёт шавед, говатон ҳамаро наолонанд!» Ва ба говҳои он тарафи ғавҷуб як бор нигоҳ қарда, мазмун, ҳамаашро ба ойинаи чашмаш сабт кард ва қадам ба пеш андохт...

... Як арӯсак ба дастони ӯ об андохт, сачоқ дод...

Ва мо ба хонаи навсохт даромадем. Деворҳои хона гуландова дошт, бўйи коҳу гил меомад. Амаки Юсуф мӯзахоҷашро кашид, беруни остона андохт, рӯи кӯрпача дароз кашида ба лӯла тақя зад. Ман нони фӯтаро кушода рӯи дастархон гузоштам, чой гардондам, нон пора қардам. Ў зери лаб табассум кард; ба рафтору худкории ман нигариста, табассум кард ва нон гирифт. Арӯсак ду коса шӯрбо овард.

— Баччаҳотон кучо, амак?

— Дар хонаи очашон... Шӯрбоя хӯр...

Дигар чизе напурсидам. Ё дароз кашид. Хобаш бурд. Хоби ман ҳам омад, аммо баданамро мепучидам, ки хобам набарад. Назди арӯсак баромадан мехостам. Вале аз сиёсати амаки Юсуф метарсидам.

Токии ӯ афтид; сараш якбора ҳам хӯрда, дасти муттако гузоштаашро совида фаромад, дасташ рӯйи болишт дароз рафт ва тоқӣ пушти болишт афтид. Коғазе, ки ба номи падарам навишта буд, даруни тоқӣ, гӯшаҳояш қат шуда, қолаб гирифта буд. Ман гардан ёзида менигаристам, ки дар он чӣ навишта шуда бошад. Ҳарфҳои қачу қилеб ва калимаҳои ба русӣ ғалат навиштаи ӯро хондан ва маънӣ гирифтани он осон набуд, лекин ҳуди ӯ маънии навиштаҳояшро нағз медонист. Ба ҳар ҳол гардан ёзида, пеш лағжида, ҳафҳои навиштаи ӯро ҷанг амдохтам мехостам. Аммо янбора «қағғ!» гуфта нафас гирифтани ӯ маро аз раъям боздошт. Фақаг калимаи сиёҳу чопии «квитансия»-ро хондан осон буд.

— Вақт шуд! – аз беруни дар садо баромад, садои арӯсак, вале амаки Юсуф садои ӯро нашунид, мазмун, арӯсак аз ман шарм карда паст гуфт. Ман аввал хостам, ки аз вазъият истифода бурда ӯро бедор кунам, то тезтар қорҳоро сомон гардонем ва рӯзона ба манзил расам, аммо шайтон бардорам дод, ки назди арӯсак баромада, пурсу посух кунам, ба ин мард кӣ будану барои чӣ дар ин манзили наву нотаӣёр танҳо буданаширо пурсам, чаро мисли канизак итоатқор ва обандози дасти амаки Юсуф буданаширо чӯё шавам ва бисёр андешаҳои дигар...

— Додарак, ун қаса бедор қунед!

Ман ба шумо гуфта ва расонда наметавонам, ки ин чӣ садое буд; садои булбул, сор, қабк ва ҳар мурғаки хушхон ҳам чунин нест. Дар қойҳои мо ин хел овоз, ин хел ҳусн ва ин хел одобрӯ ба як қалима ифода мекунам: ширин. Вале мо қӯдақон ин ҳарфро танҳо нисбати шириниҳо медонистем: қанд, набот, асал. Ва баъзан аз шунидани чунин номҳо лаб мелесидем. Рост, намедонистам, ки ин арӯсак ба амаки Юсуф кӣ мешавад, ба ҳар ҳол ба ӯ – ба амаки Юсуф ҳавасам омад, ҳатто ҳасад ҳам буд. Ақли қӯдақонаам мегирӣфт, ки амаки Юсуф хушбахттарин инсонӣ рӯйи замин аст.

— Додарак, бедор қунед, ун қас аз қор дер мондана нағз намебинанд!

Маълум, ки арӯсак тағу тирези амаки Юсуфро хуб медонад.

— Ҳар вақт чӣ хел бедор мешуданд?

Қасдан буд ин саволи ман; қавоб мехостам ба он, аммо арӯсак хомӯш буд. Берун аз дар истода ҳарф мезад. Ҳамин қадар тахмин мекардам, ки аз сиёсати мардак метарсад. Дар қӯхистони мо ҳамин хел як тарс ё эҳтиром вучуд дошт ва занон онро риоя мекарданд.

Ба орази гандумгуни ӯ хайратзада менигаристам. Арӯсак аввал нигоҳи маро пай набурд ва он вақт ки худ аз худ даҳонам воз монда, гӯё бо даҳону чашму гӯш хусни зебои ӯро тамошо мекардам, ҳолати маро, дилу нияти маро пай бурд ва эҳсос кард, ки чӣ зайл дили ман ба чамоли бемисли ӯ гум мезанад. Дар он ҳолат, дар он замон ман аз амаки Юсуф як чиз меҳостам: маро ҳамроҳ набарад, балки гӯяд, ки ин ҷо истода ба корҳои рӯзгор мадад бикун... Арӯсак тамоми дилу нияти маро пай бурд, ки дигар чизе нагуфт, рӯй тофту ба ошхона рафт... Ман намедонистам, ки чӣ кор кунам – бедор кунам ё дастархонро чамъ карда бардошта, ба ошхона равам... Хеле андеша кардам, ангушт газидам, нохун хойидам ва яқбора лаби дастархонро гардонда, бардоштам, чашмонам илтиҷоомез ҷониби ошхона равон шудам. Аммо намедонистам, ки чашмони ман чӣ илтиҷо доранд.

— Аз кучо мешӣ, бачча?

Ба ҷойи ҷавоб дастархон сӯяш дароз кардам, ки ман барои ҳамин омадам. Муродам он буд, ки ӯ наздиктар ояд, дастархон аз дастам гирад, ақаллан ранги рӯяшро аз наздик бином.

Ӯ кушт маро. Гӯё аз дилу ниятам бохабар шуда, наздик наомад ва ё аз амаки Юсуф метарсид, ки ба ин ҷо даромаданамо набинад. Ман ин муроди ӯро фаҳмидам; худам ҳам меҳостам зуд бароям. Аммо ба забонам ҳарфе омад, ки намедонам барои чӣ гуфтам:

— Ман қар вақт шуморо хабар мегирам!

Ӯ табассум кард, чизе нагуфт. Дандонҳои сапеду симзадааш барқосо осмони диламро ларзонд ва гумон кардам, ки дилам зери поям фуру галтид.

Аз он ҷониб садои сурфа баромад, дили ба зери пой афтидаам ларзид. Арӯсак дандон газид ва ман пай бурдам, ки барои ин ҷо даромаданам танбех мегирам. Зуд дастархон бардошта як пой аз остона берун мондам ва мисли амаки Юсуф сурфидам, то маро бинад ва донад, ки дастархон овардам.

— Ҳа! Он ҷо чӣ кор мекунӣ? – ба сиёсат пурсид ӯ ва қариб тозон ҷониби ошхона омад.

— Дастархон...

Ҳамин қадар гуфтам ва дастархони рӯйи дастамро аз рӯйи остона беруни дар баровардам.

— Туро кӣ дасёр кард? Худаш мегирифт!

— Пойи шумо ба дастархон расид, ман ғундоштам...

— Ҳаа, ту ҳам ҳамин ҷойӣ?

Табассум дар лаби арӯсак шикаст...

Ман ҳам шуда, дастархон рӯйи остона гузоштам.

Амаки Юсуф ба ҷое, ки шохон пиёда мераванд, рафта омад. Арӯсак ба дасти ӯ об рехт. Пас мӯзаашро пӯшида, бо ман қаҳрӣ барин сумка ба китф овехта, ба арӯсак рӯ овард: «Имшаб намеоям.»

Ў пешопеш ман аз пас чониби пиллачо мерафтем, хомӯш ме-
рафтем. Афсонаҳои бобому бибем ёд меомад: дев, парӣ вайрона,
чордевор ё горро пеши назарам меовард.

— Дер шудааст, офтоб қариб шинад... — худ ба худ мегуфт ӯ
ва ман дахон пур мекардам, ки диламон ба бедор қардан нашуд,
гӯям, худдорӣ мекардам ва қарор додам, ки то ҳуди амаки Юсуф
напурсад, чизе нагӯям.

— Вай бояд бедор мекард, — рӯ тофта ба ман гуфт ӯ.

— Чанд бор ба дар омад. Аз ман хоҳиш кард. Дилам на-
шуд...

— Дилам нашуд... Кор дил дорад? Кори ҳукумат, кори давлат!
Ғафлат қардан лозим не!

Ман ният мекардам, ки аз ӯ пурсам, арӯсак кист? Аммо ӯ бо
ҳар гуна суханони ба давлату ҳукумату сиёсат вобаста дами маро
дарун мегардонд... Тез мегашт, қариб медавид...

Одамон гирди тарозу омада буданд. Ҳар кадом шохбанди го-
вашро медошт. Вале дуртар аз онҳо ба замин нигоҳ қарда наме-
шуд... Амаки Юсуф ба одамон эътибор надод, балки ба замин; ба
гирду атрофи тарозу ба говони шикамашон фурӯрафта нигариста
заҳрханда қард ва ғавҷӯбро кушод.

— Ҳай кунед говотона!

Ҳама ҳайрон буданд. Мӯйсафеде одати ўро медонистааст, ки
шохбанди говашро кушода, аз ғавҷӯб дарун қард ва пеши амаки
Юсуф омад:

— Чанд пуд мегӯед говотона, амак?

— Худат медонӣ, баччам!

— Худам донам агар, ҳашт пуд, ин мешавад як саду сӣ
кило...

— Андаке зиёд намекунӣ?

— Ана як саду чил кило!

— Барак ёв!

— Гови ман шонздаҳ пуд, раис, — як марди фўкчухт пеш
омад.

— Говат шонздаҳ пуд бошад, қафо биист, дар ин обрав ҳоло ин
хел гов пайдо нашудааст... Моли сарзамини саҳт калон намешавад,
ҳамиро медонӣ? Қафо биист. Ту биё, чўра! Чанд мегӯӣ?

— Худатон як чиз гӯед!

— Баробари гови мӯйсафед мебарояд?

— Камак зиёд кунед!

— Рав, саду панҷоҳ кило!

— Гиред!

— Савдо ана ин хел мешавад, дар таги биниат бўӣ гирифта
мегардӣ?

Як муомилаи амаки Юсуфро пай барам, дигарашро пай наме-
бурдам, ҳушу ёдам ба арӯсак банд буд. Имшаб ӯ намеоям, гуфт.

Ў танҳо дар ин хонаҳои нимобод чӣ кор мекарда бошад... ва на-
медонам, ки онҳо ба ҳамдигар кӣ мешаванд, инаш ҳам, онаш ҳам
ягон чиз намегӯяд, ки кас аз рӯйи мурочиаташон дарёбад.

— Амак, бевақт шуд, ман кучо меравам?

— Ҳамроҳи ман меравӣ! — бепарво ҷавоб дод ӯ ва афзуд: — Гов-
бон доштем, аз ҳар афтида пояш шикастааст...

Ҳамроҳи амаки Юсуф говҳоро пеш андохта, ба говхонаи колхоз
бурдем, амаки Юсуф ба саройбон чизе гуфт ва аз сарой аспро баро-
варда савор шуд ва ба ман фармуд, ки ба пушти зинаш шинам.

— Некон меравем, амак?

— Не, шаҳр!

— Не, шаҳр намеравам... додом парешон мешаванд! — мак-
сад он буд, ки амаки Юсуф район равад ва маро назди арӯсак
гузорад, ман худамро ба беморӣ зада оху воҳ кунам, арӯсак сари
маро дорад...

— Бишин, пушаймон намешавӣ...

Дар пушти зини ӯ нишаста мерафтам, лекин дилам аз паси асп
лағжида мефаромад ва пас тохта то назди арӯсак мерафт ва рӯ ба
рӯйи ӯ маъсумонаву маҳзун қарор мегирифт...

Ман чунин хонаро бори аввал дидам. Дар деҳаи мо масҷидҳо
гачқорӣ, меҳмонхонаҳои баъзе касон гачқорӣ, вале ба зайле ки
хонайи Боҳочӣ бошад, дар ягон ҷо нест. Ба ном меҳмонхона,
аммо ба ҳаёли ман он ҷо касе намедарояд, агар лозим нашавад,
намедарояд. Бар қади самти офтоббарои ҳавлӣ хона, бар қади
самти шимол хона; пешайвонҳои барқад дорад, вале меҳмон-
хонаи офтоббаро аз ҳама ачибу ғариб: ойинабандӣ аст сақфаш,
деворхояш. Қандили хонааш аз сақф ҳам, аз паҳлӯҳо ҳам метобад;
дастархонаш ҳам дар сақф метобад, аммо меҳмонҳо сарзеру сар-
нагун метобанд. Пиёлаҳо сарнагун, чояшон намерезад, чойникҳо
пастгуна сарпӯшашон намеафтад... Ва даҳони ман яла аз сақф ба
зер менигараму намеафтам... ва боз ба ёди ман афсонаҳои момову
бобоям меояд, ки замоне ҳама чиз сарозер мешавад, мегуфтанд...
ман худамро сарозер дидам ва чашм пӯшидам, то афтиданамро
набинам. Аз ҳама ачибаш он ки токии амаки Юсуф, шапкаи пеш-
баланди амаки Боҳочӣ аз сарашон намеафтид... Тахмону меҳроби
хонаи ӯ низ ба тахмону меҳроби хонаи дигарон монанд набуд: ба
ҷойи шиша ойина буданд; хона дарозу тӯлонӣ менамуд. Дар ин
хона як кас сад кас метофт ва як чиз сад чиз... Ман дар паси зини
амаки Юсуф шалпар шуда омада бошам ҳам, хисси кунҷқобиам
бедор гашта, шавқам афзуда буд ва меҳостам ба ҳар ойинапораву
тахтаойина нигарам, худамро не, дигаронро бинам. Зеро худамро
дар шибдори хона дида, дилам монд, ки ба он сару либос дар
ин хонаи озода нишастаам: Тоқиям пӯпакдори гардак, куртаам
бӯғакдор, эзорам... беҳтараш нагӯям: на ба шим мемонад ва на
ба почомаи урфӣ. Росташро гӯям, ба ранги шим дӯхтагӣ, аммо

дахани пояш танг, ҳалқаҳои тасмагузаронӣ ҳам дорад, аммо ман ба ҷойи тасма ресмони канаб гузаронида сахт бастаам... Лекин мӯзаамро дар берун кашидам ва бо фармуди амаки Юсуф зери қубури об пойҳоямро шуста, сонӣ ба хона даромадам. «Чашми шогирдатон тез» ҳамин қадар баҳо дод ба ман Боҳочӣ ва амаки Юсуф шинос кард: «Писари Рачаби некони». Баъд хомӯш шуданд. Ман гумон доштам, ки Боҳочӣ ана-ана либоси маро наҳ мезанад, қишлоқӣ буданамро писханд мекунад ва амаки Юсуфро сарзаниш, ки чаро чунин касонро ба хонаи ман меорӣ, аммо чунин ҳарфҳо нашуд. Маро ба ин даргоҳи ба назарам, бемислу монанд овардани ӯро нафаҳмидам. Говҳоро меоварду барои дастёрӣ ҳамроҳ мегирифт, гапи дигар буд, лекин ба пушти зини Мушкинаш савор карду овард. Дар роҳ як ҳарф гуфт: «Вақти бузкашӣ шавад, дар ягон тӯй омада бозии Мушкинро тамошо бикун.» Ин ишора ба бузкашии ҳудаш буд. Ҳар қадар Боҳочӣ дар доройиву обрӯмандӣ овоза дошта бошад, амаки Юсуф дар човандозӣ дошт. Овозаи ҳардуро шунида будам, акнун худашонро дидам... Ҳавливу ҳарами Боҳочӣ аввал диққатамро бурд, сонӣ ғашамро овард. «Чӣ лозим ҳамаи ин карру фарр?» ва як ҳарфи падар ёд омад: аввал ӯ мегуфт, ки ҳар аз ҳар монад, гӯшашро мебуранд, баъд шарҳ меод: «Тамоми кори инсон аз рӯйи ҳавас ё ғараз аст – ҳавасаш ба тақлид мегардад ва ғаразаш ба қасос.» Ин ҳел ҳарфҳоро падарам мегуфт, аммо ман аз як гӯш мегирифтаму бо гӯши дигар мебаровардам... Ин табиати мардуми кӯхистон: аз шаст, ки гузаштанд, ҳама суҳанашон ҳикмат, рамз, масал, киноя мешавад ва бештар панд... Ҳасад мабар, ба моли мардум ба чашми бад манигар, ба кори бад тақлид макун, касеро изо мадеҳ... ва бисёр ҳарфҳо, ки ба гуфтан адо намешавад...

Амаки Юсуф қачпахлӯ кард, чунон ки дар хонаи арӯсак карда буд, дар он ҷо якто буд, дар ин ҷо садто метофт; ӯ дар шифт ҳам қачпахлӯ зад ва чунин менамуд, ки дунбааш дар сакф ширеш шудааст. Боҳочӣ аз дар даромад ва омин карда дастархонро гирифтанд... Ин корро ӯ намекард, балки ҳама кори хонаро писараке мекард, ки ӯ ё ба синни ман буд ва ё хурд буду калон метофт ё калон буду хурд менамуд... Боҳочӣ сурфид. «Баччаи худӣ» ба ҷавоби сурфаи ӯ гуфт амаки Юсуф ва ба ҷойи дастархон соҳибхона ду-се чилди болишт партофт. Сонӣ як ҳалтаи кандирро аз таҳмон гирифта, ба миёна гузошт. Амаки Юсуф хуб ба ҳалта нигарист, сонӣ ковок шуда, сари зону хест ва ҳалтаро чаппа карда, афшону такон дод ва пул рехт аз даруни он, чош шуд дар миёни хона ва чашми ман сиёҳӣ зад. Ҳалтаро ба кунҷи хона андохт. Ба ҷояш нишаста, фармуд: «Писарам, садсӯмиашро садсӯмӣ, панҷохсӯмиашро панҷохсӯмӣ, биступанҷсӯмиашро биступанҷсӯмӣ даста мекунем... Яксӯмиашро ҳам.»

Нахостам, ки хайратам ошкор шавад. Аз ин рӯ гӯё ба пули зиёд аҳамият намедодам ва намекурсидам, ки ин қадар пул аз кучост. Дар обрав ҳама медонанд, ки Боҳочӣ директори комбинати ғӯшт, амаки Юсуф – пайдогар...

— Ин пули ҳамон говҳо... Пули ту ҳам дар даруни ҳамин, – ба ман шарҳ меод амаки Юсуф; аммо лом намегуфтам, гӯё пул лозим набошад... Вале сабр карда, ҷавобашро аз дигар ҷо дарёфтам: Боҳочӣ берун баромада буд ва гуфтаи амаки Юсуфро настунида, ба хона даромада дигар хел фаҳмонд:

— Пули Комбинат. Пагоҳ супоридан лозим...

Амаки Юсуф аз ин ҳарфи Боҳочӣ безобита шуда, дар ҷойи нишасташ ҷунбид ва ба ман нигарист. Ман чашмамро ба пеши худ карда, варақ-варақ пул мечидам ва ба амаки Юсуф меёзидам, ки гирифта ба ҷилдҳои болишт андозад...

Пулдастакунии падарам дигар хел: агар ӯ сад сӯм пайдо кунад, хатман як коғазашро қат карда, дар қабаташ пулҳои ҳархелаи дигарро – даҳсӯмӣ, яксӯмиро гузошта, сад гуфта, як сӯ мекӯнад ва ҳар қадар ки дошта бошад, ҳамин хел мекард... Аммо пулдастакунии инҳо тамоман дигар: яксӯмӣ ба даҳсӯмӣ ҳамроҳ нашавад... балки ман дар он тӯб чандон яксӯмӣ надидам, ҳатто сесӯмӣ низ кам буд. Наход ки ягон рӯз ҳамин сирру савдору ба падар гӯям...

— Хушат ба кучо рафт?! – аз ман пурсид амаки Юсуф.

— Монда шудам...

— Ҳа, кори ҷаҳон осон не...

Баччаеки дигар ҳам монда шуд. Яқин ӯ дар ин кор одат кардааст, аммо монда шуд. Намедонам, ки мисли моку ба ҳар коғаз рафта омадани даст монда қард ё хомӯшӣ? Ва ё фикру андешаи зиёд? Хомӯш кор мекардем, ба зайле ки ҳарф шавад, асрор хувайдо мегашта бошад... Андешаҳои онҳоро намедонам, андешаҳои ман дигар хел буд: «Наход ки замини вазнин дар сари шохи гов бошад?» Ва дергоҳ дар дил ин савол тақрор мекардам, ҷавоб ёфта наметавонистам.

— А, амаки Юсуф?

— Чӣ мегӯӣ?

— Наход ки ҷаҳон дар сари шохи гов бошад-а?

— Намедонам барои дигарон чӣ хел, аммо барои мо ҳамин хел... Ин барои мо... Лекин аслан ҷаҳон бар пул аст.

Сарфаҳм нарафтам ба ҳарфи ӯ, як муддат ба рӯяш нигаристам. Вай гӯё ҳарфи гуфтаашро фаромӯш кард ва ларзаҳои савиду панҷохиро ба болишт андохтан аз қораш лаззат мебурд ва гоҳ-гоҳ миёни абрӯвонаш гирех мезад худ аз худ. Ба сақф, ба паҳлӯҳои хонаи ойинабандӣ менигаристам, ки қиёфаю дилу нияти ӯро дарёбам, вале чашмам ба пулҳо меафтид: сақф пури пул, деворҳои ойинабандӣ пури пул, болиштҳо пури пул, хона пури пул... Олам пури пул... Худ ба худ хулоса мебаровардам, ки амаки Юсуф ода-

ми андак не, олам бар пул бунёд дорад: муомилот, харидуфурӯш, доду гирифт – ҳама муносибатҳои иқтисодиро дар пул медонанд. «Пул агар дар киса нестат, сайри бозорут ғалат» мегӯяд халқ ва ман андеша мекунам, ки пул надоста бошӣ, аз остонаи хонаат дуртар намеравай, суханат асар надорад, корат равнак намегирад, дегат намечӯшад, теғат намегузарад; теғи касе бурро мешавад, ки пул дошта бошад. «Аспи одами серпул бидав мешавад» ин сухани падарам, аммо он вақтҳо ман ин ҳарфро ба маънии аслиаш мефаҳмидам...

... Ба хона даромадани Боҳочӣ андешаҳои маро парешон кард. «Чег задаанд, тез гашта меоям» гуфту баромада рафт. Амаки Юсуф дигаргун шуд. Ранги рӯяш дар ин хонаи нурбор, ки аз сақф ҳам, аз деворҳои ойинабандӣ ҳам қандил месӯхту равшан мекард, ранги рӯяш тағйир ёфт; андешаманд гашт, худ аз худ мушакҳои рӯяш мепарид... Акнун диққати маро бештар ӯ чалб мекард; пул, сақф, пахлӯҳои ойинабандӣ аҳамият надоштанд. Рангаш дигар шуд, ба назари ман ӯ ба гумонам: тағи дилаш сиёҳӣ баровард. Равшан дидам, ки оҳ кашид, аммо баланд не, балки нафасашро аз димоғ баровард...

Амаки Юсуф даҳони лӯлаҳоро баст; ресмони аз даруни нифаи лӯла гузаронида ро таранг кашиду баст ва вазнин хест аз ҷояш. Нафаси дароз бароварда хест ва дари миёнаи тахмонро кушод ва лӯларо бар рахти лӯлаҳои дигар гузошт. Боз дараширо пӯшид. Азбаски амаки Юсуф бо танаш пеши тахмонро гирифт, шумурда натавонистам, ки чанд лӯлаву болишт ҳаст. Ҳамин қадарашро дидам, ки ҳамаи лӯлаву болиштҳо чилддор буданд ва тахмон ба андозаи лӯлаҳо буд ва ӯ лӯлаҳо ба андозаи тахмон дӯхта шудаанд. Агар тахмони Боҳочӣ мисли тахмонҳои одамони ба ин қор шавқманд шишабандӣ мешуд, баъди дарро пӯшидан ҳам лӯлаболиштҳоро шумурдан мумкин буд, азбаски тахмони ӯ ойинабандӣ буд, болиштҳо ба чашм наметофтанд.

— Ҳушат наравад, тез-тез даста бикун...

Ба ман буд ҳарфи ӯ, ба мани хушбохта. Мазмун, ӯ аз мушоҳидаҳои ман: даҳон яла монданам, ба андеша рафтанам... чӣ рамуз гирифт, ки пушаймон тофт, аммо ман хурсанд будам; хурсанд будам, ки чунин қору рафторро дидам ва ягон вақт рост ояд, ба касе ҳикоят мекунам. Ва ҳамон вақт ба сарам зада буд, ки касе ба ҳикояти ман бовар намекунад, балки маро ба девонагӣ мебарорад.

— Кай бармегардем, амак?

— Баргаштан намегурезад. Ҳозир ҳам хоҳем, рафтан мегирем...

Фаҳмидам, ки маро оварда, пушаймон шуд. Лекин намефаҳмидам, ки чаро дар бораи пул ва соҳиби он чизе намепурсам, устони хонасохтаро доништан намехоҳам; ойнаи зиёд диққати маро чалб

намекунад... рафтан меҳоҳам, баргаштан меҳоҳам. Сахт дилгир шудам, ба танг омадам, аммо намедонистам, ки чӣ хел ба амаки Юсуф фаҳмонам. Ба назарам ӯ одати маро пай бурдааст, вале чизе гуфта наметавонад; ҳарду аз якдигар вобастагӣ дорем: вай овард. Ман асроре дидам. Бояд бо хушӣ барад.

— Амаки Юсуф!

— Чӣ мегӯӣ?

— Комбинат ҳисобчӣ надорад?...

— Дорад... Ҳамаш дар дасти Боҳочӣ...

Вале ман маънии сухани ӯро нафаҳмидам, ки киноя буд ва ё дар ҳақиқат ҳамин хел?

Амаки Юсуф сахт парешон буд. Парешонии ӯ дигар хел: мисли мо гирифтори андешаи ҳештан не, балки хавфомез, ҳаросомез... Агар пештар пулҳои дарзакардаи моро бо ҳавас ба чилди болишт меандохта бошад, ҳолиё чанголи зада, коғазхоро чун ҳазон ба ҳалта андохтан меҳоҳад; дасташ ба қор, хушӯ ҳаёлаш ба дигар ҷо; чашмаш ба дар, гӯшаш ба берун; ягон-ягон нафаси дароз мебарорад, ки охро монад. Ман ҳеҷ чиз намефаҳмам. Ҷавонписар ҳар бори ин қорро қардани амаки Юсуф аз тағи абрӯ ба вай зехн мемонад. Чизеро тахмин мекунад, чизеро пай мебарад, аммо забон мегазад – ҳамин хел таълим гирифтааст...

Амаки Юсуф ба танг омад; беқарор гашт. Пулҳои майдари чанголи зада, ба чилд меандоخت ва мисли қоҳ ба мушт пахш мекард. Нашуд. «Дор!» гуфт ба ман. Даҳони қилдро доштам. Вай дудасти пулхоро бардошта ба чилди болишт меандоخت. Ман ҳис мекардам, ки дастонаш меларзанд. Арақ қард ӯ. Бо остини қурта пешонииашро пок қард. Нашуд. Як қилди ҳолиро гирифта дурусттар арақи сару гарданаширо тоза қард. Аввалин бор медидам, ки қас дар ҷои нишасташ ин қадар монда шуда, арақ мекунад... Мардумони кӯҳистони мо вақте арақ мекунанд, ки дарахт буранд ё замин гардонанд ё санг шикаста барои иморат сохтан қашонанд; ин хел ки мард дар ҷои нишасташ чунин шалпар гардад, надидам. Якбора ғамгин ҳам шуд ва баъд худ ба худ ғазаб қарда, намедонист, ки алам аз кӣ гирад. «Тез бошед, баччаҳо!» садои гулӯӣ ва зерӣ лаб баровард ӯ коғазҳои ба тағи қӯрпача рафтари бо ангушташ берун қашада. Ба назар хавфери ҳис мекард, хотираш ноқӯр буд... Қисмаш дар ҳона, рӯҳаш ҳамроҳи Боҳочӣ. Ҳамин хел дарёфтам ғами ӯро, ҳамин хел тахмин қардам парешонии ӯро.

Ӯ боз дари тахмонро қушод, Ман қӯшиш мекардам, ки лӯла-болиштхоро шумурам, аммо амаки Юсуф қасдан пеши тахмонро мегирифт; ҳамин қадар дидам, ки лӯлаболиштҳои аввал раҳзада рӯқашӣ сафед доранд, қуроқӣ ҳастанд ва баъзеашон шилшилаи дарози аз рӯқаш бароварда доранд, ки аз тори қанде нишеб шуда, ҳам зеб мебахшид, ҳам асрор ниғаҳ медошт.

Амаки Юсуф калиди тахмонро гирифта берун баромад. Дуруда-роз ғайб зад... ва дарро базӯр кушода даромад. Ман дам ба дарун гирифта танҳо ба писарак менигаристаму фикру ҳаёл мекардам; аз ӯ бисёр чиз пурсидан мехостам: кӣ будани худашро донистан мехостам; ҳар гоҳ ё дер-дер ба миён омадани ин корро пурсиданӣ будам; муносибати амаки Юсуфу Боҳочӣ ва пулро ба хона овардани ӯ, чаро ба бегонагон бовар карда пул даста карда, ба тахмон гузоштаниш ва бисёр-бисёр чизҳоро донистан мехостам, аммо метарсидам, ки саволро диҳаму ҷавобашро нашунида амаки Юсуф аз дар дарояд, кунҷковии маро пай бурда, дар дил шубҳа мекунад ва ба сарзанишам мегузарад; неки карда, одами худ дониста, ба ин ҷо оварданаширо таъна мезанад ва боз ба таъкид мегузарад, ки падарат одами хуб, ман туро писари ҳамон кас дониста ба ин ҷо овардам, кўрнамакӣ мекуни... акнун ҳамаашро ба додот мегўям... Ва он гоҳ ман аз падарам танбеҳи зиёд мебинам; ҳам барои на-пурсида ба шаҳр рафтанам, ҳам барои дер монданам, боз барои дар ҳаққи Юсуф барин одами мўътабар беҳтиромӣ карданам... ва аз ҳама бадаш барои ба чунин корҳо диққат доданам ва чунин рафторҳоро дидану донистанам. «Туро кӣ мондаст ба ин кор? Сад бор гуфтам, ки ба роҳат рост гард, ба моли мардум чашм мадўз, бади касро магўй, бинӣ ҳам, надида ангор... Пул чирки даст, ба об расад, шуста мешавад; касе аз пул обрӯ нагирифтааст... пул касро як медавонад, баъд чунон мешинонад, ки чунбида наметавонӣ... Бадтарин, пузўртарин душман пул аст...» Ман медонам ӯ боз чиҳо мегўяд: «Туро кӣ гуфт, ки ба он ҷо рави? Туро кӣ гуфт, ки ба он пул даст занӣ? Туро кӣ гуфт, ки ба ҷойи пулгузоштаи онҳо нигарӣ... Чашматро мекобам, дастатро мебуррам, забонатро канда мегирам, поятро зада мешиканам.» Гўё бемурувват, бераҳм, ҷаллод аст додои ман.. Нее, таънааш ҳамин хел, насихаташ ҳамин хел... Аз ҳама бадаш: сари ғазаб мегўяд ин ҳарфҳоро, баъд ғамгин мешавад, сархам мегардад, андешаашро ба касе намегўяд; аз кори ҷаҳон, аз кирдори одамон мулоҳиза мекунад ва «чаро?» мегўяду ба саволаш ҷавоб намеёбад, худро мепучад, забонашро мегазад ва мушаки рўи чапаш тез-тез мепарад: «Ман чӣ хел фарзанди ноаҳл, касофат, бадбахт ва берўзӣ тарбият кардаам?»

— Амак, додом маро мекушанд...

— Ҳамин вақт ғамам – ғами додои ту!

Ҳо, ҳар кас ғамашро ҳуша медонад ва аз ҷиготу ташвиши ӯ пай бурдан мумкин, ки ғамаш кўх барин. Вай як лаҳза қачпахлӯ кард ва ба сараш як чиз буд: ҳар ранг гуфтаҳои одамонро тасаввур кард – бо гунаҳгорон чӣ муносибат кардани одамони органро пеши назар овард; гунаҳгороне, ки гуноҳашонро икром намеку-нанд чӣ ранҷ мебинанд; пасон пеши назар овард, ки Боҳочӣ зери шиканча чӣ зайл ўро мефурушад: ҳама гуноҳи ӯ, мардумро фиреб дода молашонро арзон гирифта, дуболову себоло фойида мекунад;

бисёр маккори хилагар, ҳар чӣ шудам, аз дасти ӯ шудам... Вале чӣ шуданашро намегӯяд ва онҳо ба даст афтодани ӯро мефаҳманд... Боз шиканча мекунад. Боҳочӣ як-як шариконашро ном мебарад, ҷойи пулро мегӯяд ва чунон он пулҳоро ба номи шарикон тақсим мекунад, ки худаш бегубор мемонад. Ва амаки Юсуф ҳамин қадарашро низ тасаввур мекунад, ки Боҳочиро зери новаи осиеб андозанд, хушк мебарояд...

Амаки Юсуф парида хест. Баробари кушода шудани дарвоза ва садои даруни ҳавли омадани мошин ӯ парида хест, аммо берун набаромад. Холо намедонист, ки вай мошини кист. Мисли кӯдаки озордида ва ранчида лабонаш парида майли гирия карданд, аммо баробари шунидани садои сурфа аз чашмонаш ашк шорид. Ӯ садои сурфаро шунида шинохт ва маъниашро дарёфт, барои ҳамин гирист, вале оби чашмашро пок накард, то Боҳочӣ бинад...

... Аммо Боҳочӣ ба гирияи ӯ эътибор надод. Чашмони амаки Юсуф ба ӯ дӯхта шуданд ва «мана бин, мана бин» мегуфтанд, вале Боҳочӣ намедид. Вай муддате миёни хона рост истод: манаҳ сойид, хеле ба гилеми қолии чигарранг дида дӯхта, аммо онро надида рост истод, пасон сар боло карда ба ойинаи дари тахмон зехн монд. Амаки Юсуф рамуз гирифта калидро сӯйи ӯ дароз кард. Боҳочӣ каф ёзид. Вай калидро рӯйи кафаш гузошт. Боҳочӣ калидро миёни панчаҳо саҳт чафид, ки обашро мебароварда бошад ё алам аз калиди «бахт» меситонида бошад... Пасон...

Пасон дари тахмонро кушод, лӯлаболиштҳоро гирифта, рӯйи хона андохт ва ду болишти бешилшиларо ҷудо кард ва боз калидро ба амаки Юсуф гардонд ва фармуд, ки болиштҳоро гирифта берун барорад.

— Ман ба вилоят меравам...

Ҳамин қадар гуфт ва амаки Юсуф сар чунбонд. Аммо ин муоилаи онҳоро ман надидам. Сӯҳбати пасти онҳо ба гӯш мерасид:

— Медонӣ, Калон мерафтаанд.. Писари Қаландар калон мешу-дааст... Медонӣ, кн чӣ гуфтани гап? Агар писари Қаландар калон шавад... Не, намешавад... Болиштҳоро дар мошин мондӣ? Не, вай калон намешавад... Вай калон намешавад... Мо мегузorem, ки...

КОРВОН

Бехтарин мошинҳои автобаза сӯйи Масчоҳ корвон баста буд, вале аз сабаби набудани роҳ сездаҳ рӯзу чаҳордаҳ шаб байни Дашти Миёнаву ҳавзаи Дехманора хоб кард; роҳро палоракиҳо вайрон карда буданд. Аввал сангу чӯб карда мошинҳоро аз роҳ гардондани шуданд; диданд, ки корашон барор намегирад, воти сарчӯро канда, обро нишеб карданд, то роҳро чаркан карда, рафти корвонро боздорад. Ду мошин аз об он тараф гузашт, як мошин миёни обканд монд, дигар мошинҳо ба об нарасида буданд, таноб баста мошини миёни об мондари кашида пеш гирифтанд, вале намедонистанд, ки боз ҷӣ кор кунанд. Се тан он сӯйи об монданд, об роҳро канда, ба нова табдил меод ва фурутар мерафт. Ронандаҳо аввал гумон доштанд, ки касе пайдо мешавад, пеши ин корро мегирад; обро мебандад, роҳро соз мекунад ва мошинҳоро ронед, меғӯяд. Аммо ин хел нашуд, онҳо сездаҳ шабонарӯз он ҷо монданд.

«Ҳой, тирезаҳои мошинро маҳкам карда хобед, ки мардум хито шудагӣ!» – аз ин тарафи об садо мекарданд ронандаҳо.

«Инро медонем, лекин мард бошед, ба ҷойи мо омада истед!» – шӯҳӣ мекард Сайфулло, ки нав мошини дар об мондари кашида бароварда буд,

Онҳо шӯҳӣ мекарданд, аз ду тарафи об ба ҳамдигар меғуфтанду мешуниданд, вале ҳамин ки шаб фаро расид, парешон мегаштанд, биму ҳарос дилашонро ба тақопу медавард ва диданд, ки касе ба имдод намерасад, ҳудашон баромада даҳанаи оби партовро бастанд, то об ба сарчӯй равад, аммо ҳамин ки обро баста ба роҳ мефаромаданд, боз об адирро канда, роҳро кофта, сӯйи Зарафшон нишеб мешуд. Пойиданд ва диданд, ки ин корро баччаҳо мекарданд; баччаҳое, ки аз сӯхбати калонҳо рамуз гирифта, кӯчро раво намедонистанд.

Ронандаҳои боркаш дар ин мулки «бегона» гушна монданд, охирин нонҳои қоқи дар ҳалтачаҳо эҳтиёту бачо кардашонро хӯрданд, вале ҳоло ҳам баумед буданд, ки раису ҷамоат пайдо шуда халқро ба ифоқа меоранд ва мошинҳо кӯч бор мекунад, аммо аз об садо меомаду аз онҳо на... Сонӣ мошини охири корвон фармон тофта, бозпас рафт ва баъди ду рӯз баргашт. Сарони ноҳия ҳам омаданд. Обро бастанд, роҳро боз карданд ва ҷониби

Палорак рафтанд. Раису оксакол ҳам пайдо шуданд. Ва баъд дар деҳа маҷлис даъват карда мардумро ҷамъонданд, ки кӯчидан ҳатмист ва сар тофтан суде надорад. Халқ ризою норизо, руҳсат шуд, ки қорвон сӯйи Палорак ҳаракат кунад. Мошини Сайфулло аз паси мошини аввал мерафт. Дар фарозаки даромадгоҳи Палорак писараке дар пушти мошини аввал часпида баромад, вале ба бардорзани роҳи ноҳамвор тоб наоварда, ба замин афтид. Сайфулло, ки расораси мошини пеш мошин меронд, якбора тормозро пахш кард ва ба пеши мошин бархӯрдани писаракро пай бурд. Аз мошин фаромад ва писараки тарсону ларзон аз таги мошин баромадаро як шаппотӣ зад. Писарак бари рӯяшро дошта гирён ҷониби ҳонашон рафт...

Ронандагони қорвони мошинҳоро дар меҳмонхонаи фароҳи марди дастархондор Мирзоҳаким шинонда ҷунон меҳмондорӣ карданд, ки сездар рӯзи мусофирӣ аз ёдашон равад ва баъд ҷунон шуд, ки ин рӯзу ин дастархон дар ёди ҳама монд: дари меҳмонхона нимроғ шуда, писараке сар ҳалонд ва ангушт сӯйи Сайфулло тир карда гуфт: «Ана ҳамун, ана ҳамун дандонтилло!» ва ҳудро пас кашид. Ба ҷойи ӯ марде пайдо шуд, ки дар даст қорди гарони қассобӣ дошт. Ӯ бе пурсишу бе ҳаю бош дастархонро пахш карда, ҷониби Сайфулло меомад, ки ниҳоятӣ ғазаб буд. Тухмҳои пухтаи рӯйи дастархон рехта, гӯшти пухта ва нон зерӣ пояш пахш мешуданд; донаи зардолую гӯлинг аз зарби пояш пош меҳӯрданд, магар чашмаш хун гирифта буд, ки чизеро намедид... Дигарон низ барои нигоҳ доштани ӯ бархостанд ва пой ба лаби дастархон гузоштанд. Доштандаш, саҳт доштанд.

— Сар диҳед! Ин бачча чӣ ҳақ доштааст, ки писари маро занад?! – талвосаи аз дасти онҳо раҳо шудан карда дод мезад ҷавонмард.

— Аҳо, аввал пурсишу баъд кушиш, – ба мард рӯ овард Сайфулло, – агар ман мошинро намедоштам, бачатон таги мошин монда мемурд, чӣ қор мекард?

— Он гоҳ хуната дармекашидам...

Сайфулло дигар ҷавоб надод, дам ба дарун зад ва ба дигарон нигоҳ кард, ки бо ин мард чӣ қор қардан мумкин бошад.

— Сар диҳед маро, нобакорҳо, то ҳол баччаи масҷид аз қасби бегона шаллоқ нахӯрдааст! Барои кӯчондан-қу омадӣ! Ҷойи гарамро хунук қардан омадӣ! Баччаро задан чӣ номаҷкулӣ?! Ҳоло-қу ин баччаи ман, кӯдаки ғафвораи масҷиди қадри ватанашро медонад... Гумон қардӣ, ки баччаи ман нафаҳмид, ки барои чӣ омадӣ? – ҳар дам аз дасти онҳо раҳо шудан хоста даст мекашид, тақон меҳӯрд, уштулум мекард ва баробари ҳаракатҳои ҳарф мезад.

— Сар диҳед ўро, қу ҳакин қас маро кушад! Гӯе ки дигарон аз масҷиди қам бошанд, – ғурур қард Сайфулло. Мардак ҳайрон ба Сайфулло ниғарист:

— Ёро бубин, боз дӯғ ҳам мезанад... О ман ҳақ дорам, ки хуни ту ро резам, ту баччаи маро задӣ!

— Рост, задам...

— Ана, дидед? – худро ҳақ дониста ба дигарон рӯ овард. – Сар дихед, ман очаи зори ин зӯрро нишон диҳам!...

— Лекин баччатон гуфт, ки барои чӣ задам?

— Гуфт: ҳам ба мошин заду ҳам ба даст, гуфт.

— Аҳо, баччаро ҳой гӯед, назди ман пурсед, ки барои чӣ задам.

Лекин, ҳарчанд баччаро ҷеғ заданд, аз дар наомад, гурехт.

— Дидед, аҳо, баччатон гурехт, барои ҳамин аваал пурсиш вон гаҳе кушиш, гуфтаанд... Писаратон пушти мошини пеш часпида баромад, аммо дошта натавониста, афтид ва агар мошинро қарор намедодам, гелида зери ҷархи мошини ман мебаромад...

— Як бори дигар гӯй... аз мошин афтид? Ба мошин часпида баромада буд?

— Ҳо аҳо, ҳамин хел, ки гуфтед.

Мардак аз шасташ гашт ва акнун пай бурд, ки рӯи дастархон аст. Дастонаш магар сушт шуданд, ки корд афтид, дигарон ёро сар доданд ва аз рӯи дастархон канор баромада нишаст, нонро гирифта бўсид, ба чашмонаш молид ва омин гирифта, ба корд ҳам нигоҳ накарда, барҳост, аз дар баромад.

Ранги Сайфулло канд, сонӣ ба худ омад. Зеро рафторе, ки ӯ кард, на ҳар девона мекунад. Баъди рафтани ӯ меҳмонхона орому хомӯш шуд ва боз ғалмағал гашт; ронандаҳо баробар гуфта, рафтори мардро таҳлилу танқид мекарданд, меҳмонхонадор аз онҳо узр пурсид, ки кори нашуданӣ шуд. Ва дере нагузашта падару писар ба дар ҳозир шуданд..

— Писарам, ҳамун одами тиллодандон ту ро зад? – пурсид падар.

— Ҳо.

— Барои чӣ зад?

— Ҳамту зад.

— Зад, ҳамту зад? Барои ба мошин часпида баромада ва боз афтида, ба мошини ӯ заданат назад?

Писар чизе гуфта натавонист, сар ҳам кард.

— А! Барои ҳамин зад?!

— Ҳо.

Падар низ ба баногӯши писар зад ва фармуд, ки дую дубора дуруғ нагӯяд, сонӣ ба Сайфулло рӯ овард:

— Мулло Сайфулло, рафту Палорак кӯчад, кӯчи маро шумо мебаред.

Қатъӣ буд сухани ӯ, аммо Сайфулло нафаҳмид, ки чаро маҳз ӯ бояд кӯчи ёро бубарад, мошин бисёр, вай писари ёро задааст, чанд лаҳза пеш ёро куштани буд, дашном дод, барои писар ҷон

доданӣ буд, ин дам рафтораш дигар. «Шояд найранг бошад?» – аз дил гузаронд Сайфулло ва розӣ нашуд:

— Не, аҳо, ман кӯчи шуморо бурда наметавонам.

— Агар худат бурдӣ, бурдӣ, вагарна тамоми республика як тараф шавад, ки аз ҷом намечунбам... Маро чӣ кор мекунад? Мекушад? Мепаронад? Кушад, паронад, лекин ба ягон мошини дигар савор намешам.

Сайфулло ба андеша рафт, аз чуин ҳарфу қарори ӯ шубҳаи дилаш зиёдтар шуд ва ба дастархон ҷашм дӯхт.

— Худо яқта, гап яқта, хоҳӣ, ки ман аз Масчо ба ғарибиҳо равам, мошината ҳай қарда дари хона меорӣ, агар хоҳӣ, ки ман ғариб наштавам, намеорӣ, вассалом...

Мардакро ном Умарбек бурда, айбу эрод қарданд, гуноҳ ба ғардан ғирифтагӣ барин ба Сайфулло нигоҳ қарду баромада рафт. Ва Сайфулло ба андеша рафта, аз ғалмағали аҳли давра, ки дар ҳақи Умарбек меғуфтанд, ҳарфе намешунид. «Ҳамаи рафтораш тақал аст, падари дилсӯз ин ҳел фарзандро миёни мардум намезанад... Маро бурда қасос ғирифтанист... Намеравам... Агар наравам, маро гунаҳгор мекунад» – дар дил муҳокима мекард ӯ, сонӣ ба маслиҳати ҳамроҳон савол ба миён овард:

— Як қас накӯчад, дунё вайрон мешавад?

— Инро аз қалонҳо мепурсӣ, Сайфулло, лекин мо медонем, худат ҳам дидаӣ, ки як қас накӯчад, сад қас намекучад, – маслиҳат дод Яздон-полвон. – Ту аз ҳамаи инҳо бисёртар кӯч қашондӣ...

— Рост, қариб Масчоҳро ман кӯчондам, лекин ин хелаширо надида будам.

— Меравӣ, Сайфулло, дигар илоч нест, – маслиҳати ронандагони дигар буд..

— Кушад, шумо қасоси маро мегиред?..

— Намекушад, вай ҳам аз ҷони худ метарсад.

...Сайфулло, бахт аз тавакқал, дар дил қарор дод, ки кӯчи Умарбекро мекашонад, вале ҳамин ки ба мошинаш наздик шуд, аз нияташ ғашт; ду ҷархи пеши мошин ба замин ҳамвор шуда буд. Ӯ ҳам шуда дид, ки шояд ҷарххоро сӯроҳ қарда бошанд, аммо нишонае надид ва дарёфт, ки дамашро сар додаанд. Ӯ боз ба меҳмонхона ғашт ва ба онҳое, ки ҳоло ба қашондани кӯчи ягон қас вобаста нашуда буданд, арз қард. Яздон-полвон аз рӯйи фаросат «ин қори ҳамаи писарак» гуфт. Барои Сайфулло баҳона шуд, ки ба дари ҳонаи Умарбек наравад. Ба меҳмонхона даромада нишаст, то даме нишаст, ки ба ӯ гуфтанд: «Ҳама кӯчхоро бор қарданд, фақат мошини шумо ҳолӣ». Сайфулло паси сар хорид ва баъди ҳеле вақт ба оқсақол рӯ овард:

— Ман кӯчи ӯро мебарам, оқсақол, ё худаш, ё писараш маро ба ягон бало ғирифтор мекунад.

— Ҳеҷ бало намешавад, Сайфулло, баҳонааш ҳамин, ки бо мошини шумо равад, шумо не, гӯед, вай ғалаба мекунад...

Сайфулло боз бахт аз таваккал гуфт ва назди мошин рафт, ки чарххоро дам пур кунад. Ҳамроҳи ронандагони дигар чарххоро дам карданд ва бо раҳнамоии оқсақол ӯ мошинро сӯйи хавлии Умарбек ронд. Вале то дари хавлии ӯ роҳ набудааст, мошинро дуртар нигоҳ дошт.

Офтоб нишаст. Кӯҳистон тира гашт. Умарбек Сайфуллоро ба хонааш бурд. Зиёфат кард, вале барои кӯч кашондан рухсат надод.

— Ана дар ин хона дам мегирӣ, моҳтоб, ки баромад, мо кӯчро бор мекунем, ҳамин ки бор кардем, туро бедор мекунам, ба роҳ медароём.

Вале Сайфулло ба он хоначаи сангини хурду пастак даромадан нахост, дилашро воҳима гирифт.

— Не, ако, бехтараш дар мошин хоб мекунам.

— Волло монам! Як шаб дар хонаи ман меҳмон мешавӣ... Дар мошин хобат намебарад, тақар-тукур бисёр мешавад.

Умарбек қасам хӯрд, Сайфулло чизе гуфта натавонист. Ба хонаи пастак, ки ба сангдевор монанд буд, даромад. Дар сақфи пастаки хона чароғи давра месӯхт, рӯйи намади фарш ду кӯрпача болои ҳам густурда, ду болишт гузошта буданд. Сайфулло болои кӯрпача нишаст, Умарбек росто даст бардошт: «Қадам расид, бало нарасад, омин!»

— Бахузур дам гир, мо кӯч бор мекунем, – гуфта баромад Умарбек ва дарро аз болои ӯ пӯшид.

Дили Сайфулло сахт-сахт заду баъд қарор гирифт, чунон қарор гирифт, ки гӯё аз задан бозмонда бошад ва ӯ дам ба дарун гирифта гӯш медод, ки тапиши дилашро пай мебарад ё не. Тапиши дилро, садои онро намешунид, аммо пай мебурд, ки чизе дар сақфи синааш меларзад, дам ба дам меларзад. Хомӯш: хона ҳам, берун ҳам. Вале чизе тук-тук мекунад, гӯё аз тӯпхонаи Ботурхӯча – аз сари баландии болои деҳа ин садо меомада бошад, гӯё ҳоло ҳам дар он ҷо менишаста бошанд, гӯё ҳоло ҳам тӯп мепарронда бошанд, Сайфулло нишаста натавонист, хеста ба дар наздик рафт, дарро тела дод, ки берун кушода мешуд, аммо кушода нашуд. Якбора ба баданаш мурғак давид, сару рӯяшро арақ пахш кард. Вай бехуда аз Ботурхӯча ёд наовард, бехуда садойи дилашро ба садойи тӯпхонаи ӯ монанд накард; вақти деҳаҳои дигарро кӯчондан ҳар бор аз таърихи мири Мастҷоҳ Ботурхӯча қисса мекарданд ва мегуфтанд, ки аз мардуми Палорак эҳтиёт шавед, онҳо ба осонӣ ҷон намедиханд... Ӯ хост дарро сахттар тела дода, занҷирро қанда барояд, аммо ба шаъни ҷавонмардии худ муносиб надид, ки рафту ӯ барои эҳтиёт дарро маҳкам карда бошад ва ё ӯ надонаду писараш ин корро карда бошад, кори хуб намешавад. Ба ҳар ҳол боз як

бор бақувваттар тела дод, паҳлӯдарӣ аз сангдевор чудо шуд, аммо дар кушода нашуд. Сайфулло пиндошт, ки кори хуб накард, дигар ба дар кордор нашуда, ба берун диққат дод, ки садое меояд ё не. Садое набуд, гуё дар ин хонача маҳкам карда, соҳибони хона ба кучое рафта буданд. Аз роғи дар ба берун нигарист, дар торикӣ чизе ба чашм наменамуд, тахлукаю талвосаи кӯчборкунӣ набуд, аз рӯйи ваъда – маҳтоб, ки баромад, бояд кӯчро бор мекарданд, шояд баромадани маҳтобро нигарон бошанд... Не, бе маҳтоб ҳам дар хонадони ӯ ҳеҷ гуна тараддуи кӯч нест: на хонаашро вайрон кардааст ва на бораашро бастааст, фикри ӯро ба ҷуз ҳудаш касе намедонад: «Акои Умарбек!» – садо кард Сайфулло, аммо ҷавобе нагирифт. Паҳлӯдариро гашта ба ҷояш кашид ва аҳд кард, ки соҳиби хона ояд, вайронкориашро меғӯяд. Ин андеша ҳаёле аз фикраш гузашт, вагарна вақти чунин андеша набуд, ҳаёлаш ба кирдори соҳибхона банд буд ва ба тағи ин кор ақлаш намерасид. «Акои Умарбек!» – боз садо кард Сайфулло ва гӯш ба ҷавоб ба роғи дар бурд, аммо ҳама чоро ором дида, баргашта, рӯйи намад нишаст ва пушт ба девор тақя дод. «Чаро дарро занҷир кардааст? Барои нагурехтани ман? Ё барои безобита накарданам?» Аранге ба гӯшаш садои одамӣ омад, боз парида хеста ба дар наздик шуд ва хеле бадикқат гӯш дод; садо аз ҳавлиҳои дигар меомад, аввал кам-кам садо шунида мешуд, сонӣ ба мағал гашт; садои дашном меомад, ки аз нақӯчиданаш касе исрор мекард. Сайфулло донист, ки ин садои Умарбек не ва ӯ дар ин наздикиҳо набудагӣ барин. Гумон меравад, ки ахлу аёлашро гирифта аз ин ҳавлӣ ба кучое рафтааст ва танҳо барои аз сирраш огоҳ нашудани мардум, дар ба рӯйи ӯ бастааст. «Акои Умарбек! Ҳо, акои Умарбек!» Ин дафъа Сайфулло дарро тела надод, балки мушт зад. Аввал оҳиста ва якка-якка, сонӣ сахту тез ба дар мушт зад, аммо дар зарби мушти ӯро дошта натавониста, бо паҳлӯдарӣ берун рафт. Сайфулло боз дарро дошта ҷониби худ кашид, ки кори хуб намешавад. Одамӣ ҳамин хел: на токати гармо дораду на токати сармо – дарро кушода баромаданӣ мешавад, вале дар афтида роҳ кушода шавад, онро бозмедорад, ки кори хуб нашуд. Ҳамин вақт аз рӯйи ҳавлӣ садои сурфаи мардона баромад, ки номи Умарбекро гирифта мепурсид: «Кӯчро бор карда шудед, Умарбек» ва ҷониби дари афтида меомад. Сайфулло пай бурд, ки он кас бегона аст, овоз набаровард, балки худро пас кашид, вале дар равшании чароғи давра ӯро дидан душвор набуд.

— Умарбек!?

— Умарбек нестанд! – сар ба ҷойи дари афтида дарун кардани мардакро дида ҷавоб дод Сайфулло.

— Кучо шуданд? Кай кӯчашомро бор мекунанд?

— Ман ҳам мунтазир, ки кай бор мекунанд... Магар ягон ҷо рафтаанд, ки хойшон намебарояд?

— Кӣ лозим ба шумо? – аз оғил сар бароварда пурсид Умарбек,

— Шумо лозим, Умарбек... Ҳама бор карда шуданд, шумо мондед, мошинҳо нигарон.

— Бор карда шуда бошанд, рафтан гиранд, ман ҳоло молҳоро кушта – сар бурида нашудаам.

— Ба чӣ мекушед молҳоро, Умарбек?

— Ба кӣ монем, акои мулло Сафар? То гург хӯрдана кушем, хуб нест?

— Кори хуб намекунед, Умарбек, молҳора чӯпон пеш-пеш карда мебарад,

— Не, акои мулло Сафар, баъди сари ман хоҳ офтоб барояд, хоҳ не. – Корди хуниро, рӯи ҳавлӣ партофта ҷавоб дод Умарбек ва дари афтидаву Сайфуллои берун омадаро дида ҳайрон шуд. – Тарсидӣ, бачча?

— Не... Хобам набурд, баромаданӣ шудам... Андаке тела дода будам, ки дар афтид, амонат будааст.

— Амонат... Дар ин дунё кӣ амонат неаст? Ҳама амонат... Лекин ту тарсидӣ... Боз ман туро интиҳоб кардаам, дилу гурда дорӣ, гуфта... Маззаат набудааст...

— Охир овозатон набаромад, кӯч бор карданатон маълум набуд...

— Ваъда дода будам, ки моҳтоб барояд, кӯчро бор мекунем... Дидӣ, моҳтоб нав сар мекашад.

Умарбек ба дари парида аҳамият надод, ба мулло Сафару Сайфулло ҳам чизе нагуфта ҷониби хонае, ки зану фарзандонаш хобида буданд, рафт. «Хезед!» – фармуд ӯ. Зану духтараш тохта хестанд, аммо писараш нахест. «Аҳмадбек, хез!» Аммо писар худро ба хоб мезад ва ӯ бедор намешуд.

— Хез мегӯм!

— Ҳумм.

— Вақти ҳумм неаст, хез!

Вале писар сар печид. Падар кӯрпаро аз рӯи ӯ дур андохт. Аҳмадбек дастанахро каф ба каф гузошта, байни ронҳояш ҷо кард, ки хунук меҳӯрда бошад. Падар ӯро озод бардошта рост нигоҳ доштан хост, вале ӯ ҷуволи ҳолӣ барин майли ба замин хамидан дошт. «Рост ист!» афшонда мегуфт падар, аммо ӯ мас-ти беёд буд. «Хурду калонро ҷанг андохта метонӣ, рост истода наметонӣ?!» Ӯ писарро болотар бардошта боз афшонд, то бедор шавад. Ё хоб ширинӣ мекард ва ӯ рафтораш дурӯғин буд, ки бедор шудан намехост. «Рост ист!» болотар бардошту ба замин мезадагӣ барин дастанахро сушт кард, то писар ҳаросида бедор шавад, аммо писар ӯ писанд намекард ва ӯ гумон дошт, ки падар ӯро ба замин намезанад, лекин падар ӯро ба замин зад: бар қадаш боло бардошта, сари даст дошта афшонд, афшонду афшонд, ӯ бедор

нашуд ва баъд ўро ба замин зад. Писар як бор «уъ» гуфту ба замин дароз кашид ва баъди сўйи оғил рафтани падар ба нола даромад. Модару хоҳараш омада ўро бардоштанд. Нахест...

Сайфуллову мулло Сафар, ки рўйи саҳни ҳавлӣ буданд, аз чунин рафтори Умарбек дар ҳайрат монда, миёни худ мегуфтанд, ки мардак олуғда шудааст, чӣ қор қарданро намедонад: кўчро бор кунад ё на? Аз ин рӯ худро ба оғил мезанаду молашро мекушад, писарро озор медиҳад ва бо ҳар баҳонае қорро кашол.

— Аҳо, кўчиданӣ набошед, мошинро ба дигар ҳавлӣ барам? — аз дари оғил сар ҳалонда пурсид Сайфулло.

— Кўчиданӣ набошам, ҳамин ҳел мекунам?! — гўсфандони рўйи фарши оғил сарбуридари дар равшании чароғи фонус ба ӯ нишон дода гуфт Умарбек.

— Ин рафтори шуморо кас намефаҳмад, аҳо.

— Пагоҳ мефаҳмӣ...

— Чӣ ҳел пагоҳ? Ҳама маътали роҳ, боз пагоҳаш чӣ? Тоза дер шуд-ку?!

— Сенздаҳ рӯз истодӣ, дер нашуд, ба як рӯз дер мешавад?.. Пагоҳ ин гўсфандҳоро ба деги дарвешон меандозем, халқ меҳўрад, сонӣ фотиҳа гирифта меравем... Ба кўчидан ҳеч гоҳ дер намешавад... Нов мерем, меғўйӣ, Янтоқ мерем меғўйӣ? Ҳамун нову янтоқ дар ҳамин Масҷоҳ ҳам ҳай... Ҳамаро ба масҷиди миёна ҳой гўед, мулло Сафар...

Вале ба тағи дег оташ нагиронда ва мардумро ҳабар накарда, мургфарёд оқсақолу раис пайдо шуданд, ки кўч бастанро мефармуданд. «Ният қардиям, раис...» исрор мекард Умарбек, аммо сарони қолхоз нагузоштанд, ки ӯ гўшт ба дег андозад. Худашон кўчи ўро бор қарданӣ шуданд, аммо диданд, ки ин марди оташчашми шофбурут ақаллан раҳти кўрпаро нағардондааст, бўғчаашро набаствааст, сандуқро берун набаровардааст, ҳайрон шуданд: «Чӣ, шумо нияти кўчидан надоред?»

— Кўчиданиям, раис, лекин падару модарро ёдовар шуда, сонӣ кўчиданиям.

— Дар Янтоқ ҳам падару модарро ёдовар шудан мумкин. Фарзанди асил дар ҳама ҷо ёдовар мешавад... Ин ҳукми ман не, ки ба ман ситеза қунед, аҳо... Ҳукумат қарор қардааст, кўчидан лозим.

Умарбек ба онҳо чизе нагуфт. Рўйи замии нишаст, дастони ҳунолудашро ба замин молид ва сар ба зер афканд.

— Чӣ, кўчатонро мо бор қунем?

— Агар шитоб дошта бошед, бор қунед, лекин бафурсат бошад, худам бор мекунам.

— Аз ин зиёд боз чӣ ҳел фурсат шуданаш мумкин? Сенздаҳ рӯз аст, ки мошинҳо нигарон, ноинсофӣ аз ин зиёд намешавад... Дар

ин фурсат ҳазору як бор падару модарро ёдовар шудан мумкин буд.

— Раис, ба ман дӯғ назанед... Сенздаҳ рӯз ман нигоҳ доштам? Рафтан гирад буд! Лекин ман нахоҳам, намекуҷам, чӣ меғӯед?

— Акои Умарбек, медонам, ки нахоҳед, намекуҷед, лекин аз мардум ҷудо шудан хуб нест; ману шумо бо мардуми диёр зинда, — андаке нарм шуд раис, — гумон карда будам, ки дар ин қор ба мо мадад мекунад, шумо баръакс қорро пас мезанед.

— Чунин муҳит одами хубро ҳам бад мекунад... Ман кори шуморо пошна доданӣ неям, ба худ омаданиям. Наход ки кас як умр дар оташдони аҷдодӣ оташ гиронаду бе ғон фикру мулоҳиза онро хомӯш карда, яку якбора аз баҳраш гузарад? Шумо метавонед? Яку якбора аз баҳри падару модар гузашта метавонед?..

— Аҳо, ин гапҳоро монед, ман мачбур ҳастам, ки...

— Лекин ман мачбур неям, говронаи маро ҳеҷ кас аз дастам гирифта наметод. Дар ҳамун Янтоқи шумо барои ман пухта мондиан? Дар ҳамун ҷо ҳам меҳнат қардан лозим будагист... Ё амири Бухоро барин хоб рафта нон меҳӯрем?

— Аҳо, ин гапҳо ба кӣ лозим?

— Раис, ин мардак кӯчиданӣ набошад, ман рафтам, — Сайфулло аз фурсат истифода бурданӣ шуда қониби кӯча рафт.

— Исто, бачча, — ларзида ҳест Умарбек, — ту дар ихтиёри манӣ, ҳар чӣ гӯям, ҳамонро мекуни; кӯчи маро бояд ту барӣ!

— Ин хел бошад, бор қунед, охир!

— Сабр кун, ба худ оям...

...Умарбек ба худ омад; баъди ҳарфҳои сахту нохуб гуфта рафтани раису оқсақол ба худ омад ва биандешид, ки чӣ рафторҳои нозебо мекунад: магар барои кӯчидан ё нақӯчидан писарро ҳамин хел бар қад бардошта, ба замин мезананд? Гӯсфандонро аз як лаб сар мегиранд? Ронандаро оварда, хонабанд мекунанд?... Намефаҳмад, намефаҳмад, ки барои чӣ чунин рафтор мекунад. Ў, гӯё ки дар ин ҳавли қоре нашуда бошад, қасе вучуд надошта бошад, ба қизе эътибор надода, сӯйи қӯйи сари бора бирафт, то дастони хунолудашро бишӯяд: аввал дастон, сонӣ рӯяшро бишуст, ҳис қард, ки дар сару рӯяш таровате пайдо шуд ва дурудароз хоб ба об меғуфтагӣ барин дар равшании моҳтоб ба оби равон нигарист. Ҳа, гӯё ҳамааш дар хоб буд ва акнун бедор гашта таъбир меҷӯяд... Як қабл об хӯрд. Об сари дилашро равшан қард, гӯё то ин дам ҳамин як қуръа оби шифобахш намерасид; дилаш равшан шуд, мағзаш тоза гашт. Боз ба рӯяш об пошид, миёнбандашро қушода рӯй пок қард, аз нав ба миён баст ва гӯш ба деҳа дод; танҳо ҳамин вақт пай бурд, ки деҳа мағал аст, сағҳо гирогир доранд, мошинҳо садо бароварданд, мазмун, озими роҳанд. Вай тез по партофт, қариб, ки давад, сӯйи қӯча — қониби мошини Сайфулло. Мошини Сайфулло дар қояш набуд. Умарбек ба мошини аввал, ки аллақай мото-

раш кор мекард, наздик шуда пурсид: «Мошини Сайфулло кучо шуд?» «Бурафт!» ҷавоб дод ронанда «Кучо бурафт?» «Баргашту бурафт». Умарбек ба сони танаи дарахти каллакшуда меистод ва гӯё ҳамин лаҳза аз карда пушаймон шуд, ки гӯшти гӯсфандони куштааш бӯй мегиранд, касе онро намехӯрад: «Гурехт, ҷонашро халос кард». Сонӣ ӯ ба корвони мошинҳо нигарист, ки Палоракро кӯчонда буданд. Қадам зад; аз назди мошини охирин то назди мошини аввалин қадам зад, то Сайфулло ро пайдо кунад, аммо мошини ӯ наменамуд. «Рафт, хоп-холӣ рафт» ба саволи ӯ ҷавоб дод ронандаи аввал.

— Акнун кӯчи маро кӣ мебарад?

— Худатон: ё мошин киро карда мебаред ва ё пуштора карда...

— Хобата ба об гӯй, бачча, воло монам, ки як мошин чунбад...

...На танҳо мохтоб баромад, балки субҳ дамид. Аз кучое садои мошин баромад ва аз миёни чангу ғубор мошини Сайфулло пайдо шуд, ки аз доманаи деҳа меомад; дар роҳи ноҳамвор ва пурҳок чанг мекард. Аз тақон хӯрда, бардорзан карданааш маълум буд, ки холӣ аст. Вай омад-омаду дар ҷойи шаби дароз истодааш қарор гирифт ва ба Умарбек арз кард, ки оби мошинро рехта, оби тоза андохтааст.

— Лекин, бачча, мерафтӣ ҳам, дар ду дунё намебахшидамат.

— Не, аҳо, ман бе шумо рафтани нестам.

Ба кӯчи Умарбек ҳама баробар часпиданд ва фурсати зиёд нагузашта бор бастанд ва мардак хоҳиш кард, ки гӯсфандони куштаашро низ бор кунанд, дар манзили нав ба мардум пухта медихад ва боз хоҳиш кард, ки деги дарвешонро ҳам гиранд.

— Додо, додо, Аҳмадбек кучост? – ҳангоми ба мошин савор шудан пурсид духтар аз падар ва ӯ пай бурд, ки писар нест, дили падар мисли як пора яхи лағжон фурӯ рафт ва ӯ бори дигар зери обу арақ монд. Пой аз помонаки мошин бозгирифт, ба мошинҳои қатор нигарист, ки тамоми одамон ба ӯ нигоҳ мекарда бошанд; ба ҳоли ӯ, ба рафтори ӯ меҳандида бошанд, вале чунин ниятро дар онҳо пай набурд, баръакс ҳама ба пеш дида медӯхтанд, ки қай мошинҳо ба роҳ медароянд. Умарбек ба ҳона баргашт, ҳавлиро хабар гирифт; ҳонахоро хабар гирифт, оғилу коҳдонро хабар гирифт, аммо писаро пайдо накард.

— Аҳмадбеек, ҳооо Аҳмадбек! – садо кард ӯ ва дар ҷавоб аз назди мошинҳо чунин садо омад: – Чаро меистед!? Ҳай кун, охир! Ин Умарбекаш одам набудааст-ку! – Вале аниқ накард, ки овози кист. Лаби марзай пешайвон нишаст ва ба андеша рафт, ки чаро бачча чунин рафтор карда бошад? Барои задани падар ва ё аз ин ҷо рафтан намехоҳад?

— Акои Умарбек, намеравам, гӯеду монед-дия, ин қадар мар-
думро ба бузбозӣ андохтан чӣ ҳочат?

Умарбек ба ҳарфи бригадир чизе нагуфт, балки сар ба зер
сукут мекард ва намедонист, ки ба вай чӣ гӯяд: «Ман ба ӯ нафар-
мудаам-ку!» – сари забон меомад, вале намегуфт, ки онҳо бовар
намекунанд, бовар намекунанд, ки кӯдаки кӯҳпора ба чунин кор
ақлаш расад; ин кори бузургон, падараш ёд додагӣ, мегӯянд.

— Наравед, дигаронро аз роҳ надоред...

— Ман кистам, ки шуморо аз роҳ медорам? Ист гӯед, меистам,
рав, гӯед, меравам... аммо ҳозир не. То писарамро наёбам, наме-
равам... Агар хоҳед, кӯчи моро баред, писарамро пайдо кунам,
аҳлу аёл аз пас меравем...

— Лашу луши шумо ба ман чӣ лозим? Равед, кӯчатонро фа-
роред!!!

— Чӣ? Чӣ гуфти? Лашу луш гуфти? Чӣ хел лашу луш? – чаш-
мони Умарбек ба косаи хун гашта буд ва айёми офтобзард онро
равшан дидан мумкин буд, ӯ ба ҳамон шасте, ки хест, хост аз
гиребони бригадир гирад ва дар танҳои қусури беҳобии имшаба,
алами зодгоҳи аҷдодиро партофта рафта ва товони гум шудани
писарро аз ӯ биситонад: «Ман ба ту намеравам, нагуфтаам-ку,
калон! Ту мефаҳмӣ, ки писарам гум шудааст... Барои як торсаки
задани ун ронанда қариб неши кордаш карда будам, ҳоло ӯ гум
шудааст, ту бо ман лаф-лаф мекуни... Ҳай гӯ харата!... Намеравӣ,
будааст, ҳама палоракиҳо раванд, ман дар ин ҷо чӣ кор мекунам?
Зои сиёҳ барин ба сари лошаҳо «қоғ» мегӯям?... Шумо кай аз доду
фарёдатон мемонед? Шумо инсоф доред ё не?! Наход ҳама умр
калон ба хурд дод занад? Наход ки ҳама умр мо ҳарфи шуморо
гӯш кунем? Як бор шумо ҳам сухани моро гӯш кунед, охир!»

Зани Умарбек омад, духтараш ҳам омад ва бригадир шарм
карда бирафт: «Чашми шумо дар кучо буд, ки гум шудани ӯро на-
дидед? – ба онҳо гуфт Умарбек, вале ба ҳарфи ӯ ҷавоб намедоданд,
балки гунаҳкор барин сархам меистоданд. Модар ба чашмони
шавҳараш, ки ҷуста писарро наёфта буд, бовар накарда ҳама ҷоро
аз нав хабар гирифт ва пайдо накард, рӯи хавлӣ бахузур нишаст
ва худ аз худ гирия оғоз кард. Магар аз ин кӯчӯкӯч сари дилаш пур
шуда буд, ки акнун ҳолӣ қардан меҳост ва ё алами нагуфтаашро
ба воситаи гирия мегуфт...

Аввал садои як мошин баромад ва сонӣ маслиҳат қардагӣ
барин мошинҳо баробар садои дурудароз доданд, ки хабари ба
роҳ даромадан буд. Сигналашон қатъ мешуду боз давом мекард,
аммо ба роҳ намедаромаданд. Ва Умарбек дарёфт, ки барои ӯ садо
медиханд, ба сафар даъват мекунанд. «Хоҳед, шумо нишаста равед,
мо аз пас меравем», гуфт мардак ва ҳамин вақт чунон баланду талх
дод зад, ки шахи зери тӯпхонаи Ботурхӯча акс гардонд.

— Чӣ хел забонатон рафт, ки ин гапро гуфтед, маардаак? – бо гиря роз гуфт зан ва духтар модарашро оғӯш карда мотам гирифт.

— Хезед-э, бар зодатон қусур, Аҳмадбек намурдаастку!

Духтар сахттар ба модар часпид.

Мошинҳо боз баробар садои дурудароз доданд.

Умарбек гӯшҳояшро дошту сар дод, дошту сар дод ва ҳоло ҳам садои мошинҳо идома дошт: яке садои баланд дошт, дигаре паст ва сеюмӣ хиррӣ, гӯё барои садои баланд дилу чигари солим надошт. Мардак хуб ба садо гӯш дод, сонӣ сӯйи кӯҳ рӯ овард, гӯё дар ҷавоби садои мошинҳо гуфт:

— Не! То писарамро пайдо накунам, ба ҷое намеравам!!!!...

Модар, ки рӯйи замин менишаст: кӯдакона пой мезаду ғаш мекард, чашмонашро пӯшида менолид, ки писарашро пайдо кунанд: «Пеши пот мурам, кучо шудӣ? Наход, ки ман туро ба гургони кӯхистон партофта, сайру саёхат равам... Ҳооой пешмаргат шавам, Аҳмадбек...»

— Дамата гир, занак! Аҳмадбек намурдааст, ки нола кунӣ!

ЯКГҶША

Ҳанӯз андар дараи Ёс барф наборида ҳаво сард шуд. Шояд сардии барфи қуллаҳои дур бошад, ки бод меорад. Ё сардии борони дуввум, ки имсол дер омад. Ва ҳолиё сим-сим мерехт ва либосҳоро тар мекард ва гаштро душвор. Нам ва қатраборони хасҳо ва буттаҳо ва шохи дарахтону гулхорҳо эзор ва пойпӯши сайёдро тар мекард ва зиёда мегу туман. Ниммӯзаи резинии поям чандон боронманъ набуд, ҷуробҳоям низ тар шуданд ва камари ҳезумдоре набуд, ки оташ афрӯхта гарм ва хушк шавам. Камон ва чодаракро ба Имоми роҳнамо ва ҷойошно супурдам ва баргаштам ба ҷойи мошинист. Бо дараи Челонзор шеб рафтам ва рӯи об шудам. Бульдозер роҳро ҳамвор ва тоза карда, асари дандонаҳои чархаш боқӣ мондааст. Ҷо-ҷо сангҳо ковок шудаанд. Дар чунин шароит қадом савобталабе чунин қор карда бошад. Аз дараҳои боло ягон-ягон садои тир меомад... Ногоҳ чашмам ба ҷавоне афтод, ки баробари садои тир гӯшагро медошт ва як бор сӯйи об ҳам шуда боз қомат рост мегирифт ва машғул буд бо чизе. Ба баҳонаи дам гирифтани ва нафас рост кардани бунӣ санге нишастам. Ва зехи ба рафторҳои ӯ мондам. Ба назарам якгӯша менамуд ӯ. Ҳайратам афзуд ва таваҷҷӯҳ кардам дер. Ҳам мешуду рост ва гоҳ-гоҳ паси харсанге, ғӯте пинҳон мегашт. Аз ман на, ғӯё аз тамоми махлуқи рӯйи замин мегурехт ё пинҳон мешуд, то ғӯши буридаашро набинанд. Балки ғӯши ӯ бурида набуда, ба назари банди чунин тобад, ки то имрӯз гӯшбуридаро надида будам. Сарбурида, дастбурида, побурида, забонбуридаро дида ва олотбуридаву синабуридаву гӯшбуридаро шунида будам. Аз он ки ӯ набинадам, бо бунӣ ғӯту харсанг пештар омадам. Ӯ ҳам мешуду рост ва пинҳон аз қасон чизеро меҷуст аз бунӣ сангҳо. Ба назарам худро ба қасе намудани набуд, ки бештар ҳам меҳӯрд ва ба гирду гӯша дида намечаронд. Воқеъан, ғӯши рӯсташ бурида буд аз бех. Инсонӣ дар шакл но-мукамал метофт аз паси сар. Вале ҳанӯз аз пешрӯ надидаам, ки чун менамояд. Чизеро пай бурд, ки ҳамтар шуда ба роҳ нигарист ва ман худро паси санг кашидам. Аз тор садои тир баромад ва ӯ гӯшҳо бо қасон пахш карда нишаст. Наздиктар омадам. Ӯ даруни об даст ба ҳаволу ҳамаи сангҳо мезад, гоҳ ҳоли мекашиду гоҳ ширмоҳӣ мебаровард ва ба ҳалтае меандоخت. Дарёфтам қори ӯро ва шерак шудам, ки пеш рафтан имкон дорад. Зеро ӯ аз пайи ризку рӯйи будааст. Ақлкостагон барин остини чома бар назада

даст ба об меандозад; домону шолвораш низ тар. Сурфиданӣ шудам. Худдорӣ кардам, то натарсад. Вале ӯ чизеро пай бурд, ки аз об баромада, рӯи тобасанге қарор гирифт ва дам ба дам оби шорони остину домони хешро зехн мемонд. Пасон ба шаҳу шахпорҳои кӯҳ нигарист ва осема халтаи обшорро бардошта рафтагир шуд. Чашмаш ба ман афтод. Бозистод, нигарон монд. Халта аз дасташ лағзид бар замин надонистам, ки андохт ва ё аз тарс раҳо шуд. Ман низ бозистодам ва бештар таваҷҷӯҳ ба гӯшаш кардам; аз пеш низ якгӯша аст. Ӯ ба кирдори сангҳои қадоба ҳайкал гашта буд ва пиндорам чун буд, намедонам. Аз қатраҳои шоридаи домон ва чунбиши шилшилаҳои домон пай бурдам, ки меларзад: аз шардиву сармо ва ё аз тарс, торик бувад маро. Таъзим кардам ба ишораи салом. Ҳамчунон гунгу ҳамӯш ва ҳайратзада буд чун буди якгӯшаи афсонавӣ. Сонӣ чӣ маънӣ ва ё хавфу ҳарос кашид, ки пайи гӯши буридаро монда, гӯши солихро бо кафи чап пинҳон кард. Яқин аз мани бегона ҳаросид. Пеш омадам. Пас-пас рафт. Халтааш монд. Ба он ҷо расида халтаро хабар гирифтам. Чанд моҳӣ дошт. Халтаро бардошта сӯяш дароз кардам. Наомад. Пеш бурдам. Дуртар рафт.

— Натарс аз ман!

Ӯ сар чунбонд. Боз сар чунбонд ва боз... Ба пиндорам касе ўро ранҷонда ва ба одам бовар надорад.

— Ба ту коре надорам. Агар моҳӣ фурушӣ, меҳарам.

Ӯ боз сар такон дод. Гумонам, забонаш низ бурида. Андаки дигар пеш рафта будам, ки ҳам шуда санге бардошт ба ҳимояи хеш. Сару даст афшондам:

— Ман одами бад нестам! Меҳоҳам ба ту ёрӣ диҳам! Гӯгирд дорам! Ана дидӣ. Гулхан афрӯхта, гарму хушк мешавем. Ҷуз ин гӯгирд чизе надорам. Нигар, ман сафедмӯй; зӯрам ба ту намера-сад... Аз ман наҳарос! Дӯст мешавем!

Ӯ ангушт тир қарду афшонд: «Сипоҳ!»

Рафтагир шудам. Вале муаммои гӯши буридаи ўро надониста рафтагир беҳурматӣ ба касби хеш дониста, ҳезум чамъ кардам: шохча, чинга ва тарошаҳои пештабари ҳезумчиҳоро фаро овардам. Чун ҳама тар буданд, оташ фурузон намегашт. Олуғда аз кори хеш гаштам. Ба ӯ эътиборе надодам. Яке чашмам афтид, ки як бағал ҳезуми хушк дорад ва дуртар аз ман меистад. Хандида ишора ба омаданаи кардам. Ҳезум ба замин гузошту наомад. Гӯё ду ноошно, ду ваҳшӣ андар миёни кӯҳсор забону нияти ҳамдигарро нафаҳмида ва надониста, мағз гиҷ мекардему ҳарос аз якдигар доштем.

Барои шерак шуданаи ҳезумашро ба оташгоҳ овардам, вале оташ афрӯхта натавонистам. Боз нигаристам, ки қабзае хаси хушк дорад ва наздиктар омада.

— Ман шахрӣ, саёҳат омадам. Ҳамроҳам аз деҳаи поён: Имом — аз Чӯянгарон. Мешиносӣ?

Ў ба тасдиқ сар андохт.

— Агар донӣ, хуб. Акнун биё, оташро даргирон!

Бо вучуди ҳамин қадар шиносой наомад. Ҳасро гузошту пас рафт.

Оташ афрӯхтанӣ шудам. Ҳас як вағгиду мурд.

Ў боз ҳас овард. Наздик омад. Ҳасро аз тақи ҳезумҳо чо қарда, гӯгирд хост. Аввал даст ба салому ошноӣ дароз қардам. Воҳӯрдӣ қард ва қибрит гирифта оташ дардод. Ҳас боз вағгиду як чӯби хушк оташ гирифт. Ман табассум қардам, ў низ...

Ба киву чӣ будани ў қоре надорам. Вале асрори гӯши буридааш ором намегузорадам. Пурсидани шуда даҳон нимвоз медорам. Боз мепошам, то малӯл нағардад. Зеро базӯр ром қардамаш. Саҳл чиз метавонад рамонад. Ў мебинад, ки зуд-зуд ба гӯшаш менигарам ва лаб ба пурс қушодани ҳастам, аммо чизе монё мегардад. Баробари нигоҳам даст бар гӯши бурида мерасонад ва сар меандозад ба чойи чизе гуфтан.

«Ҳааа...»

Мениғарад ба ман маънӣ қаша аз садо. Дарёфта пурси нигоҳамро ва сар меҷунбонад. Ба гуфтан хомӯш аст. Аммо дили маро гургон тала доранд ва мағзамро занбӯрон лона қарда ва забонам хоришак бароварда. Даҳон воз мешавад, то пурсам... аммо...

«Чизеро пурсиданиед...»

«На.»

«Ҳа меғӯед, на меғӯед, фарқе надорад. Ман медонам, ки ба ман қоре надоред. Агар гӯши ман солим мебуд, дар ду дунё ба ман қордор нашуда гузаро шуда мерафтед. Азбаски ман якгӯшаам, таваччӯх мекунад. Ин асари воқеаҳои хунин.

— Чун?

— Дидед, чӣ ҳавасмандед? Қорғари орган?

— На. Ба шунидани чунин қиссаҳо шавқ дорам.

— Менависед?

— Қам-қам...

— Яқин маро қуста омадед.

— На, бародар. — ба оташи афрӯхта тахтапушт қардондам, то намаш қарад. Қорон монда, қари меғ қару рӯй ва либосро нам меқард. — На, бародар... Ин қизҳоро навишта намешавад. Қароӣ дониқани ҳудам ва бойгонӣ лозим. Қамоне ба қор меояд. Ману шумо қамин ҳел қавон намемонем-қу! Тағриҳ қам қунин: қамоне қир ҳоҳад шуд. Қасовандон таваччӯх ҳоҳанд қард, ки дар он рӯзҳо қарбуридаҳо қиро буданд ва қаллақурон қи? Қинақурон қи? Қинаи модарро қуридан қас... қи мемонад он қарафаш? Қайр, қуру намеравем. Аз ин қарта қаромадан муҳол.

— Шумо қам метарсед?

— На. Ман аз қизе наметарсам. Аммо қиринқам обқардор нест.

— Хааа...

— Агар Онҳо шуморо ба чунин ҳолу рӯз оварда бошанд, як масъала, агар Инҳо...

— Онҳо! Онҳо! – чониби кӯҳ ишора карда гуфт ӯ.

— Сидойҳо? Чолҳо? Ча-чаҳо?

— Малиш.

— Малиш?

— Ҳо.

— Малиш, Малиш, Малиш... Нашунидаам.

— Нашунидаед? Чунин ғаддорро? Чунин нокасро? Бади ба-донро?

— Охир ман бо чунинон сару коре надорам, ҳатто дар бора-ашон фикр намекунам.

— Охир онҳо... Охир онҳо фақат куштанд, хун хӯрданд... Чӣ хел?! Овоза нашуд?

— Овоза шуда бошад ҳам, бисёр, ки буданд, аҳамият надо-даам.

— Афсӯс... Қадаш як ваҷаб буд. Ана ҳамин қадар. – кафи даст андаке аз замин боло дошта нишон дод ӯ. – Чайравор мегашт – сар даруни китфон кашида. Дастаи ғоратгар дошт. Ба ягон тараф шарик набуд. Ҳар тараф зӯр барояд, худро ба он тараф мезад ва тороч мекард мардумро. Ба ҳамон қаду қомат шавки духтарҳои хурдро дошт ва бӯзбаллаҳо хидматаш мекарданд. Ҳар духтареро зери чашм карда бошад ва ё таърифашро шунида бошад, бояд пайдо карда меоварданд. Ў бо духтарон ҳар коре меҳост, мекард. Пасон «даҳонаш калон, фалонаш калон» гӯён мағ (мағз) мезад. Чунки ҳудаш як ваҷаб қад дошт. Лекин хешро шеру паланг во-намуд мекард ва хунхор нишон медод... Ин чизҳо ба шумо лозим не албатта...

— Лозим...

— Ба шумо қиссаи гӯши бурида лозим... Лекин ман ин фоҷиаро гуфта наметавонам. Танам ва дилам дард мекунад...

Ман хомӯш будам, ҳалалгор нагардам андешаҳои ӯ. Зеро гулӯяш, лабонаш ва парраҳои биниаш ба бозӣ омаданд. Ранги рӯяш тағйир ёфт. Хурд гашта, дилаш ба дард омада, ҳам хӯрд, то бинишинад. Ларзид. Шикам ба зонуҳо тира карда, сари по нишаст.

— Пештар бишин, нам кашидӣ. Боди сард сардӣ меорад.

Вале ӯ ҳарфи маро нашунида ангошт ва гирифтори андешаҳои хеш гашт. Аз ман чизеро паноҳ медошт. Худ бар он андеша ме-ларзид.

— Имом ҳам омад...

Ин ҳарфро низ ношунида ангошт ва ба роҳи омади ӯ нигоҳ накард. Ё худро дар ин олам намедонист ва ё чизе аз ин дунё диққаташро ҷалб намекард.

— Имом омад, меғӯям!

Баракс зонашро сахттар оғӯш гирифт, ки мегурехта бошад.

Имом наздик омад. Хаставу тар буд. Ҷавонро дида хайратзада ҷониби ман ишорат кард ба имои сар, ки ин ҳамроҳи ту чӣ кор мекунад. Ман низ сар ҷунбонидам, ки дар оташ гарм мешавад. Вале ӯ парвои тарӣ ва гарм шудан надошт, балки дуртар аз оташ менишаст.

— Ин ошнои маро аз кучо пайдо кардед? – мурочиат ба ман ва ишора ба ӯ кард Имом.

— Ҳамин ҷо рӯ ба рӯ омадем. Ҷавони ачиб будааст. Агар ӯ набуд, кори ман расво мешуд. Ҳатто оташ афрӯхта натавонистам. Мадад кард.

— Ин зӯр...

Ӯ сар боло кард, ки ҳолиё Имом лаб ба қисса мекушояд ва асрор хувайдо месозад. Ва ҷаста хеста пеш омад ва ба гӯши Имом фиччонд: «Боз нагуӣ, ака...»

Имом сар такон дод: «На!»

Якгӯша низ ба ҷойи миннатдорӣ сар андохт. Ва аз пеши назараш қисса гузашт, ки хубтар аз ӯ касе намедонист:

Ӯ дӯст медошт Паривашро. Париваши сиҳикомати нозукро, ки рухсори бўсанадидааш аргувонӣ буд ва ин ҷавон намеёрист лаб наздик барад бар он рухсор. Гох-гоҳ мувофиқ афтад, пинҳониву бачойӣ аз чашми бад ва наздикон ё лаби рӯд мефаромаданд ва ё сияхгӯшу лолачинӣ мерафтанд ба дараи Ёс. Рафторашон покизатар аз ин чашмаоб ва нозуктар аз сабзаву шукуфаҳо буд... Ва рӯзе гурӯҳи ахриманиро дучор омада паси ғӯту харсангҳо пинҳон гаштанд. Лекин чашми бад дидашон. Ҳарчанд фирор карданд, ба даст афтоданд. Низомипӯшони мусаллаҳ, ки дастаи ғоратгарро мемонданд, ба зорӣ, илтиҷо ва гирияи онҳо нигоҳ накарда, бурданд назди камондор. Хурдакаки лӯндаяки каллакалоне буд ва ҳайаташ сарфавҷҳои артиши бузургро мемонд. Имо кард, ҳама баромаданд. Ӯ дер ва зиёд нигарист ба онҳо навбат ба навбат.

— Дар паси ғармаҳо чӣ кор мекунӣ, малиш?

Ӯ посух гуфта натавонист ва дастагули парешону канда-канда ва шохчашикаставу гулбаргаш рехтаро ба камондори аз ҳудаш ба қомат пасттар ёзид.

— Ту чӣ кор мекунӣ?

Париваш низ ҷунон кард, ки ёраш карда буд.

— Ин гулҳо барои чӣ?

— Фардо 8 март, барои модарамон! – баробар посух доданд аз дили соф.

— Шумо ҳоло ҳам дар банди ҷунин идҳову ҳангомаҳо. Кӯред, мо дунёро дигар кардем, намебинед?! Кадом бобову бибит гул тақдим карда буд, ки ту кунӣ?

Онҳо мусичаҳои бегуноҳ барин гардан фуру кашиданд.

Камондор ба писар чандон эътибор надод, аммо хеле бодикқат ва дароз нигарист ба духтар. Париваш аз нигоҳи гургонаи ӯ чу барраи тарсу фурутар шуд ва ба ҳамроҳаш гӯшаи чашм андохт, ки аз нигоҳи ин гилдирак чизе пай мебарад ё на.

— Ин бачча кӣ мешавад ба ту?

Париваш нашунида гирифт пурси камондорро ва боз сӯйи писараки навхат зеҳн монд, то ӯ посух гӯяд. Писарак низ хомӯш буд.

— Ин сӯ нигар, ба ман! – аз зери манаҳи духтар даст андохта ва рӯйи ӯро ба хеш тофтани шуда фармуд камондор.

— Нарас! – фарёд зад писар ва дастагул бар ӯ андохт.

Малиш аз занахдони нозуки Париваш даст нагирифта пурғазаб сӯйи писарак нигарист.

— Сагира, маро Малиш мегӯянд! Ту бо кӣ шухӣ дорӣ?

Дасти рост, ки бар занахдони Париваш дошт, бо дасти чап гӯши рости чавонписарро сахт дошт ва парчин кард. Писарак аз озори сахти гӯш пой бар замин тира карда қомат афрохт, то гӯш аз ҷанголи Малиш раҳо кунад, вале дасти омӯхта ба чунин корҳо анбӯрвор тофта буд. Писарак гардан тофта банди дасти Малишро газидани мешуд, наметавонист. Ва чунин рафтори ӯ камондори хаширо зиёдтар ба хурӯш овард. Вай даст аз занахдони духтар баргирифт ва дудам аз наёми миён баркашида рост ба беҳи гӯши писарак бурд ва шартӣ аз беҳ бурид. Хуни тези навҷавонӣ шорид бар гардану китфи рост. Фарёди талху баланди духтару писар баробар боло шуд ва гӯши бурида дар дасти Малиш монд.

Ҷавонписар бо дасти рост гӯш пахш мекард, то хунро боздорад, хун аз миёни панча мезаҳид.

Париваш хештан бар ёраш андохт, то даво бахшад, вале панҷае бар мӯйи сараш омада, пас кашид. Зери манаҳ, гардани сафед ва чоки гиребони сарсинаи ӯ ба чашми Малиш омад. Чу даррандаи ба хашм омада чашм танг кард. Аломати ниҳояти ваҳшоният ва ҳолати хунхорӣ ин дарранда буд. Гӯши бурида ҷониби Назрӣ дароз кард. Ӯ нагирифт, ки дигар пайванд нагардад.

— Бигир! Бихур!

Назрӣ ҳайрон ва гаранг; як чашм ба гӯш, чашми дигар ба Малиши дамида, ҷӣ кор карданро намедонист.

Малиш гӯш бар рӯйи Назрӣ зад. Он ба замин афтод. Аммо дар баробари дарди гӯш чавонписар ҳеҷ озоре дарк накард.

— Акнун ҳалол шуд... Бардор!

Назрӣ дергоҳ ба гӯши бечон нигарист, вале кароҳатдор дониста, набардошт: «Ҳаром шуд...»

Малиш ин ҳарфро ба тавру фаросати хеш фаҳмид ва кашидаву кушода ӯро ба лағад зад.

Назрӣ пеши дарди гӯш лату дардеро эҳсос накард. Балки Париваш дод зад:

— Ӯ чӣ гуноҳ кард?!

Малиш посух надод. Хомӯш, чӣ вачху киёфае ки дошт, зишттар гардонида, панча ба гулӯи духтар зад ва пуршаст пеш кашида лабони ӯро зери дандон овардани буд, ки комати боло гирифтаи Париваш баландӣ кард аз қади паканаи ӯ.

Назрӣ дарди гӯшро фаромӯш карда ду даст мушт карда ба фарки сари Малиш фурувардани буд, ки боздоштандаш.

Малиш дандон сойид. Рӯ ба Назрӣ овард: «Қаҳрамон шудан мехоӣ? Бар зидди Малиш шӯридани ҳастӣ? Ба касе насиб намекунад. Бо Малиш сар ба сар шудан беақлист... Бихур, гуфтам, бихур!!!»

Ба чондораш имо кард Малиш. Чондор тозон омад. Малиш боз даст бардошт, то биистад.

— Худаш мебардорад аз рӯи ифлосихо ва худаш ба даҳон гирифта... Сабр... Дастонашро пушт бандед!

Бастанд.

— Акнун кӯз монед...

Монданд.

— Акнун ҳамин хел ҳам шуда, ба даҳон гирад!

Амр мекард Малиш. Чашм ба он сӯ дошт, дасти рост гулӯву гардан ва сарсинаи ноболиғаро палмосида ба чоки гиребонаш мелағзид, ки ғаши Париваш омада, ҳам хӯрдани ва нишастани мешуд, аммо дасти чапи Малиш, ки аз мӯи ӯ сахт дошта боло мекашид, ба вай имкони нишаст намедод.

Ҷони Назрӣ дард мекард. Вале дарди чонкоҳи ҷисму ҷон пеши дарди номусу нанг чизе набуд. Талвоса дошт ба онҳо расида, барра аз даҳони гурги хунхор раҳо созад. Медоштандаш.

— Хамтар кунед сарашро! Ба даҳонаш гирад, хойида хурад!

Яке аз чондорон зону зад ӯро. Ба даҳон афтид. Аммо гӯши буридаи хешро аз замин набардошт.

Малиш ғазаб дошт, тунду тез мешуд, ки тиросо рафта, якгӯшаро лагад зада, якмарг гардонад, вале Паривашро раҳо кардан намехост. Мӯи ӯ кӯтоҳтар мегирифт, то бадани духтар чафстар бошад ба танаш.

— Ба даҳон намегириӣ?! – наъра зад Малиш ва гиребони куртаи духтаракро пуршаст кашида, пора кард.

Фарёди Париваш баромад. Ва Назрӣ ба худ омада, рӯ ба Малиш овард:

— Мегирам, Малиш... Ана!

Ноилоҷ зону зада, лаб-лаб карда гӯши буридаи хеш аз замин бардошт. Чехраи зишту боғзаби камондорро дида, гӯш зери дандон гирифт.

— Бихой, бихур!

— Раҳош бикун, нахӯрдагӣ номард...

— Боз ту назди ман шарт ҳам мегузори?! Маро «Малиш» мегӣ!?

Ин бор башаст куртаи духтарро то домон бидарид Малиш ва сарсинаву синаи симин ва таранги ўро дастмол кард.

Баробари фарёд задан гӯш аз даҳони Назрӣ пеши пойи Малиш парид. Камондор онро пой зад сӯйи чавон.

— Ҷуз хӯрдан илоче надорӣ!

Малиш ба андешаи хеш ё нав ёри бозӣ пайдо кард ва ё қасдан ба хадуки ӯ расиданӣ буд.

— Дар синну соли ту мо ишқбозиро намедонистем. Ҳоло ҳам намедонем. Мо якбора меҳурем духтарро чунон ки ту гӯшро. Ана ин хел!

Малиш даҳон бар синаи Париваш андохта газиданӣ шуд. Духтар як лағад зад ўро. Малиш заҳрханда кард. Баъд имову ишора шуд хидматгорино. Онҳо оҳанкоғаз (фольга), оташафрӯз (зажигалка), нойча ва ордакери (гера) рӯйи тақсимча оварданд. Ордак рӯйи оҳанкоғаз рехтанд, оташафрӯзро гиронда аз таги оҳанкоғаз доштанд. Ордак дуд кард ва Малиш чун мӯри бо ной дудро фуру кашид. Такрор шуд дудкашии ӯ чанд бор. Чашмонаш хуморӣ ё курмак гаштанд. Дамид ӯ. Ба сони шери сайддида, аввал ҳам хӯрд гурбаосо, сонӣ дамид шерона; дасту пой ва китфонаш бардошта шуданд, нерӯ гирифт; олуғда гашт, хашмӣ шуд:

— Намехури?!

Назрӣ, ки овозаи кирдору рафторҳо; нашъамандӣ ва дигар корҳои ғайринисониашонро шунида буд, аз чунин ранг гирифтани қор ва баробари наъраи далеронаи Малиш ларзид. Гӯши хеш аз замин бардошт ба лабон. Ба ҳойидан пардохт. Қатараки гӯш зери дандонҳояш эластикӣ садо медоданд: кирт-кирт. Вале ӯ чизеро фарқ, дарк ё эҳсос намекард ва ҳатто намедонист, ки гӯши хешро ҳойида фуру мебарад ва намефаҳмад, маззаи гӯшти одамӣ аз дигар гӯштҳо чӣ фарқе дорад. Зеро хушу ёдаш ва нигоҳаш ба Париваш буд, то бо ӯ қору ҳоле нашавад.

Париваш ҳарчанд бо куртаи пора-пора хешро печониданист, наметавонад. Ҳаё озораш медиҳад. Аммо хушу хаёлаш ба ёраш. Медонад, ки гашовар аст гӯши хешро ҳойида фуру бурдан ва баъди он «одамхор» ном баровардан.

Онҳо бохабар аз ҳоли хеш, вале ғами якдигарро меҳӯранд. Чавонписар қатараки гӯш андар гулӯ мондагӣ барин қурт мекунад, аммо он чиз намегузарад. Обмӯрии гулӯгирифтаре монад, ки ҳатто ҳаво убури накунад. Париваш низ чунин ҳол дорад: фарёд гирифта роҳи нафасро. Дамаш дарун зада.

Малиш гӯйӣ дар чехраи эшон ягон монандӣ мушоҳида карда бошад, дам ба дам менигарад ба онҳо, вале чизе нагӯяд ва ё гуфта натавонад. Ангеза дорад, бардораш диҳад чизе. Шояд нашъа бошад. Хари мастро монад, ки аз ҳами пойи хари дигар газида

аз тохт боздоштан хоҳад. Ларзид ӯ. Ларзааш ба д-он монад, ки пеш аз кореро ба вуқӯ пайвастан баъзе хайвонҳо кунанд. Чун хурӯсе, ки пеш аз хурӯшидану бонг задан бол афшонида омода гардад. Малиш китфон бардошт ва духтараки раҳо кардари яқбора бардошта ба хона даровард. Фарёду фиғони духтар гӯши фалакро кар мекард: «Назрӣй!!!»

Додраси дигаре набуд Паривашро. Гарчӣ медонист, ки аз дас-ти ӯ чизе намеояд, дод зад, то дар дили чондоре раҳме бошад, ба додаш бирасад. Хайҳот... Малиши хуношом андарун даст ба зӯри зада буд ва агар лозим шавад, духтарро ба ду ним мекард. Ӯ фарёди каркунанда мезад, дар берун Назрӣ чун қахрамонони афсонавӣ, ки занҷир пора карда ба мурод мерасида бошанд, зӯр мезад аз дасти онҳо раҳо ёбад. Вале чуз силаву шатта насибае надошт. Ва боз зӯр мезад, ки гӯши хойида фуру бурдааш аз шикам бурун ояд ва ба рӯи ситамгарони асри навин туф кунад...

Малиши хандон аз хона буруномада заҳрханда кард бар Назрӣ: «Қахрамон...»

Аз ҳама лату кӯфту зарбҳо гарантар ва чонкоҳтар буд ин заҳри забони Малиш. Назрӣ пиндошт таъна бар ӯ занад. Вале сангинтар амри тоза ва барои ҷавонписар ғайриҷашмдошт буд:

«Маг занед!»

Маънии «маг занед!» равшан буд Назриро. Аммо намедонист, ки киро.

Аз дарун Париваши нимҷони бефарари бараҳна берун оварданд. Хуни рону сонаш аён буд. Сараш овезон ба сони мурда. Вале духтар аз шарму ҳаё сар андохта буд. Сӯи Назрӣ нигоҳ карда наметавонист.

Ҷавонписар низ дам ба дарун дошт ва фиғони осмоншикофаш аз гулӯ бурун намеомад.

«Маг занед!»

Ройсозе наздик омад ба Малиш ва ба гӯшаш гуфт: «Ҷӯро маг назан. Аз беҳтаринон будааст... Ниғаҳ дор!»

Вале Малиш баланд гуфт: «Маро қаҳт нест... Инаш ҳам қатори пешинаҳо!»

Ва ҷаллоди ришдор, ки қадаш баробари болои Малиш буд, ҷунон ки аз гардани бузе ё баррае дошта, куштан баранд, этак кард аз мӯи духтар дошта. Мӯи парешонаш сарсинаву чочи ӯро базӯр шармшикан мекард, вале дигар ҳама ҷой бараҳна ва хунолуд. Духтар майли нишастан дошт, ки шармгоҳ ва олудагиҳои хуниро пинҳон дорад, аммо имкон намедоданд.

Корди фӯлодии ҷашмбар, ки тезтар аз алмос метофт, ғаш ва ғазаби Назриро овард:

— Номусулмонҳо! Дар кучойи шумо хуни тоҷикӣ ҳаст? Шумо катаған ҳастед!

Ба имои Малиш даҳони ўро бастанд. Замбўрона гур-гур мекарду садояш намебаромад. Аммо ситез дошт бар зидди бедодӣ, имкон надошт.

...Ва маг зад чаллод: корди тез ба як кашидан сар аз тани духтар чудо кард. Ва корди хунин бар рони духтар молида, тоза кард ба тавраш. Ва пойи бозигари ӯ кордро тела меод. Андар замин тан чон меканд ва чаллод сари буридаро аз мӯй дошта бар ташт ниҳод. Хуни шорон таштро пур карду шорид бар либоси чаллод. Аммо чаллод чашм ба фармони Малиш дӯхта, аз хунолуд гаштани либосаш беҳабар монд. Малиш механдид ба сари бурида ва сари бурида механдид ба Малиш. Чашмонаш кушода ва лабонаш мойил ба табассум, ки аз кирдор розӣ бошад...

Вале он тараф дуртар аз ҳасади бесари духтар ҳасади Назрӣ майлаш ба Париваш беёд, бечон ёзидааст, то дасташ ба ёр расад.

Ва Малиш механдад рӯ ба рӯи сари рӯи миз гузошта. Пойҳо болои ҳам ниҳода, дуди нашъа бо наяк дошта, фуру мекашад ва механдад. Дар чунин ҳолат як байти аз китоби дарсӣ ёд кардашро зери лаб такрор мекунад:

«Ҳар кӣ ба мо дастдарозӣ кунад,

Бо сараш, албатта, ки бозӣ кунад.»

— Гурез!

— Лаббай!

— Фармуда будам, ки ин байтро дар латтаи сабз навишта дар пештоқи дарвоза часпонӣ. Кардӣ?

— Мекунам, ге...

— Магаш занед!

Ва риш ҳозир шуд бо корди чархдоштаи рахшон. Гурезро бурданд, вале сарашро ба намоиш наоварданд.

Ва Малиш фармуд:

— Баред ин сарро, сер шудам. Бист-сӣ қадам дуртар аз тан гӯронед, ки ба ҳам наоянд. Сабр кунед. Аҷаб зебо буд ин духтар. Нагуфтед, ки маг назан?

«Гуфтем, вале дер шуда буд!»

— Хайр, боз пайдо мешавад. Духтарони Явроз ҳамашон зебо... Магаш занед!!!

Аввал мағзаш бедор шуд дар торикӣ. Фарқ намекард, ки дар кучост. Бар ӯ кӯҳ бор кардаанд. Чунбида натавонад. Зӯру фара надорад. Дар дунёи дигар. Даст-даст карданист, илочи даст чунбонидан нест. Садо карданист, даҳон кушода наметавонад. Канда-канда мағзаш бедор мешавад ва боз бори гарон пахш мекунад, хама чиз аз ёдаш меравад. Дар гӯр метобад. Аммо гӯр масоха-

ти озоду бофазо бояд дошта бошад, ки ақаллан даст чунбонида тавонӣ. Ҳар бори ҳаёле ба худ омадан даст чунбонида, чашм кушоданӣ, даҳон воз карданӣ мешавад, наметавонад. Боз аз худ меравад, дунёро фаромӯш мекунад. Гӯшаш дард кард, вале даст ба гӯш расонида натавонад; бори сангин пахш кунад. Пой чунбонд. Сабуктар. Дарёфт, ки пасрӯ меҳобад. Пой чунбонидан гирифт. Пойи ростро боди серун расид. Сонӣ пойи чап чунбонду кат ба пушт кард, вале дигар узвҳоро ҳаракат дода наметавонист. Чунбиданист, мадор надорад. Нафасгардон аст. Зонуҳоро пеш кашида, зӯри набударо кор фармуда аз зери бори гарон раҳо шуданист, лекин нарасад мадораш. Манаҳ ба зер тира карда, пойҳоро ёрӣ дода, боло шуданист. Бор гаронӣ дорад. Чунбиду чунбид кирмона ва гамбускона, аммо чени онҳо мадор надошт, ки вазни ҳешро бардорад. Пас ҳешро сӯйи пойҳо кашид ва андаке сабук эҳсос кард. Талвосаи чон пас-пас рафт кучулавор. Гарчӣ мадор надошт, ҳар бори чунбида пас рафтан сабуктар мепиндошт борро. Ҳамин зайл фаҳмидаву нафаҳмида қиссаву кирдорро бурун аз хок омад, ҳавои тоза шамид; рӯшноӣ надида, боз аз худ рафт. Ҳолатҳо ба ихтиёри ӯ набуданд, то ҳештан эҳтиёт кунад ва даст гираду илочи воқеа чӯяд. Ҳамин қадар дарёфта буд, ки торикист...

...Чун ба худ омад, ҳанӯз фазо торик буд ва ӯ бемадор. Ҳеч чизро намедонист ва дар кучо будани ҳешро муайян карда натавонист. Тира-тира ҳаёлҳо аз пеши назараш гузаштанд; чиҳоеро зӯр зада ёд оварданӣ шуд, чуз симои ҳунолуди Париваш чизе ба ёдаш намеомад. Торик, ваҳмангез, аммо даҳшатзотар аз қиёфа, амал ё амру иҷрои кирдорҳои Малиш чизе нест. «Ин ҷо бояд кушишгоҳи Малиш бошад... Болотар аз ҳавзи моҳиҳо...» Дигар андеша накард. Зеро нерӯи фикр кардан надошт. Андешаи боло аз ҳаёлаш гузашт ва боз равзанаи андешаву ҳаёл баста гашт. Пойҳояш чон надоштанд, ки хезад ва дуртар аз ин мавзеи фалокатбор равад. Аз дуру наздик шарфаи пойи чонварон меомад ва баъзан садои якдигарро озор доданашон. Гургон ё сағони ба одамхорӣ одаткарда бошанд, ўро саломат нагузоранд. «Ба ҳар ҳол онҳо аз Малиш бораҳмтаранд.» Ў чун тифли навпо чунбид, чорғов рафтани шуд, то дуртар бошад аз ҳавзи хунин. Баракси рафтори тифлон ӯ пеш нарафта, пас-пас ҳаракат кард. Пошнаи пой тира ба замин дошта, даст муттақо гузошта дунбасо пас мелағзид. То субҳ қораш чунин буд, вале дур рафта натавонист. Ба харсанге бархӯрд ва ҳешро илоче карда паси он гирифт бо машаққати зиёд.

Аз дур чароғи якчашмаи мошине намоён шуд, ки ин ҷониб меомад. Омад то ҷое, ки андаке пеш ӯ ҷон меканд. Садои «Белорус» кӯҳро ларзонда сари гӯри барқад қанда бозистод. Ба тани нимҷони ӯ ларза даромад, ки ҳар кас оварда, ўро ба чунин ҳол партофта

рафта бошад, боз хабаргириаш омад. Вале «Белорус» хартуми дарозашро ба замин ҳам кард ва чаҳор кавш хокро кандаву бардошта пахлӯ рехт ва нафаре фаромада дар равшании чароғи он гӯрро дида ба маънии кофист даст бардошт ва боз назди трактор баргашта, ҳамроҳи тракторчӣ печидаеро бардошта омаданд ва андар гӯри кандаи трактор партофтанд...

«Белорус» пас рафту хоки кандаро ба рӯи афканда бел кард ва чаппа гашту рафт. Назрӣ донист, ки ўро низ чунин гӯр кардаанд.

Ҳай воҳима гирифт ўро. «Қадам бадбахт бошад?» То пинҳон шудани нури трактор чашм дӯхт ба он, ки то кучо равад. Чароғи он нопадид гашт.

Субҳи козиб дамид. Аз рӯи омадшудӣ чароғи мошин ӯ самтҳоро муайян кард, ки дар кучост. Баъд рӯ ба рӯдхонаи Ёс овард. Қафтаркаш об хӯрд. Либосҳояшро кашида, таконда аз хоку рег тоза кард. Андаруни рӯдак ғӯтта зада тан покиза намуд. Боз даст ба гӯш бурд, ки ба дард омада буд. Гоҳи либос ба тан гирифтанд, арақчини баданро напӯшид, ки ба сар бандад, то гӯши буридааш натобад.

Баъди ин ҳама ӯ намедонист кучо равад. Ба деҳа баргардад, ўро мебинанд. Боз ба Малиш хабар мерасад, ки зинда, ҳам ўро пайдо карда дубора мекушад ва ҳам зодагон ва табораширо ба шиканча мекашад. Ба кӯҳҳо равад; бо гулу гиёҳ рӯз гузаронад, ваҳшӣ шавад, пасон қасд ситонад. Вале кӯҳ ҳам бекас набувад. Гурезаҳо, мучобирон ва бекасонӣ тарсу кам нестанд; низ нобуд сохтанашон аз имкон берун набувад. Замин сахт, осмон баланд. Чӣ бояд кард?

«Париваш нест... Ба деҳа рафтан суде надорад... Вале Малиш то ба кай ҷавлон занад? Дунёи бесоҳиб рӯзе соҳибдор хоҳад шуд. Малишҳо дар заҳдони модарашон хоҳанд мурд... Вале то он рӯз дунё аз дасти чунинон касиф хоҳад буд; Паривашон нахоҳанд монд; ишқу муҳаббат хоҳад мурд; гетиро мурдорӣ хоҳад пахш кард; мурдаҳо бегӯру кафан ва ношуста хоҳанд рафт; кам касон бо аҷали хеш хоҳанд мурд; обҳои хунолуд ва мурдабор хоҳанд гандид ва ҳама нопокиҳо, ҳаромиҳо, олудагиҳо хоҳад афзуд... Ва мани танҳо чӣ бояд бикунам?»

Баробари нам ба танаш расида рӯҳ гирифтанд, ҷон ҳам гирифт. Ҳушаш омад. Аламаш зиёд гашт. Гӯши бурида об дуздида, сахт ба дард омад. Бунӣ харсанг ҷой дорад, то ҷонзоде набинадаш. Зеро ҳама ҷо банд аст аз камондорон. Бӯстонсароҳои ба умеди фароғату истироҳат сохтаи ташкилотҳо ва одамон, деҳаҳои кӯҳӣ, дараву камару хаволиҳо ҳама пур аз интиқомчӯён. Роҳи гузар нест. Ба дасти ин гурӯҳ афӣ, пӯст мекананд, ба дасти он гурӯҳ низ ҳам.

Буридагӯш хуб медонад бузрахаву рӯбохраха, гурграхаву хукара ва кабкресу одамгузарро. Вале ҳоло аз ин ҷонварон нишоне набувад ҷуз кабк, ки дониставу надониста рав гузарад ва рафтаҳо раванду мондаҳо монанд.

Андар миёни кӯхистон дараи Ёсро садои танку БТР ва мошинҳои сабукраву боркаш пахш кард ва мору сусморе, ки дар қарғу мағокҳо ва буни сангҳо ҷой доштанд, аз зилзилаи сохтаву ғайритабӣӣ ҷой дар хафолҳо шуданд. Корвони серчангу дуд ҳавои тозаи мавзеъро ғажду макруҳ гардонида тиршап пеш меомаданд ва ҳадафашон барои Назрӣ торик буд. Ҳамин қадар аз дил гузаронд, ки барои сӯзишворӣ меоянд. Зеро мардуми дурбин ва ҳолдон ва нақшакашида дар ин мавзеъ барои рӯзи мабод зарфҳои бисёр-гунҷоиш сохта, сӯзишворӣ пур карда мондаанд, бӯстонсароҳо бунёд кардаанд; ҳолиё ғанимат мебаранд. Аммо роҳати ҳамаи ин чизхоро Малиш бинад. Таваккалан ва беҳадаф тирборон кардани сангу харсанг ва хору буттаҳо безобитааш кард ва ҷун кабки тирхӯрдаи нимҷон миёни сангҷолу буни буттаҳо парчин шуд. «Маро... Маро ҷӯяд Малиш.» Ва пас-пас рафт даруни ҷангал. Ҷангале, ки то сари кӯҳ тӯл кашида ҷуз сайдгузар пайроҳае надошт. Ва ӯ ҷоргову синамол бо пайроҳаҳо болотар мерафт. Вале равшан набуд кучо равад. Ба ҳар ҳол бояд дуртар равад аз бало. Дасту рӯй, сару пойи бараҳна ва бозуи остинҷок хуншор гашта буданд аз кандани шоху хорҳо. Ва ғӯши бурида дардмандтар гашта буду хунравон. Ҷун рӯбаҳ, мисли заргӯш тарсону ларзон, морсурат печу тоб хӯрда байни гулхору бурсу мушаву фарку заранг, ҷо-ҷо лифтоку лух ва писта меомад ва ҳамаи онҳоро ё бо даст ва ё бо пой якбара карда мегузашт. Гоҳи убур пояш, дасташ, либосаш ба овшин, забудаву ҷанбилак ва шукуфаву сабзаҳо расида, нақҳати онҳоро мебаровард ва омехта ба бӯйи хоку бӯйи беша таровату хушии кӯхистонро меафзуд. Дарахтон гулбасар буданд. Рӯ ба рӯйи ҷангал лолаи хумро, ҳолмун ва ягон-ягон сияхгӯш худнамоӣ дошт. Ревоч панҷа паҳн карда буд ва мундала гул... «Ҳааа... Дар ҷунин айём-а, дар ҷунин фасл Париваш... Ай Худо! Ту ҷӣ гуна Офаридгорӣ?!.. Бубахш мани осиро... Ту гунаҳ надорӣ... Лекин ҷӣ лозим ҷунин Малишчаҳо офаридан? Олам зебо бошад, хуб нест? Ё тарозу ду каф бояд дошта бошад ва ҳарду дар як низоми мизон биистанд? Худованд, бубахш маро! Мани кӯрнамакро, ки аз дасти даррандаҳо раҳондиам... Акнун раҳ менамоӣам, то расам ба ободон, ки додрасе ҳаст ё на?..»

Баъди хомӯш гаштани садои «Калашников»-у «Макаров» ва боло рафтани корвони гулгулафкан дараи Ёс орому хомӯш гашт ва кабке аз он сӯ хонд, кабки дигар болотар аз ҷойи исти ӯ посух дод. Ин аз он буд, ки ё сайёде пайдо шуд андар кӯҳсор, ё гуре-

зае ва ё чизе ба онҳо ҳалал расонд. Ў даст ба гӯши дардманд аз миёни шоҳу шукуфаи буттаву дарахтон менигарист, то кӣ пеш ояд. Ва худ наметунбид, то шоҳи дарахтон начунбонад, ки асрор хувайдо гардад.

Ва садову нағмаи ҷону ҷонварони дигар ба ҳам ҷӯр шуда зиндагиро ифода мекарданд ва ҳеч дидаву шундаи ӯ ба оҳанг ва нағмаи ростину табиӣ баробар намеояд. «Наход дар чунин айём зеботарин кас мурад? Ай Худои бузург, ту офаридӣ, дигарон куштанд... Ва дигаронро кӣ бояд бикушад?»

Лонаҳои кӯхнаи шоҳи дарахтон абгор шуда, андар миёни душоҳаву бисёршоҳаҳо хасу пар ва сабзаҳои тоза пайдо гаштаанд ба умеди зиндагӣ. Дили ҷонварону дили касро гарм ба ҳаёт мекунанд. Вале Назрӣ дигар чиз меҳаҳад: зудтар аз бешаи пурхавф бурун равад ва пайроҳае пайдо карда, то ҷое расад, ки додгоҳ бошаду додрас...

...Ва расид ӯ то ҷое, ки сухан маъқул кунондан ва ба каси дилхоҳ дучор омадан мушкилтар аз ҳама машаққате, ки якгӯша дар тӯли роҳ дошт ва кӯҳ ба кӯҳу сой ба сой ва санг ба сангу чар ба чар ҳазидаву кашолу мол то ин макон расид. Худо медонаду ҳудаш азоби роҳро. Ба вижа мардуми одамгурези шаҳр гоҳ роҳ нишон медоданду гоҳе гурез мекарданд, то дар бало намонанд. Замона чунин: ба сухани рост бовар карда, касеро кӯмак расонидан ба сари хеш бало харидан аст...

Вале мегӯянд, ки каси дилхоҳи ӯ нест, ба ҷанг рафтааст. Сидойро мепурсад ӯ. Афту андом ва гӯши буридаашро дида навбатдорҳо ва дарбонҳо масҳараомез меҳанданд ва посух медиҳанд, ки каси ба ӯ лозима нест. Баъзе қиссаи гӯши буридаро мепурсанд. Назрӣ посух намегӯяд. Аз ин рӯ ўро рӯйи хуш намедиҳанд, Девона пиндошта ба додаш намерасанд.

— Ба ман Сидой лозим, ака...

— Худат Сидойро мешиношӣ?

— Не, ака. Дар телевизор дидаам... Дар ҳаёт намешиносам...

— Ин хел бошад, Сидой нагӯ. Генерал бигӯ... Генерал одами хуб...

— Барои хубиш ўро мепурсам. Дигар кас ба доди ман наме-расад.

— Чӣ дод дорӣ?

— Напурс... Гӯям, забонам месӯзад, нагӯям, ҷонам...

— Ачатро куштанд? Ататро куштанд?

— Очаву отамро кайҳо кушта буданд. Аз тақдир дониста, тоқат кардам. Вале ба инаш тоқат карда натавонистам... Ана ҳамун генерал нест? Шимаш раҳи сурхча дорад. Аз мошини хоричӣ фарамад-ку?

— Бале, бачча... Натоз! Берухсат назди ӯ рафтан мумкин нест!

Вале бачча гӯш накарда, гӯши буридаро каф зада тохт сӯйи генерал. Аммо дар нимароҳ бо автомат пешвозаш гирифтанд ва ӯ бозистод.

— Генерал! Генерал! Ман шуморо дар телевизор дидам! Ягон масъала барояд биёед, гуфтед! Мушкила баромад!

Генерал бозистод ва писаракро дида, ба чондоронаш ишора кард, то рухсат диҳанд.

Назрӣ то назди генерал омад ва як бор ларзиду гирист ва даст аз гӯш бардошт.

Генерал ин ҷо чизе напурсид ва ҳамроҳ ба қабулгоҳ бурд.

Назрӣ либоси низомӣ ба бар тори БТР нишаста буд. Гӯшаш бо гӯшаки кулаҳ пӯшида. Аз паси БТР чип меомад. Шарифободно гузашта андаке суръатро паст карданд. Хати сафар аз ин ҷо ибтидо мегирифт: ба Чӯянгарон дароянд ё ба гармобаи Явроз. Поси байни Шарифободо Явроз касон ва мошинҳоро тафтиш карда, рухсати гузар меод. Ҳар кӣ ҷонибдори Малиш бошад, сахлу осон мегузашт; рӯзи ноошноҳо сиёҳ мешуд. Посбонҳо ба қорвони хурд низ хурдагирӣ карданд, вале чун генералро диданд, дамашон дарун зад. Осема гаштанд, ки Малишро огоҳ карда нашавад аз омадани генерал. Генерал эшонро чизе нагуфт. Напурсид, нафармуд. Рост рафт сӯйи Явроз. Гармобаи шифобахшро Малиш маъвою манзил гардонида буд, ки хочати об гарм кардан надорад. Ба хонаҳои фароғат ва вагончаҳо низ оби гарм гузаронида буданд ва Малиш он чоро мулки хеш медонист. Дастаи ғоратгар ҳам ба таври худ маъво гирифта буд. Ҳавзи фароҳи бӯйнок барои таншӯйии духтарон ва аскарон боб буд. Бехтар аз ин ҳоло Малиш ҷое надорад ва орзуяш ин ки Хоча Оби Гармро рӯзе соҳиб гардад.

Вале нобаҳангом, бе ҳеч огоҳӣ якбора пайдо шудани генерал Малиши сархушро безобита гардонд. Гӯё ҳама ҷо ором ва Малиш шоҳу табъаш вазир буд. Ҳамон сахна, ки чанд рӯз пеш Назрӣ дидаву чашм пӯшида буд, имрӯз идома дорад. Малиш ҳоло дуд фуру мекашад ва биниаш ордаки сафедро фуру мебарад. Ру ба рӯяш духтарони бараҳнаи нав аз гармоба бурун овардано аз мӯйи сараш медоранд ва Малиш ишора мекунад, ки ба хонаи дарун дароранд...

Аммо садои БТР меояд ва Малиш даст ба автомат мебарад. На Худоро шиносад, на худододро. Дар ин мулк касеро ҳампанҷаи хеш надонад:

— Кӣ омад?

— Генерал!

— Ин чо як генерал дорад... Ин манам!

Ва ӯ беҳушона тир зад ба дар мусалсал; ҷавобе нашунида, тозон ба хонаи дарун даромад. Дарафтид ба духтар ва аз дасти ӯ сахт дошта ба дами дар овард.

«Кӣ фуруҳт маро?!»

Мили таппонча дар чаккаи духтар буд. Бар таклиди филмҳои нашъамандӣ. Духтари бечораи раҳгум намедонист чигуна айби хеш пинҳон кунад ва ё чун аз дасти гусастахирад ва бохтаақл раҳо ёбад. Назди дар овард: «Ин манам Малиш! Киро ҷуръат аст панча бо ман занад?!»

Дами дар бозистод:

— Ҳа-а-а... Ин туйй, Сидой? Гумон кардам ягон генерали бе-гона. Биё! Ина насиби ту будааст!

Ишора ба духтари симтани монанд ба кӯдак кард ва беҳушона хандид: «Омухтагимон ҳамин.»

Генерал дуртар меистод. Маънии сухани ӯро ё нафаҳмид ва ё эътибор надод. Ҳама гуфтаҳои якгӯшаро ёд оварда, муқойиса бо рафтори ӯ мекард. Қаҳру ғазаб ва шӯро оташи хеш фуру нишонда, усулу равиши қор мечуст ва танҳо сар мечунбонд.

— Чӣ овард туро, генерал?

— Хабаргирит омадам, Малиш. Моро фаромуш кардӣ...

— Не, ака... Ина! Барои худа..

— Насиб кунад, Малиш... Ба мо ҳам ёфт мешудагист?

Малиш шерак шуд. Ба ҳамроҳаш Салимча, ки пушти ӯ меистод, чун одат нигарист ва фармуд:

— Пайдо бикун!

Сарбози ҷондор аз паҳлӯи ӯ бурун омадани шуд, вале нагузошташ.

Бангӣ гашта буд Малиш. Бо амру фармонҳои одатқарда ҳар қиз меғуфту зуд аз ройи хеш мегашт. Ба вачоҳат, нигоҳ, гиреҳи абру ва табассуми соҳтаву ишораҳои нохоҳами генерал сарфаҳм намерафт. Ё писанд намекард ӯро. Олуғда буд ва ба андешаву ниятҳои гирифтӣ. Ҳар бори генералро чизе гуфтан ё сабаби омадани ӯро пурсидан дар андарунаш оташ аланга мезад чунон ки андар танӯр, вале қизи дилхоҳ гуфта наметавонист. Бахушонаву беҳушона тахмин мекард, ки чунин нобаҳангом ва беҳабар омадани ӯ бесабаб набувад.

— Ху... Ху-хуш омадӣ, генерал!

Аз ҷониби генерал посухе ва ё эътиборе нашуд. Ба худ ғуриду печид. Чашмонаш танг гаштанд мугулони ва гургони ва рӯбаҳона. Хунталаб шуд ва духтараки аз мӯяш қабзақардари вачабе пеш тела дод.

— Генерал, ин бор дигаргуна омадӣ!

Чун аз генерал посухе нашуд ва ӯ гурбавор чунбидани мушро мепойид, Малишро хуш наомад ва алам аз ҷондораши ситонидани ӯ шуд:

— Салимча! Куни маро пойида чӣ мекардӣ? Чаро нагуфтӣ, ки армияи генерал омад?! Мо беҳабар мондем...

Вале ҳама андешахоро садои духтараки филми секси видеоӣ пароканд. Ӯро чанд нафар зӯри карданду куштани ӯ шуданд.

— Аз ҳаминҳо омӯхтӣ, Малиш.

— Не, аз шумо генерал. — шерак гашта ва хунаш ба ҷӯш омада посух дод Малиш ва таппонча аз ҷакаи духтар гирифта сӯйи генерал рост кард.

Паҳлӯи ӯ касе каллапӯшашро гирифт. Якгӯша буд. Ба назари Малиш шинос тофт. Мили таппончаро сӯйи ӯ рост кард. Ҳамин замон зарбаи сахте ба фарқи сараш омад. Малиш баргашта ба пас нигарист, то шиносад. Ҳаёле Салимчаро диду таппонча он сӯ гардондани ӯ шуд, аз дасташ афтид...

СОМ

Баъди даҳ сол фирории бе ному нишон бо сабукрави «Ниссан – мурано» бо роҳи шиноси дерина бори нахуст сафар мекард сӯйи диёр. Саворон гумриданд дар пеш поси БДА, аз ин рӯ суръати мошинро суст кард. Аммо пиндори вай дигар буд; чизе ба ёдаш омад. Дар баданаш мурғак дамид. Ларзид. Ва худ аз худ пояш пахш кард тормозро.

Саворон ба пеш майл карданд ва пешонии паҳлӯи ронанда нишаста ба ойнаи рӯ ба рӯ бархӯрд.

Ронанда беихтиёр ба тарафи рост нигарист...

Саворе аз саворон фармуд: «Даҳ сол боз дар ҳамон ҳавзаки гирдобдор одамон гум мешаванд. Гӯё Сом пайдо шудааст аз наҳанг бузургтар ва чону ҷонвари ба лаби об омада ё ба об даромада беному нишон мегардад...»

«Асосан ба одамхӯри одат кардааст» афзуд дигаре.

Ронанда боз ларзид...

«Лайлак бикун!»

Чун ҳамеша амр кард командири автоматро дудааста саҳт дошта.

Ронандаи асир, ки тамоми роҳ ба нури чашмони ларзону лағзони мошин менигарист, гаштаву баргашта ба мили автомати ба назараш хеле гаронвази низ зеҳн мемонд ва гоҳ-гоҳе ба чашмони тираву одамхори низомӣ, то ҷӣ тавр олоти марговарро аз дасти ин бадрӯву бадабрӯ чанг зада гирад. Зиштрӯст ӯ, ба мардумони қисми чанубии олам монанд. Ранги рӯяш ба ранги зангиёни ба ном сафед монанд. Лабонаш дӯр. Ва биниаш ба рӯяш паҳн гашта. Ғушҳояш низ ҳайратовар бузург. Чунон ки аз ҳамон дуриҳо зархарид оварда бошанд. Тамоман монанд нест ба одамони мо. Рафтору кирдораш ҳам гувоҳӣ бар он медиҳад. Дер боз мушоҳида мешуд, ки сарбозони сулҳҷӯӣ мо чунин пӯшок надоранд; ғӯйӣ ба танашон барги ҷинор часпонидаанд.

Вале ӯ на аз мову на аз онҳо, худро соҳиби мулк ва ҷаҳондор мепиндорад.

Лаклак кард бордонро.

«Ҳамааш рехт?»

Автомат ба пахлӯи ронанда тир карда пурсид ӯ. Зеро дилаш пур нест аз ҳамсафараш; аз суханонаш маълум, ки тарафдори чунин корҳо нест.

— Худат баччайи кистӣ?

— Баччайи Чунайдулло.

— Намешиносам.

— Набояд шиносӣ. Вай ба ин корҳо шарик нест.

— Ба кадом корҳо?

— Ба кушкушакҳо.

— Медонистам, ки бегонай. Гуфтанд, ки аз ту хушёр шавам; сидкат соф не. Шумо ба Ҳукуматӣ Шӯравӣ ҳам чунин нокаси доштед...

— Астағфируллоҳ бигӯй... Ҳамин мошини таги поямон ай кияй?

— Медонам ай кияй. Худат ҳам медонӣ. Лекин намегӯям ай кияй. Ай ман не, ай ту не...

— Аз ман!

— Аз ту?

— Аз ман!

— Чӣ хел аз ту?

— Замона чунин шуд. Ҳар кас ҳар чӣ дар даст дорад, аз онӣ ӯст: милтик аз онӣ туст, мошин аз онӣ ман. Ба ту гӯям, ки милтикатро ба ман деҳ, намедиҳӣ. Метарсӣ, ки мепарронад. Ҳол он ки ман милтикатро ба об мепартоям; ҳар ду аз ин даҳмаса халос меҳурем.

— Кадом даҳмаса?

— Аз гурезогурезу кушкушакҳои беҳуда.

— Воқеан ту бегона будай.

— Ту худат медонӣ, ки кистӣ?

— Медонам... Мо дунёдорони оянда. Ҳама чиз аз онӣ мо мешавад.

— Милтиката тори мошин мон. Ман калиди мошина ба ту медиҳам, мегурезем.

— Мепарронам!!!

— Паррон! Агар напарронӣ, худам қатори ҳамин мурдаҳо обӣ мешавам.

Камондор камон рост кард сӯйи вай. Сонӣ чӣ фикре ба сараш зад, ки ором шуд ва мулоим ҳамон саволи авваларо такрор кард:

«Ҳамааш рехт?»

«Бубинам?» – низ ба нармаӣ пурсид.

«Бубин!»

Ронанда дари «Камаз»-ро кушода, як пой дар зина ва пойи дигар дар кабина сар афрохта ба бордон нигарист. Ва дар ним-торикӣ муайян карда натавониста фармуд:

«Худатон бинед, командир, нафаре андармон шудагӣ барин...
Куртааш дошта бошад, чапонаш дошта бошад».

«Ман, ки бинам, дидани туро чӣ ҳочат?»

Чуниин ҳарф ронандаро хуш омад, ки пойи дигар аз кабина берун кашид. Ба бордони лаклакшудаи мошин нигарист ва боз сар ба кабина даровард:

«Ҳамин хел барин...»

«Барин... барин... Гумуш кун!»

Ронанда аз ҷон хуштар тори мошин баромад ва қатори мурдаҳои озод хешро ба об андохт.

«Шуд?»

Пурсид камондор садои шалаппосро шунида, аммо посух нагирифт.

«Биё!»

Лек ронанда намешунид садои ӯро; гӯшонашро об пахш карда буд. Ғўтга зада сар бурун овард аз об; нафаси дароз кашид. Садои шалп-шалпи даде омад ё доме. Садои ба соҳил бархӯрдани мавҷро намондад. Чунон тобад, ки бо файзу таровати об мурдаҳо зинда шуда талвосаи аз об баромадан доранд, то ба гирдоб нарасанд. Зеро аз ин вартаи ҳалокат касе ҷон ба саломат набурдааст. Бино ба гуфтаҳо ҳама чизро ба ком фуру мекашад ва даҳонаи гирдоб гардонад, зери замин мебарад ва то дарёи Арал мерасонад. Аз ин рӯ ҳар қадар зиёд ба ин ғори бетаг ҷисму ҷасад андозанд, рӯ назада луқмаи наҳангони дарё мешавад...

Касе нашуморида, ки ин «Камаз» бори чандум дар торикӣ домони шаҳрро бурида ва ягон таҳдиду боздоштро ба инобат нагирифта, ба ин ҷо меояд ва дар канори ин ғӯри оби бетаг лаклак гашта буду шуди бори муфту ройгонашро луқмаи даду дом мегардонад. Шумори ҷону бечон низ касеро равшан нест. Командир аз он ки фармон пазируфтааст, кофтаву ёфтаашро ба ҳамин ҳаммаи худовандӣ оварда мерезад.

Шалп-шалп садо додани об ронандаро ба таҳлука андохт: «Нобакор зиндаҳоро бор карда будааст... Акнун моҳӣ барин ланда мезананд... О хиёнаткор-ээ... Аз кучо пайдо шуданд инҳо? Ё наздикони хешро бор карда бошад? Ё ришва додаҳоро? Ё худаш барин бангиҳоро? То ба баҳонаи «моҳидорӣ» озодиашон бахшад? Хестӣ, ки хобат, камондор... Боз ҳар ҷосусҳо ҳаст, ки лаби баҳр ташна бурда ташна меорадат... Ҳоло касе аз ин гирдоби фано раҳо наёфтааст, командир...»

Ба пойш чизе саҳт дакка зад. Фарқ накард, ки чист. Чуниин пиндошт, ки касе аз ҷондорон пойшро доштани шуд, аммо пойи тараш лағзида боз ба об фуру рафт.

Чашмони фурузони мошин тарафи шаҳрро равшан мекард, агар чашмаш сӯйи об буд, вай медид, ки чӣ ҷонзоде аз ӯ мадад пурсиданист ва ё таҳдид карданист.

Ин бор ба пояш зарбаи нарми серун расид ва ӯ пеш рафт, то чӣ пеш ояд. Яқин низ кард, ки ду бори дигар чунин шатта хӯрад, рост ба гирдоб меафтад ва аз он ҷо бурун омаданастро ё ба сохили дигар гузашта озод шуданастро худо донад. Зеро убури обро намедонад ва боре ҳам обтанӣ накардааст.

Чун илочи дигар надошт ва намедонист, ки об то ба зону ё то ба фарқи сар лағзид; зеро хайкале ресмони нури чашмони мошинро бурида гузашт ва ҷонибаш омад. Медонист, ки баъди ресмони нурро бурида гузаштан ба зудӣ чизеро намебинад, бо вучуди он лағзид: «Ҳар чӣ бодо, бод...»

Аммо бими ба соҳили дигар баромада тўмаи тири касофат шудан аз имкон дур набуд.

Соҳили рост ва гирду атрофи «Камаз» тирборон шуд. Ба об низ мезад тир. Вале ҳеҷ садое набуд; гўйӣ зиндаву мурда баробар – ёрои овоз баровардан надоранд. Танҳо вай донад, ки касе бошад ҳам, аз ҷони хеш тарсида нафас намебарорад ва сар зери об кашида чун ӯ, то аз вучудааш дараке наёбанд. Оҳиста сар бурун аз об мекунад; гўшаш шунавад, чашмаш бинад, биниаш нафас гирад. Боз фуру меравад аз тарс.

Як чизи гарону вазнин аз пахлӯяш гузашт. Ронандаи тарсу худро пас кашид ҷуссаашро афшурда, аз эҳтиёт, то ба балое гирифтор нагардад. Бо вучуди он чизе расидаш. Мурдари монад. Аммо ронанда донад, ки мурда ин зайл азиму бузург нашавад: «Шояд варам карда...?»

Чизе мисли шамшер ё тег ба бозуяш расида гузашт, аммо набурид. Даст-даст кард. Насўхт. «Шояд нохуни пое бошад?»

Садои шалп-шалп такрор мешуд. Аз об баромадани чизе ё касе маълум набуд. Дуртар рафта хомўш гаштанаш аён мешуд; гўйӣ гирдоб фуру мебудаш: ҳам онрову ҳам садоро. Муддатҳо пас боз пайдо мегашт...

Чун садои тир ҳама садохоро пахш мекард ва гўйӣ ҳама ҷону ҷонваронро бечон месохт, ин садоро низ бод меҳўрд.

«Одамон аз якдигар мадад меҷўянд... На, мурдагон... Лекин рафторашон ба мардуми беномуси кадом тоифаи халқамон монанд... Худоё, нобудуш кун! Шармандагӣ... Мошини чандум буд?...»

Шумори мошинҳоро муайян накарда як шатта расид ба пояш, ки саҳт тарсонд. Аз тарси зиёд имконияти аз об баромадан меёбад ё на. Ба ҳар тақдир бояд аз тири он нокаси бангӣ ва бими мурдаҳои чунбанди ҷандор эмин монд.

На! Ин на он шатта! Як чизи саҳти нешдор пошнаи пояшро хорошид; афзор рафт аз пояш. Ва аз ширинии ҷон ва беҳуда мурдан ҳаваси аз об баромадан кард. Сўйи соҳили дигар рӯ овард, валеқ чунбида натавонист; либосаш вазнину кашол буд ва ўро фуру меод. Кавши якпояш низ пуроб гашта буд. Бар замми он

дарёфт, ки об мебараш. Зӯре надорад, ки истодагарӣ кунад. Ё дастгире нест. Кори мурдаҳо дониста, саҳт ҳаросид. Зеро инсон аз мурда зиёдтар тарсад аз он ки аз зинда: «Рӯи Замин мурдан беҳ буд; ҳатто аз тири он нокас бошад ҳам.»

«Кучо шудӣ?!»

Дер боз садо набароварда буд. Ба ҷойи садои ларзонаш овози дилбазан ва ҷонситони автомат мебаромад.

Дар зери об ва биму ҳарос базӯр шунид садои ҷароғи муҳаббат. Баъд кӯсадо барин зери об ҳомӯш гашт. Зӯр зад ӯ, то аз об боло барояд; на пояш ба қаҳр мерасид, ки тала диҳад; на зӯре дошт, ки рӯи об шавад; на ҳунаре дошт, то шиновар гардад.

Нури ҷароғи «Камаз» лаҳза ба лаҳза кам мешуд.

Ба камондор гирди мошин мегаҳт дуздона. Автоматро оғӯш карда, ки ягона умеду балоғардонаш ҳамин. Аз ҷароғи то ҷароғи мошин гурбасурат мегаҳт муш пойида ва ҳис намекард, ки ин «Камаз»-и пурқори дербоз дасти усто надида ҷӣ қадар равшанӣ, бӯйин ва пойҳояш суда гашта, ки ба андак нам рӯи ҳок фир гардад. Аммо пайдо нест муше, ки худро дар ягон сӯроҳӣ ҷой кардааст. Аз ин рӯ ӯ гашташро метезонад, ки шояд дарёбад он ронандаи камсухани дарундорро. Худи ин гурбаи баҳашмомада «миа» гуфта наметавонад, ки замона ҳама ҷо гӯш, вале ҳама ҷо кар. Ба ҳар ҳол мили автомат пеш-пеш мебардад ва ӯ гӯи ҷойҳои беҳатар гардондаи онро пай мезанад.

«Ёр!»

Чунин номида буд ҳудашро. Аз ин рӯ чунин ном гирифта паст садо бароварда. Дарег, ки ба гӯи касе нарасид садои ҷароғи.

Нури автомат ҳақида атрофро ҳабад мегирифта ё меҳарошид, ки агар афта ё аз тири автомати берабти ӯ фавада бошад, бармеҳӯрад. Чун ҷизе пайдо накард, паси мошин гузашта, гӯё аз торикӣ нигарист сӯи равшанӣ, ки дар танаи мошин ё зери он баҷо шуда бошад, метобад. Набуд. Ба бордони лаклакистода низ нигарист.

Ҳамин қадар донист, ки нури «Камаз» оҳиста-оҳиста кам мешавад чун мадори пойи ӯ.

Баъд ба ларза даромад пояш, танаи: «Ман ҳам мурда...»

Вале андаруни об Ёр садои ҷеғ задани шарикашро нашунид. Фақат як бор сар аз об бароварда аранге хираваширо бурида гузаштани суроборо дид. Боз зери об шуд. Аммо аз зехнаш гузашт, ки душман ўро меҷӯяд: «Беҳ, ки Бало ҳӯрад!»

Балое номаълум ҳарошид пояшро. Фаромӯш гашт ин андешаҳо. Андешаи дигар омад: «Бояд зист...»

...ва аммо ҷизе дом андохт ва пояшро пучид; тағу боло неш зад, ки қапқонӣ шуд. Агар пойиҳои кирзи низомӣи намебуд,

сӯрох мешуд пояш. Сахт кашид, то раҳо ёбад. Аммо ҳар чӣ буд сахттар пахш кард. Ёри тикидастро лозим омад андаке даст пеш бурда донанд, ки чӣ корест. Зеро садо баровардан бадтар аз марг буд, ки душмани хонагиаш аз буни «Камаз»-и ҳудаш тир бар пешони ӯ мезанад.

Ва ҳар чӣ буд, тоб дод; ғел гардонд. Ӯ ханӯз даст ба Бало назада ва чизеро муайян накарда, шиканча оғоз ёфт. Чархофалак шуд андаруни об ва ёрои фарёд задан ва ё нафас гирифтани набуд. Аранге ёдаш омад, ки тимсоҳҳои азим дар нахрҳои канори бахрҳо фурсат мепоянд обҳои омадани сайдро. Чун сайд ба об меафкананд, аз пояш дошта худашон гирд мегарданд ва рон аз тани ҷонвар чудо карда фуру мебаранд. Холиё ҳароси Ёр чунин буд. Ҳамин лаҳза ҳама чизро фаромӯш карда, гоҳи рӯ ба осмон шудан дод зад ва ҳамон лаҳза садои тир баромад; қаторак баромад. Зӯри ҷонвар суст шуд ва пас лағзида пойиҳои ӯро бурд...

Таги об рафт Ёр. Садои тирҳои борониро намешунид...

Чун рӯи об омада, зинда буданашро донист, аз наздикии «Камаз» садои чаҳида бозпас шалаппос ба об афтидани чизи гаронвазн, ки ҳама оби нахрро ба лаппиш овард, ба гӯш расид. Ҳамин лаппишу мавҷ ӯро низ канор андохт ва дасташ ба кокулони бедаи мачнун расид. Дошт. Ва ларзише пайдо шуд дар танаш: «Чӣ коре буд?»

...Хушк шуд ҳалқи камондор. Сахт ташна монд. Аммо ташнашикане набуд. Мили автоматро сӯи хок кашол карда, гӯйи мина мечуста бошад, ба ду тараф ҷунбонида, пойҳои аз беёди, аз хастагӣ, аз беҳуши ва ё аз бепарвой ва ё аз ҷон сер гаштан... лағзида-лағзида лаби об мефаромад... Ё шояд аз он ки ду-се бор нохунаки (куланг) автоматро пахш карду вай садо набаровард; танҳои танҳо монд ва ё яқин дорад, назди эшон баргардад, худӣ ӯро «мохидорӣ» мефиристанд.

Худи автомати забондон, ки ҷони беҳисоб касонро ноҳақ ситонидааст, аз дасти ӯ раҳо ёфта, шорида ба об рафт ва камондорро аз паси хеш то дами об фаровард. Гарчи ҳавои сарду серун расида буд, ӯро арак пахш кард. Зеро ҳис мекард, ки чизе талааш дода лаби об мефарорад. Ва боз ҷавобгари автомат ба ӯ бовар карда додашон он сӯ мекашад. Пайдо накунад, ҳамчун хойин, ҳамчун сағ кушта хоҳад шуд.

Бо ҳазор андешаю ҳаёл тахминӣ ба ҷое даст андохт, ки дар торикӣ, ба назараш, автомат ҳамон ҷо лағзида фурумада буд.

Садои паст баромад ва як қад парид ба пас нигарист, ки Ёр пайдо шуда, беяроқ буданашро дониста, аз паси сар зада ё тала дода ба об меандозад ва ӯ ҳамроҳи ҷасадҳои ба об «лайлак» кардааш...

... валеқ риштаи андешаашро зарбаи даруни об барканд...

Як ҳайкали тар аз даруни об парида бурун омад ва бар қадаш рост шуда, бозпас ба об рафт ва ин меҳмони нохондари ба бӯс-тонсаройи қаъри наҳр бурд.

«Ёр!»

Ҳамин қадар овози нимхиррӣ бароварда тавонист. Гӯё ин кори ҳамроҳаш: «Мо душман нестем, лекин ту аз Элок он тарафӣ ва ман ин тараф» мегуфт.

Аввалин бор ба сари камондор зад, ки ин ҳама хархашаву пархошҳо чӣ маънӣ доштааст; пурра не, аранге ба сараш зад; он ҳам ҳамон аз нафаси сарди обпош ва танай лағзони дади ноаён ба сари ӯ зад, вагарна хотири гумгаштаи ин бангӣ зӯре надошт, ки ин қадар фикр кунад. Мағзи хушкшудаи ӯ як чизро медонист: пахш кардани куланги камонро. Ва боз ба ӯ омӯхта буданд: «Камонро аз даст ба замин мондан мумкин не, гум қардан ҳам мумкин не!» Лекин гум шуд.

Ба назари ӯ низ ҳама чиз гум шуд; ҳамин об, ки аз сари ӯ боло шудааст ва нафасашро мегардонад; бар замини он касе саҳт аз банди пояш доштааст; ҳама чизро гум қард ва чун хонаравшан-кунӣ шарорае дар мағзи сараш афрӯхта гашт оне, ки барбеҳуда он ҳама дағдағаҳо...

Бало гирд гардондаш. Чашм, бинӣ, даҳон пури об; намебинад, намешунавад, гуфта наметавонад... Ҳис мекунад, ки варам мекунад ва ҷондори пурзӯре – зӯртар аз ӯ, бузургтар аз ӯ ва зӯртару бузургтар аз ҳама ёронаш ўро гирд мегардонад. «Ин Худост!» Зеро ўро таълим дода буданд, ки танҳо зӯри Худо ба эшон мерасад; дигар нерӯе нест, ки панҷаи муштгаштаи онҳоро қат қарда тавонад.

Як бор ларзид баданаш аз ғалаёни андешаи пурзӯр ва ҷонвар ин чизро муқобилият пиндошта ҷунон газид, ки душману худро бардошта рӯйи об баромад.... аммо дунёи рӯшанро дида натавонист...

Ёр паси буттаи газгул нишаста ҳама садоҳоро мешунид, аммо ҳама ҷизу воқеаву ходисаҳоро дида наметавонист. Зиёд шикастани моҳи нопурра ва ситораҳоро дар об мушоҳида қард. Ришта-ришта каму хомӯш гаштани чароғи «Камаз»-ро дид. Акнун аз ҷониби Офтобнамо ҳамёза кашидани пардаи бунафшро мебинад. Тарҳи «Камаз» ҳам менамояд, ки бордонаш баланд ва намегузорад, ки кас шаҳри пуртахлукаи беҳоб, пурушӯб, пурхавфу хатар... вале хеле зебову сабзпӯшро бубинад.

Ёр бо забонаш захи хуншори пояшро чун хирс ё чун сағ ле-сида муолича қарданист, аммо ҳосиятҳои табобатии ин чизро намедонад...

Амондара, 5.02.05.

ОСОБИ БЕОБ

(Дар чое, ки чанг набуд)

Сабабгори ин ҳама хангомаҳо Эсуфча. Чунон ки худааш гӯяд: «Юсуфча не, Эсуфча.» Эсуфчаро баъди гурезогурез дошта ба маҳбаси Шаҳристон оварданд ва ӯ ҳамаро ба бузбозӣ андохт, ки ман ба ягон ҳукумат итоат накарда, ҳукумати ҳешро сохтанӣ шудам, ба назди шумо меҳмон карданд. Чунин ҳарфҳо ба касони дар ин манзил зиндагӣ карда нафорида, бо вучуди он Рӯйинро таъсир кард: шабҳои аввал гуфтаҳои Эсуфро хоб меид ва орзу мекард, ки озод шуда барояд, айнан Эсуф барин рафтор мекунад; боз ба худ меомад, ки ӯ Эсуфча барин дову дастгоҳ надорад: на заводи арак, на фабрикаи мурғ, на мошинҳои қаторикориву хидматӣ... Ба ҳар ҳол...

Дар ҳамин ҷо ҳам Эсуфча ба онҳо кӯмак кард: озод гардонид маҳбусонро.

Бисёр хоби дароз аст ин, ки шояд бедор ҳам нашавад:

Бо ҳама андешаҳои, ки андаруни маҳбас дар сар дошт, аз зиндон раҳо ёфт. Ба озодӣ баромад. Ва ин лашкари пиёда ҳамсони мӯру малах дашту биёбон ва боғу роғ, рустову шаҳракҳоро он қадар паҳш карда гузашт, ки бинандаи осмониву заминӣ пиндошт ҷондоре намонд дар он мавзеъ. Баракси ҳол мӯре озор намедид дар юриш ва ҳар чӣ аз дасти ин сипоҳи бешумор меомад, мадад мекард; аз ин рӯ пиру барно ва ҳатто занону духтарон ба ин лашкар ҳамроҳ мешуданд, ки орзуи аҳли башар дидани чунин як сипоҳи адолатпеша буд ва он рӯз расидааст, ки чунин ҳомиву сарвари ҳешро мебинем, ки адолатхоҳтар аз Ленин аст. Мераваду меравад ин сипоҳи беяроку аслиҳа; беливо, белибоси низомӣ ва оҳиста-оҳиста дар рафти юриш бол бароварда, амида сӯйи марказ мераванд. Аммо дили қаҳрамони армонии мо дигар аст: вай ба ҳеҷ ҷамъият бовар надорад: «Яке баччаи дигаре» мегӯяд; «агар он бад набуд, бадбачча навуида буд» мегӯяд ва дилу сараш аз қасос ва ҳазор андешаи бад озод нашуд. Сари синааш пур буд ҷу пуффак, ҳолиё ё оне пас бояд битаркад; мили вақт ба рӯйи қадом нуктае гузошта шудааст ва чун дарёбад, бояд битаркад. Кӣ озод кард онҳоро намедонад, аммо медонад, ки аз дарвозаи фарох кушодаи маҳбас баробар ҳучум карда баромаданд, ки ақрабаки соат ба нукта наздик омад, ин замон бояд ин мавзеу сари синаи ӯ

битаркад. Зеро ӯ он қадар аз андешаи зиёди ноҳақӣ азоб кашид, ки аз таквиму тартиби зиндон нақашадааст...

Аз ин рӯ баробари ба ҷойи номбурда расидан ӯ ба Майдон нарафта, ба кӯчае чағғалат зад, ки дар он ҷо қоре надорад; бояд ба ҷое равад, ки ҷанг нест. Зеро ҷанг қасеро аз қасе ё қизе озод намекунад, балки мулку мол ва ғуломро аз дасти қасе қашада мегирад ва ба сари он ҳазору анд шиканча меорад, ки оқибат мардум меғўянд: «Раҳмат ба қафандузи пешина». Вале ҷӣ қунад, ки то он ҷо расидан пурмашаққат аст. Он мулк зодгоҳи ӯст ва мардумаш ҷангро шунидаанду надидаанд. Дар қадим ҳам, дар ҳозир ҳам надидаанд ҷангро. Ҳастанд қасоне, ки баъдӣ қардан меҳоянд; оташи ҷанг афрӯштан меҳоянд, аммо пархош намекунаанд. Номӣ набардро шунаванд, нахуст худашон меғурезанд. Ана дар ҷунин диёр, ки дар паси кӯҳҳои баланд ва дар қанори наҳри азим ҷой дорад, Рӯйини ғуреа ба даст афтада, ҳаққу ноҳақ буданашро исбот қарда натавониста, ҳукм гирифт. Замони қадим буд. Ду шоҳиди ноҳақ шаҳодати бардурӯғ диҳад, ҳаққатро мегирифтӣ.

Ва имрӯз қасеро ҳагу хабар нақарда аз дарвозаи қушоди диёр ва қари нимроғи зодагон ворид шуд, ки инсонӣ пешвозаш нағирифт. Ҳонаашро надинохт: нақод қамин вайрона ва як девори сиёҳи дудқашада зодгоҳи ӯ бошад? Фигонаш баромад. Аммо садо баланд нақард, ки...

Ва онеро, ки ғори ғуреа шуда панох бурдани ӯро хабар дода буд, суроғ қард. Ақбари Паррӯ оҳиста фичқонд, ки ба Майдон рафтааст; ба марқаз. Ҳуқумати кӯҳнаро ворун қардаанд.

Ба қарфи ин марди барқомонда, ки замони рафтанах ҳам аз қарди шиками яқумра ҷунин паррӯ қобида ва лақабдор низ шудааст, бовар мекунад. Аз ин рӯ баъди бозғашт танҳо қамин қамсоҷи барқомондаро даромада дида ҳол пурсид, ки пас аз сари ӯ ҷӣ рӯйдодҳое буд қар ин ҷо.

Ақбари Паррӯ ба ин ғуреаи бенишон қам гапро нағуфт; тарсид, ки оташи ҳуфта аз нав забона мезанад:

«Қоли ман қамин, Рӯйинқон. Аз остона берунро намебинам. Бино ба шундаи душмандор будай, қамонҳо... Лекин нағуфтанд, ки онҳо қистанд.»

Пасон Рӯйин рост ба ғоре рафт, ки қар пешғаҳи торикӣ он панқтираро пинқон қарда буд. Дақони ғор танай анқабуд дошт ва ҳеле партобқои диқар. Лақзае аз мағзаш ғузашт; буд замоне сарпанокси ӯ беқтар аз қоҳу қӯшқо ва аз қамин ҷо бурданд ба дорулақлоқ. Вале ҳоло ҷунин хотирот ӯро ақамияте надорад: «Дунё месўзад, илоқе бояд қард.»

Шоҳи дарахти бодомро шикаст ва тору танай қамарро рӯфт. Пас сар қам қарда ворид шуд ба ғор, ки дилаш қаросид. Он замон намеқаросид, ки худ ҳоқим буд; ин замон қарос дорад, ки бегона шудааст. Шоқд море, ақдақоре маъво гирифта бошад? Панқтира

дар пешгах. То он чо росто рафта намешавад, синамол бояд рафт. Даст ёзида, охиста-охиста хокро панчакаш карда, камони дар матои клёнкагӣ печидаро бояд баровард. Вале ҳаст ё на?

Инак Рӯйин хешро ба қаҳрамонони афсонавӣ ё замони барпошавии давлати Шӯро, ё фидоиёни Ҷанги Бузургӣ Ватанӣ монанд мекунад, ки ё аз китоб хонда буд ва ё аз кино дида буд. Гӯё барои ин кор таҷрибае дорад, ки касе надорад. Аммо дар бораи ҳукумати муваққатӣ андеша надорад. Бо кӣ ҷангиданро ҳам намедонад. Нааа, ӯ ҷанг намекунад, ҳимоя мекунад.

Ҳоло дар ин ғор маъво гирифта наметавонад: дур. Нохалафе ба деҳа хучум оварад, ҳимоя карда наметавонад. Дар бозгашт гуми Пулакро дид ва дилаш гум зад, ки баччагиҳояш даруни оби ин гум гузаштааст. Аз Гили бӯта кулӯхе оварда ба ҷойи собун ба сару танаши мезад ва хушбӯӣ шуда ба хона бармегашт. Ҳоло меҳодад ин чизро, аммо гили хушбӯӣ надорад: «Вакташ меояд».

«Ана ин особи кӯдакиҳои ман...» Низ ёд овард, ки ҳамроҳи падару модар дар солҳои қаҳтии Ҷанги Бузург шабҳоро дар ин ҷо рӯз мекард ва падари нотарсаш нимашабон бедор шуда Особро сокиту ором дарёфта «Ҳа, бадбахт, боз омадӣ?» гӯён аз дар берун мебаромад. Ояте аз «Қуръон» хонда куф мегуфт ва ҷинро аз паррадон меронд ва парраи аз дасти Бало раҳо гашта боз давр мезад.

Ҳамин особ бадтар аз ғор ҷангу танаи анкабуд баста, ба як ёдгории замони Докёнус монанд гаштааст ва касеро лозим нест. Беруни особ, рӯйи санги рӯ нишаст ва ба ҳеч кучо на, ба дари канда, боми алафбаста ва андовааш рехта нигарист; ҳам шуда ҷарху парраҳои пӯсидаи онро хабар гирифт ва худ аз худ сар ҷунбонд. Даруни хона низ ғажд буд, хар ҳам бастаанд, саг ҳам... бисёр бадӣ бадбӯ...

«Баъд аскарбаччаҳоро меорам, тоза мекунамд...»

Тоза ҳам шуд ва Рӯйини танҳо он ҷо мезист ва Ҷўгурро дар санги берун мебаст...

Рӯйин аспӣ ҷўгури чувозиро савор шуд ва камони панҷтираро ба китф овехт. Тозиёна зад аспро ва андар дарвозаи деҳ инони онро кашид. Пой ба рикоб тира карда қомат баланд дошт пушти зин; ва даст ба пешонӣ лапар карда ба роҳи ҷониби Зарафшон нигарист. Ҷармина ва шапка намерасид. Дигар ҳама монанд ба саворони пешин. На, ӯ савори замони осоишта. Пасон асп мондан омӯхт: аз тори теппаи Муғ метохт то тори теппаи Шоён, аз болои теппаи Шоён асп медавонд то болои теппаи Муғ. Ҷун посбону дидбонҳои замони қадим, ки аз теппае ба теппа пайку хабар мефиристоданд, рафтор мекард. Аммо мардум миш-миш доштанд, ки девона шудааст; дар ҳабсхона зада-зада майнашро айни кунонидаанд.

Валек Рӯйин роҳи дигар мепойид: ӯ танҳои танҳост. Роҳи зану фарзандонашро мепойид... Ба қавли Акбари Паррӯ душман чӣ кор кард бо онҳо? касе чизе намедонад. Шояд хабари бозгашти ӯро шунида пайдо шуда оянд.

«Факат ин не, душман меояд, албатта душман меояд. Ё бо нону намак ё бо тир ӯро пешвоз бояд гирифт.»

Мақсаду муроди ин марди чабрдида ва талхии рӯзгор чашидаро чуз ҳудашу Худо касе намедонист. Чунон дамбадарун, хомӯш ва андешаманд гашта, ки аз Рӯйини даҳ сол пеш танҳо сурат монда.

Спитамони суғдӣ барин лачак баста аз ин теппа ба он теппа метозад, ки ватанро ҳимоя бояд кард. Аммо таги дилаш тамоман чизи дигар мегӯяд: «Зану фарзанди ман кучо шуданд? А! Амаки Акбар! Кучо шуданд онҳо?!»

«Охир, ту медонӣ, ки душмандор будӣ?»

«Медонам, лекин ман душман нагуфтаам онҳоро. Онҳо маро душман донистанд; ҳама камомади колхозро ба сари мани ростгӯй заданд.... дигар сар бардошта натавонистам... Лекин акнун...»

«Бо онҳо баробар нашав. Онҳо як навъ хазандае, ки ба ранги замин ранг гардонда...»

«Бӯкаламун...»

«Медонӣ-ку худат. Ман намедонам, ки ин қабил касон дар он дунё чӣ ҷавоб медиҳанд?»

«Ҷавоби онҳо тайёр: дар ин дунё, ки таги пӯсти шайтон даромада метавонанд, дар он дунё ҳам таги пӯсти пурсандаҳо ҷой мешаванд.»

Лачаки ӯ на сурх, на зард, на сапед; ранги офтобро монад, ё тиллоро. Марокангез аст кӯдаконро: аз паси ӯ мераванд тозон ва аз ҷӯб асп сохта миёни пой гирифта «ҳа чу!» гӯён тозиёна мезананд бо химчаи борик. Ба назари онҳо ақлбохта тобад Рӯйин. Ба саръиёне монандаш мекунанд, ки ханӯз ҳам дар кӯчаҳои деҳа қадам зада аз номи Сталин ваъз мегӯянд. Баъд ҳамин кӯдакон овоза карданд, ки Рӯйин дунёи нав месохтааст ва ҳама роҳбарони сохтаву бофтаҳои ҳӯсамонандро аз сари курсии мансаб гирифта ба дарё меандохтааст. Ҳеч кас бовар накунад ҳам, роҳбарҳои деҳу колхоз тарсида дар мушхонаҳо руст шуданд; бо роҳе, ки Рӯйин бонӣ мекунад, ба маркази ноҳия нарафта ё аспакӣ нахрро убури мекарданд ва ё Ҳафтзағорахӯру Шингакро давр гашта рафту омад мекарданд ва райси омадаву нишонда ҳамоно рафтааш то ҳол барнагаштааст. Ҳозир барои онҳо деҳу колхоз аҳамият надорад. Ба Майдон бояд рафт. Дар он ҷо худнамоӣ бояд кард ва сардори оянда шудан аз ҳамоно майдон боз як майдони дигар вобаста аст. Аз ин рӯ ба омадани Рӯйин ва нағмаҳои рости дурӯғи ӯ касе аҳамият намедихад. Баъзеҳо гап кардаанд, ки бечораро хуб дар зиндон сарқӯб карда майнаашро палағда гардониданд.

Аммо дили Рӯйин месӯзад ба зодгоҳу мардумаш. Акбари Паррӯ меғӯяд, ки ман се замони чангро дидам, чунинашро нав мебинам: дар чангҳои аввал мардум ба ҳам меҳрубон буданд. Дар ин чанг ҳама аз якдигар рӯ гардонидагӣ, тағи пойи якдигарро мекобанд. Аллакай духтарҳоро ба савдо мондаанд, ки аскар биёяд, хоҳ-нохоҳ ба зӯрӣ мебарад. Баъд шайтонбаччаҳои бидав пайдо шудаанд, ки шабона мошинро ба тағи дари духтардор оварда, «духтарро барор» меғӯянд. Набарораду рӯзашро бинад. Зиёд шуд чунин ҳол. Омадани Рӯйин даму нафаси «ча-ча»-хоро гардонд.

«Балота гирам, Рӯйин! Ҷуз худат касе ин мулкро саришта карда наметавонад».

Рӯйин рӯҳ гирифта аз чунин муҳоботи пирмарди пасрӯ хуфта, ки давои табиб, асал, шири ғӯсфанд кӯмакаш накард. Акнун Рӯйин андеша мекунад, ки тағи чиҳил сол аст амаки ҳамсояро медонад дар чунин ҳол аст, вале касе ўро ростқомат карда наметавонад.

— Чӣ ёрӣ кунам, амак?

— Чӣ ёрӣ мекардӣ? Ҳама корро кардам, нашуд; на кӯрмор монд, на чайраву хорпушт монд, на сағ монд, на хирс монд; на гиёҳе монд, ҳамаро хӯрдам, мадад накард. Як чизи дигар монд: хок...

Рӯйин сархам баромад аз кулбаи ӯ. Ва ёд овард, ки чӣ қадар дар зиндон орзу мекард, ки неки кунад ба мардум; аз дасташ ояд, умри дубора бахшад арзандагонро. Вале чунон дасти инсон кӯтоҳ ва он нозӯр, ки каси афтидари бардошта наметавонад. «Худоё, худат ҳастӣ...» Лекин ин чизро баъди аз ҳабс озод шудан худ ба худ гуфт ва чун деҳа баргашта пайвандонашро пайдо накард, боз дилаш аз ҳама чиз монд.

«Худованд, зӯрам бидех, ки...»

Бори нахуст либосашро дигар кард; либоси ҳабсхонаро кашида, либоси барги чинорро пӯшид. Ва акнун ё аз тарс ё аз эътибор дигар аз пасаш садои «гуреза, гуреза!» намеомад. Балки боэътибору боэҳтиром саломаш медоданд ва аз пасаш дергоҳ менигаристанд. Аммо Рӯйин бо касе сӯхбати бардавом намекард. Буданд касоне, ки ўро сари асп низомипӯш дида паси дарахтон, паси деворҳо ва ё пушти мошину гову хари раҳгузар чо мешуданд; аз пасаш чиҳое мегуфтанд. Вале ӯ гирифтори кори худ буд ва ягон-ягон садо мебаровард:

«Нахаросед, ман ҳомии шумо!»

Ҳамин ҳел гуфту гузашт, аммо касе бовар накард; зеро халқ гурусна, чизе надорад, коре нест. Дашт ҳасту об нест, мардум кор карда чизе рӯёнида наметавонад; тамокуи хушк карда дар рӯйи бомҳо ҳамел бастаашонро касе намеҳарад, ё насия барад, пул намеорад; ғорат шудем, роҳзанҳо ҳамаро бурданд меғӯянд... Аммо бечораҳо дар пуштаҳо, ба умеди борони Худо побел карда дона мепошанд, ё йеми кафтару зогон мешавад ё ноинсофҳои молдор

шабона меҳӯронанд. Замин сахт, осмон баланд. Гуфтахои Ӯсуфча дурӯғ; на касеро ғорат карда мешавад ва на чизе хаст, ки ба мардум диҳӣ. Роҳи оҳан ҳам аз ин ҷо дур...

«Ҳоло Ӯсуфчаро бинам...»

Нахуст кори кардаи Рӯйин особро гардон кард: симу симҷӯб пайдо карда то особ кашид. Нерӯи барқ овард. Санги онро бо нерӯи барқ гардонд ва особ идғоҳ шуд. Ана занҳои шавҳарашон ба Майдон рафтaro мебинӣ, ки «муштакам орд шавад» гуфта шабу рӯз атрофи гирдсанг мешинанд; онҳо дар навбати об чунин одат карда буданд, инак дар навбати особ шабҳоро рӯз мегардонанд. Санги особ аз пештара тез гардад ҳам, мардумро қонеъ кунонида наметавонад. Мардум ба орди магазин одат карда буданд; нави дуввумо саввумро назарашон намегирифт; особ ҳам аз қор монда буд ва касе гумон надошт, ки рӯзе ин парра чарх мегардад.

Ӯтибори Рӯйин боло гирифт. Вале касе бо ӯ ҳамсӯҳбат намешуд, ҷуз Акбари Паррӯ. Рӯйин ӯро бардошта ба дари особ овард ва фармуд, ки дами дар хоб меравӣ ва намегузорӣ, ки мардум бетартибӣ кунанд. «Аз касе ҳаққи борашро намегири. Мо дунёи дигар месозем. Дунёе, ки яке ба дигаре рӯйи ниёз наорад.»

«Ҳама чунин гуфта ба сари қудрат меоянд... Баъд...»

«Баъду сонӣ надорад. Қавл якто... Худо якто!»

Ба қорҳоро сомон медод, ки Ӯсуфча ҳикоят карда буд: ба истоҳи поезд мерафт; бори вагонҳоро ба «Камаз»-ҳо бор карда, фармон медод, ки Шодмондара барад ва тақсим карда ба мардум диҳанд. Чунон ҳам мешуд. Сонӣ ҳама ҷавонон орзу мекарданд, ки Рӯйин шаванд. Аммо Рӯйин хавф ҳам дошт, ки дубора чун Ӯсуфча ба ҳабсхона наафтад. Чунки ӯ тақлид ба ин маҳбуси нав карда роҳзан шуд; яғмогар шуд ва нон аз хони дигарон мерабуд. Хуш намеояд. Аммо роҳи дигар нест. Рӯйирост меҳнат карда зиндагиро сомон дода ва ё гушнаро сер гардонида намешавад.

Кадоме аз пулдорони шаҳрнишин – додарарӯси ҳоким говони фермаро як-як бурда ба қассоб супорида будааст; ин то омадани Рӯйин. Акнун ният доштааст, бинои фермаро харида, вайрон карда, хишташро ҷудо, плитаашро ҷудо, оҳанаашро ҷудо фурӯшад... Аммо бо Рӯйин дучор омад ӯ. Як даст гирифтанд. Рӯйин зӯрӣ карда бошад ҳам, аз дасти онҳо халос хӯрданаш амрест муҳол.

Фардои он рӯз, гоҳи дар теппаи Муғ дидбонӣ карданаш дид, ки чипҳо пасу пеш омада андар даромади деҳа қарор гирифтанд ва аз баъзе қасон чизе пурсиданд, ки онҳо ба аломати «намедонам» китф дарҳам мекашиданд ва эшон ба сари онҳо мешӯриданд, ки шумо як гурезаи ҷиноятқорро пинҳон мекунед.

Чипҳо сарболо шуданд сӯйи особ ва соате баъд сӯйи шаҳр бозпас рафтанд.

Рӯйин омад ва аз дур шевани занонро шунид, ки дами дари особро гирифта буданд. Халтаву тубраҳои хурду қалон ва мушт-

акҳо даруни оби чӯй афканда буданд ва симҳои барқӣ буридаву кашол. Акбари Паррӯ рӯболо меҳобид ва сари синааш хунин буд.

«Гурезаро роҳ додӣ!» гуфта...»

Ва ғигони Рӯйин дакка ба осмон зад. Чӯгури дар санги бекори особ бастаро савор шуда баргашт ва раисро дучор омад. Раис бо карру фарр аз омадани шахриён хабар дода иддао кардани буд, ки Рӯйин аз гиребонаш гирифт ва пеши зин бардошт.

«Ҳамаш кори ту-а?»

«Кори ман не... Чор моҳ шуда ба раисиам. Ин кори Ҳусени Шикам. Омада, ки буд, ҳамаро фурӯхта ба шикамаш зад.»

«Ту чӣ? Говҳорову саройро ту фурӯхтӣ-ку?»

«Не, ҳамааш кори ҳамон раиси кӯҳна...»

«Говҳои зоти белорусиро Бобо оварда буд. Шумо ўро хойини ватан хонда аз деҳа бадарға кардед. Баъд говҳои ўро ба дасти қассоб супоридед. Ҳамин тавр?»

«Худо занад, ки ман не... бе амри Калон ягон кор карда на-мешавад...»

Рӯйин ўро партофт ба замин.

Гоҳи аз дари особ гирён баромаданаи садои занона омад: «Кори кардаат аз сарат монад...» Ҳоло раиси рӯйи роҳ афтада «Бо думи шер бозӣ макун!» мегӯяд.

«Дар ин дунё чуз машаққат қизе намебинӣ. Шояд барои ҳа-мин мардум некӣ кардан нахоҳанд? Мардум надонанд, Худо до-над...»

Рӯйин сад хел либоси барги чинорӣ пӯшад ҳам, лаҷаки тилло-ранги пешониашро дигар намекунад. Қасони намоиши Спитамонро дида мегӯянд, ки Рӯйин Спитамонро кандасту гирифтааст. Лекин муборизаи ин ду фарқ дорад: Спитамон ба зидди душманони бегона мечангид; Рӯйин намедонад, ки бо кӣ ҷангад? Ҳамагон ғо-ратгарони дина омадаро ҳам намедонад. Ба қавли занҳо сияҳпӯши айнақдор будаанд, ки рӯяшонро чуз Бӯалӣ қасе намебинад.

Ба ҳар ҳол аз теппаи Шоён метозад ба сари теппаи Муғ ва аз теппаи Муғ метозад ба сари теппаи Шоён. Миёни деҳаро асп монда мегузарад; бисёриҳо девона меҳонандаш; одамони аз наздик дида «қасос мегирад» мегӯянд. Вале ҳуди Рӯйин аз Эсуфча домангир: «Ба назди мо намеомад, байту ғазале набуд.»

Аммо кӯдакону наврасонро писанд аст қору рафтори ӯ; як қахрамони афсонавӣ барин. Қахрамонони филмҳои тасвирии барин: «Ба Маугли монанд. Аммо ёр надорад.»

— Маро ҳамроҳ бигир!

— На! Ман қасро намегирам! Дунёро дӯст хароб кунад, на душман!

— Мо аз он дӯстҳо не, ақои Рӯйин. Мо дӯстони ҷонӣ!

— Баҳ-баҳ! Чӣ дуруғи ширин?

— Волло-билло!

Ва ӯ то теппаи Шоён «волло-билло» мегӯяд, ки ин мардум кай аз савганд озод мешаванд? Бебаркаш қасам ёд мекунанд, то боварашон кунӣ, аммо... Инро ҳамин тавр аз сар мегузаронад, вагарна барои ӯ фарке надорад: «Қас бояд ягон кори хуб кунад.»

Аз тори теппаи Шоён ӯ кам чоро мебинад: он тарафаш кӯҳи Чилдухтарон, ки афсонаи якранга дорад ва ин тарафаш – чониби офтобнамо то теппаи Муғ. Ҳамин ки тори ин теппа баромад дунёро мебинад; ду дунёро: ин дунёро, ки дина Акбари Паррӯ зиндагӣ мекард ва он дунёро, ки имрӯз Акбари Болорӯ мурдагӣ дорад. Ана ҳамин ду дунё. Масофаи байни ду сарой як мӯй. Ин маъниро танҳо Рӯйин дарк кард дар баландии теппаи Муғ истода. Вагарна ин дунёву он дунёро миллиард бор зери пой кунанд ҳам, фаросоти касе намерасад, ки фарқ кунад. Баъзе донишмандон дурӯғ намегӯянд, ки ин дунё ранҷ дорад, он дунё роҳат. Рост. Акбари Паррӯро парронда кушта бошанд ҳам, азобхое, ки дар ин дунё кашид, дар он дунё намебинад. Вале духтарони ӯ Рӯйинро дуои бад мекунанд, ки ёни отем равад! Аммо аз шиканҷаи Рӯйин беҳабар.

Рӯйин ба ин дунё нигаристу ба он дунё; ба он дунё нигаристу ба ин дунё. Хеле андешид ба таври хеш. Пасон Чугурро ба тегаи Муғ чун ҳайкал гузошту ба он дунё рафт. Ба умеди рафт, ки шояд гӯри зан ё ақалла яке аз фарзандонашро пайдо кунад ва дилпур гардад, ки чӣ осуда хуфтаанд. Аммо миёни гӯрҳои кӯҳнаву нав ва начандон кӯҳнаву нав; миёни гӯрҳои ворафтаву фурӯрафта; мушу гӯрков сӯроҳкарда, рӯбоҳканда, обшуста, ҳамворгашта; нишонаи фарзандон гузошта, санги сиёҳӣ гӯр гузошта ва панҷарагирифта, дар тунукае ё тахтачае ному насаби майит ё зодсолу ғавт сабтагашта ва паҳлӯи гӯри бенишонгаштаи падару модар ва гӯри нави ҳамсоя Акбари Паррӯ гӯреро пайдо накард, ки дарак аз тухму тухмаи ӯ диҳад. Чунон хомӯшанд ва осудаанд ва каноатманданд аз он дунё, ки чиққашон намебарояд; розианд ҳама аз манзили хомӯшон. Вале ҳама тахлука, ташвиш ва ғами мардум; ҳама ғами пешомади онҳо, ғами қисмату тақдири Ватан дар дилу сари ӯ. «Рост бошад, ки ҳар хуфта дар ин дунё чӣ рӯз дида бошад, дар он дунё ҳам он рӯзро мебинад; боз раис раису деҳқон деҳқон. Дар ҳама онҳо ҳам ҳама барои як кас қору меҳнат мекунанд; зӯр дораду зор дар орзуяш? Савора – савораву пиёда – пиёда... Онҳое, ки чӣ қадар азобу уқубат кашиданд дар ин дунё, ки роҳаташро дар он дунё мебинем, чӣ рӯз дошта бошанд? Онҳое, ки дар мавлуди Муҳаммад рисолаи «Оҳангарӣ»-и Довудро меҳонданд, онҳо чӣ меҳонда бошанд? Ва дар ин дунё ҳалқи авомро ба бечорагӣ ва фурӯтанӣ даъват мекарданд, ҳолу аҳволи охирати ӯро дида чӣ мегуфта бошанд? Ҳазору садҳо анд сол гузаштааст, ки Рӯдакӣ аз

чой начунбида устухонаш дар гӯри гузоштаашон боқӣ мондааст...
Худоё, бубахш маро!»

Рӯйин он қадар дуру дароз сари қабри Акбари Паррӯ сукут варзид, ки дар паси кӯхи Чилдухтарон абрсузии бегохиро дид. Ҳамон вақт ҳам хеста нарафт, ки гӯристон бесоҳиб мемонад. Мулк бесоҳиб. Гӯристон ҳам бесоҳиб бошад, пас ватандоре нест ин ҷо. Равшан, ки колхозии танҳо номаш монда бесоҳиб; ҳар сари чанд вақт раис таъйин мекунанд, боз бесоҳиб. Баъди Бобо касе як сар моли колхозро зиёд накардааст; як дон ғалла ба анбор надаровардааст; як чархи трактор нахаридааст ва ҳоказо... Аммо чизе ба дасташ афтида бошад ё чашмаш ба чизе афтида бошад, ба савдон хонагӣ мондааст...

Дар ин ҷо Рӯйин айбе надорад; ҳамааш айби Эсуфча: омаду ҳамаро ҳизза гиронду гӯё роҳи осон ва сабуки дунёдориро омӯзонд ва ғайб зад. Ҳарчанд Рӯйин ўро миёни маҳбусон меҷӯяд, пайдо карда наметавонад ва боз ба зодгоҳаш бармегардад. Дар як лаҳза. Ҳавою обро писанд накарда меравад. Особи беобро гардон мекунад бо як нерӯи чашмнотид.

Ў шабро дар гӯристон гузарониданист, ки шояд зану фарзандаш дар ягон гӯри кӯҳна бачо шуда бошанд, ин ҷо будани ўро дарак ёфта, оянд. Вале хобаш намебарад ва касе намеояд. Лекин пиндораш, ки гирду атрофаш пур аз одам ва ҷондорҳои дигари мисли ў хомуш ва андешаманд дар бораи кадом мушқилаҳо фикр мекунанд; дарег, касе нест, ки ба маънии андешаҳои онон расад.

«Бубахш, ҳамсоя... Нияти ман чунин набуд. Ба таврам туро сабуки оварданӣ будам. Аз ин занҳои дар навбати як мушт орд истода бонавбат ба хидмати ту гузоштани будам, то хӯрокатро пазад; либосатро шӯяд; бароят бузгунҷ кӯфта диҳад, ки шояд аз пасрӯ хобидан начот ёбӣ. Ҳар кӣ ҳар чӣ гӯяд; ба назари ман шикамдардиву паррӯ хобиданат аз носерӣ буд, ки ҳар гоҳ сармо мегузаронду хабардор намешудӣ. Бубахш. Хидмати хирсона кардам. Ин хидмати ҳамдиёрони худамон, ки кадоме ҷуғулӣ кардааст. Нияти маро нафаҳмидаву надониста, баракс маънидод кардааст ба Боло ва онҳо мӯзаро монда патак пӯшида омадаанд. Ниятмаро як бор ба ту гуфта будам ҳамсоя: одам куштан, сӯштан, хароб кардан, ба яғмо бурдан нест муроди ман; касеро озор додан ҳам нест, касеро ранҷондан ҳам нест... як орзу, ки миллионҳо пушти мо дар нияти чунин орзуву мурод даргузаштанд. Албатта бо ҳалво гуфтан дахон ширин намешавад... лекин мо дар дорулахлоқ чӣ қадар ин масъаларо муҳокима кардем, ки ояндаи дунё чӣ гуна бояд шавад. Дар роҳи ин орзу, ки ҳоло хуб дарк накарда будӣ, аммо хоҳиши маро ба замин назадӣ, нахуст ту қурбон шудӣ, ҳамсоя. Мақсади ман хунрезӣ нест, вагарна он ниқобпӯши ношиносро линг аз осмон меовардам. Ба ёди ту, ҳамсоя, ҳама ҷоро обод мегардонам; гӯри туро ҳам... Бубахш...»

Садои «их-их!» баромад. Ду кас як харро пеш андохта пайроҳаи миёни ғӯристонро мегузашт. Баногоҳ бозистода чувол аз пушти хар ба хирманчо¹ андохтанд. Мазмун, то ҳол маслиҳату машварат накарда буданд, ки дергоҳ баногӯшӣ карданд; яке «не» мегуфт, дигаре низ «не» мегуфт ва ҳеҷ ҳарфашон наменпхт. Баъд чуволро ба ҳоли дароз гузошташон монда ҷониби ғӯри нав омаданд, ки Рӯйин дар пасаш буд. Ӯ худро дуртар кашид, то набинанд. Яке ҷониби хар рафт ва каланде овард. Гумбади ғӯри Акбари Паррӯро ҷоқ карданд. Ва ҳамон чуволро кашола карда оварда ба ҷоқӣ гузоштанд ва аз нав хокро гумбад бардоштанд... Пас миёни харду паст-паст гуфтугӯӣ шуд. Гапашон напхт, ки дастогиребон шуданд. Яке дигареро «Ҳааа, доштамат-а, доштамат, дар тори занак доштамат... Муттаҳами кофир, ба ҷойи очат буд!» гуфту бо ҳалачӯб дар фарқи сараш зад. Ӯ афтид. Кашола карда ба ғӯри кӯҳна бурда партофт. Пешӣ хар омада гардани онро гирифта дер сукут варзид. Пас ба гардани хар ҳалачӯб зада сӯйи деҳа ронд.

Аммо Рӯйин моту мабхут буд ва намедонист бо чунин шохидӣ чӣ кор кунад. Камон дар дасташ, вале намеҳодад дар ин ғояти шаб сукунат ва оромиву хомӯшии қабристон ҳалал бинад. Ва агар ин марди нобакорро огоҳ накунад аз кирдори зишташ, фардо тӯҳмат мезанад, ки камондор ин корро карду ба сари ман бор мекунад. Ба хар ҳол харро парронд. Хар дар миёни ғӯрҳо афтид ва соҳибаш гурехт.

Ин замон Ҷӯғури ӯ аз сари теппаи Муғ сайҳа кашид ва Рӯйин донист, ки ҷонварро дар он баландӣ баста омада буд, гушнаву ташна. Ӯ бе ҳеҷ мулоҳиза, гӯё чизе рух надода бошад, адирро рост шуда назди Ҷӯғур омад ва қачпахлӯ зада наздиктар ба асп хоб рафт, аммо хобаш набурд.

Шояд субҳи саввум бошад, пайвандони мардинаи худораҳматиин Акбари Паррӯ сари ғӯр омаданд ва парешон ва тити пит диданд ҳоки ғӯрро ва ҳайратзада то рӯз фаро расидан аз сари манзил дур нарафтанд. Рӯйин аз боло медид ин ҳамаро, аммо пеш намеомад, ки чӣ савдое шавад.

Рӯйин гӯйӣ кино медид. Ин чизҳо дар ҳикоятҳои Эсуфча набуд. Онҳоро танҳо Рӯйин мебинад ва ба касе ҳикоят карда наметавонад. Ба назараш дар як олами берӯҳу бечон мегардад, ки дидан дораду гуфтан не.

Рӯйин аз он баландӣ ҳама даву геч, мушоҳида, дастак зада ба якдигар ҷиҳое гуфтани онҳоро мебинад, аммо намедонад, ки масъала дар сари чист. Маълум: албатта «ин чӣ рӯз аст?» Аммо аз чӣ сар задану чӣ сурат гирифтани онро дар сар гунҷонида наметавонад. Лекин дилаш хичил, ки ҷаро хари боркашро парронд. Шояд

1. Замоне буд

ҳамин тир ба бало мононад ўро. Лозим ояд, росташро мегўяд. Ў боз дид аз он баландӣ, ки як нафари сарбаста пайдо шуд ва чизе нагуфта, ҳамроҳи онҳо нишаста даст ба дуо бардошт ва ҷониби Боғи Гарон рафт. Хар дам карда, ҷаҳор дасту пояш боло хобида буд; каландро онҳо чанд бор боло бардошта ҷихое гуфтанд; аммо нафари ба гўри ҷўкида афкандаро касе намебинад, ё нест.

Чунин ҳолро ба наздикиҳо надидааст. Дар лагер аз ин зиёдтар зўровариҳоро дидааст; сахттарин кушторҳоро дидааст; дасти зўрии мардонро дидааст, валеқ чунин ногаҳонӣ, барқасди ба ин ҷо омадани ў руҳ додани ин зайл фоҷиаро надидааст, ки дар болои пирмарди мурда каси дигарро гўр кунанд.¹

Ва баъд гўяву гуфтор шуд дар мўяву гирияи занҳо.

Аммо замона чунон буд, ки ҳар кас барои мурдаи хеш мегирист ва муддаие пайдо нашуд ва касе чунин маргро тафтиш накард. Зеро Рўйин дар мамлакат ҳар куштору сўхтор дидааст ё шунидааст, ки таърих ёд надорад.

Мардум ва баччаҳо ба ин тараф ё он тараф асп монда гузаштани Рўйин эътибор намедиханд. Танҳо ба камони сари китфи ў дуздида менигаранду чизе намегўянд ва онҳое, ки майли бо ў рафтан доштанд, ҳапанд. Девори намкаш мешавад, ки халқ носомониҳоро аз ҳамин қаҳрамони навбаромад медонад; зеро ҳама камонҳоро гўё бо фармон кашида гирифтаанд; ягона касе, ки камондор аст, Рўйин. Баъд камондорҳои дигар бо соҷма сару кордор, на бо яккатир.

Рўйин медонад, ки чандон бузургҳайкал нест². Аммо пурра ва варзида. Чун сари зин менишинад, қавипайкар ва уқобгир метобад. Тори теплаҳо пайдо шавад ҳам, бузургҳайкал метобад; кўхпайкар. «Қоматаш чун ғимматаш баланд» мегўянд. Бархе бо ҳавас менигарад ба ў, баъзе бо тарсу ҳарос: «Ҳамон дузд-дия.... Қотил...» Дуздиашро касе надидааст, вале Қўра-ҷатокро барои «зан» гуфта дашном доданаҳ як корд дар ҷигараш зада кушта буд; сабаби дар дорулахлоқ шиштанаҳ ҳам чунин... Аммо касе намедонад, ки дар муддати адабомўзӣ Рўйин ба кӣ табилад ёфт.

Сахт нотарс. Нотарсиаш ўро қайсар, хуни ноҳақ ва тавоно нишон медиҳад. Баъзеҳо роҳзану ғоратгар ҳам медонанд. «Агар на, аз кучо меёбад?» мегўянд. Ҳамин тахминашон ҳамаро ба шаку шубҳа меандозад, ки дар замоне, ки фабрику завод кор намекунад; дар ҳоле, ки як осиеби гардонро дида натавониста, заводу фабрикаву заминро дарахту сарои қолхозро мефурўшанд ва касе

1. Ин аз ҳарҳашаи ду мард ҳосил шуда буд

2. Аз рўйи нақли Эсуфча тохтутозҳои дар мамлакат руҳдодаро «ча-ча»-ҳо мекунанд, на бузургҳайкалҳо. Рафту ягон қавипайкар арзи ҳастӣ кунанд, «ча-ча»-ҳо қунҷу қанор рафта бисёр қорҳои номатлуб мекунанд.

аз замин чизе рӯёнида наметавонад, Рӯйин ордро аз кучо пайдо мекунад, ки ба ҳамдиёронаш ройгон диҳад?

Баъд миш-миш ба гапу калоча табдил ёфт; мадади Рӯйинро ба мурдаи Акбари Паррӯ ва дар тори ғӯри ӯ пайдо шудани майитро қол бурида, гуфтанд, ки ин рӯйинатан барои ғуноҳи хешро харидан ва қотилиашро рӯпӯш кардан ин қадар ҷон мекоҳонад. Чун ин қабил ҳарфҳо ба ғӯши ӯ расид, барои ором кардани хеш Чӯгурро аз теппаи Муғ ба теппаи Шоён метозонд ва аз теппаи Шоён ба теппаи Муғ. Боз дар ин баландии дурнамо дер меистод ва ду ҷаҳонро муқойиса мекард: ин дунё – ғавғо, он дунё – хо-мӯшӣ. Дар миёна пули сирот ҳам нест. Ин дунё – дӯзах, он дунё – биҳишт... Вале... агар мочарои оншаба намешуд...

Вай бим надорад аз ғӯйишҳо, зеро бегуноҳии хешро медонад, вале чун ба худ ояд «Акбари Паррӯ чӣ ғуноҳ дошт?» меғӯяд. Дер қарор мегирад дар теппаи Муғ, ки албатта онҳо пиёда намеоянд; ё чин меояд, ё чархбол. Агар ин хабар ба воли расад, бо чархбол меояд, ки дар ин мулк ғайри ман кӣ будааст, ки бедодӣ мекардааст. Аммо касе наомад. Зеро чунин савдоҳо ба касе лозим нест; коре қарда мамлакатро соҳиб шудан лозим. Аз пайи тахту бахт бояд шуд, на аз пайи санги саҳт.

Якбора аз сари теппаи Муғ қанда шуда дар маҳбас пайдо ме-гардад ва дар ҷустуҷӯи Эсуфча меафтад, ки бадбахтча ҳамаро хизза гиронд: «Сарата хӯрад тохтутозу ёрдамат...»

Ва аммо Эсуфчаро пайдо накарда, ҳуди ӯро пайдо карданд; албатта бо телефон. «Чархболе омада болои теппаи Шоён шишт!»

Ва гуфтугӯи бурида шуд ва Рӯйин мақсаду муродро нафаҳмида, осема гашт ва ҳазору як воситаро ба қор бурдани шуд, натавонист. Чархболи кӣ ва чаро омадааст?» пурсидани буд, нашуд. Ҳатто равшан набуд, ки аз кучо? Телефони дастиро васл мекард, аммо садое намеомад.

Ҳамин хел занг боз ҷоштгоҳӣ омад. Матлаб рӯшан нагашта, қанда шуд риштаи сӯҳбат. Гургони биёбонӣ тала қарданд даруна-шро. Зеро ҳама роҳҳо баста ба он маҳал, ҷуз чархбол чизи дигар рафта наметавонад.

Боз шомгоҳ занг шуду «Чархболи воли» гуфт ва қатъ гашт.

Рӯйин васвос шуд. Буд-набуд, ахбор рафтааст; «чунин қору қирдор дар рӯзгори башар нахуст руҳ дод» ғӯён ҳуди воли қамари ҳиммат бастааст. Бо ӯ сар ба сар шудан қори одам нест; дев ё албасти бояд буд. Бо вучуди он қазмӣ гашт, то бирасад ба диёр, ки ғунаҳгорро монда бегуноҳонро ба шиканча мекашанд.

Бол баровард ӯ. Дарҳои маҳбас баста; ӯ рост сӯйи осмон парид ва сӯйи Шимол роҳ гирифт. «Худоё, кишвари мо ин қадар қўху барф доштаасту... ҳамаи пахтаи тоҷикро ба рӯйи ин қўхҳо оварда хобондагӣ барин. Абраш ҳам пахтаосо, барфаш ҳам...»

Ва ӯ дер расид ба диёр; қариб нисфи умраш дар ин сафар гузашт... Чун наздик омад; рӯду рӯдхонаро ва дашти фарохро дид, майли теппаи Шоён накарда, якрост ба теппаи Муғ рафт. Охиста ва нарма фуруд омад; парвозу нишасташ садое нашошт ва ҷанге боло намекард. Аз он баландӣ нигарист ба теппаи Шоён. Чархбол на, балки ғарам-ғарам ва тал-тал чизҳоеро дид, ки дар телевизор медид; агар ба сари ягон кишвар офате борад, мамлакатҳои осуда чунин «кӯмаки башардӯстона» мефиристанд. Ҳамон чизҳои талзада ҳамон давоиҳоро менамояд. «Рост будааст; чархболҳои хориҷӣ омада будаанд.»

Ва чӣ шуд, ки наврасон, тақрибан як саф лашкар, пасу пеш рафта баста бо роҳи Гили бӯта ҷониби ин фариштаи болдор метохтанд, ки нав болҳояшро ғундошта, одамсурат гашта буд ва як қади найза дуртар Чӯгур кишна мекард. Аммо ӯ намедонист чӣ кор карданро, зеро сабаби ин қадар чигарсӯз ҷонибаш тохтани онҳоро намедонист. Агар медонист, илоҷе мекард, ё Чӯгурро савор шуда ҷуғ бол бароварда дур мерафт ва ё ба пешвози онҳо метохт, ки чӣ нияти нек доранд.

Ин замон як чархболи мучаллоӣ гӯйӣ танҳо аз зарру зевар оро дода, аз болои кӯҳҳои Шимол пайдо гашта, рӯйи деҳаро давр гашт ва якпахлӯ гирд гашта рӯйи теппаи Шоён рафт ва ҷойи нишастан наёфта, бозоси бол паҳн карда қарор истод дар фазо ва дариҷааш қушода шуда нардбоне нишеб шуд ва касе ба дар ҳозир шуда пурсид:

«Омад?!»

Ҳама он наврасоне, ки ҳайратзада аз тохт монда дар ҷойҳои ист ҳода гашта буданд, ҷон гирифта садо дардоданд:

«Омад... Омад!!!»

Ва рӯ ба теппаи Муғ оварданд.

Рӯйин донист, ки чӣ асроре ҳаст. Ба ҳар тақдир гардани Чӯгурро оғӯш кард: «Ту аз чунин чархболҳо тазтактарӣ...»

Аммо пой ба рикоб нагузошта чархбол ба ҳаракат даромад ва тез ба теппаи Муғ расида, тори сари Рӯйин ҳозир шуд, ки ханӯз нардбонаш муаллақ буд.

Рӯйин панҷтираро аз кӯҳи зин гирифт ва сӯйи чархбол рост кард.

Марди ба дари боз ҳозиршуда даст афшонд:

«Рӯйин! Ман Эсуфча!»

«Туро меҷӯям, эй Эсуфча! Қучоҳо мегардӣ?»

Посу ба пурс нагирифта чархбол бо шаст, ки омада буд, паси кӯҳ шуд.

«Хуб пайдо мекунам, зуд аз даст медиҳам...»

Валек наврасони дар домани теппа қарор гирифта баробари паси кӯҳ шудани чархбол галаи рамида барин ба теппа часпиданд ва омаданд то наздикии Рӯйин:

«Командир! Эсуфча пеш ҳам омада буд. Гуфт, ки ҳамаатон назди Рӯйин равед ва аз номи ман гӯед, ки шуморо чун аскар қабул кунад ва ана ҳооо он чизҳои чархбол овардари ҷамроҳ ба халқ тақсим карда диҳем».

«Ҳамааш найранг; бошаду бошад, онҳо ҳама доруҳои хориҷии мӯҳлаташон гузашта; душман ба кас чизи хуб наметаҳд.»

«Вай Эсуфча тамоман дигар хел гуфт: шуморо командир номид; мо аз забони ӯ донистем; шуморо дӯстам, гуфт... Ҳамин хел не, баччаҳо?»

«Ҳамин хел! Ҳамин хел!!!»

Рӯйин китф дарҳам кашид ва сӯйи теппаи Шоён нигарист, ки ёриворӣ баландтар аз теппа гашта. Баъд ӯ пеш-пешу дигарон аз пас доманаи русторо гузашта то теппаи Шоён рафтанд. Рӯйин бо ҷашмонаш дид он ҳамаро ва ба аскар рӯ овард:

«Дар деҳа ҳама ниёз ба кӯмак доранд ва ё серҳо низ ҳастанд?»

Ҳама ба якдигар нигаристанд, китфон дарҳам кашиданд ва касе гуфта натавонист, ки сер кист.

«Рафта ба деҳа эълон кунед: эҳтиёҷманде бошад, биёяд!»

«Мо мардумонем, ки бо дасти хеш кишта, надуруда бошем, наметарем!!!»

Ва Рӯйин фармуд ҷавононро: «Нигарон истед, касе чизе набарад, чун чархбол ояд, арзи мардумро расонед ва бигӯед, ки овардаашро бор карда барад!» Рост сӯйи особ рафт. Аз нав симҳои барқиро васл кард ва особро гардон. Ба назараш ҳоли мардум беҳ шуд; дошташонро оварда орд мекарданд ва рӯзашон мегузашт.

Ва баъдтар чархболе омад, ки сиёҳи монанд ба наҳанг буд; Боз ҳамон навҷавонон оварданд, ки чархболи воли раиси ҷамоати Офтобрӯяро ҷамроҳ овардааст; ҳамчун намояндаи ҳукумати маҳаллӣ ёрии башардӯстонаро ӯ тақсим мекунад. Рӯйин ба чунин корҳо даст наметанзад; шарик ҳам нашуд. Раиси ҷамоат мисли пештара чунон обу лой кард он чизҳоро, ки ҷашм диду гулӯй на. Боз шикоятнависҳо ба ҷаҳор тараф давиданд, ки ин Раис то кай чунин рафтор мекунад? Шуниданд: «То замоне ки ҳукумати қонунӣ ҳаст.»

Рӯйини бо ҳазор нияту умеди неқ ба ин ҷо омада пушаймон шуд аз омаданаи, вале он болеро надошт, ки аз тори кӯҳҳои барфгир парвоз карда боз ба маҳбас равад; «Ҳазор бор ҳубтар аст зиндон аз ин дунё».

Дар Ҷумъабозор бузрише раиси ҷамоатро дошта гуфт: «Ба-лонг урсун, сан били Худо, бӯмаганингга қабиладан бир киши комас эди.»

«Шумо ҳамин хел қавми бефаҳм, ки ман гап мешунавам-дия!»

Раисро нафорид ва ё аз одамони гирду пеш шарм дошт, ки аз китфи бузриш тела дода арбада кард. Вале пиқ-пиқ хандидани навҷавонони аз ин корҳо огохро ношунда гирифт.

Шоми он рӯз телевизиони даст ба даст хабар дод, ки як чарх-боли наҳангмонанди насбу набиштаояш бегона ба сарғаи наҳри Фушун омада, бомба андохта пулҳои рӯи рӯдро тарконд ва сӯйи Сароб рафт.

Пасон миёни мардум миш-миш шуд, ки воли бо ҳамон чарх-болаш ба маъракаи бузкашӣ рафтааст. Зеро паҳлавонҳои бузкаш чанд рӯз пеш аспони охурии ўро савор шуда ба ин маърака рафта буданд ва ў низ бояд расида равад; кадом хушомадгӯяш тӯҳфаи болобаланд монад ва албатта яке аз аспони ў бояд бузро барорад. Ва баъди ҳар бори чунин кирдорҳо номи ў ба даҳанҳо меафтад; таҳдид ҳам сар мешавад. Воли бо ҳамон чархболаш гурехта ба мамлақати ҳамсоя меравад¹. Барои ў фарке надорад, ки дар кадом марзу бум зиндагӣ мекунад. Обу ҳаворо нигоҳ карда мӯза мекашад. Ва аз он дуриҳо ахбор мегирад, ки оташи ҷанги бародаркуш то кучо расидааст. Кадом бародар пирӯз аст, то ба номи ў барқия фириштад. Ягона нияташ ин аст, ки як бор чархболро тори қасри шоҳӣ нишонад ва аз сӯроҳии дудкаш ба шаҳнишин даромада ҳамчун мугбачча худро писари Куруши Кабир Бардия элон карда соҳиби тахт шавад. Телевизион ба хидмати ў рафта маросими тоҷгузорӣ ва тахтнишиниашро намоиш диҳад, то ҳама донанд, ки шоҳаншоҳ шудааст. Боқӣ ҳама қорҳо тавре сурат мегиранд, ки дар аҳди ҳама гуна шоҳ мешавад: базми шоҳона барпо мегардад; арӯсони чилкокул мӯйҳои ориятӣ то замин расида аргушт мераванд; дунбаҳо чун дунбаҳои ғусфандӣ ҳисорӣ тарангу дамида ва ҳавасангез, ки шоҳ он шаб аз сад якеро хуш мекунад; косагулҳо дар ситоиши шоҳ даҳон кафк мекунонанд; шоирони маддох мадҳияҳо мехонанд; шоҳ даҳони онҳоро пур аз зар мегардонад; ҳама хушомад мезананд; олу авлоди ў чунон тақаббур мекунад, ки тоқӣ аз сарашон меафтад; аз номи шоҳ сухан мегӯянд; барои фиреби мардум бебаркаш ваъдаҳо медиҳанд... ва худӣ шоҳ ба мардум рӯ меорад: «Ман шуморо хушбахт мегардонам!» Ва ниҳоят «Шоҳнома» навишта мешавад, вагарна чӣ номи баланди шоҳиро бардоштан. Худои бузург чунин шарафро ба ҳар кас насиб намегардонад.

Вале дар зодгоҳи Рӯйин вазъият тамоман дигар: навҷавонон ҳаваси воливу чархболи ўро надоранд, ба қаҳрамони дӯстдошташон бештар майл мекунанд:

«Маро намегирӣ ба дастаат, акайи Рӯйин.»

1. Ин мулкҳо замони марзи мо буд ва ҳоло ҳоки ҳамсоя шудааст, ки пойи мо он ҷо расад, зада мешикананд

«Аз дастат чӣ кор меояд?»

«Роҳзанӣ, дуздӣ».

«Аз дасти ту чӣ?»

«Одамкушӣ...»

Хун ҷӯшид Рӯйинро. Як бор тарки сараш ҷунбид. Чизе гуфта натавонист. Сахт тозиёна зад Ҷўгурро. «Инҳо гумон доранд, ки ман чунинам...» Пасон шунид: Аспаш ҷўгуру каттагиаш то осмон». Баргашта нигарист ба ҷавонони сарлучу пойлуч ва якеро ишора кард бо ангушт:

«Ман не...»

«Кӣ.»

«Нашинохтам».

«Нашинохта бошӣ ҳам, биё!»

Ҷавон худро пас кашида миёни дигарон шуд ва ғайб задан хост. Аммо Рӯйин омада аз гиребонаш дошт ва ба кўҳони зин кашид: «Агар то пагоҳ як аспи бедава ёфта наорӣ, зеро замин пинҳон шавӣ ҳам, аз гўшат кашида мебарорам!»

Фардо чиҳил асп оварданд ҷавонон. Вале ҷавони фармудаи Рӯйин набуд. Рӯйин пурсон шуд ўро. Фармуданд:

«Барои аспи бедава рафт...»

Лек дер омад; дар аспе савор, аспи дигарро ҷилав кашида омад. Аз мўйи аспон равшан мерехт.

«Аз кучо чунин аспон?»

«Аспони волӣ!»

Рӯйин хайрон монда аз чунин посух китфон дарҳам кашид ва сар афшонд:

«Чун?»

«Дилам сўхт ба ҳоли сарварамон.»

Аз чунин ҳарф ва софдили ҷавон табассум кард ў:

«Ман ин хел нагуфта будам; дуздӣ кунед, нагуфта будам... Агар аспи хоназотии худатон бошад, биёред, гуфта будам.»

Баъди мулоҳизаи зиёд ва чанд бор ба теппахо рафтани омадан он ҷавони дилсўзро пеш хонд ва фармуд, ки аспи ҷирани пешонааш сафедро савор шавад ва худ бар аспи саманд нишаст.

«Ҳамроҳи ман бош!»

«Бошам...»

«Ҳар чӣ гўям, иҷро мекунӣ.»

«Иҷро бикунам.»

«Аммо чизе напурсӣ.»

«Напурсам...»

Рӯйин баргашта ба пас нигарист ва сипоҳеро дид, ки сипоҳи Искандар чунин набуд. Дар хайрат монд ва гўшаи ҷашм ба ҳамроҳ андохт, ки низ дида бошад лашкарро? Ҳамроҳ ҷизеро пай набурд. Рӯйин бо ишорайи сар ўро фаҳмонд, ки ба пас нигарад. Нигарист. Ҷизеро надид. Китфон дарҳам кашид.

«Чавонони худамон бошанд?»

Чун аз ҳамроҳ посух нашунид, баргашта сӯи деҳа нигашт. Чизе набуд. Хайрон монд. Чилави асп кашид. Чандин бор чашмак зад, мижгон каҳ кард, хуб зехн монд; дар зин якрӯя гашта зехн монд; на аспон буд ва на сипоҳ. Сахт хайратзада гашт. Тез-тез ба ҳамроҳи чавон дида дӯхта гирифт, аммо чизе нагуфт, ки девона нахонадаш.

Пасон дар пӯсташ мурғак давида, як бор танаш ларзид. Дур нарафта инони аспро гардонд сӯи тангно.

Особи анкабуд танида, деворҳояшро чанги орд ва дуда пӯшида, боми ғалбергашта ва чакандаро тозаву озода ва обод гардонид; радиову телевизор гузошт. «То пеш карданашон мешинам ва халқро хидмат мекунам» гуфт ба худ ва сарбанд рафта оби новро дурусттар баст, то чарху санг тезтар гардад, ки халқ дер нигарон нашаванд. Ва ҳамин телевизиори худ аз худ гоҳ рангаву гоҳ сиёҳ-сафед мегирифтагӣ чашми дили ӯро ба одаму олам кушод. Зиндон мактабе буд. Особу телевизиори ларзонаш дунёи дигар шуд: Гумон надошт, ки бинои мӯхташами телевизион ва тамоми дастгоҳҳои он даст ба даст мегузаранд ва дар замони бесоҳибиву беҳукуматӣ ҳар кас дар он ҷо сар меҳалонад ва ҳар чӣ хоҳад он меғӯяд... Ойинаи ҷаҳоннамо куштану, сӯхтану рабудан ва яғмогарӣ нишон меод ва оқибати ҳар амалу зӯроварию ба халқ мефаҳмонд; сиёҳ кардани гурӯҳи муқобил буд ва қаҳрамони асосӣ як нерӯи ноаёни ба ном саввум буд. Ду гурӯҳи дигар ва гурӯҳчаҳои яғмогар додхоҳ аз ин гурӯҳи бегонаи кофир буданд, касе намедонист ӯ кист? Ё медонисту ба мардум маълум намекард. Онро чунон маънидод мекарданд, ки ноаёну диданашаванда ва фалокатбор аст. Дар натиҷа нерӯҳои ҷохталаб мусичаи бегуноҳ мешуданд. Рӯйин ҳам ба назари касони ноогоҳ нерӯи саввум ба шумор мерафт, ки на ҳукумат дорад ва ҷоҳу ҷалол, аммо наврасони беаклу беҳирад аз дунболи ӯ кашоланд.

Вале Рӯйин ҳар росту норосте, ки дар телевизион намоиш медиданд, нафрат дорад. Ҳатто ба маҷлису маҷлисбозихо. Вазифаи рӯзмарраи телевизион чунин намоиш карданҳо; гӯё ҳукумати «нав» ҳақиқати ҳолро нишон медиҳад. Аммо баъди тамошо Рӯйин хулосаҳо мебарорад: «Мо ин хел ҷанг намекунем...» «Мо ин хел оташ намезанем...» «Мо чунин ғорат намекунем...» «Наход одами боимону бофарҳанг китобро сӯзад...»

Сонӣ ҷанг оғоз меёбад; ҷанги замони Докёнусӣ: тан ба тан; савораву пиёда; пахлавон ба пахлавон; лашкар ба лашкар; Рӯйин миёни лашкар шамшер мезанад Рустамона. Ҷанг ҳам бояд адолат дошта бошад; ҷанги мардона бошад. Барои одами қадим буданаш; мошин савор нашуда бо Ҷўгур гаштанаш ва танку БТР-у олотҳои сӯзандаву вайронкор надоштанаш ӯро содда медонанд ва «мушт ба дарафш мезанад» меғӯянд.

Чанги телевизионӣ тамоман дигар; ҳама гуна олоту наклиёте, ки барои несту нобуд кардани инсон ва ободонии ӯ сохта шудааст, дар он набардҳо ҳозиранд: тирборон мешавад; танку мошинҳои гаронвази одамнро пахш карда, хонаҳоро шикаставу сӯроҳ карда ва афканда мегузаранд; шаҳрҳо месӯзанд... Баъд дар осмон ҷарҳ-болҳое пайдо шуда чунон мезананд, ки буду набуд бо ҳок ҳамсон мегардад. Ҳамун оҳантанҳо ва резинпойҳо низ месӯзанд.

Пиндорӣ, чанги Афғонистон...

Дӯсту душман рӯшан нест.

— Кӣ бо кӣ чанг дорад?

— Гуфтам, ки чизе напурс, сағира!

«Сағира» лафзи дар дорулахлоқ ёд гирифтаи Рӯйин аст, ки бори нахуст ба ҳамроҳаш часпонд. Ба назари наврас навозиш буд. Ва номаш Сағира шуд.

— Пагоҳ мо низ ҷангро сар мекунем.

— ...

— Лашкар ҷамъ овар. Ту сипаҳсолор мешавӣ, ман – сарфармондеҳ...

«Худоё!»

— Нафорида, Сағира?

— Форида. Лекин бояд аён бошад. Чанги дуздона ва номардона намешавад.

— Албатта мо Афғонистон рафта чанг намекунем... Худ бо худ...

— Ба чунин чанг ман сипаҳсолор намешавам.

— Ту Сағира, а?

— Мо кам-кам мактаб ҳам хондагӣ: чанг бояд душман дошта бошад; лашкар дошта бошад; вагарна сарлашкар чӣ лозим. Лекин шумо, сарфармондеҳи мӯхтарам, метавонед ба ман фармон диҳед...

— Ту Сағира, А? Даст диҳанд, аз оринҷ медорӣ-ку?

— Сағира бошам ҳам, маънии ҷангро медонам. Дар китоби дарсии мо навиштагӣ буд:

«Чангҳои болшевикии андар ин майдон кунем,

Даст агар аз тан биафтад, чанг бо дандон кунем!»

— Сағира! О Сағира! Хоҳӣ-нахоҳӣ, ту сипаҳсолор.

— Агар ман сипаҳсолор бошам, мо бояд чанги навин кунем: асп ҳам лозим, лекин чанг бояд бо қувваи техника шавад....

— Аз кучо?

— Сарфармондеҳи мӯхтарам! Худатон дар телевизор дидед, ки сағираҳо ҳама сарлучу пойлуч буданд. Баъд чунон мошиндор шуданд, ки...

— Не-не! Мо чанги ғоратгарона намекунем... Мо набояд чанг кунем. Лозим шавад, Ватан-модарро дифоъ мекунем!

— Ин хел бошад, аз ин орди особ нони зиёд мепазем; ман рафта аз Қумбел намак меорам; ҳар омадаро бо нону намак пешвоз мегирем ва Ватанро ба онҳо пешкаш мекунем...

Рӯйин безобита шуд. Сурфид. Зери абрӯ ба Сағира нигарист. Касе ба особ омадагӣ барин беруни дар зехн монд.

— Нону намакатро барор, омаданд...

Як қад парид Сағира.

Барқ хомӯш шуд. Особ аз қор монд.

Чашмони Рӯйин ду косаи хун гаштанд. Баъд ба пушт афтид. Чашмонаш осмони кабудро хира медиданд. Балки осмонро не, як нури тираангро медид ва гумон дошт, ки ҳамин нури монанд ба ранги хокистар оқибат чашмони ўро пур мекунанд ва аз ҳама чиз сер мешавад: «Аз рӯйи он ки ин қадар хунҳорӣ мекунанд, носер ҳастанд; ман сер. Ҳеч гоҳ барои нафс мубориза набарам. Зеро кушандаи инсон нафс бувад. Бар онам, ки аз гуруснагӣ миранд хубтар аст, аз он ки аз нафси бад...»

Чун гулӯяш ба хир-хир омад, роҳи андешаро гирифт; ҳамон нури пасти осмонӣ низ гум шуд.

Дар шохи дарахти тути болои сараш гунчишакон чирик-чирик доштанд. Аммо Рӯйин ин садоҳоро намешунид. Зеро ҳама ҷо – олам чун особи беоб сокиту хомӯшу ором гашта буд. Сағира ҳам садое намебаровард. Ба нӯги пой мечунбид ва нафасашро дарун мегирифт, ки ҳалал нарасонад. Садо ҳам накард; напурсид низ, ки чӣ шуда бо ӯ. Панҷтираро аз пахлӯи ҳайкали ёзида бардошта нӯг-нӯги пой то ба особ даромад ва даруни дӯл гузошт.

Худ аз худ санг особ давр зад; бе об, бе қувваи барқ, бе ёриӣ касе. Давр гашт. Чашми Рӯйин ҳам боз шуд. Сағираро дар ҳайрат гузоштанд ин чизҳо, ки аз афсонаҳои бибиву бобо мешунид, аммо бовар намекард, ки бе шамол барги дарахт чунбад. Лек бо чашмони худ дид, ки бе обу бе нерӯи барқ парраву санги особ давр гашт. Аз шодӣ ваҳму ҳайрат зиёдтар буд ўро. Чун дид, ки ба тани ҳамроҳаш ҷон дамид, дилаш табассум кард. Ҳолпурсӣ накард, ки сардор сарзаниш мекунад: «Пурсиш манъ...» Вале шунида буд, ки чунин қор кори чинҳост. Осиёбонҳо аз чунин кирдору ходисаҳо сухан оғоз гардад, меғуфтанд, ки аҳди осӣбонии мо низ чунин ходиса рух дода буд. «Осиёву обҷувозу ҷувоз дорад деғу парӣ». Аммо касе онҳоро дастгир карда наметавонад, ки ба муроди хеш қор фармояд; аз ҷумла ҳоло ба дасти онҳо меафтид, чун ҷосус ё хиёнатқор истифода мебурданд. Вале тарс намегузошт, ки Сағира дурусттар биандешад аз ин боб ва қореро сомон дода тавонад. Ҷон даровардани особ ва ҷон гирифтани Рӯйин чӣ фолест, ўро рӯшан нест. Аммо дарк мекунад, ки санги особ сусту гарон меғардад; донаҳои гандуми аз дӯл ба донкосаву гулӯи санг рехтаро бо душворӣ

орд мекунад. Тани Рӯйин ҳам сангин аст, чунбиданаш душвор ва ё беҳушу беёд аст; ё худ хоби чандсолаашро гирифтанист.

Сагира саҳт тарсид; саҳти саҳт тарсид: гоҳе ки ҳама чоро орому ҳамӯш дарёфт, тарсид; чун ҳама чиз ба ҳаракат омад, саҳт тарсид; бо чунин ҳаракату ҳолатҳо Рӯйинро мувофиқ дид, саҳти саҳт тарсид. Аммо ӯ тарсаашро ба касе гуфта наметавонад. Боз саҳттарин тарсаш он буд, ки панҷтирайи даруни дӯл гузоштаре пайдо накард; ӯ ҳозире нозир, ки касе ба он ҷо надаромадааст ва ҷондоре аз особ бурун наомааст; чун метавонад чизи андаке пеш даруни дӯл гузоштааш бепаю поча шавад? Ба ҳар ҳол даруни гандуми дӯлро даст андохта кофт; донкосаву гулӯи санги гардонро хабар гирифт, ки яке лағзида баробари донаҳои гандум тагсангу рӯсанг нашуда бошад. Аммо барои пурра хабар гирифтани доништан санги гардонро боздоштан лозим меомад, вале санги даввори беобу оташу барқро наметавонист боздорад. Ними хушаш ба панҷтираву особи гардон буд; ними дигараш ба Рӯйини беёд. Як пой беруни остона ва пойи дигар даруни остона лаҳза ба лаҳза хабардор мешуд аз сардор. Ёро ночунбон дарёфта шукр мекард, ки то пайдо шудани камон аз ҷой нахезад.

Аммо садои баланди чархбол ҳамаро дарҳам барҳам кард; аз ҷумла Рӯйини хуфтаре бедор кард. Ё якҷашма ба чархбол нигарист, ки аз тори кӯҳҳои боло омада, болои тути дами особро гузашта, ҷониби дашт рафт ва мазмун тори теппаи Шоён фуруд омад, ки садояш хомӯш гашт. Особ низ.

Рӯйин арақи сард баровард ва ба худ омада камон пурсид. Сагира қисса бозгуфт. Сардор ҳайрон монда рост ба чашмони ӯ нигарист: «Рост гӯӣ?»

— Рости рост.

Ин замон санги хомӯши особ давр гашт, ки на об буду на бод буду на оташ.

Рӯйин, ки чандон ба худ наомада буд, аз гуфтору кирдор чизе напурсида ба особ даромад ва камонро даруни дӯл дида, ҳайрон ба наврас рӯ овард:

— Сагира, ё чашмат камнур шудааст, ё камон кучо монданатро фаромӯш кардай.

Сагира ба худ наомада ва чизе нагуфта ба ӯи Рӯйин садое омад; садои шинос: «Чизе дар ин дунё поянда ва абадӣ нест!» Ва донист, ки садои ҳамон файласуфи барои чунин ақида ҳаёшуда бувад. Ё аз хондаҳои аз донишҳои чунин суханхоро зиёд мегуфт: «Маро барои он ба зиндон андохтанд, ки поянда ва абадӣ буданашро медонистанд.»

.....

«Бояд бадар шавем; ин ҷо ҷойи мо нест...»

«Рост. Набояд бо бало сар ба сар шуд...»

«Ақлат медавад-а, Сагира?»

— Ман туро сарлашкар хонда будам, лашкарат ку?

Сагира хомӯш монд, то чӣ гӯяд. «Лашкар дар лашкаргох» гӯяд, дуруғаш фош мешавад; худ аз худ ифтихоргуфторӣ кард:

«Чанг тамои шуд; мо пирӯз омадем...»

«Шумо пирӯз омадед? Мо ҳоло ба деҳаи ҳамсоя, ки аз рӯзи азали моро ба танг меорад, лашкар нақашадем; насӯхтаем, нақуштаем, набурдаем. Чӣ хел тамои шуд. Тариқи чангҳои навро аз телевизион омӯхтем: бояд соҳибонашро қушта мошинҳоро гирем; ба хонаи душман даромада ғорат кунем; духтарони ноболӣро асир гирем; ҷавонони шучоъро қушем; пиронро қуллук карда, рӯйи хонааш нимбисмил гузошта равем; ҳама чизро ба яғмо барем... вағарна чанг чанг нест... Ту ҳоло ин чизҳоро намефаҳмӣ, Сагира. Ҳаёлат, ки баробари расидан аз даҳони душмани нобакорат тир зада, аз паси сараш барорӣ. Роҳи қуштор зиёд; онро бачо овардан кори ҳар кас нест. Барои гунҷишкро қуштан аввал бояд дид. Мо, ки дар умрамон чунин қорҳоро кардаем ё накардаем, саҳт азоб мекашем. Ҷаллод бояд дошт, фармонфармо бояд буд; машваратчӣ бояд дошт; аз онҳое бояд маслиҳатчӣ бояд гирифт, ки касбашон ҷангу одамқушӣ. Бо ҳалво гуфтан даҳон ширин нашавад. Бо чанг гуфтан қотил нашавӣ. Сагира, ту ҳоло ин чизҳоро намефаҳмӣ. Шояд аз намоишҳои телевизор ёд гирифта бошӣ, ки бепурсиш бояд қушт. Неее... Чанг ҳам мактаб дорад. Охиста-охиста ҳамаашро ёд мегири. Олам нофаҳмост. Ақли ҳар кас ба сирру савдои ин ҷаҳон намерасад. Барои ҳамин аз он дунё зиёдтар ҳарф мезананд ва ин дунёро «боду абр» медонанд. Яке пайдо мешавад, дигаре пешандоз карда ба дуриҳо мебарад. Як умр муборизаи ин ду унсур вучуд дорад. Ин ҳарфҳоро он файласуфи пир мефаҳмид. Ман аз ӯ омӯхтам баъзе чизҳоро... Имрӯз ё пагоҳ бояд теле нишон диҳад ӯро. Зеро вай аз Шӯро ранҷида буд. Майли Майдон рафтани дошт. Бояд ба мардум чизе гӯяд: «Ҳой мардум, дунёро ба ҷашми дил бояд дид! Бо ҷашми ақл бояд шинохт! Ба гапи ҳар мансабхоҳи ҷохталаб фирефта шуда, бар зидди падару бародар тег нақашед; шуморо бо суханони пуч фиреб дода падару бародаратонро қушта, яккамаҳабатон мекунанд. Ба сари қудрат, ки омаданд, ҳуди шуморо мекушанд, фарзандатон ятим мекунанд; ғулумаш мекунанд, ки ба рӯйи онҳо лом гуфта наметавонад... Мебинед, ки дер шудааст... Ба ҷангу исёни нав омода мегардед, умр бақо намекунад. Барои ҳамин пароканда шавед ва бо бародар чанг нақунед. Он шиорҳое ки мешунавед, ҳама дуруғ: касе шуморо хушбахт карда наметавонад. Касе ба шумо як пора нон намедиҳад. Касе шуморо озодӣ намеорад... Баракс шумо барои ба сари қудрат омадани ӯ ҷон нисор меқунед ва ӯ сарвар, ки шуд, ба саратон лой меполад... Давлатдорӣ чунон ки меҳаҳед, сурат намегирад; чунин мешавад. «Ҳеч чиз пойдор намонад; ҳеч кас сутуни Осмон нагардад!»

Барои ҳамин, Сагира, ягон замон ҳаваси ҷанг кунӣ, умедвор нашав, ки аз он туро чизе мерасад. Пархош анҷом мепазирад. Ту чун кафши дарида мегардӣ. Сари роҳ мепартояндат. Ҳазор роҳгузари тижиро онро пахш карда гузарад ҳам, он даридаро ба пой намекашад...

Чархболе омаду болои теппаи Шоён, ки ҳамвортар буд ва солҳои бешумор хирман мекӯфтанд, нишаст. Аммо касе ба пешвозаш нарафт. Замони ҷанг, ки буд, ҳаросиданд. Ва ё аз пайи ҳам омадани ду чархбол ҳайрон шуданд, ки ошӯбу исён ба диёри онҳо низ қадами номуборак хоҳад гузошт. Ва кӯч бастанд ба кӯҳу камар ва роҳашон аз канори особ мегузашт.

Рӯйин пеши рохи онҳоро гирифтани шуд, ки ба ҷое нараванд; бе рафтани онҳо ҳам қариб дар деҳа кас намондааст; одамони ҳамсоядеҳа ҳамин чизро дер боз нигаронанд, онҳо гӯш накарданд. Онҳо кӯч бастанро бори нахуст диданд; боз диданд, ки қофила бо вачоҳату гирифтורי ва андӯҳу ғам пушт ба зодгоҳи хеш гардонида мераванд. «Ҳааа... Тоҷик ҳамин тарз дар қабати сангҳо лона гузошта будааст...»

Сагира аз теппаи канори деҳа тозон омад:

«Ҳамон чархболи наҳангмонанди гуфтаатон.»

«Барои чӣ омадааст?»

«Маълум нест. Бадвоҳима шишт. Каҳпораҳои теппаи Шоён ба ҳаво бархост; рӯйи даштро ғубор гирифт. Ман дар паси ғубор дӯлонаи азими даштро надидам. Мардуми саҳро «балои охирзамон омад» гӯён ҳар сӯ гурехтанд. Баъд чанд тан аз чархбол пиёда шуда ҷониби Сочхона рафтанд; назди галаи аспон.»

«Ту низ бирав. Ҳолу аҳвол биовар!»

Ва ӯ ҳолу аҳвол биовард:

— Худоё, мурдем!

— Чӣ воқеа?

— Соҳиби чархбол ду асп гум кардааст. Пайи наъл гирифта ва ин тараф меояд. Наъли аспони ӯ махсус будааст; аз ҳуди Туркия меовардааст.

— Сагира! Аниқ мурдӣ... туро кӣ гуфт, ки дуздӣ кунӣ?

— Охир... охир... Шумо генерал шудед; пиёда гаштанатон.

— Генералҳои ин замон асп савор намешаванд! Танк, самолёти ҷангӣ, чархбол, мошин... ҳеҷ наёбанд, БТР савор мешаванд...

— Худо хоста бошад...

— Қадоме ҷугулӣ кардааст-дия, агар не, ин ҷойи дарак меёфтагӣ нест... Хайр, боз бирав!

«Рафта омадӣ?»

— Ҳо!

— Чӣ?

— Наъли тилло мехаридааст.

— Наъли тилло?

— Ҳо. Ду аспи наълаш тилло ба диёри мо омада будааст. Наълҳо қимматтар аз асп будаанд. Чунин корро дар ҷаҳон ҷуз ӯ касе намекардааст ва ақлаш ҳам намегирифтааст. Ба гуфти чанд пири барҷомонда: «Агар наълҳоро пайдо накунам, дар ин обрав сари дандони тиллодорро бурида, тиллояшро ҷудо карда наъл месозам» гуфтааст. Боз эълон кардааст, ки каллабур лозим.

— Чӣ хел каллабур?

— Каллабуре ки сарҳои дандони тиллодорро аз тан ҷудо кунад.

— Масхара дорӣ, сағира?!

— Ҳамин хел шунидам, генерал... Ӯ ҳам генерал будааст. Саропо мусаллах. Либосаш мағзии сурх дорад.

— Ман туро барои масхарабозӣ ё дурӯғгӯӣ ҳамроҳ гирифтаам?

— Тӯба кардам, генералам. Ман ба шумо он қадар содиқам, ки Санчо Панчо ба Донкихоти ламанҷӣ он қадар содиқ набуд.

— Сағира, ту инро аз қучо медонӣ? Ман танҳо дар зиндон ин китобро хонда, кӣ будани онҳоро дониستم.

— Ман аз кино...

— Ҳааа-а... Ту бояд бо он файласуф шинос мешудӣ... Хайр, ман ҳам бад не... Лекин одамони мо кундфаҳм, кундзехн. Ин китобҳоро намехонанд. Мегӯянд, ки дунё ҳамин Тангност ва ин дунё кирои хондану фаҳмидан надорад. Ҳар қадар ба он дунё гӯл равӣ, ҳамон қадар азобат кам мешавад. Медонӣ-а, он дунё дар қучост? Дар паси теппаи Муғ.

— Ҳамин хел, генерал; барои ҳамин ман ҳамроҳи шумо.

— Тозон рафта фаҳмида биё!

«Рафта, омадӣ?»

— Ҳо.

— Чӣ ҳарфҳо?

— Дар деҳа ягон каси дандонтилло набудааст, ҷуз зани Ҷунайдулло. Дар қаҳтӣ ҳама дандонҳоро канда, фурӯхтаанд. Аз ин рӯ каллабур лозим нашудааст.

— Дареғ, баҳонаи хуб буд.

— Чӣ гуна?

— Мардум бояд ошӯб кунанд. Ин чӣ рӯз аст, ки наъли аспӣ зӯр аз тилло шавад ва зӯр сари бечораро бурида, дандони тиллоӣ рӯро канда, наъл ба аспаш созад.

— Даргузар... даргузар, генерал...

Сағира тозон фаромад аз адир: «Воҳ, генерааал... Ҷуғуле рӯро ҷониби мо меорад!»

Рӯйин зуд ҳама чоро хок пошид, орд ҳам пошид; ба рӯйи телевизор ҳам, деворҳо ҳам. Пас-пас рафта мепошид, то нақши пояш намонад. Аммо метарсид аз он ки гоҳи омадани меҳмони нохонда особи беоб давр гардад. Чунин корро барои он кард, то меҳмон кӯҳнасарой пиндорад ва донад, ки дар рӯзҳои наздик пойи одамай нарасида ба ин ҷо. Гурехтанд. Фарозеро баромаданд. Аз паси харсанге мушоҳида карданд:

Онҳо ба особ даромаданд. Баромаданд. Либос афшонданд. Попӯш таконданд. Атрофро аз назар гузарониданд. Касеро надида, олуғда шуданд. Низомиёна аз тапонча тири зиёд паррониданд. Ба даруни особ, ба дору дарахт, ба ҳаво... Ба назар дар особ на телевизор монду на дӯл; на дев монду на чин. Баъди чунин эъҷоз дигарбора санги особи беоб набояд давр гардад.

Сонӣ ё аз тарс ва ё аз номади кор гӯё касе ҳӯсонда ва ё ангез дода бошад, яктоз рафта чархболро ба ҳаво бардошт. Тори деҳаву особу тангно чарх гардонд. Ҳар ҷо ҷонваре, сиёҳие, сояе дид, тир зад. Вале уқобе, ки пеши чархболро бурида гузашт, тир зада натавонист.

«Мепаррона-а-ам!»

— Ин корро накунад, генералам. Сир фош мешавад, баъд... Онҳо ба мо кор надоранд. Аспони наълдорро мечӯянд.

— Охир кучо шуданд он аспҳо?

— Ман дар ғори Амбал ҷой кардаам. Ҳазор бор тори сари мо гарданд ҳам, дарак намеёбанд.

Генерал чизе нагуфт. Чунбид, то аз паси харсанг баромада даст афшонад ва чархболро нишонда дарак диҳад, ки аспони шумо дар ғори Амбал. Аммо Сағира аз остини куртаи чинорбаргаш дошта кашид:

— Шумо чӣ кор мекунед, генералам? Дар деҳа ҷонзоде намемонад.

— Ба ту чӣ гуфта будам, Сағира.

— Ман ҳамаашро риоя мекунам, генералам. Аммо вақте ки ба пойи шумо хор халиданӣ мешавад, он хори беадабро ман бояд аз пеши поятон гирам.

Генерал баргашта буни харсанг нишаст ва ҳама чизро фаромӯш карда ба чехра ва чашмони Сағира нигарист, сар чунбонд, лек чизе нагуфт. Сӯҳбати хомӯшонаву беҳарф ва нигоҳи имтиҳонии онҳо, ки гӯё нав якдигарро мешинохтанд, дер давом кард; дертар ва сахттар аз имтиҳони устоду шогирд.

«Ба бар ҳол бояд онҳоро огоҳ кунам, ки аспонашон дар ҳамин деҳа нигоҳбонӣ мешавад.»

— Накунад ин корро! Онҳо мисли шумо бекина ва сафеддил нестанд. Сари шуморо ҳам мегиранд, сари маро ҳам... Ба халқ мефаҳмонанд, ки дузд ҳаминҳо. Дар ду олам рӯйи моро сиёҳ мекунанд. Шумо чанд сол дар ин ҷойҳо набудед; бо собуни онҳо

чомашӯӣ накардаед... Тамоман дигар шудагӣ ин халк. Ба дах сен¹ касро мефурӯшанд; гуфтам-ку, чуғул бисёр... Ана якеш² дар он сӯи рӯд. Аз миёни шохҳои дарахтони рехтабарг ба Дашти Малла нигоҳ кунед, мебинед. Рама метобад. Ана ҳама сафеду сиёҳ метофтагиро бузҳои ҳама чуғул. Шумо ўро мешиносед, аммо кас ё нокас будананашро намедонед. Зеро як каси аз ҳадаш зўртарро бинад, чорқат шуда салом мекунад ва хушомадхое мезанад, ки хубтар аз ӯ инсоне нест. Ҳайдар...

— Мешиносам Ҳайдарро...

— Шаклан мешиносед. Токии ўбадаи қарқину сиёҳгаштаро то рӯи абрӯвони ба рӯи чашму бинӣ ҳамида мекашад, чома ё пичаки остинҳояш дароз пӯшида, кашол ҳам мекунад; эзори галифеи милисагии дар раҳаш милки сурхдӯхтаи аз кӯҳнабозор харида мепошад, ки як нишонаи тарсонидани одамон; онҳо медонанд, ки Ҳайдар бо сардори милисаҳо шиносӣ дорад, ягон касро бад бинад, росту дурӯғ ахбор бурда он касро аз қору бораиш мемононад ва то сафедро аз сиёҳ ҷудо мекунанд, ки бечора хеле сарсон мешавад. Мақсад: пулбурӯӣ. Обро лой қарда, моҳӣ доштан.

— Чархбол ҳама тараф меравад. Назди рамаи ӯ мефурӯяд! — аз паси санг қомат рост қарда ва тори санг баромадани шуда баланд меғӯяд ӯ.

— Агар Ҳайдар донад, ки аспон дар қучо, ҳудро ширин қарда, ба чархбол нишаста, аз тирезааш нигоҳ қарда «Маро бинед!» меғӯяд. Ҷойи аспонро нишон медиҳад, аспдуздро ҳам қуллук қарда ба дасти онҳо месупорад.

— Бад гуфти?

— Бади бад.

— Бадро Худо ҷазо диҳад...

Чархбол нанишаст ба Дашти Малла. Болотар рафта, новаҳоро давр зада боз ба болои деҳа баргашт. Сафедорҳои баланд, чинорони азим ва дарахтони чормағзи дерсола гузар намедоданд, ки ин паррандаи оҳанини тарсугар ҳама зайле ки паси дарахтон меояд, ба Тангно дарояд. Барои гузаштан баландтар ва аз Шахи Сафед ҳам баландтар бояд парвоз бикунанд.

— Бубин, аз паҳлӯи сафедор гузашта...

— Мезанад! Мезанад!

— Гузашт-э, бало... Тикки мо меояд... Мепарронам!

— Охир, нақунед ин қорро. Тиру қамони мо ба вай қора намекунад. Беҳуда мурда меравем. Ҳардумон ҳам бесоҳиб.

— Не, гашт.

1. 9,3 рубли онвақта

2. Бо даст ишора қард дурро ва Рӯйин сухани ўро набурида, бодикқат ва бо рағбати тамом гӯш меод

карда чизе пурсад. Зеро ӯ зиёд андеша мекунад, аммо аз нақшаву хостаҳои чизе намегӯяд. Ба назараш Рӯйин гуреза метобад. Ва медонад, ки чархбол ӯро чустучӯй дорад. Вале вонамуд мекунад, ки чабҳае сохта, бар зидди кадом нерӯи муктадир баромаданист; лашкар надорад.

«Мо бояд чорае андешем, то пойи номубораки душман ба ин хок нарасад.»

Баракси пиндору андешаҳои Сағира фармуд Рӯйин, ки тӯли дам ба дарун гирифтани аз ин хусус фикр мекарда бошад.

— Охир, генералам, таҳдиде нест ба диёри шумо...

— Таҳдид нест, лекин ҷугулӣ зиёд... Дар синну соли ту ба чунин чизҳо аҳамият намедодам. Гумонам: хамин хел бояд бошад; яке дар бораи дигаре бояд гӯяд, сирру савдои якдигарро фош кунанд, мардум ислоҳ мегарданд, дигарбора бадкориашон тақрор намеёбад... Ҳамааш баракс будааст: бояд бад ё нуқсонро норасоии касеро нагӯӣ; то ҷон дорӣ ё имкон дорӣ, ӯро бояд ситоиш кунӣ – дурӯғ бошад ҳам. Калонтар шуда фаҳмам, касе хуш қабул намекардааст фошгӯиро. Балки кина мегирифтааст... то ҷое, ки аз пайи нобудии он соддадил мешудааст... Ману ту кадом дунёи озод ва ободро орзу мекунем. Намешавад... Дар банди ҳар пойи мо ҳазор завлона ҳаст. Худо накунад, ки ана он ҷӯпони дашти-маллағӣ ҷойи пинҳоншудаи моро фаҳмад. Молашро дар саҳро бечӯпон партофта ба милисахона медавад. Шӯъбаи хурдаш дар паси Қашқой, наздикак. Лағчида мефарояду хабар кашида, яктоз сари мол меояд, ки нисфи киштзори колхозиро хӯрдааст. Вале касе ба ӯ чизе гуфта наметавонад, ки ҳуччати девонагӣ дорад; сахттар ситезӣ, худро ба замин андохта бардорозан мекунад ва аз дахонаш кафк мерезад. Ҳоло ҳама чизро мефаҳмам. Дорулахлоқ чашмамо кушод. Файласуфи пир ҷӣ будани ду дунёро фаҳмонд: «Мо аз бефаҳмиву нодонӣ ба ду сарой дил мебандем» гуфт. Вале ман ба ҳеҷ чиз дилбастагӣ надорам. Ҳамаашро дидам. Бошаду бошад, он дунё ба мисоли зиндон аст ё ба сони дунёи мо.

«Ҷу!»

Сурфид Сағира, ки касе ин ҷониб меомада бошад. Рӯйин ҳам хомӯш монд. Баъд суолomez ба ҷавон нигарист.

«Не, касе нест. Ҳамту сулфаам омад.»

«Не-е-е... дурусттар гӯш деҳ, садое меояд. Гӯё касе кӯхро мезанад; гум-гум дорад.»

Рӯйин аввал бовар кард ба ҳарфи ӯ: «сулфаам омад» мегӯяд, сонӣ хашм гирифт, ки фиребаш кард. Зеро гум-гум садо баровардани Сафедхок нишони омадани пода, гала ё гурӯҳи одамон буд; ин чизро Рӯйин хуб медонист, аммо Сағираро чандон рӯшан набуд. Гоҳе ки ягон-ягон мардон аз кӯҳ баргашта деҳаро ором дарёфтанд ва баъд дигарон хару хингил карда, ҷунон ки қофила баста буданд, бозомаданд. Рӯйин сабаби сурфидани Сағираро дар

бозгашти онон донист, вале чавон зинҳор мекунад, ки аз бозгашти онон хабар надорад; ҳамту гулӯяш хориду сурфаи паст омад. Баъд бовар кард сарфармондеҳ ба сипаҳсолори хеш, ки агар фиреб набошад, саҳт эътиқод дорад. Сағира аз андешаҳои ӯ беҳабар, паст садо баровард:

— Ба мо барин сағираҳо шумо барин сарвар ва бародар лозим, ки дунёро дигар кунад.

— Дунёро дигар кардан кори мо нест. Дунё соҳиб дорад. Лекин тарзи зистро ба ҳар ранг гардондан имкон дорад. Ба шарте ки сарвар аз баҳри худ, аз баҳри нафс, аз баҳри моли дунё барояд ва як умр рӯздор бошад...

Ҳарду хомӯш монданд. Зеро Сағира ба андеша рафта буд, ки ӯ чӣ мегӯяд. Чунин касро ҳоло модаре назодааст. Ҳамин ки ба дунё омад, даҳон кушода гиря мекунад ва ё сӯйи синаи модар майл; ҳайвон низ чунин: касе ба вай наомӯзондааст; чун ба пой рост мешавад, синаи модар мечӯяд.

—...Мамлакати демократӣ сохтанианд...

Гуфту хомӯш монд Рӯйин. Зеро медонист, ки аз рӯзи азал дар ин орзуянд, вале касе намедонад, ки ин чист? Демократӣ – озод... Эъломияҳо ваъдаҳои зиёд доранд. Вале баъд тарзи зиндагӣ чун пешин меравад. Ё: «Кулли явмин батар.»

— Агар дунёро дигар накунад, пойи мо сағираҳо аз обила раҳо намеёбад.

Рӯйин кафшҳои даридаи ўро нигарист, ки тағкафши ширешаш гусехтаро бо канабе бастааст. Ў сар чунбонду чизе нагуфт, ки ин ҳам як аламтозакунак. Баъд гӯё чизе нашудааст, пушти дар тахтасанги қолабгирифтаро канда ба по рост шуд ва ба раҳе, ки гурезаҳо баргашта буданд, нигарист, ки қорвон меравад ё гузашт. Ва якбора киёфаву ранги рӯяш дигар шуд. Ҳадафи нигоҳи ўро дарёфта Сағира низ ба кӯҳи рӯ ба рӯ нигарист ва баргашта бори дигар андоми сарварро аз назар гузаронд. Боз ба кӯҳ дида дӯхт: марде занакеро бардошта ба замин хобонд. Тираш расад-нарасад, Рӯйин тир андохт. Ҳарду ночунбон монданд ва Сағира пиндошт, ки шарикаш кушт онҳоро ё ба ҳам дӯхт.

— Биё равем, деҳаро тоза бикунем...

Дар теппаи Шоён гӯйи ҳама нопокиҳо, ифлосиҳо ва қоҳҳои пӯсидаро месӯхтанд, то ин баҳор замин сабзаи тоза дамонад. Вале Рӯйин дид, ки чизеро аввал дар даст машғала мегардонанд, сонӣ ба оташ меандозанд. Хеле нигарист ва ба ҳулосае омад, ки ҳар нағмае бошад, аз телевизион омӯхтаанд. Вагарна ақли таҳҷойиҳо ба ҳар қор намерасад ва аз сарқорӣ метарсанд; ҳар қадар дар дил алам ва кина дошта бошанд ҳам, худдорӣ мекунад, то сар ба боди фано надиҳанд.

— Нигар! Аввал чизеро аз кисабағал мегиранд, дар алоб дошта оташ мегиронанд, сонӣ ба аланга меандозанд... Ба назарам, билети партиявист. Ҳозир ин чиз ба мӯд даромадагӣ. Чунин накуни аз Ҳукумати Муваққатӣ рӯз намебинӣ. Билетсӯзиву ҳайкалшиканӣ кори телевизиони марказӣ. Мо бисёр чиз омӯхтем аз онҳо.

— Аввал чаро он билетро гирифтанд, ки акнун месӯзанд.

— Ба гуфтан фаҳмонида намешавад. Маддаи кӯҳна буд, кафид. Қариб як аср гузашт. Қояш омад, ки таваллову тазарро карда ин билетро гирифтанд; баъзе касон дар орзуяш мурда рафтанд; баъзе барои мансабу вазифа касони обрӯмандро восита карда он дафтарчаи мукаддасро гирифта, рӯи дилашон бардошта мегаштанд. Ана ҳамон қабил узвҳо ҳоло билетсӯзӣ мекунанд. Ин хел касон ба ягон партия, ба ягон одам, ба ягон миллат, ба ягон ватан содиқ нестанд; хизмати софдилона ҳам намекунанд. Дар зиндагӣ абри даргузар ҳам ҳастанд. Чунин касони ҳасакӣ соҳиби партия шуданд, ки кохи сахтбунёдро шикастанд. Ё аз сари кохи баланд сарозер шуданд.

— Хойинҳо! Кӯрнамакҳо!

— Киро мегӯӣ?

— Ҳамонҳоро, ки вичдони ҳаром ё ҳалоли худро барги хазон барин месӯзанд. Шумо набудед?

— Чӣ набудам?

— Соҳиби чунин билет?

— Бударам... Гирифтанд...

— Шуморо-ку ҳамонҳо чазо доданд. Чаро эътиқод доред ба онҳо?

— Аз худам гузашт. Ман набояд ўро корд зада мекуштам... Ба ҳар ҳол ту ҳоло кӯдакӣ. Аз «Шоҳнома» то «Ёддоштҳо»-ро хонда бошӣ ҳам, ба чанги паланг наафтидай. Илоҳо наафти. Лекин зиндагӣ ҳамаро ҷо ба ҷо мекунад. Баландашро ҳам дидем, пасташро ҳам. Ҳар ду як чиз: ду кафи тарозу. Яке саҳл нам кашад, палларо ҳам мекунад; дигаре каме офтоб хӯрад, намаш парида, ба осмон мебарояд.

— Рост гуфтед: ман ҳоло кӯдак. Дилам софу беғаш. Як бор, ки Сталинҷон гуфтам, то охир Сталинҷон мегӯм.

Рӯйин андеша дошт, ки аз куҷо чашми ин бачча кушода шуда бошад? Чун солдидаҳо сухан мегӯяд, муҳокима мекунад, маслиҳат медиҳад:

— Телевизир доред дар хонаатон?

— Духтурамакам дорад. То шумо пайдо шудан ман дар хонаи он кас будам. Лекин ў ҷуз футбол чизи дигар тамошо намекунад. Футболро ҳам ба сиёсат бурда мечаспонад, ки республикаамон зӯр мебуд, футболаш низ зӯр мешуд. Ман дуздӣ «Ахбор» тамошо мекардаму аз барномаҳои Рус филмҳои хуччатӣ. Лекин то ҳол намефаҳмам, ки чаро дар барномаҳо сухан дигару зиндагӣ дигар...

Ё телевизор танҳо ҳаёти калонхоро бояд нишон диҳад? Бечораҳо ҳам раисонро ситоиш кунанд? Ҳама барои як кас хизмат кунанд?

— Сагира, зиёд пурсидӣ. Ман ба ту чӣ гуфта будам?

— Чамъ шуд, генерал. Аз бозе ки ҳамроҳи шумоям, мехоҳам пурсаму пурсаму пурсам... Ҳама чизро донам... Ба дигарон ғажамонам... Як зиндагии осудаи оддии бегавго созем... ақаллан дар ҳамин деҳаи хурдамон. Лекин дар ин деҳа ҷуз ғайбату дашном чизе нест; ҳатто дар масҷидаш... Онҳо ҳам ба таври худ дунёро дигар кардани, лекин роҳашро намедонанд. Олуғда шуда ғайбат мекунанд, наҳ мезананд; маҳкум мекунанд... ба муқойиса мегузаранд ва кадом шоҳи мамлакати дурро ситоиш мекунанд: «Қандаша занад, мамлакаташ сериву пурӣ». Одамони мо рафта аз он ҷо бор меоранд ва як ба даҳ мефурӯшанд. Ҳама вазнинӣ ба гардани халқ. Дар телевизор нишон дод, ки баччаҳо мактабро тарк карда дар кӯчаҳо мошинҳои ба яғмо бурдаи зӯрхоро мешӯянд; духтарон ғошиша шудаанд... Ин чӣ хел, генерал?

— Давраи гузариш... Ҳукумати Муваққатӣ... Як ношуд худро зӯран ба маснад ҷой карда, «ҳокимият аз он ман» ва сессия даъват намекунад, ки дигар касро сарвар интиҳоб мекунад ҳаққ... Ҳамааш хуб мешавад. Лекин бо чунин сардорҳо не! Бо сарвари қонунӣ дигаргун мегардад рӯзгор. Кадом вақте ки баландихоро тарошида, аз хоки он пастихоро пур кунанд; ҳама ҳамвору баробар шавад; обҳо маҷрои худро пайдо кунанд...

— Он вақт қиёмат қойим мешавад, мегӯянд-ку? Дар он ғӯшаи замин як тухмо гузорӣ, аз ин ғӯшаи замин мебинӣ, мегӯянд.

Рӯйин ғӯё ҳарфи Сагираро нашунид, ки чизе нагуфт ва ба теппаҷаи болои ғӯристони марду зан як ҷо шуда нигарист. Баъди тири ӯ онҳо нахеста буданд ва зиндаву мурдаашон аён набуд. Якбора ҷон гирифта, зайле ки якдигарро ба танг кашида буданд, якҷоя ғелида паси теппа шуданд. Рӯйин сар чунбонд, даст афшонд. Сагира ба ӯ менигарист, ки чӣ мегӯяд ё чӣ мефармояд. Танҳо сар мечунбонду сар меафшонд.

Аз мӯриҳо дуд баромада, миёни дарахтони урён боло шуд ва баландтар рафта ба ранги ҳаво омехт. Нишонаи оромии деҳа ва ҷо ба ҷо шудани мардум доништа онҳо ба деҳа фуромаданд. Ва бори нахуст диданд, ки дар шоҳҳои урёни дарахтон чӣ миқдор паррандагон лона гузошта баробари даррасидани нафаси сармо ошён тарк кардаанд. «Зиндагии одамон ҳам аз рӯйи ҳавас ва зарурат».

Рӯйин наздик ба особ омаду бозистод ва ранги рӯяш канд. Чунин сӯроҳ-сӯроҳ дарёфт девори особро, ки дар баччагиаш Ҳокканак рафта дар танаи чари баланд чунин медид лонаи гунҷиш-конро. Он қадар тир задаанд, ки ғалбер гаштааст ва Худо донад,

ки особи қариб як аср хобида аз нав гардон шуда, дигарбора чарх занад.

Даруни особ бадтар аз беруни он: ҳар чӣ буд андарун партоб гашта, порай шикастаи ойинаи телевизор; шикастаҳои ҷойнику пиёла, лампочка ва дигар чинивориҳои он ҷо буда; тахтаҳои кандаи дӯл; тахтагачҳои аз девор рехта, донаҳои гандуми ҷави рӯйи хона пошида ва орди чанггаштаву халтаҳои маъюбу маслухи тирхӯрда ва ҳар чизе, ки буд андар он саро.

Рӯйин аз дари шикаста сар халонда ин ҳамаро дид ва чун мурдаи таҳамтан хобидани санги гаронвазиро зери чашм карда, пойи аз остона дарун гузошта ро пас кашид.

«Не... Намегузоранд... Роҳ намедиханд...»

Фигон дар гулӯи Рӯйин буд, ки як радда ҷавонмардон бо роҳи нав аз кӯҳ омадашон сарболо рафтанд. Каланду белу метин доштанд. Ҷомаҳо низ таҳ карда сари дӯш партофта буданд. Фӯта дар миён нон дошт. Рӯйин намедонист, ки ин чӣ кӯчи навест. Нигарист ба Сағира. Ӯ низ китфон дарҳам кашид. Ва баъд фармуд:

«Шояд адиру теппахоро коранд».

«Шояд...»

Ва омадшудӣ мардум дар ин роҳ афзуд. Сағира овард, ки кӯк-нор мекард. «Замона бо ту масозад, ту бо замона бисоз».

Пасон дар кӯҳпораҳо он қадар кошиданд, ки зери ҷолбурсҳои азим хонаи умеди онҳо гашт.

Чархбол зуд-зуд рӯйи теппаи Шоён меништагӣ шуд.

Танҳо барлосҳо пойи чархбол ба замин нарасида гирди теппаро ихота мекарданд; мошинҳои сабукрави тамғаву рақамҳои давлатиашон сокинони ин ҷоро номаълум чун мусичаҳои бегуноҳ хомӯшу сархам меистоданд. Ҳамин ки қорашон ба сомон расид, тезтар аз гуреза метохтанд. Барои он танҳо барлосҳо меомаданд, ки сарҳади ҷумҳурии бегонаро убур карда метавонистанд. Рафта-рафта чархбол нуфуз пайдо кард ва қалонпояҳо онро истиқбол гирифта, гусел мекарданд. Баъзан қормандони бехатарӣ ва умури дохилӣ ва ҳукумат ба пешвозу гусел меомаданд. Мошинҳо нон-хӯраквор ҷамъ меомаданд ва суғуруна мегурехтанд. Аз чархбол бод боқӣ мемонд, ки пари коҳу қазонро ба ҳар сӯи пош меод.

Рӯйин барқасди рафтору қирдори онҳо тори теппаи Муғ ништа ду дунёро мушоҳида мекард.

Сағира ҳайрон буд, ки Рӯйин аз барои чӣ омадааст, ки ба ягон қор ҳамроҳ намешавад:

«А?»

«Намегузоранд...»

Особ боз аз қор монд; зайле ки рӯзи омадани Рӯйин бесадо ва бекас буд; ҷунки об хушк шуд аз сарғах ва қасе муштак намеовард ва ёд ҳам надоранд, ки деҳа беоб монда бошад ва мардум лабташна. Исён қарданд онҳо: қалтаку асо гирифта ҷониби кӯҳ

сарболо шуданд, то кӯкнориёни кӯкнорпарварро лахту палахт ва пайкорашонро титу пит кунанд. «Барои особ бошад, наравед! Ин корро накунад! Аз ночорӣ кардаанд ин корро, чун кишташон об ҳӯрад, боз обро ба сой нишеб мекунанд. Наравед! Онҳо ҳам камбағалҳои худамон. Ин корашон аз мастӣ нест; аз рӯзашон нагузаштан...» Нагузошт онҳо раванд ба сари кӯкноркорон, ки ҳама ҷойҳои киштбобро кишта, обро қатрабанд кардаанд. Ин як бало буд. Балои дигар рӯи деҳа гирд гаштани чархболи наҳангмонанд, ки хуни Рӯйинро ба ҷӯш овард; асбашро хароб кард: «Мепарронам!» панҷтираро бардошт ӯ. Сағира намонд: «Ҳокамонро мебезанд, генерал!»

«Роҳи дигар нест!»

«Шумо чанд муддат набудед, онҳоро намедонед: хунхор шудагӣ».

Ҳар бор, ки чархбол болои особи хомӯшро давр гашта, аз тори чинори баланди мазор мегузашт ва боди чарххояш шоҳу баргҳои дарахтро алвонҷ меод, Рӯйин сӯяш оташ кушодани шуда мили камон рост мекард, ҷавон ба зорӣ мебаромад... Вале чун бори саввум паст омада, ҳама ҷойи особро аз назар гузаронд, Рӯйин оташ кушод... Якбор панҷ тирро сар дод...

Чархбол калавида афтидани шуд. То ба чинор барнахӯрад, тори мазорро гузашта ҷониби теппаи Шоён рафт ва оташ гирифт...

«Худо гӯй, ки болои теппаи Шоён нашинад. Олам дар мегирад...»

Гӯё ба худ гуфт Рӯйин. Лек аз ҷониби Сағира садое наомад. Рӯйин чашм аз чархболи дудкардаи паси дарахтон рафта канда сӯйи ҷавон нигарист, ки даҳонаш воз буд ва дар рӯяш хун ё нишони зиндагӣ намонда: «Тарсидӣ? Кори ношудани шуд. Натаре!» Пушти боми особ баромад. Чархболи оташгирифтаро дид, ки рафт-рафту миёни Зарафшон зад. Оби он низ равшаносо дар гирифт. «Воҳ!» гуфт. Ва ба ягон садо бедор нашуда бошад ҳам, ба чунин садо бедор шуд...

Маҳбас. Ҳамон симкати ларзон. Болои сараш Эсуфча истодааст.

«Мор газид?»

Рӯйин, ки ба худ наомада буд, посух надод...

Амондара, 2005.

БАҲОДУРИ КАЛЛАБУР

Ў сӯйи Бухоро рафт. Ду чашми хӯрчинаш пур аз зоти сафар, Сиёҳмушкин зери ронаш, чун ҳарвақта сари асп ба рафти За-
рафшон гардонд, то Бухоро равад. Лек ин раҳ вазъу ҳол дигар;
хайрухуш нокарда бо табору пайвандон, андаруни сина санги сад-
манӣ; гирех дар дилу гирех дар чабин; буғз дар гулӯ; пурташвишу
парешон; бори дунё бор бар дӯш ва ҳама гаронӣ Сиёмушкинро,
буромад аз Амондара ба дашт. Дашти ҳамвори роҳаш бо рӯдоба
бурида. На чун ҳарвақта сари субҳ, нимашабон ё хурусбонг, бал
баъди пешин азми сафар кард. Анбони фикру ҳаёл ва пиндору
гумон ва аёну ноаёнаш дамида ба пуфаки бозичаи кӯдакон монанд
гашта, аз пуфу дами зиёд то кафидан омада буд. Ҳамин лаҳза
ин бозичаи худкарда аз озор ё лағзиши чизе тарсӣ кафида садои
тир мебарорад ва он кӯдаки ноогоҳро метарсонад. Шояд гармии
ҳаво ҳам асаре мегузошт, ки зери пӯташ арзандонаҳо дамида ба
хориш меовард.

Ў тозиёна аз соқи мӯза кашида як бор ба ёли асп зад. Сонӣ
дастаи он паси гардан бурда, даруни гиребон хаст ва миёни шо-
нахоро хорид. Арақ ҳам кардааст. Ба ин чиз эътибор намедод ва
чӣ қору рафтор карданаширо намефаҳмид, эҳсос намекард. Аммо за-
рурати хоришро медонист; вагарна асаби ўро ангехта, кадом тори
асабро чун пуфаки дамидаи дарун пош хоҳад дод. Садои мағзи
сараш овози зиллаҳои даштро монад, ки аз ду чониби роҳ тараф
ба тараф менавозанд. Камончаи онҳо якнавохт садо мебарорад;
торҳо ончунон таранг, ки камонак гирифт карда якзайл мелағзад.
Баъзан зиллаҳо аз дамгардӣ бошад, «чизун...чизун!» мегӯянд ва
боз якнавоз мешаванд. Камонаки асаби тарангу мағзи сари Усто
Бобо як хел садо медиҳад. Ва миёни чунин садоҳо овози занона
меояд: «Ту хел-хел мегардӣ... моҳҳову солҳо гум шуда меравӣ...
занат хушдор пайдо кардааст...» Ҳамин қадар гапи занона ё бад-
бинона ё бадҳоҳона ўро ба ташвиш овард. Савор андеша дорад,
ки садои зиллаи мағзи сар ва нооромиро танҳо бо хун зудудану
басанда кардан имкон дорад.

Як тозиёнаи дигар ба ёли асп зад. Ин бор саҳттар, зеро фикр
ва хунаш ғалаён дошт. Аммо пай набурд, ки хориши паси гарда-
ну байни ду шона кучо шуд. Ҳамин қадар андешид, ки бо чунин
дардҳои бедаво то Бухоро расида тавонад ё на. Он ҷо рафта дар

назди мардуми бомаданият бадан хорад, зеб надорад. Кӯхистони-навозӣ кунанд. Феълу хӯи Усто Бобои мадрасадида намебардорад чунин костағихоро. Ҳабо ё дами гармо мегузарад аз миёндаштӣ ё наздики рӯдбор. Пиндорад тафси тани ўст. Чунки аз нав арақшор гашта, ҳама ҷояш ба хориш даромад.

«Дер омадам... Азоб кашидӣ, занак?»

«Неее...»

Ў монанд ба чунин ҳарфи норавшан посухеро нигарон буд. Зеро аз нигоҳ ва миш-мишу беҳгӯшӣ ва табассумҳои мармузи ҳамдиёрон чу девори намкаш танааш тар гашта буд ва бебунёдии онро ҳис мекард.

Наздик ба рӯдбор омада сари зин нимрӯя гашт ва ба қачроҳаи фарози Сафедхок нигарист. Шахи Сафед ва девлоҳи камарии онро зехнишин кард. Ва сар такон дод, ки маъниашро ҷуз ҳудаш қасе намедонист. Хаёле аз зехн гузаронд: «Аз ҳамон ҷо дидан имкон дорад...» Сонӣ ба сӯе, ки менигарист, сари аспро гардонд.

Ва мурд. Чунки баъди сари аспро чап гардонидан ёд надорад, ки чӣ буду чӣ шуд. Бора мурдаи ў мекашид ва савор чун ҳӯсаи росткарда пушти зин нишаста буд. Баробари лангари асп мечунбид, аммо зиндаву мурдааш аён набуд. Гӯйӣ қолаб гирифта буд бар зин.

Дар миёндаштӣ бедор шуд ва ё зинда гашта дид, ки асп бозгашт дорад сӯи дех. Вале ёд надорад, ки ҳудаш ҷилави ҳайвонро тофта буд ва ё ҷонвар аз пеши худ бозгаштро раво донистааст? Ҷилав ба рост тофт – сӯи Ҳавзак, ки чанд тора беи сабз метофт.

Бо чунин рафторҳо оташи дил ва шиддати ғазаб паст карда наметавонист; зеро пеши назараш як зиштрӯи ҳаромхештак меомад, ки ҷуз зани ў занони дигарро бадном карда буд. Як бангии бекорхӯча, ки рӯзони дароз чун сағи вилгард дар кӯчаву паскӯча гардад, буни девору ҳамгаштҳо истода занонро тарсонад ва даҳонмардӣ кунад. Чун Усто Боборо нагуфта буданд, ки хушдори занааш кист, гумонбар аз ҳамин Бадном буд...

Ва ўро кушт. Савори асп мегузашт, ки сараш гаранг; калавида касеро занвор дашном медиҳад, аз паси гарданааш бардошт ба қоши зин ва шартӣ гардан зада, буз ба марра афканда барин партофту рафт... Ба худ омад, ки ҳаёл мекунад. Садо меояд: «Ў нест!»

Ў набуда. Ва нагуфтанд, ки кист. Зери обу арақ монданҳояш аз чунин андешаҳои шадид ва ноаён бувад. Забон ба комаш часпид аз ташнагӣ; зеро оби танааш арақ гашта баромада буд. Ва дар диёри худ андар дашти сӯхта, ки мисоли дуди ҷигари ў метобад, об пайдо кардан муҳол.

Боз куштанист душмани накуштаро; душмани ҳаёлии рости дурӯғашро, ки ин замон бофтааст. Гуё дар деҳа марди дигаре нест, ки чунин кор бикунад. Бекорхӯчаи бадкор ҳамон. Ва шаш бародари дигари Усто Бобо ин чизро донанд ҳам, ору номус на-

меkunанд ва дарди дили бародар даво намегарданд. На, худӣ ӯ бояд ин корро кунад; боз кушад ӯро. Пешӣ асп бардошта, бурда аз тори пули Дупула ба гирдобӣ Зарафшон афканад ва ҳамон раҳ то Бухоро рафта дигар барнагардад. Зеро ин манзили макон ва зан ӯро харом гашт.

«Ӯ набояд... Зеро занӣ озода тани худро бо чунин марди кӯчагел харом накунад... Кӣ медонад? Зан – гург. Як даҳон зада гирифтанаширо донад...»

Ин бор бо садо ба гардани асп тозиёна зад: «Чу!» ва пиндошт, ки тори хаёли мағзи сараш баргусаст. Чизӣ сӯхт ва дардаш кам нагашта авҷ гирифт; то ҳадде, ки аспро инон кашида боздошт, то лангари гашташ азобтар надихад. Зеро бо он қадар ғайрату зӯр ва ситези ботинӣ ва он қадар азму ғалаёни фикр дар дилаш харос пайдо гашт, ки садои танҳо барои ҷонвар ифода кардаашро касе шунид; ё дар Боғи Гарон ҷойгир буд он кас ё дар қадом гӯри фурурафтаи Пушти Бурсак. Чунки агар чунин миш-мишҳо рост бошанд, ӯ ҳам бедушман нест; аз паси ӯ низ мепоянд. Ё худӣ занакӯ хушдораш дар сари баландиҳо дидбон мегузоянд, ки роҳнавард то кучо расид. Аз Дупула гузашт? Қашқоиро гузашта, Дашти Малларо убура кард ё на? Ё пахноби Зарафшонро миёнбӯра карда, таноби роҳро кашид?

Вале мусофир инони бора кашид. Чунин андешаҳо ӯро водӯра кард, ки охиста бошад бо каллабӯри. Зеро замона дигар. Зиндагӣ дигар гашта, гарчӣ ханӯз ҳам боғхонаву боғдорӣ ҳаст. Дар Бухоро низ ҳаёт дигар шудааст; одамонаш ҳам дигар: ба як мирӣ касро фурушанд. Сарсина бар кӯҳаи зин андохт ва гӯйӣ касе қомати баланди ӯро аз дӯра нашиносад, ҳам хӯрд. Фараси рамузфаҳмаш худ аз худ пойӣ рафт боздошт ва андаке паст фиркид. Дар паси Шахи Сафед – сари Лалми Оқсақол ба шакли камар сиёҳие метобад; пайҷойӣ девлоҳи Эшон, ки молаш дар айлоҳи Боло. То ҳамон ҷо расида дибонӣ бояд кард ба сӯйи Тангӣ ва боғхонаи Мисир. Лекин ӯ инони бора чаро кашид; аз ҷӣ рӯ асп бозистод? Нафаҳмид. Ҳол он ки зудтар бояд он ҷо расад; зеро хушдорҳо дар муддати дар хонааш гирифтӯри кардани ӯ онҳо ҳамдигарро хеле пазмон шудаанд ва зудтар бояд ба дидор расанд. Чашми ошиқон кӯра мешавад; ҷуз дидори ҳамдигар ҷизеро динан нахоҳанд...

Расани Сиёҳмушкин дар хорбӯтта баст. Бо ҳаяҷони зиёд, арақшор, вале ҳалқу забонаш аз ташнагӣ хушк, ҷуссаи ҳеш ба беҳи санги сафеди аз зарби боду борон ва тафсову тобиши офтоб бӯранг гашта гирифт. Ҷо ба ҷо шуд ва дуздона дида ба роҳи гузар надошт. Охиста-охиста сар пеш бурда, аз бӯни санг ба боғхонае, ки зери дарахти тутӣ калон қарор дошт, дида дӯхт. Пасон ягон-ягон қасон пайдо шуданд, ки яке бошитоб, дигаре хеле оромӣ бепарво ва хаёли қадам зада ҷойӣ рафтро намедонист. Занони

саргиракбасар ҳам мерафтанд, лек саргираке ба саргираки арӯси ӯ монанд набуд. Чу боғу боғхона бекас менамуд. Ӯ ба чап – сӯйи хонаи падарӣ нигарист. Лек бунӣ оринҷак гаштаи теппаи болои особ намегузошт, ки ӯ хавливу харами бобоиро бубинад. Ӯ бештар симои Бадномро меҷуст, ки гаранг-гаранг калавида ва по ба по печида роҳ биравад.

Лек гарангтар аз ӯ яки дигар мерафт, ки сангча ба рӯд зада ва хеле бодикқат нигариста, сар андаке пеш мебурд, ки ширмоҳии сафед дида бошад андар рӯдоба. Чизе гумкарда барин ва ё сарзада, ошуфтаву парешон ба пахлӯхо менигарист, вале бо сангча андохтан ба об андешаи гумонбархоро дур мекард, ки ба кори худ аст. Рӯ ба рӯи дарвозаи ҷӯбии хавлии онҳо истод ва нигоҳашро аз рӯдоба ба дару девор, дарвоза, сонӣ аз тори девор ба тирезайи хурди хона лағжонд. Усто Бобо гарчӣ бому дари хонаро намедид, тахмин мекард, ки ин мард ба бому дари онҳо менигарад ва ҳар гоҳ нигоҳашро медуздонад ва ё хавфу хатареро тахмин мекунад. Шояд ягон ишора, ягон чизи рамзӣ ва нишону шарту шароитро бифаҳмад. Ба ҳар ҳол дер истод ӯ ва мӯхлати истоданааш гузашт ва ё аз ҷое ишора ё рамзи дилхоҳашро пайдо кард, ки рӯ сӯйи тангӣ овард.

Усто Бобо саҳл монд, ки аз он баландӣ бол бароварда ҳамчу уқоб парвоз кунад ба сари рӯбоҳ; ба сари рӯбоҳи пасмондахӯри бегонаи ношинос. Ҳарчанд бодикқат менигарад, ки дар деҳа кист ба чунин шаклу чунин рафтор, ёдаш намеояд. Худро паси санг мекашад, ки ӯ низ дида ба он тарафҳо медӯзад; ҳамчун нури моҳ-чароғ касеро дар рӯз ҷуста, намеёбад. Яқин ӯ бӯй гирифта, дум миёни ронҳо хаста, чашми дучоремадагонро кӯр дида, сӯйи тангӣ меравад. «Ин он Бадном нест». Қоматашро рост кард аз паси санг ва сарсина ба он сойида, дигар ҷойҳо ва дигар касро фаромӯш карда, боғхонаро нишони тири нигоҳ гирифт.

Ба боғ даромад ӯ. Хушкӣ мекард¹. Фиреби назар буд. Ҳамон зайл ба дари боғхона наздик шуд ва ба он ҷо даромада дарро баст...

Ин ҷо дили шӯ путк ба санги сахт мезад; сангфарсоро зӯр наме-расит, то санг шиканад. Дил задаву тапида то гулӯ омад, ки бурун мерафта бошад. Роҳи нафасро гирифт. Вале баробари аз паси санг ҷаҳида баромадани ӯ ғамбодаи гулӯгир қафида, донҳои нахӯди дар роҳи нафас андармоншударо гӯё бо зӯри қавӣ бурун афканд ва ӯ як бор даст ба корди соки мӯза зада, башитоб Шахи Сафедро аз болодаст тоб хӯрд ва лағзидаву ғелида ва гоҳе думбамол то рӯйи об фуруд омад. Пас гурбавор девору рахнахоро гузашта, дар сар хавои интиқом ва пеши чашм хунгирифта, арақшор, нафасгардон,

1. Шохҳои хушкӣ дарахтро шикаста ҷамъ овардан

дил путкзан паси дар бозистод. Гӯш дод аввал. Садохое паст ва номаълум буданд. Якин садои нафасгирии ғайримаъмулӣ буд; шиддат дошт. Дарро кашид. Занҷиру зулфин надоштааст, ки боз шуд. Дар ҳавои нимранг, ки ҳоло чашмаш аз равшании берун ба तरीкии дарун одат накарда буд, ду суроби барахнаро дид. Яке паси дигаре паноҳ бурданӣ шуд. Усто Бобо чизе нагуфт. Корди дасташ шуои офтобро барнамегардонд, балки сиёҳ метофт.

Марди барахна ҳучум овард ба ӯ. Сари синааш ба корд бар-хӯрд.

Садои талху тунди зан баромад ва беҳуш афтид ба замин ва надид, ки шӯй чун сари хушдораш аз тан чудо кард. Хир-хири харнойро ҳам намешунид. Ва ҳатто надонист, ки сари ҳудаш чӣ гуна чудо шуд аз тан...

Усто Бобо хуни корд ба тани барахнаи онҳо пок кард. Боз даруни соки мӯза ба ғилоф андохт ва ду сари хушдор аз мӯву гӯш гирифта то лаби об бурд ва гардани ханӯз хунаш ист накардари шуст ва фарози пахлӯи Шахи Сафедро рост шуд. Зери андешаҳои мағшуш, дар пӯсти одамкушӣ хешро ҷинойӣ дониста ва баъзан ҳақ пиндошта, дамгардон то сари шах баромад ва як бор ба пас нигариста диданӣ шуд, ки чӣ мочароест дар он олам. Оромӣ буд. Дил кард, ки аз он баландӣ каллаҳоро андозад ба зер ва борашро сабук карда роҳи Бухоро пеш гирад; аз сар шогирди мадраса ша-вад; илми макру ҳиял биомӯзад, ки ба таги дунё расида мешавад, ё муаммои макри занро кушодан имкон дорад?

Сархоро андохт ба чашми хӯрчин як ҷо, то сер шаванд аз ди-дори ҳам. Зеро то Бухоро роҳ дур аст, ҳарфи ногуфта ва рози нухуфта намонанд...

Вале мағзи сари ҳудаш банд шуда буд; афсуни чодугаре гириф-та; чуз «афсӯси одам» дар сараш андешае ҷой надошт.

Сиёҳмушкин магар бӯйи хунро шунид, ки сайҳаи тунд кашид ва ду-се сум кӯфт ба замин ва видоҳ кард бо диёр: «Бинем, ё набинем?!»

Гӯши Сиёҳмушкин хамида буд; чун гаштҳои пешин кишнаву мақом надошт; гардан зада садои даҳана намебаровард ва фиркида йӯрға намегирифт, балки андешаманд мерафт мисоли савораш. «Чаро имшаб дар шаҳр қарор нагирифт?» гӯё ҳамин хел аз худ турсид. Ва гоҳе ки ба ҳамгашти роҳи саройи амондарағиҳо сар тофт, соҳиб инонашро таранг кашида, лачом зад, то рост равад. Гарчӣ шаб фаро расида, бо чунин аҳвол ба роҳи дур рафтан хатаре дошт, дар ин макон қарор нагирифт ва ба идораи вобаста низ надаромад, то ахбор барад ба Бухоро. Зеро дилаш ҳарос дошт ва гумонаш яқин мешуд, ки касе аз кирдораш огоҳ мегардад ва то

Бухоро расиданаширо касе замонат намедихад. Ў якин намедонист, ки чаро ду сари ба тарбуз монанди хӯрчинро бардошта то Бухоро меравад; чаро ва барои кӣ мебарад онро?

Аз шахр баромад. Касе пеши аспашро нагирифт. Маълум, ки холо касе боғхонаро хабар нагирифтааст ва аз фочиаи даруни он огоҳ нестанд. Агар огоҳ шудаанд, танҳои бесарро нашиносанд, ки аз они кист. Шояд як хавфи дар саройи Амондара наистодани Усто Бобо хамин бошад. Зеро коғази ахбори тоза ба дарбори амир як навъ гузарномае мебуд дар роҳи тӯлонӣ...

Ў танҳо андеша дорад ва харос. Аммо садои ба кӯрсангҳо бархӯрда садову шарора баровардани наъли асп хушдораши мекунад ва баробари ҳар садо як бор сар метаконад: «Чаро?» Вале чуз худаш касе намешунавад пурсашро ва намефаҳмад мазмунашро, ки «чаро?»-яш чӣ маънӣ дорад. Ё пушаймон аз карда, ё аз он, ки ба идора надаромад. Агар даромада фиристодае ҳамроҳ мегирифт, дар ин роҳи тӯлонӣ аз хавфу хатар эминаш медошт; аз асасу ясавулони шабгарду баҳоначӯ халос буд. Холо ба сараш омад, ки ду сари бурида аз хӯрчин пайдо кунанд, бо сари худаш се сар мешавад. Бо чунин хаёлҳои хом сари аспро ба боғоти туркнишини Саразм гардонд, то андаке дам гирифта бо ситораҳо роз гӯяд ва ба худ омада, баробари рух намудани ситораи Корвонкаш ба роҳ дарояд...

...Аммо дар роҳ пашшаҳои дар умрашон бўии гӯштро нашунида рез карданд ба як чашми хӯрчин, ки нами зардоб рӯ зада буд. Тақрибан чунин аломат дар Боғи Зоғон рух дод. Қома кашида чашми хӯрчинро рӯпӯш карда бошад ҳам, бўии онро пинҳон дошта наметавонист ва пашшаҳо чашми хӯрчинро монда худи ўро тала карданд ва сару рӯву чашмро болафшон лесида мегузаштанд ва аспро низ безобита мегардониданд. Аз алами беҳобии шаб ва хароси «худкардари даво нест» батар буд ҳолаш. Ў меҳост дар ин роҳ ҷо-ҷо нишаста «хушдорҳо»-ро рӯ ба рӯ нишонда сӯҳбати ошиқона ва нозу карашмашонро тамошо кунад ва донад, ки аз чӣ рӯ чунин кирдор кардаанд. Ва агар сухан гуфта натавонанд, аз номашон пурсу посух кунад, то таскин ёбад ва асрор хувайдо гардад. Аз паси дари боғхона танҳо як сухани ошиқро хаёле шунида буд: «Мегирам...» Шӯ тахмин карда буд, ки агар талоқаш диҳад, он мард зан карда мегирад. Ҳолиё андеша мекунад, ки агар то Бухоро расонида натавонад, дар ягон биёбон бо неши корди каллабураш гӯр меканад, ин ду сарро якҷоя ба хок месупорад; бигузор то қиёмат ишқварзӣ кунанд ва рӯзи ҳисоб ҷавоби хиёнаташонро диҳанд.

Аммо қиёмат нашуда ба Бухоро бо ҳазор азобу машаққат расид, ки сип-сиёҳ сӯхта ва хушк шуда буд аз шиддати кирдораши ва хавфи ба даст афтодану чӣ гуфтан ба баҳои ду сар.

То чое расид, ки одатан мерафт ва шарикдарсони мадрасаро дучор меомад. Лек ҳоло намедонист, ки онҳо бо ду сар меҳмони ноҳонда чун пешвозаш мегиранд.

«Дар хӯрчин чӣ дорӣ, Усто Бобо?»

«Тарбуз».

Посуhi нозгунчона буд, ки одатан шӯҳихо мекард. Дӯстон ду тарбузи мӯю ришдор аз хӯрчин бурун оварда ғангашон канд. Ҳайратзада нигаристанд ба ӯ.

«Ин каллаи занам. Онаш...»

Гуфта натавонист ва онҳо пай бурданд. Ва гирист.

«Ҳамин қадар мардонагӣ кардӣ. Инак гирия мекунӣ?!»

Сар чунбонд Усто Бобо: «Ман тамом...»

«Чаро овардӣ?»

«Ба қозӣ намоем... Ба амир... Шояд гуноҳам авф шавад?»

Қозӣ натавонист амр кардан...

Қисса ба амир пеш оварданд. Ҳиёрати зан шунид. Фочиа до-нист. Ба нангу номуси Усто Бобо подоши хидмат дод: «Минбаъд номи ту на Усто Бобо, балки Баҳодури Каллабур...»

3.09.07.
Душанбе

НУРИ ЧЎПОН

Эшони Шохсайдро писар мурд ва ӯ сахт алам кашид. Бо сари гӯр рафтани фотиҳа хондан қаноат намекард, ғам меҳӯрд. Зиёдтар аз марги писар бар он ғам меҳӯрд, ки баъди ғавти писар дигар фарзанд намеомад ба дунё. Рӯи боғ гирд мегашту ба Худо менолид ва кӯча мебаромаду дар айвони меҳмонхонаи Ҳақназар нишаста ҳасрат мекард.

Рӯзе аз рӯзҳо писарбаччае пайдо шуд шингӣ. Бекасу кӯй буд. Паноҳ дар меҳмонхона бурдан хост. Ҳақназар мушоҳида кард, ки баччаи шуданӣ. Назди эшон рафт ва қисса бозгуфт. Эшон омад ба меҳмонхона. Баччаро дид. Ёдаш ба қучоҳое рафт; яқин ба писари ғавтида ва чизе нагуфта бозгашт. Ҳақназар писаракро ишора кард, то аз дунболи эшон биравад... Эшон чун ба дарвозааш наздик шуд, боре ба пас нигарист. Писарак меомад. Фарёд сӯи зан кард:

«Занак, Маллахонро овардам!»

Занак ҳангу манг ба дар омад ва писаракро монанд ба Маллахон дида гуфт:

«Биё писарам! Чӣ ном дорӣ?»

— Нур.

Зан донист, ки ӯ на Маллахон. Лек чун Маллахон пазируфташ. Ба ишораву фармоишҳои эшон Сайидабону шиками сағирро сер кард. Сонӣ эшон ба дасти ӯ асои чӯпонӣ дода, ба дари девлох бурд; дарвағнаро кушода, як-як серкаи саркашу гӯсфандонро раҳо карда шумурд ва рӯ ба Нур овард:

— Писарам, кори ту бонӣ кардани ҳамин ҳайвонҳо.

Нури камсухан сар чунбонд ва аз ҳамон рӯз Нури Чӯпон ном бардошт. Бо овулу девлох, замини вота, чашмаи Эшон шинос гашт. Андешаманд шуд ва худ аз худ суруд мехонд:

«Боло, ки равӣ, овули эшон ҳашт қаппа – йэ,

Ҳусни духтари эшон чироғи лампа – йэ!»

«Эшон шунаванд, хафа мешаванд» гуфтанд. Сурудашро дигар кард:

«Боло меравӣ, овул қаторак бошад-э,

Дар банди дилаш садаф қаторак бошад-э!»

Рӯзу моҳҳо мегузаштанд ва солҳо. Нур ба воя мерасид ва гоҳ-гоҳ бо духтари эшон ҳамсӯхбат мешуд. Бонуи зебо, хушханд ва

боодоб дили Нурро рабуд. Падар аз чунин ҳол огоҳ гашта Нурро пеш хонд:

— Писарам, калон шудӣ. Туро бояд зан дод. Аз Шинг зан меҳохӣ ё аз шингиҳои ҳамин деҳа?

Нур сар андохт:

— Ман зан намегирам.

Эшон хандид:

— Магар шӯ мегирӣ, писарам?

— Не, шингӣ намегирам.

— Чаро?

— Онҳо маро азоб дода аз Шинг ронданд. Падару модарамро азоб дода куштанд... Рост ё дурӯғ, барои як бузғола, ки гум карда, домангир аз падарам шудаанд ва баъди падарамро куштан бузғола аз Рӯдак пайдо шудааст.

— Аз Шинг не, аз шингиҳои ҳамин деҳа, ки бо аламе ё аз офатҳои табиӣ хонахароб ба ин ҷо кӯч бастаанд.

— Ман... Эшон-бобо, дигар касро нағз мебинам.

— Он каси нағздидааст туро мувофиқ нест. Сайидон ба мардуми оддӣ ё омада духтар намедиханд...

Сахт расид чунин ҳарф Нурро. Оҳиста асо ба пушти табақаи дарвоза рост монд ва дил пуробу чигар пуробила аз дарвоза баромад.

«Ин ҳам аз зоти Арбоб Камол¹ будааст».

Ва боз ба меҳмонхонаи гузар рафт, то қисса Ҳақназарро гӯяд, ки сабабгори бо эшон вохӯрданаш гашта буд.

«... Ҳамин хел шуд, амаки Ҳақназар...»

«Худаш ҳамин хел баччам; эшонҳо духтарашонро ба эшонзодаҳо медиҳанд... Лекин аз духтарони мардуми оддӣ арӯс мегиранд... Ту хафа нашав. Ман аз нияти ту воқиф гашта будам. Гуфтани будам ба ту ин чизро... Беҳуда зӯр назан... Хубаш бо ҳуди эшон маслиҳат бикун, арӯси хуб ёфта медиҳанд. Он кас туро ҳам падар, ҳам бародар... Духтарони шингӣ бисёр. Қариб нисфи зиёди гузари Лаби Об шингӣ. Онҳоро «шингӣ» мегӯянд. Шингиҳо низ ҳоло ба мардумони дигар гузар наомехтаанд. Ҳоло аз Лаби Об ин тараф нагузаштаанд. Дида бошӣ, манзилашон дар бари адир. Дар ғӯристон ҳам манзилашон ҷудо. Ин дунё ҳамин хел сохта шудааст. Дар афсонаҳои қадим ҳаст, ки камбағал ё калли зирак танҳо бо ҳунару найрангаш дили духтари шоҳро ба даст оварда, бо шарту гарав ба муроду мақсад мерасад...»

«Ман чӣ кор кунам, амаки Ҳақназар?»

«Назди эшон бирав. «Сари ману қадамҳои шумо!» бигӯй».

1. Нав нашр шуда буд қиссаи «Одина»-и Айни ва Нур онро пайдо карда дар кӯҳу саҳро меҳонд

«Сари ману кадамҳои шумо, эшон-бобо!»

Эшон нафаҳмид, ки ин ҳарфро ба чӣ маънӣ гуфт Нури Чӯпон. Ба ҳар ҳол хеле андеша кард. Чизе нагуфт. Ҳатто нагуфт, ки фардо кӯч ба овул мебаранд. Аммо Нури бекасуқӯй амуду устухон, эрганаку чанбар ва намаду чиғи хиргоҳ бор ба харҳо кард ва роҳи овули Чашмаи Эшонро пеш гирифт. Ва бозомада рӯзи дигар моли дар девлохи Лалм бударо сӯйи овул ронд. Аммо овул имсол таровату бўйи баҳор ва нағмасароии парандаву чарандаи солҳои пешинро надошт. Ё дошту Нур онро пай намебурд; зеро имсол эшон нагузошт, ки духтараш чун ҳарсола ба овул ояд. Нур байтҳои азбаркарда ва бофтаҳои хешро баландтар месуруд андар талу теппахо аз дунбори рама. Ҷонгудозтар буд садояш. Танҳо шахҳо акс мегардониданд овозашро. Ёри ягона баъди Худованд садои шахҳо буданд, ки роз бо ӯ мегуфтанд:

«Ҳо-хо-хо! Чӣ-чӣ-чӣ?»

Лек ин садои худӣ ӯ набуд. Балки касе дар мағзи шах пинҳон гашта талхааш меод ё мазоҳаш мекард: «Сағираро чию аз эшон умеди духтар кардан чӣ?»

«Худоё, дар бенавоиҳои Шинг он қадар азоб нақашаи будам, ки дар ин наводорӣ... Магар дарди ишқ аст? Инро ишқ гуфта ҳам нашавад; чунки ман месӯзаму касе намедонад; ҳатто Бону. Ё бозииҳои кӯдакона пиндорад. Дуруст ҳам ҳаст, зеро мо боре аз дӯстдорӣ сухан накушодем. Гоҳе ки мол аз чаро меовардам ба дӯшидан, саломашро медидам порсоёна ва баъд табассуми дар лабонаш шукуфтаро. Пиндоштам, ки дӯст дорад маро. Аз ин зиёд коре нашуда. Лек дар дил ҳавасе дорам, ки кас бояд бо чунин духтар ҳамхона бошад. Ба афсонаҳои шунидаам монанд: «Сағир ба коми дил нарасидааст... Агар расидааст, лаҳзае, оқибаташ ноқомӣ будааст...» Эшон-бобо аз кучо бӯй бурдааст дуди дили сӯхтаи маро?»

— Эшон-бобо, миннатдорам барои маро ба по рост карданатон. Инак як дуо диҳед, ба диёр баргардам.

— Саросема нашав. Ту ро хонадор мекунам. Бахтат меҳандад...

Идомаи сухани эшон-боборо нашенд. Гумонаш хостааш амалӣ хоҳад шуд. Парида худро ба гардани эшон-бобо овезон карда сару рӯяшро бўсидани буд, аммо рағи пой ё рағи дил ва ё рағи ятимнаш қашид, ки чунин рафтор карда натавонист.

— Моҳибиро хостгорӣ мекунам... Ба назарам, суханам мебурад.

Аз сари Нур як сатил оби хунук рехтанд.

Моҳибиро мешиносад. Духтари Тиллову Ойҷони шингӣ. Ойҷон резапайкари дандонҳояш сиёҳи зокзада. Қаду қомати духтараш қаду қомати ҳудаш барин. Зебо. Лекин Бону барин не.

Бону чозибадор; Моҳбибӣ андак сиёхчурдаи корзада. Дар миёни писарҳои зиёд як духтар. Хонаашон дар гузари шингиҳои деҳа; қаппаашон дар қанори овул. Эшон-бобо расму русумро риоя мекунад: ҳоло гузари ҳисориҳо ба шингиҳо хунҳамроҳ нестанд. Шояд аз ин рӯ эшон ба ҷӯпон хуни ҳуди ӯро пешкаш кунад.

Моҳбибӣ зани Нури ҷӯпон шуд. Хонаву дарах ҷудо. Эшон ӯро як буз доду як барра. То замоне, ки бузу гӯсфандаш даху бист шуд, ҷӯпони эшон буд. Баъд ҷудо гашта чун молдору бой ном баровард ва бародари бузурги занаш Шодиро ҷӯпон гирифт. Дар сарғаи гузари Шингиҳо ду дар хона пӯшонд ва гӯё ба қатори одамон даромад. «Бой-бобо» меғуфтагӣ шуданд. Чунин бойигарӣ ба сараш об рехт. Дар саросари кишвари шӯроҳо «боди фано» мегашт ва лафзи одамхӯри «кулак» фарогир гашта буд. Қуръаи фоли «кулак» ба номи Нури ҷӯпон афтод. Чунон шабҳангом омада бурданд, ки хабардор нашуданд. Рӯзона овозаву дарвоза шуд, ки Нури Ҷӯпонро ҳамчун бой пешандоз карда бурдаанд...

... Солҳо даргузаштанд чу оби Зарафшон, ки наздикиҳои Бухоро мерафту замин мекашидаш ба сони мурдаи одамӣ. Шабҳангом ба ҷазирачаи миёни рӯди Зар бозистод ва гузашти айёмро ёд овард, ки чун дар муддати начандон тӯлонӣ мӯйи сараш сафед шуд? Ятим рӯз бинад, рӯз дароз мешавад, меғӯянд. Аммо Нури Ҷӯпон рӯз надид. Шабона бурданд... шабҳангом омад. Ҷазирае, ки аз ду тараф ба воситаи ду пул мепайвандад, Дупула ном дорад ва ҳама ин чизро намедонанд, Дупула меғӯянд гузашта меравад ва баъзан ба маънии якпулу дупул фаҳмида, ин чорро «беқадр» мепиндоранд. Ҳоло Нури Ҷӯпон саҳт хаставу шалпар ва бефара гашта сари камар менишинад, ки дам гирад ва нерӯ ғун оварда роҳи боқимондари паймояд. Лек ин роҳро паймуда ба диёр меравад, на ба зодгоҳ, ки ӯро чашмдор хастанд ё на? Гоҳи бурданашон духтарчааш дар гахвора буд, арӯсбоб шудагист. Ва бисёр фикру андешаҳои дигар: кӣ хасту кӣ нест? Ва қиссаи кулак шудани ӯро чӣ гуна маънидод хоҳанд кард. Зеро ӯ рафту баргашт, то ҳол намедонад, ки сабаби ин қадар азобу шиканча кашиданиш чӣ буд. Наход барои чорпое, ки бо меҳнати ҳаққу ҳалол аз эшон тӯхфа гирифтааст, озор дида бошад? Ягон сабаби дигар будагист? Аммо дар ин ҷазирачаи бекас ба таги ин андеша намерасад. Чунон ки дар «дорухлоқ» аз фикри зиёд мӯйаш сафед гашту ба таги кирдор нарасид. Ба деҳа равад, ҳар гуна тахмину пиндор мешавад. Лекин аз ҳарфи Иван Иванович дурусттараш набудагист: «Неее... Нур. Бузу барра баҳона. Ин чиз дар саросари мамлакат маразвор паҳн шудааст. Як навъ нақша – плон, андоз. Аз деҳаи шумо як касро бояд турма мекарданд... Қуръа ба номи ту афтодааст... Хафа нашав. Бекас будай. Ба ҷойи қадом бойи қалон туро дастгир кардаанд. Ҳаст ҳамин хел бой?»

«Ҳааа, буд...»

Шалапоси аз ду тараф ба камари шах бархӯрдани об ўро ба андеша мебарад, ки худозадари банда ҳам занад. Гӯё дунёро гашта омад, бардам буд. Ин ҷо расиду хаста шуд. Хастае, ки дигар майли ҳаракат ё зиндагӣ надорад. «Он тарафаш ҳам чунин; фарке надорад; барои дигарон бояд кор бикунӣ. Миннату иллоти дигаронро бояд бикашӣ... Дигар бо онҳо муросо кардан душвор. Ҳамкорӣ кардан низ душвор... Боз ҷоят он ҷо, ки омадӣ. Наздик монд, пойи кас намекашад ба рафтани. «Чӣ меҳонӣ, порсола». Бо ҳамон касон рӯ ба рӯ мешавӣ; аз ту гап гирифтани меҳонанд. Гӯё ба тамошо рафта будӣ... Баъд охишта-охишта ё батаанӣ ҳар гуна ҳарфҳо мегӯянд... Сабаби аристон кардани маро ҳар гуна шарҳу эзоҳ медиханд ва ту бояд дар он деҳа зиндагӣ накуни... Хубаш, ки наравам. То ин ҷо омадам; ёди зану фарзанд карда омадам... Худо бубахшад. Зеро ҳамааш ба хости ӯ буд. Вагарна ман кучову ба як гӯшаи дунё рафта ин қадар азобу шиканча кашидан кучо? Ҳазор зориву тавалло кунам ҳам, касе маро он ҷо намефиристонд. Чунин будааст кори дунё... тақдири пешонӣ. Як бор, ки ковок шудӣ, дигарбора дар ҷойи аслият нишаста наметавонӣ. Чӣ буд аз Шинг ба Амондари биёӣ? Чӯриву дастёр шавӣ ҳам, туро чун фарзанди диёр қабул накунам; ба қавлӣ Иван ба ҷойи касе «кулак» шуда, оворагӣ кунӣ... Ва ҳоло меравӣ, ки чор шингӣ омада ба ҳолат раҳм мекунад, дигар боз Аҳмади порина... Намеравам. Хости Худо бошад, худамро аз сари шах ба гирдобии пули Қалонӣ мезанам ва он тарафашро Худо донад. Мурдаамро аз қадоба пайдо карда шиносанд ё на? Аз маҳбас озод шудани маро касе намедонад... Номаҳояшон рафта бармегардад ва мегӯянд, ки баргаштааст. Сонӣ парешон мешаванд ва шояд мурдари тахмин кунанд ё шиносанд. Воқеан, шиноснома дорам. Онро бояд дар ҷайби бушлат гузорам, то об набарад. Аз рӯи он мурдаи кӣ буданашро муайян мекунам... Э амондарагиҳо-е, наҳод як сағири шингӣ нағунҷид дар деҳаатон? Шумо мисоли Заррӯд ҳастед, ки бегонаро ба соҳил меандозед. Офарин хокро, ки худиву бегона ва шоху гадоро яксон бипазирад. Э амондарагиҳо-е... Фарз кардем, ки аз боло амр шуд ё роҳбарони колхоз маро қурбон карданд, шумо натавонистед исбот кунед, ки Нури Чӯпон кулак нест, балки як сағири бекас буд, ки агар эшон-бобои мо намешуд, Худо донад, чӣ мешуд... Чӣ хел ман дароям ба ин манзил? Боз балое дар пеш аст. Дар Шинг ҳам ҷой нест бароям...»

Борхалтаро, ки то ҳол аз китф нақанда буд, баргирифта қанор гузошт ва ба моҳ нигарист; ба моҳи мунир, ки ҳамчунон рӯшан ва зебо менамуд аз қаъри обе, ки дар ин ҷо орому осуда мегашт ҷу оби қўл. Чун об аз бод ё ҳаракати ҷонваре ҷу моҳӣ ҷунбад, моҳ ҳам мелаппид; мешикаст; гум гашта, боз пайдо меомад ва пурра мегашт. Аз дуртар харҳо ҳанг мезаданд ва сағҳои ползбонҳо ак меғуфтанд, оромии шабро ҳалалгор мешуданд; ё аз наздик шудани

дузде, чондоре; ва ё аз фаро расидани посе аз шаб. «Зиндагӣ ҳаст». Пай мебарад ӯ ва гумон мекунад, ки касе пай мебарад рафторхо-яшро ва намегузорад ба мақсади васвосиаш бирасад. Ин ҳамон духтарчаи ғахвора аст – Малоҳат аст, ки бузург шудааст ва хабар ёфта ба пешвозаш баромадаст, аммо наздик намеояд, ки на падар мешиносаду на ӯ. Танҳо гоҳе ки бо ӯ шиносҳо вохӯрӣ карда «Нур омадааст» гӯянд, ба рӯйи пурришаш нигариста мешиносад ё «наход падари ношиноси ман ҳамин бошад? Пир шудааст» мегӯяд. Хаёли Нур ҳам чунин: пир шудааст. Баргаштан, барнагаштан аҳамият надорад; як ташвиши зиёд бор мекунад ба сари хешони занаш. Чунки худи ӯ хеш надорад.

Зери партави нури моҳ ба роҳ менигарад. Касе ё чизе ҳаст, ки рафторҳои оромонашро мушоҳида мекунад ва аз гумону андешаҳои ӯ бохабар аст. Вале касе нест. Дар хомӯшӣ садои Заррӯд баландтар мешавад. Воҳимаангез низ ҳаст. «Гуноҳат кам, ки боз ҳаром мурдан хоҳӣ?» Ин як садои пасти инс ё чинс, ки аз даруни об меояд ё гӯшаш ҷеғ мезанад. Ҳарчанд менигарад ба пасу пеш, касе ё чизеро намебинад. Мурғак медавад дар пӯсташ, ки вақтҳои чӯпонӣ, дар танҳоиҳои кӯҳу камар, дар тангиҳои маҳбас рух на-дода буд; касе ҳаст, ки таъқиб мекунад. Чашме ҳаст; чашми орган ё чашми душман. Аммо душманаш кист, намедонад. Дар як нома навишта буданд, ки «ҳамааш кори Кабуд». Кабуд ин ҳамон, ки Моҳбиро хостгор буд. Вале, Эшон восита шуда Моҳбиро ба Нур часпонданд.

«Ҷӯӯ амондарагиҳо! Ягон одами зинда ҳаст?!»

Чун аз парчи пули Калонӣ хеста роҳи ба назараш тӯлониро паймуда то Боғи Гарон омад, надониста монд. Зеро ӯ дар таъсири андешаҳои зиёд, ки ҳазору як гап бофта, дар ҳар мулоқот аз ӯ мепурсанду мегӯянд, по мепартофт ва зери обу арақ монда буд, ки аз Заррӯд баромада бошад; зиёдтар аз он ҳам буд, ки худро гӯё аз сари шахча ба рӯд заду намурд; боз баромад. Худо ҳамин қадар фармуда будааст, ки ӯ доим фикру хаёл кунад: дар кӯҳу сахро, аз паси бузу гӯсфанд; дар роҳҳои дур; дар бораи дӯсту душман. Баъд дар бораи Эшон-бобо, ки зиёдтар аз падар хидмат кард, вале шаби омада бурданаашон хабар наёфт.

«Ҷӯӯ амондарагиҳо! Ягон одами зинда ҳаст?!»

Як чароғи милмилак аз каппаи сари тоқзор фурузон шуд ва аз дами шаббода ё нафаси афрӯзанда забонааш мелапид ва як сурати сиёҳи азимро дар ҷари Хокканак часпонида буд, ки беқарорӣ дошт.

«Кӣӣ?»

Баробари ҳайати соя овози марғуладори касе баромад, ки Нур шаинохт: «Овози Ҳамроҳи Дароз не. Овози усто Мухтор ҳам не... Садои қадом ношинос, ки дар ин муддат қамол ёфтааст».

«Қадомӣ?»

«Наход ин овози Кабуд бошад?» – дигар садо накард Нур ва худро дуздона буни чарӣ кашида пинҳон медошт, ки Кабуд бошад, набинадаш. «Дар қудратат ҷонам, Худованд. Бурдиву овардӣ. Боз бо Кабуд рӯ ба рӯ мегардонӣ... Охир... охир... Гуфта наметавонам, Худочон! Ҳамаашро медонӣ...»

«Бисмиллоҳи раҳмони раҳим! Инсӣ, чинсӣ?»

«Ман!» – ин посухи Нур беихтиёр буд. Зеро боғбон, ширмохтоб бошад ҳам, чароғи мил-милак дар даст ҷониби садо меомад, ки зери партави чароғ сохиби садоро бинаду шиносад. Лек чароғ рӯйи ҳуди ўро равшан мекард. Аз он ки забонаи чароғро бод накушад, даст аз пеши нур девора медошт ва ҳама рӯшанӣ ба рӯйи ў мезад. Ў бозистод. Чунки дигар аз ҷониби пурсанда садое нашуд ва боғбон хавф кашид, ки кадом мурда зинда гашта аз ғӯристон садо мекунад.

«Ту кӣ, охир?!»

«Нур! Нури Чӯпон!»

«О балота гирам, омадӣ?!»

Нур боз садо накард. Зеро шинохт ўро. Риши ғуллии малла рӯяшро гирифта бошад ҳам, шинохташ. Овозаҳо дигару пешвози Кабуд дигар. Гӯё сабабгори ба чунин бало печидани Нур ҳамин Кабуд, ки талабгори Моҳибӣ буд. Чунин андешаву муҳокимаҳо доранд мардуми сода. Зеро сиёсат, зиндагӣ ва ҳастиву нестияшон ба гумон вобаста бувад. Нимкосаи зери косаро, ки намедонанд, косаро шикастан меҳоҳанд.

«О балота гирам, Худои бурда овард?»

«Шумо нағз ҳастед?» – ба оғӯш кушодани Кабуд низ оғӯш кушода пурсид Нур.

«Мо нағз... Факат эшон-боборо аз даст додем...»

Нур як ларзид ва аз бағалкаши ў чудо шуда, бемадор сари по нишаст. Ва андешид. Намедонист, ки чаро гирия надорад. Ё дар маҳбасу ғарибиҳо нинакаш саҳт шудааст ва ё аз чинси кас дилмонда. Амондарағиҳоро ношукрӣ карданаш ва гиламанд буданаш аз ин рӯ.

«Хезед, Нурмуҳаммад...»

Давоми сухани Кабудро нашонид ў. Зеро ўро падару модараш ё каси дигар чунин ном нагирифтааст. Нур ё Нури Чӯпон буд. Чаро Кабуд чунин ном гирифт, намедонад. «Албатта гумон дорад, ки ман чизе намедонам...» Хаёлаш поён наёфта Кабуд фармуд.

— Яқин пиёда омадед, Нурмуҳаммад. Хаста шудед. Хезед, ба коза меравем. Нафасатонро рост бикунед, сонӣ ман шуморо то хонаатон гусел мекунам.

— Шумо овора нашавед, Роҳро медонам. Дар ин ғояти шаб шуморо ташвиш доданӣ набудам. Ман намедонистам, ки шумо боғбон.

— Боке не. Хуб кардед. Албатта хама вокеахоро медонед. Ҳочати гуфтанам нест.

— Магар ягон воқеа шуда?

— Не. Ҳама корҳо хуб. Фақад даргузашти эшони Шохсайид буд, ки гуфтам...

— Не, боз чизе ҳасту шумо намегӯед... Хонадони мо тинч?

— Тинч.

— Дилам гувоҳӣ медиҳад, ки коре шуда...

— Не. Тинчи тинч...

— Ман дар ин ғояти шаб равам, касеро безобита намекунам?

— Чизи безобита мекардагӣ нест. Фақат...

— Гуфтам, чизе ҳаст...

— Чизе нест.

«Нараванд! Нараванд! Моҳибӣ чилланок!»

Ин садои зани Кабуд буд, ки хун бар сари Нур занонд. Ӯ ҳолатеро гирифт, ки ҷӣ гуна «чилланок» будани занашро пурсида натавонист ва ба ҳазор кӯчаи ҳаёл рафт.

«Ҷӣ гуна чилланок, хоҳар?» гӯё ӯ неву каси дигар пурсид аз зан.

— Нағз ҳастед додарам? – пеш омад зан. – Хуш омадед. Ҷотон аз ҳад ҷойи бекора-дия. Моҳибӣ як шаб берун мебароянд. Аз ҳамон ғори болои хонаатон одам аст, чин аст баромада ба адир рост мешавад. Дили Моҳибӣ ҷиғ гуфта, бистарӣ мегардад. Ҳамин рӯз «чилёсин» хонда, парҳез карданд...

Ҳама ташвишу ранҷу азоби дар зиндагӣ кашидаи Нур пеши ин лаҳзаи дилзанӣ ва дарди сар як пул буд. Ӯ гумон дошт ё дилаш мекафад ё сараш. Баробари «чилёсин»-ро ном гирифтани занак сари ӯ нишаст ва сарашро дошта андаке дам ба дарун гирифт, то ором гардад... Аммо якпахлӯ афтид... Гӯйӣ хобаш бурд. Дами садсола мебаровард...

Ин замон хуршед ҳам сар кашидан дошт, ки аз паси кӯҳҳои Машриқ нури умед медамид.

8.09.07.

ФОЛБИН

Дар тарабхонаи «Арӯс» базми висол то чое авҷ гирифт, ки аксар ба рақс омаданд; хатто шаҳу арӯс ҳам. Танҳо Алии хубчехр, хушқомат, хушандом, вале аз андоза зиёд ором курсӣ ба сутуни толор чафс карда, таъя бар он дошт. Гоҳ ба аргуштгарони шодмон менигаристу гоҳ дида медуздонд ва мағзи сараш банд бо андешаҳои рӯзгор буд. На андешаи пӯшам ё хураму мурам, балки «чун ва чаро чунон сохта шудааст олам?» Дуздида-дуздида ба хонуми қашанг, ки нав камзӯли палангина аз китф андохта, аз сина боло ва аз сари линг то кафши пошнабаланд бараҳна ба рақс омада буд, менигарист ва боз сар меандоخت. Як матои сиёҳ аз сари чоч то миёну думба қолаб гирифта буду бас. Банди пояш занҷираҳои заррин дошт ва ангуштонаш нигини зиёд. Мӯяш заррин, шояд сохта бошад, ва ранги рӯяш монанд буд ба ранги мӯяш. Лабонашро ба ҳаdde ранги зарру сим омехта ва ҳудудаш бо ранги чигарӣ неши қалам кашида буд, ки парӣ аз ӯ хушрӯйтару зебоҷехра шуда наметавонист; саропояш хубу хуш буд. Андомаш тоҷикӣ наменабуд, балки фарангӣ метофт ва ӯ чун ёкути сурх, баъзан зумурради зард метофт зери анвори қандилҳои толор ё чароғаки дастгоҳҳои аксбардориву наворгирӣ, ки бештар даҳони нимвоз, дандонҳои раддаву сапеди тобонашро дарёфтан меҳостанд. Зеро ӯ гирд мегашт ва дастонаш бештар аз сару китфаш боло мешуд. Ёро ҳалқа гирифта буданд. Сомонӣ ва доллар мечаспониданд. Сомониرو даст мерасонду намедошт. Боду нафаси давра як мебардошту сонӣ ҳамчу барги хазон лаппида миёни одамон мешуд ва зери пой. Долларро миёни ду ангушт мегирифт ва пушт меандоخت. Саддоллараҳои Ҷаҳонгир часпонидаро. Ҷаҳонгир завқ мебурд аз мутобикати рафтори ӯву назарбаландиаш, чунин пулҳо пул нест хонуми фарангисиморо ва адову карашмаҳои ёро. «Баҳ-баҳ! Чӣ назокату чӣ ношукрӣ?!» аз зехни баъзеҳо мегузашт. Алӣ дуздида-дуздида менигаристу сар меандоخت ва ёду ҳаёлаш ба дуриҳои дур, ба гузашта сайр мекард, вале орому ҳамӯш китф аз муттако намебардошт. Каси надониста пиндорад, ки Алӣ гуломи беҳалқаи ўст. Сохиббазм Шарафи ёри чамолакии ўст. Танҳо мондани ёро дида аз паси курсиҳои дастаи навозандагон ва овозхон Шодон омада назди ӯ мешинад ва чун ҳолдон чизе намегӯяд. Шараф низ мисли Алӣ хуштарху хушандом, вале қоматаш пасттар аз Алӣ. Ў

хомӯш бода ба соғар мерезад ним-ним ва хомӯшона боло мекунад. Ишораи чашмашу дасташу лаппидани бода ба забон меояд: «Барои ту...» Чаҳонгир пиндорад, ки назари Хумор нагирифт саддоллараро, дарза меёзад сӯяш ва ӯ дарзаро дошта як-як фир мегардад ва ба ҳаво меандозад. Хазонрез шуд. Зери пой монд. Дар базми ашрофона касе ҳам шуда намегирад он хазонҳоро. Овозхон Шодон ҳам суруд мебахшад ўро:

*...Мерафтам аз бараиш,
Бигрифта дафтараиш.
Чашмам гирифта буд
Чил кокули тараиш.
Рӯи баҳор буд
Рӯи баҳориаш.
Номаш Хумор буд,
Будам хумориаш.*

*Ёдаш ба хайр бод
Он шиқи кӯдакӣ.
Он шиқи гумишуда
Чун шеъри Рӯдакӣ.*

*Як рӯзи тирамоҳ
Аз дил кашидам оҳ...
Ў кӯч басту рафт,
Моро шикасту рафт.
Ёде ба тирамоҳ
Аз он баҳор монд.
Аз деҳ Хумор рафт,
Дар дил хумор монд.*

*Ёдаш ба хайр бод
Он шиқи кӯдакӣ.
Он шиқи гумишуда
Чун шеъри Рӯдакӣ.*

Хумор зери обу арақ монд ва гулгунаву сурмаи чашмонаш нишеб шуданд ва гарм шуд; ҳаво намерасидаш. На аз ҳаракати зиёд ё нафасгармии тарабхона, бал аз суруд, ки чаҳони кӯдакиашро ёд овард. Аввал диққат надода буд ба суруд чун ба ҳама сурудҳо. Чун номаш шунид: «Номаш Хумор буд». Гӯш дод ва даврони кӯдакиву кокулони майдабофту дарозаш ёд омад ва саргузашти дар дил нухуфтаро бедор кард. Ин замон чашмаш ба Алӣ афтод, ки сар ба сутун таъя гузошта сукут меварзад. Ў ишора ба рақс кард. Алӣ ё надид ва ё нодида гирифт. Хумор даст афшонд бе-

эътиноёна: «Як гуфтам-дия...» боз идома дод раксу бозиро. Гӯйи парвоз мекард; як нерӯи номуайяни васвосӣ бардораш медод; андар фазои толор хешро дар парвоз медид чун дар афсонаҳо; сипас аз фазои гирифта ба фазои кушоди олам мебаромад ва ба як мурғи сапеди дар гарданаш тавки сиёҳ ва нӯлаш сурх, пойҳояш кашол, ки мабодо наафтад, давр мегашт тори зиндагонии нобасомони ҳамзамононаш...

Вале якбора аз осмон афтид: чашмаш сӯйи Алӣ, ки зиёдтар аз Лайливу Мачнун буданд, як дилфигору дунёбезор сар ба сунгузашта ҳаваси ба чунин базму сур нигаристан надорад. Чӣ ҳаёлхое дар сараш, ки паррандаи аз сайёд рамидаро монад. «Наход Хумори шӯдида, ки мучарради аз худаш хурдро фирефта гирифт, инак аламаш карда бошад?» Абрӯ мепарронад сӯйи Алӣ; даст меафшонад, ки ба ракс ояд, ӯ намебинад. Сӯйи зан намегардад рӯяш. Шояд қиёми ҳуснаш буд? На, қиёми ҳусн инак расида. Он вақт дар дармонгоҳи Анвар ба кор буд. Фол меду ба барки вучудаш дардмандонро дармон мебахшид. Пӯшокаш миёни шаҳриву рус-той буд ва мӯяш тори сар дар миён банка дошт. Алӣ, ки рафики Анвари соҳир буд, гоҳ-гоҳ наздаш мерафт. Хумор дидаш; ба сад дил шайдо гашт ва ҳама ҳунар ва сеҳру чоду ба кор бурд, то Алӣ чуфти ӯ бошад. Алӣ гирифтормуд ва ба ҳазор монё гаштану неву нестон кардани модари мардмизочаш пеши роҳи ин корро гирифта натавонист...

Ҳолиё Хумор нигарист ба ҳоли пушаймонии Алӣ, ки яқин аз рафтору кирдори ӯ андеша дорад ва чӣ фикрхое ба сараш зада. «Шояд роҳи раҳой чӯяд?» Зеро он шавку ҳавасе, ки нахуст дошт, заррае намонда. Чӣ андешахое дорад, ки намегӯяд. Лек сустии меҳру муҳаббаташ рӯ мезанад. Ҳавсалааш пир шудааст. Хумор қиём дорад чун зан ва ялону баҳодуронро меҳаҳад. Миш-мише ҳам ҳаст, ки Хумор дили варзишгареро рабуда ва бо ҳамин сару либос дар сабукрави тоётаи сурх менишинад ва ду мошини дигар ҷилавкашанд, ки якеи сари фармон буда варзишгар аст. Мошини ӯро ҳама нозирони роҳ мешиносанд ва даст ба чакка, рухсати рафт медиханд.

Вале Хумор дар чӯши ракси замонавӣ дасту думба чунбонда ба ҳаёл меравад, ки он замон на музофотӣ буданаш маълум буду на шаҳрӣ шуморида мешуд. Зеро зулфонашро чун духтарони кӯхистонӣ ҷилкокул мебофтанд; дар пой гоҳ масҳӣ мекашиду гоҳ кафш ва гоҳ пошнабаланди мӯд; гоҳ рӯймолбасар мегашту гоҳ сарлӯч; гоҳ мактаб мерафту гоҳ на. Ва касе намефаҳмид, ки чӣ духтарест. Баъд ба омӯзишгоҳи тиббӣ дохил шуда хонду нахонд; шӯ доданд, зуд чудо шуд ва назди табиби рӯҳсоз Анвар шогирд истод. Устод пай бурд, ки дастонаш барқ дорад, барояш ҳучрае чудо кард, то беморони ҷоҳатмандро табобат кунад. Даре нагузашта гашти Хумор дигар шуд; попартоиаш низ. Худро гӯё мешинохтагӣ шуд

ва ба қадри хеш мерасидагӣ. Аммо мӯи то миёнашро майдабофӣ мекард ва мӯд пӯшида мардони дар дармонгоҳ буда ва мизочонро мафтун мегардонд. Вале касе писандаш намеомад. Хуморӣ гашта буданд чашмонаш ва чашми дилаш. Касеро мечуст, аммо пайдо намекард. «Ҳаст; дар кучое ҳаст. Дар кучое дидаам. Ҳоло дар хотир надорам...» Ин Алӣ буд, ки назди Анвар омаду дар танаи анкабуд дар монд. «Падарашро намедонам. Лекин модараш ҳамон занаки мардмичоз – маъшукаи вазир. Писар ҳам бояд аз ҳамон мард бошад. Вагарна зан бе мададу дастгирии касе наметавонад соҳиби «Маркази савдо» бошад».

Хумор розӣ аз Худову аз рӯзгор пулхоро пушти сар меандозад, ки дугонаҳояш сар андохта ё сачда бурда он коғазҳои одамфиребро аз зери по бардоранд ва сӯи ӯ таъзиму тавозӯ кунанд. «Аз марҳамати шумо, хонум». Зеро Худованд дар ҳар аср як бону меофарад аз замони Зулайхову Салмо то аҳди Хумор ва пасовандон ба васфи эшон мепардозанд донидаву надониста ва дидаву надида. Вале дар бораи Хумор васфномаҳо нест, номаҳои ошиқонаи ҷавонон зиёд; аксҳои ҳазоррангро албому ҷевон намебарад. Ҳар акси ӯ чунон розҳо гӯянд, ки ҷуз ҳудаш касе нафаҳмад. Баъзан Алӣ онҳоро чаппа гардонад аз рашк. Лек ифшо накунад. Хумор чу паррандаи зебо минқораш нимвоз, дандони пеш аз шуи қандилҳо медурахшанд. Аз кучое акси нур мерасад ба рӯяш чу баргакҳои ранга, дар сакфи синаи барахнаву китфони ширгунаш. Алӣ пиндорад, ки ўро фаромӯш кард. Лек гоҳе, ки Хумор давр гашта гӯшаи чашм меандозад, мебинад, ки шӯ чун сангпушти тарсу озурда аз чизе гардан миёни шонаҳо мекашад. Вақтҳои модараш норозӣ аз рафтори писар - олами рӯшанро падруд гуфтаниш низ чунин ҳолат дошт; гирифтори андешаҳои хеш мисоли паррандаи сармозада ҳештанро гунчаву танг мекард, то гарм шавад. Вале чизе намегӯяд. Дилмонда буданаш низ хувайдо намегардад. Хоҳаронаш Лутфу Санҷид баъзе норозигиҳо кунанд ҳам, парвое надорад; посух намедихад. Дар тағи дилаш ҷӣ ҳаст? Аён нест. Хоҳарон ба ҷойи модар ин яккаписарро дӯст доранду навозиш кунанд, лек арӯсро хуш надоранд.

Соҷида пуррапайкари сапедҷехра ва мӯву абрӯ сиёҳ, чашму миҷгонаш низ, ки бар андому ҳусну зебаш ҷанг мекарданд, дар авҷи бозии Хумор омад чун ҳамкори Шараф ва рағи пояш кашид, ки пеш равад. Ба ҷаҳонаи толорро аз назар гузаронидан андаке қарор истод ва ҳамаро зехнишин кард. Соҳиббазм ҳамроҳи зани зебоаш Гул ба бародараш Алӣ чашм дӯхтани ўро дида, аз ду ҷонибаш пайдо шуданд, якрост назди Алӣ бурданд. Санҷид «Алиҷон, нағзӣ?» гуфту дамаш дарун зад; гулӯяшро чизе гирифт ва базми шодиву сурур дар дилаш ғам бор кард. То Хумор наояд, ба дигар гӯша нишастани рафт. «Назди ту мешинам, Гул...»

Овозхон Шодон аз зӯри овозу печутоб хӯрданҳо зери обу арак монда бошад ҳам, фурувард надорад ба хотири Хумор. Ва ҳамчу ҳолдону махрами роз танҳо ба ӯ адои миннатпазирӣ мекунад Хумор. Гӯё омадани Санҷидро надидааст ё дидан намехоҳад. Зеро бо хар қадар карру фарр Хумор якин дорад, ки касе ба сони Санҷид ситорагарм нест. Ягон чизи сохта, ягон холи ораста надорад. Овозхони мавридшинос сурудашро дигар мекунад:

*Гули Санҷид ба бари рӯйи ту-е,
Моро куштай холу абрӯйи ту-е!»*

Хумор якбора, чунон ки базм анҷом пазируфта бошад, аз давра буронида, пӯстин ба бар мекашад ва ҳамон зайл арақшор бадар меавад. Алӣ як назар мебинад, ки шикамчаи Хумор андаке дамида. Магар ӯ ба ғазаб омада, ки шикам фуру кашиданро фаромӯш кардааст. Аз давраву дар чунон баромад, ки хатаре таҳдид карда ва ё хонааш сӯхта бошад.

Ӯ сари фармони сабукрави сурх нишаст. Ду сабукрави якрангаи сафеди хоричӣ; яке пешу дигаре аз пас ба роҳи калон бароманданд ва акнун сабукрави сурх аз ним зиёд пешопеш ва дуи дигар аз ду паҳлӯ гаштанд ба хиёбони Сомонӣ чунон ки меҳмонони давлатии хоричӣ меарфта бошанд. Ва ғайб заданд дар хиёбони Рӯдакӣ.

«Мерседес»-и сиёҳи чаҳорчашма гӯё бар асари онҳо меарфт ва гумашон кард. Аз таваккул сӯйи хонаашон меронд. Чун майдони Сомониро убур кард ва рӯ ба рӯйи манори бар сар нишони гирдаи ҷумҳурӣ дошта расид, таркид. Таркиду пош хӯрд ва ба сӯхтан оғозид. Гирди мошин зиёдтар аз он мардуми ҳангомахоҳу ҳавасманд фаро омаданд, ки дар тарабхона буданд. Вале касе чизе намедонист ва касе ҷуръати наздик омадан надошт, ки ана-ана мошини сӯхта истода таркида қисмҳояш то осмон пош мехӯрад.

Он се мошин ҳам пайдо шуд, аммо издиҳому мошинҳои зиёд роҳи гузар намедод. Садои фарёди зане баромад:

«Алӣ! Алиҷон! Ба ту чӣ шуд?»

Хумор палангинаи сари китф издиҳомро ду дарида ба мошини сӯхта наздик омад ва ҷуръати худро ба он зада, баробари Алӣ сӯхтанро надошт.

Пайдо шуданд одамоне, ки палтову пашминаҳо пайдо карда оташро пинҳон гардониданӣ шуданд ва чанде дари мошин кушода бо ҳазор тарсу ваҳм мурда аз мошин кашиданд...

Ва хоҳарон ин ҳама аз Хумор донишанд; кина гирифтанд.

Баъди намози иди Қурбон мардуми мотамӣ ба зиёрати ғӯру ғӯрхонаи гумкардагон ба манзили хомӯшон меарфтанд. Хумори сияхпӯш ба сар рӯймоли сиёҳ кашида даруни панҷараи сари хок мегирист ва ашкони чакидаашро замин мемакид. Орому хамӯш мегирист ӯ ва вонамуд мекард, ки аз ин панҷара бурун омадани

нест. Шояд барои худнамоӣ низ бошад, то бинад дӯсту душман, ки чӣ қадр барои Алӣ месӯзад. Қоматашро рост кард. Аммо ба касе ё сӯе нанигарист. Сар андохта буд ва то ҳаде рӯймоли сиёҳаш рӯйи сафедро мепӯшонд. Шикамаш дамидатар гашта буд. Онро ба камару кавора кашидану пинҳон кардан ҳоҷате надошт. Чунбид шикамаш. Дилаш гум зада, вучудаш ларзид. Танҳо ӯ медонист, ки хуни кист дар андарунаш. Онтарафтар варзишгари барзангӣ рафторҳои ӯро мушоҳида мекард ва ғашаш меомад, ки Хумор ба ӯ дигар чиз мегуфт: нафрат дошт ва наҳ мезад Алиро, ҳафт пушташро...

Садои ояхонии касе аз пушти панчара омад ва Хумор чашм сӯйи овоз дӯхта як чӯғии сиёхро дид, ки тасбеҳ дар дасти чап ҳамоиш каф ба дуо кушода паҳн-паҳн гӯйиш дорад...

Хумор аз чоки гиребон пул бароварда ба чӯғӣ дароз кард ва пул ба дасти ӯ нарасида садои дақиқи тири дургир (снайпер) баромад. Пул аз дасташ раҳо гашта чу ҳазон лаппида рӯйи хок фитод чунон ки шаби базм ва Хумор калавида, даст бар шикам рӯйи хоки ҳанӯз сабза надамида афтид. Пасрӯ афтид чунон ки хок бар оғӯш кашида абадӣ хуспад... Танааш гарм, вале ночунбон буд. Гӯшти дар андарунаш шаклгирифта чунбид. Ӯ пай набурд.

Хохарони Алӣ пайдо гаштанд ба зиёрат...

26.10.07.

МУНДА

Пиразани бекасуқӯй Садбарг ягона набераи ба Русия ғарибкорӣ рафта Ятимро барқия фиристод: «Агар хобӣ, бихез! Бедорӣ, ба роҳ даро! Дар роҳӣ, бишито! Зуд расида биё!»

Ятим барқияро гирифта сахт андӯхгин гашт, бо момояш чӣ шуда бошад? Бо момои ширинаш, меҳрубонаш, ягона ғамхораш, ки бо шири гову нони даҳонаш ўро ба по рост кардааст ва аз ноилочӣ роҳкиро пайдо карда ғарибкорӣ фиристодааст. «Шояд аз умраш лаҳзаҳои башумор монда бошад?» Вале ба барқия додан имкон надорад; телефон ҳам карда наметавонад. Зеро то рӯзи истироҳат, ки ба почтаи марказӣ момо ояд, чанд рӯзи дигар аст. Аз рафтаниш моҳе чанд гузашта, нав кор пайдо карда, ханӯз музду пулӣ нагирифта, чунин барқия расид, намедонад чӣ кор кунад. Сахт ба худ печид ва илоҷ ҷуст. Барқияро ба наздикон ва ҳолдонҳо намуда, роҳи тадбир ҷуст. Дӯстон, ки то кор пайдо кардан ҳам ўро ҳўрондаву аз паҳлўяшон ҷой дода буданд, илоҷи дарди ўро ёфтанд: пули миёна партофта, чипта ба тайёра гирифтанд ва гуселаш карданд: «Дил қавӣ дор!» Манзурашон чун худи Ятим – бандагӣ ба ҷо овардани момо буд.

Набера моморо дами дарвоза бардам дарёфт; қоматашро росттар ва чехраашро кушоду равшантар дид. Ҳайрон шуду ба танг омад ва андак монда буд, ки момои ба ҷон баробар парвардари сахт гӯяд. Вале кулбаи дами дарвозаро, ки донишҷӯён ичора нишаста сари чанд сол нав мешуданд, валангор дида, ҳаждаҳаш ба замин зад: «Чӣ нағмаест?» Моморо чунин пурсиш сахт буд. Метавонист оддитар, содатар «Момочон, чӣ шуд?» гӯён ўро дилдорӣ ё дилбардорӣ кунад ё «Донишҷӯён кучо шуданд?» гӯяд. Момо ба дил нагирифта мича таҳ кард: «Лозим шуд». Ва баъде ки баъзе ҳамсоёхо Ятимро зиёрат карда баргаштанд, момо фармуд: «Хонаҳои дигарро ҳам мешиканем, баччам».

Ятим ҳайронтар монд. Дуру дароз ба момо нигарист. Дар чехраи пеш аз сафар пажмуридаи ў тару тозагӣ дид ва ҷуну чаро накард, балки китфон дарҳам кашид: «Намефаҳмам...»

«Баъд мефаҳмӣ...»

«Чаро баъд?»

— Бобот – падари ман доро буд. Лек зарру зеварро кучо пинҳон карда рафт, касе намедонад. Зеро ў ба марги муфочот гирифт

шуда буд; гӯё барои доройиаш куштанд, лек касе чизе гирифта натавонист... Модарам мегуфт, ки шояд дар кадом қабати девор ё беҳи кадом дарахт пинҳон аст. Худат шоҳид, дарахт намонда решакоб кардем. Набаромад. Худ ба худ андеша кардам, ки шояд байни ҷуфтсинҷо бошад. Ба баҳонаи «хонаро вайрон мекунем» иҷоранишиноро ҷавоб додам. Худам метину мисрону теша гирифта, аз рӯи тавонам кан-кан кардам. Андаке баромад. Ана, аз ҳо он кунҷ.

Набера ба синчу сутун ва қаламакории девори оғӣ аз гилу андова нигариста, ковокии байни зерсинчу сарсинҷро дида, бовар кард, ки он ҷо ҳама чизро пинҳон доштан мумкин аст. Аммо дигар чиз гуфт моморо:

— Аз дастархонатон маълум...

Вале момо инони сухан дигар сӯ бурд:

— Ният кардам, ки дар пайчойи ин кулба бароят хонаву дар бисозам. Дар ин хона арӯс фарорам... Қусури ҳама азобу ранҷ ва нодорихоро барорам. Хулоса, қарзи модариро адо кунам... Сонӣ он хонаҳои гилиро низ вайрон карда, мувофиқи қарори раиси шаҳр бинои дуқабата ё сеқабата андозам.

— Момо!

— Ҷони момо!

— Хушатон дар ҷояш?

— Дар ҷояш, баччем, дар ҷояш. Маро девона мапиндор. Гузаштагони мо обашонро пуф карда хӯрдагӣ. Мо ҳам аз ҳамон тухм. Бовар накуни, ана зогнӯл, ана мисрон. Мунда дар тоқдон. Кӯзаи мундаи аз Докёнус монда.

— Баччаҳои иҷорашин вайрон карданд?

— Не, худам. Ин хел қорхоро кас бе шоҳид мекунад.

— Бовар намекунам...

— Ба чӣ?

— ... ки бобо ба писараш нагуфта бошад.

— Охир боботро аристон карданд. Сонӣ ба Сибир фиристоданд. Барнагаштанд. Сир нагуфта монд.

— Магар гӯри бобом дар Сари Осиё нест?

— Вай гӯри бобои падариат. Ман дар бораи бобои модариат меғям. Ту надида он касро. Бой буданд.

— Ким-чӣ хел...

— Ту, ки ягон чизро бо чашмат надидай, ким-чӣ хел метобад.

Набера навъе сар фаровардагӣ барин ба гуфтаҳои момо розӣ шуд ва аҳду ҷаҳд кард, то бокии хонаро вайрон кунад. Валеқ момо нагузошташ: «Ман туро аз Русия барои ин қор ҷеғ назадаам. Ҳоло дар шаҳри мо ягон хоназод дасташро ба оби хунук намерасонад. Дари ҳар бозор мардикор лав задаст. Мерӣ, киро мекунӣ, худашон омада месозанд». Гуфтор мекард момо, вале чашм аз хонаи ним-

вайрона намеканд, ки шояд чизе пайдо шавад аз кунҷҳои дигар. Момо барои обу нони мардикорҳо бевазанаки шиносро низ киро кард. Вазифаи момо ҳамин буд, ки то ҷӯбу чаҳс ва ҳоку кулӯҳи кулбаро яктарафа кардан чашм аз кори онҳо наканад; шояд чизе барояд. Чанд сафолаки сурхранг баромад. Саҳл монда буд ҷони момо низ барояд: «Воҳ!» ҳамин қадар ифода карда тавонист. Пасон лаб газида хомӯш монд, то мардикорон чизе нафаҳманд. Лек як шаккок будааст: «Ҳа, мома, шикаста, бурдаанд?» Момо нашунида ангошт. Хештан ба нодонӣ зада сафолпораҳои табакворро ба ҳам овардани шуд. Садои ба тунука ё оҳанпорае расидани сангчае ё зарфе шунида шуд. Тақрибан аз назди паҳлӯдарӣ буд. Пасон ҳамон мардикори моморо пурсида обдастаро боло кашида, рӯ ба рӯи офтоб дошт ва боз ба момо рӯ овард: «Ҳамира мехостӣ, мома?»

— Бале, писарам. «Аз барои як нахӯд, ҳавзи оба хӯд», гуфтаанд. Вагарна ҳочати хонаро вайрон кардан набуд. Кӣ мондаст дар ин пирӣ ин қадар ташвишро? Ман ин обдастаро мешиносам. Баъди ҳамин кулбаро сохтан гум карда будем. Мисӣ бошад ҳам, базб. Нигораҳо дорад. Қуббааш сарманораҳоро мемонад. Одам ҳам ҳамин хел баъди садсолаҳо зери хок мондан пайдо шавад будааст. Э офарин-э...»

— Аз сад гузаштӣ, мома?

— Ба сохтани ин шаҳру ин хона сад сол нашудааст-у?

Сӯҳбат қатъ гашт. Момо обдастай тиллорангро ба банди дил паҳш карда ва гоҳе дастмол карда (ба ҷӣ маънӣ ҳудаш донанд), то қандани сутунҷаи охирин ва бардоштани ҳоку кулӯҳ нигарон истод ба кори онҳо. Чоштхӯрӣ баромаданд. Як бор вазнин-вазнин харобаро гашта, ҳама ҷоро аз назар гузаронд. Дар дил шодмонӣ дошт, ки набера ба ҳама бофтаҳо ва бозёфтҳо бовар хоҳад кард...

Танҳо аз ҳамин хотир обдастаро назди заршинос бурданд. Мис баровард ӯ обдастай зеборо. Ятим ба рикқат омад, ки наҳод чунин офаридаи санъату ҳунари мис бошад. Вале чун заршинос харидорӣ кард: «Чанд пул мефурушӣ?» дили момо рағ зад:

«Намефурушам. Ин мерос!»

Момо бо дили пуру вақти хуш сохтани биноро оғозид. Дар дили Ятим низ рӯшание дамид. Чун хона сохта шуд, момо духтари Расулии самарқандиро хостгорӣ кард. Аммо Ятим бачҷаи хоксоруна дар шаҳр ба воят расида «Ман хостаамро мегирам» гуфт.

— Гуфти-ку, хоста надорам?

— Надорам. Пайдо шуданаш мумкин.

— «Не» нагӯ, бачҷем. Хоҳӣ, ки рӯзгорат хуш гузарад, ҳавлиат рӯфтаву обзада, хонаву дарат обод, деғу табақат ҳалол, дастархонат кушода, муҳимтараш – вақтат хуш бошад, духтари самарқандиро бигир...

Ятим розӣ шуд... Арӯсро дар хонаи нав фуруварданд. Рӯбинони арӯсу бурёқубони хона якҷоя шуд ва ҷиҳози арӯс хонаро

зебу зиннат бахшид, гарчӣ момо рахти кӯрпаву болишт фармуда буд дӯзандахоро.

Момо нағмаи нав баровард: «Ин хона зеби арӯси нозанинро надорад». Бинои гили ва сафолпӯши пешғаҳи ҳавлиро шикаста, ба чояш кӯшк ё бинои замонавӣ сохтанист. Зеро қарор шудааст, ки гилкулбаҳои дар маркази шаҳр бударо шикаста биноҳои дуошӯна ва зиёда аз он созанд.

Ба шикастан шикастанду аз қабати похсадевор тангае наба-ромад чуз пулҳои замони Шӯравӣ, ки чандин бор бадал гашта буданд. Аз баъзе роғҳо Лениноғазҳо пайдо шуданд, ки чуз ёд-горӣ курбе надоштанд. Чун кафаси бино рост шуд, ҳамсояхо ва роҳгузарҳо ба миш-миш даромада «Аз кучо? Чӣ хел?» мегуфтагӣ шуданд. Биноҳои дигари дар паси Бонк ботартиб қоматафрохта касеро дар ҳайрат намегузошт; зеро ҳама соҳибон маълуму машҳур буданд ва чикора буданашонро қариб ҳама медонистанд; хулосаҳо низ мебароварданд, ки рӯзе чунин биноҳо «миёна» хоҳанд шуд.

Чунин ҳарфҳоро момои Садбарг намедонист. Бино чунон ба зудӣ сохта шуд, ки фармудаи моҳии тилло бошад. Пайи қадами тифли навзод – нахустписари Ятим кӯчиданд ба хонаи нав ва бӯрӯкӯбони ургутӣ карданд. Гаҳворабандон низ ончунон буд. Инак аз ҳама зиёдтар кудои самарқандӣ – Нозанин аз таги дили момо даромада мепурсид: «Кудочон, ин ҳама аз кучо?»

«Аз қулбаи дарвозахона. Баъд Ятимҷон аз ғарибкорӣ ду даст дар бинӣ наомадааст...»

Гоҳи чунин гуфтор момо суханонашро бо нозу адо ва ишораҳои дасту чашму абрӯ адо мекард ва рӯй сӯйи осмон оварда сипос мегузошт: «Ҳамааш аз худаш». Момо баъди арӯс овардан дигар гашта буд: кабуду сиёҳ афканда, либосҳои гулдори рӯшан ва мучалло мепӯшид ва рӯймол мисли биотунҳо дурра мебааст. Пашминаҳои беостини барқад мепӯшид. Ба абрӯ усмаву ба чашм сурма мекашид. Ғозаву гулгуна ва атру упо мезад. Пушти гӯш райхон ё гули садбарг мегузошт... Дандонҳояшро нав карда буд. На тиллову пласмас, балки садаф қаторак карда буд. Танҳо домод намерасид. Шояд мехосту шарм медошт. Як кундакафон чанд муддат табари бобой бардошта оварду бурд. Чунд кундаҳо шикаста шуданд, рафт. Баъзан саргашта шуда меомад. «Кунда ҳаст?» мепурсид. Момо «Рӯзи панҷшанбе биёед» мегуфт. Чунки он рӯз арӯс хонаи модараш мерафт...

Рӯзе аз рӯзҳо халқаи дарвозаи қўқандсохт оҳиста-оҳиста садо баровард. Касе бошад, бечуръатона ё бо тарсу ҳарос халқа ба дар мекуфт. Момо хеле тааҷҷуб кард ва пояш накашид, ки рафта дарвозаро кушояд. Арӯс дастерӣ кардани шуд, момо нагузошт. Зеро садое буд, ки ба гӯши ӯ нашишт. Дил дур рафт моморо. Боз кӯфта шуд халқа ба дар. Ба ҷойи он ки дарвоза кушояд, нишаст лаби марза. «Наход? Наход пайдо гашта бошад?»

Ин замон касе тела дод дариҷаи дарвозаро. Ғалақа ноандохта будааст, ки дариҷа боз гашт ва як зани тақрибан шастсолаи сияхпӯш сар халонд:

«Хонаи холаи Садбарг?»

Момо ба ҷойи посух бихест қомати баланду вазни гаронашро бардошта ва даст пушти бар вазнин-вазнин по партофта.

— Лаббай?!

— Шумо...

— Бале, ман!

— Мумкин?

— Марҳамат. Меҳмон атои Худо.

— Ассалому алайкум.

— Ваълайкум...

— Ман модари Шерзод.

— Кадом Шерзод?

— Ҳамоне, ки тӯрба ба хонаатон амонат гузошта, рафту дигар барнагашт.

— Шумо дарвозаро нашинохтед. Шояд дигар дарвоза бошад?

— Бале, он вақт он дарвоза дигар буд. Ҳоло шинохтанаш душвор.

— Саҳв шудааст. Ман ҳеҷ Шерзодро надидаам.

— Шумо рад кунед ҳам, дидаанд одамоне, ки писарам пеш аз ғайб заданаш аз дари шумо баромада, ба мошинаш нишаста рафтааст.

— Хоҳарам, ман панҷоҳсола ё шастсола нестам, ки писари шумо нисбатбозӣ омада бошад... Ман ин ҳел номро нашунидаам, ин ҳел одамро надидаам.

— Агар намедидед, чунин бинову таманно набуд.

— Ин ҷо биёед, хоҳарам, ин ҷо биёед! (Меҳмонро ба даре бурд, ки ба таври хеш осорхона меномид ва ҳама кӯҳна ҷой дода буд.) Ман аз ин мунда ва аз ин обдаста миннатдор. Агар шумо моро шинохтан хоҳед, ҳафт пуштамон доранда гузаштагӣ. Ин мундари худам ёфтам. Дар ҷойи ана ҳамин хона хонаи қаламакорӣ буд. Аз рӯйи фаросоти худам, вайрон карда, ана ин мундари аз кунҷаш ёфтам. Сонӣ мардикорҳо ин обдастаро аз паси паҳлӯдарӣ ёфтанд. Онҳо зинда, намурдаанд. Ва Ятимҷон аз Русия ду даст дар бинӣ наомадааст... ёлиқи хулаш овард.

— Шумо ҳазор несту нестон кунед ҳам, як рӯз Шерзод даромада меояд ва худаш ҳама чизро рӯшан мекунад.

— Чӣ ҳел?

— Ҳамин ҳел... Мисли шумо чанд рӯбоҳ ўро ба ҳукми куш дода бошад ҳам, вай намурдааст; ғайб задааст. Дар осмон ё дар замин, касе намедонад. Ба сари баччем чанд бадҳоҳ тӯҳмат бор карда, ғайб занонданд. Аз Худо умед дорам, ки рӯзе даромада меояд.

— Чӣ хел?
— Чӣ хеле, ки рафт, ҳамон хел бояд ояд.
— Чӣ хел?
— Номалум. Хапу дам. Худои бурда меоварад.
— Чӣ хел?
— Чӣ хеле ки бурд, номалум, бояд оварад.
— Ман намефаҳмам максоди шуморо. Маро тарсонданӣ ҳастед?

— Ман шуморо тарсонданӣ нестам. Фаҳмонданӣ... Фаҳмонданӣ, ки ҳаққи кас чиғилдонро сӯроҳ карда мебарояд. Ду-се рӯз мебардорад; салтанат мекунад. Сонӣ лингтон аз осмон меояд.

— Чӣ хеле ки омадед, баромада равед!

— Пеш накунад ҳам, меравам. Лекин шуморо ба Худо месупорам. Худаш чазо диҳад.

— Аз даҳонат барояду ба гиребонат часпад! Худо маро чазо доданӣ мешуд, чунин мукофот намедод. Ҳаққи ҳалоли худам: ана кӯза, ана обдаста... Шохид дорам. Лекин шумо шохид доред, ки писаратон ким-чӣ хел чизҳоро оварда ба ман супурду «амонат» гуфта баромада рафт?

— Худо шохид...

— Худо ба шумо шохид бошад, ба ман ҳам шохид!.. Лекин ба забони ҳол гӯед, ки чӣ иддао доред?!

— Ман ҳам ба он чиз ҳақ дорам.

— Ба кадом чиз?

— Ба овардаи писарам.

— О занак, ман писари шуморо намешиносам. Лекин бисёр гушна бошед, ана аз ин ду мошин якеро интиҳоб карда гиред.

— Не. Овардаи писарамро диҳед!

— Гапа кам бикун. Ман на писаратро дидам ва на овардаашро.

— Ба номи Худо?

— Ҷонам фидои номи Худо...

Баъди рафтани занак онҳо моту мабхут монданд, ки чӣ гап буд. Ба хусус Ятим, ки ҳама вақт дар дил шубҳае дошт. Арӯсро забон дар ком часпида, ранг дар рӯяш намонда буд.

— Момо!

Лек момо ба хитоби набера гӯш надода, ба назар лангида-лангида аз дами дарвоза сӯйи осорхона рафт. Набера аз паси ӯ тарзи рафтор дигар карданастро дида, парешон гашт: «Наход? Наход гуфтаҳои занак рост бошад?»

— А, момо?!

Момо аллакай рӯйи тахти хобаш дароз кашида буд аз болои дурра пешонабандак таранг кашида. Нигоҳаш дар сақфи хона часпида буд. Нафаскашиаш аён набуд. Арӯс даромада ҳолаш дид ва зуд Ятимро фарёд кард: «Ин чо биёед!» Гӯё аз фарёди арӯс момо

аз хоби заргӯшона бедор шуда рӯ ба дар овард. Лабони кабудча гаштаашро базӯр чунбонд: «Кӯрпа андоз ба болом...» Арӯс кӯрпа аз рахт гирифта бор кард ба болояш ва пай бурд, ки чу сармозада меларзад. Ширинчой оварда бо чумча ба даҳонаш рехт ва як ҳаб «аспирин» ҳам хӯронд. Момо сахт арақ карда аз хоб бедор шуд ва фармуд як-як кӯрпа кам кунанд. Зери кӯрпа либоси аз арақ таршударо иваз карда «сарам мекафад» гуфт ва камзӯли пашмӣ пӯшида нишаст. Лек завқу ҳаваси пештараро надошт. Бештар ба сукут мерафт ва андеша мекард. Сару дасту пой ва чашму абрӯву кунчи лабонаш худ аз худ ба чунбиш меомад ё мепарид. Каси ноошно аз ҳолатҳои ӯ дар шигифт мемонд; як навъ саръӣ ё девонаавзоъ мепиндошт. Касе намедонист, ки ӯ дар бораи чӣ фикр мекунад, аз чӣ рӯ хавос шудааст. Гаштаву баргашта тарсу ё дилчиггак ба дарвоза менигарист. Парешон буд, ки каси номатлуб ё нохонда медарояд; лат мекунадаш ё дастонашро баста пешандоз мебаранд: «Худо паноҳ диҳад аз он рӯз. Ё ба ҳар ранг гардонад ҳам мунда накунад. Мундаи холии даставу гарданшикаста ба касе лозим нест. Аммо... аммо... аммо мундаи ман афсона мешавад; дар ҳар ҳолат афсона мешавад. Хоҳ писари ӯ – Шерзод биёяд, хоҳ не, афсона мешавад. Агар таърих нагардад...»

— Ятимчон, Тарғилро сар деҳ! Мон рӯи ҳавлӣ ҷавлон занад. Ба назарам замона нотинҷ. Ун занак бебало наомадааст. Дуруғи бисёре гуфт. Писар-мисар надорад. Пешравӣ зад. Вай хост, ки миёни мо хунукӣ афтад. Шумоён аз ман рӯ гардонед. Баромада равед. Чуғз барин танҳо гирифта-гирифта мурам, як кас хабар наёбад. Танҳову бекаси кӯи сахт... Сар деҳ, баччем, Тарғилро. Ягон кас ояд саришта мекунад. Дарҳоро куфл карда хобед!

— Воҳима чӣ лозим?

— Воҳима не, ҳитиёт.

Ва имшаб Тарғил деҳаро кӯчонд. Дару деворҳоро ханҷолкаш шабро рӯз кард. Саҳар ба рангу рӯи момо нигоҳ карда намешуд: чанги хокистар гирифтагӣ барин. Чашмонаш фуруфта ва чанд рӯймол болои ҳам баста буд. Орову торо ва райҳони паси гӯшаш набуд. Онҳо ба ӯ менигаристанду андешаҳо доштанд, вале момо гирифтори фикру ҳаёли хеш буд: «Ин занак аз кучо пайдо шуд? Батар аз ачал...» Аммо аз фикру андешаҳои ӯ чизе нагуфта, ҳасратнамо фармуд: «Баччем – Ятимчон! Ҳавас доштам, ки маро об ба об мегардонӣ: Хоҷа оби Гарм мебарӣ, Калтуч, Оби Гарм, колхозии Коммунизм, дараи Алмосӣ... сонӣ, Худо насиб гардонад, ба Гармчашмаи Помир... Намедонам ин арвоҳ аз кучо пайдо шуд? Ҳама нақшахоро барбод зад.

— Насиб, момочон. Лекин, гуфти худатон, он занак моро ором намегузорад.

— Бисёр нашавад, мекӯчем...

— Кучо?

— Ургут.

— Хубаш: ман харидор пайдо кунам, хавлиро фурӯхта, аз ягон гӯшаи шаҳр хона харем. Гумон мекунад, ки меёбад?

— Меёбад. Аз чашмонаш маълум. Кушаду мунда накунад.

— Киро мегӯед, момо?

— Худи Худоро.

«Танг, ки омад, Худоро ёд мекунем...»

— Ким-чӣ гуфти-а?

— Аз Худо намонем, мегӯям.

— Рост!

— Ман рафта эълон медихам, барои фурӯши хавлӣ.

— Не! Нарав, баччам! Мо бемардина метарсем...

— Дарвозаро қуфл карда меравам. Ягон кас ояд, накушоед!

Ман зуд меоям...

Ятим дер омад. То омадани ӯ момо як мушт шуда буд. Садои арӯсу писараки ӯ ба гӯшаш намефорид. «Наход шумқадам бошанд инҳо?» Вале ҳама ҳаёлхояшро мошинҳо рабуданд: «Мошина додам, набурд-а... Чӣ хел одам бошад?»

Ятим дер омад; сархуш омад. Момо ӯро дида ҳайрон шуд: «Болои сӯхта – намақоб». Ғазаб кард, ки саҳт мегӯяд ва меронад. Аммо Ятим ҳудаш дарвозаро кушода даромаду қуфл кард. Назди момо омаду аз нав рафта дарвозаро хабар гирифт. Андаке кала-вида омада пеши пойи момо афтид ва гиря оғоз кард.

— Нӯлпоққунӣ?

— Не, момо. Кор аз кор гузашта. Ин хавлиро касе намеҳарад.

— Чаро?

— Нақшаи шаҳрсозӣ тайёр будааст... Се ҳалқа мешудааст шаҳр. Ҳалқаи якуму сеюм ба мо дахл надорад, лекин ҳалқаи дуюм ба сарамон об мерезад.

— Чӣ хел? – мастии ӯро фаромӯш кард момо.

— Ана ҳамин хел... – дастро паргор карда як бор ба даври ҳеш гардонда, ҳаёлан дойира кашид. – Ана ҳамин хел ҳалқа мешавад. Аз худди Каленин сар мешавад. Теппаи боғи Ботаникиро бурида, миёни боғро мегузарад. Намедонам, Донишгоҳи тиббиرو мебузрад ё не, лекин рост ба хавлии мо омада, ҳамаро валу вайрон карда, парки троллейбусро шикаста, ба кӯчаи Мирзо Турсунзода мебарояд. Якрост то қабристони русҳо рафта, ба роҳи Аэропорт мебардад, вокзал ё болои аэропорт катӣ баромада Ҷунийро вайрон карда (инаш майлаш), бозори Султони Кабир... вайрон... маҷақ... бурида... шикаста... канда... хароб карда... ба соҳибони чою манзил як доллар надода.... Момо... Момо! Момо!!!

Нигоҳи сарду сокити чашмони бози момо ба сақфи осорхона дӯхта шуда буд...

31.10.07.

ШИРХОРА

Ин қисса монад ба қиссаи шаби арӯсии Нозанин. Нозанинро шаби никоҳ оварданд ба хонаи Шодмон, вале ӯ ба бистари ноз наомада, зери чодар зону оғӯш карда нишаст; ба пурси шах ҳеч посух надод ва ба меҳрубониҳояш эътиборе. Сонӣ ба баҳонаи дашт рафтан бурун омад аз хона ва ғайб зад... Имшаб Саффо такрор кард қиссаву мочарои гузаштаро. Чизе нагуфта, ҳатто дасташ ба дасти шах нарасида, оҳиста аз зери чодар баромад, дарро накушода аз тиреза бурун омад ва янғаҳои паси дар посбонро реб дода буни девор гузашт ва аз рахнаи ҳамсоя убури карда дар хонаи тағо шуд: «Ман Камолро дӯст дорам, на Шамсро...» Чунин ноомади қор ҳамаро моту мабхут гардонд, ки лоимкон аст ин қор, ҳарчанд Камол писартағову Саффо аммадухтар ба шумор раванд. Айб дар ош нест, дар мош: Саврӣ аз шӯйи якум фарзанд наёфт; айбро бар гардани шавҳар зада, баромада рафт; дур рафт – аз кӯҳпора то ҳуди пойтахт. Дар он ҷо монанд ба ҳудаш марди ёрдида ро пайдо кард; ба ӯ расид. Аз ӯ низ назойид. Нозо баромад. Тани ману тақдири ҳақ, гуфта лӯлаки бародарашро фарзанд гирифт пинҳонӣ; аз зодгоҳи ноҳия ба мошин бор карда якрост ба пойтахт бурд ва ном Саффо ниҳод. Маъниашро надонад ҳам оҳанги гуфтанах хуш омад. Бо шири гов парво кард. Баъзан ҳавас карда синаи хушкаш ба даҳони кӯдак мениҳод, зоро шир диҳад. Аз беҳ хушк буд шир. Даҳон задани тифл ғичинашро меоварду аз беширӣ ғаш мекард ва чочакро авло медонист аз пистон ба даҳони тифл. Саврӣ фарзанддор шуд: яке мегуфт, ки Саврӣ зойидааст, дигаре меовард, ки аз зодгоҳ гирифтааст. Вале ин қиссаро на Камол медонисту на Саффо. Гарчӣ онҳоро девбоди даргириҳои пойтахт чун дарахти береша барафканд ва онон носозии иклими шаҳрро ба шӯ баҳона дониста ба зодгоҳи зан бозгаштанд. Камол Саффоро тағописар буд ва Саффо Камолро духтари амма. Ва онҳо зуд-зуд ба даргоҳи тағову амма омадшуд доштанд.

«Ту ро Худо фиристод, Саффо; аз миёни оташу дуди ҷанг фиристод...»

«Шояд...»

«Барои ман фиристод».

Ва бовар кард Саффо. Зеро айёми наврасии онҳо силаҳбоз омад ва шӯхиву бозиҳои навҷавониро кушт; ва Саффо дар зодгоҳи мо-

дарӣ низ ҷуз андешаву пушаймонӣ чизе намедид. Ҷунин зиндагӣ замони даргириҳо буд. Аммо то ҷанг Сафро нозпарвард ба воя мерасид. Саврӣ луқмаи даҳони хешро ба даҳони ӯ мениҳод ва бо нуқлу наво парво мекард. Духтарча дар мактаби телевизионии филмҳои хиндӣ бузург мешуд ва хешро ҷун Синддухт орову торо меод. «Дар шӯъбаи хиндии Донишгоҳ дохил мешавӣ, забони хиндӣ омӯхта ба Ҳиндустон меравӣ» мегуфт модар ва Сафро усмаву сурма мекард, халқа дар бинӣ меовехт, дастпона ба даст ва зангула ба по меандоخت. Тихипову китфи рост раҳо аз сарӣ рӯйи қоли ба пошнаву нӯки пой гирд мегашт ва зиёд орзу мекард, ҷавоне мувофиқи ӯ пайдо гардад ва ҳамроҳ сароянду раксанду геланд рӯйи сабзаҳо. Лек орзу дигару ҳаёл дигару насиб дигар: деҳа ғамзада буд ва мардумаш ҷун мургони беболу пар; гарчӣ ҷанг ҷанд ағба он сӯст, валек овозааш ҷун овозаи Ҷанги Бузурги Ватанӣ; он овард ҳам аз Масков ин ҷониб нагузаштааст, аммо хориву зориаш оламро гирифта буд ва ҷӣ касонро бефарзанду бе шавҳару бепадар кард. Сафро лонаи зебоашро гум кард ва дар хонаи бобову бибӣ гулӯгир буд; боз падари қиморбозаш аллакай сарвари картабозони деҳа гаштааст, ки ғаши ӯро меорад; зеро падари солори обрӯманд ва худшиносро орзу дорад. «Ба Душанбе бармегардем, оча! Мурем ҳам, дар ҳамон ҷо бимирем...» «Ҳамин хоширо дар Душанбе мегуфти намешуд? Ман ғами тӯро хӯрда, ҳахливу ҳарамро фурухтам... Ба қадом роҳ меравем?»

«Душанбе рафта нашавад, биё ба Ҳиндустон биравем...»

«Ба Ҳиндустон худат меравӣ, духтарам... Қалон шавӣ, меравӣ...»

Ва ӯ қалон шуд – ба назари ҳудаш бузург шуд ва монанд ба ҳамон духтарони филмҳои хиндӣ гашт, ки ҷун зери пӯсташон об гирад на парвои падару модар доранду на ҳаёли нангу номус; ҷуз муҳаббат дар ду сарой чизе нест; гуноҳу савоб ҳам нест; ду дил-дода ба ҳам расанд, дунё гулистон мегардад. Ранҷу азоби падару модар, ташвиши дунё, ноқомӣ, хунрезӣ, ҷудой ва ранҷу азоби беандоза ба назар намерасад; ҳатто қасдситонии писару падар. Онҳо дар хонаи бобову бибӣ – падару модари Саврӣ ҷой гирифта буданд, ки эшон ҷун молдорон аз баҳор то танги тирамоҳ овул мебаромаданд. Хона ба фарзандон мемонд. Саврӣ ҳам қорҷӯйи мерафт бо мошини «Москвич»-и шалақи ӯ. Сафро гоҳ ҳамроҳ мерафту гоҳ на. Ва Қамол меомад назди ӯ. Қамолро нахуст «ако» гуфт, сонӣ «мо хеш». Дертар аз қиссаҳои ошиқии филмҳои хиндӣ лаб кушод; Қамолро саҳт огоҳ мекард, ки ҳамон ҳел муҳаббату қиссаҳо меҳодад ва анҷомаш ғочабоб бошад, хубтар...

— Ту медонӣ, ки онҳо падару модари ту нестанд, Сафро?

Ҳарфи Қамол тире буд ба синаи Сафро. Батар аз ғочаҳои филмҳои хиндӣ; саҳттар аз қисмати духтарони ятиму берӯзӣ. ӯ гурехт аз Қамол. Ҷунон гурехт, ки ҷӯҷаи қабк аз боз. Гурехту зери

кадом бутта пинҳон гашт ва Камол то омадани амма чусташ, пайдо накард. Чун садои баланди «Москвич» баромад, Камол аз дарвоза баромада чониби дигар роҳ гирифт. Онҳо омаданд. Дару дарвоза кушода буд, вале Сафро пайдо набуд. Зиёд чустанд, пайдо нашуд. Саврӣ сахт ошуфтаву парешон гашт; чун мурғи посӯхта ба ҳар сӯ тохту ба хонаи бародараш рафт, ки шояд Сафро ба бӯии устухон он ҷо рафта бошад, набуд. Ва баъди оворагҳои зиёд Сафро аз мӯрии дудагирифтаи бом фуромад, ки ранги қаҳрамонони чафо-кашидаи филмҳои ҳиндӣ буд: пӯшокаш сиёҳ, дасту рӯй ва сару пешониаш сиёҳ.

— Ин чӣ қисса, духтарам?

— Камол мегӯяд, ки ту модари ман нестӣ.

— Камол? Ҳамон Камоли ҳудамон?

Сафро садои баровардаи натавонистаи кишна кард.

— Ақоят шӯҳӣ кардааст. Вай ҳамин хел шӯҳӣҳо дорад. Мегӯяду аз пасаш мепояду мечӯяд, ки оқибаташ чӣ мешавад... Гуфтам, ки нарав ба хонаи онҳо!

— Ман нарафтаам, ҳудаш омад.

— Ҳудаш омад? Чаро?

— Мо бозӣҳои ҳиндӣ кардем.

— Бозӣҳои ҳиндӣ? Чӣ гуна бозӣҳои ҳиндӣ?

— Ман сарӣ танидам ба тан. Тихиро рақсидам. Ё қарс зад.

Сонӣ шӯҳӣ-шӯҳӣ гуфт: «Онҳо зодагони ту нестанд...»

— Дурӯғ гуфтааст... Ё ту ягон сухани ноҷо гуфти?

— Не! Фақат гуфтам, ки падару модарат бӯии мол мекунад, ранги бобову биби ман.

Саврӣ пой ёзида нишаст рӯи хона ва ба андешаи дуру дароз рафт: «зор монад бенасли» мегуфт ӯ, чуз ҳудаш каси дигар намешунид. Асрор ҳувайдо гашт; он чӣ биму тарс дошт, ҳамин нукта буд, то Сафро нафаҳмад. «Ҳоло Камол ҳама чизро нагуфтааст; зеро надонад, ки падару модар Сафро зодагони ӯ низ ҳастанд. Ин ниҳонро ман донаму модари ӯ; чунки модараш хориву зории маро дида, дар ғами фарзанд чӣ ранҷо кашида, чӣ харфҳо шунида то ба имрӯз расиданамро танҳо Амбар донад. Ба шӯ фармуда буд, ки набуд гашт тифл гоҳи зо. «Бурда ба хок супорем» фармуд падар. «Норасида омад» гуфт модар. Ва ӯ низ мефаҳмад ва олам бохабар мегардад, ки чӣ номаъқулие кардем».

— Бобову биби ӯ туро низ...

— На, оҷа, бобову биби ман касоне ҳастанд, ки ҳатто ту надонӣ... Ба назари ман, онҳо ҳиндианд. Модарам аз ҳамон кишвари дур омада маро дар ғарибӣ зодааст ва имкону ёрои бурдан накарда, дар зодгоҳ партофтааст ва духтурҳои шинос туро бахшидаанд, зеро дар ғами фарзанд обу адо гашта будӣ... Гуфтанд маро...

Саврӣ мурд. Сар пеши пойи Сафро ниҳода, дигарбора сар бардошта натавонист. Духтар пой аз зери сари модар кашида

тозон ба ташнов рафт, то нӯки матои хиндувона ба китфи чапу сарсина ва камару ронҳо печидаашро ба мех андармон бикунад ва чархида раҳо аз он гардад ва дудаҳои ба сару рӯй ва дасту пойҳои нишастаро бизудояд. Чунон ки мехост, тозаву озода шуда омад ва модарро ончунон дарёфт, ки хуфта буд. Ба кӯча баромада тохт то хонаи Камол, то пайдош бикунад ва пурсаду бидонад, ки аз кучо донад ӯ чунин ҳарфҳоро?

— Биё, духтарам, чӣ зебо шудай...

— Марг ба зебоии ман, хола...

Амма ларзид ва ранги рӯяш канд. Ангушт газид, то садояш кар накунад гӯши фалак. Зеро буд он қадар садо андаруни дилу шушу чигари ӯ, ки рӯзе таркида, лахт-лахт гӯшташ пош ба ҳаво меҳӯрад монои пораҳои гӯшти Ҳабиб, ки дучори минаи сарҳади ҳамсояҳо гашта буд. Дили амма мисли пuffedаки дамида тарангу фишор ёфта бошад ҳам чизе напурсид. Зеро донист, ки Саффо беҳуда бо чунин ҳол наояд ба даргоҳи эшон. «Асрор ҳувайдо гашта... Ӯ доништа, ки духтари мост ва аз он ки аз баҳраш баромада, безурётеро бахшидаем, моро нахоҳад бахшид...»

— Чӣ шуд ба ту, духтарам?

— Ман духтари шумо нестам!

— Медонам, ин ро ҳама медонанд, олам медонад, ки ту духтари ман нестӣ; духтари Саврӣ...

— Духтари Саврӣ ҳам нестам!

— Инту нагӯ. Саврӣ шунавад, ҷо ба ҷо...

— Кайҳо ҷо ба ҷо шуда...

— Кӣ гуфт ин ҳамаро ба ту?

— Камол...

— Камол?! Камоли ҳудамон?!

— Бале, Камоли ман...

— Чӣ гуфти?

— Камол омад ба хонаи бобом ва ҳамаро гуфт: «Туро дӯст медорам... Мо бояд...»

— Неее!!!

— Хола.... Хола... Хола!!! Чӣ шуд ба шумо?!

Вале оча – хола ёд надошт ва батар аз амма – модар рӯйи мафраш дароз кашида буд мурдаву зиндаи онҳоро Саффо фарк намекард.

Камол омад ва чунин ҳол дида ҳайрон монд ва танҳо бо ишораи сар мепурсид: «Чӣ ҳоли рӯз? Чӣ шуд?»

«Ман намедонам, ки Худо маро чӣ гуна офарид, ки он ҷо оча ба ин ҳол, ин ҷо хола ба он ҳол».

— Ягон чиз гуфти?

— Гуфтаи туро гуфтам, Камол...

— Ки ту духтари онҳо нестӣ?

— Ҳамин тавр гуфтам... Ту ин сирро аз кучо медонӣ, Камол?

— Аз кӯчаҳо; аз даҳони мардум; аз таънаву маломати баччаҳо: «аммаат инту, аммаат онту».

— Лекин худат намедонӣ, ки...

— Дод нагӯ, очам мешунавад...

— Очаат аллакай медонад...

— Гуфти?!

— Гуфтам!

— Пас мо зану шӯ шуда наметавонем... Ту духтари сабукан-деша; роз пинҳон дошта наметавонӣ...

— Дер нашуд? Мури ҳам, мегири! Вагарна бо ҳамин дандонҳоям гӯштатро канда-канда меҳӯрам... Ман духтари Саври ҳастам ё не, фарқе надорад... Ман Синдухт ҳастам ва дар ягон кинои ҳиндӣ қасд дар қиёмат намондааст.

«Вой дилам!!!»

Миёни маншаву изҳори рози ононро бурид садои беҳушона ё қасдонаи модар. Ва онҳо аз тарс ангушт ба лаб гузошта, роз пинҳон доштани шуданд... Аммо модар, ки аз асрори азал воқиф буд, ҳама чизро дарёфт, ки сахттар, мушкилтар ва ислохнопазир аз мушкilotи безурётии Саврист; дарди бедаво аз пинҳонкории ўву янгааш Саври, ки ғами ўро хӯрда тифли ханӯз синааш намакидаро ба ў бахшида, тифли бегуноҳро мурда хонда аз зодгоҳ баромад ва баъд аз дамидани синаву шиддати шири пистон чӣ қадар ранҷу азоб кашида Камоли модараш сари фарзанд рафтаро писар хонда маконд ва...

ва Камол надонад чунин ҳолро; ҳама донанд, ў надонад. Сафро низ надонад. Агар доништа буд, аввал ба рӯи Камол кашида буд, ки ў низ писари Бону нест, балки «намурад» гуфта гирифтааст ўро ва онҳо ширҳора ҳастанд; шири ҳаққи Сафроро хӯрдааст Камол; онон низ надонанд чунин бозихои қисматро. Аммо писари Набии занмударо бо илтимоси ў ва ризояти шӯ – Некӯ гирифта шир дода бузург қардани Бонуро хурду калони русто медонанд ва агар фаҳманд, ки Сафрову Камол якдигарро дуздона дӯст доштаанд, фатво медиҳанд: «Равост; ҳарду аз батни Бону нарӯйидаанд». Чунин нозукиро Савриву Бону донанд ва ҳаққи ширу ширҳорагиро муллоёни илмдор ва боҳабар аз оёти «Қуръон» фатвову ривоят бикунанд.

«Ту чӣ ин қадар ғами аммаи Савриро бихури, оча? Он тарафаш янга, зани шӯ».

«Ман ғами ҳамаатонро хурам, ки бо чӣ анҷомад ин моҷаро».

«Қадам мочаро?»

«Рафторҳои баччагонаи шумо».

«Ҳеҷ рафторе нест, оча. Мо бозихои кӯдакона мекунем аз киноҳои ҳиндӣ...»

«Сарама хуред ба ҳамон хиндубозиатон! Дину ойини онҳо дигар, дину ойини мо дигар... Ҳар қабила расму русуми ҷудогона дорад дар Ҳиндустон ва онҳо зери таъсири англисҳо аз бӯю ҳӯйи одамгарӣ баромадаанд. Худоро шукр, тоҷикон аз дини худ рӯй нагардондаанд. Айб аст, ки тағописар бо аммадухтар муҳаббат бикунанд...»

«Сафро духтари амма Саврӣ нест, мегӯянд-ку?!»

«Ҳар кас гуфтаст, нодуруст гуфтаст, барои шуморо шарманда кардан гуфтаст... Хонадони моро шармсор карданианд...»

«Дурӯғ! Ман ҳамаашро медонам, хола!»

«Чӣ гуфтӣ, писарам? Маро «хола» гуфти? Ин чӣ? Ширпулӣ?»

«Гуфтанд... ҳамин хел гуфтанд: «Бону модари ширӣ, на хунӣ...»

Бонуро зӯр ба гиря расид. Бар санги сиёҳи зерсутун нишаста ва тахтапушт така ба сутун дода ашк рехт ва зери оби дида арза дошт: «Худо шоҳид; ӯ хубтар аз ҳама донанд». Чунин буд: Худо медонисту Бону. Дигарон ним-ним донанд, Бону ҳамаро медонист ва аз раҳмдӣ хешро гунаҳкор медонист. Аммо дигар сухан намегуфт, то худи онҳо – писару духтараш чӣ фармоянд.

— Ман дигар ба хонаи Саврӣ намеравам... – Фармуд Сафро, вале касе ҳамроҳ нагашт ба сухани ӯ; «Чаро?» ҳам нагуфт. Ӯ шарҳ дод: – Донистам, ӯ модари ман нест... Сад дареғ, то ҳол надонам, ки модари ман кист?... Гӯянд, ки Саврӣ шир ҳам надошт, то туро диҳад. Лекин барои фиреби назар пистони хушк ба даҳонат мениҳод. Ҳолдонҳо гуфтанд.

Бонуро дил фишурда мегашт ва ӯ тахтапушт сахттар пахш ба сутун мекард, то аз ҳолат наравад: «Шояд пешравӣ зананд... Ӯ касе сохтааст чунин савдору... Ором... Ором... Зӯр ояд, худашон мегӯянд. Ҳолиё ба онҳо гап заддаву гап фаҳмонида нашавад; як сухан ҳазор шавад ва арбадаву маншаашон беҳисоб. Гӯё ҳама мочарои дунё сари он бошад, ки чаро онҳоро гирифта бузург карданд: ин ширхорахоро. Сагро бузург бикунӣ, аз банди поят гирад...» Дигар зӯри андешидан надошт ва чашмонашро ба сони мурдае, ки норозӣ ва дилкашолӣ касе боз монда буданд, гӯё сойида пӯшидаанд ва дигар ҳеҷ гоҳ накушояд, сахттар чафида буд ва бар сутун нақш гашта. Онҳо мурда пиндошта модарро бешарфаву бе-садо нӯғ-нӯғи по бадар рафтанд аз хавлӣ, то ҳама бало ба сарашон бор нагардад; зеро модар мурда буд аз назарашон ва кушанда буданд эшон. Гӯё гурехтанд ошиқон; моноӣ дилбохтагони филмҳои ҳиндӣ, ки ҳазор монеа, чабру ситам як пул буд пеши муҳаббат; пеши орзуву омоле, ки ба ҳаёли ҷавониву гирифтӣ ҳеҷ буд; нерӯву гуруру бозу садшикан буд, гӯё онҳо оламро дигар мекарданд; аз лоимкон имкон мсохтанд; ҳарфу гапу калочаи мардум аз азал вучуд дорад он чӣ онҳо миш-мишу баногӯшӣ мекунанд, нав нест ва ишқу муҳаббати сохтаи онҳо низ нав нест; дониставу надониста

ё тасодуфан пайвастанӣ наздиктарин касон бори нахуст нест, ки оламро ларзонад; наздик шудани хоҳару бародар ҳам кори тоза набувад. Чунинро касе насозад, балки муҳит ва руҳдои рӯзгор ба миён орад... Ба ҳар тақдир онҳо мурдари монда, ғурехтанд ва ғуреи онон бемаксаду бенақша буд. Гоҳе ки деҳаро паси сар гузошта ба шар-шари тангно расиданд, аз ҷангу гарди оби ба сару рӯяшон серун расида ба худ омада дарёфтанд, ки чӣ кирдору рафторе доранд; зеро ин ҷо ором буд ва хомӯшу бекас танҳо мӯйи яккабофти шар-шар аз новаи танг ба зер кашол гашта ба санг бармехӯрд ва гарду ҷангу зарра пош мехӯрд ва сангу шахи ду канорро тар мекард ва ҳавои мӯътадили форами гуворо месохт, ки дармандон ё сарзадаҳо гоҳи тулӯ ва айёми ғуруб танҳо ё ҳамроҳи пайвандонашон «ба ниёти шифо» орому хомӯшу сархам сукут варзида ва ба Худои бузург ниёиш карда омуриши ғуноҳ мепурсиданд ва ҷунин рафтори хеш тасалли ёфта бармегаштанд. Аммо Сафрову Камол ба чӣ ниёт ин ҷо омаданд, рӯшан набуд. Онҳо бо ҳамин роҳ ғурехта бояд ба кӯҳ мерафтанд, ки кам набуд ҷунин ғурезоғурез: охиринаш ғуреи шаби арӯсӣ буд, ки Сафро дар тан либоси арӯсӣ дошт; дар торикии шаби деҳа, ки моҳ паси абр монда буд, ситораҳо низ; барқ қор намекард, ҷароғҳо рӯшанӣ надоштанд ва танҳо дар ҳонаи арӯсу шах шамъ месӯхту рӯғанаш об гашта ҷу ашк ба пояш мерехт, дигар рӯшание ба ҷашм наме-расид, парипайкаре миёни пардаи тираи шаб метохту метохт ба чизе эътибор надода; сарандоз ба гарданаш афтода, ҳарири сапеди танааш торро шикойфта метохт ва пар-пар мезад гӯшаи сарандозаш нӯги остинаш ва лаби домонаш, вале зебу зинати арӯсӣ, ки пеши нур ҷилвагар мешуданд, шӯе надоштанд; ҷунон метохт, ки дар пойғаи қаҳрамонӣ ҷунин натоҷанд. Агар бим дошту ҳарос, худ доништа буд. Ва посе гузашта аз шаб ҳалқа ба дарвозаи Бону зад. Бону, ки ҳоб надошт, ларзид аз ҷунин даркӯбӣ. Дарро кушоду дилаш ларзид: «Таҳмин мекардам, ки ҷунин...» ба худ гуфт ӯ ва дарвозаро кушода паси дар гӯё пинҳон шуд... Сафро ҳоло аз ҳонаи модар мегурезад. Камолро ҳамроҳ гирифта мегурезад, то ба ҷустан наёбанд. Онҳо гунаи одамони замони пайдоиш ё монои ҳайвони то касӣ нарасида фирор доранд аз ҷаҳони «мутамаддин», то озода умр ба сар баранд гулу гиёҳ хӯрда; озода орому беташвиш бошанд; касе эшонро чизе нагӯяд, нафармояд, садди роҳ нагардад; аз сар гиранд зиндагиро: лучу урён ба воя расад фарзандашон ва ҳеҷ бори амонат надошта бошанд; таънаву маломати дигарон нашунаванд. Ҷунин соҳтанианд саройи сипанҷро, тарҳи нав дарандохтанианд; беҳушона, аз рӯйи орзуву ҳавас ва таъби дили хеш. Зеро ҳоло аз зиндагӣ чизе надида орзуҳояшон мурдааст ва ҳатто надонанд, ки зодашон кист? Мефиребанд наздикон; гӯё гетӣ барои озодагӣ ва меҳру муҳаббат ва роҳату фароғат сохта нашудааст; барои ранҷу азоб ва ребу фиреб, фану найранг сохта шудааст ва ҳама ваъда аз

дар он дунёст. Онҳо ба дунё наомада гирифтори чунин дасисаву ғаммозиҳо гаштаанд ва то ҳол кӣ будани зодагон ва аз кадом шачара будани хешро наметонанд.

— Меравем, Сафро?

— Куҷо?

— Қое, ки чашмамон бинаду поямон кашад.

— Чунин чой ҳамин ҷо нест?

— Ба беша рафтани будӣ...

— Оре, рафтани будам. Лекин ҳоло меҳаҳам зери шаршар бошем; дар оғӯши якдигар санг шавем ва он дастаи шорони ҷу шир сафед ҳама давру замон ба сарамон резад. Ту рӯ ба рӯи пардаи сафеди об мӯят сарандози сиёҳ бикунӣ ва ман миёни ду пардаи ноошноӣ олам бимонам; чашм аз чашму рӯят нақанам. Санг шавем, ҳайкал гардем. Бигузор селовардҳо ба сарамон резанд; санг бар сарамон занад; хомӯш, ором, мисли ин шахҳо вазнину ботамкин бошем... Ҳоли мо Худо донаду бас...

7.05.08.

ШОҲИ ҲАЙВОН

Муаллими ҳайвоншинос (зоология) Гургали Ҳарҷӣ дар бораи ҳайвонҳо шогирдонро омӯхта буд, имрӯз санчиш мегузаронд: «Кӣ меғӯяд, ки шоҳи ҳайвонот кист?» Як синф шогирдон баробар даст бардоштанд. Муаллим ба чехраҳои онҳо чашм чаронд дар лабаш табассум дамид, ки ҷӣ андоза дарси ӯро шогирдон аз бар кардаанд: «Офариин... Офарин! Шогирд бояд чунин бошад; устодро шод гардонад». Дар чехраи шогирдон низ хун давид, ки муаллим ҷӣ пурси сабуке кард; зеро аз устои сахтгиру сахтгӯ чунин сабуки чашмдор набуданд. Дар лаби онҳо низ табассум дамид. Муаллим аз сардори синф пурсон шуд: «Хӯш, Меҳмон?»

— Шер, муаллим!

Муаллим сар андохт ва хеле замон хомӯш истод, сонӣ рӯйи синф гом зад. Ду тарафи камарчаи даҳонро дошта пахш мекард, то даҳонаш кушода ва забонаш гӯё гардад. Ҳамчунон дастҳо монои суғурҳои ба ду пойи пас рост истода истех буданд. Табассум дар лабони шогирдон шикаст, ки ба муаллим ҷӣ шуда бошад: «Гуфти худӣ муаллим, таълими худӣ ӯ...»

— Дуруст...

Гарҷӣ садои зерилабӣ дошт устод, шогирдон бо як овоз «урра-аа!!!» гуфтанд ва дари синф якбора кушода гашта сурати мудири мактаб намуд. Шогирдон баробар пештахтаи партахоро бардошта ба по шуданд, гӯйӣ ки Сталин дарро кушода нигарист.

— Санчиш, мӯхтарам мудир!

Зайле ки дар кушода гашта буд, пӯшида шуд ва ранги рӯйи ҳайвоншинос-муаллим канд: «Мудир баъд гуфтугӯ мекунад...» ва сирр бой надод.

— Дуруст. Шер замоне шоҳ буд; замонҳое, ки ҳама нимхобу нимбедор буданд. Ҳоло дунё ба кулӣ дигар шудааст. Шумо, ки бачча ҳастед, дар зери таъсири Мауглӣ мондаед. Лекин чунин дар мағзи устухони хурду калон ҷой шудааст, ки шер шоҳи ҳайвонот. Воқеан ҳам шерӣ нар ба шоҳи хунхор монанд: даҳон кушода наъра кашад, даҳонаш суп-сурх хунолуд. Ёли гарданаашу пашми тоҷи сараш далолат ба шоҳиӣ ӯ мекунад. Ҷазабаш ояд, ҳар гуна ҳайвони бузурги кӯҳмонандро доштаву афканда, қорашро тамои мекунад...

«Ура!»

— Кӣ буд ин?

«Сардори синф!»

— Саросема нашавед, мӯхтарам сардори синф! Шер як хислат дорад... ӯ тарзи шикор гӯем? Аввал сайдро мегурезонад. Баробараш тохта, расонда, ба пойи паси сайд панча мезанад. Сайд попечак шуда ба сар меравад. Шер – шоҳи ҷаҳон пахш мекунад сайдро. Чунки дунё аз онӣ ӯ. Касе ҳуқуқи эрод гирифтани надорад. Ана акнун муборизаи асосӣ сар мешавад: шер аз ҳекиртаки сайд медорад; роҳи нафасро танг мекунад. Сайд ҳазор зӯр занаву шерро чун тавқ дар гардану гулӯ бардошта хезад ва роҳ гардад ҳам, гарданак занаву сар афсонад ҳам, дум ҳода карда наъра задани шавад ҳам, раҳо намекунад гулӯи онро шоҳ. Аз ин рӯ шерро «шоҳи ҳайвон» ном дода буданд. Вале дунё дигар шуд: зӯрҳои дигар баромаданд... Кӣ мегӯяд, ки он зӯр кист?

— Фил!

— Фил зӯр; ба шумо гуфта будам. Сураташ дар рӯйи китоби зоология ҳаст. Бисёр ҳайвони зӯр; дарахтро аз решааш меканад; миёни ашкҳои дарозу хартуми печон гирифта мебарад; ҳайвони зӯру андак гарангтоб ҳам ҳаст. Гумон мекуни, ҳаргиз фикр намекунад; мағзаш хуфта, дарунаш пур аз бод ӯ чун каду ҳолӣ, варам дорад. Чун мушхона пайдо кард, рафидаи пояшро бар он пахш карда дуру дароз медорад; ақлаш намерасад, ки гурезад; чунки гӯшҳои лакаториашро эҳтиёт мекунад; мабод, ки муш аз сӯроҳӣ баромада ба гӯшаш дарояд. Меистад гӯлона ба чизе сарфаҳм нарафта. Лекин наърааш бешаро меларзонад. Истифода намебарад чунин садои мисли карраноӣ ҷангири, то мушон фирор кунанд аз тарс. Каси тарсуя беақл шоҳ шуда наметавонад. Ду сол бачча дар дарун дорад ҳам, вазни навродаш то сад кило бошад ҳам, то шоҳӣ расиданашон амри муҳол. Вазири савдо, вазири кашоварзӣ, мудири база, қассобу таббӯх шуданашон мумкин. Ҳарчанд ки ҳастанд чунин шоҳони тасодуфӣ. Дар зӯрӣ – зӯр чун фил, лекин мадрасанадида; бепир... Шумо медонед ин чӣ маънӣ дорад... Хӯш?

— Шутур, муаллим!

— Неъ! Ҳарчанд ҳайвони зӯр, пурбардошт; ба зину полон ниёз надорад; дар гузашта хидмати поездро бачо меовард; бозаргонон бо нору сор зинда буданд, вай шоҳ шуда наметавонад; тасодуфан шавад ҳам, бисёр шоҳи безеб мегардад. Дар сараш тоҷ намеистад, бар тахт нишаста наметавонад; ҳулоса, ягон ҷойи ҳамвор надорад. Шоҳ бояд... худатон медонед; чунки канизаку раққосаҳои зиёд гирдаш мегарданд. Лабааш доим ҳатӯлу кашол; худ ба худ лабак мезанад, намешунавӣ, намефаҳмӣ, ки чӣ мегӯяд; гӯшҳояш майдаи ҷури безеб. Мо гуфтем, ки фил бо ҳамон гӯшҳои болсурати лаппонаш шоҳ шуда наметавонад. Шоҳ-а! «Соҷи Худо дар рӯйи замин»

мегӯянд. Инсоф бояд кард... Фардо чӣ гуна имтихон месупоред? Имтихони давлатия?!

— Наҳанг, муаллим!

— Шоҳи бечора чӣ гуна дар зери об зиндагӣ мекунад?

— Охир ҳамаро фуру мебарад-ку, муаллим? Ягон чиз аз даҳони кушодаи ӯ раҳо намеёбад! Моҳиёни зери дарё, чонваронро...

— Тимсоҳ, муаллим! Ягон чонвари рӯи замин, ки обхӯрӣ омад, аз даҳони қапқонии ӯ халос намехӯрад. Хуп! Тамом. Зери об мекашаду аз лингаш медорад; ҳудаш гел мегардаду сайдро мечархонад ва рон-рон чудо карда, лап-лап фуру мебарад...

— Не, баччаҳо! Тимсоҳ аз фил батар – ғулу гаранг, худро мурда вонамуда, зери об дуздона меистад; сайёди номард! Шоҳон бояд рӯйирост набард бикунанд; рӯёру истода шамшер зананд. Тимсоҳ танҳо барои нафси хеш муборида мебарад; ҳатто чӯчаҳои сангу-пушти нав аз зери рег баромада сӯйи об тозонро дошта мехӯрад, ки дар зери дандонаш маълум намешавад... Сухан аз шоҳони бо-аклу ботамиз, донову тавоно, ному насаб ва шачарадор меравад. Шумо ҳайвонҳои беақдро ба шоҳӣ пешбарӣ мекунед... Боз чӣ монд? Гову аспу хару хӯтук, ки худамон медонем, дорем. Андаке бофаҳмаш – хар: «иҳ!» гӯйӣ, меравад, «иш!» гӯйӣ, меистад. Дигари он – гови худо.

— Зурафо чӣ, муаллим? Як гардан дароз бикунад, ҳама ҳайвонҳоро зери гарданаш мегирад. Саранҷом карданааш осон.

— Ҳааа... Зурафо ҳайвони хуб: болобаланди гардандарози зебо; пойҳояш базӯр вазнашро мебардорад. Гумон мекунӣ чун кранҳои гардандарози иморатсозӣ, ки аз имкону зӯрашон зиёдтар бор бардоштаанд, якпахлӯ мепаранд. Чун росту беҳаракат истодани зурафоро мебинӣ, ҳаёлат ба кранҳои бекорхобидаи шаҳр меравад, ки гардан сӯйи осмон дароз карда, аз кадом пулдор ёрӣ мепурсанд, то онҳоро ба кор дарорад... Шоҳ бояд қачпахлӯ зада, пой ёзида ё чорболишт нишаста роҳату фароғат бикунад. Бар чорсутун истода думак задани зурафову филу шутур ва дигар ҳайвонҳои калтадум то шоҳӣ намебарад... Ман орзу дорам, ки шумо ба воя расед, мустақил гардед; фикр карда хулосаҳо мебаровардагӣ шавед; ба бузургӣ расед ва фикру андешаатон аз синну солатон пештоз бошад; мӯшикоф гардед. Он гоҳ метавонед ба ҳар чизу ҳар кас аз рӯйи будааш, доштааш, тавонаш ва орзуву умедаш; ҳатто хоста, натавонистааш баҳо бидихед. Мо китоби «Зоология» мехонем-а? Шумо медонед ин чӣ китоб аст; мефаҳмед, ки дунё бесоҳиб нест; беша бе шеру палангу гургу рӯбоҳ ва оила бе дузд нест. Ана ҳамин ҳайвонҳое, ки мо меомӯзем, ҳар кадом як чиз доранд; ҳар кадом як чиз мецоҳанд; иддаоии ҳар кадом кам нест; ҳамин қадар ки наъраву садои ҳар кадом мувофиқи тану тӯш ва зӯру тавонаш. Лекин дидаед, ки хурдтарин чонвар худро зери санг гузошта бошад? Не! Ҳар кадом даъвои бузургӣ мекунад; ҳазанда пиндорад, ки

парранда аст ва аз осмон омада душманашро ба чангол бардошта ба осмонҳо мебарад ва аз он баландии чашмнорас раҳо мекунад ва он то замин расидан гард-гард гашта ба ҳаво меравад. Ин ҳама мисли орзуҳои наврасӣ. Лекин ҳаёт дигар; дар чунин ҳаёти талошҳо баёт гузаронидан саҳт мушқил. Ана ман: аз рӯи китоби Абрамов ҳаёти зиндагии ҳама ҳайвонҳоро медонам, лекин он бечораҳоро надидаам. Масалан, ягонтои шумо аждаҳорро дидаед?

— Аждаҳор, муаллим!

— Чӣ «аждаҳор, муаллим?»

— Шоҳи ҳайвонҳо – аждаҳори афсонавӣ! Ҳама медонанд надидаанд... Шоҳ ҳам набояд бо ҳар гадо ҳамнишин бошад...

— Ту ҳам бачча, бисёр чизҳоро мефаҳмию... Аз кучо мешӣ?

— Аз чигари шаҳр.

— Не, аслу насабатон, бобои бобои бобои бобокалони калони калонатон аз кучо омадагӣ...

— Аз рӯи нақли бобокалонам даҳан ба даҳан омадааст, ки аз осмон...

— Гуфтам, ту аз дигарон фарқ мекуӣ. Дар тахтапуштат нақши панҷаи Нақшбандӣ ҳаст? Ё сурати ягон ҳайвон?

— Ман андешаи шуморо фаҳмидам, муаллими мӯхтарам; ман намехоҳам шоҳи ҳайвонҳо будан.

— Хуб, ин бачча насибаро пеши по зад. Лекин... лекин дар ягон замон тахт бе тоҷвар намондааст. Барои тахти бахт он қадар талошҳо будааст, ки шеру паланг он қадар даррандагӣ накардаанд. Худи ҳамон ҳикояти шеру гургу рӯбоҳ бас аст, ки мисол орем. Гуфта будам-а? Гуфта будам. Такрор кардан намехоҳам. Агар баъзе беҳушҳо фаромӯш карда бошанд, ҳушдорҳо ёдрас кунанд... Балки лозим набудагист. «Ба асп нағз як қамчин!»

— Асп, муаллим!

Муаллим ором монд. Хеле хомӯш нигарист ба он шогирд. Чӣ андешаҳое аз дил гузаронд, ки айнан бо садои ӯ, вале хеле паст такрор кард: «Асп...» Синфхона чунон хомӯш буд, ки нафаси муаллим ба гӯш мерасид, вале аз оромиву соқит мондани устод шогирдон дар ҳайрат афтоданд...

«Ёфт!» фарёд зад шогирди хурдакак ҳаяҷон дар пӯшташ нагунҷида: «Ёфт! Асп – шоҳи ҳайвон! Дар тохт ягон ҳайвон баробар шуда наметавонад! Ҳатто даррандаҳо ба зарби наъли пойи ӯ тоб оварда наметавонанд. Аз рӯи нақли муаллим: вай чуфтак мезанад, лагад меандозад, мегазад, аз гардани дарранда даҳан зада, бардошта меафшонад ва дур меандозад. Дар китобҳо омадааст, ки асп ҳайвони боақл, соҳибашро аз мурдан начот дод. Пеш танку БТР-у чархболу самолёт, ҳатто ракета набуд; душманон аспсавор ҷанг мекарданд...

— Филсавор! Фил зӯртар аз асп!

— Муаллим гуфт, ки фил ақл надорад; хоболуд, гаранг, ва бисёр ифлоси қаркани фаромӯшхотир. Сӯроҳии мушро бинад, рафидаи пояш бар он пахш карда меистад аз тарс; мабод, ки муш баромада ба ғушаш дарояд. То фил рафида аз даҳони сӯроҳӣ мекӯрадад, ки ҷанг тамои мешавад. Асп обу оташро ҳам бурида мегузарад; реб медиҳад, фир мегардад, ҷароғпоя ғашта бо даст ба фарқи сари душман мекӯбад...

— Баччаҳо сухан аз «шоҳи ҳайвон» меравад, на аз ҷанговари ҳайвонҳо. Шумо фани зоологияро хуб аз худ кардаед. Аммо намедонед, ки шоҳи ҳайвонҳо кист!

— Рӯбоҳ, муаллим! Сағро фиреб медиҳад! Сағ ба думи қарқарай ӯ нигоҳ карда пешандоз мекунад; рӯбоҳ якбора ба рост ё ба чап тоб мехурад, сағ ҳоло ҳам ду ҷашм ба думи рӯбоҳ рост гузашта меравад, ҳуқвор.

— Ин дарси мо – дарси кушоду озод. Вағарна ман ба шумо ин қадар озодӣ намедодам; ҳарчанд ки мо ҳама барои озодӣ мубориза меканем. Медонед-а? Он чизе ки ҳалоқ меҳаҳад, шоҳон намеҳаҳанд. Олам пур аз рӯбоҳ. Ҳар ҷо, ки мурғ бошад, пойида-пойида меояд. Шикори онҳо бештар дар шаб барор мегирад. Бисёр ҷонвари дилнокаш, лекин баъзе қанонӣ беавақ пӯсти онро дар гарданашон бардошта мегарданд. Рӯбоҳ шоҳ шавад, ҷуин қанон ҷӣ қадар шод меафта бошанд... хушбахтона, рӯбоҳ шоҳ шуда наметавонад; зеро зебу зинати рӯбоҳ дар думаш...

— Хар, муаллим!

— Оббооо... Ақаллан шерҳанг ғӯед. Воқеан ҳам ин ҷонвар гурги даррандаро тарсонидаст бо ҳанги шеронааш мағлуб созад. Медонед-а ин афсонаро? Медонед. Шумо пухта, баччаҳо, ҳама ҷизро медонед. Харро хизмат зиёд, албатта: бисёр қор мефармоянд ӯро; қорҳое, ки... Аз иқтидораш зиёд бор мебаранд дар пушташ; ҳалачӯб мешикананд бар сараш; бисёр ҳала мекунад; қару ғазби гуруснагӣ ва ҳаставу беғара ғаштанашро аз он мегиранд; мошину поездашон, шумо ғуфтагӣ барин, ҳамин хар. Як ҷонвари бебағони заҳматқашӣ пурбардор, аммо новакт, ки ӯро ба тахти шоҳӣ бинишонанд; ҷуки ҳоқаш паст. Дар хар гуна ҳок ғел задан мегирад; рӯи ҳоқистар ҳам ғел мезанад, ғарму фаросот надорад; ҳубу ноҳубро фарқ намекунад; пӯчоқи харбузаро то ба ҳок наҷулонад, намеҳурад. Ана ҳамин ҳислаташ ба баъзе рағзорҳои одам наздик. Мо ҳам ба бодаринг намак зада меҳурем-қу!

— Мо!

— Ҷӣ мо?!

— Маймун!

— Ё шумо аз ҳад пеш рафтаед, баччаҳо, ё ман фикри аспри Таракқиғро намеғармам.

— Шумо «Зоология»-и қуҳнаро ҳондагӣ, муаллим. Олимони ҳу-
дамон «Зоология»-и нав бароварданд. Ҳайвонҳое ки дар музофоти

мо нестанд, кирои дар китоб чой додан надорад, мегӯянд, бигузор дар ҷангалҳои Ҷануб ҳар навъе хоҳанд зиндагӣ бикунанд...

— Ин ҳел не, баччаҳо. Ҳамин маймуни бадшакл бобою бибии ману шумо. Дар кадом гӯшаи олам бошад, ниёғони мо. Камтар ҳуш дорад. Ба баъзе чизҳо сарфаҳм меравад. Масалан мисли одам дупо гашта метавонад; чашму абрӯяш сиёҳ, биниаш ба бинии пучуқҳо монанд, дастпӯшаки чармӣ пӯшида мегардад, баданашро хорида метавонад. Ба фалокат дучор шавад, огоҳ карда метавонад; чунон дод мезанад, ки беша меларзад. Омӯзанд, самолёт ҳам ҳай мекунанд. Худатон дар сиркҳо дидед, ҷӣ корҳо мекунанд. Бисёр хислатҳои одамро доранд...

— Одам, муаллим!

— Одам... одам... одам... Аз дасти одам ҳар кор меояд. Зеро мичози ӯ ба мичози ҳама ҳайвонҳо монанд. Ҳайвон доништа – на доништа кореро анҷом диҳад, ё аз тарс ё барои хифзу ҳимояи ҳеш амалеро ба ҷо орад, масалан хирс...

— Хирс, муаллим!!!»

— Андак... Аввал одамро тамом бикунем. Хирс ҳам чун маймун одамвор ба ду пой мегардад; гӯшти ҳам мегирад бо одам, лекин одам не-дия... Одамаш тамоман чизи дигар: дар як лаҳза, ҳатто дар як мичазанӣ метавонад ҳайвон шавад, дарранда, котил, сӯзанда гардад, ки ба кирдору гуфтораш ақли ягон ҳайвон намерасад; ба гуфтораш забони ягон ҷондор нагардад. Насиҳати ман ба шумо ҳамин, ки бо одам шӯҳӣ накунед, гапатоноро доништа занед; гапашро нагардонед, пеши роҳашро буррида нагузаред, эрод нагиред, ба иззати нафсаш нарасед, камбудиашро ба рӯяш нагуёед, ба кори сарвариат хурдагирӣ накунед; ҳатто «бурутат қач»; қораш хато бошад ҳам, «дуруст» гӯед; чунки зиндагии мо худ хато; андаке саҳв шудааст ба сохтани одам; зеро то ҳол маълум нест, ки Одам чигуна пайдо шудааст: маймун зойидааст ўро; аз ҳок сохтаанд ўро; ё меҳнат ба чунин сураи овардааст ўро? Агар чунин таҳмин рост аст, дар ибтидо ҳайвон будааст одам. Ин чизро дар симо, рафтору кирдор, амалиёт ва ҳайвонхӯриҳои инсон мушоҳида кардан имкон дорад. Инсон ҳама гуна ҷондорро меҳӯрад. Агар мо нахӯрем, дар дигар кишварҳои дур, ки ҳоло ҳам лучу бараҳна мегарданд, кирму чирмро меҳуранд, аз диданаш дили мо беҳузур мегардад. Хуло-са, одам метавонад одам ҳама гуна ҳайвонро ром бикунанд, нест бикунанд; хӯрад ва... дигаргуна истифода барад. Одаму ҳайвон ду лашкари ноошноӣ, ки аз якдигар тарсанд, бим кунанд, дарафтанд, кушанду хуранд; чунин кор дар ҳолатҳои зарурӣ ва мачбури. Оммо одам, ки донотар аст ва ақлаш ребу фиребро мегирад, дар ҳар ҳолат – дар шодиву ғам ҳам ҳайвонро кушта истифода мебарад; аз ягон чиз намегардад одам; ҳуни ҳайвон боиси шодмонии ӯ мегардад. Ҳамин чизро ҳайвонҳо дарку эҳсос кардаанд ва баробари дидани сояи ӯ маегурезанд, паси ҳафт ағба мешаванд: «Афти ин

хавонро набинам!» Дидед, хайвонҳо одамро хайвон меноманд, мо ҳам ҷонваронро хайвон меномем... Хулоса, аз дасти инсон ҳар кор меояд; ӯ доништа ва бо мақсад ҳар корро бачо меорад; зеро ӯ мисли хавон беақли беақл нест, балки хайвони калони боақл аст. Ҳама гуна хайвонро ба кор андохта метавонад... Шумо чандон хурд нестед; китоб нахонед ҳам, филмҳои камонбадастонро мебинед; наштамандонро мебинед; дузду роҳзанҳоро мебинед... О, онҳо аз хайвон батар, аз дарранда бераҳмтар, аз гургу шеру шерпаланг гӯштхӯртар... Охир, одам, ки хайвон хӯрд, чӣ ҷойи сухан?!

— Одам, муаллим!

— Чӣ «одам, муаллим!?»

— Одам – шоҳи хайвон!

— Зинда бод шоҳи хайвон!

17.05.08.

РАИС

Аҳволи колхози «Чорбоғ» ҳамаро ба ташвиш оварда буд. Дар бюрои райком масъала гузоштанд, ки раиси ин колхозро аз кор озод карда, ба чояш ягон одами ботаҷрибаю чашмикордонро гузоранд... Мустафо Ҳасановро ба вазифаи раисии колхози «Чорбоғ» тавсия карданд. Мардуми колхози овозадори ӯ шӯру ғавғо бардошта, ба райком омаданд, ки сари колхозашонро набурранд. Аммо худи Мустафо гуфт, ки вазият ҳамин чизро талаб дорад, партия фармояд, меравад.

Ба рафтан рафт, аммо, чунон ки дар афсонаҳо мегӯянд; се шабу се рӯз сар ба каф гирифта фикру хаёл кард. Ӯ аз чӣ сар кардани корро надонист. Мол нест, молхона нест, трактори соз нест, қувваи корӣ кам, ёр нест, мададгор нест. Номии колхоз ҳафт, худи колхоз нест. Баъди андешаҳои зиёд ӯ корро чунон сар кард, ки ҳамаро дар хайрат гузошт. Сафедорҳои баланди боғи Калонро аз як сар буррид. Дар он тарафи сой молхона пӯшонд. Аз ҳафт то ҳафтодсола ҳамаро ба кор андохт. Хайрон буданд, ки мол несту ин раиси «бекалла» молхонаро чӣ кор кунад. Ӯ аз банк қарз гирифт, молдоронро андоз кард ва забонхат дод, ки баъди панҷ сол молатонро гашта мегиред. Аввал касе мол надод. Баъд баъзеҳо розӣ шуда, яктогӣ буз доданд, сони гӯсфанд ҳам омад. Чӯпон таъйин кард. Баъд аз пайи кори дигар шуд. Ягона говеро, ки дар хонааш дошт, овард. Колхозии «Сарсабз» коху пахолу беда ёрӣ кард, ба нархи арзон ба колхозии «Чорбоғ» чанд гов фурӯхт. Гӯё фермаи «шир» ҳам ташкил шуд... Баъд ӯ аз пайи беҳтар кардани кори механизастия афтод. Як трактору як мошини кӯхнаро ба устохонаи колхоз оварда партофт, то таъмир кунанд, дигарашро ба селхозтехника бурд, хоҳиш кард, ки кишт сар нашуда, соз карда диҳанд. Сипас пеши котиби райком даромада, чӣ гуфту чӣ монд, ки як моҳ ғайб зад. Ӯ назди касе рафт, ки ба ҳар коре дасту қудрат дошт ва аз даврони дар Институти кашоварзӣ хонданашон дӯсту ошно буд. Он кас одате дошт, ки барои беҳбудии хочагиҳои колхозӣ на танҳо мошинаҳо, балки ҷон дареғ намедошт. Яъне, раис ба Совети Вазирони республика рафт. Вале дар район ҳаматон карданд, ки ӯ аз чунин аҳвол тарсида гурехт. Ӯро на дар колхоз ёфтанд ва на дар хонааш. Баъди як моҳ ба номи парторгии колхоз, ки роҳбариро ба ӯ супорида рафта буд, телеграмма омад,

ки дар стансияи Самарқанд аз поезд мошину тракторхоро кабул кунанд. То мошин ёфта рафтанд, ки дер шуд. Магар ин ҳолро раис медонистааст, ки пешакӣ бо самолёт омада, мошину тракторхоро фароварда нигарони расидани онҳо шудааст.

«...Котиб чӣ мегуфта бошад? Дар мо райком хаст, хурду калон хаст, ту чӣ худсарӣ кардӣ, намегуфта бошад? Ҳар чӣ бодо бод!... Ман ба ӯ фақат «баъзе корҳо хаст», гуфта будам...»

Қитъаҳои фароҳ-фароҳи замини барфпӯш, ки ба назар гирд гашта-гирд гашта, қафо мерафтанд, торафт тангтар шуда, ба домани кӯҳ мечаспиданд. Фароҳно ба тангно бадал мешуд. Раис Мустафо дар сари роҳи калон аз ронанда хоҳиш кард, ки мошинро боздорад. Ҳоло ки ӯ аз хонаи падар нақӯчида ва аз колхозӣ, ба қавли мардуми район, миллионераш дил нақанда буд, аз мошин фаромада, ду даст ба кисаи палто, бо даштроҳаи пурбарф сӯйи деҳа раҳсипор шуд. Ӯ ҳама умр чунин: бо дили пур, вале дасти холӣ гардад. Касоне, ки надонанд, чоҳу ҷалоли ӯро афсонавӣ пиндоранд, онон. ки донанд, «наход хонаи раиси номдор чунин бошад?» — гӯянд. Ба қавли «одамони кӯҳна», бӯрӣ ҳам надорад... Шояд раиси нав бо мошини боркаш ба назди ҳавлиаш рафтано раво надида, ҳоло дашти барфпӯшро пиёда қадам занад, ё барои аз лавҳи хотир гузаронидани манзараҳои кӯҳнаи ин майдон: ботлок, найзор, чимзор ва ҳатто санглох оҳиста равад. Ҳеҷ кас гумон надорад, ки он дарёвот, он селрав ва он манзара, ки як умр зери обхезҳои Зарафшон буд, имрӯз колхозии «Сарсабз» ном гирад.

Раис Ҳасанов аз ҳамин хусус андеша дорад. «Обшикан созем» гуфта, чандин дасту пою миёнҳо шикастанд. «Замини нав кушоем» гуфта, сари чандин булдозеру тракторро хӯрданд. Мустафо Ҳасанов аз ҳамааш бохабар аст. Ва ҳоло аз ин барфистон убур карда, ҳама саҳтихоро паси сар гузошта, ба хонааш равад ва чун ҷаҳор девору як палосро бинад, фаҳмад, ки ҳоло ҳам аз худ нарафтааст. Вале чун дасти хушк дарро кушояд, ба ҷашми ҷори фарзандонаш чӣ ҷавоб диҳад? Не, ҷашми онҳо ҷор нест. Одат кардаанд. Ҳама ҷиз дар магазини деҳа хаст; лозим шавад, рафта оранд. Вай ба магазинӣ фармуда буд: «Ба мардумоне, ки ба ҷашми давлат ҳок задан хоҳанд, фирефта машав. Онҳо равған супорида, қолию рӯймоли шол гирем гуфта, бидонҳои равғани магазинро харанду боз ба давлат супоранд: фирефта нашав, бачча. Дар ин ҷо ҳама ҷиз ҳадду ҳисоб дорад».

Оғтоби зимистон аз сари силсилакӯҳи самти ҷануб ба ин барфистон шӯъла пошад, вале зӯраш нарасад, ки онро об гардонад. Фақат гармиаш аз палтои сиёҳ гузашта, ба тахтапушти раис таъсир кард. Вай гарданпечи зери манаҳ маҳкам кардаашро кушод ва тугмаҳои палторо раҳо кард ва телпаки ҷаъдмӯяшро аз сари абрӯ ба пушти сар тела дод. Андаке пеш, ки аз ҳаяҷон ё хунукӣ рангаш сап-сафед қанда буд, ҳоло ба рӯяш сурхӣ давид. Даштро тамошо

карда мерафт, заррезаҳои рӯи барф чашмро рабуданд. Хаври порухои чо-чо рехтаи даруни ангор боло шуд. Дашт хомӯш ва бекас буд. Агар аз дурихо рӯбоҳе гузарад, ба чашм расад. Фақат як зоғи сиёҳ аз ҷониби боғоти колхоз парвоз карда, омада ба сари тӯдаи поруе нишаст. Дигар ягон чизи диккатрабо, ки набуд, ӯ ба ҳамон зоғи бадодат нигоҳ карда-нигоҳ карда, рафт. Палтояш вазнинӣ кард, як китф заду боз рафтан гирифт.

Вай ба деҳа расид. Гӯё ки хама омадани ӯро нигарон бошанд, зери айвони чойхона, дари магазин, истгоҳ ва назди сартарошхона меистоданд. Раис аввал бо чанд нафар оғӯшкаш вохӯрдӣ кард, баъд дид, ки дер мешавад, саридастӣ вохӯрд ва гузаро шуда рафт. Хама ҳайрон: чаро раис ин роҳи тӯлониро пиёда паймуд.

Ӯ дарвозаи ҳавлашро охиста кушод. Бо вучуди он Чорчашм пай бурд. Гӯш сих карда, дартоз аз зери айвон ба таги дарвозахона омад ва худро пеши пой раис андохта, ғирингос задан гирифт. «Ту читу, Чорчашм?» — гӯён сари ду по нишаст ва сару гардани сагро дастмол кард. Чорчашм ҳаловат бурда, ғел зад ва дасту пояшро боло кард, «Хез акнун!». Аз овози ӯ ва иринчоси Чорчашм кӯдакон бохабар шуда, дари хонаро кушода, пой лучу сари луч ба пешвози падар тохтанд. «О-о, дарро пӯш!» — садои модарашон омад. Вале баъдтар худӣ ӯ низ баромада, раисро дид ва дуру дароз ба ӯ нигоҳ кард: «Ин чӣ гап, ин чӣ рӯз?» — мекурсид нигоҳи ӯ, вале раис бугзи дар гулӯяш печидаро кӯшиш кард, ки фуру барад. «Канӣ-канӣ, шерҳо!» — гӯён кӯдакони ба худаш часпидаро ҷудо карда, меҳрубона сӯи хона тела дод.

— Нарасед, дадеш аз мардикорӣ омаданд, монда шудагӣ,— нешханд зад ӯ. Баччаҳо ба ҳарфи модар гӯш дода, ба хона даромаданд, вале раис гап назад. «Таги кӯрпаи гарми ягонтааш хобат бурда монд, ки гумчӯй шуда омаданд». Ба пурсида омадани коргарони район ишора кард ӯ. Раис ба ҷунин гуфтори зан тоқат карда натавониста, теғ кашида нигарист, баъд ба хона даромад. «Ба як подачӣ мерасидам, сад бор беҳтар буд»,— шеван кард занак.

— Дилат кашад, баро, рас,— ба гап омад раис ва пой ба сандалӣ даровардаашро бозпас кашид.— Ту мана «раис» гуфта нарасида будӣ-ку! Нав аз ҷанг баргашта будам, дар тан як шинел доштам. Ту доим ба ман ана ҳамон хел нигар. Гумон кун, ки ман аскар, имрӯз ҳастам, пагоҳ нестам.

— Он вақт ду пою ду гӯш доштӣ, ҳолӣ ҳаждаҳ пою ҳаждаҳ гӯш...

Аз ҷунин шумори зан раис сахт ҳайрон шуд, ки ҳеҷ гоҳ ингуна сард пешвозаш нагирифта буд. «Зан мардум намекоҳад, ки шавҳар аз пахлӯяш дур шавад. Гумон кунад, ки шӯ хонаю дари дигар дорад. Агар ту донӣ, ки дар колхозӣ кӯхпора аҳвол чӣ гуна аст... Каме сабр мекардӣ, хамаашро мегуфтам»,— аз дил гузаронд раис ва ҳаёлаш ба рӯди Муғ рафт, ки он деҳаи навободро ба ду

кисмат чудо карда гузарад. Баъд тасаввур кард, ки дар ду соҳили камбари ин рӯд тракторҳо чӣ садо диҳанд.

Ӯ буду шуди гапро ба зан фаҳмонд. Баъд гӯё ки мӯҳлати сафар тамои шуда бошад, бирафт. Аввал ба район даромада, мошини тракторҳои ба назди ёру ошноҳо барои таъмир гузоштаро хабар гирифт ва сипас таноби роҳи «Чорбоғ»-ро кашид. Ба ин ҷо муаллимони зану фарзандон ба ҷою манзил гузошта, мучаррадҳо барин меомаданд, вале ҳеҷ кас надидааст, ки раис мучаррад шуда омада бошад. Э-э-э, ҳоло гап зиёд; пеш аз ин колхоз раис дошт. Ӯ гумон дорад, ки бе ҳеҷ гуноҳ ӯро аз кор озод карда, дар қатори колхозчиҳо гузоштанд. Ва ӯ ба каси дигар кордор нест; раиси навро бад бинед. «Агар ин мардак набуд, каси дигар ғайрат надошт, ки ба ин колхозӣ кӯҳпора биёяд» гӯяд. Агар ҳамин зиддиятро занак медонист, намегузошт, ки Мустафо Ҳасанов аз кунчи сандалиии гарм хезад...

...Яку якбора Чорбоғ чунон серғавго ва чунон сермағал шуд, ки гумон мерафт користон аст. Садои рӯди Муғ ҳеҷ шуд. Гӯё ин корро раис махсус кард, ки Чорбоғро як бор ларзонда монад: ӯ ҳама трактору мошинҳои кӯҳнаро соз кунонда овард ва дар сафи мошини тракторҳои нав гузошта, якбора ба кор даровард. Онҳое, ки аз ин кор огоҳ буданд, коил шуданд, онҳое, ки хабар надоштанд, тасиданд. «Ин раис девона шудааст, бачча барин бозӣ кунад»,— гуфтанд.

Вақти дар колхозӣ «Сарсабз» шудгор кардани замин расид, вале ҳоло дар «Чорбоғ» барф — кӯрпаи деҳқон. Заминҳо шаб яхча баста, рӯзона об кушода, лой шаванд. Раис ғам хӯрад, ки вақт равад, кишт карда нашавад...

Моторҳо баробар хомӯш шуданд. Акси овозашон садои тир барин кӯҳ ба кӯҳ акс андохта, хомӯш шуда рафт. Гӯё боз рӯдаки Муғ ҳама чизро фурӯ бурд ва болотар садо кард. Вай аз барфобаҳо бузургтар мешуд. Рӯз то рӯз шӯҳ ва тираи гилолуд мегашт.

Дар ин миён чанд бор дар райком маҷлис шуд, раис иштирок карда натавонист, ба ҷояш парторги колхоз Ҳакназар рафт. Худи раис ба ӯ бовар карда, мӯҳри колхозро дода буд, ки ту одами таҳҷой ҳастӣ ва феълӣ атвори ҳар касро донӣ. Раис колхозро дар мӯҳр ё дар идораи пурдабдаба намедонист, инҳо асбобҳои коргузорианд, мегуфт. Ва баъзеҳо миш-миш карда, ӯро «бепарвофалак», «хӯчабеғам» ҳам гуфтанд. Вай, ки мусофир барин дар як хоначаи паҳлӯи хонаи муаллимони зиндагӣ дошт. Ҳоло вақти киштукор, ҳамроҳи тракторчиён дашт ба дашт пушта ба пушта гардад. Мисли агрономи таҷрибаомӯзе буд, ки барои кори илмиаш обу хоки ин ҷоро меомӯхт. Ӯ ҳамроҳи тракторчиён хӯроки пешин хӯрд, баъд болои тахтасанги сиёҳ, ки ҳоло ҳам аз сардии замин офтоб гармаш накардааст, нишаст, ба тракторҳои пуриктидор нигарист ва болотар, ҷое ки трактор баромада натавонад «Бо-о,

парч!» гуфта, ба югу гардани говҳо говрона задани чуфтгаронро дид. Мукоиса кард ва ба дил гуфт, ки аппарате лозим, ки ин манзараро ба навор бардорад. Вай дар сари санг нав ҷои боб ёфта, андеша дошт ва нақшаҳои ояндаи ин замини ноҳамворро мекашид, ки дар роҳи деҳа савораеро дид. Савора ҷониби онҳо омад. Ӯ наздик шуда, рӯи сой аз асп фурумад ва ҳарчанд аспакӣ омадан мушқил набуд, аспро дар буттаи гулхор баста, худ назди раис омад. «Монда набошед!» — гуфт ӯ ва расонд, ки котиби райком ӯро ба идорааш даъват кардааст.

— Худат нарафти? — ба парторг рӯй овард ӯ.

— Рафтам, лекин худӣ шумо лозим будаед.

— Ҳамин рӯз?

— Инашро нагуфтанд...

Раис ҳаёл карда монд. Он қадар фазо соф, осмон бегубор ва ҳаво форами дилкаш буд, ки раис нахост аз тори тахтасанг, ки табиат барояш ин маснадро бахшида буд, бархезад. Вале қуввае ӯро бардошт. Вай гарм шуд. Ҳоло ки телпакро аз сар нагирифта буд, баргирифт, ба мӯи сараш панча зада, пушт бурд ва мисле ки уқобе ба рӯи киштгоҳ давр мегашта бошад, чашмон ба адиру пуштаҳо гирд гардонд, ҳама корро мувофиқи таъ дид, ки боз ҳамон саволашро тақрор кард:

— Имрӯз ё пагоҳ?

— Инашро нагуфтанд.

— Имрӯз дер шуд,— кӯтоҳ гуфт ӯ ва нимрӯя гашта, аз рӯи тахтасанг ба замин гузашт ва телпак дар дасти чап алвонҷ дода, вазнин-вазнин қадам андохта, сӯйи деҳ равон шуд. «Майдон ин ҷост, далерӣ дар ин ҷо шоиста аст»,— аз дил гузаронд ва андаке вазнашро пеш андохта, бо нӯги пой қадам монд. Болотар рафт ӯ, ба назар як қувваи афсонавӣ аз зери кашҳои ӯ бардошта, «баландтар, баландтар баро»,— гӯён ӯро ба сӯи қуллаҳо ҳидоят кунад, вале ӯ баргашта ба пас нигарад: «Ҳақназар набояд қафо монад». Ҳақназар аз паси раис рафта нафасаш танг шуд, дамаш гашт. Бозистода, бо баҳонаи тамошои фазои кушод дам рост кард. Дар ҳақиқат фазо кушод ва осмон он қадар равшан, ки қабуд тобад. Тарафи ғарбии он ба тори Самарқанди бостонӣ ҳам хӯрад ва се тарафи дигар ба болои кӯҳҳои баланд сарпӯш аст. Ҷое ки тракторҳо наъра кашида, шудгор мекунанд, чандон фарох нест: домонашро рӯди Муг шӯяд, фарқашро барфи сафед пушад. Он қадар сафед ва равшан, ки касро дар ҳайрат гузорад. Офтоб бегубор, осмон оинаи бо латтаи намнок тоза кардари монад, барф ҳам мисли чурғоти карт. Фақат бод аз рӯи ин барфҳо сардбод орад, ки ба тани арақкарда аввал гуворо расад ҳам, оқибати хуб надорад, ё сарро ба дард орад ва ё миёну дасту поро. Ба ҳар ҳол, ҳавои кушод ва меҳнат ҳамаро бартараф кунад.

«Ваҳ! Ин қадар баланд рафтааст», чашм аз фазои осмон гирифта, ба поинтари барфи сафед дӯхта, гуфт Ҳақназар. Он ҷо трактори Карим ёна-ёна мерафт ва дили касро ба воҳима меандоخت. Вай қариб, ки ҷойҳои оғардзадаи ҷуфтгаронро шудгор мекард ва ҷаҳд дошт, ки заминҳои ноқорамо қорам кунад.

— Он ҷавон бебок будааст,— пас аз хеле фурсат гапи парторгро ҷавоб гардонд раис ва андаке истода аз Ҳақназар пурсид: — Пештар ин хел кор намекард?

— Кор мекард... лекин ин хел не, раис.

— Суруд меҳонд?

— Нашунидаам.

— Маълум ки аъзоятро хуб намедонистай...

Чаҳор трактор: ду наву ду кӯҳна баробар кор мекарданд. Дандонаҳои ғӯлодии тасмачархҳо заминро газида-газида, танксифат пеш меҳазиданд, позаҳо замини мулоими баҳорино бо маром ба паҳлӯ меҳобонданд. Болотар позаҳои нӯги омочҳо гӯё бадани заминро нохун мекашиданд. «Нав гуфта, аз баҳри кӯҳна баромадан хуб набудааст. Ҳар кӯҳна навие доштааст ва ҳар нав кӯҳнагие»,— дуру дароз чашм аз ин манзара нақанда, гуфт раис. Ҳақназар ба раис нигаристу нуктаи нигоҳи ӯро пайдо кардан хост, ки ба ҷӣ ин қадар гирифтор шудааст. Ё дар бораи чизе фикр кунад, ё табияташ ҳамин хел аст. Ҳоло ӯро хуб надонад, лекин дар борааш бисёр шундааст. Як ноҳияи хурд, қариб ҳама якдигарро шиносанд, вале кию ҷӣ будани ӯро надонанд. Ин чизи мушқил. Донистани ботини инсон қори сахл нест. Агар осон буд, кас ёри мувофиқ меёфт, бо кӣ шиштау хестанро медонист, игвогарӣ, дасисабозӣ, худширинкунӣ, рафиқфурӯшӣ набуд. Қасду қасос, бугзу кина набуд; он чиз буд, ки абадуддаҳ дар орзуяш ҳастанд. Ва боз, агар дили одамиро мисли ойинаи ҷаҳоннамо аз ҷашмаш меҳонданд, ҳочати аз дӯзаҳу аъроф барин калимаҳо тарсидан набуд... Пас? Пас илми одамшиносӣ лозим, ки беҳабаронро аз кирдорҳои хубу нохуб огоҳ кунад.

Раис дар қабинаи мошин нишаста, раҳораҳ ҳаёл кунад ва ба сабзаҳои навхез, ки аз хок сӯзансурат неш кашидаанд, ба бодомҳои шукуфон, ба навдаҳои тари дарахтон, ки мисли наварӯс ботароват гаштаанд, назар давонда, фараҳ ёбад. Китфонаш боло шаванд; қабина тангӣ кунад. Ронанда Баҳром шишаи дари тарафи худро фурувардааст, аз хомӯш рафтани раис дилаш ба танг омада, дар ҷаҳор-панҷ километр як бор гулӯ равшан карда монад.

— А, раис?

— Ҷӣ?

— Табиат зинда шавад.

— Ҳа,— ба файласуфона ҳаёл кардани ронанда ҳайрон монда, чизе пурсидани шуд, вале худдорӣ кард.

Мошин ба роҳи васеи мумфарш баромада, мисли аспи белачом суръат гирифт.

— Мардуми «Чорбоғ» ҳама файласуфанд? — суол кард раис, то ронанда андаке чилави «аспаш»-ро кашад. Вале Баҳром ба маънои савол сарфаҳм нарафт, ки пой аз газ гирифта, чашм ба рӯи раис дӯхт:

— Яъне, чӣ хел?

— Ҳама пурдонанд?

— Не, раис, ман гапи аввалаи шуморо нафаҳмидам, вале донам, ки онҳо маҳмаддоно ва кунҷкованд. Магар файласуфи гуфтаатон ҳамин хел?..

Раис хандид ва боз Баҳромро ҳайрон гардонд, ки ин одам ҳам механдидааст.

— Ҳа, раис, кишлоқи моя нависандеш бисёр,— кушода шуд ӯ ва аз гапи ёфтааш хурсанд гашт.

Ӯ мошинро рӯ ба рӯи идораи райком боздошт ва ба раис ни-гарист, то чӣ фармояд, вале раис чизе нагуфта рафт. То ин вақт табиати тару тоза ва гапҳои Баҳром ҳаёли ӯро аз ҳама чиз дур карда буд, баробари ба дари райком ҳозир шудан боз ҳамон ҳаёлҳои сари кишт ба сараш омад: «Чӣ гап бошад?»...

Баҳроми шофёр мошинро хеле боэҳтиёт ва ҳамвор меронд, то раис бедор нашавад. Вай намедонист, ки дар кабинети райком чӣ гапҳои шуд, ки раис дам гирад, хоб равад...

Раис аз мошин фурумада, ба асп савор шуд, дар идора кор надоштааст, ки сари аспро ба дараи Себак гардонд. Имрӯз ҳаво гармтар буд ва фазо равшан. Вале ба назараш расид, ки чизе барқасд гоҳ-гоҳ пеши офтобро гирад. Ӯ қад-қади рӯди Муг рафт, баъд чилави аспро ба Себак гардонда, хушнудона чизеро гулӯйӣ зам-зама кард. Чашмаш ба каргасе афтид, ки дар фазои Себак давр гашта, ба назар гоҳ-гоҳ боли кушодашро ба барфи қулла расонда мегирифт. Каргас пар намезад, вале давр мегашт. Паст фурумад, баланд баромад. «Баробари почакаш ба ин ҷо расидан ба нест кардани боғоти колхоз сар кард. Сафедор намонд»,— чунин буд мазмуни мактуби якум. «Молу ҳол ва коҳу бедаи колхозчиёни номдори Чорбоғро қашида гирифт». «Даҳ ангушташ дар дахонаш ин раиса, тухмӣ гуфта, дону дунӣ халкро рӯфт...»

Аспи раис боло рафт, пеши назар қулла кушода шуда, поён лағбид, то чуфтгоҳ фурумад. Ва ӯ чуфти барзаговҳоро дид, ки ҷо-ҷо қарор истода буданд. Пешашон чуфтгарон набуданд. Вай гумон кард, ки барзаговҳо ба замини мулоим дасту по фуру дода, дармондаанд ва гашта натавонанд. Поёнтар аз он, ки лаби ҷари сурх трактори Карим ёна-ёна рафта шудгор мекард, ҳоло намена-

муд ва садои ягон трактор ҳам намеомад. Ў лачоми аспро кашида боздошт ва бодикқат гӯш андохт. Садое наомад. Ва яку якбора садоҳе боло шуданд, ки вақти тобути майитро аз замин бардошта, сӯйи қабристон роҳи шудан охири бор хешу табор фарёди ҷонсӯз зананд. Раис бар зин шах шуд. Ва баъд ба худ омада, аз асп фуромада, онро ба хорбуттаи канори роҳ баст ва бо пайраха болотар рафт.

Љуфтгарон ба пешвози ў дастак¹ бардошта омаданд. Вай рӯйи роҳ шах шуда монд. Ва дастак болои сараш омада бошад ҳам, канор нашуд. «Ин кист? Чӣ шуд?» — гуфта ҳам натавонист. Касе аз ҷуфтгарон пеш гузашта, раисро ба канори роҳ тела дод ва дастакро аз пеши чашми ў гузаронида бурданд. Касеро болои дастак гузошта, ба чома рӯяшро пӯшида буданд. Раис аз дунболи дастак нигоҳ карда истод. Онҳо паси теппа ҳам хӯрданд.

Ў танҳо монд. Ончунон, ки дар кино бошад, як садо омад ва баъд «хув-хув-хув!» — дар кӯҳҳо танин андохт. Раисро хушёр кард ин овоз: «Хув-хув-хув! Хӯ-ӯ! Ва-ва-ва! Ува-ува!» Садоҳо зиёд шуданд, чун афсона. Гӯё ҷону ҷонварҳои зиёде дар ин дараи махуф ўро ихота карда буданд. Садои пурдаҳшати шағол, гурбаи ваҳшӣ ва гург омад. Ба бадани раис мурғак давид ва якбора ларзида рафт, гӯё аз хоби пурдаҳшат тарсида бедор шуд.

— Ба муродат расидӣ? — аз пас садое омад. Ў ба гӯшҳояш бовар накард. Ба сӯи овоз рӯй наоварда, диққат дод, ки садо тақрор шавад ё на?

— О, нахс, ба муродат расидӣ?

Ин дафъа ў бовар кард, ки ин овози одамист. Бо вучуди он рӯй нагардонд ва як хавферо ҳис карда, баданаш ларзид.

— Туя кӣ гуфт, ки ин ҷо биёй?

Ин дафъа раис ҷониби овоз рӯй овард. Рӯ ба рӯяш одами сиёҳи девсуратро дид, ба ҳайкали ғазаб табдил ёфта буд. Раис харосид.

— Туя кӣ гуфт, ки ин ҷо биёй? Кӣ гуфт?

— Магар ман ихтиёрий омадам?

— Ту намедонистӣ, ки ман ин ҷо ҳастам?!

— Медонистам, — каме ба худ омада, гуфт раис. — Медонистам, ки ту бо ҳамин ақлу тамиз ин ҷо раис будӣ... Зиндагиат бад набуд...

— Ту намеомадӣ, боз...

— Агар ман набошам, туро боз раис...

— Ага не? — дид, ки раис гапи ўро бурид, ў низ сухани раисро қайчӣ зад.

1. Дар кӯхистон аз ҷӯби дарахт тобут сохта, мурдари аз роҳи дур меоранд, ҳамон тобут «дастак» ном дорад.

— Ин хел бошад, ба хоотири ту ман меравам.

— Не-е... Акнун ту ҳамту рафта натавонӣ. Ту бояд барои мурдаи Карим ҷавоб диҳӣ.

— Чӣ, ўро ман куштам?

— Ага не?... Ту намебудӣ, ҳеҷ кас ҷуръат надошт, ки ба ин баландӣ трактор барорад.

Каргас ҳоло ҳам дар фазои дара чарх мезаду давр. Вай гӯё бо болҳои тезаш фазоро харошидани мешуд, то руҳи ойинаи шаффофро канад. Раис болотар рафт, то сари қулла баромада, каргасро «кишк!» гӯяд. Вале ў рафта барзаговхоро аз зери юғ озод кард ва лаби ҷаре омад, ки ба вазни трактори Карим тоб наоварда, канда шудааст. Аз ин ҷо то ба зер ғел гаштани трактор маълум не, вале ҳоло дар поён кабинаи пачакаш якпахлӯ меҳобид. Ў аз сари ҷар ба трактор нигаристу бод чунин садохоро ба гӯшаш расониданд: «Боғотро қир кардӣ, молу ҳоли мардумро кашида гирифтӣ, Каримро куштӣ, боз чӣ хоҳӣ? Акнун мисли лошахӯр лаби ҷар истода, маслуҳеро интизор шавӣ?»

Ў ба ин суҳанон ҷавоб надод, зеро ин гапҳо барояш нав набуданд. Аз қисмат, тақдир, ҳаводис ва тасодуфоти рӯзгор фикр кард. Ҳатто дар гумонаш ҳам набуд, ки дар ин дараи бекас ҷуз даррандағони ваҳшӣ ҷинси башар ба ҳам бадӣ мекарда бошад. Ва ин фикр аз сари ў дур нашуда, дар пахлӯи ҷап сояи дарозашро дид ва беихтиёр боз сараш ҷап гашт, ки дар тахтапушти соя сояи ду дасти ёзидаро дид ва якбора худро як қадам пахлӯ гирифта, барқсуръат ба пас гашт. «Раис» панҷаҳояшро ҷанголи гиро карда ва аз ноомади қор дандонҳо газ-газ ва ҷашмон косаи ғазаб сӯи ў ҳамлавар буд.

— Магар барои молу пули дунё одам одамро кушад? — ба сулҳу салоҳ даъват кардани шуд Ҳасанов.

— Хун ба хун,— нофаҳмӣ дошт раиси собик.

— Ту хунро аз ман талаб накун, ўро ман накуштаам.

— Кӣ кушт? Ту намеомадӣ, ў намеруд.

— Аҷал одамони неку бебоқро барад. Масалан, ту барин ноқасон дар он дунё ҳам лозим не.

— Кӣ нокас?! Боз ту забондарозӣ дорӣ, а? Забонатро аз пушти сарат накашам, одам набошам.

Вай боз ҷаҳл гирифт. Дастони ў дар ҳаво буданд, ангуштонаш фишор хӯрданд. Ба назараш, ки Ҳасанов миёни панҷааш бошад, дандон ба дандон монда фишурд. Дандонҳояш фишор хӯрда, дард ёфт магар, ки девонавор сӯйи ў ҳучум овард. Вале раис наҷубид. Чун кӯхпора рӯ ба рӯяш истод. Марди рӯинтан будани ўро пай бурд, ки мижа зада, хушёр шуд ва суҳанони ўро ба худаш бозпас гуфт:

— Ҳа-а, аҷал барои одамони бад наояд.

— Ту чӣ хоҳӣ, девона?

— Хун...

— Овора нашав, ман кайҳо хун рехтаам,— ўро андаке масхара дошта, гуфт Ҳасанов.

— Не-е, ман хуни ту шумқадамро нарезам, аз камари Мулло Исрофил набошам,— боз ба ғазаб омад ӯ ва ҳам шуда, аз соқи мӯзаи «раисиаш» корди калони бағилофро кашида баровард.

— Ҳм-м...— овора нашав гуфтагӣ барин садои гулӯйӣ баровард Ҳасанов ва ба хаёлаш омад, ки муборизаи некию бадӣ равад ва дар ҳар чой ки некист, бадӣ мисли соя гардад. Ў дид, ки мардак аз таҳдид намононад, маломат кард:

— Ту тавонӣ бо ин тегат боз ягон барзаговро кушта, бихӯрӣ, вале ба одамкушӣ ғайратат нарасад!

— Чӣ-й? Чӣ гуфти?

— Бо ин тегат баргазов бихӯр, гуфтам.

— Ту, як омадаи ноошно, маро масхара ҳам кунӣ? — дов кашида пеш омад ӯ. Ҳасанов, ки лаҳза ба лаҳза аз рӯи эҳтиёт пас-пас мерафт, яке гӯшаи чашмаш ба говронае афтид, ки сари замини шудгор рост зада буданд. Вай канори рост барҷаҳид ва говронаро кашида гирифт, мадори дил шуд.

— Ман талоши нафс надорам, ман некии одамонро хоҳам,— говронаро ба ҳаво алвонч дода гуфт Ҳасанов.

— Ҳамту? — андак сусти гашта ва корди дасташро паст фаро-варда, нобоварона пурсид ӯ.

— Ҳамту,— говрона ба замин зад раис.

Баъд мардаки кордбадаст боло-боло рафта гирифт ва ягон даҳ кадам аз раис дур шуда, гуфт: — Кучо дидаӣ, ки чӯб кори тег кунад?

— Кучо дидаӣ, ки рӯбоҳ кори шер кунад?

Ў бори дигар кордашро ба нури офтоб чило дода, коҳ-коҳ хандид. Хандаи ӯ ба хандаи одами солим монанд набуд. Бардавом хандид ва ҳамон зайл хандон дартоз шуд; то ҷое тохт, ки говронаи дигар сари замин рост зада шуда буд: «Ваҳ-ха-ха»,— баландтар хандид ӯ ва говронаро болои сар гардонда, дод зад: «Инро ба танаи говон зананд. Ваҳ-ха-ха! Дар ин кӯхистони бекас кучо до-нанд, ки уро кӣ кушт?!»

— Кӯхистонро ту бекас гумон кардаӣ, кӯхистон бекас нест,— гуфт ӯ ва ба говронаи дасташ нигарист, ки чӯби заранг аст, андаке дилаш бардошта шуд.

Вале ӯ дар дасти чап корд дошт ва говронаро бо дасти рост болои сар ҷавлон дода, пеш омад. Ҳасанов андеша кард, ки аввал зарба зада, кордро аз дасти ӯ афтонад, баъд он тарафашро бубинад. Акнун рӯю рӯи лозим нест. Бояд девонавор ба ӯ зарба зад. Магар мардак низ ҳамин чизро пай бурд, ки говрона шамшерсифат шув-шув ба ду тараф андохтан гирифт. Ҳаво мебурид говронаи ӯ. Ҳасанов як ба пушт нигарист, ки ҳамвор ҳаст ё не. Баъд пояшро

бачотар гузошт. «Шав-шув, шав-шув» — хаворо мебурид говронаи мардак. Ў гардани ғафсаширо пеш ҳамонда, пеш омад ва чашмонаширо боло карда, аз зери абруи гуллияш нигарист.

Ҳасанов чизе нагуфт. Омода гашт, то баробари наздик шудани ӯ якбора ҳучум оварад, ба дасти корддораш занад. Ҷон — ширин... Ҳар чӣ бодо бод. Ба назараш, мардак мисли калхоте, ки болҳояширо ба афшондан ковок кунад, китфон бардошт, вале чӣ гирифте буд, ки худро афшонда натавонист ва Ҳасанов аз фурсат истифода бурда, шамшерсифат говрона андохт. «Вой, номард!» — фарёд зад мардак ва корд аз дасташ афтид, вале тарсид, ки ҳам шуда гирад; аз хавфи он, ки Ҳасанов боз занадаш, пас-пас рафт. Дасташ саҳт сӯхт. Ба назар кор намекард. Даррандаи захмӣ барин ба ҳашм омада буд. Ҳасанов боз говрона бардошт, ки бар ӯ занад, вале дасташ дар ҳаво муаллақ монд. Баъд ӯ ба рақиб нигарист, ки суғт шуда, нӯги говронааш ба замин расида буд. Рағу пайҳои дар ҳарбу зарб гарангаштаи мардак суғт шуданд. Говрона аз дасташ афтид ва ба корд ҳам нингоҳ накарда, чун ҳайвони гурехта якбора рӯй гардонд ва гурехт, пешипо хӯрд, лағжид, ханчолкаш рафт, чорпо рафт. Ҳасанов дид, ки дасти чапи ӯ мисли боли шикаста кашол буд. Ў чун даррандаи тирхӯрда ҳоло ҳам тан наодо, кашола шуда, аз дами қир ба пас ҳам хӯрда, аз чашм ғайб зад.

«ДЕГИ КАЛОН»

— Бар падари ҳамин телефон лаънат! Гуфтам-ку, канда партоед! Боз инро кӣ монд?!

Ниҳояти ба ҳашм омадани нависанда буд, ки дар сари ҳар ҷумла ӯро меҳезонд занги телефон. Сонӣ хашмашро ба сари кӯдакон мерехт, ки телефонбозӣ мекунанд, ҳудаву беҳуда шарикдарсонашон занг мезананду ину онро мепурсанд; замоне шудааст, ки ҳама чизро воситаи телефон ҳал кардан меҳаҳанд — ҳатто масъалаҳои математикиро. «Ман кор кардаму ба ҷавоби охири китоб рост наомад!» «Аз они ман рост омаду ба назарам, роҳи ҳаллаш хато!» Умрашон дароз бод, ки ин баччаҳо умри касро сӯҳрон мекунанд. Телевизорро баланд накунанд, ҳеҷ чизро намефаҳманд, радиоро намонанд, аз бисёр чизҳо, алалаҳусус аз афсонаҳои «Хоби ширин», бенасиб мемонанд. Онҳо ҷӣ медонанд, ки ба падарашон оромӣ лозим аст. «Менависам, гуфта, икка баччаҳоро ғам натеда!» — маслиҳати завҷа; аз ҳама бадаш ҳамин, ки ба як суханашон нависандаро як ҳафта аз кор мебароранд.

— Дада, шумоя!

То ба назди телефон омадани падар даҳ бор такрор мекунанд баччаҳо, ки аз гӯшаки телефон асал мерехта бошад. Вале нависанда бепарво, гумон кунад, ки баччаҳо «дар хона нестанд» мегуфтанд, хубтар буд.

— Лаббай!

— Паёму дуруди мо расида бод ба нависандаи ягонаи даврон!...

«Аблаҳ!» лекин инашро баъди гӯшакро мондан гуфт ӯ ва пуршаст сими телефонро канда партофт. Нафорад, ҷӣ кор мекунад? Ба дигарон фораду ба ӯ не. Миҷоз-дия. Дигарон ким-киҳоро восита ва пул сарф мекунанд, то ба хонаашон телефон гузаронанд, лекин ӯ аз телефон безор. «Фақат барои аз район хабар расондан лозим», гӯяд ӯ падару модари пирашро дар назар дошта, вагарна телефон дар хонадони ӯ нолозим, беҳуда дашном шунидан киро форад? Барои дашному беҳуда гуфтани беадабон телефон воситаи хуб аст. Ӯ ҳам мисли дигарон орзу мекард телефон доштанро. Акнун ки мазаашро чашидаст, безор.

«Бул-бул-бул-бул!» Не, ин занги телефон не, занги дар, булбул хонад аз тори дар. Баъзан садои булбул ҳам нафорад.

— Дада, шумоя! Ҳамсоя...

— Муаллим, телефон!

— Ба телефони хонаи шумо?— аз дар баромада пурсид нависанда ва ба дари рӯ ба рӯ гузашт. — Лаббай?

— О телефони хонаатонро соз кунед, намешавад, як умр телефони шумо вайрон! — ин садои рафики хубаш, ки аз бародар ҳам зиёд донад.

— Телефон созу...

— Соз бошад, дар чунин рӯзҳо кашида намонед! Ба ҷои шумо маро гаранг мекунанд, дар бораи намоиши телевизион... Телефонро васл кунед, бисёр касон телефони карданӣ... Шахматро чинед, ҳозир рафта Қўтурбулоқро дар чашматон нишон медиҳам.

— Ё Қўргончаро...

Нависанда телефонро васл карду садояш баланд шуд.

— Лаббай?!

— Нависандаи мӯхтарам, салом!

Ӯ саломро алейк гирифт хомӯш истод, гӯшақро монданӣ шуд, вале барои он ки дӯсташ гаранг накунад, оромона гӯш дод.

— Муаллим! Овозатон...

— Гап занед!

— Ман — Ҳочибокӣ, дишаб кайф кардем-дия... Янгатона намегӯед, кайф кард... Ба назарам телевизиони тоҷик якумин маротиба намоиши боби дил дод... Як шумоя диданӣ, нависандаи мӯхтарам... Баъзе фикрҳо ҳафт.

— Ин хел бошад, фикратонро навишта, ба редакция фиристед, чунки намоишро онҳо тайёр кардаанд, на ман...

— Не, нависандаи мӯхтарам, фикрҳои маро онҳо намефаҳманд... Берун мебароед? Хона равам? Ё ягон ҷо...

— Мулло Ҳочибокӣ, ман вақт надорам...

— Мебинаму мегардам.

Нависанда ҳоло ба худ наомада, фикрҳои парешонро чамъ накарда ва сари мизи корӣ нанишаста, рӯи хона қадам мезад, ки боз садои духтарча баромад:

— Дада, шумоя!

Ва ӯ аз ошёнаи чорум ба пас нигарист, ки Ҳочибокӣ назди мошини «Газ-24»-и сафед рост аст ва нигоҳаш тирезаҳои ошёнаи баландро сояд, зеро донад, ки ба нависанда ҳама вақт аз баландиҳо ҷой диҳанд ва аз пастӣҳо вазифа. Баробари сари нависандаро дар ошёнаи чаҳорум дидан пуршаст даст боло кард, ки чашми нобинояш яллакӣ кушода шуда бошад.

— Э, мурдем-ку!

Нависанда пай бурд, ки ягон гап ҳафт, зеро Ҳочибокӣ одами корчаллони ҳамакора; ба назари ҳоҷатмандон бо ҳама шиносу ҷӯра, беҳуда наояд, ўро ба хона даъват накарда, баромад.

— Қандатона занед, тамоми республикаро ларзондед! — пеш омада ва лаб ба бўса дароз карда гуфт Ҳочибоқӣ, ки аз ҳамин чиз ёфта буд. Қилиқи хунук. Кӣ мондааст мардро ба бўсобӯсӣ.— Қоил кардед. Ана ин намоиш. Чӣ хел натарсида ин хел гапҳоро гуфтанд, ман ҳайрон? То ҳол аз телевизиони тоҷик касе ҷуъбат карда нагуфтаст, ки фалон нависанда дар бораи дуздҳо, роҳзанҳо, қаллобон, ҳаромхӯрон, порахӯрон ё гирем, ки муфтхӯрон асар менависад, лекин ҳамин чизро дар ҳзққи шумо гуфтанд, нависандаи мӯхтарам...

Нависанда ба андеша рафт ва намоиши телевизионро аз пеши назар гузаронд, ки ин хел чизҳо буд ё набуд. Ва яқин кард, ки чунин ҳарфҳо набуд, гуфт:

— Саҳв шудааст?

— Чӣ хел саҳв шудааст?

— Шумо ягон намоиши дигарро дидаед, дар он ҷо чунин ҳарфҳо набуд.

— Чӣ хел? Бо чашми худам дидам, бо гӯши худам шунидам: «Деги калон». Дар ҳақиқат деги калон, ман чунин дегро дар ягон маърака надидаам. Ин ба ҳамон дег монанд, ки мегуфтанд: замоне мешаваду ҳама аз як дег хӯрок меҳӯранд ва шумо гуфтаед, ки ҳоло савдогарҳо ҳама якҷоя аз ҳамин дег хӯрок меҳӯранд.

— Ман ин хел чизҳоро нагуфтаам ва деги ман якта, мисли ҳарфам... аробаатонро кашед!

— Ҳолӣ ҳам-гу? Ман шуморо одам гуфта омадам! Сухани ман ягон вақт дар замин намондааст, ҳеҷ кас маро аз дараш нарондааст... Боз ман пеши шон биёям, ноз... Худо занад, нависанда-пависанда бошӣ! Дузд, порахӯр, ҳаромхӯр!

Нависанда аввал ба ҳоли ӯ нахандид, ки девона аст ва сонӣ фикр кард, ки чаро ин хел гӯяд. Ў кист, ки пора хӯрад? Чиро дуздад? Кадом чизи ҳаромро хӯрдаст?... Ва надонист, ки дар чанд соат то ошёнаи ҷаҳорум баромад. Ба назараш чунон дер баромад, чунон оҳиста баромад, чунон ҳаставу шалпар баромад, ки худро нашинохт; наҳод ӯ ҳамон нависандаи варзишгар бошад, ки чунин зинаҳоро ба як нафас мебаромад. Назди дар андаке рост истод. «Дареги фаросати ман, ки дар ҳаққи ӯ хато афтод». Ҳамин ҷумлаи аз Авфӣ ёд кардаашро такрор кард ва хост ба барандаи намоиш занг зада пурсад, ки дар он ҷо чӣ ҳарфе буд, ки ӯро гаранг кунанд. «Не, барои як пула гап одамонро ташвиш додан лозим нест». Ў аз киса нохунпиро баровард ва сими тори дарро оҳиста пучид. Дигар ҳеҷ гоҳ телефон кор накунад...

— Дада, шумоя!

— Чӣ хел? Телефон боз кор кард?

— Не, амакам омаданд...

Шоҳмотбозӣ сар шуд. Амак дуди сигаретро охиста ба таги фӯки нависанда пуф кард. Ӯ, ки садои телефону симои он касонро аз назар дур андохтан хост, бештар ба гашти сипоҳу савора диққат дода, дудро пай набурд, вале амак диққат дод, ки шарикбозиаш мушвор бинӣ чунбонад.

— Дар кучо мот кунам? — танг омадани аҳволи нависаидаро дида пурсид амак.

— Дар хонаи шоҳ. Лекин бозӣ якранг шуд.

— Қариб Қўтурбулоқро дида буед.

— Қўргончаро чӣ?

Онҳо ин номҳои мавзёҳоро вақти сафар дида, ваъда карда буданд, ки якдигарро мот кунанд, гӯё дар ҳамон ҷойҳо мот кунанд ва ҳамин ки сухан аз шоҳмот рафт, ин номҳо сари забон буданд.

— Ин қадар шуморо телефонборон кунанд?

— Телефон кунанд, лекин муроду мақсад маълум не... Ҳарфҳои мутантан, ки ман онҳоро бо қор, ё бо ягон чиз таъмин мекарда бошам... Ба ман чӣ хушонад мезанед? Танқидатонро давом додан гиред.

— Ғаразашон дигар чиз — «Деги калон».

— Деги калон? Кадом деги калон?

— Гӯё шумо бо ҳамин ном повесте навиштаед... дар бораи савдогарон ё кормандони соҳаи савдо.

— Яъне, ғараз ин ки дар ин хусус нависам?

— Ман ҳам ба касони пурсида гуфтам, ки ин хел чиз нана-виштааст, онҳо гуфтанд, ки навиштааст, дар телевизор гуфтаанд, онҳо хоҳиш кардаанд, ки аз он чиз даст кашед, агар ҷоп шавад, хубӣ наорад.

— Шумо чӣ гуфтед?

— Гуфтам, ки ба нависанда инро навису онро нанавис, гуфта намешавад... Шах! Мот!.. Э-э, боз роҳаш будааст-дия?

— Ана ин мот! Ё фарзин, ё мот.

— Марҳамат, фарзин аз шумо.. Лекин ба инаш чӣ мегӯед?

— И-й-й, мот мешудааст-э...

— Бинед-дия, биринҷатон обро бардорад, нависед... Лекин таъкид ҳам карданд, ки бо савдогарҳо шӯҳӣ накунанд; қори онҳо ҳама вақт таваккалӣ: донанд, ки имрӯз ё фардо ба дом афтанд ва дидаю дониста ҳар қорро кунанд...

— Медонам, ман онҳоро нағз омӯхтаам, ҳатто яке гуфт, ки савдогар, ҷояш ояд, ҳазор он тараф истад, миллионро дарег надорад... Маълум мешавад, ки мо миллионер ҳам дорема?

— Дорем-дорем... фақат миллионер дорем, дигар касе надорем...

— Барои ин ки ба миллионер як район кор мекунад, як вилоят, як республика... Каси инсофу вичдон дошта миллионер шуда метавониста бошад?

— Мешавад, лекин дар он дунё... Барои инсони баинсоф як масъала ҳаст: ишками худашу хонадонашро сер кардану танашонро пӯшондан. Пасандоз ба вай чӣ лозим? Савдогарон ин нияти моро шунаванд, ханданд, ки наҳод дар замони сериву пурӣ шикам сер кардан мушкила бошад?

— Барои кӣ мушкила ва барои кӣ мушкила не... Боз мот шудед-дия.

— Ҳэ! Ману мот шудан... ду чизе, ки ба ҳам наоянд. Ин «Деги калон» не, ки ҳама чизро андохта ҷӯшондан гиред... Истед, ки худатон дар ҳамон «Деги калон» ҷӯшидаед ё не?

— Инро шумо хуб донед, ки дар «Деги калон» ҷӯшида, сӯхта, қариб гинҷ гашта будам. Акнун самараи омӯзиш мебардоштем, ки ин гап баромад. Ман ба Додо, дар омади сухан, гуфта будам, ки нияти навиштан дорам, вай эълон кардааст, ки нависанда «Деги калон» навиштааст, ана ёбу гир.

«Бул-бул-бул-бул!»

— Дада, шумоя!

— Ассалому алайкум! Ба мо муаллим Алишеров лозим, гуфтанд, ки дар хонаи шумо.

— Марҳамат!

— Не, ҳамон кас лозим буданд.

— Хайр, то он кас баромадан шумо дароед, хуб нест?

— Ҳамтую... одоб не-дия... ба хонаи шумо ҳамту омадан одоб не-дия...

— Не, одоби хонаи мо ҳамту омадан.

— Ҳамтую... хайр... сухани шумоя шикастан, баробари...а?

— Марҳамат!

— Ҳамтую... Э ассалому ваъалайкум!— оғӯш кашида пеш омад «меҳмон», вале Алишеров нӯги даст дароз кард. — Шумо, аз афташ, моя нашинохтед?

— Рост, нашинохтам.

— Аз райони... мана ҳамин ҷа, наздик. Як бор мӯза гуфта рафта будед... Барои янга ё... а?

— Хайр?— саволаш чандон оҳанги хуб надошт ва нависанда, ки хислату феълу атвори ўро медонист, безобита шуд, ки хозир «меҳмон»-ро расво мекунад.— Хайр, мӯза гирифтам...

— Шумо ҳамон ҷо гуфта будед, ки ягон хизмат барояд...

— Мӯзаро бепул гирифта будам ё...

— Не-не, пулашро сад фоиз дода...

— Яъне, қарздор не?

— Ҳамтую... гули зағир барин кор афтод.

— Хӯш?

— Ҳамтую... ин чо гуфта наметавонам... Шумо медонед, ки мо коргарҳои савдоро бад мебинанд, лекин барои чӣ намефаҳмам... Муюми ҳамаро мебарорем, боз ганда... Худатон гӯед, ҳамун рӯзе, ки шумо дармонда шуда рафтед, муюматонро намебаровардем...

— Ва агар раис намефармуданд...

— Ҳамтую... аз дастамон меодагашро мекунем... Ман ҳамон магазини калона директораш, чӣ лозим бошад, марҳамат. Мебахшед, маълим! (сӯи нависанда табассум карда) Ман шумоя намешиносам, лекин ба ман гуфтанд, ки ҷӯраи ҷониатон мана ин кас... Ман ин каса мешиносаму ин кас мана не. Ё шиносанд ҳам, ба нодонӣ меандозанд худашона.

— Писарча ё духтарча синфи даҳро тамом кардагӣ барин-а?

— Э, нахонд ки ба ҳамин масъала назди шумо биём? Тамоми муаллимҳои мактабҳои калон ҳар рӯз дар назди мо. Мо, ки гапашонро намегардонем, онҳо ҳам гапи мора намегардонанд... Лекин масъала дигар... Шумо аз ин чо кай мебароед? Гапамро гуфта наметонам.

— Гуфтан гиред! Ин кас нависандаи хоксор.

— Ҳамтую... Мебахшед, маълим! А... а... а... Маълим «деги калон» гуфтаанд, дар «деги калон» ҳамаи коргарони савдо меҷӯшанд, гуфтаанд, як рӯз пухта сӯхта, ғинҷ гаштанашон мумкин, гуфтаанд... Гапашон росту нағзу лекин чӣ мешуд, ки... шумоҳо, ки як одам бошед, чӣ мешуд, ки маълим аз ҳамин асарашон даст кашанд, гуфта назди шумо омадем... чӣ қадар лозим бошад, тани мо... ҳатто даҳ баробар зиёд, сад баробар аз нархи китоб...

— Нархи китоби ин кас хуб шавад, як сӯм мешавад, барои ҳамин шумо ташвиш мекашед?

— Чӣ хел? Барои ҳамин як сӯм? Барои ҳамин як сӯм ҳамин қадар ташвиш? Ҳамин қадар майна об кардан? Ҳамин қадар дигаронро ҳафа кардан?

— Ин нависандаҳо ҳамин хел: ҳамон як сӯмро надиханд ҳам, менависанд.

— Чӣ лозим? Ҳай-ҳай! Боз ба мо гуфтанд, ки тӯрба-катӣ пул мегиранд нависандаҳо... пулашон аз пули савдогарҳо ҳам... уху... пулашон мӯл... Ин хел бошад, ба нависандаҳо ёрдам кардан лозим...

— Дуруст мегӯед, лекин нависандаҳо ҳаромро бад мебинанду... Ҳаромкоронро ҳам.

— Ҳамтую... лекин азоб будааст... дар бораи нависандаҳо фикрам дигар буд... бисёр ҳурмат мекардам.

— Акнун фаҳмидед, ки хочати хурмат кардан нест? Онҳо пул чамъ намекунанд, ҳамроҳашон ба он дунё пул намебаранд.

— Кӣ ба он дунё пул бурдааст?

— Пас, барои чӣ шумо ин қадар аз паи пулу моли дунё?

— Кӣ? Ман?

— Шумо... Дигар кормандони савдо.

— Шахсан ман ба ин кор машғул не... Ман ёфтагема харч мекунам — сингори худатон: курорт мерам, саёҳат мерам... ана унхелин — сингори худатон...

Нависанда ҳайрон, ки чаро Алишеров бо ин кас баҳс мекунад, чаро бе ҳеч қаҳру ғазаб ва дашном, тундгӯй сухан мекунад? Ба хотири як мӯзаи ёфта додааш ва ё аз ӯ гап гирифтани хоҳад?

— Росташро гӯед, шуморо кӣ фиристод?

— Ман аз номи район омадам... ҳама кормандони союз хоҳиш карданд, ки...

— Боз ин кадом союз.

— Райпотребсоюз...

— Ҳамин хел гӯед-дия.

— Рости гап, дилам сӯхта омадам... аввалаш ки барои ҳудашон ҳам хуб нею барои мо ҳам, баъд...

— Ҳамин муаллим гуфтаанд, ки «деги калон» дар райони шумо — дар союзи шумо шинонда шудааст?

— Чӣ фарқ дорад? Ҳама донанд, ки савдо дар ҳама ҷо як: аз Самарқанд, то Фарғона, аз Тошканд то Душанбе ва ҳатто дар райони мо ҳам, дурӯғ не. Мо маълима айбдор кардани не... лекин муздашон кам будааст... нархи китобашон як сӯм бошад... О аз ин... медонед, борбардорҳои мо чӣ қадар пул меёбанд... о аз ин корашон...

«Хез, гум шав-э! Бар падари худату бар падари пулат лаънат!» — базӯр худдорӣ кард нависанда, фақат сурфид. Худдориаш ба хотири Алишеров буд.

«Бул-бул-бул-бул!»

— Дада, шумоя! Ҳамсоя!

— Гӯй, ки нестанд... Не, биист!

Алишерову «меҳмон» монданд ва «меҳмон» ду-се ба дар зехн монда, ба ӯ рӯ овард:

— Дардаку балотона гирам, маълим, вайи бачетона хӯрам... як ёрдам кунед! Ин ёрдами шумо як ба ман не, ба тамоми соҳаи савдо, потребсоюз, ба ҳамаи онҳое, ки бо ин кор машғуланд...

— Бо кадом кор?

— Бо савдо, маълим, шумо дар ҳақи онҳо гумони бад накумед... ҳамаашон ҳалол, ҳамаашон мард... Медонед, онҳо чӣ хел якдигарро дастгирӣ мекунанд, чӣ хел мадад мекунанд, ба сари якташон бало

ояд, чӣ хел тани ҳамаашон меларзад... Шумо онҳоро кам медомед, кам шину хез мекунед...

— Ман-ку аз ҳаёти онҳо бехабар, лекин нависанда нағз медонанд, хуб омӯхтаанд...

— Не-е, онҳоро омӯхта намешавад... Онҳо — мард, шумо онҳоро намедонед... Худо расонаду як тӯйча кунед, маълим, баъд мебинед, онҳо чӣ хел мардӣ доранд.

— Зинда бод давлат! Пур бод кисаи давлат!,

— Онҳо ба кисаи давлат кор надоранд... миёни худашон бакуват, аз бобою додошон мондагӣ.

— Хуб, очаи гап чӣ?

— Луччаку пӯсткандаю очаи гап ҳамин, ки ин маълими нависанда ба ғайр аз гапи шумо, гапи ягон касро намегирифтааст... пеши потон садқа, гӯед, аз ҳамон навиштаашон даст кашанд... гуфтам-ку, хизмат аз мо...

«—Ҳе, бар падари ҳамин гапро баровардагӣ лаънат! О ту медонӣ,— ба Алишеров рӯ овард аз дар даромада нависанда,— Ман кай «Деги калон» навиштам? Ман ин хел асар надорам, нана-виштаам!»

«Мехмон» ба Алишеров нигарист, ба нависанда зеҳн монд; ба Алишеров зеҳн монд, ба нависанда нигарист ва оҳиста аз бозӣ дур шуд: қомат рост накарда, аз курсӣ лағжид ва ҳамон зайл — дарди миёнаш гирифтагӣ барин сӯйи дар рафт ва кафшашро ба даст гирифта, аз дар баромад, ки нанавишта бошад, пул додан чӣ ҳочат?

«Мон равад!» аз нигоҳи Алишеров рамуз гирифта гуфт нависанда.— Ба вай ҳамин чиз лозим буд, ки ман «Деги калон» навиштаам ё не? Магар савдогаронро намедонӣ: «Корашон афтад, ғулому қорам афтад, хоҷаанд!»

...Ва дар ин миён зимистон омад. Нависанда хирсвор ба хоби чилла рафт, ки аз хона набаромад. Чилла ҳам баромад, хирсҳо бедор шуданд, холо ҳам нависанда така бар мизи қорӣ дошт... Дар ин миён ягон бор занги телефон ўро безобита накардааст, ягон бор ба телефони хонаи ҳамсоя нахондаанд; касе восита нашуд, касе суроғ накард ва рӯзномаи «Қавонон» бо нависанда сӯхбат ташкил карда, як пора аз повести нави ў чоп кард. Порча аз ҳаёти якшабаи савдогаре буд, ки қучо пинҳон қардани ҳалтаи пулро намедонист. Ҳама хандаку сандуку роғҳо ва заминҳои чоҳсурат қандаро аз назар гузаронид ва гумон қард, ки ин қойҳоро одамон дидаанд ва агар дар он қойҳо пинҳон қунад, ёфта гиранд...

Боз дари ўро қўфтанд, боз булбулаки тори дари ў хонд, боз духтарча ба дар омад, «Дада, шумоя!» гуфт, боз хушомад, боз восита, боз сухан аз ваҷҳи пулу гонорари ночиз.. Ин дафъа гап

«калон» шуд, аз «Деги калон» ҳам калон, чунон калон, ки ба ҳеч хел дег нагунчад. Сонӣ ўро бурданд... Ба милитсия бурданд, ба вазорат бурданд, ба назди вазир ва оқибат ба Иттифоқи эҷодӣ оварданд, ки нависанда узви он буд. Баъзеҳо дар он ҷо ҳам восита шуданд, ки нависанда аз ҳамин асараш даст кашад... Аммо ў даст накашид, ба муҳокима гузошт. Муҳокимаи асар зиёда аз ду сол тӯл кашид, барои он ки ҳоло ҳама нахонда. буданд... Ҳама хонданд, муҳокима барпо шуд. Аввал ду-се ҷавон суҳан ронда ва нависандаро табрик гуфта, ҷуръати ўро кадр карданд, сонӣ масъала ранги дигар гирифт: муҳокимаи «Деги калон»-ро фаромӯш карда ба муҳокимаи ҳуди нависанда гузаштанд: лаҳту пора карданд, иҷику бичику ўро бароварданд ва нависанда кӣ будани худро аввалин бор донист. Ўро то ҳадде таҳлилу таҳқиқ карданд, ки нависандаи «буржуазӣ» шуд.

— Нависанда, ки ин хел бошад, ҳоҷати дар бораи «Деги калон»-и ў суҳан рондан нест, чунки ў ба ҳаёти мо назари нек надорад...

Ин бисту чанд сол пеш буд-дия, дар рӯзҳои мо ҷуръати ин хел муҳокимаҳоро надоранд...

СОДА

Ба ӯ гуфтанд, ки хуб кор бикун, раис мешавӣ, бовар накард; баъд гуфтанд, ки сода; як умр кор кунад, нӯки дукаш сафед нашавад; кас ба фоидаи ӯ гӯяд, бовар накунад — сода! Бо ҳама содагиаш донад, ки ҳазор кор кунад ҳам, касе «бале» нагӯяд, ин як қонун: меҳнатро ятим кунаду ҳалворо ҳаким хӯрад. Ба ӯ гуфтанд, ки хуб кор бикун, раис мешавӣ, бовар накард, зеро медонист, ки меҳнати ӯро чуз табелчӣ каси дигар қадр накунад — ҳамон ҳам рӯзи меҳнат нависад, менавишт, нанависад, не. Лекин ӯ кор кард, зеро ба чуз ин кор — кори сиёҳ, дигар кор намедонист: каланд мезад, дос мекашид, қайчӣ мекард, ки кас кори сиёҳ карда раис мешуда бошад, бо содагиаш медонист, ки раис дигар одам асту кори сиёҳ мекардагӣ дигар кас... Э-э-э... вай дар ин умри кӯтоҳаш он қадар раисро дид, ки... он қадар қиссаи раисҳоро шунид, ки... лекин ёд надорад, ки якеи онҳо кори сиёҳ карда бошад. Шояд бошад, шояд дар байни онҳое, ки аз дигар ҷойҳо омада (одам қахт шудагӣ барин), дар мулки онҳо раисӣ кардаанд, бошад, лекин раисҳои таҳҷоиро надонад, ки аввал деҳқониву сонӣ раисӣ карда бошанд. Ҳамаашон мисли турнаҳо буданд, ки баҳор меомаданду тирамоҳ мерафтанд. Ҳамаашон қиёфаи нотакрор доштанд, ҳамаашон сиёсати хос доштанд, ҳамаашон хеш доштанд, ҳамаашон табор доштанд, ҳамаашон гурӯҳҳои ҷудогонаро шод мекарданд, ҳамаашон ҷоеро обод мекарданд, ҳамаашон ҷоеро хароб мекарданд, ҳамаашон ҳама буданд, ҳамаашон танҳо буданд, ҳамаашон ғам мехӯрданд, ҳамаашон барои худ шод буданд, ҳамаашон баланд рафтанд, ҳамаашон паст хамбиданд, ҳамаашон савора буданд, ҳамаашон пиёда шуданд... ва он қадар ҳарфи зиёд, ки дар так-так нагунҷад ва он қадар «хуб» ва он қадар «бад», ки дили касро аз зиндагӣ хунук кунад, калонигарӣ чӣ лозиму саворӣ чӣ лозиму?... Маълум, ки лозим набудааст... лекин якрӯза даврон ҳам даврон аст: зеро халқ ин хел одамонро дӯст дорад, ҳурмат кунад, хушомад занад, ба сар бардорад; гарданаи шикаста, савор аз сараш афтид, таъна занад: «Беҳунар, дар тори сар ҳам истода натавонад... хунар, ки надорӣ, набаро». Акнун ҳамааро монӯ аммаро гӯӣ, як каси лодаву содаро раис кардан хоҳанд. Эҳа-а-а, ин қадар одамони муғамбир, сипоҳ, корчаллон, дурӯя... раисӣ карда натавонистанду

ин сода раисӣ кунад. «Сода, не нагӯ! Баъд, донӣ чӣ шавад?» Не, ӯ надонад, ки баъд чӣ шавад, аммо донад, ки ягон паррандаи ба фазо парвоз карда ба осмон нарасидааст, ягон саворро сари зин гӯр накардаанд. «Якрӯза подшоҳӣ подшоҳӣ, сода! Як рӯз подшоҳӣ кунӣ, як умр таъмин шавӣ.» «Ачаб содагиро доред, муғамбирҳо! Гӯё ман раисиро хоҳаму шумо не! Гӯё ман арзандаву шумо не! Гӯё ман як умр таъмин буданро хоҳаму шумо не, боз ба ман ёд диҳед, муғамбирҳо!»

Ва баъди он ки дар сари замин танҳо мемонд, ба андешаҳои дуру дароз фурӯ мерафт: «Чаро имрӯзҳо чунин ҳарфҳоро зиёд гӯянд? Чаро аз зарурат дастгирӣ накарданд, ҷонибдорӣ накарданд; аз раис тарсида, ҳама муқобилаш ҳарф зада, имрӯз ўро ба кадом кори ношуданӣ тела диҳанд... ё масҳара кунанд?» Ҳо, ўро аз кор гирифтанд — раисро. Ҳамон раисро, ки Боборо зада-зада аз боло паст фаровард. Бобо маълумот дошт, гӯё барои раисӣ хонда омада буд ва ҳама мегуфтанд, ки дар оянда соҳиби колхоз Бобо мешавад. Тамом карда омаду кори муносиб надоданд, ба агрономи колхоз шогирд монданд, ки корҳои амалиро ёд гирад ва аз ҳамон вақт ҳарфу калоча сар шуд, ки баччаҳо мактаби хочагидорию тамом карда оянд ҳам, зиндагидониашон мазза надорад — алафро аз зироат фарқ накунанд, мисли набераҳои мо, ки дар шаҳр калон шуда, хару аспро фарқ карда натавонанд; аспро хар гӯянд ва харро — асп. Ва аз ҳамон вақт дафтари аъмоли Боборо саҳифа пур карданд. Нашуд. Ўро табелчӣ монданд ва сонӣ аз ин кор ҳам гирифтанд. Хокпош шуд. То саҳро пиёда рафта меомад; рӯзномаву маҷаллаҳои обуна шудаашро хонда-хонда сари кор мерафту хонда-хонда ба хона меомад. «Бечора, илм зӯрӣ кардааст. Майнааш бечо. Вағарна дар ин тамузи тобистон кӣ хонад?» Касро ба ҳоли худ намонанд ин одамон. Бобо монанди дигар деҳқонон чома наменпӯшид, костюм пӯшида ба кори саҳро мерафт ва зимистону тобистон дар пояш мӯза буд, кулоҳи ҳасини фарохлапар ба сар гузошта, аз зери манаҳаш бо резинка саҳт мекард, то ҳангоми ҳаму рост шудан ё каланд задан аз сар напарад. Тамокукор шуд Бобо; аз бӯи тамоку гурехта хондан рафта буд, баргашту тамокукор шуд... Айби одамон ҳам ҳаст: маълумоти ту—олӣ, маълумоти раис — миёна, гуфта ўро ангехтанд, чунон ки сагро ба гург. Акнун оқибати корро андеша дорад. Гап дар он ҳам набудагист. Зеро он раисро аз кор гирифтанд, раиси нав шуд, боз нав шуд ва боз... аммо ба ӯ мансаб нарасид. Дар ин ҷо боз корҳое ҳаст, ки одами сода нафаҳмад... Ҳоло ки дар колхоз раис нест — раиси охиринро барои корҳои ночаспони фермаи гов, бо мудири ферма якҷоя аз кор гирифтанд, колхоз раис надорад. Корро ҷойнишин пеш бараду парторг. Раис будану набуданаш фарқ надорад. Колхоз ҳамон хеле, ки буд, ҳаст. Фарқ дар он ки ҷонишини парторг чанд бор ғаёлони колхозро ҷамъ карда гуфтанд, ки агар ихтиёри колхоз дар дасти

мо мешуд, колхозро ин хел мекардем, он хел мекардем: гӯё колхоз обод мешуд, колхозчиҳо ободтар; дар колхоз клуб мепӯшонданд, мактабҳоро дигар мекарданд, ҳаммом месохтанд, ҳатто китобхона ва боз колхозчиҳоро ҳурмат мекарданд, ягон хоҳишашон иҷро нашуда намонд, ҷӯб ҳам ёфта медоданд, шифер ҳам ёфта медоданд, деҳаҳоро ба тартиб меоварданд, хонаҳои ҳозиразамонро аз рӯи нақша месохтанд, аз ҳисоби колхоз ягон баччаро ба Институти политехникии хондан мефиристоданд, ки меъмориро тамом карда ояд ва боз ваъдаҳои зиёд... Ҳа: намегузоштанд, ки дар деворҳо таппак зананд; хокрӯбаро дар оби сой резанд; чунки одамон аз оби сой истифода мекунанд. Чунин ваъда ҳам буд, ки садаи гирдсангро мекананд, зеро ҳама бало аз ҳамон ҷо хезад: мардон гирди санги беҳи сада гирд оянду ба ҳар касу ҳар кор даҳан андозанд; чуғулӣ сар шавад ва гирдбод хезад... Ба қавле масҷидро ҳам хароб карданд; чунки гуфтаҳои зери сада дар ин ҷо ҳалу фасл шавад... Пасон ҳе навиштанд-е, чунон навиштанд, ки сарҳисоби колхозро ёфта нашуд; чунон навиштанд, ки колхоз ҳоло ҳам бераҳбар, ҷойнишину парторг боз маҷлис даъват кунанду гӯянд, аммо касе бовар накунад. «Боз андаки дигар, раис худат мешавӣ!»

Ва сода бовар кард, бовар кард, ки дигар дар колхоз одами лоиқ нест, ҳамаро сиёҳ карданд — навиштанд, рост ё дурӯғ ҳамаро дузд эълон карданд ва ягона касе, ки дар ин қорҳо олуда нашудааст, Бобост. Ёро раис аз маъракаи бароварда буд — барои «ҳоло ҳам дар колхоз бесаводон, бемаълумотҳо — раис» гуфтаниш «пӯст» канда буд. Ҳоло ҳеҷ каси босавод нест, колхоз бесоҳиб. Хайрият, ки мардум баинсоф, вагарна колхоз талаву тороч мешуд. «Наход, ки боз аз ягон ҷо раис оваранд?» Ҳеҷ кас надонад.

«Мурғи бахт ба сарат нишинад, дурусттар кор бикун!» Ва Бобо бовар кард. Хуб кор мекард, хубтар кор кард; кам хоб мерафт, камтар хоб рафт. Шаб ҳам дар сари замин, рӯз ҳам дар сари замин ва чашм ба роҳ медӯзад, ки ана-ана, касе омада ёро фарёд мекунад... Хобу хӯрро намедонист — харобтар шуд, сиёҳтар гашт...

Якбора колхоз мағал шуда рафт. Ғалмағал шуд, ки аз худӣ вилоят муфаттишон омадаанд. Боз раис раис шудааст ва боз дигарон — дигар. Вале раис на ҳамчун раиси пештара, балки хиёнаткор буд дар назди муфаттишон. Ҳай кофтанд, ҳай рӯгардон карданд ҳуччатҳоро: дуруст буд, нодуруст буд. Рафтанду омаданд, бурданду оварданд, аммо гунаҳгори ҳақиқиро наёфтанд. Баъд ба имзо часпиданд — имзои охирин имзои кист? Имзои раис кам буд, вале имзои ҷонишину парторг зиёд. Бурданд, шинонданд, озод карданд, аммо касеро ба ҷавобгарӣ кашида натавонистанд. Раис соҳибдор баромад, ҳисобчӣ соҳибдор баромад ва бисёр касон соҳибдор баромаданд, ба ҷуз раиси комиссияи тафтишотӣ. Прокурор санксия гузошт, гуноҳи Собир маълум шуд: ду пуд ҷавро барои аспӣ колхоз гуфта хонааш бурдааст... Дар колхоз

дигар ягон гуноҳ нест. Муфаттишон мӯро аз хамир чудо карданд. Гӯштро аз нохун чудо кардан душвор, аммо мӯро аз хамир чудо кардан осон. Аз як нӯги мӯй дошта кашӣ, худаш баромада равад. Мӯй-дия, чон надорад. Ва боз як каси дигар дар азоб — пашмчину ширгир, ки захирагараш хонанд.

Захирагар — хочатбарори колхоз не, хочатбарори раиси колхоз ва дар баъзе мавридҳо — балоғардон: ҳалка, ки танг омад, ӯ деҳа ба деҳа гашта пашму шири равған гун орад, мушкилахоро осон гардонад... Ба чунин вазифаи бошараф Боборо мувофиқ донистанд, аммо ӯ рад кард. Сода! Акнун чанг хӯраду офтоб, каланд занаву арақ кунад, хоб надорад; чӯя ба чӯя гардад, ки тамокуяш хубтар аз тамокуҳои дигарон нумӯш кунад. Ба мағалу барои об чангу чанҷол кардани тамокукорон шарик нашавад, балки ба чӯякҳо обро гардонаду аз ҳад, ки мондаву шалпар шуд, сари воте нишаста, ба осмони бетаг нигарад, моҳи мунирро тамошо кунад; шаббода шамад, андаке кушода шудани баҳри дилашро дарк кунад ва нигоҳашро аз ситораҳо ҳам фурутар бурда, ҳаёл кунад, ки чаро ин осмон бетак аст? Кас ҳар қадар нигоҳ кунад ҳам, сарфаҳм наравад, ки онро кӣ сохта бошад... Чӣ хеле ки ба қорҳои колхозашон кас сарфаҳм рафта натавонад, аз осмон низ чизе фаҳмида нашавад; ин чиз ҳам мисли он аст, ки рӯзноманигории Боборо баъзе касон дида гумон кунанд, ки ҳама аризаву шикоят ва мактубҳои беимзоро ӯ нависад... Бобо рӯзнома дорад. Ҳар чизе ки ба назараш ғариб намояд, дар рӯзнома нависад — таърихи ҳамон рӯзро гузорад ва бисёр-бисёр: захирагари сари субҳ баромада, назди чойхона бо бидонҳои ҳолӣ мунтазири мизочҳо истодаро бинад; ҳар субҳ аз дашт нигоҳ карда, қомати рости ӯро бинад ва сари субҳ ё пеш аз баромадани пода аз хонааш ба дашт равад ҳам, ӯро бубинад. Ҳамин ки аз интизории зиёд пойҳояш мадор накард, яқтакро лӯндаву чамъ карда, болои сарпӯши бидон гузорад ва ба тораи нишинад — то омадани ширфурӯши аввал. Сонӣ шири ӯро сатилбаркаш гирад ва фамилаашро навишта, андозаи шириро дар паҳлӯяш рақам кунад... Рӯйхат калон шавад, аз варақ ба варақ гузарад, аз кило ба тонна гардад ва баъзеҳо моҳу сол мунтазир шаванд, ки кай пулро оварда диҳад... Ва чун шириро қабул карду даҳани бидонхоро маҳкам, аз ҷониби офтобнишин мошини боркаш аз ферма шир орад, бидонҳои пуру холиро бор кунанд ва мошин ҷониби заводи шири шахр раҳ сипарад. Офтоб чанд қадӣ найза боло шудааст. То завод шир турш гардад — боз беҳтар; ташвиш кам, бидонхоро фаровардаю бароварда намеистанд. Чун ҳарвақта мошин дарояду пулро супораду барояд — гӯё шир супорида бошад. Чӣ лозим, ки ба танаи бидон рахҳои зиёд кашанд, ки чанд бор омаду даҳонашро накушода рафт. Одам ҳам ин хел зирак мешудааст... Ростӣ, Бобо аз ҳамон кас ибрат гирифта рӯзнома менавиштагӣ шуд, вагарна ба ин чизҳо кай ақлаш медавид; ақли одами сода ба ин

чиз нарасад, лекин кори ҳамон коргари заводи ширу равған ўро мот кард: ба тани як бидоне, ки даҳонашро накушода, ба магазин рафтааст ва боз баргашта ба завод омадааст ва касе надонад, ки андаруни он чӣ ҳаст, бисту ҳашт хат кашидааст — ин аз он рӯзе ки омадану рафтани бидонро ӯ мушоҳида кардааст. Чунин мақом ба Бобо хуш омад ва дар рӯзнамааш навишт, вале дигар нашундааст, ки баъди он чанд бори дигар бидон ба завод омаду рафт? Тавба, дар дунё баднафс бисёру як кас наёрад, ки равғани ҳамон бидонро хӯрад...

Ҳоло дигархелтар: ҳар кас барои шири супоридаву пули гирифта ҷавоб диҳад. Захирагар ҳам... Аз кучо омад ин муфаттиш? Аз Мункар – Накир ҳам батар. Як папка зери кашу ҳар сахар пайдо шавад; деҳа ба деҳа гардад ва ҳар касро алоҳида пурсад, аммо бисёр касонро пайдо карда натавонад; онҳо дар деҳа нестанд. Баъзеҳо номи онҳоро шунда пикқӣ ханданд, аммо нагӯянд, ки дар кучоянд. Фақат Қўра-чаток «онҳоро аз кабрестон меёбӣ» гуфт, муфаттиш нафаҳмид, балки бо вай тую ман кард, ки ӯ бо кори масъул омадаасту ин мардаки бедахон масхарааш гирад.

— Худи шумо чанд гов супоридед, Қўра-ака?

— Ман? Ман гов дошта бошам, шир хӯрам, чаро фурушам?

— Гов фурухта пулашро гирифта хӯрдаед-ку!?

— Ман гов ҳам нафурухтаам, пул ҳам нагирифтаам...

— Ин имзои шумо не?

— Не, ман ҳоло ҳам ба ҷои имзо ангушт пахш мекунам, бинед, паи ангушт бошад, имзои ман.

— Ангушт не, ручка... бинед, рангаш бунафш...

— Не...

— Шир ҳам надодаед?

— Шир додам.

— Гов набошад, шир аз кучо шавад?

— Букқача харида будам...

Муфаттиш дигар аз ӯ чизе напурсид ва папкаашро бардошта рафт. «Аз ин мардум ҳеҷ чиз фаҳмида нашавад.»

«Аз ин ҳам хубтар кор бикун, раис мешавӣ!»

Саҳл мондааст, Бобо қимоб шавад аз ин ҳарфҳо. Мардум ўро сода доништа чунин гӯянд, аммо ба вай саҳт расад, ки масхара мекунам. Наход онҳо надонанд, ки раис шудан ба дасти кас нест, балки раисро таъйин кунанд; пайдо нашавад, оварда монанд. Аммо аз ҷӣ бошад, ки айёми ҳосилгундористу раис ёфта натавонанд... Ин чизро низ Бобо дар рӯзнамааш қайд кунад: «Колхоз ҳоло ҳам раис надорад...» Муфаттишҳо корро тамои карда, парванда ба прокурор супориданд. Захирагар рафту ҳисобчи ферма. Ва ҳоло ҳам раиси собикро ором нагузоштанд, ки ҳама кор аз фармудан ӯ берун нест, аммо захирагару ҳисобчӣ фатво доданд, ки раис ба ин корҳо дахл надорад; ҳама корро худамон кардем ва ҳар коре

карда бошем, ба ғоидаи колхоз кардем; чизеро нахӯрдаем, чунон ки ба муфаттиш гуфтанд, ба прокурор ҳам гӯянд. Лекин прокурор халқаро тангтар гирифт:

— Чӣ маҷбур кард, ки шумо ба ин роҳ рафтед?

— Плон!

— Чӣ хел плон? Плон шуморо маҷбур кард, ки ба номи мурдаҳои қабристон ширу равған гузаронида, пулашро худат гирифта хур?

— Ман пул нахӯрдаам, рафиқ прокурор... Сонӣ ин корҳо аз касе руст не... Шумо ҳам донед, раис ҳам донад, котиб ҳам донад, тамоми коргарҳои район, вилоят, республика донанд... акнун ки халқа танг омадаам, ҳама гуноҳро ба сари ман бор мекунед!

— Тиш! Гапи худата зан!

— Хӯш, гапи худама мезанам... Ҳамин корро ман накунам, каси дигар мекард.

— Ба ғоидаатон намешуд, намекардед? Шумо аз мурдаҳои гӯр ҳам ғоида мебаред. Қадом мурда шир супорида...

— Вақте, ки плонро иҷро кардан лозим ояд, рӯху арвоҳ ҳам бояд мадад кунад, вағарна аз зиндаҳо мадад кам аст; мадад кунанду аз ғиребон гиранд... Шумо барин.

— Бас!

— Не, «бас» не! Агар дар ин ҷо нагӯям, дар ҷои дигар мегӯям! Шумо медонед, ки ҷавобгарии ин кор зиёд аст ва касе ба қалла нагирад, каси аз ҷонаш гузар карда ин корро кунад. Ҳамон каси аз ҷонаш гузаркарда – ман. Ман медонистам, ки оқибати ин кор нест, аммо қабул кардам, барои обрӯи колхоз, обрӯи район... Ман дар назди шумо ҷавобгар.

— Чӣ хел дар назди ман? Дар назди давлат!

— Ҳо, дар назди давлат... гӯё ҳама барои давлат кор мекунем, ҳама одами давлатем, шумо ҳам, ман ҳам, лекин вақте ки кор чигил омад, яке коргари давлат шавему дигаре хоини давлат... Шумо-ку ҳамин корхоро медонистед...

— Чӣ хел?

— Медонистед, ки ҳар колхоз, идора, ҳатто одамон плон доранд ва роҳҳои иҷроии плонро ҳам медонед ва ҷаро як бор дар ягон ҷамъомад нагуфтед, ки мо бо роҳи хато меравем, ба қашми давлат ҳок мезанем?

— Ба фикри шумо, ба кӣ гӯям буд ин гапро? Ба котиб? Ба боло?

— Шумо ҷаро ба ман гап ёд медиҳед? Шумо гунаҳгор ҳастед, ман бояд шуморо пурсам...

— Маро пурсида шуданд. Ҳама чиз равшан. Акнун вақти пурсидану ошкор кардани ман омадааст. Дар сари устали суд ҳам ман ягон ҷавоб намедиҳам... Ба ҷои ҷавоб савол медиҳам... Ленин ба мо ин хел давлатдориро наомӯхта буд, бо маълумотиҳои дурӯғу

пуч кисаи давлатро пур кунед, нагуфта буд... Ин ҳамааш кори мо, кори шумо... Гӯркови қабристон ҳам плон дорад, ҷуғз барин садо мекунад, ки кай...

— Шумо қонундон будаед, қазоятон ҳам аз рӯи қонун шавад.

— Чаро қазои ман? Мо ҳама қонундонем, ҳама бояд баробар қазо бинем! Танҳо қазо гирифтани ман аҳволи колхозро дигар накунад ва баъд ин кор дар колхозии мо не... Шумо маҷбур созед, мо иҷро кунем. Иҷро накунем, дар бюрои райком чора бинанд. Раис ҳам зиндагӣ кардан хоҳад, шумо ҳам зиндагӣ кардан хоҳед... Рости гапа гӯям, тартиботро аз идораи шумо — аз бинои адолат сар кардан лозим аст, дар шумо адолат бошад, ҳақиқат бошад, касе ба роҳи нодуруст наравад...

— Баред! Ба девахона баред!

Захирагар як одами бедахони дар колхоз ҳама аз ӯ метарсидагӣ. Дар назди калон ҳам, дар назди хурд ҳам, дар назди худӣ ҳам, дар назди бегона ҳам як хел гап занад. Ҷони раис ҳам ларзад, ки аз ӯ гапи дуруст набарояд, ҳамаро девона карданаш мумкин, ҳама корро ҷигил карданаш мумкин, ана акнун ёбу гир, на танҳо раис, балки прокурорро муттаҳам кардан хоҳад.

Вале ҳисобчии ферма баръакси захирагар як марди хаппаки, ба таври худ, тарсончаки, ба назар, ягон кор аз дасташ намеадагӣ ва кас хайрон монад, ки чӣ хел ба чунин аҳвол ин қадар гӯсоларо гов кардааст? Гӯсолаҳои аз бозорҳои районҳои дигар харидааш то колхоз омадан гов шудаанд.

— Худатон дидед, ки нисфи одамон ба гардан нагирифтанд, ки ба шумо гов фурухтаанд. Говҳои аз мучо харидед?

— ...

— Ба ман нагӯед, ба суд мегӯед. Зуъм ғоида надорад. Хӯрдед? Акнун пӯлодани даркор! А, чӣ хел шуд?

— ...

— Ягон кас фармуд?... Раис? Ферма? А, кӣ?

— ...

— Ё гуфтанд, ки сар раваду сирр не? А?

— ...

— Акнун онҳо қонатонро харида натавонанд, об ба лаби кӯза баробар шудагӣ.

Ҳисобчӣ чунбид, ҳаёле чунбид, ки дар гарданаш мӯр роҳ рафта бошад. Ва баробари гардан чунбонидан мӯрча аз роҳ рафтани монд, ки ӯ боз қарор истода, вале прокурор пай бурд, ки чонаш ба талваса даромад, ҷоне, ки то алвақт мисли чашми хуфта соқит буд ва монанди мағзи аз кор баромада хобида, тавон гирифт. Андаке гардан қач ва ба дар гӯшаи чашм кард: ё касеро мунтазир буд ва ё аз касе метарсид; мунтазир буд, ки ба мадад ояд, метарсид, ки аз сирраш огоҳ гардад. Пасон хотир қамъ дошт, ки касе наояд

— ҳар касе ояд ҳам, баъди басанда шудани кор ояд ва чони ўро халос кунад; ваъда чунин буд... Вале ҳоло аз рӯи гуфтаи ӯ (ё онҳо) амал кардан рост ояд: «ту-гунг, ту – кар, ту – кўр». Ба назари ӯ дар кушода шуд, тир зананд ҳам, аз ӯ садо набарояд... Ин нигоҳи ошно ва ин нигоҳи сўзон борҳо куштааст ўро; куштааст, зинда кардааст ва боз зиндагӣ омўхтааст, роҳҳо нишон додааст: «Ман — мурда!» гўё дили ӯ фиғон кард сӯи прокурор, аммо ӯ ҳаракати киёфаи ҳисобчиро дида гумон кард, ки ҳама чизро ба ёд овард, бояд бигўяд:

— Гап занед!

— Рафтори шумо роҳи халосӣ нест! Кайҳо ҳама чиз ба мо маълум аст.

Ва ҳисобчӣ ботинан як қад парид. «Медонам, ки тарсончақӣ, лекин худатро ба даст гир!» — ёд омад гуфтаи раис, «Ҳамааш аз ту вобаста» хотира шудааст гуфтаи мудирӣ ферма, лекин ӯ надонанд, ки чӣ кор кунад. «Аввалан ду по ба як мўза тикқонда, ёху, ҳамааш ҳамин хел, ки дар қоғаз ҳаст, мегўйӣ! Дидӣ, ки нашуд, ҳамаашро ба гардан мегирӣ... Чони моро халос мекунӣ, мо чони туро халос мекунем... Ман — раис, ман — депутат...» Ва ҳоло ӯ надонанд, ки ин рост аст ё фиреб... Рост буд — вақтхое ни ӯ раис буд, депутат ҳам буд, аммо ҳоло пояш аз рикоб канда шудааст. Сипосдорӣ одамро бинед, ки ҳисобчӣ ба ёди он рўзҳо ҳеч чиз гуфтан нахоҳад — ба муфаттиш нагуфт, ба прокурор нагуяд, ба суд ҳам шояд нагуяд... Он рўзҳо рўз буд, сафед буд, равшан буд ва ҳадди касе буд, ки ба ин колхоз, ман муфаттиш, гуфта ояд? Ё аз район баргашта мерафт ва ё ба колхозии дигар мефиристоданд, ки тафтиш кунад. Акнун он рўзро баргардонидан имкон надорад, вале Ҳисобчӣ кўшиш дорад, ки он рўз боз ояд — ақаллан дар ёд, дар ҳаёл.

— Ҳоло дар колхозатон касе нест, ки шуморо харида тавонад ё кафил шавад. Худатон ҳаққи гапро мегўеду халос мешавед. Ҳамин хел не?

Ин дафъа дили ҳисобчӣ ларзид. Прокурор рост гўяд: касе нест, ки ба вай умед бандӣ. Колхоз бесоҳиб, вале вазъият, ки нобоб аст, касе чуръати тороч надорад. Танҳо чуръати Бобо зиёд шудааст: пайваста рўзнома нависад, бо баччу қаччаш тамоку чинаду ба сўзану ришта гузаронаду хушк кунаду ҳамел, буғ кунаду той баста, ба давлат супорад... Дар ин миён ҳамин қадар корҳо шуданд. Вале ҳоло ҳам колхоз бераис аст. Ҳоло ҳам касе пайдо нашавад, ки ба колхоз лоиқ бошад ва ё колхоз бо ӯ ифтихор карда тавонад, ёфт шавад-куя...

«— Хуб кор кардӣ, гадобойачўт гузарад, раис мешавӣ!»

Ва Бобо хубтар кор кард — он қадар хароб гашт, он қадар сиёҳ шуд, ки осўхта гашт, вале... вале касе ёд накунадаш. Дафтарҳояш пур шаванд; сари мўзаи Бобо дафтари нави мактабӣ қат гирад

ва одамон гумон кунанд, ки шикоятӣ тоза нависад. Баъд одамон раисҳои тоза ба тоза «интиҳоб» кунанд ва «ҳар касе кулоҳ қач гузошта тавонад, раис шавад» гӯянд ва албатта Бобо ҳам миёни онҳо ҳаст. Баъзеҳо имкони ўро зиёдтар донанд, ки диплом дорад; баъзеҳо аз раис шудани ў умед кананд, ки зада шудааст — бадном гаштааст ва ҳама қасдаш барои он аст, ки аз бадномӣ барояд; раисонро безътибор карданаш барои бадномиаш аст — қасдашро гирифтааст. Дар зиндагӣ ҳама овозаҳои бардурӯғ аз ҷониби касоне шавад, ки на асли масъаларо донанду на он одамро шиносанд.

Бобо як ҷувол поруро ба ҳар бор қард ва раҳораҳ гӯтга ба дарёи фикру ҳаёл зада, аз паи марқаб то сари замин рафт ва ҷуволро аз пушти ҳар гардонда, поруро рехт ва ба ҷои дам гирифтанд дафтарро аз соки мӯза кашида ҷунин навишт: «Гӯсолаҳо қалон шуданд, вале гов нашуданд... Раисёбӣ ин дафъа мушқил афтод...» ва боз дафтарро қат гардонд, ба соки мӯза ҷо қард, ҷуволҳои ҳар пушти ҳар партофта, пеш андохт: «Их!» Ҳамин ҳел қашонду қашонд, замини хокистарранг сиёҳ шуд. Сонӣ аз тракторчӣ хоҳиш қард, ки заминро ронад. Замин шудгор шуд, ў боз пору қашонд, вале ҳоло ҳам раис набуд. «Раис чӣ лозим? Худи одамон қолхозро нағз идора кунанд... Ва якбора овоза шуд, ки қорҳои қолхоз хуб будааст — нависандаҳо дурӯғ навиштаанд, тафтиш нишон дод, ки ягон ҳарфи рост надоранд... ва... ва раиси қўҳна боз ба ҷояш биёяд.

Бобо сиёҳ шуд, сўхт, фақат хокистар нашуд. Баъд ба худ омад, ки содагӣ кунанд — ҷунин рафтор ба феълӣ атвори ў қоим нест. Вай одами қушодачабини қушодадил аст — рӯзнома нависаду ба касе нанаояд, ягон саҳифаашро ҷоп накунад, барои ҳамин аз ў домангир шудан носавоб аст ва махсусан, ки пули тамоқуи яксоларо гирифтааст, бозору шаҳр рафта, бисоти ҳона қарад, тани қўдақонро пўшонад ва ақлаш нарасад, ки қолатарҳои рафта, даҳ сўм — сад сўм сарф кунанд; роҳашро надонад. Қўло ҳам содагӣ кунанд, ки ҳар қор худ аз худ ҳалу қасл ёбад; қалонҳои фаросат доранд, одамшиносанд, қадрҳои ҷо ба ҷо монанд ва рӯзе расаду ба қадри ў низ расанд ва ҷой пайдо кунанд. Ва якбора бало аз осмон афтидагӣ барин масъала ранги дигар гирифт: мурофияи додгустарии гунаҳгорон дар ҳуди қолхоз барпо шуд — барои қашми баъзеҳоро тарсондан буд ва ё барои ибрат, қасе надонист; ба ҳар тақдир ин қор дар қолори идораи қолхоз, ки дар бадали панҷоҳу панҷ сол раисҳои ҳиммат қарда пўшида буданд, гузашт. Ва Бобо ба ин мурофия магнитофон гирифта овард, ки гуфтаҳоро бо қалам расонда натавонад. Қасе аз ҷунин қасди ў огоҳ набуд ва ҳангоми қартаро рўгардон қардан сирраш ҳувайдо гашт, миёни мардум миш-миш шуд, ки ҳама қорро расво қардагӣ ҳамин «раис» аст — барои ҳудаш шуда, барои қурсии раисӣ шуда, ин қадар одамонро ба бузбозӣ андохт... Дастҳои қол шуданд — монанди

баччаи мактабхон аз оринчи дасти рост ба дасти чап дошта ва панчаи дасти рост найзасурат боло карда — даст бардоштанд, ки хеста гӯянд: «Ҳама кори ана ин одам будааст». Аммо мурофия, ки маҷлиси умумӣ нест, ба онҳо сухан нарасид. Бо вучуди он аз нигоҳхову даст бардоштанҳо раёсат пай бурд, ки миёни ахли толор сирре ҳаст ва раис қалам ба обгина зад: «Ором!»

Додгустар: — Говфурӯш Расулов! Шумо ба ҳисобчини ферма чанд гов фурӯхтеду чанд сӯм гирифтед? •

Расулов (хеста) — Волло аз мурдани худ хабар дораму аз ин кор не, ман набудам, саёҳат рафта будам, баччаҳо душворӣ кашида, говро фурӯхтаанд ва пулашро гирифта...

Додгустар: — Гунаҳгор ҳисобчӣ, дуруст гӯяд?

Ҳисобчӣ: —...

Додгустар: — Ин одам аз тарси чон забонашро хӯрдааст... Ширфурӯш Қаландаров! Шумо чанд гов доред ва рӯзе говатон чандлитрӣ шир диҳад?

Ширфурӯш (хеста): — Ҳар хел, Суди ширин! Ҳусни гов аз дахонаш — хӯрад, шир диҳад, нахӯрад, надиҳад... Аз гов не, аз баччаҳо вобаста... Ман саҳарӣ баланд дашт меравам, баччаҳо ширро фурӯшанд... Бинед, имзои ман нест!

Додгустар: — Гунаҳгор Захирагар! Ширфурӯш рост гӯяд?

Захирагар: — Рост гӯяд, Судбой! Ширфурӯшӣ кори баччаҳо. Онҳо меоранд мо ба номи падарашон менависем... Баъд, Судбой, ин корро қардан лозим. Колхозӣ мо аз кадом колхоз кам? Колхозӣ мо ҳам плон дорад, обрӯ хоҳад. Ҳоло раисдор шавад, боз рӯи об бароем... Дигар ин хел корҳо нашавад, ҳезаду раиси кӯҳна дар ҷояшон монанд, ба колхозӣ мо муфаттиш-пүфаттиш пайдо нагардад... Хӯ гуфтас-ку: мурдаи соҳибдор беҳ аз зиндаи бесоҳиб.

Одамон хандиданд. Бобо шод буд, ки магнитофон овард. Ва гӯё ҳамин хандаи одамон гирехкушо, мушкилосон буд ва кори додгустарро дастёр шуд ва боз дигар паҳлӯҳои кори колхозу роҳбарҷаҳоро дида баромаданд — қуръаи фол ба коми раиси комиссияи тафтишотӣ афтид; гунаҳгор Собир будаасту аз болои ким-киҳо аризаву шикоят кунанд. Собир барои он гунаҳгор, ки ҳамчун раиси комиссияи тафтишотӣ метавонист сари вақт сару неши ин корро гирад, то ки дар колхоз ин хел бесарусомониҳо намешуд, номи колхоз ба бадӣ намебаромад. Ба ҳар тақдир гунаҳгор ҷазояшро мебинад.

Ҳукм:

«Барои хунукназарӣ ва дар сари вақт сару неши камбудихоро нагирифтаниш, инчунин ду пуд ҷавро барои аспӣ тағӣ поям гуфта, аз колхоза амбораш гирифта, ба хона бурданиш — яъне, моликияти ҷамъиятӣ — яъне, колхозиро тороч қарданиш раиси комиссияи тафтишотӣ — яъне ки Сабуров Собир Сабурович се сол аз ҳукуки озодӣ маҳрум қарда шавад, гӯён, ҳукм...»

«Поянда бод адолат!»

«Зинда бод додгустари одил!»

Гунаҳгор ҷазояшро гирифт, вале ҳоло ҳам колхоз раис на-
дошт. Миш-миш авҷ гирифт, ки колхоз тоза будааст, дар ҳаққи
роҳбарчаҳо тӯҳмат кардаанд ва раиси Калон гашта меояд — чу-
нин колхозии калонро чуз раиси Калон каси дигар саришта карда
натавоиад.

Вале афсӯс, ки ин хел нашуд... Баногоҳ касеро раис таъйин
карданду сонӣ дар маҷлиси умумӣ интихобу тасдиқ, ки на ўро
ягон кас мешинохт ва на раис касеро медонист. Ва мардум ба
такҷӯӣ даромаданд, ки аз кучову кист? Кофтанду таку тирезашро
донистан хостанд ва маълум шуд, ки...

Ҳар рӯз назди Калони Калон мерафт раис, ҳар лаҳза бо телефон
гуфтугӯ мекард раис. Маълум, ки аз раиси Калон ҳам баобрутар
намояд.

...Ва як сабоҳ мардум хонаи Боборо вайрона диданд: ў шабона
хонаро вайрон карда, чӯбу тахтаву бору бўҳчаашро ба мошинҳо
бор карда, дар дили шаб ғайб задааст, ки на касе бинад ва на
касеро дучор ояд. Чунон ки чӯғиҳо вақтҳои нав ба колхоз дохил
шуданашон пушаймон гашта ва ё аз чизе ё касе ранчида, шабхан-
гом ғайб зада буданд...

МОҲИҲО НОНРЕЗА ХУРАНД

I

Саргузашти ўро бисёр касон донанд; тамоми мардуми деҳа ва деҳоти гирду атроф. Баъзеҳо қиссаи ўро бо муҳобот, кам карда, гўянд ё аз будаш зиёд. Вале касоне, ки аз ягон ҷо омада ўро дида раванд, хотираи нек баранд. Қоил ҳам шаванд, ки ин мард дар саҳрои кушод ҷойхоначи колхоз шуда ин қадар хушқабул ва хушмуомила аст. Мард – қоматбаланди сиёҳ. Мўйлаби паризогӣ дорад. Дар назари аввал як марди мағрури худписанд намояд ва гумон равад, ки фақат барои худ зиндагӣ кунад. Ҳатто худбиниаш то дараҷае, ки аз тораҳои мӯи бари рӯй ба бурут ҳамроҳ карда, то беҳи гӯш бурдааст. Салобати худро нишон додан хоҳад. Вале бар ивази биною таманнои бурут лаби поёнаш нест. Дандонҳои сафедаш намуда истанд. Чой ё хӯроки обакӣ ошомиданӣ шавад, забонашро ба рӯи дандонҳои поёнаш бароварда ба ҷои лаб истифода барад. Як фўтаи сафеди обинусха доим ба гирди токии чоргулаш ҷанбар аст. Яктаки сафед дорад ва аз болаш се фўта – фўтаи сабз, сафед ва атласӣ баста гардад ва дастрӯймоли духтараш попуздааро ба миёнбанди атласӣ як ҳалқа занонда монад. Тамоми фаслҳои сол мўза пӯшад ва дар ин саҳро озодатар аз ӯ касе нест. Дар мўзааш гард нашинад. Ҳар каси навошно ўро афсар пиндорад. Баъд сачоки сари китфи ўро дида, пай барад, ки ӯ хизматгори ин шипангу ҷойхона аст. «Ин ҷою манзиламон дар лаби дарё мешуд, хуб буд, лекин дарё дур» сухан чуин оғозад ӯ ва нонреза ба ҳавз андозад. Моҳиёни зиёде ба нонрезаҳо хучум оваранд, пасу боло шуда ва гоҳе қаҳида нонрезаҳои рӯи обро доранд ва агар нонпорае афтида ба даҳони моҳиён нагунҷад, фўк зада, ба канораи ҳавз ҷафс кунанд ва канда-канда хўранд. Ҳангоми нонпораҳо қандан моҳиён ларзанд, думи онҳо бозӣ кунад ва тамоми ҳавзро садои даступозани варзишгарон фаро гирад. Кас ҳама чизро фаромӯш кунад.

Каси аввалин бор ба ин ҷо омада пиндорад, ки ин мард масҳарабоз аст ва меҳмононро масҳара дорад. Вале чун тамошои нонхўрии моҳиён поён ёфт, дар лаби кат амонат ништаста ҳолпурсӣ кунад ва сабаби қадам ранча қардани меҳмонро пурсад.

— Аз кучо пурсем, меҳмон? Аз шаҳрҳои бузург ё хурд?

Баъд хомӯш шавад. Ва агар меҳмон зиёдтар омада монад, нашинад. Хизмат кунад. Ба ин ҷо бисёр касон оянд, тамоми калон-пояҳои колхоз ва намояндаҳои район. Ҳатто касоне ҳастанд, ки маҳз барои тамошои моҳиёни ҳавзи ӯ оянд: савдогарону савдонҳо, ошикону хуморихо...

Шунида будам, ки ҳазор пурсӣ ҳам, ин мардак як даҳан аз саргузашташ ҳикоят накунад. Аз ӯ чизе напурсидам. Як моҳ дар меҳмонхонаи ӯ шудам. Ҳаёти колхозии онҳоро омӯхтам. Бисёр вақт лаби ҳавзи ӯ нишастам ва дидаю доништа ягон бор дар назди ӯ қаламу когаз нагирифтаам. Ба ӯ ҳикоятҳои зиёде гуфтам. Латифаҳо ҳикоят карда ёро хандондам. Маъкулаш шудам. Бехтарин чизҳои буфеташро ба назди ман мегузошт; мағзи бодом, донак, мавизи сиёҳ ва бехтариҳои себҳои хубониро. Ва ман ҳам «себабро хӯрдӣ, ғоз деҳ» аз ӯ ҳикоят шунидан хостам. Вале ӯ ғоз надод. Ба ӯ хизмат кардан хостам. Сатилро аз дасташ ба зӯри гирифта гирди шипангу чойхона, таки беду сафедорҳо ва атрофи хавро об задам, тасфи ҳаво камтар шавад. Вале чор қадам дур аз сархавз гармсера забона зада, саҳрои кушодро фаро мегирӣфт. Он як баҳри хушке буд, ки бесадо мавҷ зада мерафт.

Ман фурсат чуста, назди ӯ рафтам. Агар назди ӯ одамон бошанд, ман ба саҳро мерафтам. Ё худ аз худ маро «писарам» гуфта ҷег зад. Чун танҳо монд, маро ҳамин зайл ном бурда ба лаби кат хонд.

— Қариб таърихи колхозро омӯхта шудӣ, писарам?

Ман як охи вазн кашидаму гуфтам:

— Не, амак, намешавад.

— Чаро, писарам?

— Солҳои ҷанг як раиси начиб гузашта будааст, ҳеҷ кас шахсияти ёро хуб надонад.

Сари ӯ, гӯё ки аз паси гарданаш як шамшер зада бошанд, ба пеш ҳам хӯрд. Хеле сукут кард. Ман аз бофтаву ёфтаам хеле хурсанд будам, вале ба ӯ вонамуд кардам, ки аз гапи задаам пушаймонам. Ё баргашта ба ман нигоҳ кард. Ба назарам нигоҳаш маро хӯрд. Биангоштам, ки ҳозир маро аз ин даргоҳ ронад. Гӯё ман аз худ рафта будам, бардошта шудани дасти ростии ёро дидам. Каме худро пушт кашида ба ҳар зарбаи ӯ омода шудам, вале ӯ даст ба сар бурда футаро кушод. Баъд бурути тарафи чапи рӯи ӯ паридан гирифт. Ё асаби шуд. Футаҳои миёнашро ҳам як-як кушода партофт.

— Бубахшед, амак! – узр хоста хестам.

— Ҳеҷ гап не, писарам. Шин,— гуфт ӯ ва бо кафи дасташ бурути аз ҳаяҷон пир-пир паридаро дошта, пахш кард. Оринча-шро ба сари зону гузошта хомӯш монд. Аз афташ симои раисро

пеши назар овард. Хеле сукут кард. Баъд паридани ғадудҳои зери бурутаи бозмонд, ки сар бардошт.

— Раис бародари ман буд, — гуфт ӯ ва охи вазнине кашид. Ба ангушти сағири дасти чапаш зехн монда, бо ангуштони дасти росташ рост кардан хост, вале ангуштак аз сари панча фуру рафта, қач шуда монда буд. Аз лаби чоки поёнаш ларзидани дандонҳояш аён буд. Ман гумон кардам, ки ӯ иқтидори ҳикоя кардан надорад, бозхестанӣ шудам. Ӯ маро бозшинонд:

— Вай одами аҷиб буд... Ноодаму нокасаш ман будам. Ман ӯро куштам.

Дар бадани ман мурғак давид. Хостам зудтар ин киссаро фаҳмам. Даҳон пур карда «Чӣ хел? Барои чӣ?» гуфта пурсидани шудам. Боз забон газидам.

«— Не, писарам, он киссаро гуфтан мумкин не» — қатъӣ гуфт ӯ ва фӯтаҳои ба дуртар гузоштаашро пеш кашид. Ноумед шудам. Ин дафъа ҳам худдорӣ кардам ва чунон вонамудам, ки он қисса барои кори ман аҳамияте надорад.

Ҳарду ҳам пурбардошт будем ва барои аз якдигар илтимос кардан гардан ёрӣ наметод. Табиати ӯ ҳамин хел буд ва ё аз он саргузаштро қисса кардан тарсид. Вале ман дидаву доништа, машқ бозӣ кардам. Ба ҳар ҳол як сухан партофтам.

— Шумо, ки бародар бошед, қиссаи ӯро бехтар аз шумо касе надонад.

— Писарам, ба ту дурӯғ гуфтанд. Ман солҳои ҷанг ин ҷо набудам. Ва надонам, ки ӯ чӣ қорнамоиҳо кард. Ҳамин қадараш маълум, ки ӯро ман куштам.

— Чӣ хел шумо куштед, шумо дар ҷанг будед-ку?

— Ин гапро мон, писарам, — ӯ бархост ва маро ба лаби ҳавз даъват кард,— Биё моҳихоро тамошо кун. Нигар, чӣ маҳлуқи аҷиб аст...

Ӯ ба ҳавз нонреза партофт. Моҳиён ба ҳоб рафта буданд, тӯма ба ёдашон нарасид. Мардак мӯза кашид. «Акнун ҳоб равад, боз қисса накард» мулоҳиза кардам ман. Вале ӯ мӯзаҳояшро ба сари ҳавз монда, нишаст ва пойҳо ба об андохт. Ҳолиё ба назарам дигаргуна намуд: бо фӯтаи ба сар печида ва бе миёнбандхуви бе мӯза як марди оддӣ ва ба ҳама мардумони деҳот монанд.

«Мункир нашлавам, ман ӯро куштам... Ҳамааш аз ин сар зад, ки ба ман повесткаи омаду ман гуреза шудам. Аз деҳа гурехта рафтам. Модар ва бародарамро партофта рафтам. Он солҳо ба қадом деҳае, ки равед, ҳама бо шубҳа нигоҳ мекарданд. Кӯҳ ба кӯҳ гаштам. Тобистон ки буд, ҳар ҷо сар мондан мумкин буд. Аввал пушти ағба гузашта сари молҳои одамони ношинос рафта, умр ба сар бурдам, худро роҳгузар эълон кардам. Дидам, ки сари моли нагаштаам намонд ва мояи рӯзгузаронӣ нест, ба ғусфанддуздӣ гузаштам. Як бор сағхо қариб хомталош карда буданд. Ҳаво

сард шуд. Рамаҳо ба даштҳо фароманданд. Ҷои рафт набуд. Ман гумон кардам, ки ин қисса аз ёди мардум рафт ва агар ман ба деҳа баргардам, ман чизе нагӯянд; кордор наshawанд. Бародарам раис аст ва маро аз ҳар бало халос кунад. Ман ба деҳа наздик омадам. Вале ҷуръатам кофӣ набуд, ки ба назди модару бародар равам. Ва шояд номи повесткаро шунида гурехтанам ҳам аз ҳамин бечуръатӣ буд, вагарна дилкашолӣ надоштам. Модарам писари дигар дошт ва ӯ беҳтар аз ҳама ӯро парасторӣ карда метавонист. Аммо барои мани оворагард ва гуреза дастгирӣ набуд. Фикр кардам, ки агар ба деҳа равам, маро касе нашиносад. Ришӯ мӯйсарам ваҳшиёна буд. Сару тан надоштам. Дар чакмани аз кӯши ҷӯпоне дуздида печида мегаштам ва камони аз кӯши дигар дуздидаро аз даст намегузоштам. Тир ҳам доштам, вале аз ваҳму ҳарос ва аз ҳавфи ҷойи худ ягон бор тир напаррондаам. Хатто дар вақтҳои гуруснагӣ ва тангӣ кабку харгӯшҳои рӯ ба рӯ омадаро напаррондам. Сардӣ ҳаво ва зӯрии гуруснагӣ маро мачбур кард, ки ба деҳа дароям. Аввал ба коҳдонҳо руст шудам. Дар вақти гурезагиам дуздҳои мардумро ҳам дидам...

Дар деҳа Латиф гуфтани кас буд, худо раҳмат кунад, мурд. Ана ҳамон кас аз равзанаи коҳдон ба ҷои коҳ як ҷувол гандум партофт, баъд ҳудаш фаромада ҷуволро ба даруни коҳ руст кард. Ман дар паси банди беда ҷо шуда будам. Он вақт задани дилро хис кардам. Дил дар қафаси сина тапид. Гумон кардам, ки тамоми коҳдон ларзад. Латиф аз равзанаи рӯи бом даромаду аз дари коҳдон баромад. Ман ҳайрон шудам, ки чаро ӯ аз 'дар надаромад...

Оҳиста-оҳиста тапиши дилам паст шуд. Аз рафтани Латиф зиёда аз ду соат гузашт. Ман аввал назди дар омада аз роғи он ба берун нигаристам, касеро надида, рафта коҳро тит кардам ва ҷувол гандумро кашида баровардам. Дидам, ки зӯрам намерасад, бе ҳеҷ мулоҳиза нисфи гандумро рӯи коҳ рехтам ва нисфи дигарро бо ҷувол ба дӯш бардоштам. (Аз равзана баромада намешуд. Тағи по паст буд). Аз дар баромадам. Рӯи ҳавлии Латифро мегузаштам, пойҳоям ларзид. Надонам аз гуруснагӣ буд, аз тарс ва ё аз бемадорӣ. Аз ҳавлии ӯ баромадам. Гандумро ба осиеб бурда натавонистам. Бар ҳар ҳол ҷуръат карда, ба ҳавлии ҳудамон бурдам. Ва рост ба коҳдон рафтам. Сағи ҷорчаши мо «ваҳ!» гуфта хест. Номашро гирифта, дум ликконда гур-гур кард. Ман ҳам чун Латиф коҳро тит карда ҷуволро ба миёнаи он гур кардам ва рӯи он дароз кашидам. Ҷорчам аз дар ба ман нигарист, ки дар торикӣ чӣ кор мекунам. Шикам аз гуруснагӣ заъф зад. Боз коҳро кофта аз ҷувол як каф гандум гирифта ба даҳон андохтам. Хойидам, вале фуру дода нашуд. Оби даҳонамро фуру бурдам. Гандум дар даҳонам сақич шуд. Хойидан гирифтам. Баъд ба фикр рафтам, ки оянда чӣ кор кунам. Як кас маро бардоштагӣ барин ҷаста хестам ва ба ҳонаи бародарам рафтам. Дарро кушода даромадани маро

нафаҳмид. Ҳамроҳи занаш масти хоб буд. Худро ба болои ӯ ҳаво дода бўсиданӣ шудам. Вале дилам якбора саҳт шуд. Ваҳшигиам омад. Ёро бо пошнаи камон ҷунбон-ҷунбон кардам. Аввал ҳис накард ва якбора ҷаҳида ҳест. Тарсида ҳест. Занаш фарёд зад.

— Ҷим, янга, ҷим, ин ман, Рауф, — гуфтам.

Вале онҳо хоболуд буданд ва тарсида чизеро нафаҳмиданд.

— Аз кучо пайдо шудӣ, ҳаром? — бо алам ва бо нафрат гуфт бародарам.

— Раис, ба ман пул лозим, — гуфтам ба ӯ калимаи бародарро фаромӯш карда.

— Ба ту пулро нишон медиҳам, — боз дӯғ зад ӯ ва барҳост, ки маро занад. Вале ман худро назди дар гирифта камон ба ӯ рост кардам. Вай аввал ҳазл дониста аз дӯғ нафаромад. Ман затворро кашида пеш бурда будам, ки дар ҷояш шах шуд.

— Пулро барор! — дӯғ задам ба ӯ.

— Пули чӣ? — ларзида гуфт ӯ ва занаш болои бистар нишаста буд.

— Пул диҳӣ, ман гашта равам.

— Аз кучо ёбам?

Ман ҷои пули ёро медонистам, чунин ҷавоб додам:

— Сандукро кушо.

Дар равшании моҳтоби тирамоҳ дидам, ки ӯ ҷун ларзид. Дилам сӯхт, вале қасди ёро ба хотир оварда боз бераҳмтар шудам.

— Зудтар, дер нашавад!

— Кучо равӣ?

— Кори ту набошад. Пулро зуд барор!

Ё сандукро кушода, аз даруни ҷойник пул гирифта, ба ман дароз кард.

— Не-е, пулҳои дарзаро.

Ман он лаҳза ваҳшитарини ваҳшиён ва золимтарини золимон гашта будам. Ё боз ларзида-ларзида, ҳам шуд ва аз зери матоъҳо дарзаи пулро бароварда ба ҷои ишоракардаам – рӯи сандалӣ монд.

— Акнун сару танатро ҳам ин ҷо мон, мебинӣ, ман бараҳнаам, раис!

Аз муомилаи сард ва ваҳшигариини ман ӯ ба ҳашм омада буд. Меҳост камони сари меҳро гирад, вале фурсат наёфт. Ман доноӣ карда, тиркаши паҳлӯи камон овехтаро гирифтам. Мӯзаи ёро ба по кашидам, либосҳояшро зери бағал зада, аз дар баромадам ва зуд паси хона шудам. Онҷунон тез рафтам, ки дар як лаҳза аз деҳа берун шудам ва боз ба кӯҳ ҷаспидам. Як назар рӯи гарми модара-мро дидан хостам, вале ваҳму ҳаросеро ҳис карда, зуд гурехтам. Дар паҳлӯи ҳарсанге либосҳоро пӯшидам. Пулҳоро дар кисаҳо ҷо кардам ва ҷакмани аз ҷирку арақ мисли ҷарм саҳтшударо паҳлӯи ҳарсанг монда боз ба дуродур рафтам. Офтобзард дар камари кӯҳ

чо шудам. Баъд фикр кардам, ки дар пеш зимистон аст ва беҳуда чакманро партофтам. Тиркашро зери сар ниҳода каме ба ғанава рафтам, то қусури беҳобии шабро барорам. Садои сағ маро аз ҳоб бедор кард. Баъд дар даҳони камар ду сағи хирспайкари сиёҳу тарғилро дидам. Онҳо думак зада ягон-ягон «аф» мегуфтанд. Баъди фурсатҳо садои фуру шудани рези кӯҳ ва охиста-охиста шикастани қумоду хасҳои хушк баромад. Акнун сағҳои ҷӯпонӣ намечакиданд, балки дум меликконданд. Гӯшам як садо доду баъд ҷеғ зад. Худро гум кардам. Боз ба худ омада, далер шудам. Камон бардоштам, то сағҳоро парронда аз ин ҷо бароям, вале аз ҷӯпонҳо бим кардам. Ҳеҷ чизро надидаам ва чизро пай набурдаам, вале худ аз худ дасту поям сусти шуд ва мисли роҳзане, ки пас аз «корнамоиҳо»-и зиёде ба дасти зӯрварде афтида бошад, оҳ кашидам. Чунон охи пуралам ва пурҳасрате кашидам, ки гӯё он камар барои ман гӯр мешуда бошад. Ба назарам камар мисли ҳалқаи дор танг шудан гирифт ва гулӯям дигар роҳи нафас надошт. Ин дасти худам буд, ки гулӯямро бугӣ мекард. Аз афташ, дар дилу майнаам шайтон ҷой шуда, панҷаҳоям ба гулӯ монда буд, то худкушӣ кунам. Худам ҳам намехостам, ки зинда бо ҳешовандон рӯ ба рӯ шавам. Набояд онҳо рӯи чиркини маро бинанд. Ба сарам зад, ки раис аз паи ман афтида бошад ва кучо рафтанамо дида бошад, оворагардӣ ва ваҳшониятам анҷом пазирад.

Бари ёна ҳар хел садоҳо дошт: садои шикастани шохҷаҳо, садои гелида ба поён рафтани сангҳо ва ба ҳам бархӯрдани онҳо.

Сағҳо дум ликконда чашм аз ман намеканданд ва дили ман бозӣ дошт. Як газ нон ҳам надоштам, ки ба сағҳо партофта, бо худ ошно созам ва охиста аз камар бароям. Ҳеҷ чиз надоштам ва ғайр аз пул; ҳамин пули ҳаром маро ба дом афтонд. Ман ҳам гушна будам, ҳам бемадор ва ҳам хомхоба. Дам гирифта, баъд ба сайд баромаданӣ будам, ба худ ризку рӯйи мечустам... Ҳама нақшаҳоям барбод рафт. Акнун як роҳ монда буд; агар раис маро таъкиб карда бошад, бояд ўро бидушам. Аз рӯи шундаҳоям дар фронт лаҳзаи оромӣ набуд, вале кӯҳистон ончунон ором, ки кас садои тапиши дили худро шунавад; аз куллаи кӯҳ сайде гузарад, маълум шавад. Аз кадом ҳамие кабке сарояд, ба гӯш расад. Чуни оромӣ ва хомӯшист. Ният доштам, ки раис бо ман рӯ ба рӯ шавад, ҳамин хомӯшии кӯҳистонро вайрон кунам. Дар камон тир ҷой карда будам. Сағҳоро ҳам фаромӯш карда ба ду гӯшаи камар нигаристам, ки аз кадом тараф саре намоён шавад.

Ҷӯпоне аз паҳлӯи сағҳо гузашт, асояшро ба буттаи вағниҷ зада гузашт, ба ман ва ҳатто ба сағҳо аҳамияте надода гузашт. Ман ўро нашинохтам. Баъд дилам хеле таскин ёфт. Бархостам. Сағҳо безобита шуда дасту пой ба ҳамдигар наздиктар монда, барои ба ман ҳучум кардан омода шуданд. Мадори поям рафт, боз нишастам. Ман умедамро гум кардам.

Якбора чор нафар аз ду тараф ба даҳони камар ҳозир шуданд. Ман ҳатто камони дастамро бардошта, натавонистам. Чашмони камнургаштаам раисро чустанд. Вале худам надонам, ки чаро маро ҷўянд. Барои куштан ва ё барои ба оғўш кашидан. Вале ў набуд...

Онҳо маро дида хайрон шуданд. Зеро ман мисли раис сару тан пўшида будам...

... Маро дар деҳа нигоҳ надоштанд. Ба район бурданд. Ман аз онҳо хоҳиш карда «як бор раисро бинам, гап дорам» гуфтам. Вале онҳо ба ман расонданд, ки раис туро дидан нахоҳад... Аз кучое зане парешонмўй ва хунолудруй ба дари комиссариати ҳарбӣ ҳозир шуд. Ман ўро аз тиреза дидам. Дида худро ақиб кашидам. Шарм кардам.

Дер вақт гузашт. На касе ба ман ягон чиз мегуфт ва на модарам назди ман меовард. Ман нахостам, ки бо модарам рӯ ба рӯ шавам. Вале инаш ҳам маълум набуд, ки онҳо бо ман чӣ хоҳанд кард. Фақат гуноҳи худро дониستم. Гуноҳи авфнопазир буд. Дониستم, ки суд мешавам, суди... Дар ҳамон ҷо бо модарам ва ниҳоят бори дигар бо бародарам — раис рӯ ба рӯ хоҳам шуд. Ман забони гуфтор надорам ва ба ҷои ман раис ҷавоб диҳад...

...Ҳама гумонам хато баромад. Маро пас аз чанд рӯз ба аскарӣ фиристоданд.

«Ганда бошад, ҷазояшро бо чашмонаш бинад» гуфт сардори Комиссариати ҳарбӣ.

Рӯзи гусел модарам омада буд. Ман ўро дидам. Вай мисле ки аз гуноҳи ман даргузашта бошад, ба сўям фарёд назад, балки илтиҷоомез нигарист. Ба назди ў қадам задам. Ў чизе нагуфт, нагирист. Сари маро байни кафонаш дошта, ба чашмонам нигоҳ кард. Ман ларзидам. Гумон доштам, ки ҳозир як торсакии обдор ба баногўшам мефарорад. Сари маро пеш кашид ва аз пешонаам бўсид. Аз ҳаяҷон ашкам ҷорӣ шуд. Ман ҳам ба ў чизе нагуфтам, дурушташ, чизе гуфта натавонистам. Модарам бо кафи дастони аз зарби қор ва офтоб сиёҳу саҳт шудааш қатраҳои ашқро аз рухонам пок кард ва аз китфам дошта бо назокат ба пеш ҳидоят кард. Ҳеҷ чиз нагуфт; на фотиҳаи нек дод ва на дуои бад кард.

Ман ба мошин нишастам ва ҳангоме ки мошин ҳаракат кард, боумед даст ба дуо бардоштам. Модарам кафи дастонашро боз карда ба рӯй кашид.

II

Пойҳои ҳамсўхбатам хунук хўрд, ки онро аз оби ҳавз берун гирифт. Охиста гирифт, то моҳиён аз хоб бедор нашаванд. Вале моҳи пурра, ситораҳои мучалло ва сояи шоҳаҳои маҷнунбед аз оинаи ҳавз гум шуданд. Ў бархест. Мўзаашро ба даст гирифта,

омада болои кат нишаст ва пойҳояшро бо кӯрпача печонд. Булбул аз ҳаракатҳои ӯ бедор шуд, ки боз ба нола даромад.

Ман аз ҳикояти ӯ фаҳмидам, ки дурӯғ мегӯяд. Ӯ бародарашро накуштааст. Вале сари ҳар сухан гӯяд, ки ман ӯро куштам... Ман дар партави моҳ дидам, ки дар пешони ӯ то рӯи бинӣ рағи хунгарде мисли тирак бардамид. Пай бурдам, ки, рост ё дурӯғ, ӯ як бори дигар тамоми ин воқеахоро аз сар гузаронд. Асабонӣ шуд.

Ба гумонам маро нафрат кард. Чандин рӯз ӯро хушҳол дидам, вале имрӯз ғамӣ шуд. Ман сабабгори ғами ӯ будам. Ӯ баногоҳ сар боло кард. Дуру дароз ба нағмаи булбул гӯш дод.

Аз ӯ дигар чизе напурсидам. Дар ин чанд рӯз феъли ӯро хуш омӯхта будам. Аз ӯ ҳар чизро пурсида ҷавоб гирифта мумкин набуд. Аз ин рӯ напурсам, ки бародар чӣ шуд? Чун ӯро кушт? Кадом вақте дилаш кушояд, ҳудаш гӯяд. Вагарна мисли кӯдаки зуъмӣ аз ӯ гап гирифта муҳол аст.

— Хоб намекунем? — баногоҳ пурсид аз ман.

— Субҳ дамад. Баромадани офтобро бинем... Ҳикоятон таъсир кард, хобам парид.

Ӯ ҷавобе нагуфт. Ман ниҳоят бодикқат ба ӯ нигаристам. Лаби ӯ чойники чуммакпаридаро мемонд ва дандонаш мисли ашки фил намуда меистод. Ба гуфтори ӯ ҳалал мерасонд. Шояд аз ҳамин сабаб ӯ кам гап занад. Ба ҳар ҳол ман воқеаи бародаркушиашро шунидан хостам... Хеле дер ӯ ба садои булбул ҳамовоз шуда, давоми киссаашро ҳикоят кард:

— Моро ба Белоруссия бурданд. Як моҳ дарси ҳарбӣ омӯхтем. Чанд бор ба номи модару бародар мактуб навиштам, вале ҷавобе нагирифтам. Фаҳмидам, ки дар ҳақиқат раис маро дидан нахоҳад.

Баъд моро ба чанг бурданд. Разведкачӣ будем. Либосамон аз фарқи сар то нохуни по мисли барф сафед буд. Аввал дар паси як теппача қарор гирифтем. Баъд ба саҳрои васеъ баромадем. Аз пеш ягон-ягон мушакҳои душман дар фазо бозӣ мекард ва мисли чанговарони ҷавонмарг аз осмон ба замин сарнагун мешуд. Мо ҷо-ҷо нишаста ба пахнои дашт нигоҳ мекардем, ки ба рӯи барфе, ки мисли матои ниҳоят васеъ тамоми саҳроро фаро гирифта буд, ягон доғе пайдо нашуда бошад. Автомат дар даст қачпахлӯ зада, гӯё чизеро интизор будем. Ногоҳ садои ғизӣ паридани тир баромад ва дасти чапи ман гӯё ки шоҳи дарахтеро шикаста бошанд, қирсӣ кард.

Гумон кардам тир ба автомати ман расид. Баъд дар байни сафедии шаб доғи лоларангеро дидам. Паҳлӯи ангушти сагирамро тир гирифта буд. Командир як ҷавони озарӣ буд, ба ман гуфт, ки илоҷе карда худро паси теппа гирам, дигар илоҷ нест. Ман мисли чорпоён сӯйи теппа рафтам ва пас гашта нигоҳ кунам, дар паям хун нақш гузошта буд. Акнун дилам ваҳм кард. Пас аз як моҳ

боз ба фронт рафтам. «Одами бад ба зудӣ намурад» гӯянд, рост. Ин дафъа ман аз лаби поёнам тир хӯрдм. Ана нишонааш. Худо одамро чазо додан хоҳад, ҳамин хел чазои бад диҳад. Ҳамин хел масҳара кунад. Дар госпитал хоб рафта, шифо ёфтам. Боз ба ҷанг рафтам. Акнун давраи ғолибияти мо буд. Мо мисли аспҳои маст, тамоми майдони немисҳоро помол карда мерафтем. То Берлин расидем. Вале Рейхстаг ба осонӣ ва зуд ба даст наомад. Немисҳо хуб истодагарӣ карданд, диданд, ки нашуд, маҷбуран таслим шуданд. Ман дар қуллаи Рейхстаг парафшон шудани ливои зафарро дидам, тамоми хунрезӣ ва кушокуширо. Дар ҷанг беқадр будани одам ва ниҳоят, кадри одам ва ёру дӯстро он вақт дониستم.

Дар бозгашт ҳаёл карда омадам, ки гуноҳи худро шустам. Ба иазди модар, бародар ва мардуми диёрам сарбаланд рафта тавонам.

Вале бародарамро дар деҳа пайдо накардам. Ба гапи мардум бовар намекардам. «Ӯ аз ман ғурезад. Рӯ ба рӯ шудан нахоҳад» гуфтам ба худ. Фарзандҳои бародарам ва янгаам бекас монда буданд. Модарам ҳам бекас монда буд. Мани бо як шинели қоқ аз ҷанг омада ба онҳо ёрмандие карда натавонистам.

Ба гапи мардум бовар накарда ду сол интизор шудам, ки бародарам пайдо шавад. Пайдо нашуд. Маро раис таъйин кардани шуданд. «Не» гуфтам. Ба ҷои бародари зиндаам шиштан нахоҳам, гуфтам. Вале ҳама мардони ба ҷанг рафта барнагаштанд, одам нест, гуфта маро раис эълон кардаид... Ин фалак одамро мисли гард бозӣ доронад...

Мардум надонанд, ки ман қотил ҳастам, бародаркуш ҳастам... Ҳамон рӯзе, ки маро ҷустуҷӯ кардаанд, ҷуволи гандумро, ки ман дар коҳдон зери кох карда будам, ёфтаанд. Бародарамро ҳамчун дузд ва хоин...

Дидӣ, писарам, одами хуб ҷӣ хел бе ҳеҷ гуноҳ бе ному нишон мешавад, вале мани бад ҳоло ҳам зинда... Ҳама чизро ёфтам. Раис ҳам шудам. Ба нафақа ҳам баромадам. Вале...

ҚАҲРАМОН

Қаҳрамон окибат мурд. Дар чанг на, дар бистар мурд. Баъди қаҳрамониҳо, баъди хориву зорӣ, ба истиқболи чашн гирифта-ни шастумин бори Ғалабайи Бузург мурд. Чанд рӯз монда буда... Беёд гашта; гоҳ баҳушу гоҳ беҳуш майдону набарду асириву раҳойиро ёд оварда; бокадру бекадр будани хешро дониста, мурд. Вале мурданро ёд надорад; зеро ӯ аллақай олойи меғуфт, аммо чӣ гуфтанро надониста ва сарфаҳм нарафта мурд; бо фарзандон видоъ нагуфта, гуноҳгузарӣ, омурзиш ва пӯзиш накарда мурд... Мурд, вассалом. Сухани касеро нашонид, касеро чизе нагуфт; ҳама будаву шудаҳо аз сараш дур ва ё дар сараш, дар ёдаш, дар забонаш, дар пиндораш чизе буда бошад ҳам, касеро аён нагашта мурд; кару кӯру гунг барин... Аммо касе ёд надорад, ки ӯ чунин буд. Хандад, ҳама чиз садо мебаровард, гом занад, замин меларзид. Сиёҳчурдаи баландболои тануманду пурзӯре буд ва то пирӣ касеро дасту даста надода, даври даврон ронд. Давру давронаш ҳамин буд, ки рост рафт, рост гуфт, рост шунд. Гоҳи аз хидмати Ватан ҷангро анҷом дода баргаштан дар даму нафасаш истода намешуд. Духтарони деҳ ҳаваси ўро доштанд, аммо ӯ шўмурдари гирифт; дониста гирифт, ки шў дар пеши назараш дар ҷабҳаи набард зери бомбайи душман монда мурд. Дида буд пора-пора гўшт париданашро ҳамроҳи хок. Он замон чун имрӯза беёд буд, чун ба худ омад, он манзараи мудҳиш пеши чашмаш ҷилва кард; боз беёд гашт ҷунон ки пеш аз марг.

Асари ҳамон бомба; гўшти ҳамдиёрро пора-пора ба ҳаво парронду як пораи хурди оҳан паси гардани Қаҳрамон ҷо шуд ва ғурсати ҷарроҳӣ нашуда, паси гарданаш ҳаммонанди гўри нав дамид; гунбад шуд, ки пояш аз оҳан сахту мустаҳкам буд... Шояд ин чиз он қадар асабиаш накарда бошад, ки баъди аз ҷанг зинда баргаштан дар ватан озори рӯҳиву азоби ҷисмонӣ дид. Худаш дондаду худо, ки чӣ азиятҳо қашида буд... Инак гўр ҳамвор кунад гўри пушти гардани ўро. Зиндагӣ дамонд, гўр ҳамвор кунад. Ҳаво ки абр қашид, оҳан ҳам сардиرو меқашид ва ӯ рўймоли кўҳнаи занашро ба гардан мебаст, ки азобаш медиҳад; гўё тамоми сармояи зимистонро чун сардирабо он оҳанпояи ба чашм ноаён меқашид ва ҷанговарро азоб меод ва занаш мудом бо таф додану паси гардани ӯ бастанӣ сабӯс овора буд. Аммо Қаҳрамон писанд

намекард чунин дардро ва духтур намерафт, ки чарроҳӣ карда оҳанпораро гиранд: «Зӯр бошад, ҳудаш бурояд.»

— Доред! Ду-се рӯз ниғаҳ доред майитро. Ҳукумат, колхоз тайёр нест барои гӯру чӯби чунин одами шарафманд!

Ва боздоштан мурдаро. Аз пешнамози рӯзи одина монд. То ба дафни ӯ омода гаштанд, ки се рӯз гузашт; хешу табори раҳдур расида омаданд; аз дигар шаҳрҳо расида омаданд, вале аз Душанбе омадан саҳт вазнин буд, ки водийи Зарафшон роҳ надошт. Ҳаво гирифта, тайёра напарад. Дигар ҳама роҳҳо баста; ҳам аз чониби душмандӯстҳо, ҳам аз чониби ҳамсоҳо ва ҳам аз чониби Худо. Худогир, ки шуд, бандагир ҳам шавад... Аммо писари дар Яман будааш омада натавонист. Дар мурдаи модараш низ омада натавонист; чиҳил рӯз пеш. Сари чил падар низ даргузашт, писар беҳабар. Тухми одамӣ парешон-ээ...

Воқеан, сардорон беҳабар монданд аз мурдаи чанговар. За-монҳое, ки пирӯзии артиши Ватанро бар душман чашн мегирифтанд, қаҳрамони мо дар сарсинایی кастуми хокирангаш ордену медалҳо ва боз ким-чӣ хел оҳанпораҳои рангаи ба ҳудаш маъкулу писандро дӯхта ва сабт карда, қомат рост дошта, пурғурур дар минбари намоиш боло мешуд ва баъди ҳангома ва таърифу ситойишҳои чанговарону пирӯзии сипоҳи беназири аз ҳафтоду ду миллати мамлақати паҳноварамон фаро омада ба сайру гашти ҷойҳои намоёни ноҳия мебуданд, баъд ба сари дастархони зиёфат (ин аввалҳо буд; дар гармийи қор) ва ҷавобашон меоданд. Қаҳрамон аз лаҳзаҳои сипосгузорӣ, ки панҷоҳ сол гузашт, ба ҳона баргашта кастуми зарнигорро ба сари меҳи миёни ду тирезаи ҳона меовехт ва боз соли дигар ҳамин вақт меғӯшид; дар ин миён чӣ қадар чанг паҳш мекард он ҷомаи кӯтоҳи орзуву армонҳоро; он либоси таманноро.

Бори нахуст ӯ бо ҳамон сару либос аз назди минбар гузашт, ки аз майдони набард баргашта буд: шинели обшустайи хокиранг, дар сари китфаш пагон дошт; бо каллапӯши зимистонаи (телпак) дар пешониаш ситораи сурх дошта, бо мӯзайи дарида. (Мӯза дар ҳамин ҷо дарид; аз зарби қори дашту саҳро; шинел ҳам; зеро пӯшоки дигаре набуд. Каллапӯшро эҳтиёт мекарду ҳар гуна латта мебаст, ки ситораи сурх дорад; ситораи Шараф. Аммо дар одату расму русуми онҳо мард латта бандад ба сар, айб мекарданд, аз ин рӯ телпакро низ дар борону офтоб пӯшида кӯҳна қард, вале ранги ситорааш равшан буд.) Ва ҳама умр меҳост, ки бо чунин либоси ифтихорӣ аз назди минбари давлатӣ гузарад ва дар сари минбар будагон ба ӯ «Ура!» гӯянду каф кӯбанд.

На, танҳо ӯро на, Набино низ ура гӯянд; Аҳмадро, Шодимурдро, Амонбойро, Ҷӯрабойро, Назаровро... Амонбой чашмонаш аз гарди қону чанги хирман кӯр шуда мурд, Ҷӯрабой боре ҳам даъво накарда, ки ман қангида омадам; гирди қувоз гашта,

пойҳояш аз ҳаракат монданд... Вале либоси чангии ҳамаашон баробар дарид; аз зарби яккаш пӯшидан, дар кори кӯху саҳрову хона бебадал дар бар доштан ҳама дариданд; ҳамон мӯзайи саҳт ва шинели хушматӯ; ҳар ранҷе танашон меид, ҳар зарбу лате ба танашон мерасид, аввал ба он либосҳо таъсир мерасонд; шинел ҷуз кашу пархоши хору хоку барфу борон аз гармиву нури офтоб ҳам ғартут шуд; ғозашро сӯзонд; пасон ришта-ришта гашт. Остинаш хӯрда шуда, аз оринҷ ҳам болотар рафт ва то китф расид. Қаду бараш низ кӯтоҳ шуданд. Гирдогирдаш монанд ба даҳони киса гаштанд, ки ягон чизи дар он андохта наистода, ба баданаш расида мешорид. Мегузаштааст, ҳамааш мегузаштааст; танҳо хотира мемондааст, ки гоҳе кас ёд оварда мегиряд аз хорӣ ва гоҳе шукр мегузорад, ки то имрӯз зинда аст.

Аз ҳама гириҳо гириҳои онрӯзайи Қаҳрамон саҳт буд, ки ба ифтихори 50-солагии рӯзи Ғалабайи Бузург дар пешроҳи ғӯристон манзил сохта, санги ёдгории шаҳидони Ҷанги Бузургро гузоштанд ва бар он тахтасанг номи ғавтидагон ва беномунишон будагони он ҷангро ҳақ карданд. Он рӯз Қаҳрамон бояд шодмонӣ мекард, ваъз меғуфт, рақсу бозӣ мекард, ки Ғалабайи Бузургро ҷашн мегиранд. Аммо ӯ гирист, саҳт гирист; номи ҳар якеро аз лавҳасанг хонда, гирист, ки онҳо ҷонашонро раҳо карданд ҳамон вақт; азоби баъди ҷангро надиданд; таънаӣ касу нокас, марду номардро нашуниданд; зарбаҳои тозиинаӣ райису ҳосилот ва таънаҳои саркорони дар умрашон барои Ватан хидмате накардари надидаш нашуниданд. Э Худо, он қадар хӯҷайинҳо пайдо гаштанд, мамлакат он қадар соҳиб пайдо кард, ки... баъзеашон номи ин шаҳидонро дар ин тахтасангҳо сабт кардари намеҳостанд: «Хойин ӯ, хойини ватан!» меғуфтанд, вале дар борайи ӯ чизе намедонистанд. Бо мурда на, бо рӯҳи ӯ, бо номи ӯ ҷанг мекарданд.

Он рӯз ғориғи ёдбуду ҳангома ба идорайи ҷамоат даромад ӯ. Даромаду шаҳ шуда монд ва боз гирист. Одам пир шавад, аз кӯдак ҳам нозуктар меғаштааст. Пештар гоҳи ба ин толор даромадан тахтайи «Иштирокчиёни Ҷанги Бузурги Ватанӣ»-ро дида бо ифтихор табассум мекард, ки ҷӣ хидмати бузурге карданд инҳо; ин симоҳо, ки аз тахта ба ҳар нафари воридгашта боумед нигаранд... Вале имрӯз ӯ даромаду сар ҳам кард ва гирист. Охир ҷуз ӯву хоҷи Аҳмад, ки як умр пойи лангашро кашола карда меғашт ва ҳоло рӯйи бистар нӯчунбон, касе намондааст аз он дастайи ватанпараст. Умраш ҳамоҳи онҳо гузаштааст, вале яке аз онҳо намонд; баъзе аз зарбу лати ҷанг ва осори тирӯ оҳанпора пешу қафо мурданд; бархе аз берӯйи ва ягон-ягон аз захира забону азоби шиканҷайи органҳои дахлдор. Ҳатто Рауф ҳудаширо овехта кушта буд аз дасти онҳо. Ва ҳолиё Қаҳрамон як-як нигарад ба онҳо ва ҳолпурсӣ кунад, вале ашқаш намегузорад, ки сурати зардгашта ва ҷангхӯрдаӣ онҳоро бубинад. Бо нӯги остини ифтихорӣ аввал

ашкашро пок кунад, баъд чанги рӯйи ҳар суратро: «Дигар лозим нашавад ин костюм. Ман ҳам аз паси шумо равам. Надонам, ки Аҳмад пештар равад ё ман. Лекин наздик. Равам, ҳама рухдодхойи баъди шумо шударо гӯям. Ба хусус қаҳрамонҳои баҳодуруни навбаромадро.

Одамаш чӣ гуна махлуқ аст-а? Боре пишаки касеро «пишт!» гуфта бошӣ, то мурдан қасд ситонад. Ҳатто аз мурда. Агар қасд ситонида натавонад, мегӯяд, ки як дастам аз гӯр берун».

Чун чанг паси сар монду мамлакат пеш рафт, либоси идона пӯшидан зарур омад... Ҳамон костюми хокиранги пурситора ёдгори рӯзҳои нек аст.

Ҳанӯз ҳам он костюм дар сари меҳ аст чангхӯрда; чанд соли охир касе онро аз сари меҳ набардоштааст. На танҳо он пӯшкро гарду губор пахш кардааст, балки оҳанпораҳо аз зери чанг нато-банд. Он каллапӯши ситорадор ҳам, ки чун мӯкии Аёзи шоҳчӯпон сари меҳ аст.

— Биоваред нишонаҳои ифтихории қаҳрамонро!

Сандуқ кушоянд; ҳуччатҳоро гиранд, ки сохтааст ин нишонҳо ё ҳақиқӣ. Оҳ чӣ қадар озор дида буд Қаҳрамон аз паси ин нишонхову ҳуччатҳо! Аз чаши сӯзан гузарониданд ин қаҳрамони тануман-дро, ки гӯё гоҳи чанг ба тарафи душман гузаштааст... «Наааа... Чанги дируза на... Дар Чанги Бузурги Ватанӣ. Дар чанги дируза мебуд, Қаҳрамон сар-сари даст мегашт. Чӣ вазифаҳое мегирифт. Чӣ долларҳои бе дарди миён меёфт; чӣ биноҳо баланд мекард; чӣ мошинҳое мекард; чӣ занҳое пайдо мекард – ҳафтуму ҳаштум; аз пайғамбарон ҳам мегузаронд дар ин масъала. Чанд каси бе-корхӯҷайи муфтихӯр афтомату таппончаҳо дар даст ҷимояш ме-карданд; ҳар шаб ба хонаи яке аз занҳо меоварданду мебурданд; чӣ хидматҳое мебуд; танаширо мешустанд; либосашро мекашиданду мепӯшониданд; дари хонаашро посдор буданд; сағашро бонӣ ме-карданд;... ва ӯ чӣ меҳост, он мекард: ҳатто мошини аз мошини ӯ пеш гузаштаро тирборон мекард; зиндаву мурдаро аз сари пул ба қаъри дарё меандоختу меҳандид: «Моҳидорӣ рафт.»

Ҳамин ҳел буд: моҳидорӣ мебурданд одамонро. Дар сари ҳавзи моҳидорӣ чухт мемонданду тир мезаданд ва ӯ луқмаи моҳиён мешуд; увалакҳои зери об одамо меҳӯрданд. Вале он солҳо ода-мон гӯшти моҳӣ намехӯрданд, ки моҳиён одамхоранд. Чӣ солҳое ҳастанд солҳои Чанг.

Қаҳрамонони ҳамин чанги наздик эътибори қаҳрамонони Ҷаҳо-ниро паст зад. Онҳо, ки ҳеҷ гуна Ҳангома надоштанд ва дар деги ҳеш мечӯшиданд, пеши Ҳангомаҳои чашмнадидаи сарбозони серсилоҳи Чанги Наздик ҳеҷ шуданд.; фаромӯш гаштанд онҳо. Вале ҳоло ҳам ин чанг ном надорад. Чанги бародаркуш, чанги шаҳравандӣ, чанги хонумонсӯз, чанги озодиву истиклол ва бисёр номҳои дигар. Аммо яке начаспид. Ҷуз чанги бародаркушӣ.

Воқеан ҳамин хел буд; бе ҳеҷ мақсад дар хонадон ҷанг шуд ва бародар бародарро кушт; қотил қаҳрамон ном гирифт.

— Биоред костуми навро!

Баъди мурдаро се рӯз нигоҳ доштан, ки аз ин дунё ҳаловат барад ва баъди ҳама ҷизро омода сохтан садо бароварданд, то тани майитро бо либоси нав оро диҳанд. Аммо ба қароре наомада буданд, ки кафан аз тани мурда кашида костюм пӯшонанд ё аз бо-лойи он. Ба ҳар ҳол ин қадршиносие буд аз ҷониби намояндагони ҳукумат ва комиссариати ҳарбӣи ноҳия; то одамон донанд, ки касони ба ватан хидматқардари чӣ гуна меҳрубонӣ кунанд. Албатта баъди фаромӯш шуданҳо. Зеро Қаҳрамон дуру дароз бистарӣ буд, касе аз он огоҳ нагашт; ҳабар нагирифт; дар ёдашон ҳам набуд, ки охири ҷанговари Ҷанги Бузург дар деҳа зиндааст. Шояд аз ёдҳо рафта бошад, ки намонда касе аз ҳимоятгарони Ватан.

Дару тирезахоро кушода монданд, атрофашро ҳулбӯ ва гулу раёҳин ҷиданд, то бӯе аз майити серӯза наояд; ҳаво гарм шудааст; тайёра ҳам парвоз карда писаронро овард аз Душанбе... Кас надонад, ки чӣ пеш ояд. Зеро мурда ҳам намедонист, ки мурдаи шустайи ўро муддати зиёд нигоҳ медоранд ва бойиси миш-мишу баногӯшиҳо мегардад; зеро мумкин нест мурдаро дер нигоҳ доштан; ба деҳа вазнинӣ орад. Бе ин ҳам бистариҳо хеле зиёданд ва аз рӯйи мушоҳидайи бозаргонӣ нигаред ва шаҳро давр гардед, гумон равад, ки тоҷикистониҳои имрӯза ғайр аз дору ҷизи ди-гар нахӯранд. Ёриӣ башардӯстона гуфта мамлакатҳои диғар ба диёри фалакзада фақат доруҳои каснадиқаро мефиристанд, ки аз сад ду ғойизи он дору ҳаст ё на. Инро ҳуди доруфурӯшҳо гӯянд, агар аз доруҳои ӯ неву аз доруҳои ҳамсоя дору ҳаред. Кошкӣ арзон бошад ин доруҳои башардӯстонайи ба савдо монда. Ҳоло кути тоҷикистониҳо ғам шудаасту дору. Худовандо, ҳеҷ бандатро бемор нагардон! Агар бемор гардонӣ, ба як доруву даҳ дору ӯ сихат нагардад. Зеро чанд доруро духтурҳо менависанд, аз доруҳои ба доруҳои мегарданд наздикони бемор, ки дар ка-дом дӯкон арзонтар бошад дору; арзон беиллат намешавад; баъд сад хелаширо истифода барӣ, суде надорад; беморро аз аз дасту по меафтанад; пасон доруе зидди дору мефиристанд ба ҷисму ҷон ва ҷунон дӯлобие пайдо мешавад дар ҳуни бемор, ки ҳудаи донаду худо:

— Аз бароӣи Худо, бас кунед! Ҷонам ба лаб омад аз ин каф-каф доруҳо.

— Сабр... баъд сабри ҷамил...

— Шумо маро табобат кунед ё доруҳои хӯрдаамро?

— Бемор ҳам ин қадар эзма мешудааст... Гуфтам-ку сабри ҷамил...

Баъд «Сабри ҷамил» шуд. Дар солҳои Ҷанги Хурд ба ҳар хонадон сабри ҷамил меҳостанд ва ин дар забони ҳар бошанда

шишт; беихтиёр талаффуз мекарданд. Он қадар «муташанниҷ» гашт қор, ки ба беморон ҳам «сабри ҷамил» орзу мекарданд. Бало танҳо намеояд; шикаст андар шикаст барин. Ҳолиё сабри ҷамил дар хонадони Қаҳрамон пайдо шуд. Ба писарон чунин орзу мекарданд. Духтарон чӣ қор қарданашонро медонанд; ҷуз доду фарёд: «бе шумо ман чӣ қор мекунам?» дигар чизро намедонанд. Нагӯянд ҳам намешавад, меҳанданд ҳамдиёриёни дунёбеҳабар, ки гӯё дилаш ба падар намесӯхта бошад... Бад, бисёр бад расми омӯхташон, одати бад. Дар зиндагиаш хабар нагирӣ, баъди мурдааш чун комиссияш ташвиш диҳӣ мурдаро. Ягон камбудӣ шавад, меҳанданд мардум; ба падараш насӯхт мегӯянд... Аммо баъд Ҳочӣ Маҳмудро таъриф мекунад, ки гирияро манъ қардааст баройи мурда; сонӣ мегӯянд: «Хайр, падараш дар баччагиаш мурда буд, гирист ё на, қасе ёд надорад; аммо дар мурдаи модар нагирист, дар мурдаи хоҳар нагирист, дар мурдаи бародар нагирист... Чӣ хел одаманд инҳо? Худи аз Осмон фаромада бошанд. Хайр, овоз набаровардӣ, ақаллан оби ҷашмат барояд. Не-дия...» Дилсӯзиро дар ҳамин овозу оби ҷашм медонанд онҳо... Ҳукумат дар нигоҳ доштани мурда медонад, баъзеҳо дар «сабри ҷамил». Мо қай яқдילו яқният мешуда бошем, Худочон?!

Нашуд, намешавад...

Мушкилоти дигар пайдо шуд: мурдаро бо қостум гӯронем ё бо қафан? Қал намешавад масъала. Мо ягона нашудаем-қу! Исломиҳо дигар хел фикру андеша доранд, демократҳо дигаргуна. Қафану қостум ҳеҷ дар гӯр соз нагирад бо яқдигар. Эҳтимол қашу пархош қарда яқдигарро дарронанд андаруни гӯр. Он гоҳ... он гоҳ... На-донам, ки чӣ шавад... Шояд мурда қашм қушода, ҳамашро бинад ва... Ё пурсандаҳо ин мӯди навро дида хайрон гарданд...

Ва аммо мурдашӯйҳо қашмдоранд, то қиро насиб шавад ин қостуми нав? Нээ... Шумо маро айб нақунед, маломат нақунед, чунин ҳам мешавад? Баъди қафт, ки қассолқоро розӣ қунонданд, сонӣ миш-миш мешавад, ки қадом либосро ба қӣ меоданд; фулонӣ сари дил дошта буд, бисмадонӣ шуста буд, фулонӣ об рехта буд. Бояд инашро ӯ меғирифт, аммо ҳешутаборқигӣ шуд; фулонӣ, ки пушту паноҳ надорад, либоси қӯҳнаро ба ӯ доданд. Ин баройи либоси мурда. Баройи қизи зинда чӣ гуфтаниҳое қаст, ки андеша биқунӣ ва аз қаси он биравӣ, олам вайрон меғардад.

Баъзе фарзандон розӣ нестанд ба чунин маросим, чунки дер қабардор шуданд соҳибони одаму олам. Аммо дар ягон қамон бар зидди қору қирдори ҳукуматдорон баромадан нашавад. Зеро онҳо арқоб қастанд. Баъд қас ояндаро андеша меқунад; ояндаи фарзандонро андеша меқунад, ки чӣ мешавад; маломатзада меғарданд ва қафт пушташонро бо ангушт ишора меқунад, ки чунин қас буд; худо нишон надихад, ки ба бадӣ бошад.

Фарзандоне низ ҳастанд ва касоне, ки чунин рафтори ҳукумати роишари бузург медонанд. Падарашон қадру қимат доштаст, ки... Нааа... Ман бе қадру қимат нагуфтаам, дар ғафлат ё беоъйибории онҳоро дар назар дорам. Буди шуд охири чанговар монда будааст. Ин қадар ҳам не-куя: чанговари чанги Афғонистон ҳаст, чанговари Чанги Хурд ҳаст; аммо нишона аз Чанги Бузург танҳо Қаҳрамон буд. Як нафар дар чанги Финландия иштирок карда буд, ки ҳоло зинда, дар кӯҳ умр ба сар мебарад, даврони шӯравӣ гузашту касе онро суроғ накард; на ҳуди ӯ аз кӯҳ поён нашуд ва касеро напурсид. Аммо наберааш академик. Дар соҳайи физика. Қонуни Нютонро рад кардааст... Худоё, тавба...Замин ҳам қозибаӣ қашӣш доштааст, ҳаво ҳам, одамон ҳам... Аммо ман бовар надорам ба ин одамон: агар одамон қозибаӣ қашӣш наметавонад. Қони гап дар он ки ҳоло боло тайёр набудааст. Инак ҳама чиз тахт шудааст, маросим мекунад...

Хайр, ин баҳси мо набувад. Дар миёни боғ тобуту мурда истодааст. Парер, ҳамина вақт дар ҳамина боғ пешнамоз шуда буд, русӣ. Ҳанӯз ҳам таъсири солҳои миёнаӣ асри бист ҳаст; русӣ чаноза қарданҳо; буд ҳамина ҳел, аммо ин дигар; ин аз ҳавфи он буд, ки аз боло амр шуда, то мурдари ба ҳок насупоранд; ин мурда мурдаӣ кӯчагӣ нест (ҳамина ҳел мурдаҳо низ ба гурӯҳҳо қудо мешаванд); ин ҳам сабаби асосӣ наметавонад. Қони гап дар он ки ҳоло боло тайёр набудааст. Инак ҳама чиз тахт шудааст, маросим мекунад...

Дар боло пора-пора аз шарҳи ҳоли ӯ гуфта нам бехуда будааст. Зеро дар гӯши мурда он қадар гуфтанд, ки қариб майит сар бардошта «Дурӯғ меғӯед... Инаш рост...» гуфта буд. Ин қадар мо дурӯғ меғӯем-а; умрамон бо дурӯғ гуфтани муҳобот мегузаранд ва боз худро «дӯсти Худо» мепиндорем; Қуръону пайғамбарро пеш оварда савганд ёд мекунем; аввал ба пайғамбар салават мефиристему пас ба парвардигор. Э Худо-э! Ба номат мурам-э... Бандаҳои офаридаатро садқа-э!

«Медонам, қойи чунин ҳарфҳо нест, лекин қӣ қор қунам? Замин – сахт, Осмон – баланд.»

— Ҳочӣ мегуфтанд, ки ман қамаш сад сол умр мебинам! Дӯстон, меҳмонони аз дуру наздик омада! Лекин орзу дигар будаасту амал дигар: дар таги навад Ҳочиро ачал қабз қард. Аз дасти ин малоӣка раҳӣӣ нест! Дер ё зуд ҳамаамонро мебаранд. Ба орзуяшон нарасида бошанд ҳам, умри нағз диданд ҳочӣ!

— Дӯсти азизам! Сафар бехатар!

Умуман чунин буд «хайрбод». Шарҳи ҳол, пас видео. Писарон қизе гуфта наметавонанд, қунки зиёдтар аз ҳама онҳо медонад ва қӣ талаб қарда, қӣ гирифтанишон ҳам дар ёдашон ҳаст. Нақод ки онҳое ки ваъз меғӯянд, қӣ будани ин чанговарро донанд? На, қуз Худову худаш қасе надонад ўро, таги дили ўро, ниётҳои ўро,

орзуву армони ўро; азобашро, ранчашро; росту дурўғашро ва ва баройи зану фарзанд шуда ба чӣ роҳҳо рафтанаширо ва чӣ корҳо карданаширо... Шояд дуздиву тозӣ ҳам карда бошад, аммо касе надонад. Агар донад, ба холи худ наmemонд чанговар; ба вижа гоҳ-гоҳ, ки кўмак мекарданд, нафақаашон аз нафақаи дигарон фарқ мекард; дар зиндагӣ баъзе имтиёзҳо дошт... намегузоштанд, ки ў ором умр ба сар барад. Албатта қаламкашҳо менавиштанд ва ўро болойи сўхта – намақоб идора ба идора кашолаву тафтиш мекарданд. Ба замми он қадар азоби додашон; баъзан аз ҳама имтиёзҳо маҳрум ва қариб аристон карданашон. Худаш медонад чӣ буд, аммо мурду сабаби ин қадар кашокашхоро надонист. Ў мисли баъзе касони ҳаромхистак ё душмандор «повестка» нагирифтааст; ба зан ё духтари касе чашм ало накардааст; ҳаққи касеро нахўрдааст... Аммо азобаш доданд. Вақти видоъ касе аз ин хусус чизе намегўяд; чангид баройи Ватан ва хидмат кард мардумро мегўянд. Қариб, ки Қаҳрамони Бузургаш хонанд. Лекин гоҳи беморийи дуру дароз касе огоҳ набуд. Писарон ҳам дар мурдаи модар омада ҳолу рўзашро диданд ва «қору ҳоле шавад, хабар дихед» гуфта рафтанд.

Дере нагузашта қору ҳол шуд. Нигаронанд парвози тайёрано. Аммо ҳаво иҷозат намедихад ва ҳамсояи забондароз роҳхоро ҷунон бастааст, ки на мошин рухсати гузаштан дорад ва на пиёда. Ҳамсояи бадро худо бардорад. Вале дар ҳар вохўрӣ лофу газоф аз дўстӣ ва ҳамсоягӣ меравад. Ҳамсояи хуб аз фарзанди дур хубтар мегўянд. Аммо ҳамсояи мо хуб набаромад; ҳам заминхоро соҳиб шуд ва ҳам роҳхоро баст. Ақаллан роҳи ҳавойиро мекушод мо, сугдиҳо рўйи гармашонро набинем ҳам, гўру ҷўби зодагонамонро дида метавонистем.

Чунин алам дар дили Қаҳрамон ҳам монд, ки то Прага, Берлин (ҷойҳое, ки Қаҳрамон чангида ва он ҷойхоро аз душман озод карда, зиёда аз бисту панҷ ордену медал насибаш шудааст) сарҳад гуфтани чиз набуд; саросар пиёда гашту оламо дид; яку якбора офату бало аз Осмон рехту роҳхоро баст. Пеши роҳи роҳбандро худо бандад, ки гўштро аз нохун ҷудо мекунад.

Ширинӣ зиёд хўрӣ, сонӣ якбора кому даҳонат талх мегардад, то чизҳои дигар хўрдан; зиндагии мо низ чунин шуд: шўравӣ даҳонамонро ширин дошт ва якбора ба истиклол расидему даҳонамон талх гашт; акнун ширин кардани он амрест муҳол. Вале коми баъзе, ки талх буд, ширин шуд; рўякӣ ва муваққатӣ тобад.

«Ҳар ширинӣ талхие дорад; ҳар раҳбандӣ раҳкушоие дорад... Ҳеч бадӣ пойдор намонад!»

— Бадбахтҳо! Нағз хабар нагирифтаед, бӯ мекунад. Фирфиракхоро намондед?!

— Барқ набуд, охир!

— Одикалон-подикалон ҳаст?

— Не! Раҳматӣ бад медид!

— Ношургиш...

«Бисёр наздик наистед! Монед мурда нафас гирад!»

Мурдaro монда – тутхӯрӣ, баъд намехандия... Худи раҳматӣ чунин буд; ба азобу машаққати кашидааш нигоҳ накарда механдид; даҳонаш ғор барин мешуд; набераҳо ба ғори бетаги даҳони ӯ нигоҳ карда завқ мебурданд; хурдтаракон ба по рост шуда нигоҳ мекарданд.

— Бобо, боз хандед!

— Ваҳ-ваҳ... ваҳ!!!

Баъд ҳамсараш то ки набераҳо натарсанд, чашм пӯшида ҳазломез дод мезад:

— Э пӯшед! Э пӯшед!

— Ваҳ-ваҳ...ваҳ!

Ба назар ҳозир Қаҳрамон чунин ваҳ-ваҳ мезанад ва ҳамаро талхакаф мекунад. Чунки табассум дамид дар лабонаш. Дидаҳо диданду надидаҳо на. Дидаҳо гурехтанд пас-пас – номаълум. Дигарон гардан ёзиданд, ки рӯйи кушодаи ин мурдаи костумпӯшро бинанд, то рӯзе касе ин чизро қисса кунад, ба тасдиқаш сар чунбонанд. Зеро ҳоло ба ҳеҷ чиз сар чунбонида нашавад; ҳатто ба «зиндабод!»

Вале як садойи маҳзуни аз дари дарвоза баромада диққати ҳамаро ҷалб кард: «Бародарам-э, вой бародарам!»

Ин садо диққати ҳамаро ҷалб кард; ҳатто рӯ ба пушт гардонда бемореро диданд, ки нимчон бар гардуна менишаст; ин ҳоҷӣ Аҳмади ланг буд. Се писар гардунаи мачрӯҳи ӯро тела дода ба ҷанозаи Қаҳрамон меоварданд. Маросим ба овозандозӣ бадал гашт. Ҷунбиш ҳам шуд:

— Бас! Бас! Намояндаҳо...

Вале бас нашуд; садойи паст ва беҳушонаи ҳоҷӣ Аҳмад меомад. Чунин ба назар мерасид, ки ҷуфттобут мешавад. Сараш ба рӯйи сарсинааш ҳам хӯрд:

«Дарду алами маро танҳо ту медонистӣ, бародарам... Азобу шиканҷаи туро танҳо ман дар пӯстам ҳис карда будам. Неши хор чист, ки аз халиданаҳ кас ба нолиш меояд; ин оҳан-а... дар пойи ману дар паси гардани ту монд... Баройи ман ҳам ҷой гир; баробарат рафта натавонам ҳам, аз пасат меравам... Ҷӣ фарқ дорад? Туро дар аспӣ ҷӯбӣ мебаранд, маро дар аспӣ оҳанӣ. Мисли ту бечонам... Мебарандам. Меғонда мебаранд, ғелонда меоранд. Насиб чунин будааст. Паноҳ ба худо, нагуфтем чунки ман ҳам рафтаӣ. Ту хомӯш меравӣ; он ваҳ-ваҳхоят нест. Ман шукр мегузорам, ки Худовандро лозим шудаем, мебародамон.»

«Салоти ҷаноза! Салоти ҷаноза! Салоти ҷаноза!»

«Вақт шуд». Сар бардошт Ҳоҷӣ Аҳмад, ки гӯй тобути баланди Қаҳрамон дар ҳаво мерафт.

«Дареғ... Фаҳмидам, ки пурсидаӣ: «Ҳоли Аҳмад чун бошад?» Дареғ, дӯстам... магар ҳоли худро медонистӣ, ки ҳоли маро пурсидӣ? Пурсиданат ҷо дорад; ман пештар аз ту бистарӣ шуда будам; пойи дардмандамро шабҳо оғӯш карда меҳобидам. Гумон кардӣ, ки хабаргириӣ наомадам, рафтаам; пушти Бурсак рафтаам. Ай худо-еёе... Ба номат мурам-э! Ман ҳарфи ҳамаумраиӣ ўро ёд мекунам: «Кӣ гумон дошт, ки мо аз ҷанги немис зинда бармегардем...» Медонистам, ки зиёд меғӯйӣ. Чизе намеғуфтам, ки ғамӣ мегардӣ. Лекин рост меғуфтӣ: «Ҳеҷ кас гумон надошт, дӯстам.» Боз як ҳарфи дигар доштӣ: «Ба гуфтани хондану кино нишон додан касе намефаҳмад, ки ҷанг чист. Онро танҳо ҷашм мебинад, гӯш мешунавад ва тан ҳис мекунад» Рост. Ман дарди туро мефаҳмидам, ту дарди маро... Бародарам... Ҳар бор, ки поям сих зад, дарди паси гарданат ёдам меомад. Вале ҳоло ҳазор дард кунад ҳам, на дарди пойи худро ҳис мекунам ва на дарди пушти гардани туро. Медонам, ки дардаш монд. Нафаси туро, рафтани нафаси туро нигарон будааст ин дарди бедаво. Давояш, дармонаш ва фарҷомаш чунин будааст... Бурданд».

Ҳаво абр кашид. Аз сарғах; аз Фарғар. Зарафшон ҳамроҳ овард ҷониби Самарқанд. Вале ба ин шаҳри ормонҳо нарасида, гирияш омад, ашкаш рехт. Рӯйи гӯри тоза хол-хол шуд. Бӯйи хок баромад.

ҚИСМАТИ ТОЧИК

(Раҳовард)

Ва чархбол бол кушод чу чархи Гардун. Талу теппа, кӯҳу да-
рахойи сабз ва рӯду рӯдоба ва шохобҳо зери сояи гардони он
шуданд. Ин соя сабзаҳо, шукуфаҳо ва бисёр чизҳои рӯи заминро
ламсу сила карда мегузашт. Ҳарчанд аз тирезаи гирда дида ба
замин медӯхтам, ки лағзидани онро бар ҳама чиз бинам ва шикас-
тану хаму рост шудани онро дарёбам, ба чашмам намерасид; соя
худо дар паси чархбол пинҳон мекард. Вале ман медонам, ки як
чизи ба чашм ноаён аз танайи ин фили ҳавойӣ кашол шуда, танҳо
дар замин пайдо мегардад беранг. Ба ҷойи он кӯҳсори сабз ба
чашм меояд. Вале кам кӯҳе ё тале ба назар мерасад, ки наламида
ва ё фуру наرافта бошад; шах хокро дангал додааст; он ҷойҳо
ба дунбайи карти бурида, ба косаи сангпушт, ба кафи тарозу,
ба табақи равшанхӯрдаи қурутобхӯрӣ, косаи шикаста ва бисёр
шаклҳо ва суратҳое, ки кас дар кучое дида бошад, монанданд.
Гарчӣ кӯҳсор сабзпӯш ва барфгир дар қуллаҳои он ин шаклу
суратҳо аёнанд; сабзаву шукуфа ва рустаниҳо натавонистаанд
бипӯшонанд захмҳои костаҳоро.

Кӯхистон дунёи хомӯшро мемонад; ё ба андеша рафта ва ё
айёми нумӯй аст, ки медамад, аммо садо надорад. Мо низ хомӯш.
Танҳо садойи чархболи ларзон салон ва кӯҳсорро ба ларза оварда-
аст; аммо ин он садо набувад, ки борҳо ин мавзёро ларзондаву ба
чунбиш оварда буд. Ҳама чоро фаро гирифта садо ва нагузорад,
ки сухан печад ба сухан. Аз ин рӯ мусофирон ба якдигар чизе
намегӯянд... Ба назар чунон расад, ки онҳо аз ҳар гӯшаву канор
ба ин сандуқи оҳанин ҷамъ омадаанд, ҳамдигарро бори аввал
сарҷамъ мебинанд; кебида ба ҳам менигаранд. Касе нафаҳмад
ва дарк накунад чунин ҳолро; гӯё забони якдигарро намедонанд
ва ба муошират ва муомилат қардан душворӣ мекашанд; ба на-
зари ман ибто доранд; ибто доранд, ки як фарди суханчин, вале
ба парлумон бегона дар чунин ҳайати бонуфуз ҷӣ қор мекарда
бошад? Гоҳ-гоҳ ба якдигар менигаранд, бо нигоҳ, имо, ишора ва
чунбонидани ҷашму абру ва имойи буруту ҷойи бурут «мегӯянду
мешунаванд». Маро торик. Шояд омӯхтаву донистаашонро бо
чунин ҳаракатҳо радду бадал кунанд; ба ҳар ҳол ба мани кунҷқоб,
суханҷӯ, маъниҳо ва ҳаётмӯз чунин расад. Дар асл ҳама шинос
ва дӯстнамойи мананд.

«Устод Сорбон! Ин чо биёед, пеш бишинед!» садойи Сардепутат Сайдулло Хайруллоев.

Як нафас садойи пуршӯри чархбол аз гӯшҳо фуру менишинад. Маро арак паҳш мекунад. Зеро шишайи хомӯшӣ шикаст ва якбора ҳама хушёр шуданд. Усмон (Ёвари Сардепутат) чояширо иваз мекунад бо курсиӣ ман ва паҳлӯӣ депутат Абдусаттор менишнам. Дар пеш Раиси Маҷлиси Намояндагонӣ Маҷлиси Олӣ Сайдулло Хайруллоев ва муовини сарвазири Ҷумҳурии Тоҷикистон Зокирҷон Вазиров рӯ ба рӯ нишастаанд. Паст-паст сӯхбат доранд. Гарҷи ҷойи нишаст дигар шуд, назару нигоҳи ман ҷунон аст, ки дунёӣ ҳастӣ зеро чархбол меларзад... Аммо Замини гаронвази, ки киёсу ангора надорад, бепарво бузургтарин гуноххоро, ки гаронтар аз вазни ўст, бар дӯш гирифтааст. Худи чархбол меларзад ва маро намояд, ки Замин ларзад. Садойи он аст ва гӯши маро раъдбонг занад. Тарсам, ки аз ин бонг ва ларза боз рафт гардад кӯхҳо; дерсолаанд ва ковокию пӯсидагӣ доранд, ки обу бод ба миён оварда. Ин ҳама андешайи ман: Раштонзамин бисёр чизро дида; ҷунонки Олам дида. Гуё аз офариниш, ки ин гӯша хиттае аз бихишти рӯи замин буд, ба он мақом монда. Аз ду чашмаки гирдаӣ паҳлӯҳои чархбол ҷунин тобад.

Ба китфи ман даст мерасад. Сахт мерасад. Менигарам. Абдусаттор сӯи Раис ишора мекунад. Раис ангушт аз ғурфайи бастайи дасти чап сӯи кӯхҳои соҳили ростӣ Сурхоб ишора доранд:

«Навобод... Дарайи Камаров... Ҳойит...»

Аз ҷойи хеш ҷаста чашм бар тиреза ҷафс мекунам, то ин манзилу манзараҳои овозадор ва туфайли шахсони бузург ва ҳодисаҳои таърихӣ шиносро хубтар бинам. Баъд ба худ омада шарм медорам аз депутатҳо, ки сабуксор ё ҳавлак мапиндоранам. Зеро дар ин сафар алҳол як кас ҳаст, ки мақсади ба ин гурӯҳи корӣ парламент ҳамоҳў шудани маро медонад; ў хонда маро ба ин сафар; вагарна мани тоҷикистонӣ бори нахуст дида об медиҳам аз сабзаву обу гиёҳи кишварам. Албатта пештар ҳам касе мешуд, ки маро ба ин манзил меҳонд, меомадам, аммо... Оҳ, ҷӣ сахту мушкӣ аст касшиносӣ ва ба қадри ў расидан.

«Бубахшед, шумо ин мавзеу манзилҳоро ба ман шиносонида метавонед?»

«Баъзеашро... Ҳамон гуфтаҳои Раисро. Аз Раис пурсед, бехтар касе ин ҷойҳоро намедонад.» Дахон ба гӯши ман наздик оварда мефаҳмонад депутат Худоиеви помири, ки нисбат ба дигар депутатҳо сафедпӯсти лоғар метобад; аз помири дида ба аврупоӣ монандтар.

«Хуб нест, Раисро безобита кардан» аз дил мегузаронам ва садойи ў ба гӯшам мерасад:

«Дувоздаҳ ҳазор ҷон... Ин рақами камай?»

Муроди ўро ҳама мефаҳманд, аммо касе чизе намеғӯяд. Ин ҳамаи фочияи соли 1949, ин шумор бошандагони Ҳойит зери кӯҳи ламида монда буданд. Ламида кӯҳи дигар сохта...

Маро ҳаёл мебарад ба гузаштаҳо ва «Қисмати тоҷик»-ро ёд меорам ва сарнавишти вопасинашро пеши назар. Вале чизе гуфта наметавонам, зеро ғӯям ҳам, касе дар зери садойи гуррони чархбол чизе намешунавад... Ба андеша меравам, ки чаро тоҷикро худованд ба «биҳишти рӯйи замин» чой дода, дигар ҳама ҳамвориву хиттаҳои хубро ба дигарон эҳдо кардааст? Пеши назарам меояд, ки тоҷикон замон-замон аз ҷафоҳои таърихӣ гурез мекунанд. Ва кӯҳу камарро паноҳгоҳ доништа бо азобу машаққати гарон ба ин диёр рӯ меоранд. Кӯҳистониро ҷафокашида, укубатдида, ситамкашу заҳматкаш маънидод мекунанд ва пурсӣ, ки ҷафои кист? Искандар, араб, муғул, турк, қатаған, балучӣ, руси замони шоҳӣ ва худӣ худро ном мегиранд. Ва зиёд... Мо ҳамаи он ҷафохоро намедонем. Агар чунин набуд, Восеъи Норинчӣ нашӯрида буд. Инсон чӣ фаромӯшхотир аст? Ба гули зағир барин некӣ кӯҳ барин бадиро фаромӯш мекунад ва ё мебахшад; зеро моро чунин панду андарз омӯхтаанд: «Ба як рӯят сила занад, рӯйи дигаратро низ дор!»

Худи гуфтему манғитхоро фаромӯш кардем; ҷафову ситами амириро, ки чун шуллуку кана ба тадриҷ хуни халқ мемакид, аз ёд рафт. Зеро Инқилоб ба ҷойи ҳама тоҷики ҷафокаш қасд ситонд. Аммо кинаи хуни падарон дар дилҳо боқӣ монд. Озори ҳар замонро, ки чанд-чанд танро ба адиру дараҳо рост мекард, баёзҳо донанд. Андак набувад ғуссаву ғами тоҷик, ки тоҷикони Самарқанду Бухоро ва Фарғонаву Хўқанду Хива, Сурхондарёву Қашқадарё, Чочу Насафу Кеш... ўзбак шуданд; шаҳриҳои фарҳангӣ кӯҳистонии заҳматкаш гаштанд...

Худоё! Маро чӣ андешаҳо дар ин роҳи муаллақ ба сар ояд? Худо бигӯ, Мустафо бигӯ! То ба манзил саломат бирасӣ! «Тоҷикон»-ро хонед! «Тоҷикони бурунмарзӣ»-ро хонед! Ҳама чизро мефаҳмед! ғӯйи намешавад?! Ба ҳаёл меравӣ, гӯё дарди тоҷик аз ин андешаҳои ҷонкоҳ сабук мегашта бошад.

«Ҷергатол!» (Ҷер – замин, тол – сафедор: сафедорзор.)

Маро ба худ меорад ин садо ва зери боли гардони чархбол як замини сурхранги фарох аён мегардад ва шохоби парешони Сурхоб, ки чун маҳбубаи танноз аз канори хок бо ҳазор карашма мегузарад даштро сӯзонда. Ва қисмати сӯхтаи даштҳои Тоҷикистон пеши назар меояд, ки зери офтоб дуд мекунанд. «Об дар кӯзаву мо ташналабон мегардем.» Ин ҳам толеи тоҷик, ки об гуфта дар кӯхсор манзил гузидааст. Аммо баҳраи обро пасобиҳо мебардоранд. Фуру рафта рӯдҳо; сангро бурида, хокро рабуда, кӯххоро арраву сӯхон карда ба қаър рафтаанд, то тоҷик натавонад марзи хеш шодоб гардонад; сатилкаш ниҳол сабз гардонад. Бо вучуди

душвориҳо тоҷик тавонистааст сангро бишканад, кӯхро бибурад ва канори шаху рашт (хок, хокрӯба...) кашоварзӣ кунад.

Дар марзи баланд чархбол моро аз Осмон ба Замин овард. Сухан нест, то баён созам дидаҳоро. Сабзаву шукуфа дамида ва нумӯё дорад, то айбу рехтагиҳои замин биғӯшонад ва меҳмонро намояд, ки Раштонзамин костагӣ надорад; дар ин манзили маъво ночӯриё нашуда. Захмҳо, дарбехҳо, порагиҳо ва носуриҳои айёми даргузар, хоҳ – нохоҳ чун асари чарроҳии тан боқӣ хоҳанд монд.

Аммо аз Осмон банда набинад чароҳатҳои Раштонзаминро.

Ҷергатол сафедорҳои баланд дорад ва ҳокаш ҷо-ҷо сурх ва ҷо-ҷо бўрранг. Марзест, ки хоки Тоҷикистонро бо дигар марзҳо пайванд месозад. Аз ин рӯ дар ин маъво ҳар табақа мардум зист доранд; ба вижа тоҷику қирғиз ҳамхонаву ҳамқисмат шуда.

Дар миёни пешвозгирандагон ҷавонзани миёнақомати сияҳчурда ва камонабрӯи хандон ва ба назар хеле тандуруст пешопеш меояд ва ҷуз ман ҳама меҳмонро шинохта вохӯри мекунад. Ман худро чун одат пушттар мекашам, ки пасованд пешовандро хубтар донад ва шиносад; агар ҷой монад, биравам ва дар сӯҳбатҳо бинишинам. Дар толори аввал чунин ҳол буд. Хайруллоевӣ зираки ба назар бепарвонамо ин чизро пай бурда, «Устод Сорбон, ин ҷо шинед!» меғӯяд ва ман ноилоч ҷафтар ба депутатҳо менишинам. Райисони кумитаҳои Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олӣ Ҷӯрахон Кабилов, Абдусаттор Ҷабборов, Худоиев ва Саидмурод Тағоев аз тағйири иловаҳои панҷоҳу шаш моддаи Сарқонуни Тоҷикистон сӯҳбат мекунад; модда ба моддаи дигаргуншударо хонда, мефаҳмонанд.

«Майдабозӣ нақун! Яклухт биғӯ! Сабаби иловаҳо ва моҳияти такмил додани Конститутсияро бифаҳмон!» Лукма медиҳад Раис Сайдулло Хайруллоев ва сӯҳбат ҷон мегирад, зинда мегардад. Ва ҳозирин шерак гашт пурсу посух мекунад. Ман мушоҳидакор: намояндагони халқ сӯҳбатҳои хуб мекунад аз боби зарурати тағйироту иловаҳо дар Сарқонун ва баъд Сайдулло Хайруллоев аз боби дигаргунӣ соҳан меронад:

«Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз осмон наомадааст. Мо Конститусияҳои мамлакатҳои пешқадами дунёро омӯхта, ин китоби муқаддасро офаридем, то ба рӯзгори мо давлатдорӣ ҷаҳони пешрав мувофиқ ва мутобиқ бошад... Ман ба забони шумо сӯҳбат мекунам, то бифаҳмед. Шумо имрӯзро бо рӯзҳои даҳ сол муқаддами ба сари мо омада муқойиса кунед ва бифаҳмед, ки зарурати тағйироту иловаҳо аз ҷи ҳусус будааст. Ҷамъият пеш меравад, зиндагӣ дигаргун мешавад; талаботи нав ба миён меояд. Аз ин рӯ китоби Сарқонун низ бояд ҷавобгӯи рӯзгори мардум бошад ва пешомаду ояндаи халқро муайян карда тавонад. Гумон мекунад даҳ сол пеш мо ин ҷо омада бо шумо чунин вохӯри карда метаво-

нистем? Ягон касе ҳаст, ки ҳама носомониҳоро сомон карда ва ба мо рӯзи хуш овард! Он касро шумо мешиносед. Мо бояд аз чунин касон миннатдор бошем ва дар атрофи ӯ чамъ шуда мамлакатро обод кунем; зиндагиро пеш барем... Дар замони Шӯравӣ шумо картошка парвариш мекардед ва ҳосилашро ба давлат месупурдед; гӯшту шир ҳам месупурдед. Ҳоло чӣ месупоред? Картошка намесупоред, ширу гӯшт намесупоред, ҳамааш ба худатон... Ин чизро ҳам фикр кунед! Шумо имкониятҳои зиёд доред. Ақаллан налогро дуруст ва сари вақт супоред... Шумо одамони хубед. Ба гуфтаҳои бардурӯғ ва ифвогарона бовар накунед...»

Баъд гоҳи нонхӯрӣ маро низ навбат доданд, то чизе бигӯям. Ман баъди мақсади омадани депутатҳоро ба худашон гуфтан ба ҷодайи хеш гаштам ва аз боби қисмату тақдири тоҷикон сухан гуфтам ва Раштонзаминро «Чаннатулмаъво» номидам; бурҳон овардам, ки вақте Искандари Мақдунӣ аз бузургон эронӣ мепурсад, ки аслатон аз кучост? Мегӯянд: «Аз чаннати рӯйи замин.» Мепурсад: «Чаннати рӯйи заминаш кучост?» Посух медиҳанд: «Сугд.» Сугду Рашт воқеан бихишти рӯйи замин аст. Пасон аз боби ба кӯҳистон кӯч бастанӣ тоҷикон ва ин чоро беҳтар аз ҳама боғҳои фирдавс донистанашон сухан гуфтам. Шояд хуш омад шунавандагонро, ки дар вохӯрии навбатӣ маро дар рӯйихати гӯяндагон ворид сохтанд.

Толори маркази ноҳияйи Чергатол ба тарзи пешин оро дода шудааст: ҳама чиз сурх: пардаҳои канори сахна, дастархони рӯйи миз, ҷуз парчами серангайи Ҷумҳурийи соҳибистиқлоли Тоҷикистон. Одамони толор тоҷику қирғиз; тоқӣ доранду қулоҳи ҳоси қирғизӣ. Тоқӣ дар сари қирғиз, қулоҳ дар сари тоҷик. Баъзан аз рангу рӯй миёни онҳо фарқ гузошта нашавад. Зӯҳрахони қирғиздухтарро, ки раисии ноҳияро ба ӯҳда дорад, тоҷикписар аз Қирғизистон овардааст. Ӯ монанд ба Ҷамилайи Чингиз Айтматов. Пуркор, серғайрат. Агар Ҷамила замони Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар ҷабҳайи меҳнат қаҳрамонӣ нишон дода бошад, Зӯҳрахон дар ободонӣ ва пешрафти ҷомеаи имрӯза сахм хоҳад гузошт. Баъди суханрониву фаҳмонидани сабабҳои тағйиру иловаҳои Сарқонун ва дигаргуниҳо ба ман низ сухан доданд. Ман гуфтаҳои депутатҳоро тақвият дода, барои хушҳол кардани мардум гуфтам: «Депутатҳо хеле хуб фаҳмониданд матлабу муродро. Ман ҳамчун «Будущий депутат» (шӯхӣ албатта) ба шумо арз мекунам, ки рӯзҳо даргузаранд ва мо ба ободихо, хушрӯзихо, муроду мақсад хоҳем расид.»

«Устод Сорбон! Ин ҳарфҳоро намояндагони халқ мегӯянд. Шумо шеър хонед, ҳикояҳои аҷиб гӯед... Ин мардум шуморо боз кай мебинанд?»

Ман аз бузургони шеъри форсӣ байту ғазал меҳонам. Мардум хуб гӯш мекунанд:

*«Айби риндон макун, эй зоҳиди покизасиришт,
Ки гуноҳи дигарон бар ту нахоҳанд навишт.
Ман агар некаму гар бад, ту бирав, худро бош!
Ҳар касе он даравад оқибати кор, ки кишт...»*

Ва бо депутатҳо наздиктар мешавам. Дар «тоётта»-и шашҷоя мешинем. Усмон ва банда дар мошини онҳо. Аз касбу қорашон бисёр чизҳо мегӯянд, аз ҳамкорони гелонифеълашон қиссаҳо мекунанд; латифаҳо мегӯянд; Ҷӯрахон ва Саидмурод ханӯз ҳам хуздорӣ мекунанд аз суҳан гуфтан ва ман чанд латифаи тоҷикӣ мегӯям; онҳо кушода мешаванд. Ҷӯрахон «Файзали...» гуфта сар мекунад латифаашро. Ва ман латифаҳои «Бехтарин ва бадтарин ҳайвони интернат»-ро мегӯям; «Сабзӣ тез калон мешавад ё бодиринг»-ро, «Ҳар сол модахирс ба бародарам асал меорад»-ро. Ва онҳо шикамашонро дошта механданд. Ронандаи сафедмӯй ҳамаро мешунавад, аммо лабаш намешукуфад. Аҷаб. Аз наздик шинохтем қариб ҳамдигарро. Ман саҳл монд, ки депутат шавам... Ба ҳар ҳол депутатҳо ҷой, мавқеъ ва вазифаи хешро медонанд дар ҷомеа. Ҳар кас барои яқдигар «Одами аҷиб» ном гирифт. Одамро дар сафар шиносанд.

Пилдон. Равшан нест, ки решааш «пил» аст ё «пилд». Агар макони пил аст, маънӣ ба гузашта равад ва таҳқиқу тадқиқ талабад; қори олимони бостоншинос. Ба ҳар ҳол симоҳои аҷиб. Рӯи сабзайи тозаву бегубор дар сояи дарахтон палосу кӯрпача густурда тоҷикона нишастаанд. Сайдулло Ҳайруллоев фармуданд:

— Ҳамаатон аз рӯзнамоҳо тағйиру иловаҳои дар Сарқонун воридшударо хонед. Шумо гӯед, ки чӣ фаҳмидед ва чӣ бояд кард?

Марди сабзҷомайи токипӯш, миёнақадри ришдор бархосту хешро муаррифӣ кард:

— Шарипов... Ба ҳама маълум, ки Тоҷикистони мо ба чӣ рӯз расида буд. Он моҳи серӯзаро мемонд, ки гоҳ ба чашм меофт, гоҳе не. Ҳатто фано шуданӣ буд. Дар Тоҷикистони мо қасоне пайдо шуданд, ки Тоҷикистонро аз фаношавӣ раҳо доданд. Як нафари он президенти мо Эмомалӣ Раҳмонов. Дурусттараш ӯ моро наҷот бахшид. Раҳмат ба он кас. Албатта он рӯзхоро ба ёд оварда ва ин рӯзхоро дида кас бовар мекунад, ки зарурати дар Конститутсия дохил кардани тағйиру иловаҳо ҳаст ва албатта ин ба фойдаи мову шумо.

— Ку муаллим!

Муаллим хеле ба тафсил суҳан мегӯяд, ки тағйиру иловаҳо ӯ ворид сохта бошад ба китоб. Қойидаву қонунро хуб медонад ва хуб мефармояд.

Сайдулло Ҳайруллоев: «Хуб фаҳмидаӣ, муаллим, хуб сӯҳбат мекуни. Дар ҷое ки чунин қасон ҳастанд, ҳочат ба тарғибу ташвиқ нест... Лекин дар вақташ демократ будӣ, муаллим.

Зӯҳрахон гоҳ ба русӣ мегӯяду гоҳ бо қирғизӣ: «Боз кӣ?»

Муаллима: — Замона дигар шуд. Ба Сарқонун дигаргуниҳо ворид мегардад. Мо тарафдор. Сад дар сад мо рой медиҳем. Аммо дунё дунёи компютер низ шудааст. Чӣ мешуд, ки ҳукумат кӯмак мекард, то мактаби мо аз ин пешрафти замон баҳраманд гардад.

— Марҳамат! Муовини сарвазир Зокирҷон Вазиров ҳузур до-ранд:

— Гила ва даъвоятон болои чашм. Мо бо чунин ният омадаем, ки ҳама барору нобарории кори шумо ва каму костии рӯзгорро аз забони раъйдихандагон фаҳмем ва кори неки аз дастамон меомадаро дарёғ надорем. Компютер ба мактаби шумо хоҳад расид.

— Мо аз давлат хохиш дорем, ки истеҳсоли ангиштро ба роҳ монад. — аз ҷой нахеста луқма партофт сияҳрише ва дар бало монд:

— Ман дар сӯхбатҳои пешин гуфтам: як вақтҳо — солҳои Шӯравӣ ҳама гуна маҳсулот ба давлат супорида мешуд, аз ҷумла агар ангишт истеҳсол шавад. Ҳоло ҳама чиз аз он шумо. Ангиштро дари хонаатон меоред, вале одамони дигар ҷойҳоро намегузоре-ред як санг барад... Ришҳоро ба ҳоли ҳудаш сар медиҳед ва боре қайчиш намезанед. Ниғаҳ бикун: — ришҳои паҳолӣ, каландӣ, бели ва бузиро дида ва ба онҳо чашм ҷаронда мегӯяд Раис, вале онҳо аз ӯ хафа намешавад, балки табассум мекунад. Зеро хидматҳои намояндашонро ба парлумон медонанд ва солҳои зиёд бо ӯ кор кардаанд дар ин обрав. Хайруллоев медонад, ки нозаш мегунҷад ва мардум аз ӯ хафа намешаванд, бо луқмаву хушгӯйӣ дилашро ҳолӣ мекунад, то онҳо роҳи дурусти умумибашарино пеш гиранд: — Пайғамбарон ҳам риш доштанд, Марксу Ленин ҳам риш дошт, дирузакак Миронов аз Русия омада рафт, риш дорад. Вале ба ин шакл не... Боз малол нашавед? Риш монед, вале саришта кунед. Қайчӣ занед! Як сомонӣ аз пули ангишт, картошка ё пули аз Русия фиристодаи писаронатон ба усто диҳед, ришатона чордахсола мегардонад... Лекин аз таваллуд то гӯр риш қайчӣ набинанд, чӣ хел мешавад? Боз малол нашавед? Мо якдигарро мешиносем, баройи ҳамин мегӯям. Охир оянда, насиб бошад, ин ҷойҳо бихиштосо мегардад, одамоне аз мамлакатҳои дур меоянд; риши хушрӯйи орошта ва перостайи шуморо бинанд, хуб нест? Замона дигар мешавад, вале мо ҳамон Аҳмади порина. Ба олам ба чашми дигар ниғаҳ бояд кард: Рӯдакӣ мегӯяд-ку: «Ба чашми дилат дид бояд ҷаҳон...»

Раис мошинашонро иваз мекунад ва ба ману Усмон дар мошини депутатҳо ҷой намемонад. Мухтори пешрав моро ба мошини хеш, ки аз он милиса аст, меҳонад. Дар вилюс боз мо хомӯш мемонем, ки ронандааш ноомӯхт ва ношинос. Ман дар борайи депутатҳо андеша мекунам: ҳамфикр, сарчамъ, ҳаммаром, аз де-

путатҳойи замони шӯравӣ фарқ мекунанд; аз рӯйи коғаз «а» «б» гуфта намехонанд; аз ҳар сар модагов шонздаҳ литрӣ шир ме-
дихам» намегӯянд, балки аз масъалаҳои умда ва яклукти замон
ва пешрафти дунё ваъда медиҳанд... Якдигарро хуб медонанду
хуб мешиносанд ва дар бораи баъзеҳо хушгӯӣ мекунанд: «Почо
гӯсфанд ба бозор мебарад, ки даҳаняла аст ва шабу рӯз «баа» ме-
гӯяд. Гӯсфандашро меҳаранд. Гӯсфанди дигар хариданӣ мешавад,
ки явош ва орому бесадо бошад. Як гӯсфанди орому явоши нав-
тарошида ба Почо бо чашми ошноӣ ва ҳасрат менигарад. Почо
рафта онро дасмол мекунад ва думбаашро вазн мезанад. Гӯсфанд
сар меафшонад. «Боакл» аз дил мегузаронад. Савдо мекунад ва
болоӣи пули гӯсфанди фуруҳтааш панҷоҳ сомонӣи дигар илова
карда он гӯсфанди явшро меҳарад. Ба хона меорад. Гӯсфанд рост
ба гӯсфандхона медавад, яктоз ба охур меравад. Йем меҳӯрад, аз
сатили шинос об меошомад ва ба соҳиб нигоҳ мекунад: «Аааа,
шинос барин ин хайвон.» Почо аз овози гӯсфанди парворӣ халос
шудам, гуфта, пиёлаи чойро ба лаб мебарад, ки чонвар «баа!»
мегӯяд. «Ааа, очеш! Овозаш овози гӯсфанди худамон барин!»
«Чашмош монанд, мардак. Боз чаллобҳо гӯсфанди худамонро
тарошида, ба худамон қимат нафурӯхта бошанд?» «Дар як лаҳза?
Ман ҳоло пулро шумурда нагирифта будам, ки ин гӯсфанд дар
фуруш ҳозир буд.» «Дадеш, замоне шудааст, ки сақичро аз даҳо-
натон мегиранд, нафаҳмида мемонед.»

«Бааа!»

— Гӯсфанди худамон дадеш... Дурушашро бинед.

— Ҳа занак, дурушаш дуруши гӯсфанди худамон!

— Устод Сорбон! Ҳоло ба зиёрати як инсони шариф меравем.
Сабабашро мегӯям... Баъд ҳамаро худатон мушоҳида кунед: дар
вақташ ҳама касе ки наздаш меравем, халқро намонд, ки ба
майдоншинӣи шаҳри Душанбе раванд: «Наравед! Бе ҳамаин ҳам
ранги рӯди мо сурх. Сурхобро хунинтар мегардонед!» Ва мардум
гапи ўро гӯш карда ба майдоншинӣи нарафтанд. Ана сабаб ҳамаин.
Боқӣ ҳамаро худатон мебинед.

Акнун мошини мо аз ҳама пеш меравад. Вале чӣ шуд, ки ко-
рвон якбора бозистод ва Раис аз мошин фаромада рӯдро тамошо
карданд. Дар баландӣи боло рӯ ба рӯи чойи қароргирифтаи
мошинҳо шахсе дастурӯӣ мешуст. «Ана ҳамаин хонаи эшони
Ҳикматулло» Самадови Ҳофизхону шеърӣ Ҳофиз азбаркарда
мефаҳмонад ба ман ва аз ман дур намешвад, ки шумо ба қадри
сухан мерасед ва агар аз Ҳофизи бузургвор байте хонам, шумо
мефаҳмед. Раис Хайруллоев мазмун, тахмин карданд, ки эшон
бо пазирий омода гаштанд, ба мошин нишастанд. Роҳи гардо-
ни болоро мошинҳо давр гашта ба икоматгоҳи шахси мӯътабар
омаданд. Ман аз шунидаам чунин сифат мекунам; шунидан кай

бувад монанди дидан. Ва дидем: то омадани корвон мо чун мизбон ба пазиройи меҳмонон омода мегардем. Хонаҳои кӯҳнасохти похсадеворӣ. Зиндагии кӯхистонии қадима. Вале бомҳо шифер доранд. Якбартар заминро қанда, таҳкурсии андохтаанд, шояд бинойи мувофиқтар созанд. Даст пеши бар ба пешвози меҳмонон истодаанд ва ман тахмин мекунаму намениносам. Яке сафедчомаи сапедриши пурра, дигаре хурдҷуссаи сияхпӯши токии чоргули нав ба сар. Риши сиёҳи озода ва пероста дорад. Раис аввал бо ӯ вохӯрданд шӯҳикунон; Зокирҷон ҳам бағалкаш во хӯрданд. Ва ҳама во хӯрданд. Зиндагии хоксорона, вале хеле озода маро ба ҳайрат гузошт: дастархони дарози сари миз низ хоксорона буд, ки эшон намохостанд исрофкорӣ кунанд; зеро убол ва нораво бошад исрофкорӣ. Инсони огоҳ аз ду сарой чунин рафтор кунад. Нонҳои шикаста, косаҳои асал, косаҳои ҷургот, пилёҳои қатор. Хеле хоксорона, ки дар радифи он меҳмонавозиҳои «кӣ зиёд?» мебинем. Дар тӯйҳои баҳсмабаҳс мушоҳида мекунем, ки Сардепутат Сайдулло Ҳайруллоев дар ҳама вохӯриҳо таъкид мекунад ва нодурустии чунин рафторро меғӯянд; зеро чунин рафторро аз «рафтори нек» дур аст.

Як курсӣ андар сари давра. Ба Ҳайруллоев пешкаш мекунанд, наменинад (Раис медонистаанд, ки домолло курсиашро ҳатто ба падар равоӣ нишаст намедонанд; аз ин хотир нанишастанд ё хоксорӣ буд? Дар асл ин курсиӣ дигар будааст); домолло ҳам наменинад; ба бародари бузург мулло Неъматулло насиб кард, ки пеш аз даст ба дуо бардоштан эшони Ҳикматулло аввал ба он кас нигоҳ карда ё «аз шумо!» меғӯянд ба ишора ва ё рухсат мекурсанд.

Як занбӯр ҳешро пештар аз меҳмонон ба косаи асал зад, то аз мост, ки бар мост, шавад. Вале асал мемакиду пойҳояш фурутар мерафт ба асал. Депутат Тағоев, ки ба пешниҳоди Маҷлиси намоёндагон қонун бар асалпарварӣ омода сохтааст, ороуро наҷот аз офаридаи худ додани шуда ба ҷумча бардоштанӣ мешавад, наметавонад. Баъд ба даст мегирад. Дигараш меояд...

— Аълоҳон Афсаҳзод ин ҷо омада буданд. Китоби ба «Баҳоия» бахшидаашро ба домолло тӯҳфа карданд, хуш омад эшонро. — шиноси ман Давлатбеки шоир мефармояд. Ман сар меҷунбонам, то ҳаёлам аз домоллоии нуронӣ дур наравад.

Домолло Ҳикматулло воқеан тозаву нуронӣ. Бар рӯи рост ду холи гулобиранг дорад. Чашмони зиндаву пурнураш ба ҳар тараф намедавад. Сар андохта менишинад ва ба хушгӯйҳои Ҳайруллоев табассум мекунад. Аҷаб инсоне Сардепутат: ҳар чӣ гӯяд — хоҳ суст, хоҳ сахт, хоҳ ҷиддӣ, хоҳ шӯҳӣ, одамон табассум мекунанд ё меҳанданд ва яке малол наменинавад. Чунон ки ба чӣ мақсад гуфтани ӯро ва ё ба чӣ талмеҳ карданаширо аз ҳуди ӯ хубтар медониста ва мефаҳмида бошанд. Ба ман ишора мекунанд: «Чизе дарёфтед?»

— *«Дар хароботи мугон нури худо мебинам,
Ин аҷаб бин, ки чӣ нуре зи кучо мебинам?
Чилва бар ман мафурӯш, эй малакулҳоч, ки ту,
Хона мебишву ман хонахудо мебинам!»*

Домулло Ҳикматулло як қад парида, аз навиштан даст медоранд ва як ба ман менигаранду чӣ мулоҳизае, чӣ андешае доштанд, ки сокит мемонанд. Ҳама оне хомӯш мемонанд. Дар борайи ман не, аз Ҳофизи Бузургвор ва домулло Ҳикматулло фикр мекунанд.

Ў тоза ба сони гулбарги тар ва ботароват чун кӯхистони сабзпӯш. Ошёнаш дар баландӣ. Ситорабор, тулӯи Офтобу Мох, рафту омади мардум, пешомадро аз ин ҷо мебинанд. Гӯшайи чашм ба ман андохтанд. Пай бурдам чӣ мефармоянд:»Маро гунаҳгор накунад.»

«Ба нон марҳамат!» То бародари бузург Неъматулло даст ба дастархон дароз накунад, на эшон даст ёзиданд ва на меҳмонон. Бародари бузург ачиб инсоне: Чехракушод. Уқоббинӣ, чашмони барҷаста доранд; нисбат ба бародар бузургчусса. Абрувонашон даққийи сафед ва ҳамида. Ба бародар менигаранду ба меҳмонон.

Мурғоба омад, кулчаҳо, самбӯса, гӯшти пухта, сихкабоб ва чизҳои дигар омад; дастархон пур шуд. Сихкабоби говии кӯфта ва гӯсфандии гӯшту дунбаву чигар...

Вале оруҳо фурутар мерафтанд дар асал. Ду сар ба ҳам оманд. Яке асали дастони дигареро тоза кард. Он пой бар сари Ин ниҳод. Ин пойи Онро низ тоза кард ба дасту забон. Он бар тори сари ҷонфидо рост шуд ва бол афшонда аз тори сари Ин бо зӯри пой канд ва парвоз кард. Ин ғарқ шуд андар косаи асал...

Мухтор маро осема мегардонад, ки зудтар ба мошин нишинем ва ман ғамӣ мегардам, ки бо намакдодагон худохофизӣ карда наметавонам. Зеро таваҷҷӯҳи ҳама ба депутатҳо банд, то истода навбати хайрбод мегирам, ки мошинҳо ба роҳ медароянд. «То дидор!» меғяму меравам... Мошини мо пешгард. Мошини милис ё кумитайи амният дар ҳар ноҳия нав мешавад ва мо бояд бо онҳо нишинем. Омад кард қорамон. Кас ибто карда ва санҷида суҳан меғяяд, то ҳарфе ноҷо набарояд. Забон-дия, устухон надорад.

Рашт (хок, хокрӯба, чангу ғубор; чизе, ки аз кӯхнагӣ ва пӯсидагӣ аз ҳам рехта; номи маркази вилояти Гелон дар Эрон.) Дар пазирироӣ саҳл монда, ки Сайдулло Ҳайруллоевро рӯи даст бардоранд. Вале ӯ вазнинӣ мекунад ва бо ҳар кас ба забони худаш харф мезанад:

— Хешу таборҳо! Албатта шумо сабаби меҳмонӣ омандани моро медонед. Пешакӣ ҳамаатон аз газетаҳо хондаед, тағйиру илваҳоро пай бурдаед. Инчунин «Паёми Президенти Ҷумҳурии

ба мачлиси Намояндагон»-ро низ мутолиа кардаед. Акнун шумо гап занед, мо гӯш кунем... Шарм надоред. Агар не, суханро ба Махмашариф медиҳем.

Раиси ноҳия Махмашариф хама фиристодаҳои расмиро муаррифӣ кард ва номи ман дар рӯи коғаз набудааст, ки шинос накард. Хайруллоев лаб кушод:

— Шумо асарҳои нависанда Сорбонро хондаед, ҳоло ҳудаш – нависандаи зиндаро мебинед.

Ман, ки ба чунин суханҳо одат накардаам, шарм медорам. Ман бори нахуст Раштонзаминро мебинам; ҳаловат мебарам ва чун ҳаётомӯз ба ҳар чиз диққат медиҳам. Дар сӯҳбатҳо аз ман ин ё он чизро мепурсанд, доништаамро мегӯям. Ман низ он қадар пурсиданӣ, ки... Аммо фурсат намерасад ва ё касе чун Раис Раштонзаминро хуб намедонад, ки пурсу посух кунем. Раис вақт надоранд ё ман раво намедонам. Сухан аз дониستاني мавзёе намеравад. Ғарази ман он аст, ки Раис аз умрашон, аз сину солашон зиёдтар медонанд ин водиро. Воқеаҳо, ҳодисаҳо, кушторҳо; кинаву адоват, бӯхс ва ҳислату феълӣ атворе, ки барои одам хос бошад. Инсонро хуб мешиносанд ва таку тирези ҳар фардро медонанд бо шарҳи ҳолаш. Шояд аз он бошад, ки эшон бо бисёрии онҳо кор кардаанд ва ё кордор шудаанд. Обод кардаанд мулкоро; сохтаанд, вале ба вайрон кардан дасту дил нарафтааст...

«Новиковро овардам. Пурсид, ки фарел (гулмоҳӣ) ҳаст? Гуфтам, ки ҳаст. Розӣ шуд ба хоҳиши ман. Бояд пулсозӣ меомад. Аз руд моҳӣ доштем, ҳама ширмоҳӣ будаанд. Ў гулмоҳӣ (фарел) фармуда буд. То омаданиш бо қалами сурх ба пушти ширмоҳӣ гул сохтем, аммо ширмоҳӣ гулмоҳӣ нашуд. Новиков фаҳмид: «Ин фарел неку!» «Фарел дар болотар мешавад, рафиқ Новиков.» Қаҳраш кард. Рафтани шуд. Болотар бурда «фарел» дошта, муросо кардем ва ҳамин пуле, ки бемалол мегузаред, сохта шуд.

Ҳамшаҳриҳои азиз! Шумо аз ман малол нашлавед! Дилам месӯзад, мегӯям. Мо ҳоло аз бисёр чизҳо қафо мондаем: Гурҷиро мепурсед, мегӯяд: «Ман аз Гурҷистон.» Арманиро мепурсед, мегӯяд: Ман аз Арманистон!» Тоҷикро мепурсед. Мегӯяд: «Ман аз Шулмак, ман аз Камаров, ман аз Сорбоғ; ман аз Рашт; ман аз Ҳойит... Намегӯяд, «Ман аз Тоҷикистон.» Чаро? Дар ин ҷо (дилро нишон дода) ва дар ин ҷо (ангушт ба сар зада) андешаҳои мухталиф ҳаст. Шумо аз ман хафа нашлавед. Ман дар дигар ҷо ин чизхоро гӯям, шояд аз ин ҳел ҷойхонаи сохтаатон бароварда пеш кунанд. Ба шумо мегӯям. Тоқат кунед, фикр кунед, ҳулоса бароред, дигарон ҳам ҳулосаи дуруст мебароранд. «Духтарам, ба ту мегӯям, келинам шунав!» Мо ҳоло зиндагиро ёд нагирифтаем... Дар байни шумо ҳоҷихо ҳастанд?

— Ҳастанд!

— Дида омадед? Дидед, ки арабҳо чӣ зиндагӣ доранд? Тавоф мекунанд, намоз меҳонанд, кор ҳам мекунанд. Хоча Аҳрори Валӣ гуфтааст-ку: «Даст ба кору дил ба ёр!» Вале кору машаққати шумо баройи дигар чиз аст: маърақаҳои дақаданг кунаму миёни халқ ном барорам. Ин хел ном баровардан то мурдан. Баъде ки мурдӣ, касе намешиносад. Коре бояд кард, ки баъди сарат ҳам шиносанд. Ба чойи харочотҳои беҳуда фарзандонро тарбия кунед, хононед... Ҳеҷ набошад аз сад кас даҳ нафараш одами аз ду ҷаҳон боҳабар мешавад ва номи ҷанде таърихӣ мемонад. Ҳамту не, устод Сорбон!? (Ман ба тасдиқ сар меҷунбонам ва «Достони писари Худо» гуфта китоби маро мисол меоранд ва дар ҳавоии сард маро арақ пахш мекунад.) Шумо тинч, осуда шавед, ҳамсоя ором мешавад; шумо доно шавед, ҳамсоя ибрат мегирад. Шумо меҳнат кунед, ҳамсоя ғайрат мекунад... ва мебинед, ки Тоҷикистон пешқадамтарин ҷумҳури мегардад... Чӣ буд, набуд, Президент гуноҳи ҳамаро бахшид. Худо лакбахш; Президент ҳам... Аз ин мукофоти ҳубу бузург мешавад? Шумо савол надоред?

— Компютер лозим!

— Ин масъаларо Зокирҷон Вазиров медонанд!

Вазиров: «Мешавад!»

— Истеҳсоли ангиштро ба роҳ мондан лозим! Вагарна дар Кӯҳистон дарахт намемонад.

— Ин аз шумо вобаста, ҳешон. Дар дари хонаи ҳар пилконӣ ҷувол-ҷувол ангишт хоб. Мефурӯшад. Аммо баройи ҳамсоя ангишт нест. Ҳоо ҳамун гапи дар боло гуфтаам: шумо тинч бошед, олам тинч. Лекин баъзеҳо демократӣ шуд гуфта, соҳиби ҳама чиз шуданӣ. Ҳар чиз ҳақ дорад. Фарёди хурӯси шумо мумкин то деҳаи ҳамсоя равад; ба тамоми олам паҳн намешавад-ку! Дӯғу даранги муштзӯро даҳанкалон ҳам то хонаи ҳамсоя. Аз деҳ, ки берун рафт, даму нафасаш мегирад... Шумо ба бисёр чизҳо сарфаҳм меравед, аммо доништан намеҳоҳед... Мирзо Раҳмат дар Душанбе мурд, то шумо рафтед, ки мо гӯраш кардем. Ё чӣ хел одам буд, худатон медонед. Дар Шулмак барояш хонаву дар сохтани шуданд. Як рӯз омад ва дар саҳни ҳавлини нимобод як санги бегонаро дид. Гуфт: «Ин санг аз кучо?» Гуфтанд: «Устоҳо аз боғи ҳамсоя ғелонда оварданд.» Фармуд: «Ин сангро бурда дар ҷояш гузоред!» Ин хел одамҳо ҳам буданд... Одинаев бо як фуфайка аз олам гузашт. Лекин ӯ баройи ободонии Раштонзамин, Тоҷикистон кам хизмат кард?! Шоир гуфтаст-ку: «Ту напурсу ман нагӯям!» Одинаев аз қафои кор медавид, аз паси одамон мегашт, аз паси духтарон буд, то рафтори ноҷо накунанд, пой бечо наниҳанд. Ферма ба ферма, корхона ба корхона, колхоз ба колхоз, деҳа ба деҳа мегашт, ки мардум бо чӣ кор машғуланд... Шумо шир месупоридед, картошка месупоридед, себу нок месупоридед ва ба ҳар қоратон ҳисобот медодед... Ҳоло хушатон намеояд ва ё дастатон

раг мекашад, ки налогогро супоред. Олам якранг намомонад... Фикр кунед!... Обод бошед!

Шумо пай мебаред, ки ҳамин вохӯрии мо ғанимат аст? Худо донад, соли дигар кучо чамъ оем?

Як сахар Акбари Махсум занг зад, ки наздам биё. Оадам. Гуфт, ки хоб дидам; мӯйсафед савори аспи сафед омад. Ба пушт-аш нишонду бурд... Баъди се рӯз Акбар қазо кард. Гӯру чӯбаш кардем. Баъд хешон аз ин ҷо рафтанд.

Шулмак. (Шояд аз шилм, шилмак - часпак бошад.) Сайдулло Хайруллоев баҳо медиҳад ба онҳо: «Одамони Шулмак касони хубанд. Ба ягон ҳодиса ҳамроҳ нашуданд. Лекин Шамс ба ҳар кор аралаш. Дар дунё як касофат бошад (ҳазли рафיקона), ҳамин Шамс аст. Ҳама мурданд, ин ҳоло ҳам зинда.»

Шамс механдад. Раис ҳам табассум мекунад. Ҳама механданд. Баъди хушҳол гардонидани давра ба матлаб наздик мешаванд; мақсаду муроди сафарро мефаҳмонанд. Зеро Раис бо ҳамдиёрони хеш муфассал сӯҳбат кардани.

— Шумо ягон гап доред?

— Мо шуморо вакил интиҳоб намудем, хато накардем. Дар ин водӣ бисёр ободиҳо карда будед: кӯпрукҳо сохтед, роҳхоро ҳамвору тахт кардед, фермаҳо сохтед...

— Лекин кучо шуданд он гову гӯсфандҳо?

— Напурсед, Раис...

— Пурсам-напурсам, ҳама чиз равшан аст. Як пирмарди барҷоманда буд, камбағал ҳам буд. Наздам омад, ки мадад бикун. Ман ба раиси колхозашон гуфтам, ки ба пирмард як гов бидеҳ. Раис гов надод. Говаш ҳаром мурд. Боз ба раис гуфтам, ки ба пирмард гов бидеҳ. Раис гуфт: «Гов мурд». Гуфтам: «Дигарашро бидеҳ!» Гуфт: «Намедиҳам!» Гуфтам: «Надихӣ, ин говат ҳам мемурад.» Раис аз тарс ресмони говро ба дасти пирмард дод... Чӣ хел эҳтиёт мекарданд моли колхозро... Ҳоло он молҳо худ аз худ нест шуданд... Хуб, суҳан аз шумо!

— Меҳмонҳо хуш омаданд, — мефармояд муаллиме. — Мо хондем ва чандин рӯз аст, ки дар байни мардум тағйиру иловаҳои дар Сарқонун воридшударо хонда, мефаҳмонем ва халқ аллакай ин чизҳоро медонад. Мо ҳама омода ҳастем, ки 22 июн сад ғойиз овоз диҳем.

Муҳаммадшариф инсони аҷиб: ба хулку хӯ монанд ба Раис. Қоматбаланди чеҳракушод. Дар суҳанронӣ арбоб. Як микрозро ба Сайдулло Хайруллоев медиҳад ва қайчии дигарро ба ман, ки тасмаии сурхи кушойиши меҳмонхонаии навро бурем... Ва Раис маро пеш меҳмонанд ва ман эшонро. Намедонам чунин эҳтироми якдигар миёни мо дӯстони кӯҳан қай сар зад; ҳолиё ҳурмати якдигарро ба ҷо оварда метавонем. Ба ҳар ҳол ман хешро пас

мекашам ва аз китфи Раис хидоят ба пеш мекунам, то пойи рост аз остона дарун ниханд.

Бинойи дукабата. Ҳама чо колӣ густурда. Дар кафшкан сари-пойиҳо гузоштаанд; шоҳона. Бӯйи қолийи нав меояд. Ба манзараҳои кӯҳистон ин тозагиву озодагӣ ҳусн зам мекунад. Ошёнаҳои тағу болоро нишон медиҳад. Чунон тозаву ороста, ки пой наниҳам, мегӯйӣ. Ҳама баройи меҳмонҳо. Ба қавли Раис оянда ин чойҳо аз Швесария мегузаронад. Фақат пул намерасад.

Дар қабати аввал ҳуроки шом медиҳанд. Курсиҳои сарғаҳ ҳолӣ. Раис маро мегӯянд, ки он чо шинам, вале ман мартабайи ҳешро, ки медонам ва ба чунин садришиниҳо хуш надорам, рад мекунам. «Ман, ки гуфтам, бишинед, устод Сорбон! Кӣ будани шуморо дигарон надонанд, ман хуб медонам. «Достони писари Худо» чизи шӯҳӣ нест...»

— Ташаккур, Раис. Лекин мавлоно Берунӣ чойи нишастӣ ҳешро медонанд. (Ишора мекунам ба қиссае, ки Раис онро медонанд: Шоҳ зиёфат меорояд ва дар паҳлӯи тахташ як курсӣ ҳолӣ. Гоҳи базм сойиле меояд ва рост назди шоҳ меравад. Шоҳ ўро дида, мефармояд дар ягон гӯша чой диҳанд. Сойил дар ҳамон курсиҳои ҳолӣ менишинад ва лукма мепарронад. Суханҳои обдор мегӯяд. Шоҳ гоҳ-гоҳ дар бораи шӯҳрат ва овозайи Мавлоно Берунӣ сухан мегӯяд ва мاردумро меҳандонад. Вале кӯлвор аз сари зону дур намекунад. Шоҳ мегӯяд: «Рафтор ва гуфтораш Беруниро монад.» Сойил ин ҳарфро мешунавад ва посух мегӯяд: «Оре шоҳ, Мавлоно Берунӣ чойи нишастӣ ҳешро медонад.»)

— Шумо низ чойи нишастӣ ҳешро бояд бидонед...

Донам-надонам, ба эҳтироми Раис нишастам он чо. Ҷавонмарди қоматбаланде рубоб ба даст ворид шуд аз дар. Ва рӯ ба рӯ дар пойғаҳ нишаст. «Ина! Худаш омад. Ҳозир «Каллаи пӯсида»-ро меҳонад. Ў «Э хӯш!» гуфт ва сар андохт. Пас рубобашро нохун зад. Байт хонд. Садоаш ва ҳаракатҳояш баъди ҳар банд сар ба пушт андохтаниш овозу рафторҳои Зафар Нозимро монад. «Ҳа, ин – Давлатбек.» Шинохтам.

— Ту ин нағмаҳоро монӣ «Каллаи пӯсида»-ро бихон!

Раис таранг доранд, ки ҳофиз аз рӯи талаб бихонад. Ў гурез мекунад. Аз Мавлавӣ дostonҳо меҳонад наздик ба «Сари пӯсида», аммо Раисро қонё гардонида наметавонад. Ман сарфаҳм намеравам, ки чаро Раис ин қадар иштиёки шунидани ин маснавиро доранд. Давлатбек «хӯш!» мегӯяду боз хостайи ҳешро меҳонад. Раис ҳар хел ишораҳои дастӣ мекунанд сӯйи ҳофиз ва ў чашм мегурезонад.

— Замона дигар шуд! Хондан бигир!

Пасон дарёфтам, ки дар замони Шӯравӣ баройи «Сари пӯсида»-ро суруданаш ўро бурда маҳкам карда будаанд ва азобаш додаанд. Савганди саҳт додаанд, ки дигар ин сурудро нахонад.

Давлатбек чанд муддат аз бахри ҳофизӣ баромада, як даст ба дахон, як даст ба пушт мегаштааст. Чун он айём даргузашт, Раис ишора мекунад, қасам ҳам баробари замон кӯҳна шуд. Вале миёни Раис ва Давлатбек чӣ асроре ҳаст, ки дар сари «Сари пӯсида» ишораҳо меравад.

Раис сахархез. «Ҳофиз мегӯд-ку, хар чӣ ёфтам, аз сахархезиву давлати «Қуръон» ёфтам». Соати чори субҳ аллакай Раис дар гармоба. Соати шаш меҳмондор. Қадрдонҳо ва ошноҳои деринашон омадаанд ва дар толор сари хони субҳона сӯхбат доранд. Ва ман пештар аз дигар ҳамсафарҳо «Субҳ ба хайр!» гуфта медароям ва Раис боз саргахро нишон медиханд, ки нишинам. «Мавлоно Берунӣ ҷойи нишастӣ хешро медонанд» мегӯям, меҳанданд. Меҳмонҳо низ, ки аз ин қисса огоҳ будаанд. Вале ба сад исор нагузаштам ба он курсӣ, ки шаб хешро ночӯр ҳис кардам, чизе ҳам хӯрда натавонистам. «Ҷойи Абдусаттор!»

Дӯстони Раис мардони солашон аз шаст боло. Раис ҳазломез аз рӯзгор ва зандориашон мепурсанд. Онҳо, ки дӯсташонро хуб мешиносанд, меҳанданд. Баъзеашон зани нав гирифтам, мегӯянд.

— Албатта, занмурда зан мегирад, шӯмурда-шӯ.

Пасон сухан аз зиндагӣ меравад: гоҳ аз айёми кӯдакиву ҷавонӣ; гоҳ аз солҳои қорӣ, гоҳ аз айёми даргузар; замони шӯравӣ; гоҳи ҷангу ҷадал; ғарибқорӣ ва замоне, ки Сайдулло Ҳайруллоев қорманди партиявӣ буданду ободон гардониданд мулкро; ва умуман аз қисмату сарнавишти Тоҷик.

«Бой буду... Махмадулло буду Мирзо Раҳмат буду Акбари Махсум буду... Кучо шуданд? Ин дунёшам ҳеҷ будааст. Бо чунин қорҳо дар таърих ном мондан душвор... Хайр, ку як чиз бигӯед. Зиндагитон чӣ тавр? Ҳаҷ ҳам рафта омадед?»

— Ҳооо...

— Хешон гушна, ҳамсояхо луч... шумо ҳаҷ рафта меоед. Ягон чиз зиёд қардед?

— Ҳооо...

— Ба «шайтон» санг задед албатта. Вале намедонед, ки дар ин дунё бисёриҳо шайтонанд. Раҳмон яқта... Подшоҳ шикор меравад. Шаб мешавад. Ҷойи рафт нест. Сари моли ҷӯпоне меояд. Ҷӯпон хуш қабул мекунад. Гӯсфанд мекушад. Подшоҳ мебинад, ки дар пештоқи даромадгоҳи, девлох саге кашол қарда. Сабаби ин ҳол мепурсад. Ҷӯпон ҷавоб намедихад. Подшоҳ мегӯяд: «То сабаби ин ҳол нагӯӣ, наонро намехӯрам.» Ҷӯпон маҷбур мешавад гӯяд: «Ин саг ҷонвари хуб буд. Рӯзе бо модагург биомехт. Аз ишқи он ҳаловат бурд ва рамаро фаромӯш қард. Модагург нарасро мадхуш дарёфта ба рама дарафтид; кушту хӯрду бурд. Чун ҳол дарёфтам, нарасро зинда биовехтам... Ҳол ин аст.»

Мо ҳам баъзан ба чунин ҳол гирифта мешавем. Чун забони хуш мешунавем ва аз ҷое суд мебинем, ҷонгарав мешавем. Ақла-

монро кор фармуда наметавонем; андешаву мулоҳиза намекунем; ояндаро фикр намекунем; дурро намебинем. Гӯё аз пеши фӯкамон дуртар ҷое нест. Макка рафта омада бошед, дидед. Шумо барин то замин риш дароз мекунад? Шумо барин аз бист газ матоъ салла мебанданд? Гӯё мурӣ, ин дастор кафан мешудааст. Дар кучо дидед, ки аз салла кафан карда бошанд? Солҳойи Чанги Бузурги Ватанӣ харитаро кафан карданду салларо не. (Боз малол нашавед?! Дилам об меҳӯрад, мегӯям.)

— Ҳақ асту рост, Раис!

— Ҳақ асту рост? Чанд-ба рафти?

— Ҳаштоду шиш.

— Занат чанд рафт?

— Панҷох!

— Кӯдаки майдаат чандсола?

— Дар гаҳвора...

— Ана, ман медонам шуморо... Мо ба ин кор қудрат дорем. Ин ҳам лозим. Аммо ба воят расондану тарбия карда, маълумот дода, одами дуруст шуданаширо аҳамият намедихем. Боз хафа нашавед?!

— Не, Раис...

— «Не!» мегӯеду дар дил дигар андеша доред!

— Худо яқта, не, Раис! Шумо баройи халқи тоҷик кӣ ҳастед, маълум.

— Ташаккур!... Ман ба Ҷопон рафтам. Шармандаам карданд: «Мо ҷангхоро зиёд медонем, ки подшоҳ бо подшоҳ, душман бо душман, бегона бо бегона ҷанг мекунад. Аммо шуморо ҷӣ шуда, ки тоҷик бо тоҷик ҷангад; тоҷики берунмарзиву дарунмарзӣ ҳам бошад, гапи дигар. Лекин тоҷики маркази Тоҷикистон. Ду майдон ороста бо ҳам ҷангад.» Ҳарчанд гуфтаму фаҳмонидам. Сабабҳо нишон додам. Хуш накарданд. Ҷӣ мегӯед? Факт факт аст.

Баъд депутатҳо омаданд. Абдусатторро ба пешгаҳ шинонданд. Базеб. Хандон. Чун берун омадем, ба гӯши Абдусаттор оҳиста гуфтам: «Дидед?» «Дидам.» «Шунидед?» «Шунидам.»

«Ёд гиред, шумо ҳам сарвар. Метавонед аз пас то болойи водийи Зарафшонро ҷунин якдил, меҳрубон ва ҳешу табор гардонед...»

«Магар бо мардуми мо ҷунин ҳазлу шӯҳӣ карда мешавад? Хехиртакатонро канда ба дастатон медиҳанд.»

«О бар падаратон раҳмат... Ҳаминҳо ҳам канда ба дастатон медиҳанд. Лекин мардак тавонистааст... Зарафшон, Раштон, Бадахшон, Хатлон, Ҳуҷанду Ҳисор... ҳамин хел шаванд, баъд Тоҷикистон мешавад...»

«Ман моҳи сентябр шуморо ҳамроҳ мегирам, аз поёноб то болооби Зарафшонро мегардем, худатон мебинед.»

«Раис будед, ҳоким будед, вазир шудед... Ҷаро то ин вақт ҳамроҳ нагирфед?»

«Росташро гӯям, то ин вақт Лоикро хуб мешинохтamu шуморо не...»

«Бале, одамро дар сафар мешиносанд. Ташаккур ба Раис, ки мани Панҷакатиро ба шумоӣ Панҷакентӣ шиносонд..!»

Сайдулло Ҳайруллоев ҳоҷӣ Раҳматулло ро даъват мекунад ва ӯ пул мебарорад. (Як сомонист ё даҳ сомонӣ, фарқ надорад. Дил эътибор.) Дар сахни ҳавлӣ ба мӯйсафедон тақсим мекунад: «Чой бихӯр!» Ман боз ба депутат Ҷабборов Абдусаттор менигарам, ки сиву панҷ сол боз дар хидмат аст: «Ёд гиред,.. Макка чӣ меравӣ, дилеро дарёб!»

Толори қасри маданияти ба номи Ҳоҷӣ Абдулазиз. Ҳама ме-хоҳанд, ки пештар раванд, вале ман чун одат, ҳешро пас мекашам. Пешгардӣ шояд хубӣ дошта бошад, лекин ҷуз нуки туфлӣи поят чизеро намебинӣ; он ҳам агар ба замин нигарӣ. Вале аз пас ҳама чиз: рафтор, гуфтор, ҳаракатхоро мебинӣ; мебинӣ, ки пасравҳо чӣ ишораҳо мекунанд, ҳам шуда беҳи гӯши якдигар паст-паст чизе мегӯянд; бо ишораҳои сар радду бадал мекунанд; меҳанданд; якдигарро ангушт ё оринҷ мезананд ва ё аз ҳад зиёд ҷиддӣ ме-раванд, ки аз ҳаво омада бошанд. Хоксорӣ хуб нест? Ҳама чизро дидану доништан хуб нест?

Толор яқин аз замони шӯравист: сахн дорад баланд. Сақфи то-лор шикастайи мавҷдор ва зина-зина пушт меравад. Нишастгоҳаш низ, аз они театрҳои касбӣ барин. Ва ман онро бо «ҷойхона»-ҳои навсохт: қасабадори лакзадаӣ сӣ-чилметраӣ кандакорӣ ва қабзафурӯмон муқойиса мекунам; ҳулоса мебарорам, ки халқ чӣ қудратҳо дорад? Хоҳад, ҳама корро мекунад. Ҳашари халқӣ ҳама гуна биноро обод карда метавонад...

Депутатҳо бекоғаз сухан мегӯянд. Зеро Раис таъкид карданд: «Ончунон хондеду гуфтед, ки ҳофизҳо барин аз ёд кардед. Акнун шифоҳӣ гӯед. Шумо говдӯшдепутат нестед. Бисёристон доктор ё номзади илм ҳастед. Худро озод ҳис кунед...»

Ҳамин ҳел ҳам шуд: равон, шево ва гӯё сухан меронданд. Мат-лабро хубтар мефаҳмониданд. Аз сиёсат сӯҳбат кардани ман низ мусаллам набуд. Шоҳномаҳои кардам. Ба матлаб наздик пора хондам ба лаҳни ҳеш. Баъд пурсу посух шуд. Ҷавонмарди сиёҳгуни ситорааш гарм аз микрофони толор сухан мегуфт.

«Мусаябе, ки ҷустуҷӯ доред, ана ҳамин кас!» Садоӣ Раис, ки гардан тофта ишора ба ман мекунанд.

Оре, Мусаяб сухан мегӯяд. Духтур. Ва ҳаёли ман ба давраҳои ҷавонӣ меравад, ки ҳамроҳи Лоик бо як гурӯҳ ҷавонони хуби гар-мӣ: Зафар, Ҳисорӣ, Меҳмон, Диловар, Абдуҷаббор, Мусофир ва албатта, акаӣи Ашӯр ва бисёр қасони дигар дӯст ва нону намакхӯр будем; Мусаяб аз он қабил. Аз Фарм ба ман ниҳоли ноку нӯшпӯттӣ мефиристод, ҳама мурӯди сабз мебастанд. Ман ба андеша рафтам. Баъзе суханони Раис парешон ба гӯшам расид:

«Дар Чин будам. Ле Пен пазируфт. Баъди мулоқотҳои расмӣ тамошо ҳам бурд. Лаби баҳр бурд. Мардум ба сони тулену де-лфин буданд. Онҳо дар ҳалтаҳо оби зарду талху гилолуди баҳро пушторакаш оварда дар канори баҳр мерехтанд ва пал бардошта шолӣ мекориданд... Меҳнатро бинед, заҳматро бинед! Мо чӣ кор мекунем? Хушамон намеояд, ки дар обу хоки тайёр кор кунем... Баччамонро Росия мефириستم... Росия рафта доно мешавад? Олим мешавад? Мартаба мегирад? Не! Боркашӣ мекунад. То меояд, ки пулро роҳзанҳо мегиранд ва ду даст дар бини меояд. Ё нодуруст мегӯм?... Чанд мурда оварданд? Ҳисобашро намедонед. Мо бо чунин роҳҳо мамлакатамонро обод карда метавонем? Не албатта! Росияро ҳам обод карда наметавонем. Дар дасти ягон ханнот меафтанд бачҳо ва меҳнаташон ройгон меравад... Мо бояд ин чоро обод кунем. Тоҷикистон дигар мамлакатаи ҷангзада нест, обод шуда истодааст, тараққӣ карда истодааст. Барои ободонии Ҷумҳурии мо аз ҷониби банкҳои хориҷӣ нӯҳсад миллион доллар ҷудо карда шудааст. Ин пулро бояд истифода бурда тавонем. Заводу фабрикаҳо бояд кор кунанд; мардум беҳуда нагарданд. Меҳнат кунанд. Ман қасдан саҳт мегӯям, ки шуморо таъсир кунанд. Бо риш панча задан кор пеш намеравад, хешони азиз... Саволҳо ҳаст?! Агар не, саломат бошед!»

Дарайи Камароб. Бисёр машҳур. Шӯҳраташ баробари овозаву дарвозайи Фарм. Ҷамоаи деҳоти ба номи Боқӣ Раҳимзода. Чойхонааш кӯҳнасохт. Аз ин рӯ дар саҳни кушод мардум гирд омадаанд рӯи гилему палосу кӯрпача. Худи сабза аз ҳазор такандоз хубтар. Ва ҳамин сабзайи тар аз канори рӯи шаффоф боло меравад то боғу роғ ва талу теппа, кӯҳ, гарданаҳо, қулла ва то Осмон. Кӯху кӯху кӯх... Сорбоғ – зодгоҳи устод Раҳимзода болотар ва дуртар аз он Камароб. Роҳҳое дорад, ки Ҳойит мебарад туйи ағба ва роҳи дигар сӯи Суғд. Раис дар ин ҷо низ ёру ошноҳоро шинохтанд. Самимӣ ва бо ҳазлу шӯҳӣ пурсу пос мекунад.

— Ку гап зан, аз иловаву тағйирот ба Конститутсия чӣ фаҳмидӣ? – ба марди офтобхӯрдаи газгӯшт мегӯянд Раис. Ва ӯ хандида посух медиҳад. Чӣ хеле ки депутатҳои ҳамсафар модда ба модда тағйиротро мефаҳмонанд, ин мард ҳам ҳамон хел гуфтор мекунад. Ва суҳанаширо ба итмом расонида рафтани мешавад, ки Раис бозмедоранд ва саволҳо аз зиндагӣ медиҳанд ва ӯ посух мегӯяд хандида. Баъд омада аз пас Раисро ангушт расонида мегузарад.

Ман ба ҳама гуфтори онҳо, пурсу посухҳо диққат медиҳам ва ақлу ҳушам бар он ки диёри устод Боқӣ Раҳимзода; ба ҳозирини мӯхтарам чӣ гӯям: «Аз устодиву шогирдӣ суҳан кунам; аз одамияти ӯ; аз ҳамроҳ навиштанамон «Қиссаҳои Соқиву Боқӣ»-ро ё «Сияҳсувор»-ро? Ё аз он ки «Баҳори умр» ба барандагии ҷойизайи

давлатиӣ ба номи Рӯдакӣ пешбарӣ шуду ман як соат дар борайи ин китоби шеър суханронӣ кардам аз тариқи радио ва рӯзи дигар оғӯш кушода маро пешвоз гирифтанд устод дар вурудгоҳи бинойи Иттифоқи Нависандагон ва фармуданд: «Нафаси гарми шумо роӣ-гон нахоҳад рафт, мулло Сорбон». Ё худ хангоми дар хонаашон буданам завҷаам ба ман занг зада гуфт, ки писарат бемор шудааст, зуд расида биё! Ва ман расидаму духтур даъват кардам ва ҳашт дақиқа дар қабулгоҳ умр дошту зери сӯзандору ҷон дод. На! Ин чизҳо ба сафари мо созгор набувад...»

— Суҳан ба шогирди устод Боқӣ Раҳимзода, нависанда Сорбон! — сadoйи раиси ноҳия Муҳаммадшариф.

— Аз дараӣ Камаров, аз дараӣ Камаров, Анор овардам-э, Анор овардам-э, Анорҷон, Анорӣӣ... — Ба ҷойи салому калом чунин сар кардам. Дидам, ки ягон чунбиш ё лабҳанд нест, идома надодам. Раис ҳам як чунбида монданд. Мӯйи сари кӯтоҳи якзайл қайчизадаро чун одат силаву кафмол карданд ва нӯки биниро гӯё мепучида бошанд, бо ду ангушт палмосиданд. Муҳаммадшарифи раис сурх шуд ва рӯяшро аз офтоб бо рӯзномае соябон кард. Сурудро катъ кардам: — Ман шогирду ҳамкори устод Боқӣ Раҳимзода. Аз эшон ғайр аз эҷоди ҳалол боз одамгарӣ, муҳаббат, дӯстиву рафоқат ва инсонгарӣ; панду андарз омӯхтам. Дар вучуди ман чунон ҳисест, ки бори дигар ба хонаӣи устод омадам. Шӯғли устод «кор бо ҷавонони эҷодкор» буд. Ҳар ҷӣ мо менавиштем, аз назари таҳрири устод мегузашт... Устод дар сари минбарҳо пайдо гарданд, суҳане нагуфта мардум завқ мебурданд ва хушҳол мешуданд. Мегуфтанд: «Хоб дидам, ки домани бузургвореро саҳт доштаам, то маро ба мақсаду мурод расонад. Бедор шудам, ки домани хешро саҳт доштаам». Баъд ба маънии кас бояд «пир» дошта бошад, илова мекарданд:

*«Ҳеҷ кас аз пеши худ чизе нашуд,
Ҳеҷ оҳан ханҷари тезе нашуд.
Ҳеҷ муллое нашуд Мавлоӣи Рум,
То муриди Шамси Табретӣи нашуд.»*

Агар мо шогирдон ба ҷое расида бошем, аз шафоат ва кӯмаку дастгирӣи устод Боқӣ Раҳимзода бувад.»

Чанд даст дилу нодилон каф кӯфтанд ва ман хайрон мондам. Баъд, дар омади суҳан, Раис Сайдулло Хайруллоев шарҳ доданд: «Устод Сорбон, давлататон омад кард: агар ҳуди Боқӣ Раҳимзода ин сурудро месаройид, ҳама ё хеста мерафтанд ва ё ба сараш шӯр мебардоштанд. Ҳама аз ин суруд кимобанд.» Аммо сабаби кимобиро шарҳ надоданд.

Лангари шох. Ин пагоҳ ман ба сӯҳбати Раису дӯстонашон гирифтор шуда, ду чумча асал хӯрдм ва гулмоҳӣ. Гоҳе ки сӯйи Тоҷикобод сафар мекардем, дар бардорозани мошин дилам беҳу-

зур шуд ва натавонистам иштирок кардан дар мулоқотҳо. Чавони хушқомати фатиламӯӣ, ки Пушкинаш ном ниҳода будем, ҳамроҳи ҳамдиёрон сари пул моро пазиرويӣ карданд бо нону намак. Ӯ раиси ноҳияи Тоҷикобод Сичоуддин Исроилов буд. Ва бурданд моро ба меҳмонсаро, дигар чизеро ёд надорам ва чун баргаштанд аз вохӯрӣ, маро дар мошин дарёфта духтур хостанд. Сардухтури ноҳия Одинаев набзу фишори маро чен карда бурд ба хонааш. Ҳамроҳи Усмон. Маро дард набуд, андаке норохат будам ва оромиву осудагӣ мефорид. Ба ҳолам нигоҳ накарда ба хавливу ҳарами духтур менигаристам, ки марди хоҷагидор, рӯзгордӯст ва меҳмоннавоз будааст, ки Раис дар борайи чунин касони Раштонзамин мегуфтанд. Дар хонае рахти кӯрпа то шифт; ҳама чилдпӯшу рӯкаш дошт, тозаву озода буд ва кӯрпаву кӯрпачаҳо кадкаш рахт задагӣ. Маро чойгаҳ оростанд ва ду ҳаб аспириин доданд, то арақ карда, кушода шавам. Вале хеле меҳостам дар сӯҳбати депутатҳо бошам; зеро ҳаёти аҷиб доранд, корашон низ аҷиб ва дар борайи якдигар нақлҳои ғариб мегӯянд; ба вижа аз нимшаҳриву нимрустойие ё «чала». Пас рӯзноманигорон, аксбардорон ва наворбардорон омаданд. Саъдуллои ҳоҷӣ, ки зиёда аз сӣ сол ҳамдигарро мешиносем, бо ҳамкорон омаданд. Хона, айвони барқад ва хонаҳои дигар пур аз меҳмон шуд. Маро иштиёқи сӯҳбат, ҳӯрок ё мақоми дигаре набуд. Бояд як шаборӯз гушна гардам, то ҳама дарду ночӯрӣ рафъ шавад. Ҳамин тавр ҳам шуд. Сахар гул барин сабуку барӯҳ будам, аммо аз ҳӯрдан худдорӣ кардам. Аз сари хони неъмат канортар нишастам...

Тавилдара (тавил – дароз, тӯлонӣ; аз дуобайи Сурхобу Хингоб то сарғаҳи дара 205 км.). Мошини мо пешгард ва Мухтор дар марзи ҳар ноҳия моро ба дигар мошин меҳонад; ману Усмонро. Ба мошини райиси ноҳия Миралӣ менишинем, ҳуди ӯ бо мошини Раис меравад. Зокир Вазиров соҳиби ин мулк, ҳама чоро нуқта ба нуқта медонанд, Сайдулло Ҳайруллоев ҳам. Бо мани бори аввал омада чунин қасон бояд ҳамроҳ бошанд, ки мавзеу макон ва дараву русторо бо номи асливу маҷозиаи фаҳмонанд. Роҳ ноҳамвор, бардору занаш бисёр. На ҳоб мебарад дар ин роҳ ва на роҳат мекунӣ. Аммо манзараҳои зебо; дараву кӯҳҳои варақ-варақи китоби ранга қасро аз ҳамагуна ташвиш, озор, ҳастагӣ ва фикру андеша мерахонад. Фақат мошини кӯҳгарди сақфу бомаш паст ҳалалгор мешавад, ки вусъату паҳноии кӯҳҳоро бубинӣ. Ҳавсала надошта бошӣ ҳам, бо шавку завқ тамошо мекунӣ, ки чунин манзараҳои дар ягон филми тоҷикӣ надида, дар ягон китоби адиби тоҷик нахондари бори нахуст тамошо мекунӣ; бори дигар насиб кунад ё на? Ганҷи бебаҳо. Ганҷи кӯҳистон танҳо андаруни синааш на, дар сарсина ва рӯи он ҳам мешудааст. Зумуррад ё ёқути сабз. Баъзе номнавиштҳои сари роҳро хонда, пай мебарам ё дармеёбам, ки номи қадима ва ё чӣ маънӣ дорад.

«Норинч (норанг, - афлесун.). Зодгохи Восеъ.» Садои ронанда. Ман таваҷҷӯҳ мекунам, ки ӯ роҳбаладӣ карда метавонад, ақаллан номӣ деҳахоро меғӯяд. – Восеъи хурдсол бо ҳо он дара рафта, то Ховалинг расида буд. Баъд тасвири ин дара ва рафтани Восеъи хурдсол бо азоб ҳамроҳи модараш аз китоби устод Улӯғзода ба хотирам меояд. Норинч дар он сӯйи Хингоб. Дар забзаву шукуфа ва рустаниву дарахтони сарсабз ғарқ аст. Деҳайи хурдакак, вале хеле зебо. Ва якбора танки сари роҳ ҳама ҳаловату лаззати аз табиат бардоштаамро мунағғас месозад. Танки бузурги ба назар чун кӯҳ сангину вазнин дар ними роҳ зангзада меҳобад. Тасмачархаш ба замин аз гаронвазний фуру рафта ва мили дарозаш ба баландӣ дакка хӯрда меистад. Мазмун, як вақтҳо ин мил роли ғавҷубро мебозид ва ҳар мусофирро убура кардан намегузошт. Бисёр чизҳо, воқеаҳо, фоҷиаҳо, кушторҳо, таъкибу таҳдидхоро ёд меорад. Ёд меорад аз ҷанги номатлуб ва касро ҳушдор месозад, ки замоне ин оҳанпо «ҷон» дошт ва аз ҷафойи зиёдаш бечон гашт. Аммо то истода хуб муойина ва таҳқиқ накуний, намефаҳмӣ, ки аз кисту онро кӣ бечон гардонидаст. Болотар меравӣ, хурдтар аз он МТР ва дигар мошинҳои сӯхтаву зангзада, сари роҳ, зери дарахтон, миёни боғот, лаби ҷару сари роҳ гузаргоҳро танг гардониданишоне аз кадом замони номатлуб, нохуш ва нораво боқӣ мондаанд. Араби-навишт низ доранд баъзе: «Бо артиши Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки ҳоҷат ба аёну баён намерасад. Сахт мерасад ба каси ҳушдор ва бофаҳму бохирад. Ва тамоми таърихи башар ё сарнавишти тоҷикон ёд меояд, ки моро чунин ҷой кардаанд дар кӯҳу камар. Агар бегона то беҳи кӯҳ, то сарғаҳи рӯдобҳо, то зери пирчу камар, то ғорҳо, то вартаҳо, то ҳафои даррандаҳо, то лонаи уқоб ҷой карда натавонист, худиро карданд ин корро. Қисмати тоҷик аз Азал, аз Рӯзи Бино... то охири асри Бист чунин будааст. Аз Азал то Аҷал ба касе ҷафо накардааст, хуни халқро нарезтааст, аммо бар ӯ ҷафо кардаанд, хунашро зиёд рехтаанд; қатаған кардаанд. Роҳи азоби ӯ аз Азал то Аҷал тӯлонӣ буд чун роҳи Тавилдара; ноҳамвор, пуразоб, пурфароз, пурхам; миёншикан, зонушикан, обиласоз, нафасгардон, дамгир...

«Ин деҳа Косагардон ном дорад. Дар болотари он чанд хона, ки метобад, зодгоҳи Сангак...»

Аз пас якбора ҷароғҳои корвони мошин фурузон мегардад ва пардаи сиёҳи шом фаро мегирад дараро ва сари куллаҳои баланд ситорагон метобанд. Дигар тамошо карда намешавад. Садои Хингоб ҳам аз қаъри то ба мо намерасад. Садои мошин меояд ба сони пирмарди ба фарози зонушикан зӯрзада. Гӯё дигарон хобанд ва ман ба ҳаёл меравам: «Магар ба дунё омадан чӣ маънӣ дорад? Агар чунин рӯз, ки ҷадди мо дид, бобойи мо дид, падари мо дид, мо дидему мебинем... рӯз аст? ва Худованд онро баройи мо офарида, ҷаро хубашро наофарид? Ё ӯ хубашро офариду мо

дида натавонистем ва ё дидан нахостем, ба чунин ҳолу рӯз бадал кардем? На! Чун Худованд рӯшноиро офарид, диду писандид ва «Хуб!» гуфт. Аммо бандааш ба Аҳриман дил басту ба ӯ бовар кард ва ӯро бар дӯшаш нишонд ва рӯзро торикистон ангорид ва рӯй сиёҳ кард. Ақли инсон гирифт, ки ба қатли одам яроку аслиҳа созад ва каси рӯ ба рӯяшро душман пиндошта; аз хусумат, кина, бадбинӣ, нотавонӣ, ночавонмардӣ, нокаси бидушад. Баройи он ки боз таваҷҷӯҳ ва диққати пасовандонро ҷалб кунад; то донанд, ки одам чӣ махлуқи бадхоҳ аст; чӣ вайронкор, ки ба ҷуз ҳуди худ дигареро ҷашми дидан надорад; вағарна ин қадар дoston аз кучо пайдо шуда буд? Ин қадар шоир шеър аз кучо мегуфт; ин қадар андарз баройи чӣ буд? Адибон менависанд, ки мардум ибрат гиранд, дарси хуб шавад, то он кори нохубу ношойистаро накунанд, баракс аз хурд то бузург тақлид бар он расвойиҳо мекунанд. Пайравӣ ба қасони бадкор, бадхоҳ, бадандеш, бадрафтор мекунанд; вағарна аз кучо дар Тавилдара танк ё мошин месӯхт? Замонҳо мегузарад ва ба ин пурс касе посух мегӯяд; дар ин кӯҳсор ҳукм рондани камондоронро менависад. Куштору ғорату рабуданҳоро мегӯяд; симоҳои зишти дар камару ғорҳо ба вуҳш табдил ёфтани ноточиконро ба олам менамояд; дуди танку мошинҳо, дуди дар мили камон боқимонда, дуди хонаҳои сӯхта, дуди ғӯшту рағғани одам, дуди ин манзараҳои зебо ва дуди ҳасрати бегуноҳонро мегӯяд; пар-пар задани мургони хонагӣ, маъси говон, баъси рама, ханги марқабо; дар ғазо қабоб гаштани паррандагон, дар беша бирён шудани хазандагон; шарм доштани даррандагон; сина газидани тифлон, нолаи модарон; даст сӯйи осмон ҷон додани мардон; чун селайи мургони шағолдида парпар задани занони девонахона, ки ҳолиё на зан мондаву на девона; ва бисёр манзараҳои аламовар ва хунину сангини дигар...

Ай Худойи бузург! Ман орзу доштам, ки дар борайи тоҷикон сурудҳо нависам; Дах суруд... Дах суруди хубе, ки Тоҷикистонро муаррифӣ бикунад чун Биҳишт. Аммо ақли маро сурудҳои қадима мебуданд: Аз забони пирони эронӣ, ки аз Биҳишти рӯйи замин (Суғд), замони Яхбандийи Шимол, ба он ҷо қўч баста муқимӣ шудаанд ва гоҳи пурси Искандар ӯро хикоят кардаанд; Лахзайи сӣ тан суғдӣ дастҳо ба гардани якдигар андохта ба пешвози мақдуноҳо ҷу курси Хуршед баромада, сурудхонон «Сар меҳеми тан ба душман намеҳеми» гирд гаштанашон; Они аз Ғори Суғд баччааш дар сари сина паҳш карда ҳудро аз лаби ғор ба зер афкандани зани Спитамон, то ба ҷабру ҷафойи Искандар гирифтор нагардад; Лахзайи ба хуми иксир ҷой шуда мурдани Муқаннаъ, ки рӯйи арабро набинад; Аз сари тоҷик баланд шудани манорайи Темур; Аз пойи аспӣ Қатаған беватану бекафан мондани тоҷик; Аз даст рафтани Самарқанду Бухоро: «Самарқанди қанди ман, туро ба ин ҳол қӣ афканд?» Аз дори баланд ба зер афтодани Маҳмуд ва андар гунбади фалак танин андохтани садойи ӯ; Хомӯш гаштани

забони гӯёи Шоир; Ба истиклол соҳиб гаштани тоҷик ва оқибат суруди сӯхтайи дили хеш...

... На! Боз як суруд: суруди дарвозайи ин мулки Офтобрӯро пайдо карда, то Ҳосори шодмон рӯй паймудану қатл фармудани мугул тоҷикро...

Ҳуши ман ба танкҳову мошинҳои сӯхта, вайрона, зангзада ва харобаҳо, вайронаҳо, ки ин қадар сабзаву рустани ва дарахтони шукуфону гулрез ва гулхорҳо натавонистаанд рӯпӯш кунанд. Ин оҳанпоҳии одамқуш, хонасӯз ва барои қатли ом ихтироъ шуда чу мурдаҳои бесоҳиб зери дарахтону сари роҳҳо ва буни харсангҳо хобидаанд. Даст, пой, сар, тана ва дилу чигари онҳоро ҳатто саг намахӯрад. Кори одамии ҳамаи ҳамин шӯру шаррҳо... ва ихтирои бардаҳии зарҳарид.

Ай кӯҳҳои бузургу таҳамтан! Шумо чун натавонед бо чунин ҳашамат ва сари осмонсӯи хеш пеши роҳи бедодихоро бигиред? Ё шумо низ ҳамаро аз қисмат медонед ва рухсати санг ба сари бадкорон заданро надоред? Охир шумо нобаҳангом ва беҳуда мелағзед ва ҳазорон ҳазор бегуноҳонро гӯру кафан мешавед! Аммо гоҳе ки адӯ бар тану ҷонатон оташ мезанад, бо тири сӯзон сина-атонро сӯроҳ мекунад, хомӯш мемонед ё сукут меварзед. Ё тоҷик аз шумо омӯхта, «меҳмоннавоз» сифат гирифтааст ва ё шумо аз тоҷик ибрат гирифта сукут меварзед!

Дар атроф чароғе наметобад. Агар чароғи фурузонии мошинҳо набошад, кас намедонад кучо меравад. Вале дар чунин тирағӣ як равшанойие аз ҷониби Машрик ба чашм мерасад, ки ояндаи мулки моро равшан мекарда бошад. Ҳама ҷо торик, чароғе нест, аммо аз пеш сапеда медамад. «Бинед, ин ҷо шаб, он ҷо рӯз» мегӯяд нафаре, ки ҳамроҳи мо дар мошини пешгард нишаста. Аммо ман мегӯям: «Ба назарам моҳи шомхӯрда тулӯ мекунад.» Ва бисёр меҳоҳам, ки Ҳоҷӣ Саъдулло ин манзараро ба навор гирад, аммо ӯ дар мошини дунбол аст, ба ҳам омадани «аблақи субҳу шом»-ро мебинад ё на? Сари қулла равшантар мешавад ва аз дур миёни кӯҳҳо чароғаке чашмак мезанаду дар лангари мошин боз нопадид мегардад. Шӯълаи оташи ҷӯпон барин. Боз менамояд ва кӯҳҳои тира онро боз фуру мебаранд. Аз он ҷониб абруйи моҳ сари қулла менамояд ва оҳиста-оҳиста комил мегардад, ки кас ҷунбиданашро дида наметавонад.

Ва он шабчароғе, ки гоҳ метобиду гоҳ на, чароғи равшан мешавад ва батадрич моҳчароғ гашта, дарак аз мулк медиҳад.

«Якин ба ободон мерасем...»

«Ба ободон... Марказ.» – ронанда мефаҳмонад.

«Тавилдара як девонахонаи занона дошт, аҳволаш чун бошад?»

«Дар чангҳо хароб шуд. Касе зинда монда бошад, ба Кӯктош бурданд. Ягон...?»

«Бале, як амакдухтар доштам...»

«Сардухтурро ба шумо шинос мекунам, хама чизро мефаҳмонад.»

Баъди ин қадар аз сабза дида об додану ба торикӣ фуру рафтан ва боз ба ободон расидан зери шӯълаи моҳчароғ гулдухтарони атласпӯш бо нону намак ва гулдастаҳои ҳолмуни кӯҳӣ пеши роҳ девора гирифтаанд ва бар ёварии моҳчароғ тирагии миёни кӯҳсорро равшан карданианд. Мардум зиёд; кӯдакони шавқманд аз сардии ҳавоӣ баландкӯҳ ларзанд ҳам, бисёр рағбати дидор доранд. Меҳмонон шитобзада нону намак мечашанд ва аз миёни мардум кӯчабоғи зинда сохта ба меҳмонхонаи хурд мебароянд, ки на ҳамаро ҷой мешавад. Меҳмононро чизе намефорад, аз кӯфти роҳ раҳроӣ ёфтанд; акнун осуда будан ба фароғат қардан меҳоманд.

Раиси ноҳия Миралӣ Олимови резапайкари оташмизоч ва серҳаракати парешон ҳама корро худ сомон қардан меҳоманд. Чун дарёфт, ки дар чунин меҳмонхонаи на чандон бузург ва қабати аввал аз таъмир набаромада ҳама намегунҷанд, ба таҳлука афтода гурӯҳ-гурӯҳ меҳмононро ба хонаҳо бурд. Рӯзноманигорон ва қорамандони телевизиону радио ба ҳавли рафтанд ва Миралии раис ману Усмонро ба ҳавли дароварда «чаҳор кас ҷой мешавад» гуфт. Хонаҷайи хурди пешайвондор. Андарун чанд кӯрпача густурда ва болиштҳо гузошта ҳар ҷо ба тартиби ҳоб. Аммо қадбонуро намефорад чунин шабҳангом ва ногаҳон омадани меҳмонон, ки абру чин қарда, гиребон меборад ва баъзан забон зери қандон мегирад, ки сухани ноҷо нагӯяд. Аммо қадҳудо «Дароед, дароед! Бинишинед!» дорад. Ба назар, танҳо ба назар, малол гирифта қадбону...

Ва гӯё моро ва рӯзноманигоронро ҷой қарда, боз ба мошин нишонда ба меҳмонхона мебарад раис. Шомхӯрӣ. Вале иштиҳо надоранд меҳмон; фароғат қардан меҳоманд.

— Меҳмонҳо, бисёр хуш омадед! Дидед, ки табиат чӣ зайл, пеши пойи шумо қоили сабз густурдааст... — мефармояд муовини сарвазири Ҷумҳурии Тоҷикистон Зокир Вазиров чун мизбон. Ӯ доктори илми фалсафа, профессор; марди фурутони камсухан, вале андешаманди хандон; ба хушгӯиву сухани обдор бо завқ меҳандад ва ба рӯи хуш чехраи кушод дер менигарад. Ҳама вақт сар андохта ба ҳарф гӯш медиҳад. — Агар роҳ тақдиратон дод, малол набошед. Табиати кӯҳистон чунин аст; андаке ҳаста мегардонад, пас навозиш мекунад. Андаке ҳоб қарда хезед, рӯҳатон болида ва сабук мегардад, роҳи вазнину ноҳамворро фаромӯш мекунед. Умед дорам, ки аз диёри мо хотираи неқ баред. Хуш омадед!

Пасон ман паҳлӯи рост майл қарда сӯхбат бо Зокирҷон мекунам. Ӯ боифтихор дар борайи зодгоҳаш сухан мегӯяд; одамони машхури онро номбар мекунад: «Зиёда аз бист доктори илм, қариб панҷоҳ нафар номзади илм дорад... Адибони номдорро шумо мешиносед» мегӯяд.

Ва раиси ноҳия Миралӣ наметавонад меҳмононро чӣ хидмат расонад. Дар ҳамин ҷо дидам гирди меҳмон парвона шуданро. Бисёр серғайрат, серҳаракат. Меҳонад ба ҷойи ҳама ҳудаш хидмат кунад. Ё ба ёварон бовар надорад, ки иззати меҳмонро бачо оварда наметавонанд ва ё одаташ чунин аст. Аммо мусофирони ҳаста чизе хӯрда наметавонанд. Об мебоду ҷой.

— Халил ном колхозчӣ буд дар ин ҷо. — Фармуданд Сайдулло Ҳайруллоев. — Раҳгузарро нон медод, мусофирро ҷой. Ҳоло кучоянд чунин қасон? Ҳама ба андешаи рӯзи худ: «Гӯр сӯзадӯ дег ҷӯшад.»

Ва мо боз ҷаҳор тан ба ҳобгоҳ меоем. Хонаии хурду пасти киҳнасохт. Қадбону ҷониби қадхудо арбада мекунад: «Айб аст, шарманда мекуни!» Вале қадхудо меҳмоннавоз будани ҳешро нишон додани мешавад, ки аз Халили овозадор қам нест: «Баъди қанг... айб намекунад... Он чӣ бозёфт қардем...»

— Олиҷаноб. Шумо осуда бошед. Мо ҳаста шудагӣ. Қар меомеҳу бедор мешавем, ки рӯз шудааст... — дилбардорӣ мекунад Усмон.

— Худатон мефаҳмед, ки қанг қист. Ба зинда монданамон шукр мекунем.

— Қар зинда бошад, тоқӣ ёфт мешавад... — Ман низ дилдорӣ қардам ва маънии ин қадар таҷанг шудану ба худ печидани қадбонуро ақнун қарёфтам.

Вале нафар аз миёни мо, ба худ буд ё беҳуд, сарқашӣ қарда аз қар баромад, ки қар чунин шаройит ҳоб намекунад. Қонанда Қайзулло низ қурунқид. Аммо Усмон исрор меқард, ки аз ин ҳубтар шаройити наметавонад.

Ва аммо... ҳона қурунаборон шуд; он қадар қурупаии қуруқадори оҳорӣ оварданд, ки қуруи ҳонаро қурунқид; қуруи матои тоза меқард. Қар лаби қадбону табассум қамид ва қуруааш шуқуфт...

Ҳоб қарид. Мо се тан ҳама зебойнаҳоро қароқуш қарда, қуруан аз «Қанг» меқуфтем, ки оқибати онро сари қуру қар ҳонадонҳо қиддем. Ин қуруқати мо ба қасе ё ба қардум ё қуруниён қаҳле надорад; хотирнишон қам намеқунам, вале оқибаташро меқуям: «Қолҳойи зиёд меқузарад, ҳама қиз қуруи ҳудашро меқирад; шояд қар он қамон, ки Қутби Шимол, қуруи Қутби Қанубро қирад...»

Ман соат надорам; ба назарам, ду ё се соат ҳоб қурду бедор шудем. Торик буд. Усмону Қайзулло қуруқати шабонаро идоме меқоданд, ман қурду ҳобида ақошта, садо намебаровардам. Аз қурун сақойи ба қам қурудани қарқуруи қиниву қуруқа қаст-қаст шунида мешуд:

«Қохибҳона ҳастааст». Ба қидқар меқуямд онҳо ва ман аз таъсири «қанг» қаҳо шуда наметавонам. Қар ба қурупа қечондани, аммо онҳо бедор буданамро қай қурда, садо қаланд меқунанд.

Зери пардаи сапедадам, ки шом ин чо торику он чо рӯшанӣ дошт; ин субҳ аз он тараф шафак медамид. Офтобнамо аз паси кӯҳи баланд девори бӯррангро мемонд; осмон низ бӯрранг буд. Дар тори сари манзил як кӯҳи баланди хуштарх метофт, ки бо даст сохта бошанд; шахҳойи ба мартаба пасту боло маконро шукӯх мебахшид.

«Кӯҳи Тамара!»

Соҳибхона офтоба дар даст, ба дастам об рехта ва таваҷҷӯҳамро пай бурда фармуд ва ман аз миёни панҷаҳо рехтани обро бознадошта ба ӯ нигарон мондам:

— Чӣ хел «Кӯҳи Тамара?»

— Тамара: босмачиҳо меоянд, як зани рус ин чо умр ба сар мебурдааст; кофир гӯён дошта озор додани мешавад ва зан гурехта тори он кӯҳ мебарояд ва худро ба зер андохта мемирад.

— Тавбааа... Дурӯғ ҳам ба эбаш. Босмачӣ дирӯз – аввали аср гузашт. Ин кӯҳ аз азал вучуд дорад. Чӣ хел Кӯҳи Тамара шавад? Пеш аз он ягон ном доштагист?

— Хааа-а... Кӯҳи Хоча Абдушаҳид, дар офтоббаро будааш мазори Хоча Абдуратил, онаш – сӯйи шимол, Ҳазрати Шох...

— Не-не! Аз арабҳо низ пештар бояд ин кӯҳҳо ном дошта бошанд...

— Инашро намедонам... Агар китобдорҳо надонанд...

Хомӯш монда ба манзараҳойи Худованд офарида менигарам: «Мулки Худо» мегӯям дар дил ва ба андеша меравам, ки ин қадар маконҳоро мазор кардаанд, ба кадом тараф рӯ гардонда шиштанро намедонӣ. Худоё, ин қадар шӯҳратпарастанд чунин қасон, ки дар «Водии Хомӯшон» хуфтавро ор донистаанд. Шояд ӯ «китобдор» гуфта чунин қасонро дар назар дошта бошад.

Хааа... Худованд донад чӣ кор карданаширо. Агар дар чунин макон дӯзах меофарид, қасе манзил нагузида буд ва нафаре дар роҳи машаққат наомада буд. Биҳишт офаридааст, ки ҳам манзили макон кардаанд ва ҳам меоянд.

«Агар Фирдавс дар рӯйи замин аст,

Ҳамин асту ҳамин асту ҳамин аст.»

— Асалпарвар ҳам ҳастед? – қуттиҳойи зиёди болодасти ҳавлиии фарохро дида мепурсам.

— Зиндагӣ... кам-кам ба худ меоем...

Ва ҳоло Хуршед сар аз қулла боло накардааст. Бо миннатдорӣ зиёд аз дарвозайи хурди ӯ бурун меоем ва қадбону шарм дошта мегӯяд: «Ин вайронихоро ба ободихо набаред... Ягон камӣ гузашта бошад, узр...»

Ҳарчанд мо таърифу бардор мекунем, ки хуб буд, хичолат аз дили ӯ намеравад.

Хуршед дамид. Вале ҳоло дар паси кӯҳ буд. Сояйи кӯҳ шаҳракро тираранг менамуд. Ва меҳмонони болидарӯх, ки дар иқомат-

гоҳашон шамидани чунин ҳаворо орзу мекунанд, дар кӯчаҳои шаҳрак сайру гашт доранд. Ва рӯ ба рӯи шахкӯҳ истода ва сар боло карда ба он тор менигаранд ва қиссайи «Тамара»-ро меғӯянд. Вале ҳуши ман ба қиссайи «Марям»: «Чӣ хел аз ҷафойи ҳешони шӯ девона хонданд ва ба девонахонаи ин ҷо оварданд... Вале мурдаву зиндаашро касе наметонад...»

«Устод Сорбон, сардухтури девонахона ана ҳамин кас!» садойи ронандае, ки дар роҳ маро ваъда карда буд бо духтур шиос кунад. Ҷавонмарди болобалинди солим ва варзида метобад.

— Тақрибан солҳои шаст як духтарамеки маро аз Панҷакат ба девонахонаи занона оварда буданд. Номаш Мория. Қоматбаланд.— Баъди салому алейк ва пурсу пос фаҳмонидам ба ӯ. — Тақдири ӯро доништанӣ шудам.

— На девона монду на девонахона... Баъди ҷанг зинда мондагонро ба Кӯктош фиристодем. Мория дар ёдам нест. Лекин як Марям буд, қоматбаланди сиёҳфом, соли ҳафтоду ҳашт мурд...

— Таърихи касалиаш ҳаст?

— Ээ... Ин ҷо як воҳима шуд. Шағол ба мургхона даромадагӣ барин... На девона монду на девонахонад... Ана ҳо он командир ҳуб медонад...

— Ҳамон Ҷӯрахон? Ҳамсафари мо?

Ман тавачҷӯх мекунам. Вале Ҷӯрахон аз ишорайи доктор чизе пай бурд, ки табассум кард ва «Баъд...» гуфт.

«Бо Ҷӯрахон шӯхӣ накунед, мӯйи сари одами аз кӯрпааш беш пой дароз кардари метарошад!» фармуд касе ва ман дида ба Ҷӯрахон дуру дароз дӯхта, таачҷуб кардам. Ин боз аз ҳамон ҳазлҳои депутатона, ки худашон меғӯянду мефаҳманду меҳанданд. Аҷаб касони вақтхушанд ин намоёндагони мардум. Ҳоло гом мезананд дар кӯчаҳои шаҳрак сӯйи рӯд ва ман аз онҳо қафо монда, ба таври ҳеш тамошо мекунам: сари деворҳо гул меқоранд ин мардум. Дар сангчинӣ баҳо надоранд; гул баровардаанд аз санг ва сари деворҳо нова кардаанд; ҳок рехта гул меқоранд. Ин ҳам хунар; боз аз он ки оби равон ҳаст...

Боз рӯ ба рӯ бо мардум меоянд депутатҳо ва Сайдулло Хайруллоев мекурсар баъди дар толор ҷой шудан ва мардумро аз назар гузаронидан:

— Қадаматон ҳаҷ рафтед? Карим рафти?

— Не!

— Пеши ана ҳамин Зокир Вазинов биё, як путовкат медахад, меравӣ. Агар ӯро наёфти, пеши худам биё... Тағйироту иловаҳо хондӣ, албатта... Хондӣ. Мақсади сафари мо ҳам ҳамин, ки шумо бифаҳмед, баройи чӣ овоз медахед.

Олимов Миралӣ: «Мӯхтарам Сайдулло Хайруллоев чанд сол муқаддам гуфта буданд, ки ҳеҷ чиз ваъда намедихам, вазъ нобоб, ба Тавилдара рафта намешавад. Бинед, ҳоло чӣ меғӯянд...»

— Рост меғӯяд раис, замона дигар шуд; боз дигартар мешавад... Тағйиру иловаҳо ҳам аз ҳамин гуна талабот ба миён омад. Мо то кай миёни кӯҳҳо пинҳон мешавем? Бояд бо мардуми олам баробар бошем, баччаҳомон хонанд, дунёро бифаҳманд. Дар ҷойи дигар ҳам гуфтам, ки Халил ҳар роҳгузарро нону ҷой меод, Одинаев бо як фуфайка мурд... Лекин шумо медонед онҳо чӣ қасон буданд! Чӣ хизматҳо карданд. Замон мегузарад, кори кардаатон мемонад...

Дар Чилдара низ сӯҳбат чунин кӯр гирифт. Ҷилави корвон пас ғашт ва меравему меравем; кӯҳҳову кӯҳҳо. Шаб дар торикӣ он ҷойҳоро хуб надидем, аммо ҳоло сақфи мошин пастӣ мекунад ва қасро олугда мегардонад, ки дар ҳамин фазойи кушоди дарайи азим, ки ба назар аз Замин гаронвазнта метобад, дили қас ба танг меояд; аз ҳавойи тамошойи носерами чунин олами зебо. Аз бардорузани мошин ва ғоҳ ба ҷашм намудану ғоҳ ғурехтани манзараҳо гаранг мешавӣ. Пиеда бошиву чун ҷонваракони даруни беша гардӣ ва ё чун он уқоб бар ин саройи сабз парвоз кунӣ. Биҳишт ваъда надиханд, ин ҷойҳоро обод кунанду созанд, то ҷаҳониён омада бинанд, ки биҳишт чӣ гуна мешавад... Ва шайтон, ки дар ҳамин ҷо ҳам роҳ ёфтааст, вайрониҳо шудааст.

Саҳни кушоди пушти бинойи мактаб фарох ва фарохтар аз он мавқеи деҳа; гӯё дарайи тавил дар ин ҷо сарсинایی ҳешро мекушояд ва осмонаш низ васеътар мегардад:

— Агар шумо ягон гуфтани доред, биғӯед!

— Раис, хуш омадед бо ҳама меҳмонҳо! – пирмарде қомат рост карда, ба суҳан даромад. Сайдулло Хайруллоев «мешиносам ўро» гуфта табассум кард. Ва пирмард афзуд: – Мо медонем сабаби омадани шуморо. Ин кори шуданист. Лекин арзи моро низ гӯш кунед: Якум, хати телефон нест. Баройи духтур ғайроҳ кардан, медонед, кучо меравем? Худди... Дуввум, телевизор тамошо карда наматавонем. Чӣ мешуд, ки ба ин қорҳо мадад мекардед!

— Ин чиз дар назар ҳаст. Вазиров ҳам медонанд. Лекин, мӯсафед, медонам баройи чӣ телевизор меурсӣ; занаконӣ хушрӯро нигоҳ мекунӣ.

— Не, Раис. Занакора нигоҳ намекунам.

Ва баъд суҳанҳо гуфтанд; ҳам ба ҷойи сипосу ҳам арз. Хайруллоев ҷамъбаст карданд:

— Ин мӯсафед, ки шӯҳиш мекунам, бист сол дар Данғара қору ободонӣ кардааст... Сарвари хоҷагии деҳқонӣ ғап зад, суғт ҷапак задед, лекин вақте ки муаллим суҳанронӣ кард, сағт ҷапак задед. Зеро муаллимиро хурду бузург медонед, вале бо сарвари хоҷагӣ қам сару қор доред. Дидед, хизмат чӣ қадру қурб дорад?... Меҳмон меояд, гуфта ҳамаатон дари ҳонаатонро об зада рӯфтед. Ҷаро ҳар пағоҳу беғоҳ дами дарвоза ва қӯҷаатонро об зада рӯфтан мумкин набошад? Ин қорро тақрор кунед, расм мешавад ва баччаву набеаатон ёд мегирад. Зиндагонӣ ҳам чунин аст: ҳар қоре шумо

калонсолон бикунед, хурдон меомӯзанд. Баройи ҳамин кори нек бояд кард. Дар «Саргузаши Ҳотам» меғӯяд:

*«Ту некӣ мекуну бар Дачла андоз,
Ки эзид дар биёбонат диҳад боз!»*

Ҳавзи кабуд – Ёфуч. Ба кӯли кабуд менигарам: хазони рӯйи об пештар аз ҳама ба назар мерасад ва баъзе хасҳо, ки бод аз баландиҳои кӯҳ парронда оварда бошад. Вале аз роғ ва байни баргҳо андаруни оби саморанг чизҳое метобанд афсонавӣ: Осмон бо тамоми вусъате, ки чашми кас бинад ва сари кӯҳхоро пӯшонад; қуллайи барфпӯш, шахҳои урёни мисли косаи сангпӯшт ламида, дарахтони сабуз шукуфаҳои ранга, пахнбаргҳои ревоҷи тотин, маҷнунбеду чанор, воти лаби кӯл, чордевори катори соҳили шарқӣ, ки ё баройи обод кардан сохтаву чизе халалгор шуда ва ё баройи доштани рези рег... ҳама даруни обанд ва хатто уқобу мурғоне, ки аз ҷое ба ҷое парвоз кунанд; моҳӣ андар он ва об андар об. Ва ман, ки дар зинапоёӣ кӯл нишастаам андаруни об, вале ворона. Кӯҳҳо низ сарозер ва аз таҳт қуллайи кӯҳ поя ба боло мекашад ва гӯйи зертар осмон кӯҳҳои воҷгунро медораду мебардорад... Фақат моҳиён роста шино мекунанд дар ин об, дигар ҳама чаппа; мурғоне, ки пару бол мезананд, пойҳои чун чархҳои тайёра фуру қашидаашон ва сари синаӣ сафедашон боло, ки аз қаъри ба д-он сурат сӯйи Хуршед мерафта бошанд. Вале Офтоб дар пушти боли онҳо савор низ ҳаракати аз об бурун омадан дорад. «Эй ҳоҷӣ, ин ҷо биё, ин аҷойиботи оламро бигир!» «Баройи «Ахбор» он чизҳо лозим нестанд, дӯстам!» «Баройи «Ахбор?» Ту баройи «Ахбор» нагир! Баройи оламиён бигир! Баройи фардӣён бигир! Кӣ донанд, ки ин кӯлу ин кӯҳҳо боз чанд поянд!? Мебинӣ, аз сар ҷӣ гуна рашт мешаванд; раштидани онро ману ту намебинем. Мабод, ки рӯзе ин кӯҳҳо даруни Кӯли кабуд ворона шаванд ва ин ҳавзи афсонавӣ дар забонҳо монад. Баройи онҳо акси ин мӯъҷизаро бигир! Бубин-э-э-э, бубин! Осмон гунҷида дар он! Олам гунҷида дар он! Агар дар навори ту нагунҷад, ин ҷо биё! Ҳамроҳи дастгоҳат дар ойнааш нақш хоҳӣ баст ва ҳар кас, ки ин ҷо омад, моҳиён гӯянд: «Ҳоҷӣ омада буд, нусхайи маро бо худ бурд!» Ва бартар андар даромадгоҳи сахни манзил баройи мусофирон ва меҳмонон катҳову мизҳову кулбаҳо сохта, ҷо-ҷо гурӯҳ-гурӯҳ касонанд ва ба он соҳил гузашта нигарӣ, ҳама сарзёр андаруни обанд. Ва агар сангчае бар он андозӣ, шиша шикаста, онҳоро ҳаму рост, қачу қилеб ва шикаставу нимтан нишон медиҳад, ки кори олам чунин бошад ва баъд хандида-хандида, гуфта-гуфта, хӯрда-хӯрда... ба худ меоянд онҳо ва ба асли хеш мегарданд. Дастгоҳи овозхон ҳам андаруни об. Ё дар об даҳон мекушоюду акси садояш аз кӯҳҳо меояд. Ва поёнтар аз кӯл шахкӯҳе воқеаст, ки ҷумла меъморе сохта натавонад ба ҳазор

пушт. Раис ҳамроҳи муовини сарвазир сӯхбат доранд рӯи кат ва даст ба кӯлу ангушт ба кӯҳҳо ишора мекунанд, ки чӣ манзараву суратҳое дорад Тоҷикистон. Аммо кӯхистонӣ ҳама гуна зебойиро зери пой мекунанд ва ношукр ҳам ҳаст, ки Худованд аз дараву кӯҳу камар маъво додааст. Ай яздони пок! Мабод, ки рӯзе ин кӯҳҳо ворӯна шаванд ва одамӣ чун мӯҳраҳои магнитии шатранҷ пой бар сакф часпида ва канда-канда сарозер гом занад...

Раис ба кати лаби кӯл менигаранд, ки «баччаҳо» чӣ ҳол дошта бошанд. Зеро то «баччаҳо» нахӯранд ва хӯрокашон ранги хӯроки Раис набошад, аз гулӯяшон чизе намегузарад ва соҳибдастархон онҳоро ба чашми кам бинад, Раис метавонанд «омин» гӯён, даст ба рӯй накашида, бираванд. Баройи он «баччаҳо», ки Раис онҳоро аз фарзандони худ кам намедонанд. Ҳочӣ Раҳматулло дуруст мегӯяд: «Сардор ҳам сардор дораду хӯчайин ҳам хӯчайин. Дидам ҳама-ашро; худиву бегонаашро. Кош ҳама чун Хайруллоев мешуд. Як пора нон катӣ кас сер. Лекин эҳтирому иззати якдигар; посдорӣи хоштири хурду калон бузургтар аз ҳама чиз аст. Таваҷҷӯҳ эътибор, ниғаҳ эътибор. Раис мегӯянд, ки агар маро хурмат қардани бошӣ, иззати «баччаҳоро» бидор.»

«Устод, ҳезед! Як бор худатонро дар ҳамин кӯл бинед!» Дар даст чома мефармояд райиси ноҳия Миралӣ. Ва ман шарм мекунам. Як бор ба Раиси калон менигарам. «Хурмат қардаанд, шарм накумед!» Мегӯянд ва Зокирҷон даст сӯи ман ёзида: «Ҳамин хел токибасару чомабавар, аз ҳамон «илоҳӣ»-ҳо якта шавад!» мегӯяд.

— Дар чунин боғҳои минӯ ва лаби ҳавзи Кавсар сурудан раво бошад: «Илоҳо, ҳар касе монанди ман ошиқ шавад, девонааш кун!» Ва «Сари кӯҳи баланд...» гуфта ба осмони танг печонидаӣ кӯҳҳо менигарам, ки уқоб парвоз дорад, рӯста парвоз дорад ва бол намеафшонаду меравад чу моҳӣ бар об.

Нуробод. Мошини мо пешопеш меравад ва ҳоло ҳам роҳи Тавилдара тӯл мекашад. Ва Мухтор ба пас менигарад, ки қорвон дур аст ё наздик. Зеро аз ҳад манзараҳо дилнишин бошад, онҳо пиёда шуда, тамошо мекунанд. Ва маълум нест, ки депутатҳо дар мошини ҳеш чӣ хушгӯйиҳо доранд. Воқеан ман дар мошини онҳо сарборӣ, зеро аз мани суханчин бим қарда баъзе ҳарфхояшонро намегӯянд... Вале лолаҳои хумро аз дур диққати моро рабуданд, пештар омада дидем, ки қароғони Нуристонанд. Духтарони гулсура-ти ноҳия, ки ҳамроҳи раис Зиёратшо Саъдуллоев дар нимароҳ пешвоз омадаанд. Чанд рӯз пеш онҳо дар чойхонаи тозабӯнеди шарқиена ва бо усули миллӣ – қандақорӣ, қабзафурӯмон, қунгураву қасаба сохта гирд нишаста чун қароғ рӯшанӣ медоданд. Ҳоло дар адири қанори роҳ чун лолаву ҳолмун рӯидаанд. Аҷаб зеб дорад миёни сабзаву шукуфаҳо лолае ё ҳолмун шукуфта бошад...

Моро ба Мучихарф мебаранд. Пул шикаста. Аз осеби табиӣ ва ё аз зарби ягон чизи гаронвазн ва ё дар рӯзи мабод мардум ба чунин ҳол оварда, ки бетонтахтайи аввали он аз соҳил ҷудо гашта, афтида ба рӯд. Чун аз тори пул неву аз зераш убури мекуни, дармеёбӣ, ки об камар карда соҳилро ва битонтахта афтида. Ва дар соҳили рост ба назар танки вайронаи тасмачархаш дар пой уреби гузошта, ки обшкан бошад. Дар асл чархпой кран буда, обгардон ё балогардон гузоштаанд. Ачибтар аз ин чизҳо лолаҳо, садбаргҳои ранга ва шукуфаҳои хушранги он соҳил, ки саф кашидаанд ва боғбони хубкор парварда ононро. Мардуми деҳи овозадор, мактабиёни озода чунон сафу радда кашидаанд, ки дар асарҳо мехонӣ ситойиш ва одобаширо. Мулк дараки ободонӣ медиҳад. Дуртар мошинҳо гузошта ва мардони деҳ ба истикбол омадаанд. Мухтор ба ронандаи нави мо мегӯяд, ки пештар ронад, то дар миёнаи анбӯҳи одамон намонад ё ба мошинҳои дигар ҳалал нарасонад. Аммо Сардепутат ва депутатҳо баробари аз об убури қардан пиёда шудаанд ва бо мардум дастсалом меоянд. Дар ягон навишта нахондаам чунинашро, ки як деҳа ва ҷамоа ин миқдор мардуми аҳл ва тозарӯй дошта бошад. Мисли коҳи тозабунёдашон, ки дар ягон маҳал надида будем, зебо, озода, бамаънӣ, хушсохт, хуштарх, босалиқа ва бо завқи баланду ҳунари беназир сохта бошанд: шаш сутуни миёна, дувоздаҳ равон, ду қасабаи шашту ва рангу бори оли дорад. Даруни кӯшкӣ баланд пур аз қасон; ҳама озодаву тару тоза ва зиндадилу зиндачашм; риш доранду ҷелаку токийи чоргул; ороставу пероста. Як ҳел шукуфта рӯяшон, нияташон ҳувайдост аз нигоҳашон. Намудҳои зоҳирӣ. Барои донистанашон вақти зиёд лозим, то чанд муддат муқими ин нуробод бошӣ.

Депутатҳои мӯхтарам ҳама тағйиру иловаҳоро гуфтанд. Ва чун дидам, ки бошандагон аҳли фазл ҳастанд ва бо эшон баробар шуданам аз имкон дур аст, ба Ҳофизи бузург рӯ овардам; байтҳо хондам. Шоирони маҳаллӣ шеър хонданду аз боби тағйироти Сарқонун ҳарф заданд имомхатиб низ аз Мавлоноӣ Балхӣ пораҳо хонду аз бузургони ин манзил, маҷлис адабӣ шуд. Раис фармуданд:

— Устод Сорбон, маҷлиси сиёсӣ моро ба маҷлиси адабӣ — сиёсӣ табдил додед! Магар ман ҳам адабӣ гӯям:

*«Зиндагӣ охир сар ояд, бандагӣ дарқор нест!
Бандагӣ гар шарт бошад, зиндагӣ дарқор нест!»*

Яъқуб пайғамбар себе дошт хушрӯй ва хушбӯй. Гуфт: «Зеботарин ҷавони мулкро пайдо карда биоваред, то ин себи хубро ҳадяаш кунам.» Бисёр хубрӯён ва нозанинонро оварданд. Яъқуб диду хуш накард. Чун хубрӯе намонд, Яъқуб гуфт: «Аз Юсуф

хубрӯйтар касе дар олам нест!» ва себро бар ӯ бахшид. Ба назари ҳамаи шумо ҳам аз баччаи худатон зеботар ва хубтар писаре нест. Ҳамин тавр ки бошад, баробари дӯст доштани фарзанд боз ӯро хубтар тарбия бояд кард ва илму амал бояд омӯхт. Аз чехраҳои шумо нур меборад. Аз ин рӯ номи ноҳиятон Нуробод шуд. Муборак бошад ба ҳамаатон!

Гоҳи суҳан гуфтани дигарон ва пурсу посухҳо одамонро тамошо мекунам, ба хунари дасти устоҳо менигарам, ки бо чӣ диду завқу ҳавсала нигорандагӣ кардаанд. Бо нӯки теша, дандони арра, бо неши исканаву ранда ва зарбу раҷча чӣ санъате ба ёдгор гузоштаанд. Агар бурунмарзие ба дидани кӯҳистон ояд, барои дидани чунин хунарҳо низ меояд. Агар аз бихишти рӯи Замин будани кӯҳсор таассурот барад, зебонҳои коху кӯшқу ибодатгоҳхоро низ ҳамроҳ мебарад.

Олам дарахти куҳан, одам як мугҷаи он. – Меафзоянд Сайдулло Хайруллоев – Ҳамин мугҷа бояд бор оварад. Вагарна одам ҳеч аст. Фақат барои хӯрдану хуфтан ба дунё омада бошад, ӯ одаме нест. Аз китоби як нависанда хонда будам, ки чунин кас дар қатори мурда, мегӯяд... Рост нест? Рост! Ана баччахоро дар чунин рӯҳ тарбият кардан лозим. Мову шумо шудагӣамон ҳамин. Лекин наслҳои оянда бояд худро шиносанд, қадри худ, қадри падару модар, қадри Ватан, қадри миллату халқ ва поси нону намакро ниғаҳ дошта тавонанд. Шумо ҳар меҳмонро, ки бо нону намак пешвоз мегиред, фаромӯш мекунад? Агар ақлу тамиз дошта бошад, як умр нону намаки шуморо фаромуш намекунад. Онҳое ки дар намакдон туф мекунад, аз зоти одам ҳам нестанд. Ёфт мешаванд чунин одамҳо, ман медонам... Лекин шумо одамони хубед... Савол, ягон пешниҳод ё таклиф ҳаст?

— Тез-тез биёед! Ба ҷойҳои мо меҳмон кам меояд!

— Насиб бошад, меоем!

Ва ҳар қадар наздик ба марказ шавӣ, мардум, тарзи зиндагӣ, сару либос, зебу зиннатро дигаргуна мебинӣ ва бӯи шаҳр, бӯи сипоҳигарӣ; қач дору марезро мушоҳида мекуни; шояд аз он ҳам бошад, ки нимшаҳриву нимдеҳотиҳоро зиёд дидаӣ, ошно метобанд ва одамони «нав»; онҳое, ки дар баландиҳо мебинӣ, оддӣ, покдил, ба меҳмон зор ва «қадима» менамоянд. Дар боло занҳо печида мешинанд ва чашм мегурезонанд. Дар поён дастҳо то ба бозу луч, мӯйҳо бурида, хандон ва зиёдтар аз мардон ҳешро озод меангоранд. Ҳар чиз ба ҷойи худ...

Ва аммо мушоҳида мекунам Раисро: чин дар абрӯи надорад; чехра кушод, дил кушод, даст кушод, сарсина кушод барои дӯст. Кина, бугз, найрангу дасиса ва ғаммозӣ надорад. Донишмандро эътироф мекунад, баҳра мебардорад ва бо дониши рӯзгор, мардумшиносӣ, ҷавонмардӣ, саховату валинӯматӣ, поси хотир

доштан касро ба маҷроии рости ҳаёт ҳидоят мекунад. Ў зиёд нақ-
лу ривояту афсона, қаринаву масал медонад ва шеърӣ Ҳофизу
Лоҳутиро. Мардумона медонад, вале чун алломайи рӯзгор сабақ
меомӯзад. Ман нафареро медонам, ки чунин буд – падарам. Ў ка-
сро ин корро бикун ва ё ин корро накунам, балки қарина,
матал, латифа, кикоят, афсона мегуфт чун гӯшона ва шунаванда
натиҷа мебардошт, ки пирмард чӣ мегӯяд. Раис низ чунин одат
доранд. Инсонӣ хубро дӯст доранд, донишмандро эҳтиром кунанд,
хидматгори сарсупурда ва покдилу покниятро беш аз фарзанд
донанд, ҳамсафарро баробар ва бародар хонанд... Касе дар тӯли
набудани Раис дар ин мулку макон даргузашта бошад, ба фотиҳа
меравад ва албатта сари забонашон меояд: «одами хуб буд...»
Аз хуб рӯяд хуб, аз бад – бад.

Роғун ё Оби Гарм. Яке аз ганҷҳои кӯхистони тоҷик дар ҳамин
мавзё дар синایی танги он нагунҷида ғаввора занад ва онро Оби
Гарм номанд. Андариони оби шифобахш дер тоқат накуни ва чун
бурун оӣ, хешро навод эҳсос бикунӣ; сабуку рухгирифта. Ва дар
ин ҷо бо ду нафар мушовирони президентӣ дар як хона шабро
гузаронидем: Баракатуллоӣ регарӣ ва Қиёмиддини кофарниҳонӣ.
Баракатулло зуд бо ман забон ёфта китоб пурсид, то бо соядаст
бахшамаш, зеро ин чизро дар хонадонашон писанданд. Вале Қиё-
миддини дар кучое дидаам, дар дил чизе дорад ва ҳап мекунад.
Чун Баракатулло бефара ва шикамдард шудааст, баъди ба оби
гарм даромадан чизе нагуфта ҳобиданист ва аммо Қиёмиддинро
хоб намебарад. Чароғро ҳомӯш кардем, ӯ бедор.

— Ман шуморо дер боз мешиносам. Ба Кофарниҳон бисёр
меомадед. Ман ҷураӣ Абдуҷалил, Абдуҷалил Ҳафизов.

— Ҳааа. Ман ҳам фикр мекунам, ки шуморо дар кучо дида
бошам. Аз ин рӯ гӯшаӣ чашм мекунад бо ман?

— Не. Ман сабр кардам, ки мешиносед ё на. Ман аз Афғонис-
тон баргаштам. Абдуҷалил аз дур шуморо ба ман шиносонд ва чӣ
хел инсон буданатонро мегуфт, акун худам аз наздик дидам.

Баъд аз қабули оби гарм ҳобамон парид. Аз якдигар шарм
медоштагӣ барин дар ториқӣ сӯҳбат мекардем. Қиёмиддин кушода
шуд ва аз айёми дар Афғонистон хидмат карданиш сӯҳбат мекард
ва ҳар гоҳ мепурсид: «Хобатон бурд?» «Кошкӣ мебурд!»

Пагоҳ сӯҳбат дар санатория давом кард. На танҳо тоҷикон,
балки мардумони миллатҳои дигар суҳанронӣ карда «агар»
мегуфтанд, ки ГЭС-и Роғун сохта мешуд... Гузаштаро салават.
Лекин фардо ё пасфардо ин ГЭС сохта хоҳад шуд. Он гоҳ тарзи
зиндагидорӣ мо ба нерӯи ин барқ мувофиқ хоҳад гашт.

*«Сӯҳбати марди худо мардат кунад,
Сӯҳбати ҳар носазо дардат кунад.»*

Ишорайи Раис ба кадом кашокашхойи замони гузашта, ки бо «донишмандиӣ» ҳеш ҳалалгӯр шуданд пешрафтро. Баройи деҳқон трактору каланду тухмиву меҳнат, баройи кӯдакаш мактабу дафтару китоб, баройи ҳама шифохонаву маводи зист ва тинчиву осудагӣ лозим. Ба туфайли тақоёбҳои хирадмандонаи Президентамон Эмомалӣ Раҳмонов сулҳу салоҳ, оромиву осудагӣ ба даст омад ва иншооллоҳ нури ҳонадони шумо аз ин ҳам равшантар ҳоҳад шуд. Баройи ин кор қардан лозим. Ҳукумат нақша мекашад ва роҳ нишон медиҳад. Ману шумо бояд кор кунем. Бе ранҷ ба даст наояд ганҷ. Шумо аз «Белазу камаз» бой будед. Лекин ҳамаро қанда бурданду фурухтанд. Он рӯз як кас фикр накард ё дар гумонаш набуд, ки мо ба ин рӯз мерасем. Ё нотўғрӣ мегӯм?... Бале, ҳамааш дуруст. Одам бояд дурро бинад, ояндаро андеша кунад. Бо як кас дӯстӣ қардани бошӣ, оқибати онро фикр бикун. Фикр бикун, ки рӯзе дӯстатро дар нимароҳ наменартоӣ, ба ӯ хиёнат намекуни ва аз ӯ тамае надорӣ. Турсунзода гуфта буд: «Дӯст ояд, саҳт дар оғӯш гир, дӯстони меҳрубонро гум накуни!» Агар мо тинҷ бошем, олам тинҷӣ мешавад. А. устод Сорбон?!

— Бале, Раис, «Ба номи худованди ҷону хирад,

К-аз ин бартар андеша барнагзарад.»

— Ана, шунидед? Инҳо ба забони шоир мегӯянд. Ман ба забони худатон мегӯям, ки буфаҳмед. Саволҳо ҳаст?

«Ҳамин зиндагӣ ва қонун фақат барои пулдорҳо ё барои
ҳама?»

— Мурод чӣ?

«Се писар дорам, ҳамашон бекор. Якташа ба милисагӣ монданӣ шудем, барор нагирифт.»

— Писарат кучоро тамом кардагӣ?

«Холо мехонад...»

Ханда дар толор. Аммо Раис ба раиси ноҳия мефармояд: «Санчида, аз натиҷааш моро огоҳ кунед... Тағоев Саидмурод, ана худаш, депутати шумо. Ҳама гуна арзатонро шундида, мусбат ҳал мекунад. Мо низ хизмат мекунем. Ҳоло бароятон як чизро меғуям: Ба пулдор касе пули бедардимӣён оварда наменидаҳад. Баройи пул ёфтан низ меҳнат бояд кард; оби ишқамро бояд ҷунбонд.»

Ва дигарон низ аз мақсаду мурод суҳанронӣ карданд. Дар Мискинободи Файзобод низ пазиرويиву сӯҳбатҳо ба д-ин минвол гузашт ва дарёфтам, ки рӯди Элок аз он ҷо ибтидо гирифта ва мардумаш аз даҳбедихоии Самарканд будаанд. Тухми одамӣ пароканда чун тухми гулу гиёҳ. Ва ин чиз касро водор месозад, ки боз андеша аз қисмат кунад, бавижа аз қисмат ва рӯзгори иҷбориӣ тоҷикони рӯйи Замин.

М У Н Д А Р И Ч А

Қиссаҳои хурд

Санги лағжон.....	5
Оташбасар.....	24
Кабӯтари сафед.....	40
Хонаи нав.....	52
Пули заррин.....	71
Сафари хонакалон.....	102
Марди танҳо.....	114
Гап дар дил.....	137
Пиндор.....	162
Кушиш.....	194
Корвон.....	209
Якгӯша.....	221
Сом.....	238
Особи беоб.....	245
Баҳодури каллабур.....	277
Нури чӯпон.....	284
Фолбин.....	292
Мунда.....	298
Ширхора.....	306
Шоҳи ҳайвон.....	314
Раис.....	321
«Деги калон».....	332
Сода.....	341
Моҳиҳо нонреза хуранд.....	352
Қаҳрамон.....	361
Қисмати тоҷик (раҳовард).....	371

СОРБОН

КУЛЛИЁТ

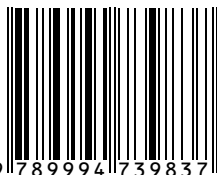
Чилди III

Ғалатгир: *Бӯриш Сармад*
Муҳаррири
техникӣ: *А. Мираҳмадов*
Тарроҳ: *Ф. Раҳимов*
Хуруфчинон: *Комёр ва Ардашед*

Ба матбаа 01.10.2009 супорида шуд. Ба чоп 11.12.2009
имзо шуд. Коғози офсетии №1. Хуруфи адабӣ. Чопи
офсет. Андозаи 84x108^{1/32}. Чузъи нашрию ҳисобӣ 25,5.
Адади нашр 200 нусха. Супориши №128/09.

Нашриёти «*Эҷод*».
734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 36.
Тел.: 221-95-43. E-mail: ejodfir@mail.ru.

ISBN 978-99947-39-83-7

9 789994 739837